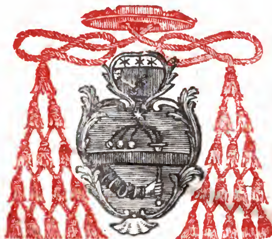

BIBLIOTHECA RITUALIS.

BIBLIOTHECA
RITUALIS
FRANCISCI ANTONII ZACCARIA
TOMI II.
PARS ALTERA
SUPPLEMENTA CONTINENS

PRAEMISSO CL. VIRI JOANNIS MALDONATI
INEDITO DE *CAEREMONIIS* TRACTATU

CUI PRAETER ADNOTATIONES ADCEDIT GEMINA EDITORIS
DISSERTATIO.

ROMÆ MDCCLXXXI.
SUMPTIBUS VENANTII MONALDINI BIBLIOPOLAE IN VIA CURSUS
EX TYPOGRAPHIO FRATRUM PUCCINELLI.

PRAESIDUM PERMISSU.

QVOD. BONVM. FELIX. FORTVNATVMQVE. SIT
RITVVM. SACRORVM. STVDIOSIS
NOVVS. TOMVS
BIBLIOTHECAE. RITVALIS
A FRANCISCO. ANTONIO. ZACCARIA. CONCINNATAE
NE. A. PRIORIBVS. QVORVM. VELVTI. APPENDIX. EST
PRAESIDIO. AC. SPLENDORE. MAECENATIS. DISSIDERET
PRODIT. IN. PVBLICAM. LVCEM
HONESTATVS. NOMINE. ET. PATROCINIO. AMPLISSIMO
EMINENTISS. VIRI

GUILLELMI. PALLOTTA

PROPRAEF. SACRI. AERARII
OB. INTEGRITATEM. VETEREM. SAPIENTIAM. AEQUITATEM

PIO. VI. P. M

VIRTVTIS. AESTIMATORI. ET. JVDICI. OPTIMO
LONGE. PROBATISSIMI
JOSEPHVS. ANTONIVS. MONALDINIVS. BIBLIOP. ROM
ILLUM. PLAVDENTE. OPERIS. AVCTORE
OBTVLIT. DICAVITQVE. NONIS. QVINCTILIBVS
TANTO. PRINCIPI. AC. PATRONO. SVO. BENEFICENTISSIMO
FVTVRVM. OMNIBUS. VENERATIONIS. SVAE
GRATIQVE. ET. OBSEQVENTISSIMI. ANIMI
MONVMENTVM

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patr. Mag. Sacr. Palat. Apostolici.

F. A. Marcucci Episc. Montalt. Vicesg.

IMPRIMATUR,

Fr. Bruno Thoma Ordinis Prædicat. Rmi Patr. Magist. Sacr. Pal. Apost. Socius.

AD HANC TOMI SECVNDI
POSTERIOREM PARTEM
PRÆFATIO.

I. ERat animus Bibliothecam Ritualem duobus tantummodo tomis comprehendere, quos veluti universi operis complementum *vetus Onomasticon Rituale* exciperet. Interea vero quum plures ad utramque Bibliothecae nostrae volumen accessiones parassem, eas (Onomastico tantisper dimisso, cujus tamen editio diutius non differetur) in novum tomum referre necesse fuit, qui posteriorem tomi secundi partem conficeret. Ne tamen exilis nimium, jejunusque hic tomus prodiret, nec mole multum discreparet a caeteris, utilibus hisce utriusque tomi supplementis ineditum, eumque exquisitissimum *Johannis* MALDONATI Viri Summi *de Caeremoniis* tractatum praemittere placuit.

II. Opus vero non est, ut quantus vir fuerit *Johannes* MALDONATVS, pluribus heic ostendam. Ea recitare sufficiat, quae Cl. *Parisiensis* Theologus du BOIS in praefatione ad ejusdem MALDONATI *opera varia Theologica* a se *Parisiis* a. MDCLXXVII. vulgata de *Johanne* adfirmavit. „ Vir sane fuit plurimis, ingentibusque a Deo donis cumulatus, ingenii subtilis, „ judicii admirabilis, memoriae excellentis, diligentiae incredibilis, industriae vere singularis, indefessi studii, laborisque supra corporis vires adsidui, quae quum initio firmae „ satis essent, paullatim tamen lectione, & scriptione continua „ exhaustae sunt. Nullum enim probatum in Theologia Graecum, Latinumve auctorem praetermisit, quin totum pervolutarit, legeritque diligenter, ac notarit. Unde eximiam ejus „ reconditamque eruditionem, summam in dicendo gravitatem, „ prudentiam, modestiam, quae omnes ad se facile raperet, „ ac studio veritatis incenderet, doctarum linguarum peritiam, „ in concertatoria Theologia efficacitatem, miram in concionando vim, atque elegantiam, præstantissimum ingenium, in-

„ signemque exquisitioris litteraturae doctrinam, quam non modo Gallia, sed Europa etiam universa suspiciat, omnes passim Scriptores ingenti praeconiorum cumulo commendant. „ Supra autem dixerat: „ Theologiam (*Parisiis*) per decennium „ professus est magna laude, & celebritate, ingentique frequentissimorum auditorum concursu, qui nimirum quotidie tribus horis, antequam scholam ingrederetur, subsellia certatim implebant; ejusque opinio, & fama tanta erat per universam *Galliam* apud omnes, ut vix esset quispiam Episcopus, Abbas, Concionator, aut Parochus, qui non ad eum audiendum ventitaret, aut qui quum ejus auditor esse non potuisset, quae in scholis dictaverat, descripta domi non haberet. Quumque scholarum exedrae non caperent auditorum multitudinem, saepe coactus est in aperto docere; omnesque ex quovis ordine ad eum ita confluebant, ut ne ipsi quidem *Calvinistae*, *Calvinistarumque* Ministri ab ejus praelectionibus abstinerent. „

III. Propius ad tractatum, quem nunc edituri sumus, adcedamus. Eum non solum du BOIS cum aliis disputationibus *de Fine mundi*, *de Resurrectione*, *Judicio*, *Inferno*, quas publice dictavit MALDONATVS a. MDLXIX., & aliquando se emissurum in vulgus receperat, penes se habuisse testatus est in Codice MS., sed etiam *Richardus* SIMON ejusdem exemplum ab YVELINO MALDONATI Auditore exaratum servabat (ut *T. I. Epistol. selectar. ep. XVII.* a. MDCLXXXIV. ipsemet adseruit); immo (*T. II. ep. XXIX. p.* 200. *seqq. edit. Amstaeled.* 1730.) hujus operis conspectum, & synopsim quamdam exhibuit, addiditque (p. 206.): *je pourrai dans quelque tems le donner entier au Public: jouissez par avance de cet echantillon*. Vel id unum satis ostendit, quanti hoc MALDONATI opusculum docti hi viri facerent, ab aliisque faciendum esse sentirent. Sed audiendus praeterea est idem SIMONIVS, qui aequissimam de illo sententiam paullo post subdit his verbis. *Il suffit, que je vous dise en general, qu' on y voit beaucoup d' erudition, & beaucoup de jugement. L' Auteur dit à son Ordinaire bien des choses en peu de mots: il choisit dans les bons Auteurs, qu' il a lus sur cette matiere, ce qu' il a trouvé de meilleur*. Est etiam, quam in hoc tractatu mireris, exquisita quaedam, atque uberrima MALDONATI eruditio, ut nihil ille fere intactum

ex

ex iis reliquerit; quae doctissimi post eum Scriptores magna sui nominis commendatione protulerunt.

IV. Haec ea sunt, quae (quod neque du BOIS, neque SIMONIVS praestiterunt) ut de hac egregia tanti Theologi heic edenda lucubratione cogitarem, me compulerunt. Tres enimvero ejus nactus sum MSS. Codices. Primum ex Bibliotheca *Lucensi* Patrum praestantissimae Congregationis MATRIS DEI Cl. mihique dum viveret amicissimus *Johannes Dominicus* MANSIVS ejusdem Congregationis, immo & *Lucensis* Ecclesiae, cui tandem Archiepiscopus praefuit, singulare ornamentum suppeditavit, sed prorsus Amanuensis vitio inemendatum. Secundum olim *Forolivii* inveni *Parisiis* scriptum, multisque in locis (utinam in omnibus!) correctum. Hae porro liturae, & correctiones, quae diverso a primi Scriptoris manu charactere occurrunt, eae sunt, quae nonnisi ab auctore proficisci potuerunt. Nam aliquando non necessariae sunt, uniusque auctoris arbitrium indicant; aliquando vero sententiam mutant, vel novis etiam argumentis, Patrumque dictis confirmant. Tertium MALDONATO & ipsum aequalem ex *Gallia* delatum dono adcepi ab immortalis nominis *Scipione* March. MAFFEIO. Mirum autem est, quantum hi Codices inter se discrepent. Monuerat SIMONIVS (*T. I. ep.* XVII. p. 178.): *il faut prendre garde, que tout ce qui se trouve en MS. sous le nom de MALDONAT, n'a pas été dicté par ce Jesuite. Il y a de certaines pieces, qu'il n'a fait, que prononcer, & qui ont été seulement copiées par des curieux, qui assistoient à ses Leçons. Il y en a d'autres, qui ne sont que de simples abregés. C'est ce que j'ai reconnu en comparant ensemble divers manuscrits*. Verum nihil horum ad rem nostram facit. Nam duo postremi, quos indicavi, Codices MALDONATO dictante conscripti sunt, primus vero ille in Italia quidem exaratus fuit, sed ex antiquo Gallico exemplo, eoque pluribus in locis auctiore quam ceteri. Codicum igitur discrimen ex eo potius repetendum videtur, quod quum MALDONATVS decem ipsos annos Theologiam tradiderit, novis curis disputationem suam retractarit, hincque uti fieri solet, immutarit ipse, dempserit aliqua, aliqua addiderit.

V. Ceterum *Forolivienfis* Codex multis nominibus mihi praestantior est. Quamobrem ex illo MALDONATI disputationes

 dabo;

dabo; ubi vero major ſit rerum diſcrepantia, quam verborum, quae in aliis duobus Codicibus aliter efferuntur, veluti varias lectiones inter adnotationes adſcribam. Nam adnotationes addere viſum eſt tum ut pauca, in quibus MALDONATI opus meo, aliorumque judicio caſtigatione indiget (in ſuis enim promendis ſententiis liberior fuiſſe ille aliquando videtur, quam licuiſſet) emendarentur, tum ut quae ab eo praetermiſſa apud recentiores liturgicos Auctores legere eſt, adcurate tamen expenſa lectorum commodo ſubjicerem. Compendii autem cauſſa *Lucenſem* Codicem ſingulari L. *Maffejanum* littera M. deſignabo.

VI. Equidem vel uno hoc tractatu commendatum doctiſſimis quibuſve viris, nedum ſtudioſae juventuti opus hoc noſtrum futurum ſpero. Sed & aliud eſt, quo noſter hic liber probari magis debeat. Nimirum praeter locupletiſſimas ad priora duo volumina adceſſiones duplicem diſſertationem MALDONATI Tractatui veluti appendicem ſubjiciam. Aget prima de Auctore Antiphonarii, & Sacramentarii GRECORIANI, quem non primum, ſed ſecundum GREGORIVM fuiſſe *Venetus Gregorianorum* operum editor eruditiſſimus nuper contendit. Erit altera de Libro Diurno Romanorum Pontificum. Ad hanc enimvero conſcribendam paene me impulit clariſſimus, mihique in paucis amiciſſimus *Cajetanus* MARINIVS. Oſtendit ſcilicet mihi is uti ſtudioſiſſimus litterariarum harumce deliciarum conquiſitor duplex ejus Libri ab HOLSTENIO editi exemplum, utrumque (quod hactenus incompertum) inter ſe aliquantulum diſſidens; notarum quoque, quas magnus ille vir in eum Librum parabat, conatum quemdam, atque adumbrationem adtulit, dignam tamen HOLSTENIANA, quae ſumma erat, eruditione. Itaque e Rituali re fore intellexi, ut hinc quae ad Libri Diurni editiones, atque hiſtoriam ſpectant, aut ignota prorſus, aut non ſatis perſpecta, in medium adferrem. Haec ſcribendae illius diſſertationis occaſio, hoc argumentum. Ipſum jam MALDONATI opus exhibeamus.

IN-

INDEX

Disputationum, & Quaestionum hujus Tractatus.

§. III.

§. III.

IOHAN-

JOHANNIS MALDONATI

VIRI DOCTISSIMI

DE CAEREMONIIS

TRACTATVS.

DISPVTATIO I. GENERALIS.

De caeremoniis duplex eſt diſputatio, alia generalis, alia ſpecialis. Generalis quatuor quaeſtionibus continetur: prima, quid ſit caeremonia: ſecunda, quotuplex: tertia, quam originem habeat: quarta, quem uſum.

PRIMA QVAESTIO.

Quid ſit caeremonia.

I. Uaeſtio de natura duabus ex partibus explicanda eſt. Primum ex vi, & etymologia vocabuli; deinde ex uſu vocabuli.

II. Quod ad etymologiam, quidam putarunt dictas caeremonias a *Caritate*, quaſi *carimonias*, quae ad caritatem, & religionem ſpectant. Alii a Caelo, quod ſint ſigna externa rerum caeleſtium, ac divinarum, quaſi *caelimonias*; ſicut caeruleum dicimus pro *caeluleo* (1). Alii, ut GELLIVS (*lib. IV. cap. 9.*), MACROBIVS (*lib. II.* *Caeremoniarum etymon.*

(1) Hunc locum ita exhibet C.L. „ Alii caeremonias dictas a Caelo exiſtimarunt, quod ſint veluti ſigna „ quaedam externa, pertinentia ad res „ cae-

(*lib. II. Saturnal. cap. 3. & III. lib. cap. 3.*) a *carendo* quasi *carimonias* sine dyphthongo (2), sicut a *queror querimonia*, a *mercor mercimonia*. Quam rationem sequutus est D AVGVSTINVS (*lib. II. Retract. cap.37.*) (3) Atque hi putarunt caeremonias esse idem, quod Religionem, quam ipsam putat a *relinquendo* dictam GELLIVS, quod a rebus multis abstineatur, ut cernere est in Religione *Judaica*, cujus caeremonia erat abstinere a carne suilla &c. (4) At violenta videtur haec notatio. Solent enim potius caeremoniae consistere in habendo, quam in carendo, ut cernere est in faciendo Sacrificio, incendendo thure &c. (5). Puto igitur dictas caeremonias [ut LIVIUS *lib. V.* & VALERIVS MAXIMVS *lib. I. cap.* 11.] (6) nempe a *Caeretibus Etruriae* oppido (7). Nam quum urbe *Roma* a *Gallis* capta

---

„ caelestes, idest divinas, quibus res „ ipsas divinas coleremus, ut Deum „ & Sanctos: quare dictae sunt caerimoniae quasi *caelimoniae* paullulum litteris mutatis, quemadmodum „ Latini dicunt *monumenta* a verbo *moneo mones*, & non *monimenta* „.

(2) Addit C. M. & *per* I.

(3) Et S. ISIDORVS (*etymol. lib. VI. cap. ult.*)

(4) Caerimonia fuit Judaeis, ut abstinerent a suinis carnibus, a sanguine, & suffocato. Ita L.

(5) Recito hunc locum ut est in C. L. „ Sed haec etymologia est violenta. Nam caerimoniae multo magis in habendo, quam in carendo „ consistere videntur. Nam caerimonia est habere thus in sacrificio, „ habere cereos, & cetera hujusmodi, „ quibus caerimoniis in Ecclesia uti solemus. Non ergo a carendo dictae „ sunt „.

Aliae quoque ab aliis hujus nominis etymologiae excogitatae sunt. Nam *Joachimus* CAMERARIVS (*problem. IV. decur. III. in disput. de quorumdam nominum origine*) caeremoniarum vocabulum veluti *gerimoniam a gerendo* derivatum putat, ut indicentur ea, quae in sacris geri solemni ritu debeant. *Angelus* vero CONTVS apud TVRRINVM in *directorio sacrific. cap.* 1. a CERERE ceremoniarum nomen ducit, quasi cereris munia, sive dona, quia antiquitus primae oblationes, quae profecto sunt caeremoniae, CERERI ex primitiis frugum fiebant. Denique *Josephus* SCALIGER probantibus VOSSIO (*in etymol. V. caeremonia*) aliisque auctoribus a *Jacobo* PONTANO indicatis (*Progymn. Latin. Vol. II. adnot. XXIV.*) censuit, caeremonias dici ab antiquo vocabulo CAERVS, idest *Sanctus*, unde in *Saliari* carmine *caerus manus*, *Sanctus bonusque*. Ita a *caerus* erit *caerimonia*, ut a *Sanctus Sanctimonia*, a *castus castimonia*, a *cultus cultimonia*. Verum duae illae priores etymologiae vix ulli nituntur fundamento, praeter vocis similitudinem, nec universae caeremoniarum indoli satis respondent; tertia vero nimis ingeniosa est, ut probabilis sit.

(6) Quod idem FLORVS narrat *lib.* 1. *cap.* 13. Vide etiam FESTVM.

(7) Codex SIMONII, ut videre est *Tom. II. Epistol. select. ep. XXIX.* paullo aliter haec exhibebat, nempe *a* Ceretibus Etruriae *populis caeremonias esse appellatas, a quibus* Romani *majorem partem rituum & caeremoniarum, quibus Deos suos colebant, mutuati sunt*.

capta Flamen *Quirinalis*, Virginesque *Vestales* sacra onere partito ferrent, easque Pontem *Sublicium* transgressas, & clivum, qui ducit ad *Janiculum*, descendere incipientes, L. ALBINVS conjugem & liberos vehens adspexisset, studiosior publicae religionis quam privatae caritatis suis, ut plaustro descenderent, imperavit, atque in id Virgines & sacra imposita, omisso coepto itinere, *Caere* oppidum pervexit, ubi cum summa veneratione excepta grata memoria ad hoc usque tempus hospitalem humanitatem testantur. Inde enim institutum est, sacras caeremonias vocari, quia *Caeretani* ea fracto Reipublicae statu, perinde ac florente coluerunt. Ab eorum igitur populorum Religione credo caeremonias appellatas esse, quasi res externas, quibus procuramus, & administramus Religionem (8).

III. *Hebraei* videntur nullum habere proprium caeremoniarum vocabulum, vocant enim non aliter quam *Houchin*, scilicet *decreta*, *constitutiones*, ut vertit D. HIERONYMVS *Gen. XXVI.* & *Exod. XVIII.* & *Gaboda*, quasi *dicens sanctitatem*, & *cultum divinum*. Itaque idem HIERONYMVS *Exod. XII.* & *XXVII.*, & *XXXVIII.* vertit *caeremonias*.

IV. Item *Graeci* non habuerunt distinctum nomen, sed vocarunt προϛαγματα, idest *praecepta*, λατρειαν, idest cultum & servitutem, θρησκειαν, idest Religionem in rebus externis. Unde PAVLLVS *Col.* II. vocavit εθελοθρησκειαν, quasi *voluntariam Religionem*: quo vocabulo CALVINVS contra nos saepe utitur vocans *superstitionem voluntariam caeremoniarum*.

V. Si haec omnia inter se conferamus, facile intelligemus, quid sit caeremonia, nempe leges, quibus continetur cultus Religionis externus. Sunt igitur caeremoniae quasi vestis, & quasi vagina Religionis. Nam quemadmodum gladius in vagina conditus non cernitur nisi per vaginam; ita verus Dei cultus, qui in eis latet, per externas caeremonias perspicuus efficitur (9). *Caeremoniarum natura.*

a 2 VI. Ge-

(8) Eamdem etymologiam prae ceteris probarunt *Josephus* VICECOMES (*lib. I. de ant Bapt. Ritib. cap. II.*) & MERATIVS ad T. I. GAVANTI (*p. 2 Ven. edit.* 1740.)

(9) In SIMONII Codice ita hic locus legebatur. „ Caeremoniae sunt „ velut vagina, seu vestis veri cultus, „ & Religionis Divinae. Nam quemadmodum gladius in vagina reconditus non videtur, tamen per eam „ dignoscitur; ita verus Dei cultus, „ qui in animo absconditur, nonnisi „ per illum cultum & externum habitum dignoscitur, ac caeremoniis indicatur. „ Aliter C. L. „ Namquem.

Caeremoniae a Sacramento quid differant.

VI. Generaliter caeremonia est quasi Sacramentum; sed si usum spectes, duabus rebus differunt. Primum, quod Sacramentum vocari soleat non omnis caeremonia, sed solum a Deo instituta, qualia sunt quae in novo ac veteri Testamento Sacramenta vocantur. Caeremoniae autem aliquando ab hominibus, aut a natura instituuntur, ut quod flexis genibus Deum oremus. Secundum, quod Sacramentum sit major quaedam, & illustrior caeremonia. Idest caeremoniae non appellantur a nobis maximae illae, qualis est baptismus, sed quae illis quodammodo adcedunt, ut quod ter mergamus, quod in fronte signemus. Itaque Sacramenta sunt quasi trunci & arbores a Deo satae, & caeremoniae adjuncta, quasi adnati stolones. Rursum Sacramentum est veluti nomen, aut verbum in grammatica, caeremoniae quasi ejusdem declinatio, quae ejus significationem non mutat, sed tantum modificat. Sic quod Missa sit Sacrificium est veluti nomen; quod autem Sacerdos frangat in tres partes hostiam, vel adhibeat signum Crucis & similia, est instar declinationis.

SECVNDA QVAESTIO.

Quotuplex sit caeremonia.

Caeremoniarum varia genera.

CAeremoniarum est quinctuplex genus. Primum, quod sumitur ex persona, cui religio adhibetur, quale est uti ara, quod sumitur ex persona Dei, cui quum soli sacrificetur, soli illi ara exstruitur. Idem judicium est de thure, & si alicubi usitatum sit, ut signa & imagines Sanctorum thure suffundantur. Nos talem consuetudinem non habemus, neque probo eam (1).

Secun-

quemadmodum gladius non videtur, sed corium; sic non videtur cultus animi internus, sed caeremoniis ostenditur. Nam ostendo, me non esse *Mahometistam*, quia utor signo Crucis; ostendo, me non esse *Manichaeum* quia non abstineo a carnibus; ostendo me non esse *Calvinistam*, quia jejuno Quadragesima, & sic de aliis.

(1) Probasset utique, si Rubricas Missalis a S. PIO V. reformati, quum haec scriberet, videre MALDONATO licuisset; ibi enim *P. II. Tit. IV.* thuris cultus Sanctorum imaginibus praestandus praescribitur; immo ex hac Missalis *Romani* Rubrica idem decretum transiit in Caeremoniale Episcoporum *Lib. I. cap. XXIII.* Neque vero primum sub PIO V. hic mos apud *Romanos* obtinuit. *Jacobus* CAJETANVS Card. S. GEORGII *ad velum aureum* in ordine *Romano*, quem saeculo

Secundum, quod ex persona, quae operatur, quales fuerunt omnes vestes Sacerdotis in veteri Testamento *Exod. XXIX.* ut quod Sacerdos gestaret in pectore nomina XII. tribuum, & illud *Codesch Adonai*, *Sanctus Deus*, quae verba debebat gestare incisa, ut agnosceretur tamquam summus Sacerdos, ut semper esset venerationi populo Judaico: In Evangelio, quod Episcopus a tribus Episcopis ordinetur; quod Diacono porrigatur liber Evangeliorum, & alia, quae exercentur in Ordinibus.

Tertium ex rebus, & earum natura, ut quod utamur cereis potius, quam sevo; quod materia illa facta sit ab animali purissimo, scilicet ab apibus carentibus omni malitia, & castissimis, quaeque non congressu, sed industria collecta ex floribus materia illud divinum perficiant. Talis est aqua sacra, qua baptizamus.

Quartum ex loco, quale fuit apud *Hebraeos*, quod non sacrificarent, nisi in Templo *Hierosolymitano*; nusquam gentium, nisi eo conversi orarent (2): in Evangelio, quod olim non orarent, nisi ad Orientem conversi, & nisi eo versus exstrueretur templum (3).

Quin-

culo XIV. scripsisse creditur, morem *Romae* fuisse, ut sacrae Imagines *stantes super Altare* inter Missarum solemnia post oblatorum thurificationem a Papa *incensarentur*, testificatur cap. LXXI. *de secunda Missa Natalis Domini*, & cap. LXXII. *in festo* S. STEPHANI. Eadem apud Graecos consuetudo pervetusta est. Nam in Typico S. SABAE legimus Cap. I. *Sacerdos..... egreditur per portas Sanctas, factaque Cruce cum thuribulo ante propitiatorium, progreditur, & incensat imaginem Sancti*. Quid? quod S. GERMANVS *CPolitanus* Patriarcha in litteris ad THOMAM *Claudiopolitanum Episcopum* lectis, probatisque a *Nicaena* II. Oecumenica Synodo *Act. IV.* eorum, qui ante Imagines Sanctorum luminaria concinnabant, & suavis odoris thymiamata adolebant, morem laudat atque defendit. *Symbolice namque*, inquit, *talia celebrari ad honorem illorum excogitata sunt, quorum cum Christo requies est, quorum honor in eum recurrit, hoc probante* BASILIO *Sapiente* (Hom. in XL. Mart.) *quia honor circa bonos conservorum adprobationem habet benevolentiae erga communem exhibitae Dominum*. Hinc SERGIVS Papa, ut in ejus vita ANASTASIVS scribit, *fecit* thymiamaterium *aureum majus.... quod suspendit ante imagines tres aureas* B. PETRI *Apostoli, in quo incensum, & odor suavitatis festis diebus, dum Missarum solemnia celebrantur, omnipotenti Deo opulentius mittitur*.

(2) Addit C. L. „ sicut fecit DANIEL in Captivitate *Babylonica* positus „.

(3) Varias hujus consuetudinis caussas innuunt antiqui Patres. Praecipuae duae sunt, quarum alteram S. BASILIVS (*de Sp. S. cap. XXVII.*) alteram S. AVGVSTINVS (*de Serm. Dom. in*

monte

Quinctum ex tempore, ut quod *Judaei* quatuor mensibus jejunarent; nos tota Quadragesima, & aliis diebus (4): quod illi Sabbathum colerent propter naturam conditam; nos diem Dominicum propter diem Resurrectionis.

TERTIA QVAESTIO.

De origine caeremoniarum.

Caeremoniarum prima & generalis origo.

I. PUto cum ipsis hominibus natas caeremonias, nam tam proprium est homini aliquid concipere, & id alteri significare, quam canem latrare. Quia ergo nulla est gens tam barbara, quin animo Deum concipiat, nec ulla fuit gens umquam, quae aliquas caeremonias non haberet, ut hoc etiam signis quibusdam externis, hoc est caeremoniis testaretur. [TERTVLL. *lib. de Praescriptionibus*; D. AVG. *lib. XXIX. contra* MANICHAEVM *cap.* 11.] Sed modo institutae sunt partim a Deo, quales quas supra diximus; partim ab hominibus, quales quas Christus reprehendit, & vocat *traditiones hominum*; partim ab ipsa natura, ut orare flexis genibus. Nam quemadmodum vocabula quaedam ipse Deus instituit, ut terram vocavit *Ares*, & maria *Janim*; alia homines excogitarunt; alia ipsa natura docet, ut illa *hei*, *eheu*, *heu*: Ita judicandum de ceteris.

Theologia & Sacerdotes Ethnicorum.

II. Adeo autem verum est, nullam gentem fuisse, quae non haberet caeremonias cum Religione conjunctas, ut olim apud Ethnicos nulla fuerit alia Theologia; & qui de hac re libros habebant, ii Sacerdotes & Pontifices habiti sunt. PLATO *in Politico*

---

monte lib. II. cap. 2.) profert. *Omnes*, inquit ille, *spectamus ad Orientem, quum precamur. Pauci tamen novimus, quod facientes antiquam requirimus patriam, videlicet paradisum, quem conseruit Deus in* EDEN *ad* ORIENTEM. Contra AVGVSTINVS: *quum ad orationes stamus, ad Orientem convertimur, unde coelum surgit; non tamquam ibi sit Deus, & quasi ceteras mundi partes deseruerit, qui ubique praesens non locorum spatiis, sed majestate potentiae: sed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem se convertere, idest ad Dominum.* Confer COTELERIVM *ad Constit. Apostolic. lib.II. cap.*57. PETAVIVM *de opificio sex dierum*(*lib.II. cap. V. num.* 8.) GRANCOLASIVM (*l'ancien Sacrament. de l'Eglise P. I. p.* 11. *seq.*) ut Protestantes * Joachimum HILDEBRANDVM *in Rituali orantium cap. I.* & * BINGHAMVM (*Orig. Eccles. lib.XIII. cap.VIII.* §.15.) omittam.

(4) C. L. omisso, quod sequitur, *Sabbati* exemplo, haec subjungit: „ ad „ quam quidem caeremoniam revocan„ tur omnes dies festi „.

litico ſcribit, apud *Aegyptios* ſcriptos fuiſſe de hac re libros, quos Sacerdotes habebant, nec ſolitum apud eoſdem quemquam regem creari, niſi ante ab illis inſtitutus fuiſſet. NVMA POMPILIVS apud *Romanos* libros ſcripſit de caeremoniis, quos vocabant *indigetamenta*, quaſi quod apud nos vocatur *Rationale divinorum officiorum*. ARNOBIVS [*lib. 2. contra gentes*] oſtendit prius natum NVMAM POMPILIVM, quam APOLLINEM, eo quod in illis libris nullam mentionem facit APOLLINIS (1).

Cur tot Iudaeis praeſcriptae caeremoniae.

III. Sed quum ubique gentium fuerint uſitatae caeremoniae, tum vero maxime apud *Judaeos*, idque ſummo quodam Dei optimi beneficio & conſilio. Nam quum illi tardi eſsent, & valde proclives ad imitandam Ethnicorum ſuperſtitionem, praevidit Deus, illos non poſſe niſi magna caeremoniarum multitudine cohiberi (2). Itaque illi neque bibebant, neque edebant, neque ambulabant quidem ſine caeremoniis, ut ſignificat ipſa Scriptura *Exod. XVII. 13.* : *hoc quaſi ſignum in manu tua, & quaſi ſignum adpenſum ante oculos tuos*. Atque ea cauſsa eſt, quod in novo Teſtamento nomine *legis* fere caeremoniae intelligantur, non quod omnia eſsent caeremoniae, ſed quod omnia eſſent caeremoniarum plena. Ita MATTH. XI. *Lex & prophetae uſque* ad JOHANNEM; & Rom. III. *Ex operibus legis non juſtificabitur omnis caro*, ideſt ex caeremoniis; & IV. Cap. *Si* Abraham *ex operibus legis juſtificatus eſt, habet gloriam*, ideſt ex operibus illis, quae verſantur in oculis hominum, habet gloriam apud homines; ſin autem ex fide, quod opus majus eſt, & ex caritate, habet gloriam apud Deum, & poſt: *Non enim per legem promiſſio* ABRAHAE, ideſt non ex caeremoniis; quod poſtea aliis verbis diligenter decla-

(1) C. L. „ NVMA POMPILIVS „ *indigetamenta*, ideſt libris caeremoniales conſcripſit. ARNOBIVS „ (*lib. II. contr. Gent*) irridens gentes docet prius NVMAM POMPILIVM natum eſſe, quam APOLLINEM, quia indigetamenta ille „ conſcripſiſſet, in quibus *Judaeorum* „ nomina erant, & nomen APOLLINIS non meminiſſet „.

(2) „ Propterea Deus populo Judaico multas ac varias dedit caeremonias, eo quod eſſet populus durae cervicis, ac pronus ad idololatriam, & ut hujuſmodi caeremoniis „ in vero cultu retineretur, nec adoraret Deos alienos „. Ita Codex, quem habuit *Rich.* SIMON (*T. II. epiſt. ſelect. pag.* 202.) Codex vero L. „ Nam „ quum tardi eſſent ad Deum venerandum, debebant ſigna externa „ habere, ut numquam excideret Religio a mentibus eorum „.

claravit, ABRAHAM non adcepisse promissionem, quod circumcisus esset, sed contra circumcisum esse per illam. Rursum Cap. VI. *Si enim sub lege estis, non estis sub gratia*; *sub lege*, idest sub caeremoniis, quibus *Judaei* profitebantur Christum, quae non pertinent ad gratiam, quum excludant Christum. Et *ad Gal. II. Si enim per legem justitiam, ergo Christus gratis mortuus est*; idest si caeremoniae veteris legis satis fuerunt ad justificationem nostram, quorsum passus est Christus? quasi dicat: *Si umbra fuit satis, quid opus fuit corpore*, ut est II. Cap. *Coloss.*? Rursus *ad Galatas* III. *Christus redemit nos ex maledicto legis*, idest ex circumcisione, & caeremoniis, quas qui non observabat, erat maledictus; & post: *Lex paedagogus noster fuit in Christo*. Agit enim de caeremoniis, quarum usus erat, ut erudiret & praepararet ad venturum Christum (3): & post Cap. V. *Si spiritu ducimini, nolite esse sub lege*, idest si *estis sub Evangelio, in quo maxime donatur spiritus, ne sitis adhuc sub onere caeremoniarum veteris legis*.

Haereticorum errores hinc orti.

IV. Quae res non considerata induxit haereticos in varios errores. Primum ut putarent opera nostra nihil valere ad justificationem. Secundum ut putarent, esse Christianum nihil aliud esse, quam esse exemptum ab omni potestate temporali, & spirituali, quum sit esse exemptum a caeremoniis legis (4). Tertius error fuit de ipsis caeremonis. Putant enim in Evangelio iis nullum esse locum, quod nos a lege veteri [quae solae caeremoniae esse videatur] nos liberarit. Hic error ita paucis refutari potest. Primum si in novo Testamento nullus est locus caeremoniis, cur in eo legimus multas? ut est mulierem orare velato capite, virum nudo; item laudare Deum canendo 1. Cor. XI. & XIV. *Quum convenitis, quisque psallat* (5) &c. *Ephes.*

Refutatur error de abolendis caeremoniis.

(3) Addit C. L. „ quemadmodum „ Paedagogus erudit puerum, ut praeparet ad Philosophiam, & solidiores disciplinas. Quare quum puer institutus est, & auditor factus est Philosophus, non opus est illi Paedagogo. Ita Christus postquam venit, non opus est illo Paedagogo, sive illis caeremoniis. Unde ad Gal. V. &c. „

(4) C. L. „ Secundo erraront in „ Christiana libertate, ut putarent, „ nihil aliud esse, Christianum esse „ liberum, quam expertem esse omnis potestatis, & liberum ab omni „ servitute Ecclesiastica. At hoc non „ est libertas Christiana, de qua Christus nos liberavit. Liberavit enim nos a maledicto diaboli, & non ab „ omni potestate „.

(5) M. *Psalmum habeat*. L. *Psalmum dicat*.

Ephes. V. *Loquentes vobismetipsis in psalmis, & Canticis Coloss.* III. *Verbum Christi ambulet in vobis, ambulantes in omni sapientia discentes, & commonentes vos metipsos in psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus* &c. Sed quid aliud sunt Sacramenta? nisi caeremoniae, quae tamen non vocantur caeremoniae, quod sint praestantiores quaedam caeremoniae & nobiliores. Item quod Christus apud Evang. MATTH. XXI. insufflarit in Apostolos, ut adciperent Spiritum Sanctum, quae caeremonia inde usque a nobis retenta est in Ordinibus Ecclesiasticis, manus pueris imponeret (6), atque inde relicta consuetudo confirmandi baptizatos. Debuerunt illi considerare, in veteri lege sicut praeceptorum, ita & caeremoniarum fuisse genera varia. Primum praecepta alia erant quidem omnino moralia, ut amare Deum; alia omnino caeremonialia, ut de circumcidendis masculis 8. die, de celebrando Pascha 14. Luna primi Mensis; alia Judicialia ut dentem pro dente. Non autem omnia illius legis praecepta abolita sunt, moralia enim fuerunt potius stabilita, & confirmata, & illustrata, ut quum Christus jubet nos inimicos diligere. Caeremonialia sunt abolita, ut circumcisio, & quidquid significabat Christum venturum. Judicialia denique neque necesse fuit aboleri neque retineri: ut illud de homicida morte mulctando retinetur; de adultera lapidanda non retinetur; immo de adultero occidendo nec ubique retinetur. Sic caeremoniarum fuerunt 4. genera. Primum quae erant solum caeremoniae, ut quae erant de venturo Christo, ut circumcisio, qua profitebantur *Judaei* Christum venturum ex semine ABRAHAE. Secundum genus fuit moralium, quales erant, ut non vescerentur sanguine, ut docerentur esse abstinendum a caede, ut admonerentur lenitatis. Tertium genus earum, quae ad judicium pertinebant, ut *Numer. V.* quae pateretur fluxum sanguinis, separaretur a populo, & ista remansit. Quartum genus, quae non erant tantum morales, sed etiam quoquo modo naturales, ut orandum esse Deum expansis manibus *Exod. XVII.*; ipsa enim natura docet, ita moveri misericordiam. His adjicere possumus (7), morales non naturales alias fuisse proprias *Judaeorum*, ut

In veteri lege praeceptorum, & caeremoniarum varia genera.

Mald. b

(6) M. Quin ipse CALVINUS fatetur esse caeremoniam, quod Christus pueris manus imponeret.

(7) Hunc locum in F. Codice satis obscurum, vitiatumque ex M. reddidimus. Non tamen spernenda L. lectio,

ut abstinere a sanguine & suilla; alias communes cum gentibus, ut quod in sacrificiis uterentur cereis: quae potuerunt in novo Testamento retineri. Quando igitur dicuntur caeremoniae abolitae, intelligitur tantum de primo genere, earum scilicet, quae tantum erant caeremoniae, hoc est quod PAVLLVS ait ad Gal. V. *Testificor omni homini circumcidenti se &c.* & *Colos.II.* reprehendens eos, qui servabant has caeremonias, quae sunt umbra futurorum, Corpus autem Christi; umbra praecedit corpus. Sequitur ergo: qui profitetur Christum venisse non habet illas caeremonias, quibus qui uteretur, mentiretur, profitens venturum, qui jam venit. Caeremoniae autem naturales, & morales tantum abest, ut aboleri debuerint, ut necessario retinendae sint in novo Testamento. Hoc intelligitur ex D. PAVLLO 1.*Cor.XI.* qui argumento sumpto ex lege naturali jubet velari feminam, virum orare aperto capite; & 11. Tim. II *Orate levantes manus* (8). Caeremoniae autem, quae erant morales, & communes omnibus gentibus, non fuit necesse, ut reijcerentur, neque ut retinerentur. Retentae quaedam sunt, ut adhibere cereos in sacris. Quae propriae erant *Judaeis*, non debuerunt retineri, nisi sensu mutato. Sic Christiani semper usi sunt azymis, sicut *Judaei*, sed mutato sensu; hi enim ut significarent venturum esse Christum; nos propter Christi imitationem, aut ad exprimendum mysterium, etsi *Graeci* coeperint post uti fermentato. Idem judicandum est de jejunio quatuor temporum. Vide LEON. Papam *Serm. 6. de jejunio decimi mensis*. De reliquis tantum abest, ut necesse fuerit abrogari omnes, ut videamus Apostolos etiam confirmasse, vel probasse caeremonias eas, ac observasse certa de caussa, quae erant de Christo venturo, qualis erat circumcisio, qua usus est PAVLLVS circumcidens TIMOTHEVM. Item omnes Christiani abstinuerunt a sanguine, & Ido-

---

ctio, quae hujusmodi est. „ Quartum „ genus earum fuit, quae non tantum „ erant morales, sed etiam naturales, „ aliae morales tantum. Naturales, ut „ expansis manibus orare, & genibus „ flexis, quemadmodum oravit MOYSES *Exod.* XVII. quod quidem non „ erat praeceptam a Deo, sed a natura ipsa. Morales tantum, qualis est „ illa abstinere a nonnullis cibis; quod „ non a natura erat, sed Deus praeceperat, ut nos admoneret esse mundos & incorruptos. Addendum „ etiam est, has caeremonias morales „ alias proprias fuisse *Judaeorum* &c. „

(8) Codex M. ita hunc locum reddit; Ita PAVLLVS (1. *Cor.XI.*) ipsam naturam citavit: *ipsa natura docet, quod si vir comam nutriat, ignominia est illi &c.* Item (1. *Tim. II.*) *Orate &c.*

& Idolothytis ex decreto omnium Apostolorum *Actor. XV.*, & item 300. annis post Christum, ut constat ex Minutio FELICE in disputatione inter CAECILIVM, & OCTAVIVM: *homicidium*, inquit, *neque nobis audire fas est*, *neque videre*; *tantumque ab humano sanguine abstinemus*, *ut neque edulium*, *neque epulum in sanguine noverimus*. Deinde caeremonia erat maxime propria *Judaeorum*, ut tonderent crines. D. PAVLLVS totondit *Actor. XV.* in *Cenchris* aliqua tantum certa & peculiari de caussa. Nos si faceremus, non faceremus nisi bona de caussa.

Quis possit caeremonias instituere?

V. At quis potest instituere caeremonias? CALVINUS dicit, in Evangelio posse nos caeremoniis uti, sed a Christo institutis, sicut *Judaei* non observabant, nisi a Deo institutas. Itaque, inquit, contenti simus duobus Sacramentis, quae constat Christum instituisse. Postularet quidem aequa, si non haberemus contrarium exemplum Apostolorum. Si enim ita erat, cur Apostoli usi sunt aliis? cur etiam novas instituerunt? Can. L. (9), ut ter mergerentur baptizati. Ab iisdem Apostolis institutam caeremoniam de non jejunando Sabbato legimus Cap. LXVIII. *ut omnes jejunent quadragesimam*; item Can. LXXII. *Ut vasa sacra Ecclesiae nemo convertat in usum profanum*. Duo igitur sunt genera caeremoniarum (10). Aliae sunt nobis traditae, ut illis instauremus salutem perditam animae, qualia sunt Sacramenta omnia; aliae sunt, quae non sunt institutae, ut in illis quaeramus salutem, sed sunt tamquam adiumenta Religionis, tamquam tutamenta (11) pietatis. Caeremonias prioris generis, quae adjuvantes tantum sunt, Ecclesia potest instituere, ut etiamsi solius medici sit praecipere aegrotanti potionem, pharmacopola potest aliquid porrigere, quod sit adjumento ad hanc sumendam (12). Solius Dei fuit nobis tradere caeremonias, qui-

(9) Condonandum MALDONATI, qua scripsit, aetati, quod Canones Apostolorum genuinum illorum foetum habuit. Ceterum a doctis viris animadversum est, eos saltem ab Apostolicis viris ante *Nicaenam* Synodum constitutos fuisse, nec probari facile poterit, nullum omnino ab Apostolis ipsis prodiisse.

(10) Addit M. aptissime *quoad effectum* L. etiam *secundum effectum*.

(11) Et *irritamenta pietatis* M. & L.

(12) M. C. „ Nam quemadmodum solius medici est praescribere „ potionem; pharmacopolam autem „ nihil vetat addere auream bracteolam, quo aegrotantis stomachus nausea levetur; sic &c. „

quibus comparemus ſalutem; Eccleſia vero tradidit nobis caeremonias, quae eſſent nobis adjumento ad eam. Quod ſi Apoſtoli fecerunt, qui praeferebant totam Eccleſiam; Ergo Eccleſia poteſt inſtituere caeremonias exemplo Apoſtolorum; homines vero privati non poſſunt. Non debet etiam Epiſcopus inſtituere, niſi conſenſu totius Eccleſiae (13), non quod non habeat poteſtatem; ſed quod non expediat, quia plus ſuperſtitionis oritur, quam utilitatis. Nos autem debemus ſemper habere judicium, ut diſcernamus, quae caeremoniae ſint Eccleſiaſticae, quae ſint hominum privatorum. Nam caeremonias Eccleſiae omnes obſervare debemus, privatorum non tenemur obſervare, quamvis ſint bonae, ſi alius non offendatur, & ſi ſine offenſione poſsemus eas tollere de medio; ſed Eccleſia debet eas tollere, & quemadmodum in linguis etſi verba non ſignificent natura ſua, ſed ex inſtitutione hominum, tamen non eſt hominis privati fingere vocabula, nam ſtatim lingua corrumperetur, ſed eſt totius gentis inſtituere nova vocabula, & ſtatuere, qua lingna ſit utendum; ita totius Eccleſiae eſt, non privatorum hominum praeſcribere, quibus caeremoniis utendum ſit, ſicut Apoſtoli fecerunt (14). Deinde ad conſervandam, & retinendam concordiam,

(13) Nollem, quempiam quum *Maldonatum* audit *conſenſum Eccleſiae* tantopere urgere, aut mirari, aut queri, quaſi ille Romani Pontificis auctoritati aliquid detrahere voluiſſet. Sed facile eſt cauſas perſpicere, cur is Romanum Pontificem, cujus alias ſtrenuus defenſor fuit, hoc loco ſiluerit, *conſenſum autem totius Eccleſiae poſtularit*. Nam praeterquam quod erat Theologi in Pariſienſi Urbe, in qua *Calviniani* Eccleſiae univerſae auctoritatem, caeremoniaſque ab ea ſtatutas convellere omni niſu ſtudebant, iſthaec tradentis, eam quoad fieri poſſet, praedicare, atque defendere, *Maldonatum* particularium Eccleſiarum ritus heic comparare cum caeremoniis univerſae Eccleſiae, cujus utique caput eſt, & magiſter Romanus Pontifex, illoſque his poſthabendos docere, patet quamobrem non fuit, cur de ſummo Pontifice apertius heic Auctor loqueretur, quum ſine illo *conſenſus totius Eccleſiae* nec eſſe, nec conſiſtere poſſit. Quod Romani Pontificis minueret auctoritatem, neceſſitas eſſet conſenſus Eccleſiae, ut ejus decreta vi ſua pollerent; hanc autem neceſſitatem quis jure ex eo colligat, quod privatis Epiſcopis Eccleſiae ſequendum eſſe conſenſum *Maldonatus* docuerit?

(14) Ex his, quae SIMONIVS (*T. II. epiſt. ſelect. p.* 205.) recitat, perſpicuum eſt, Codicem quem ipſe adhibuit, a tribus noſtris diverſum omnino fuiſse. Doleo equidem ab illo integrum hunc locum non fuiſſe deſcriptum. Reddo tamen, quae ab eo in medium adferuntur. „Quamvis Epiſ„copi poſſint aliquas inſtituere, tamen „non debent, nec expedit. Privati er„go

diam, & pacem in Ecclesia expedit tantum ab Ecclesia introduci caeremonias, ut patet ex plurimis exemplis.

Contentiones de caeremoniis.

Primum exemplum est. Contentio mota est inter PETRVM & PAVLLVM propter caeremonias *ad Gal. II.* an PETRVS deberet versari cum gentibus incircumcisis, an non? secundum: Alia contentio *Actor. XV.* inter neophytos Christianos, qui venerant ex Judaismo, & inter illos, qui venerant ex *Graecia*. Nam illi volebant abstinere a suis idolothytis, alii nolebant (15). Tertium: Tempore Apostolorum orta est contentio de jejunio diei Sabbati *Can. L.* alia de Pascha, & tanta quanta numquam fortasse fuit *Can. VIII. Apostolorum*, ut nulla fuerit provincia, in qua non fuerint coacta concilia hoc nomine, & magna, ut *Neocaesarense*. EPIPHANIVS *haeres.* LXX. laudat CONSTANTINVM, quod congerit Concilium *Nicaenum*, & fecerit, ut de medio tolleretur illa contentio de Pascha (16). Item etiam propter leves caeremonias tempore TERTVLLIANI orta est contentio magna in *Africa* de corona laurea, quam soliti erant gerere milites *Romani*. Dedit ea contentio occasionem, ut scriberet TERTVLLIANVS librum *de corona militis*. Levis erat ea caeremonia. Item eo tempore fuerunt, qui nolebant orare nisi manibus lotis, quos idem reprehendit lib. *de oratione*. Reprehendit etiam TERTVLLIANVS in eodem libro *de oratione eos*, qui simul atque absolverant orationem, sedebant super lectum, HERMAN discipulum PAVLLI ita fecisse dictitantes. Item fuerunt alii, qui putarent, se non rite orare, nisi nudo corpore, idest sine paenula, sine pallio, quos etiam TERTVLLIANVS reprehendit: *quasi vero*, inquit, *Deus paenulatos non audiat*. Fuit etiam contentio inter *Cappadocum* Ecclesiam, & *Neo-*

„ go hominis si quae sint in Ecclesiam „ introductae caeremoniae, eas censerem abrogandas, modo commode, „ & absque populi scandalo fieri possit .... Licet enim multae inde natae sint Ecclesiae caeremoniae superstitionis plenae, multo tamen satius „ est eas tolerare, quam majori Ecclesiae detrimento, & scandalo eas evellere. Quare cum summo judicio hi, „ penes quos auctoritas est, debent omnia ponderare ad discernendas Ecclesiae caeremonias ab aliis, ut illae „ diligentius servarentur; hae vero, „ quando fieri posset, abrogarentur „. *Leçon admirable*, inquit SIMONIVS, *a ceux, qui condamnent leurs freres, & qui même se separent d'eux pour des pures ceremonies, les quelles ne sont de la substance de la Religion*.

(15) Addit M. C. Act. XV. constitutum est, ut abstinerent.

(16) Vide quae diximus *Lib. I.* nostrae *Bibliothecae Ritualis Diss. I. cap. 4.*

Neocaesariensium de modo cantandi (17). Auctor est BASILIVS *epist.* 63. Fuit etiam contentio in Ecclesia inter Catholicos & *Donatistas* (AVGVSTINVS *epist.* 19. *c.* 18.) Similiter fuit magna contentio de ciborum delectu, & caeremoniis ciborum, & haeretici, quibus semper studium fuit vel tollere omnino caeremonias Ecclesiae, vel mutare, vel contemnere, *Marcionistae*, *Tacianistae*, & paullo post *Manichaei* voluerunt, ut Christiani abstinerent a multis cibis, contra quos disputat passim AVGVSTINVS. De caeremoniis etiam Missae variae contentiones fuerunt. Primum quidem Christiani (18) die Jovis hebdomadae magnae [sic enim vocabant hebdomadam, quae praecedit Pascham] solebant Missam non celebrare nisi hora nona, idest hora tertia post meridiem ad melius imitandum Christi exemplum, qui serotino tempore (19) illo die celebravit coenam suam. Fuerunt qui non hora nona, sed tertia matutina, ut *Priscillianistae* in *Hispania*; de quibus primum Concilium *Bracarense cap. XVI.* Fuerunt, qui ut utrisque satisfacerent, celebrarent eo die duas Missas, alteram mane hora tertia, alteram a prandio hora nona; de quibus AVGVSTINVS ad JANVARIVM *ep. CXVIII.* Item quum Christiani jejuni alias sacrificarent, eo die post prandium sacrificabant. Quod quidam putantes esse nefas, mane jejuni celebrabant, a prandio tantum caeremoniis utebantur, quae id mysterium significarent; de quibus AVGVSTINVS *eodem loco*. Denique fuit de caeremoniis tota quaestio in *Hispania* post tempus AVGVSTINI, ut necesse fuerit cogere magnum Concilium, ut de ea controversia statueretur. Itaque in Concilio *IV. Tolet. c.* 11. definitum fuit ab omnibus Episcopis, ut omnes Sacerdotes uterentur iisdem caeremoniis. *Gothi* mutaverunt etiam multas caeremonias quum irruerent in *Hispaniam*, & facti fuissent Christiani, ita ut *Hispani* aliter celebrarent, quam tempore ISIDORI, & LEANDRI; & quia aliis caeremoniis *Hispani*, quam *Romani* uterentur, accidit

(17) C. M. de Psalmis canendis in Ecclesia.

(18) Pessime quae sequuntur, corrupta fuerant tum in F. tum in L. C. Itaque ab his verbis: Primum quidem Christiani ad ea de quibus AVGVSTINVS eodem loco ex M. locum descripsi, paucis demptis, de quibus mox.

(19) Duo haec verba *serotino tempore* ex L. C. addidi, uti paullo post illa *hora tertia* ..... *hora nona* ex L. & F.

cidit ea de caussa, ut 500. ab hinc annis (20) Rex ALPHONSVS VI. uxorem duxerit filiam regis cujusdam *Galliae* (21), ut est in historia generali *Hispaniae* conscripta ab ALPHONSO Rege *Tolet. X. 4. parte ca. 3.* quam memorat Alphonsus a CASTRO *de justa haereticorum punitione lib. I.* (22) quae *Gothicas* illas caeremonias abrogare, & introducere *Romanas* conata est, idque Regi persuadere tentavit. Itaque definitum fuit, ut armis res transigeretur, & ut esset aliquis, qui defenderet caeremonias *Romanorum*, alius *Gothorum*. Vicerunt *Gothi*; sed quum Regina nec sic conquiesceret, & rogatus GREGORIVS Papa, utrum Concilium congregari jussisset, decretum fuit, ut res miraculo exigeretur, & liber caeremoniarum *Romanorum*, itemque *Gothorum* in ignem mitterentur: exiliit *Gothicus* ex igne, *Romanus* igni restitit, & a flamma illaesus mansit (23). Ne sic quidem Regina conquievit. Ita factum, ut *Hispani Romanae* Ecclesiae caeremonias servent, retenta tamen, quam vocant ISIDORI Missa, quae in ejus rei memoriam certis locis in *Hispania* etiam hodie celebratur (24). Exorta est alia contentio de Monachis, qui voluerunt cantare suo more, idest alio, quam Ecclesiae Romanae; in Concil. I. *Braccarensi* cap. XIX. definitum est, ut uterentur iisdem caeremoniis. Item *Arriani* in *Hispania* voluerunt mutare tonsuram Clericorum. Quare in Concilio IV. *Toletano* cap. IV. revocata est antiqua caeremonia, ut omnes Sacerdotes raderent caput, relicta tenui corona, ut nunc videntur Christiani factitare. Denique erat caeremonia, ut clerici in via non salutarent nisi dicendo *Dominus vobiscum*,

(20) M. Cod. in aliam plane sententiam haec exhibet. „ Item GOTHI „ de HISPANIA facti Christiani mutaverunt multas caeremonias, ita ut „ tempore ISIDORI; & LEANDRI „ aliis *Hispania*, quam *Romana* Ecclesia uteretur, donec ante quingentos „ annos &c. „

(21) Nempe CONSTANTIAM ROBERTI I. Ducis *Burgundiae* filiam.

(22) Hujus historiae Codicem *Matriti* se vidisse Cl. *Nicolaus* ANTONIVS in epistola ad Cardinalem *Johannem* BONA testatus est.

(23) De utriusque heic a MALDONATO indicati miraculi veritate inter eruditos viros non convenit. Eidem BONAE, le BRVN, aliisque fabula potius, quam historia videtur. Cl. PINIVS *in Tract. de Liturg. Ant. Hispan. cap. V.* §. 4. & 5. eam in medio relinquit. Vide illum, qui etiam citatam *Nicolai* ANTONII epistolam adfert.

(24) *Toleti*, *Salmanticae*, & *Vallisoleti*, ut vidimus *Lib. I. Diss. 1. cap. 5.*

biſcum, reſpondentibus obviis, *& cum Spiritu tuo* (25). PRISCILLIANI mutaverunt hanc conſuetudinem, & caeremoniam: in concilio autem *Bracar. I.* cap. XXI. decretum eſt, ut Epiſcopi, & Sacerdotes ſalutarent dicentes *Dominus vobiſcum ſicut in libro Ruth dicitur*: *ſicut ab ipſis Apoſtolis traditum omnis retinet occidens*.

QVARTA QVAESTIO.

De uſu, & utilitate caeremoniarum.

HAec quarta quaeſtio habet tres partes. Prima eſt de ipſa utilitate caeremoniarum per ſe. Secunda eſt propriè Theologica quaeſtio, in quo genere bonorum numerandae ſint caeremoniae, quia aliae ſunt bona per ſe, alia indifferentia. Tertia pars quaeſtionis de ſobrio, & puro uſu caeremoniarum, in qua diſputandum eſt, qualibus, & quatenus utendum ſit caeremoniis.

PRIMA PARS QVAESTIONIS.

De utilitate caeremoniarum per ſe.

I. Utilitas. I. QUod ad primam partem adtinet, ſeptem ſunt maxime utilitates caeremoniarum, quae etiam in novo Teſtamento habentur. Prima quod quemadmodum maxima virtus orationis eſt, & oratoris actio, & pronunciatio, ita maxima caeremoniarum utilitas eſt quaedam veluti actio, quae relucet in exercendis caeremoniis. Itaque ut adcidit oratori dicenti, ut ipſe per ſe excitet propria ſua actione, ſic iſtae cae- raemo.

(25) Addit C. M. (unde colligere eſt, non eſſe proprie caeremoniam Miſsae, ſed tantum in Miſsa ideo obſervari, quia Sacerdos ſe convertens ad circumſtantes eos ſalutet). Ceterum *Garzias* LOAYSA, & ex eo BONA *Lib. II. Cap. V. n. 1.* & MERATIVS ad GAVANTVM *T. I. p. 68.* longe aliter hanc Catholicorum cum *Priſcillianiſtis* controverſiam narrant. Nempe ajunt, in Eccleſia *Latina* moris eſse, ut Epiſcopus ſemel tantum, & prima vice in ipſa Miſsa populum ſalutet dicens: *Pax vobis*, deinceps vero quemadmodum ceteri Sacerdotes dicat: *Dominus vobiſcum*. PRISCILLIANVM vero, in ea fuiſse haereſi, ut ſemper ab Epiſcopis dicendum eſſe *Pax vobis*, numquam *Dominus vobiſcum* contenderet.

remoniae non minus quam ipse externus motus incitat hominem dicendo, incitant homines ad res sacras, & ad pietatem, ut quo tempore ores, temporis est caeremonia, similiter quo loco. Etsi enim ubique & semper orare possis, non tamen aeque commode; melius enim in templo secundum illud *adorabo ad templum sanctum tuum*, Psal. V. 8.; melius in noctis silentio, unde *media nocte surgebam*, Psal. CXVIII. 62. Similiter etiam refert, quo pacto ores, in silentio, an verbis; ipsae enim voces melius excitant. Ita TERTVLL. in *Apolog. cap. 39. certe fidem junctis vocibus* (1) *pascimus*, *spem erigimus*, *fiduciam figimus* (2). Hinc factum est, ut qui plurimum dediti fuerint orationi, excogitarint (3) varium habitum, quia multum refert, an ores sedens, quia vix aliquis sedens potest bene orare: itaque flectenda genua. Interest etiam plurimum facere, quod fecit Christus, qui prostratus oravit: cujus exemplum imitantes legimus viros sanctissimos. Ut scribit THEODORETVS in *historia Sanctorum cap.* 28. quidam Monachus PAVLLVS simplex conscendit ardentissimo sole rupem orans rectus, & quidquid voluit, a Christo est consequutus (4).

(1) *Sanctis*, C. M. & ita etiam RIGALTII *Parisiensis* editio a. MDCXLI. Non displicet tamen illud *junctis*, quod forte MALDONATVS in aliquo MS. Codice legerat.

(2) Addit C. M. „ Quod etiam „ consilium in recitandis horis Canonicis optimum fuerit, adeo ut juvet „ etiam cantillare „.

(3) Paullo aliter hunc locum legimus in eodem Cod. M., nempe: excogitarint varios corporis habitus in orando, ut flexum genuum; item prostrationem corporis, ut legimus de Domino apud MATTH. Idem commemorat de JVLIANO quodam THEODORITVS *in hist. Sanct. cap.* 2. Alii expansis manibus, & aperto capite orarunt, ut est apud TERTVLLIANVM in *Apolog.* Cap. XXX. Vide exemplum PAVLLI *Simplicis*, qui Dominum orabat pedibus nudis, insistens rupi ferventi, in historia PALLADII Cap. XXVIII.

(4) L. C. totum, quem hactenus exscripsimus, locum ita refingit. „ Prima & maxima, quia caeremonia „ actio quaedam est, quae relucet in „ omnibus Christianorum actionibus. „ Multum enim refert, quo loco adores: nam licet ubique adorare possimus, aptissimus tamen adorandi locus est in Ecclesia; unde DAVID „ *adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus*, & Evangelista in persona „ Christi ait: *Domus mea domus orationis vocabitur*. Multum enim refert, quo tempore ores juxta illud „ SALOMONIS: *est tempus flendi*, „ *tempus gaudendi*, *omnia*, inquit, „ *tempus habent*. Quare licet omni „ tempore orandum sit, commodissimum tamen tempore Quadragesimae, & Dominica, & ceteris diebus „ festis. Multum etiam refert, inquit „ TERTVLLIANVS *Apolog. c.* 39. „ *an silentio*, *an verbis ores*, *si spiritus* „ oran-

II. Utilitas. II. Secunda utilitas est, quae est etiam in oratione, quod quemadmodum actio non excitat tantum nos dicentes, sed etiam audientes; ita etiam caeremoniae Religionis movent non tantum nos, sed etiam alios ad pietatem. AVGVSTINVS *lib.* X. *Confess. cap.* 33. etiam ex splendore Ecclesiae Catholicae, quum jejunia, & omnia tam apta videret ad pietatem, nec inveniret istam majestatem in Ecclesia *Manichaeorum* novem annos in ea moratus, commotus fuit usque ad lacrymas, & ob eam rem revocatus ad Ecclesiam rediit. Eodem modo se mihi quidam confessus est a Calvinismo resipuisse.

III. Utilitas. III. Tertia utilitas est, quod caeremoniae non tantum moveant ipsum exercentem, & spectantem, sed etiam Deum ipsum. Quod autem Deum moveant, Deus studio & data opera voluit explicare *Exod. XVII.* quum MOYSE manus erigente victores *Israelitas* efficiebat, *deprimente &c.* Quid enim videbatur interesse, modo MOYSES oraret magna animi intentione, quid referebat, ut manus extolleret? & tamen id Deus ab eo exegit, ut *Israelitae* vincerent AMALEC. Similiter apud LVCAM *cap. XVIII.* declaratum est de illo publicano, qui humiliter adcessit ad orandum: tundendo pectus, & cetera praestando placuit ita Deo, ut domum justificatus rediret. At dicet aliquis, eum non propter caeremonias externas, sed propter adfectum solum Deo gratum fuisse. Verum non refert, quomodo caeremoniae placeant Deo, sive per se, sive quia indicant animae adfectum tamquam signa quaedam externa; satis est enim, quod Deo placeant. Jam vero idem est apud CYPRIANVM testimonium de hac re, qui in lib. *de oratione Dominica* docet, quo pacto debeamus orare non tantum quoad animam, sed quoad corpus, qua modestia, qua compositione corporis ad Deum adcede-

„ *orando vacillet, cantandum tibi est,* „ *sic enim spem erigimus, & fiduciam* „ *figimus*, inquit TERTVLLIANVS. Multum autem refert, an sedens, an stans ores: nam sedens vix quisque orabit bene, sed stans, aut melius genibus flexis, & in terram prostratus, ut Christus fecit, ut Sanctissimos viros orasse legimus, ut THEODORETVS in historia Sanctorum c. 2. de quodam JVLIANO refert: alios stantes aperto capite legimus orasse, ut narrat TERTVLLIANVS in *Apolog.* c.30, & PALLADIVS *in historia Sanctorum* cap. 28. de PAVLLO Simplici, qui stans aperto capite adloquens Christum dixit, *non exeam hinc, donec daemonem &c.* „

cedere debeamus. *Cogitemus*, inquit, *nos in conspectu Dei stare: placendum est divinis oculis, & habitu corporis, & modo vocis. Nam ut impudentis est clamoribus strepere, ita verecundi est modestis vocibus orare* (5), existimans magnam esse vim in externis corporis caeremoniis ad concitandam Dei misericordiam.

IV. Quarta utilitas est, quod caeremoniae sint veluti picturae, aut signa popularia, in quibus homines alioqui litterarum rudes, & ignari legere possint, & sunt loco scripturae, & historiae. Nam quemadmodum *Indiae* populi antequam nostri ad eos pervenissent, usu litterarum carentes ad rerum memoriam propagandam picturis utebantur, quibus res gestas majorum conservabant: Sic caeremoniae Ecclesiae conservant Religionem, & quod litterae in conservanda rerum memoria, id caeremoniae in retinenda Religione praestant. Hujus rei probationem perspicuam habemus *Exod. XII.* ubi quum instituisset Deus caeremoniam de agno, declaravit, quare id fecerit: *Quum interrogaverint vos filii vestri, quae est ista Religio? dicite: transitus Domini est.* IV. *Utilitas.*

V. Quincta utilitas est, quod caeremoniae sint characteres, quibus Christiani a ceteris dignoscuntur. Sicut enim in bello haeretici, & hostes denique omnes habent signa, & vexilla diversa, quae solent gestare, quibus distinguuntur inter se; sic Christiani habent externas caeremonias, quibus ab omni haereticorum proluvie discernantur, & ob hanc caussam multos quidem *Judaeos* sponte mortem obiisse legimus, ut non deflecterent a caeremoniis majorum suorum, quales fuerunt *Macchabaei*, qui crudelissimam mortem subire, quam violare caeremonias a majoribus acceptas maluerunt, non quod multum interesset, sed quod si fecissent, deseruisse viderentur Religionem; quemadmodum hoc tempore Christiani viderentur ad Turcas, aut haereticos defecisse, si eorum uterentur caeremoniis. Sunt enim caeremoniae vesti similes, & sicut ex veste hunc esse Turcam &c. cognoscimus; sic ex caeremoniis hunc esse Christianum, & Catholi- V. *Utilitas.*

(5) *Precibus orare*. C. M. Nescio an ex Codice aliquo hunc locum MALDONATVS expresserit, an memoria adjutus. Nam apud PAMELIVM aliter legitur: nimirum: *ita contra congruit verecundo, modestis precibus orare*.

tholicum. Atque haec caussa fuit, cur Ecclesia semper dederit operam, ne Christiani uterentur caeremoniis communibus vel cum profanis, vel cum *Judaeis* aut haereticis, ut ne Christiani die Sabbati jejunarent, quia eo die jejunabant *Judaei*; ne etiam die Jovis, quia etiam in honorem Jovis pagani jejunabant, & GREG. *M. lib. I. epist. XLI.* & Concil. *Tolet* 4. *c. V.* scribit, Apostolos voluisse, ut qui recepturi erant Baptismum, ne mergerentur, ut hac ratione *Ebionistarum* haeresis labefactaretur. Itaque hinc factum, ut multae caeremoniae Ecclesiae fuerint mutatae, quia illis haeretici utebantur, quos semper exhorruit Ecclesia, ut quum *Arriani* in terna mersione tres Deos intelligerent, Sacerdotes *in Hispania* semel tantum mergebant. Hinc etiam factum est, ut multi auctores gravissimi ex caeremoniis sumserint argumenta ad multas quaestiones confirmandas, ut TERTVLL. in lib. *de Idololatria* probat, Christianis non esse ad spectacula prodeundum, quia in recipiendo baptismo pompis Satanae renunciaverint. Idem in *Scorpiaco* distinguit Christianos ab Ethnicis, quod pagani soliti essent sumere remedia, quibus morsui Scorpionis mederi possent; Christiani vero solo ✠ Crucis signaculo omnem vim veneni sopiebant, & ne sibi noceret, efficiebant. Idem in lib. *de spectaculis* probat, Christianos eadem ratione non debere prodire ad spectacula, quod manibus, quas Deo consecraverant, histrionibus & mimis applaudere non debeant, & ad Deum tantum manus exercitatas habere. Similiter DIONYSIVS *Alexandrinus* apud EVSEBIVM *lib. VII. de hist. Eccles. cap.* 8. ita determinavit difficilem quaestionem ejus, qui se non rite fuisse baptizatum opinabatur, petebatque iterum Baptismum; nimirum statuit, non esse iterum baptizandum, quia ipse diu versando in Ecclesia compensavit caeremonias, quae quum baptizabatur, ab haereticis fuerant praetermissae. EPIPHANIVS scripsit de hac re integrum librum *de caeremoniis Ecclesiae Catholicae* (6), ut omnes ex caeremoniis quasi ex habitu quodam scirent cognoscere, quinam essent vere in Ecclesia. Hinc factum est, ut haeretici, qui id semper moliuntur, ut Ecclesiae verae splendorem obscurum reddant, magnam dederint operam, ut Ecclesiae caeremonias prorsus delerent, extenuarent, aut mutarent,

---

(6) C. M. addit, *Epitomen* scilicet adjectam *Panario*.

rent, quia caeremoniae sunt vultus & facies Ecclesiae Catholicae, quibus haec a ceteris fallacibus, & erroneis Ecclesiis dignoscitur. Qua in re pueris iratis similes sunt haeretici, qui unguibus matris suae faciem lacerant, & foedant. Hoc ex Concilio *Braccarensi* constat. Haereticorum vero nonnulli, ne ulla in re viderentur Catholici, & Ecclesiae caeremonias, & linguam mutarunt. Itaque non est mirum, quod haeretici aetate nostra ubicumque fuerint, mutarint caeremonias, sicut linguam *Gallicam*, *Belgicam*, *Flandricam*, *Scoticam*. Hoc enim solitos factitare haereticos, declarat D. HIERONYMUS in cap. II. & X. OSEAE: *Voluerunt*, inquit, *semper haeretici excogitare, quo faciant fucum hominibus popularibus spumantibus vocibus, & concinnis, & compositis*. Alii autem haeretici quum viderent se non posse extinguere, & mutare caeremonias Ecclesiae, easdem voluerunt imitari, ut viderentur non esse haeretici, sed Catholici, quales fuerunt *Pelagiani*, qui exorcismum retinebant, sed tamen succum, & substantiam reijciebant (7). Quos omnes ideo IRENAEUS *lib. II. cap.* 12. cani fabuloso AESOPI adsimilat, qui ut apparentem in aqua carnem adriperet, carnem veram perdidit. Sic haeretici retinent externum tantum cultum, & caeremonias, quibus similes videri possent Catholicis; sed melius esset de caeremoniis dissentire, quam de summa Religionis.

VI. Sexta utilitas est, quod caeremoniae nobis declarant sensum Ecclesiae, quem saepe nisi beneficio caeremoniarum non intelligeremus, ut quum insufflamus infantes in Baptismo. Multi enim quum vident insufflari, moventur ad interrogandum, quid est hoc? & doctores respondent, esse peccatum originale, quod mittitur foras, & exsufflatur per gratiam Dei. Itaque D. AVGVSTINVS hoc solo argumento *lib. II. de peccato originali cap.* 4. & lib. 4. *de nuptiis & concupiscentia* cap. 20. & *lib. II. cap.* 18. & *lib. I. contra JVLIANVM cap.* 2. & *lib.* 6. *cap.* 2. dejecit & expugnavit *Pelagianos*. Tantam tribuebat AVGVSTINVS vim caeremoniis, ut putaret sufficere ad revincendum errorem *Pelagianorum*. *VI. Utilitas.*

VII. Septima utilitas est, quod caeremoniae conservant Reli- *VII. Utilitas.*

(7) C L. subdit; *negabant enim peccatum originale in pueris*. C. vero M., Fecit idem TERTVLLIANVS, „ & omnes MONTANISTAE „.

Religionem, putrefceret enim Religio, fi non effet condita caeremoniis. Id enim funt in Religione caeremoniae, quod fal in cibis. Quamvis fal non fit idoneum ad cibum, fine eo tamen nulli cibi pofsunt apparari: fic caeremoniae per fe nihil valent, nihil funt; at fine caeremoniis nulla Societas hominum poteft confervari, hifque veftitur & faporatur omnis religio, atque confervatur. Quae cauffa eft, cur *Judaeorum* Religio numquam ita potuerit aboleri, & extingui, ficut ceterae omnes antiquae, quae penitus exoleverunt, quod nulla Religio fuerit tam ornata caeremoniis, quam quibus retinentur *Judaei*, & adfuefiunt adeo, ut eas nulla ratione poffint relinquere. Itaque ad Chriftianifmum difficillime adtrahuntur, multoque facilius haeretico, aut ethnico perfuades, quam *Judaeo*, quia ita fibi placet in illis fuis caeremoniis, ut putet, non poffe falvari, qui illas non obfervet, nec placere Deo, qui vefcatur fuilla; ex quo nonnulli etiam facti Chriftiani non poffunt illas omittere, fed adhuc retinent, & fuilla abftinent. Ad haec videntur etiam caeremoniae Refpublicas confervare, qualis ea eft in Univerfitate *Parifienfi*, ut omnes gererent zonam, qui fub praeceptore operam darent; quod quamdiu eft obfervatum, tamdiu difcipuli fe praeclare gefferunt; ubi vero hoc neglectum eft, neglecti quoque mores, & optime componendae vitae ratio. Itaque fimul diffoluti funt mores cum cingulo, videreque etiam nunc eft bene morigeratos, qui zonas ferunt, qui vero difcincti ambulant, omnium corruptiffimos. Docet etiam illud exemplum ejus, qui quum contra Collegii morem vicini cubiculum effet ingreffus cum candelabro, orta contentione, hoc ipfo caput illi comminuit.

SECVNDA PARS QVAESTIONIS QVARTAE.

In quo genere bonorum fint caeremoniae.

Bonorum varia genera.

VIII. Bonorum quaedam funt adeo per fe bona, ut nulla ratione poffint fieri mala, quaedam adeo mala per fe, ut nulla ratione, etiamfi adjungas bonum finem, poffint fieri bona; ut amare Deum ita per fe bonum, ut numquam poffit effe malum; at odiffe Deum ita malum eft, ut numquam poffit effe bonum. Alia funt quae dicuntur per fe bona, aut per fe mala, non quod non poffint fieri bona aut mala, fed quod fint talia natura

fua,

ſua, ut reddere depoſitum per ſe eſt bonum, quia eſt juſtitia, non quod non poſſit fieri malum, ut ſi reddatur enſis furioſo. Et hominem interficere per ſe eſt malum, ſed tamen interdum eſt bonum. Alia vocantur per ſe bona, non quod ſint ita natura ſua bona, ſed quod ſint propenſiora ad bonum, ut dare cibum pauperi, quod etſi relatum ad malum finem, malum ſit, eſt tamen propenſius ad bonum; quod non ita bonum eſt, ut reddere depoſitum, quia infinitis modis poteſt eſſe malum. Nec haec tamen ſunt adiaphora, ideſt indifferentia, ſed ſunt propenſiora in unam partem, quam in alteram. Alia ſunt, quae omnino vocantur *indifferentia*, quae ejuſmodi erunt, qualis finis ad quem ſpectabunt, ut ambulare propter bonum finem bonum eſt, & contra, fricare barbam &c. Ea enim ejuſmodi erunt ratione finis ſine ulla propenſione. Nunc dico, caeremonias eſse reponendas in tertio genere, non inter adiaphora, nec inter illa, quae ſunt natura ſua ita bona, ut reddere depoſitum; ſed inter illa, quae ſunt propenſiora ad bonum, quam ad malum (8). *Cujuſmodi caeremoniae?*

TERTIA PARS QVAESTIONIS QVARTAE.

De caeremoniis in genere.

Quales eſſe debeant caeremoniae, & qualiter utendum.

IX. NOnnulli ſunt ſimiles iis, qui venantur piſces hamo aureo; & ideo caeremoniae ſemper debent eſſe tales, ut non obruant Religionem neque non ornent. Nam adhibere caeremonias, ubi non eſt opus, perinde eſt ac ſi quis humeris gereret enſem. Quales autem eſſe debeant, cognoſci poterit, ſi videamus quem ad finem inſtitutae ſint. Certe ſicut figurae orationis ad perſuadendum, ſic caeremoniae ad Religionem illuſtrandam inſtitutae ſunt. Si caeremoniae obruant Religionem, purgandae ſunt (9); ſemper enim eſſe debent ejuſmodi, ut plus habeant

Qualiter utendum caeremoniis.

Quales eſſe caeremoniae debeant.

(8) Rationem addit unus C. L. „ quandoquidem tendunt ad unam partem magis, quam ad aliam, ad bonum ſcilicet finem, quam ad malum; „ ut orare genibus flexis magis propenſum eſt ad bonum, quam ad malum „.

(9) M. C. aliter hunc locum effert.

habeant emolumenti, quam ponderis. Itaque sint comparatae, ut juvent Religionem, non impediant (10).

X. Quales autem esse debeant, nulla ex re melius cognosci potest, quam ex Sacrificio Missae. Quemadmodum autem saepe fit in magnis familiis, ut illi ipsi, qui nati sunt in fine, ignorent, quae fuerint insignia majorum suorum propter antiquitatem, & incidunt in nescio quod aedificium ruinosum, in quo deprehendunt antiqua vestigia insignium, ex quibus eorum antiquitatem confirmant; sic quae fuerint caeremoniae veteris Ecclesiae, ex Missae Sacrificio quasi vestigiis quibusdam cognoscimus.

SECVNDA DISPVTATIO SPECIALIS.

Quae est de Missae caeremoniis.

§. I.

GENERALIA DE CAEREMONIIS MISSAE.

Missa varie considerata varias habet caeremonias.

TOta distributio caeremoniarum haec est. Quum enim nonnulli non intelligant caeremonias Missae, quia omnes Missae proprias esse existimant, ita sunt distribuendae. Missa potest spectari quatuor modis. 1. qua ex parte est actio Christiana, quale est orare in cubiculo. 2. specialius, quatenus est non tantum actio Christiana, sed etiam synaxis, idest conventus, & coetus Christianorum, quale est convenire ad Vesperas. 3. quatenus est Sacramentum. 4. quatenus est Sacrificium. Ergo quaedam sunt Missae, quatenus est Missa, ut incipere *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*, caeremonia est non Missae, sed omnis actionis Christianae. Testis est TERTVLLIANVS *de*

---

fert. „ Quod adtinet ad tertiam quaestionem dico eatenus esse utendum caeremoniis, ut ne sint πάλαι τὰ πάρεργα τῶν ἔργων, & ne (quo exemplo OCTAVIUS AUGUSTUS uti solebat) aureo hamo minutos pisciculos piscemur. Debent enim caeremoniae pertinere ad Religionem conservandam, & illustrandam; quod ubi deest, purgandae sunt, & resecandae „.

(10) Addit C. L. „ Nam ut ridiculus esset, qui ad amphoram portandam, bigas adhiberet; sic ille, qui plures caeremonias, quam Religioni essent necessariae, adhiberet „.

de corona, ubi non tantum quum adgrederentur ad sacrificandum, sed etiam quum quodlibet aliud agere adgrederentur, signare se semper solitos Christianos docet (1). Similiter *Dominus vobiscum* non est caeremonia propria Missae, quia non tantum illic Sacerdos dicebat, sed etiam in foro, ut probatum ex Concilio *Braccarensi* (2). Item quod dicatur *Pax vobis*, & respondeatur: *& cum spiritu tuo*; id enim ubique ab Episcopis olim usurpabatur, in ingressu templi, in initio concionis &c. (3) auctore *D. Johanne* CHRYSOSTOMO (*hom. III. in epist. ad Colos.*). Similiter quod osculemur, illud non est caeremonia propria Missae. Illud intelligitur ex antiquissimis, ut TERTVLL. qui in libro *de oratione* vocat osculum illud *signaculum orationis*. Similiter lib. II. *ad uxorem* hanc esse consuetudinem docet communem caeremoniam, qua se osculo salutabant Christiani. Sunt etiam aliae caeremoniae, quae conveniunt Missae, quatenus est congregatio, ut quod Epistola, & Evangelium legatur; non enim leguntur, quia est Missa, sed quia est congregatio Christiana, quippe quod fiebat in omni conventu Christianorum. Aliae sunt caeremoniae in Missa, quatenus est Sacramentum, ut ante consecrationem signo Crucis signare oblationem positam super aram, quod fit in omnibus Sacramentis, auctore D. AVGVSTINO *Tract. in* IOH. *CXVIII.* Aliae sunt caeremoniae propriae Missae, quatenus est Sacrificium, ut quod frangatur Hostia, est caeremonia Sacrificii, non Sacramenti, quia quod in

(1) Item Lib. III. adversus MARCIONEM cap. XXII. exponens illud EZECH. II. *dicit Dominus ad me ... da signum* TAV *in frontibus virorum, ipsa est enim, inquit, Littera Graecorum* TAV, *nostra autem* T, *species crucis, quam portendebat figuram in frontibus nostris*. Eadem fere S. HIERONYMVS Com m. in EZECH., ubi ait: *Extrema* TAV *littera Crucis habet similitudinem, quae in Christianorum frontibus pingitur, &* FREQVENTI *manus* INSCRIPTIONE *signatur*. Verum de frequenti apud Christianos Crucis signo praeter GRETSERVM, adi *Joh. Baptistam* SCORTIAM erudite differéntem *de sacros. Missae sacrif. Lib. III. cap.* 8.

(2) Vide infra §. *XI.*

(3) Hinc primis Ecclesiae saeculis Infideles, Poenitentes, & Catechumeni sermoni interesse non poterant (quem tamen ritum postea sublatum fuisse ostendit BONA *Rer. Liturg. Lib. II. cap.* 7.) quia Episcopus ipsum inchoaturus prius populum salutabat; ea autem salutatio *Pax vobis* tessera habebatur mutuae communionis, & pacis, qua fideles in Christi fide, & caritate copulantur. Sed de hoc vide plura infra §. *XXII.*

veteri lege erat Sacrificium pacificum, in partes tres dividebatur, una pars dabatur Sacerdoti, una populo, alia cremabatur: Ita & nunc sacra Hostia dividitur.

§. I I.

DE CONGREGATIONE, ET DE NOMINE MISSAE.

I. DE nomine Missae hoc unum repetendum est (1), fuisse valde usitatas apud Christianas olim Congregationes, quod scripsit D.PAVLLVS *Cap. XI. & XIV. ad Cor. I.* & CLEMENS *in Constitutionibus Apostolicis*, DIONYSIVS *Areop* in *Ecclesiast. Hierarch. cap.* 28. adeo ut hoc vitio daretur Christianis quasi factiosis, quod quidem legitur apud TERTVLLIANVM, & QVINCIVM FELICEM in disputatione OCTAVII, & CAECILII (2): *Coimus*, inquit TERTVLLIANVS I. c. *ad Deum, quasi manu facta precationibus ambiamus*. Solebant enim Christiani convenire, ut facta veluti sancta quadam conspiratione Deum adorarent, a quo quod vellent, impetrarent. CLEMENS *Alexandrinus* lib. II. *Paedagogi*, & EPIPHANIVS *in Epitom. Doctrinae Catholicae* scribit, Apostolos statuisse, ut omnes Christiani convenirent tribus diebus in hebdomada, Mercurii, Veneris, & potissimum die Dominica, ac de hac testis est JVSTINVS in 2. *Apologia pro Christianis*. Conventus autem ejusmodi vocabantur a *Graecis* σύναξις, idest congregatio, sicut con-

---

(1) Scilicet de nomine *Missae* eruditissime disseruerat de *Euch.* III. p. col. 227. ad 231. *oper. Theol.* Paris. edit. in fol. T. I. quo tamen sane perridiculus error vel typographi, vel correctoris culpa irrepsit. Nam quum in codice legeretur apud *Pap. I. C. Leg.* 19. edendumque fuisset apud PAPINIANVM *Iurisconsultum*, ineptissime impressum fuit *apud* Pomponium *Jesu Christi*.

(2) De Christianorum conventibus praetereundus locus non est PLINII in celebri ad TRAJANVM epistola (*Lib. X. ep.97.*) ubi *adfirmabant*, inquit de quibusdam Apostatis, ex quorum ore id adceperat, *hanc fuisse summam vel culpae suae, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere*. Alia de hisce Christianorum coetibus dabunt ex Catholicis GRANCOLASIVS in *Breviar. Rom. Lib. I. cap.* 21. & AZEVEDO *Exercit. Liturgic. Exercit. VI.*, ex Protestantibus BINGHAMVS *Orig. Eccles. Lib. XIII. cap.* 9. & BOEHMERVS in XII dissertationibus *Jur. Eccles. ant.* ad PLINIVM secundum, & TERTVLLIANVM diss. II. quam *de antelucanis Christianorum coetibus* praenotavit.

conſtat ex omnibus Conciliis, praeſertim ex *Gangrenſi cap. 25.* Hinc factum, ut Latini vocarent *communionem* omnem congregationem, & pro coetu Chriſtiano *communionis* nomen uſurparent imitatione *Graecorum*, qui appellabant omnem conventum Chriſtianorum *ſynaxim*.

II. Poſtea id nomen Κατὰ ἐξοχὴν ideſt per excellentiam translatum eſt ad illam congregationem, quae fit in ſancto Sacrificio. Hinc factum eſt, ut hodie hoc nomine *Communionis* intelligamus Miſsae Sacrificium. *Miſſae* vero nomen latinum eſt deductum a Miſſione, ſicut collecta a collectione, & condicta a condictione, quae vocabula etiam a CICERONE uſurpantur. Miſſae nomen ſignificabat omnem Congregationem Chriſtianorum, quemadmodum ex regula D. BENEDICTI *cap. 16.* cognoſcimus, ubi vocat *Miſſas matutinas, & veſpertinas*, quod omnis congregatio vocaretur Miſſa, & ex *lib. III.* CASSIANI *cap. 3. & 8.* de modo *pſallendi, canendi, & orandi*, qui loquens de matutinis, & veſpertinis coetibus vocat *Miſſam*; ex quo dimitti Miſſam, ideſt congregationem (3).

Nomen Miſſae.

(3) Idem Miſſae etymon tradunt, ac copioſe illuſtrant BELLARMINVS [*de Miſſa Lib. I. cap. I.*] SCORTIA [*Lib. I. cap. I.*] GAVANTVS, & in eum MERATIVS, qui alios plures ejuſdem etymi ſectatores, & vindices indicat (*T. I. p. 6. ſeq.*) BONA, & in eum SALA (*Rer. Liturg. Lib. I. cap. I.*) BENEDICTVS XIV. *de Sacroſ. Miſſae Sacrif. Lib. II. cap I.* ubi alios appellat, & GERBERTVS *in principiis Theol. Liturgicae ſect. I. cap. 2. p. 37. ſeq.* Mirarer autem BINGHAMVM, qui quae ad hoc etymon ſpectat ex MABILLONIO praeſertim, ac Bona mutuatus eſt *orig. Eccleſ. Lib. XIII. cap. I.* § 4. haec ſcribere potuiſſe: *in praeſenti obſervare licebit, quam turpiter antiquo nomine Miſſae abutantur, qui id ad denotandum officium conſecrandi panem, & vinum in Corpus, ac Sanguinem Chriſti, ipſumque tamquam Sacrificium expiatorium pro vivis, ac mortuis offerendi adplicant*; niſi ad haereticorum, quorum ipſe ſectam profitebatur, mores referendum id eſſe intelligerem. Equidem non adſentior viris quibuſdam doctiſſimis ajentibus cum *Wallemburgiis* Tom. II. *Controv.* Tract. I. *cap. 37. Sacrificium* MISSAE *nomine ſignificari in Concilio* Chalcedonenſi .... *in ſecundo & tertio Concilio* Carthaginenſi, *in quibus adfuit* S. AVGVSTINVS, *& in Concilio* Epheſino. Nam in *Chalcedonenſis* quidem Concilii Latina verſione id non en legitur, non autem in Graeco primigenio textu; idem dic de *Epheſino*, ubi ne *Latine* quidem Miſſae nomen uſurpatur, ſed *ſacrificii*; in tertio autem Carthaginenſi Concilio *Sacramenta altaris* nominari video, non Miſſam. Unum ex his Conciliis, a quo *Miſſae* nomen adhibitum fuerit, eſt *Carthaginenſe* II. Cap. 6. in haec ver-

§. III.

DE PROPRIIS CAEREMONIIS MISSAE.

Qui de caeremoniis scripserint.

I. NUnc de Missae caeremoniis, quid unaquaeque significat, & qui auctores egerint, de iisdem paucis est aperiendum. Primus itaque est GREGORIVS *Magnus* mille ab hinc

verba: *reconciliare quemquam in publica Missa Presbytero non licere*. Verum, ut ad antiquitatem *Latini* hujus nominis ostendendam hoc *Carthaginensis* Concilii cat one uti tuto possemus, illud constare deberet, quo tempore Poenitentes reconciliari apud *Carthaginensem* Ecclesiam consuesset. Quum enim varia hac in re fuerit Ecclesiarum disciplina, atque in aliquibus ante Evangelium, quid si haec eadem fuisset *Carthaginensis* Ecclesiae consuetudo? Tum enim vero nihil ad rem nostram Canon ille efficeret, ut qui ad unam Missam Catechumenorum pertineret. Haec tamen licet vera sint, dubitari nequit, quin *Missae* nomen pro Sacrificio apud *Latinas* Ecclesias antiquissimum sit. Nam (ne PII I. ad JVSTVM Episcopum *Viennensem*, & CORNELII ad LVPICINVM ejusdem Sedis Antistitem epistolas, licet a multis etiam heterodoxis non improbatas, a Justo FONTANINIO praeterea in historia Litteraria *Aquilejensi* strenue defensas appellem) illud quincto saeculo usurpatum fuit a S. Leone M. ep. LXXXI. ad DIOSCORVM *Alexandrinum*, quarto quoque Saeculo tum a RVFINO in Latina CLEMENTIS *Romani* interpretatione, tum a S. AMBROSIO *ep.* XIII. ad MARCELLINAM *Sororem*, ubi ait: *Ego* (post lectiones & sermonem, atque adeo dimissis jam Catechumenis, cum sibi nunciatum esset, sagittarios ad occupandam Ecclesiam a Palatio mitti) *mansi in munere, Missam facere coepi*. Videat jam BINGHAMVS, qui, & quanti viri *turpiter antiquo nomine Missae* abusi dicendi essent, si qui illud ad sacrificium designandum *traducunt, turpiter eo abutuntur*. Quod si nulla in eos reverentia ductus illo eos nomine abusos fuisse praefracte contendat, animadvertat I. *antiquo* saltem nomine abusos dici non posse, quum quod nobis antiquum est nomen, qua illi aetate scripserunt, *antiquum* haberi nequiverit; hincque perspiciet, vim ejus nominis explorationem illis, quam nobis fuisse, ut incredibile sit, eam illam eos pervertere voluisse. 2. quas ipse [etiam a BELLARMINO jampridem notatas] psalmodiae, lectionum, collectarum significationes huic nomini tributas in medium adfert, eas nonnisi ab auctoribus veteribus quidem, sed RVFINO ac praefertim AMBROSIO recentioribus, usurpatas fuisse, ut siquid hac in re abusus sit, illud ab his, qui ab antiquiore illa significatione vocabulum hocce detorserint, potius, quam ab AMBROSIO, ac RVFINO admissum fuisse videatur. 3. ipsum non invitum fateri *Missam Catechumenorum* a vetustis temporibus nomen ab eorum dimissione accepisse: ex hoc enim facile suam inconstantiam agnoscet. Si enim ab extrema omnino actione, cujusmodi Catechumenorum dimis-

hinc annis amplius, propterea quod de caeremoniis Missae variae exoriebantur contentiones praesertim saepe inter Ecclesias, scripsit de hac re librum, quem vocavit *Rationale divinorum officiorum*, quem ab eo scriptum cognoscimus ex antiquissimis auctoribus. Hunc enim librum citat *Walafridus* STRABO Abbas monasterii Sancti Galli (1) in libro *de rebus Ecclesiasticis* cap. 22. Vixit autem ab hinc annis fere 800. tempore PII Imperatoris. Idem ex ipso etiam GREGORIO intelligitur *lib. 7. registri ep.* 33. & ex epistola ADRIANI Papae ad CAROLVM Magnum, quae ab hinc 800. annis scripta est, in qua D. GREGORIVS dicitur auctor libri illius: liber autem ille vocabatur ab antiquis *liber Sacramentorum* (2). Quae res dedit occasionem haereticis, ut existimarent & probro verterent, quod D. GREGORIVS *Magnus* Auctor fuisset Missae; at tantum primus redegit in ordinem, & scripsit rationem celebrandi ritum *Romanorum*. ISIDORVS scripsit etiam *de officio Missae*, qui ante 1000 annos tempore ejusdem GREGORII scripsit. Praeter hos RHABANVS *Maurus* scripsit librum unum *de divinis officiis* tempore CAROLI Magni (3). Post illum scriptus est libellus, cujus titulus factus est de *ordine Romano*, quem constat scriptum esse ante 700. annos. Nam citatur ab Auctoribus, qui vixerunt tempore [LVDOVICI] Pii Imperatoris, ut AMALARIO, qui idem AMALARIVS scripsit librum integrum *de Sacrificio Missae*. *Walafridus* quoque STRABO sub idem tempus. Paullo post (4) Auctor quidam Monachus nomine SOLITARIVS scripsit

dimissio erat, psalmodia, Scripturarum lectio, preces, sermo, atque, ut verbo dicam, ea omnis sacrorum pars, cui Catechumeni intererant, *Missa* nullo hujus nominis abusu appellari potuit, quidni & *Missam Fidelium*, quae proprie Sacrificium erat, ab alia, quae sub finem a Diacono adnunciabatur, populi dimissione eodem *Missae* nomine absque ulla reprehensione designari licuerit?

(1) Addit M. C. in *Helvetia*.

(2) Haec MALDONATVS scripsit, quum PAMELIVS Librum *Gregorianum* Sacramentorum nondum edidisset. Itaque conjecturis non plane infeliciter usus est, licet rem acu [quod dicimus] non tetigerit.

(3) Immo LVDOVICI PII, hunc enim Librum, seu potius Libros tres *de Clericorum institutione, & caeremoniis Ecclesiae* RHABANVS scripsit a. 819. ut ex quibusdam versibus, qui tamen in editione *Coloniensi* a. 1617. omissi sunt, recte LABBEVS colligit.

(4) Rectius C. M. omittit adverbium *paullo*. Auctor enim hujus operis fuit HONORIVS *Augustodunensis*, qui a. MCXXIV. obiit.

psit librum *de antiquo ritu Missarum*, cui fecit titulum *Gemma animae*. Post hunc scripsit INNOCENTIVS III. tempore Concilii celeberrimi *Lateranensis* (5) libros *de mysteriis Missae* 300. etiam ab hinc annis (6) fere. *Guilielmus* DVRANDVS *Gallus* scripsit unum librum, qui vocatur *Rationale divinorum officiorum*, qui nunc versatur in manibus Sacerdotum. Nostra etiam aetate aliqui viri docti scripserunt de hac re. Omnium vero doctissimus *Conradus* BRVNO *Germanus* libros sex *de caeremoniis*, & Beatus RENANVS de hac re scripsit disputationem in adnotationibus in librum TERTVLLIANI *de Corona militis* (7).

Judicium de his Auctoribus.

II. Ut verum fatear, hi omnes, excepto GREGORIO M. qui non exstat (8), & S. ISIDORO, cogunt nos desiderare multa, quia agunt & disputant omnes allegorice, neque quidquam probant aut testimoniis, aut conjecturis. Optime vero omnium scripsit auctor, qui vocatus est *Micrologus*, qui fuit posterior AMALARIO, & WALFRIDO; illum enim citat *cap.IV.* Sed tamen ea utitur styli gravitate, ut videatur vixisse ante DC. annos (9).

Caeremoniarum Missae partitio.

III. Nunc ad rem veniamus. Igitur quum sint variae caeremoniae in Missa; aliae quidem, quae sumuntur ex rebus; aliae, quae ex personis, ut vestes Sacerdotum; aliae, quae ex loco, ut quod una parte legatur Evangelium; aliae, quae ex tempore, ut quod celebratur matutino, non vespertino tempore; quia de omnibus dici in genere non potest, sed in specie, ideo prima disputatio futura est de caeremoniis sumptis ex rebus (10). Quum autem alia de caeremoniis, alia de partibus Missae debere esse videretur disputatio; quia tamen nescio quomodo factum est, ut nunc partes Missae non videantur esse nisi caeremoniae, illaeque in harum naturam transisse videantur; de utrisque ideo simul est disputandum.

§. IV.

---

(5) C. M. & L. *Tempore Generalissimi Concilii Lateranensis*.

(6) Sub annum MCCLXXXVI.

(7) Addit C. M. „ Denique reperire est diversas Liturgias, idest ritus „ Missarum celebrandarum in diversis „ Ecclesiis, quas corrasit CASSANDER „.

(8) Pauca haec verba *qui non exstat*, ex C. M. addimus omnino necessaria.

(9) Divinando haec MALDONATVS scripsit: ante *D. annos* scribere debuerat.

(10) Addit C. M. *alias rejecturus ad disputationem de ordinatione, si angustiae temporis ita postularint*. Sed revera in ea disputatione, quam ob oculos habeo, nihil de his legere est.

§. IV.

DE PARTIBVS MISSAE.

I. TRes partes sunt in Missa. Prima est a principio ad illud, quod latini vocant *offertorium*, quae a *Graecis* dicta est Αγηφοςα, sicut discimus ex octava Synodo Generali Act. VI. Secunda pars est ab *offertorio* usque *ad communionem*, & illa est vera Missa. Tertia pars est a communione usque ad finem. *Partes Missae.*

II. Prima pars non erat proprie pars Missae, sed erat veluti emblema in vasis, quod poterat extrahi & adjungi, & erat congregatio quasi separata, atque idem factum esse videtur in Missâ, quod in Urbe *Parisiensi*, in qua continebatur parva insula, & haec vere erat Urbs *Parisiensis*; progressu vero temporis additae sunt & âliae urbeculae & pagi, ex quibus tam ampla civitas conflata est. Sic Missa proprie *Sacrificium* vocatur *ab offertorio* usque *ad communionem*. Deinde congregatio quaedam addita est a principio, quae vocata est *Missa Catechumenorum*, ut constat ex Concilio *Carthaginiensi* IV. *Can.* LXXXIV., & ex Conc. *Ilerdensi* cap. 4. & ex Concilio *Valentino* cap. 1. & ex D. AVGVSTINI Sermone *de tempore* 237. discimus (1). Vocabatur autem illa prima pars *Missa Catechumenorum*, quia Catechumeni, poenitentes, energumeni [nomen autem habebat ex Catechumenis] (2) intererant quidem Orationibus, lectioni, *Missa Catechumenorum.*

---

(1) De Missa Catechumenorum agunt BONA (*Rer. Lit. Lib. I. cap. XVI.*) *Emmanuel* a SCHELSTRATE (*de Discipl. arcani cap.* 6.) MORINVS in *dissert. de Catech. expiat. cap.* 4. BELLOTTE in suis *observationibus ad Rit. Eccles. Laudun.* p. 366. GRANCOLAS *Ancien. Sacram. Tom. I. pag.* 571. ut MACRIVM in suo *Hierolexico* V. *Catechumenus*, CANGIVM in Glossario V. *Missa Catechumenorum*, & MERATIVM ad GAVANT. *T. I. p.* 32. omittam.

(2) Duobus, vel tribus primis Ecclesiae saeculis Missa Catechumenorum aliquot precibus, & psalmis constabat, quibus absolutis ante Evangelii lectionem, multoque magis concionem Catechumeni dimittebantur. Diserte id TERTVLLIANVS tradit *de Praescript. cap. XLI.* ubi *Marcionistis* exprobrat, quod apud eos *quis Catechumenus, quis Fidelis incertum est: pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant.* Miror itaque BINGHAMVM (*Lib. XIII. cap. I.* §.2.) SCHELSTRATIO (*de Conc. Antioch.* p. 200.) Catechumenos etiam TERTVLLIANI aetate

ni, & concioni (3), quae habebantur ante offertorium, & faciebant unam Congregationem cum Christianis; absoluta tamen hac prima parte, & dicto Evangelio, ejiciebantur ab Ecclesia.

Primae partis divisio. III. In hac prima parte Missae tres sunt partes, quia omnes Congregationes tribus de caussis fiebant. Prima caussa laudis & consolationis, secunda orationis, tertia causa doctrinae. His tribus de caussis convenisse Christianos D. PAVLLVS insinuat *cap. XIV. Cor. I. Quum convenitis, unusquisque psalmum habet, doctrinam habet*. Aperte TERTVLLIANVS id docet *cap. 39. in Apolog. Coimus*, inquit, *ad divinarum litterarum commemorationes, prout temporum praesentium qualitas aut praemonere cogit, aut recognoscere*. Idem ex PHILONE *Judaeo* in libro *de vita contemplativa* intelligimus. Haec tria sunt in parte prima Missae. Nam laudes sunt in introitu; orationes sunt collectae; epistola & Evangelium sunt doctrina. Solet autem id usuvenire in Ecclesia, quod in civitate in lingua, & formulis notariorum, in quibus lingua & usus loquendi antiquus servatur maxime incorruptus. Sic enim in Missa latent istae superiores tres partes, quae habent originem ex tempore Apostolorum, omnesque caeremoniae veteris Ecclesiae videntur man-

---

tate concionibus interfuisse contendenti adsentiri maluisse, quam ALBASPINAEO, & BONAE id inficiantibus. Postea & ipsi ad Evangelii *lectionem*, ac concionem admissi sunt. Nam a. CCCXCVIII. Concilium *Cartaginense* IV. Can. LXXXIV. statuit, ut *Episcopus nullum prohibeat ingredi Ecclesiam, & audire Verbum Dei, sive gentilium, sive haereticorum, sive Judaeorum usque ad Missam Catechumenorum*; hincque S. AVGVSTINVS *Sermone* CXCVII. *de temp. vet. edit.* ajebat: *ecce post sermonem fit Missa Catechumenorum, manebunt fideles: venietur ad locum orationis*. In Concilio quoque VALENTINO apud *Hispanos Can. I.* sancitum est: ut *Sacrosancta Evangelia ante munerum illationem in Missa Catechumenorum in ordine lectionum post legantur, quatenus salutaria praecepta Domini Nostri Jesu Christi, vel sermonem Sacerdotis non solum fideles, sed etiam Catechumeni, ac poenitentes, & omnes, qui e diverso sunt, audire licitum habeant. Sic enim pontificum praedicatione audita nonnullos adtractos ad fidem evidenter scimus*. Neque aliter in Galliis actum fuit. Nam decrevit *Arausicana* I. Synodus *cap. XVIII. Evangelia placuit deinceps Catechumenis legi apud omnes Provinciarum nostrarum Ecclesias*. Non ubique tamen, aut saltem non semper eadem lex obtinuit. Nam AMALARIVS Gallus saeculi IX. Scriptor *Lib. III. c.* 36. ait: *consuetudo nostra est, ut Catechumenos repellamus ante Evangelium*.

(3) Quia, inquit BONA (*Lib. I. cap. XVI. §. I.*) major tunc erat illorum numerus, & nonnumquam contingere poterat, ut nulli essent poenitentes, vel energumeni.

mansisse in Missa, & si volumus videre, quid factum fuerit olim, ex nulla re melius, quam ex Missa cognoscimus (4).

§. V.

PRIMA PARS MISSAE, AC PRIMO INITIVM MISSAE.

I. Caeremonia. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Introibo ad Altare Dei.

I. Solet itaque Sacerdos antequam incipiat dicere, *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*; & haec est communis caeremonia, ut supra ostensum est. Deinde aliquem psalmum dicit, ut *Introibo ad Altare Dei*, aut *Judica me Deus* (1). Cujus rei origo haec est, quod olim Sacerdotes antequam ad altare venirent, parabant se nonnullis psalmis DAVIDIS, quod ex MICROLOGO *cap. I.* colligitur, qui dicit, in more fuisse positum, ut Sacerdotes quatuor psalmos recitarent adcommodatos ad id, quod volebant, scilicet Psalm. LXXXIII. *Quam dilecta*, LXXXIV. *Benedixisti Domine terram tuam*, LXXXV. *Inclina Domine aurem tuam*, & CXV. *Credidi*. Postea negligentia crevit, atque Religio, & pietas imminuta est, nec Sacerdotes voluerunt tamdiu immorari in recitandis integris Psalmis. Itaque remanserunt illa quasi frusta, quae hodie recitantur: *Introibo ad Altare Dei &c.* (2)

Mald. e II. Se-

(4) Additur in C. M. „ Explicabo Ritu Romanae Ecclesiae, sic tamen ut adtingam, sicubi aliae Ecclesiae differunt a *Romana*.

(1) Aliter hoc L. aliter M. Codex exhibet. Ille „ Prima caeremonia est, „ quod Sacerdos antequam incipiat, soleat dicere: *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. Postea recitare aliquem versum, ut *Confitemini Domino, quoniam bonus*, aut aliquem „ alium „. Hic vero post priora illa: „ Deinde Ecclesia *Romana* fere recitat: *Introibo ad Altare Dei*, vel *Deus, in adjutorium meum intende*.

Quam varia fuerit vel in hoc Psalmo recitando, seu etiam omittendo, vel in aliis versibus ei substituendis Ecclesiarum disciplina, docent BONA (*Rer. Liturg. Lib. II. n. 3.*) & in eum SALA, GRANCOLASIVS (*Ancienn Liturg. p. 441.*) MERATIVS ad GAVANT. *T. I. p. 157.*) GEORGIVS (*de Liturg. Rom. Pont. Lib. II. cap. IX.*) de RVBEIS (*de Sacr. Forojul. ritib. cap. V. & XIII.*) donec ex S. PII V. lege ejus recitatio firmata fuit. Sed in exemplis, quae hic ex *Romanae* Ecclesiae, aliarumque Ecclesiarum Missalibus Libris colligere, nullum occurrit versiculi: *Deus. in adjutorium &c.*

(2) Vereor, ut huic conjecturae alii docti Viri adsentiantur. Quo enim tempore Psalmi illi recitabantur, veluti remotior quaedam ad Missam praeparatio, eodem jam Psalmus *Judica* a *Ro-manae*

Confiteor Deo. II. Sequitur statim confessio, quae non est pars, neque caeremonia Missae, nisi communis, quia in matutinis precibus antiquissimi Christiani ea semper usi sunt (3), sed relictus est hic ritus

manae Ecclesiae Sacerdotibus dicebatur. Nam MICROLOGVS, qui *cap I.* quatuor illorum Psalmorum meminit, deinde cap. XXIII. ait: *Sacerdos venit ad Altare, dicens Antiphonam*: Introibo ad Altare Dei, *& Psalmum* Judica me Deus, *post quem sequitur Confessio*. Aliam fortasse verosimiliorem ipse originem darem. *Benedictini*, quos MARTENIVS (*de ant. Monach. rit. Lib. II. cap. 4. n.14.*) *Casalinos* appellat, & GEORGIVS [*L. c. p. 54.*] *Casinenses* perperam vocat, Psalmum *Judica* dicebant, dum e vestiario ad altare procedebant. Idem hic mos hujus Psalmi in adcessu ad altare recitandi, & a *Carmelitis* hodieque servatur, & in nonnullis *Galliarum* Ecclesiis viguit. Certe, ut adnotat SALA ad BON. [*T. III. p. 35.*] in antiquo Missali *Parisiensi* jussu *Petri de* GONDY Archiep. Paris. & S. R. E. Card. & in Missali ab *Henrico* de GONDY ejus successore in publicam lucem emisso Sacerdos statim, atque induit se casula, dicit: *Introibo ad Altare Dei* &c. & Psalm. *Judica* &c. solus recitat, scilicet e sacrario ad Altare procedens. In pluribus autem Ecclesiis in ipso Sacrario recitabatur. Nam *Catalauni ad Matronam* fluvium, vulgo *Chalons sur Marne*, Sacerdos in Sacrario post adceptam stolam, antequam Casulam adciperet, hunc Psalmum dicebat. *Rhemis* etiam in Sacrario a celebrante dicitur, ut & in *Senonensi* Ecclesia, atque *Aurelianensi*. Immo Missale *Romanum* a PAVLO III. recognitum, & *Lugduni* editum a. MDL. illum Psalmum a solo Sacerdote vel clara voce, vel sub silentio, antequam ad Altare adcedat, dici jubet. Hinc porro sequitur, hujus Psalmi recitationem habitam a decimo saltem saeculo (ejus enim neque in antiquo ordine *Romano*, neque apud AMALARIVM ulla fit mentio,) veluti proximam quamdam, eamque aptissimam ad Sacrificium praeparationem. *Romanae* autem Ecclesiae consultius visum est, ut ad ipsum Altare ante Confessionem recitaretur, quo Sacerdos, loco ipso verborum vim quodammodo adjuvante, ad cordis compunctionem facilius excitaretur. Qua etiam de caussa factum est, ut PIVS V. non amplius illius recitationem Sacerdotum arbitrio dimittendam censuerit.

(3) Varia apud varias Ecclesias fuit hujus Confessionis formula, ut apud BONAM (*Lib. II. Rer. Liturg. cap.2. §. 5. & 6.*) GRANCOLASIVM (*Ancien. Liturg. pag. 443. seqq.*) GEORGIVM [*de Lit. R. Pont. Lib. III. cap. IX. p.55. seqq.*] & de RVBEIS (*de Sacr. Forojul. Ritib. pag. 253.*) videre est. Qua *Romana* Ecclesia nunc utitur, eadem prorsus in pluribus Codicibus ante saeculum XIII. exaratis legitur. Quare Le BRVN (*T. I. p. I. art. IV.*) hanc formulam jam saeculo XIII. a *Romana* Ecclesia adhibitam fuisse existimat. Eadem certe apud MABILLONIVM legitur in ordine *Romano* XIV. qui saeculo XIV. conscriptus fuit (cap. LXXI.) nisi quod duo verba adduntur, nempe quia *peccavi nimis cogitatione*, DELECTATIONE, CONSENSV. Eamdem etiam *Albertus* CASTELLANVS in Lib. *Sacerdotali*, quem ex antiquis Codicibus Apostolicae Bibliothecae se collegisse ait, evulgavit. Sed ut Codices deessent, mihi certe ad id argumento foret *Ravennatis* Concilii an. MCCCXIV. habiti decretum, quo statutum fuit, ut per totam *Ravenna*-*tem*

ritus dicendae confessionis ex antiquo more poenitentium, qui publice solebant confiteri, & quia omnes, qui volebant participare Eucharistiam, prius confitebantur, factum est, ut omnes recitent confessionem ante Missae celebrationem. Hujus rei argumentum est, quod non solum Sacerdos dicat, sed etiam populus; & haec caussa est, cur etiam populus respondeat Sacerdoti, quia omnes uno ore, Sacerdos, & populus, olim confitebantur, & quemadmodum fit in ordinationibus, ita fiebat in Missa: dicebat & pronunciabat Sacerdos, & sequebatur populus; sicque olim totus populus simul cum Sacerdote Confessionem dicebat. DAMASVM Papam Confessionem instituisse ab hinc M. annis scribunt Auctores (4). Alia etiam potuit esse ratio, & caussa, cur diceretur confessio, nempe ut humiles, & supplices adcederent omnes ad Sacrificium tam horrendum, ut illi semper vocabant; quod se confitendo praestare videbantur. Hanc caussam reddit MICROLOGVS *cap. I.* ex *cap. XVIII. Proverb.* SALOMO-

tem Provinciam nonnisi ea confessionis formula, quae communis nobis est, usurparetur; id enim *Romanae* Ecclesiae exemplo factum fuisse facile est intelligere. Fatendum tamen est, nonnisi saeculo XVI. sub S. PIO V. eam formulam in ipsa quoque *Romana* Ecclesia firmam permansisse. In Missali enim *secundum consuetudinem Curiae Romanae*, quod Neapoli excusum fuit a. MCCCCLXXVII. haec praescribitur: *Confiteor Deo omnipotenti*, *& Beatae* MARIAE *Virgini*, *& Beato* N.N. [nomen Patroni heic addebatur] *& omnibus Sanctis*, *& vobis fratres*, *me graviter peccasse per superbiam in Lege Dei mei*, *cogitatione*, *delectatione*, *omissione*, *consensu*, *verbo*, *& opere. Mea culpa*, *mea culpa*, *mea maxima culpa*. *Ideo precor beatissimam*, *& gloriosam Virginem* MARIAM, *& Beatum ..... & omnes Sanctos*, *& Sanctas Dei*, *& vos fratres orare pro me*. Hanc vero heic exhibere ea quoque de caussa mihi placuit, quod a ceteris ejusmodi formulis a BONA, GRANCOLASIO, & GEORGIO adlatis discrepet. Brevior ea est, quae in Missali *Romano* an. MDL. sub PAVLLO III legitur: *Confiteor Deo omnipotenti*, *B.* MARIAE *semper Virgini*, *B.* PETRO, *& omnibus Sanctis*, *& vobis fratres*, *quia peccavi*; *mea culpa*: *precor vos orare pro me*.

(4) Nempe RADVLPHVS *Tungrensis* [*Lib de Canon. observant. prop.* 23.] PLATINA in DAMASO, atque ex eo CIACCONIVS. Alii PONTIANO Papae tribuunt apud *Ioh. Stephanum* DVRANTIVM (*Lib. II. de ritib. Eccles. cap.* 12.) atque hos inter falso indicatur BERNO *Augiensis* [*de officio Missae cap. XXV.*] quum BERNONIS opus septem tantum capitibus definiatur, neque ea de re quidquam habeat. Optime tamen BONA, & MERATIVS, quos sequitur BENEDICTVS XIV., monent, nec DAMASVM, nec PONTIANVM, silentibus priscis omnibus Scriptoribus, hujusmodi confessionis auctorem haberi verosimiliter posse.

LOMONIS : *Justus accusator est sui*. Itaque Christiani non tantum quum conveniebant ad Sacrificium, sed etiam sub mediam noctem ante auroram confitebantur, quod existimarent instare diem judicii, & venturum esse Christum de nocte juxta illud Evangelii : *tamquam fur de nocte surget* : & in illo conventu totus populus solebat confiteri. Hinc factum est, ut in precibus matutinis diceretur confessio. Quod autem Sacerdos inclinatus confitetur, petitum est ex poenitentibus, qui prostrati in terram confitebantur, & Sacerdos gerit personam poenitentis. Atque haec caeremonia, ut prostratus dicat, non propria est Missae, sed communis, & naturalis, quia poenitens debet confiteri peccata sua humiliter. Alia caeremonia est, ut dicta confessione erigat se dicendo : *Misereatur vestri* (5), & expandat manus, quae caeremonia est orationis sumpta ex modo orandi antiquo, qui erat ut Christiani orarent, expansis manibus. Addit statim quosdam versus psalmorum, quales sunt : *Deus conversus vivificabis nos*, & *aufer a nobis iniquitates &c.* quae caeremonia pertinet similiter ad praeparationem Missae, ne accedat imparatus, quemadmodum D. AMBROSIVM scripsisse legimus, apud quem habemus duas orationes, quibus se praeparabat Sacerdos (6).

Cur Sacerdos altare osculetur.

III. His absolutis, ingreditur ad altare, ac prima est caeremonia osculari altare. Hujus rei duae sunt caussae. Prima caussa est, quod Sacerdos ingrediens Ecclesiam soleret semper precari pacem populo, quod osculo fiebat, ut cognoscimus ex CHRYSOSTOMO [*homil III. in Ep. ad Colosf.*] & ex CYRILLO [*lib.12.*, *& in* IOH. *cap. XIV.*] Solebant immo antiqui

(5) Et hujus deprecationis formula varia fuit pro variarum Ecclesiarum disciplina. Confer Auctores superiore adnotatione indicatos. In Missalibus, quae propius ad nostram formulam accedunt, ut in Missali nuper indicato a. MCCCCLXXVII. saltem additum videas OMNIBVS *peccatis vestris*, & OMNIVM *peccatorum vestrorum*, quod in correcto Missali expunctum fuit.

(6) Una ex his illa est: *Summe Sacerdos, & vere Pontifex*, quam a RAYNAVDO *contra fidem veterum Codicum* ANSELMO *Cantuariensi* tributam fuisse Emin. BONA queritur (*Lib. II. cap.* 1. §. 2.) Sancto tamen AMBROSIO abjudicarant etiam *Maurini Ambrosianorum* operum editores, immo GERBERONIVS ex fide MSS. Codicum *Cantuariensi* ANSELMO adscripsit in novissima, quam ipse curavit, Sancti hujus Praesulis editione. Sunt quoque, qui ejus auctorem S. AVGVSTINVM faciant. Vide SALAM ad eum BONAE locum (*T. III. pag.* 2.)

tiqui Christiani pacem dare osculo, adeo ut in publicis viis sese salutarent osculo, ut constat ex *2. Apolog.* JVSTINI Martyris, & ex TERTVLLIANO [*lib. 2. ad uxorem*] (7). Quemadmodum igitur quia post consecrationem nimis longum esse videbatur, si Sacerdos omnes osculatus fuisset, post consecrationem solum osculabatur Diaconum, & hic Subdiaconum, & hic populum, omnesque ceteros sibi proximos [hoc colligimus ex libro SOLITARII, qui inscribitur *Gemma animae cap.* 4.]; Deinde abiit in desuetudinem illud osculum; primum quidem inter feminas [nam & has fuisse osculi participes discimus ex TERTVLLIANO *lib. II. ad uxorem*, qui dissuadet uxori, ut nubat alteri]; deinde etiam inter viros, ita ut solos Diaconum, & Subdiaconum Sacerdos pro omnibus oscularetur; ac postea eo deventum est, ut nunc rem, hoc est *pacem*, quam vocamus, osculetur Sacerdos pro omnibus, & si haec desit, altare: ita factum est, ut Sacerdos initio Missae oscularetur altare; quod perinde erat, atque osculari omnes Christianos. Hinc osculari altare erat signum pacis, & mutua oscula figere. Hoc discimus ex D. AMBROSIO [*Ep. 33.*] qui ait, multos solitos osculari se se invicem, quum pacem vellent significare. Haec itaque prima caussa est, cur Sacerdos osculetur altare. Altera vero caussa est, quod nullum fere altare aedificaretur, nisi subtus essent Reliquiae Sanctorum, ut patet ex Concilio *Carthaginensi V. cap.* 14., & *Africano cap.* 54. (8). Et quia solebant Christiani osculari Reliquias, sicut constat ex libro B. HIERONYMI contra VIGILANTIVM, Sacerdos osculabatur altare, in quo illae essent; quinimmo non sub aram solum fuisse Reliquias constat, sed etiam Eucharistiam; quam cera obsignatam serva-

(7) C. M. ex quo hunc locum refinximus, addit, *& de oratione cap. penultimo*.

(8) Hinc apud Rubricarum interpretes ea quaestio suborta est, num si vel ex incuria, vel ex dispensatione Apostolica nullae in ara consecrata reconditae sint reliquiae, omitti debeant ea verba: *Quorum reliquiae heic sunt*. Et GAVANTVS quidem cum pluribus, quibus Missales non pauci libri a GRANCOLASIO indicati [*Ancien. Liturg. p.* 455.] adstipulantur, omittenda ait; alii tamen, quibus MERATIVS in GAVANT [*T. I. p.* 163.] adsentiri videtur, recitari jubent, quia, inquiunt, quum de more ibi collocentur Sanctorum Reliquiae, sufficit hoc ad communis illius orationis veritatem, quamvis in hoc, illove altari Reliquiae desiderentur.

ſervabant ſubtus aram, ut a muribus, & furibus tuta eſſet. Quae cauſa fuit, ut in ejus honorem Sacerdos oſculetur altare. Hoc ex *Can. IV.* cujuſdam Concilii *Turonenſis* conſtat, quod Concilium non habemus nunc (9), ſed citatur a BVRCHARDO [*lib. III. decretor. cap. V.*] tametſi non ignoro alios legere *ſupra altare*, pro *infra*.

De Thymiamate. IV. Solebat etiam adhiberi alia caeremonia, quum Epiſcopus ſolemniter facit ſacrum, utquamprimum ſcilicet adceſſit ad altare, id ſuffundat thure; quae caeremonia in ſolemni, & celebri ſacro bis aut ter ſolet obſervari. Tria ergo nunc de thuris caeremonia dicenda ſunt. Primo de cauſſa originis, unde habuit originem, & de cauſſis; ſecundo de auctore, qui hanc introduxit in Eccleſiam; tertio quibus in rebus adhibeatur. Quod ad primum, multae ſunt cauſſae. Prima fuit ipſa lex naturae, quae tacentibus etiam hominibus oſtendit neſcio quam adfinitatem eſſe in thure cum divinitate. Nullus enim legiſlator dixit thus adhibendum eſſe in Sacrificio, & tamen nulla gens eſt ejus copiam habens, quae eo non utatur in ſacris. Propterea quoties adhibitum non eſt alicubi, non aliunde id factum, quam quod ſero admodum notum fuit, nec ejus eſſet copia. Itaque ARNOBIVS [*lib. VII. contra gentes*] hoc probro vertit *Romanis*, novamque eſſe eorum Religionem ex hoc docet, quod ſero coeperunt uti thure: *Quando*, inquit, *coepiſtis uti thure in Sacrificiis? Sed neque* ROMVLVS, *neque* NVMA POMPILIVS *inſtituit vobis de thure Religionem*, quod ex *lib.* 12. *cap.* 13. PLINII ſcripſiſſe videtur, qui dicit, non fuiſſe thus *Romanis* in ſupplicationibus, temporibus illius. Secunda cauſſa fuit imitatio veteris legis. Non enim ſine ratione Deus inter alias caeremonias imperavit *Judaeis*, ut ſibi cum thure ſacrificaretur; *Exod.* XXV. XXX. XXXV. uſque ad XL. Tertia cauſſa fuit, quod videretur thus natura ſua habere ſimilitudinem cum orationibus. Itaque D. JOHANNES [*in Apoc.* cap. VIII.] ſcripſit, *incenſum*

(9) Prodiit deinde hic Canon, eſtque tertius Concilii *Turonenſis* II. apud LABBEVM [*T.V. col.* 853.] Sed ex legitima illius lectione alia omnino ab hac MALDONATI Sententia proficiſcitur. Neque tamen docti viri, quaenam ea eſſe debeat, plane conſentiunt. Vide MABILLONIVM in diſſert. de *Azymo* (*cap.* 8.) ac de *Liturg. Gallicana* (*Lib. I. cap. IX. pag.* 92.) & GRANCOLASIVM [*Ancien. Sacram. T. I. pag.* 201. *ſeq.*]

sum significare orationes Sanctorum, quia omnes homines, quum supplicant, videntur quasi legatione quadam mittere orationes suas ad Deum, quod optime significatur thure sursum adscendente. Quarta caussa est, quod Deus semper quotiescumque loquutus est hominibus, quasi latenter, & fumo obnubilatus loqueretur. Loquitur Deus cum MOYSE, & non loquitur, nisi tectus nube, ne nimio splendore deterreat homines si adpareret. Sic ergo & Christiani quum sacrificabant, ut humiliter adcederent ad Deum, praemittebant nubem incensi, & timide volentes adcedere ad Deum tam horrendum Sacrificium non arroganter, se se velut fumo tegebant, ne deterrerentur (10). At quis auctor fuit caeremoniae thuris? Error nimis turpis est PLATINAE, & POLYDORI VIRGILII, qui putant, LEONEM III. annis ab hinc 500. introduxisse in Ecclesiam caeremoniam thuris (11). Nam in Canone tertio Apostolorum legimus: *nemo adferat*

(10) Ex TOVRNELIO refellendus heic du VERTIVS, qui more suo in alium, quam decet, sensum thuris usum detorquet. Quod de cereis [ait ille *de Sacr. Euch.* ubi de Missa *art.* 13.] idem & de thure, seu incenso docet D. Du VERTIVS: non alium scilicet illius finem, ac usum primitus fuisse, quam ut purgaret tetrum, ac foetidum odorem, qui ex locis subterraneis, in quibus primi Christiani metu persequutionum Sacra faciebant, exhalabant. Quod si opponas, Ecclesiam illum thuris, & incensi usum etiam retinuisse, quum ipsi libero coelo frui datum est, ac in iis locis offerre Sacrificium, in quibus a foetido exhalitu nihil erat timendum; respondebit, hanc caussam esse tum quod Ecclesia suorum usuum in officiis publicis retinentissima sit, ac cujuscumque innovationis inimica; tum quod populi regionum, in quibus publica officia Ecclesiastica celebrata primum fuere, aromatibus, & incenso plurimum delectarentur. Verum quae noster Auctor de Ethnicis, ac de veteri Lege indicavit, satis hasce du VERTII nugas evertunt. Abutitur autem ille manifesto S. THOMAE auctoritate [3. *p.* *q.* 83. *art.* 5. *ad* 2.] ubi thus adoleri ait, ut *si quid pravi odoris fuerit, depellatur*. Ita revera, sed ad reverentiam, quae Eucharistiae debetur, adeoque ad cultum religiosum illud refert Doctor Angelicus. Audiantur ejus verba, non truncata a D. du VERTIO, sed integra: *Dicendum, quod etiam thurificatione non utimur, quasi caeremoniali praecepto Legis, sed sicut Ecclesiae statuto. Pertinet autem ad duo. Primo quidem ad reverentiam hujus Sacramenti, ut scilicet per bonum odorem depellatur, si quid pravi odoris in loco fuerit, quod posset provocare horrorem. Secundo pertinet ad repraesentandum effectum gratiae, sicut bono odore Christus plenus fuit ...... Et ideo undique thurificato Altari, per quod Christus designatur, thurificantur omnes per ordinem*.

(11) Nec minus errarunt DVRANDVS [*Lib II. Rational. cap.* 31.] & RADVLPHVS Tungrensis [*prop.* XXIII.] eamdem thuris institutionem S. LEONI M. tribuentes.

ferat ad altare, nisi spicas, oleum, & thymiamata (12). Ergo tempore Apostolorum thus habebatur in usu. Legimus etiam thymiamata *in hierarchia* DIONYSII *Areopagitae*; legimus thuribula in secunda epistola SOTERIS, qui vicinus fuit Apostolis. Nam quum prohiberet, ne femina tractaret sacra vasa, inter vasa sacra numerat thuribulum (13). Ad haec DAMASVS

---

(12) Adversari videtur TERTVLLIANVS, qui [*Apol.* C. XLII.] Christianos purgans a paganorum criminatione, qui eos infructuosos esse in negociis vociferabantur, dicit: *Thura plane non emimus. Si Arabiae queruntur, sciant Sabaei pluris, & carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis*. Hunc enim vero TERTVLLIANI locum DALLAEVS contra indicatum Canonem tertium Apostolorum objecerat. Sed BEVEREGIVS [*in Cod. Can. Vindic. L. II. cap.* 2. *n.* 5.] recte respondit, se TERTVLLIANI *verba agnoscere, sed consequentiam ex iis deductam negare. Etiamsi enim*, inquit, *hic ritus in Ecclesia Africana* TERTVLLIANI *aevo fortasse non obtinuerit, minime tamen exinde sequitur, quin aliis in locis eodem tempore usitatus esset*. Provocat ad HIPPOLYTVM *Portuensem* Episcopum CLEMENTIS Alexandr. discipulum, ac propterea ejusdem fere ac TERTVLLIANVS aetatis, qui in oratione *de consummatione mundi* disertissimam hujus rei facit mentionem: *Lugebunt Ecclesiae, quia nec oblatio, nec suffitus fiet, nec cultus Deo gratus*. Ubi revera thymiama, ceu pars cultus divini, ponitur praeter eum, quem TERTVLLIANVS tantum apud Christianos in sepeliendis mortuis innuit. Qui quidem etiam est religiosus, ac facer; at forte tunc Christiani alicubi religioni ducebant ethnicorum morem sequi, quorum in idolis suffumigandis thus offerendo perpetuus fuit usus, non sua natura, sed superstitione perversus. Confer BONAM [*Rer. Lit. Lib. I. cap. XXV.* §. 9.] & in eum SALAM [*T. II. pag.* 330.]

(13) Quod falsa haec decretalis SOTERI tribuit decretum, Liber Pontificalis BONIFACIO I. adscribit. Sed certiora hujus usus monumenta promamus. Ac primum perspicua illius mentio exstat, ut vidimus, apud HIPPOLYTVM Episcopum *Portuensem*. Vulgatum quoque est S. AMBROSII testimonium de usu incensi ad altare: *Utinam*, inquit, *nobis quoque adolentibus altaria, & sacrificium deferentibus adsistat Angelus, immo praebeat se videndum*. S. EPHRAEM *Syrus* in suo *Testamento* ex Latina versione nuperrimae editionis (*T. II. p.* 399.) *ne cum aromatibus me sepeliatis: non enim hic mihi honor prodest: neque mecum suaves odores ponatis; non enim decet me gloria. Sed thura date in Sanctuario; me autem orationibus vestris comitamini. Aromata offerte Deo, & psalmis me persequimini. Pro odoribus, & aromatibus, mei memoriam in deprecationibus vestris peragite. Quid enim mortuo proderit suavis odor, jam sensu carenti? Incensa adolete in domo Dei, ut qui illam ingrediuntur, suavi odore perfundantur*. Usus praeterea incensi in Missa commendatur in Liturgiis omnibus antiquissimis *Latinis*, & *Graecis*. Proditur etiam, in Concilio Chalcedonensi A. D. CCCCLI. ISCHIRIONEM diaconum *Alexandrinae* Ecclesiae conquestum fuisse de DIOSCO.

SVS (14) scribens vitam SILVESTRI Papae, qui vixit tempore CONSTANTINI Imperatoris, inter alia, quae refert dona data a CONSTANTINO, refert thuribula aurea. Quod ad tertium. Duobus maxime (15) in locis thus in Missa adhibebatur, in ingressu ad altare, ut homines adcederent ad Deum timide, & humiliter quasi tecti nube; deinde quum legendum erat Evangelium, ad explicandam fragrantiam Evangelicae doctrinae, quae prae se fert bonum odorem.

§. VI.

DE INTROITV MISSAE.

I. SEx de introitu dicenda sunt. Primum quid sit; 2°. quare ita vocatus est; 3°. quis instituit; 4°. an sit caeremonia propria, an communis; 5°. quare semper constet versibus psalmorum DAVIDIS; 6°. quare repetitur. Quod adtinet ad primum. Introitus vocatur ille psalmus, aut versus, qui recitatur, vel canitur a Sacerdote simul atque adcessit ad altare. *Quid sit introitus.*

II. Quare autem vocatus sit *Introitus*, tres sunt opiniones. Alii dixerunt, vocatum esse introitum, quod recitetur, & can- *Quare ita vocatus est.*

Mald. f tetur

OSCORO Patriarcha *Alexandrino*, quod male distribuisset pecunias legatas a PERISTERIA clarissima femina, *ut neque incensum ex oblatione illius clarissimae memoriae* PERISTERIAE (*quantum ad eum pertinuit*) *Deo offeretur*. Plura vide apud SCORTIAM (*Lib.* 3. *cap.* 13.) BONAM (*L. I.*) GRANCOLASIVM (*Ancien. Liturg. p.* 576.) GEORGIVM (*de Liturg. R. P. Lib. III. cap. II.*) & CATALANVM tum in opere *de Codice Sancti Evangelii* (*Lib. II. cap.* 13.) tum in Commentariis ad Pontificale *Romanum*. Vide etiam, quae diximus superiore disputatione ad quaest II. adnot. I.

(14) Intellige Librum Pontificalem falso DAMASO adscriptum.

(15) Sed non omittenda oblatorum thurificatio, de qua confer LESLAEVM ad *Missale Mozarabum* (*p.* 536. *seq.*) GEORGIVM (*Lib. III. cap.* 23.) & CATALANVM in Caeremoniale Episcoporum (*Lib. I. cap. XVIII.* §. 10. *pag.* 320.) Porro quotiescumque incensum thuribulo imponeret Sacerdos, illud prius benedicebat. Harum benedictionum formulae plures apud MARTENIVM leguntur (*de ant. Eccl. ritib. Tom. I. cap.* 4. *art.* 12.) inter quas [*pag.* 532.] est haec in Pontificali PRVDENTII *Trecensis* Episcopi: *hoc incensum ad omnem putorem nocivum extinguendum Dominus benedicat, & in odorem suavitatis suae adcendat*. Adi etiam GEORGIVM (*cit. Lib. III. cap. II. pag.* 74.) & CATALANVM in Caerem. Episcop. (*cap. XVIII.* §. 1. & 2. *pag.* 314.)

tetur a cantoribus interim, dum Episcopus, aut Sacerdos pergit ad altare. MICROLOGVS in ea est sententia (1). Alii dicunt, quod sit quasi prooemium, & exordium Missae. Nam confessio est quoddam extrinsecus adcedens; ingresso autem Sacerdote ad altare nihil dicitur prius quam introitus, ideoque est introitus, atque exordium, differuntque solo nomine, quod hoc sit Missae proprium. Ita existimat *Conradus* BRVNO [*Lib. 2. cap. 2. de caeremoniis*] (2). Alii dixerunt, quod putavi aliquando probabile, vocatum fuisse, non quod cantaretur, dum introiret Sacerdos, sed quia quum conveniebant Christiani in templum, non poterant simul adgregari, expectandique erant omnes; illi vero, qui alios anteverterent, ne essent otiosi, canebant interim, dum totus populus conveniebat: & quia id faciebant, dum introibat populus, vocaverunt introitum. In hac sententia est *Beatus* RHENANVS [*in lib. de corona militis*]. TERTVLLIANVS juvat hanc opinionem, quia post introitum dicitur *Gloria Patri* &c. quod non solet dici, nisi finitis psalmis, ut etiam nunc fit. Ex quo colligitur, fuisse cantatos integros psalmos ad trahendam moram (3).

III. Om-

---

(1) Sic etiam RHABANVS, RVPERTVS, Joh. BELETH, quos indicat, ac probat SCORTIA (*Lib. III. cap. 14. n. 1.*)

(2) BRVNO autem praeiverat PAPIAS in Glossario. *Introitus*, ait, *dicitur, quod per eum introimus ad ejus officium; versus, quod per eum revertimur ad introitum*. Sic etiam AMALARIVS (*Lib. III. de Eccles. offic. cap. V.*) & ante ipsum CAROLVS M. Imp. in Libello ad ALCVINVM *de Sacrificio Missae* apud LATIVM [*pag.* 83.] ubi ait: *Antiphona ideo ad introitum dicitur, quia per hanc introimus ad officium divinum, sicut per introitum ostii ad secreta domus*. Quod & confirmat vetus quidam Anonymus Auctor in *Expositione Missae, & Sacrarum Scripturarum concordia*, quae teste Card. THOMASIO *in disquisit.* praemissa antiquis libris Missarum extat in Mss. Ordine Romano Biblioth. Vallicellanae. Inde fortasse est quod ut observat *Petrus Le* BRVN (*Tom. I. caerem. Missae pag.* 161.) in antiquis Missalibus Ecclesiarum *Ebreduncnsis*, & *Glandatensis*, aliisque in *Normanniae* Provinciae locis, de quibus mentio habetur in Codice Reg. Biblioth. Paris. *num.* 3878. quemadmodum & in veteri *Carmelitarum* Missali, introitus officium vocatur, quia ab eodem Chorus incipit officium Missae; sic pariter dicitur apud Monachos *Carthusianos*, & PP. *Praedicatores*.

(3) Atque haec etymologia mihi maxime probatur. Nam usus antiquis ad XII. saeculum temporibus obtinebat, ut antiphona ad Introitum in Missa publica a celebrante non legeretur. Certe, ut GEORGIVS animadvertit (*Lib. III. de Liturg. Rom. Pont cap. 7. p. 45.*) „ in vetustis *Romanis* ordinibus,

„ in

III. Omnes Scriptores historiae Ecclesiasticae dicunt, introitum instituisse in Ecclesia CAELESTINVM Papam (4), & Liber Pontificalis in Vita CAELESTINI id confirmat (5). At etiamsi referunt hoc omnes historiae, contra tamen videtur esse, quod DIONYSIVS *Areopagita* dicat, cantatos fuisse psalmos a psaltis, dum Episcopus ingrederetur ad altare. Ad haec ex TERTVLLIANO [*Lib. II. ad uxorem*, & in *exhortatione ad castitatem*] discimus, inter orationes Christianorum praecipuum locum habuisse psalmos DAVIDIS. Si itaque in ceteris congregationibus cantabantur psalmi, quis sibi persuadeat, non fuisse factum in Sacrificio praecipua Orationis parte? Certe D. BASILIVS praecipit in Liturgia, ut dum Episcopus ingreditur ad altare, psaltae canant psalmos. Praeterea D. GERMANVS CP. Episcopus in libro, quem inscripsit *Theoriam rerum* *Quis instituit?*

 Eccle-

„ in Missa *Illyrici*, in Missa *Ratoldi*, „ aliisque vetustioribus, neque ab „ INNOCENTIO III. usquam praecipitur, ut antiphona ad Introitum a „ celebrante dicatur. Immo DVRANDVS refert, Introitum, *Kyrie eleison*, *Gloria in Excelsis Deo*, *& Credo*, *& Sanctus*, *& Agnus Dei*, lecta fuisse a Capellanis *Romani* Pontificis, quum ipse Missam celebraret, „ vel audiret. Aptissimum tamen visum est, ut *Introitus* submissa voce „ a Pontifice, caeterisque celebrantibus „ legeretur; isque mos initio saeculi „ XIV. invaluerat; siquidem in ordine *Romano* XIV. qui a Cardinali *Jacobo* CAIETANO exaratus est, habetur, ut Cardinalis Episcopus, seu „ Presbyter *Romano* Pontifici in Missarum solemniis adsistens: *quum Pontifex ad sedem venerit*, *adscendat dictus Cardinalis*, *& adsistens ei ex* „ *parte dextra*, *dicat cum ipso Introitum Missae*, *& Kyrie eleison*, *legendo*. „ Aliud quoque hujus rei argumentum suppetit. Nempe ubi vel Processiones Missam antecederent, vel officium quodpiam ante Missam celebraretur, totus omittebatur introitus, quod hodieque in Vigiliis Paschae, & Pentecostes observatur, quia scilicet populus jam congregatus erat. Vide CATALANVM [*Comm. in Caerem. S. R. E. L. II. cap. 57. p. 238.*]

(4) Plures vide indicatos a SCORTIA (*L. I. n. 2.*) BONA (*Lib. II. cap. 3. §. I.*) MERATIO ad GAVANT: (*p. 70.*) & GEORGIO [*Lib. III. de Liturg. Rom. Pont. cap. VII. n. 1.*] qui in eamdem abeunt sententiam. Quamobrem videri fortasse posset BENEDICTVS XIV. summae suae semper in notandis Auctorum sententiis moderationis nonnihil oblitus, dum de hac opinione pronunciavit (*de Sacros. Missae Sacrif. Lib. IV. cap. 4. n. 2.*) *Sed haec opinio omni caret fundamento*.

(5) Ante *Librum Pontificalem* idem scripserat auctor veteris Catalogi *Romanorum* Pontificum ab HENSCHENIO editi (*T. I. April.*) in haec verba de *Caelestino*: *hic fecit, ut Psalmi centum quinquaginta deberent ante sacrificium psalli; quod ante non fiebat, nisi tantum epistola* PAVLLI *Apostoli*, *& Sanctum Evangelium*, *& sic Missae celebrabantur*.

Ecclesiasticarum, ait omnibus Congregationibus Ecclesiasticorum, & Christianorum commune fuisse convenire, ut a psalmis DAVIDIS incipiant (6). Possumus tamen illas historias cum his auctoribus ita conciliare, si dicamus in Ecclesia *Romana* cantatos quidem semper fuisse psalmos, sed non fuisse habitum pro certa lege; quod ipse DAMASVS indicat in epistola, quam scribit ad D.HIERONYMVM, hac de re rogans, ut ad se mittat rationem, quam *Graeci* sequuntur in sacrificio: *quia*, inquit, *tantum legimus unum caput Evangelii, alterum Apostolorum* (7). Alio modo possumus conciliare, ut CAELESTINVS non introdu-

(6) Addit COVSTANTIUS (*T. I. epist. Rom. Pont. col.* 1226.) etiamnum exstare homilias, & conciones, quibus Patres, etiam CAELESTINO antiquiores, Psalmos, aliasque ab Evangeliis, aut PAVLLI epistolis Scripturas explicant, quae populis, quum ad sacrificium celebrandum convenirent, recitatae fuerant.

(7) Ineptissima est ea, quae sub DAMASI nomine ad HIERONYMVM circumfertur epistola, nec tanto Pontifice digna. Vide LABBEVM (*T. II. Concil. col.* 867.)

Ceterum haec conciliandorum, quos appellavimus, Auctorum ratio non displiceret, nisi vetus ille *Romanorum* Pontificum catalogus diserte moneret, Psalmos ante CAELESTINVM non fuisse in introitu decantatos: *quod ante non fiebat, nisi tantum Epistola PAVLLI Apostoli, & Sanctum Evangelium; & sic Missae celebrabantur*. Potius igitur iis, quae pro Psalmorum cantu ante CAELESTINVM usurpato noster Auctor adtulit, respondendum esse video. GERMANVM tamen omittam, quem quum octavo saeculo vixerit, de sacris suae aetatis conventibus, non de priscis egisse quis non intelligat? DIONYSIVS igitur frustra objicitur, quum dubiae saltem auctoritatis sint opera ejus nomine praenotata. BASILIVS vero, aliique Patres a COVSTANTIO indicati (quod idem de DIONYSIO dictum esto, si tanti sit) *Graeci* fuerunt: scimus autem, ut recte animadvertit BONA (*L. c.*) diversos fuisse mores *Graecorum*, & *Latinorum*. Denique ut argumento, quod ex TERTVLLIANO petebatur, occurram, satis est, si in ipso sacrificio, ut in graduali, offertorio, Psalmi canerentur, quin eos quoque in introitu decantari oportuerit. Certe S. AVGVSTINI aetate in *Africa* Psalmi post Apostolum, seu epistolam canebantur. Nam ille initio Serm. XXXIII. *de verbis Domini* recenset, quid in lectione Apostolica, quid in Psalmo, quid in Evangelio lectum sit. Et *de verbis Apostoli* serm. VIII. *Apostolum*, inquit, *audivimus, consonant omnes divinae lectiones*; & infra Serm. X. *Primam lectionem audivimus Apostoli, deinde cantavimus Psalmum: post haec Evangelica lectio decem Leprosos mundatos nobis ostendit*. *Carthagine* quoque circa annum Domini CCCC. mos vigebat psalmos ad oblationem canendi. Docet hoc idem S. AVGVSTINVS (*Retract. lib. II. cap. XI.*) Neque tamen in *Africa* psalmi ad introitum canebantur. Insignis est ad id comprobandum ejusdem AVGVSTINI locus [*de Civit. Dei*

troduxerit introitum, sed instituerit illos versus, qui recitantur inter Epistolam, & Evangelium, quos vocant *tractus*, & *responsoria*, quae introitui solitum statim subjungi colligo ex Concilio IV. *Toletano Can. XI.* [inter quod, & illum fuerunt anni circiter cc.] quod reprehendit Sacerdotes *Hispanos*, qui aliquid canebant inter Epistolam, & Evangelium, & vocamus *Graduale*; hinc enim arguo, ante epistolam fuisse cantatum, idque a CAELESTINO institutum (8).

An sit caeremonia Missae propria?

IV. An autem haec caeremonia communis sit, an propria Missae, constat ex his, quae dicta sunt, scilicet quia Christiani solebant auspicari omnes orationes a psalmis DAVIDIS in omnibus Congregationibus, non esse propriam, sed communem.

Quare semper constet versibus DAVIDIS?

V. Ad quinctum respondeo, fuisse multas caussas. Prima, quam exponit idem GERMANVS [*eodem loco*] est, quod semper Christiani vellent conjungere utrumque testamentum in Congregationibus, & utrumque discere, quemadmodum nunc non solum legimus unum Testamentum, sed utrumque; at psalmi DAVIDIS habent crebriores, & pulcriores sententias: deinde sunt quasi Evangelium propheticum. Secunda caussa est, quod Christiani semper inciperent suas orationes a cantu. Hoc tantum Christianorum habent nostri haeretici, quod incipiant a cantu conciones suas. Hanc ergo consuetudinem habent a nobis. Tertia caussa erat, quia volebant Christiani excitare animos quasi

---

Dei Lib. XXII. cap. VIII. n. 22.] in quo exordium Missae in die Paschae his verbis commemoratur: *Venit Pascha, atque ipso die Dominico mane, quum jam frequens populus praesens esset .... inde ad me curritur, ubi sedebam jam processurus .... procedimus ad populum: plena erat Ecclesia: personabat vocibus gaudiorum, Deo gratias, Deo laudes, nemine tacente, hinc atque inde clamantium. Salutavi populum ..... facto tandem silentio, Scripturarum divinarum sunt lecta solemnia.* Ex quo, inquit GEORGIVS (L. c. *pag.* 42.) patet, Anno Domini CCCCXXV. quo haec scribebat AVGVSTINVS, Antiphonam ad Introitum nondum ad Missam cantari coeptam.

(8) Atque id quidem ingeniose excogitatum, sed fallo, Laudes enim, de quibus *Toletanus* Canon, non erant nisi versiculus cum *alleluja*, qui ex *Mozarabum* ritu post Evangelium canebatur. Veterem porro hunc *Hispaniarum* morem quum Sacerdotes quidam pervertere coepissent, Laudibus illis Evangelio praemissis, hoc eorum vitium Canon reprehendit, ac prohibet, non autem Tractus, & Gradualis cantum contra antiquam, quae invecta a CAELESTINO, consuetudinem Epistolae postpositum. Vide BONAM [*Lib. II. Rer. Liturg. cap.* 6. §. 4.]

quasi tuba quadam, quia miro modo animus adcenditur cantu. Quid autem canerent nisi psalmos, qui vocati sunt a psallendo (9)?

Quare repetatur?

VI. Quare autem repetatur, variae sunt sententiae. Nonnulli putant, ex eo esse factum, quod saepissime Cantores absolverant integrum psalmum, & iterabant eumdem psalmum, ut tempus protraherent, ut posset ingredi totus populus in Ecclesiam. Quod solebat repeti, & geminari propter expectandum populum, id nunc geminatur loco caeremoniae veneratione antiquitatis. Alii dicunt repeti, eo quod non canebatur integer psalmus, sed unus tantum, aut duo versus, quod est valde probabile; seligebantque Christiani versiculos habentes plus efficaciae, & quia illa repeti solent, quae dicuntur magno adfectu, iterabatur introitus (10).

VII. No-

---

(9) Haec ex regula, & ordinaria introituum constitutione sint dicta. Nam pauci sunt Introitus, ex Psalmis nequaquam deprompti; propterea illos DVRANDVS *irregulares* appellat. Ejusmodi sunt, qui dicuntur in Nativitate Domini: *Puer natus est nobis*; in Adscensione Domini: *Viri Galilaei*, in die Pentecostes: *Spiritus Domini*; & in Festo S. *Petri* Apostoli. Hi tamen, aliique non multi apud GEORGIVM (*L. C. p.* 44.) e sacris Libris petiti sunt. Adde illis paucos neque e Psalmis, neque ex ullo alio sacrarum Litterarum Libro depromptos, ut sunt *Salve Sancta Parens*, *Gaudeamus omnes in Domino*, & *Benedicta sit Sancta Trinitas*, & qui Feria tertia Pentecostes recitatur ex Libro IV. ESDRAE inter apocryphos a *Tridentinis* Patribus recenso (*cap. II. v.* 36. *seq.*) *Adcipite jucunditatem &c.*

(10) Ita sensisse AMALARIVS videtur, qui (*L. III. cap. V.*) quod a CAELESTINO institutum diximus, ut Psalmi in Introitu canerentur, sic explicat, *ut ex omnibus Psalmis excerperet Antiphonas, quae psallerentur in officio* Missae. Ego autem cum BONA HONORIO *Augustodunensi* adsentiri malo, quam AMALARIO, ac CAELESTINVM, ut Psalmi *Antiphonatim* (quod legimus in Libro Pontificali) alternis scilicet choris ad introitum cantarentur, constituisse; S. GREGORIVM vero M. postea ex illis antiphonam pro introitu, alias pro responsorio, offertorio, & communione selegisse, hincque demum Librum suum *Antiphonarium* composuisse crediderim. Reddo HONORII verba in *Gemma animae* [*Lib. I. cap* 87] CAELESTINVS, inquit, *Psalmos ad introitum Missae cantari instituit, de quibus* GREGORIVS *Papa postea antiphonas ad Introitum Missae modulando composuit*. Immo & ante HONORIVM BONIZO *Sutrinus* Episcopus, qui saeculo XI. Libellum de *Sacramentis* scripsit a MVRATORIO vulgatum (*T. III. antiq. Med. aevi*) idem tradiderat his verbis: *Beatus vero* GREGORIVS *primus in Romana Ecclesia instituit, ut antiphona, quae vocatur Introitus, ad mulcendum audientium animos decantaretur*.

VII. Notandum est, eos versus, quos usurpamus in introitu, fere non respondere versioni psalmorum, qua nunc utimur (11), ut (12) ex Psalmo XXIV legimus: *Libera Deus Israel ex omnibus angustiis*, secus quam habet nostra versio (13); quae res indicat antiquitatem, valetque ad probandum Introitum Missae esse antiquiorem HIERONYMO; nam omnes Auctores ante illum utebantur alia psalmorum versione (14).

§. VII.

DE ALLELVIA.

I. Quid significet.

I. DUo sunt quae adjunguntur ad Introitum, *Alleluja*, & *Gloria Patri*. De *Alleluja* sunt sex dicenda. Primo quid significet; 2. quis introduxerit; 3. quibus in rebus dicebatur; 4. quo tempore; 5. quo loco Missae; 6. quare geminatur, sicut introitus. Quod adtinet ad primum, quid significet, cognoscimus manifeste ex initio Psalmi CXLVI. *Laudate Dominum; quoniam bonus est psalmus*. Hujus titulus est *Alleluja*. Itaque videtur ludere similitudine vocabuli, sicut quum Poeta dicit: *ante mare, & terras, & quod tegit omnia coelum*, coeli indicat etymologiam, nempe dictum esse a coelando, sive tegendo. Sic DAVID ab etymologia videtur significare nihil aliud esse *Alleluja*, quam laudare, aut psallere, Graece *υμνειν*. Duae autem sunt apud Hebraeos in illo verbo distinctiones; *Allelu* quod est laudare, & *Jah*, quod est unum ex decem nominibus propriis Dei. *Alleluja* ergo est *laudate Dominum*, sed non significat simpliciter absolute laudare, sed laudare,

(11) a S. HIERONYMO ad Hebraicum textum restitutae.

(12) *In Introitu Dominica II. Quadragesimae addit C. L.*

(13) Addit idem C. L. *Libera Deus ex omnibus tribulationibus*.

(14) Id equidem versionis antiquitatem indicat, non Introitus. *Romanos* enim ad S. PIVM V. Psalterio veteris versionis ad LXX. Interpretum editionem ante HIERONYMVM elaboratae, quam *Italicam* vocabant, usos in sacris semper fuisse, nova *Hieronymiana* interpretatione a *Gallicanis Hispanisque* Ecclesiis recepta compertum est. Quamobrem quicumque demum *Romanus* Pontifex, CAELESTINO licet recentior, Introitum ex Psalmis praescripsisset, non nisi antiquiorem illam versionem, quae una in *Romana* Ecclesia obtinebat, exhibere Antiphonae potuissent.

re, vel celebrare canendo, quemadmodum apud *Graecos* υμνειν significat non tantum laudare, sed canendo divinas laudes celebrare. Testatur id PLATO (*Lib.* 3. *de Legibus*). Itaque quod est υμνειν apud *Graecos*, est *Alleluja* apud *Hebraeos*. D. autem PAVLLVS non sine caussa fere junxit haec tria υμνυς, ψαλμυς, και ωδας, idest cantus *Ephes.* Cap. V., & *ad Coloss. III.* D. HIERONYMVS adnotavit in commentariis *in caput V. Ephes. Hymnos* significare laudes Dei, *Psalmos* continere locum aliquem moralem, pertinereque ad mores, *odas* pertinere ad mundi fabricationem, & opera Dei. Itaque *Coeli enarrant gloriam Dei* est oda; *Laudate Dominum omnes gentes* est hymnus. Addit esse hymnos inter Psalmos DAVID omnes illos, quibus praeponitur *Hallelujah* CVI. CXI. CXII. CXXXV. CXLVI. CXLVII. usque ad ultimum. Idem notavit, in iisdem Psalmis semper repeti ad calcem *Hallelujah*, ut videantur esse carmina εγκυκλια exceptis duobus CXI. & CXII.

II. Unde habeat originem.

II. Secunda quaestio est, unde habeat originem. D. GREGORIVS (*Lib. 7. epist.* 63.) qui accusatus fuerat, quod instituisset, ut in Ecclesia *Romana* cantaretur extra tempus Pentecostes, originem habuisse scribit ab Ecclesia *Hierosolymitana*, tractumque fuisse a D. HIERONYMO; ex quo omnes auctores scripserunt D. HIERONYMVM introduxisse. Quidam vero dixerunt, DAMASVM Papam hortatu D. HIERONYMI instituisse, ut in Ecclesia *Romana* caneretur. Tamen falsum videtur (1), quia MARCELLA, ut constat ex CXXVII. epistola ad ipsam (*Tomo III.*) proposuit quaestionem D. HIERONYMO, quare ea vox fuisset retenta sine versione, quod non fecisset, nisi fuisset antiquissima. Respondet autem D. HIERONYMVS, id factum, ut aliquid venerationis tribueretur antiquissimae Ecclesiae *Judaeorum*. Ex quo patet, HIERONYMVM non fuisse primum auctorem. Deinde idem in *Epitaphio* PAVLLAE ad EVSTOCHIVM scribit, solitam PAVLLAM hac voce *Hallelujah* convocare suas moniales ad Congregationem, tamquam adverbio quodam, uti videmus nunc plerosque Religiosos τω *Deo gratias*, *Benedictinos* τω *Benedicite*, Moniales τω *Ave Maria*

---

(1) Totum hunc numerum ex C. M. fere reddidimus, paucis ex C. F. additis, quod C. F. plurimis mendis scateret.

Maria . 4. ibidem fcribit HIERONYMUS, PAVLLAM fuiffe vehementer laetatam; quod audiviffet PAVLLAM infantem in cunis cecinifse *Hallelujah*; unde colligimus, folitos fuiffe Chriftianos hanc fanctiffimam vocem docere fuos pueros, non fordidam aliquam, ut nunc noftri aliquando factitant (2). 5. D.AVGVSTINVS (*ep. CXIX.*) loquitur de hac caeremonia tamquam antiquiffima. Idem (*epiftola CLXXVIII*), ait fuo tempore cantatam effe in omnibus Ecclefiis, & [*Lib. II. de Doct. Chrift. cap. 2.*] propter venerandam antiquitatem docet, hanc vocem efse retentam, nec verfam Latine. Item IVSTINVS, aut quifquis fuit auctor *quaeftionum*, quae Chriftianis a gentibus proponebantur: *quum ubique*, inquit *quaeft.* 50. (3), *cantetur, quid fignificat*? Refpondet: *το υμνησατε μετα μελος το ον*: *Laudate cum cantu id quod eft*.

III. Ad tertium refpondeo, quod non dicebatur tantum in facro, neque tantum in laetis rebus; immo vero in exequiis cantabatur. Auctor eft HIERONYMVS *in Epitaphio* FABIOLAE, defcribens illius funus: *fonabant pfalmi, & aurata tecta Templorum reboans in fublime quatiebat Halleluja* (4).

III. Quibus in rebus diceba-tur?

Mald. g Ratio

(2) Neque omittendum, quod de *Palaeftinae* rufticis ad MARCELLAM idem HIERONYMVS fcribit (*ep.* XVII.) *quocumque te verteris, arator ftivam tenens Alleluja decantat*: (quod ipfum feq. ad eamdem epiftola repetit) additque: *haec funt in hac Provincia carmina; hae, ut vulgo dicitur, amatoriae cantilones; hic Paftorum fibilus: haec arma culturae*.

(3) Loci hujus indicationem C. L. debemus.

(4) Chriftianus LVPVS [*T. V. oper. p.* 159.] ad haec HIERONYMI verba, *exiftimo*, inquit, *illum non de Cleri facro cantu loqui, fed de fauftis populi Chriftiani adclamationibus*. At (quod etiam a SALA in notis ad BONAM *T. III. p.* 135. animadverfum video) nihil eft, cur non de Cleri quoque cantu haec adcipiantur. Nam *Mozarabes* in Miffa Defunctorum etiamnum *Alleluja* concinunt. *Galli* quoque antiquitus in Miffis Defunctorum *Alleluja* canebant. (*Baudonivia* in vita S. RADEGVNDIS apud BOLLAND. *T. III. Augufl. pag.* 82.) Idem adparet ex officio pro defunctis, quod ex Codice *Rhemenfi* edidit MENARDVS in notis ad Sacramentarium *Gregorianum* (*p.* 60.) ubi, ut praefcribit rubrica, *in primis canitur pfalmus*: In exitu Ifrael, *cum Antiphona, vel Alleluja, deinde has orationes canit Presbyter*; orationes autem illae eaedem integrae exftant in Sacramentario *Gelafiano* Em. Thomafii [*l.* 3. *n.* 91.] & earum prima exftat in Sacramentario *Bobiano inter orationes ad defunctos*. *Graeci* pariter in officiis defunctorum, *Alleluja* frequenter ingeminant (*Euchol. Graec.* GOARII *pag.* 326.)

Ratio erat, quia quotiescumque dicebatur hymnus, canebatur *Alleluja*: porro in exequiis etiam nunc hymnos canimus, in quibus pro *Hallelujah* addimus *Requiem* (5).

IV. *Quo tempore dicebatur.* IV. Ad quartum. D. AVGVSTINVS [*ep. CXIX.*] scribit his verbis: *Paschali tempore, & omnibus diebus Dominicis idem ad Altare observatur, & Alleluja canitur, quod significat omnem actionem nostram non esse nisi laudare Deum.* Idem in commentariis *in Psalm. CX.* (6). Haec fuit caussa, cur D. GREGORIO datum sit vitio, non quod instituisset *Alleluja* (7), sed quod

---

(5) Utut est, hoc mihi certum, apud antiquos Christianos *Alleluja* vel in ipsis defunctorum exequiis cantum laetitiae fuisse; ii enim, ut ad Missale Mozarabum [*p.* 618.] observat Cl. LESLAEVS, admonitionis Apostoli memores [*ad Thessal. IV.* 12.] de morte carorum suorum non tristabantur, utpote qui spem certam de Resurrectione conceperant: quin potius laetabantur, eos cursum suum pie, & laudabiliter in pace Ecclesiae Catholicae terminasse.

(6) In Psalmum quoque CXLVIII. docet, moris fuisse, ut ante Pascha minime cantaretur; bene vero tempore Paschali; ait enim: *Ante Pascha ergo, quod celebramus, hoc & agimus: post Pascha autem, quod celebramus, significamus, quod & nondum tenemus. Propterea illud tempus in jejuniis, & orationibus exercemus, hoc vero tempus, relaxatis jejuniis, in Laudibus agimus. Hoc est enim Alleluja, quod cantamus, quod latine interpretatur, ut nostis,* Laudate Dominum. *Ideo illud tempus ante Resurrectionem Domini est.* Hoc autem tempus quinquaginta ipsis a Paschate ad Pentecosten diebus definiri docet *Serm.* CCX. in Quadrag. (*cap.* 6.) *Sed tamen post solemnitatem Dominicae Passionis a die Resurrectionis ejus per dies quinquaginta, quibus jejunia relaxamus, hoc in Domini laudibus personante* ALLELVIA *celebramus.*

(7) SOZOMENVS quidem [*Lib. VII. hist. Eccles. cap. XIX.*] narrat, semel tantum in anno eam vocem ALLELVIA decantatam fuisse. Sed illum BARONIVS cum in notis *ad Martyrol.* [*ad diem V. Apr.*] tum in Annalibus [*ad ann.* CCCLXXXIV. *num.* 29.] egregie refellit, ubi disertis S. HIERONYMI testimoniis id non Romanae Ecclesiae consuetudinem, sed VIGILANTII haeretici fuisse dogma demonstrat. Mirum autem est, VALESIVM in notis ad eum *Graeci* historici locum in ea fuisse sententia, ut SOZOMENO, cujus, ut ait S. GREGORIVS M. [*Lib. VII. ep. XCV.*] *historiam Sedes Apostolica recipere recusat, quoniam multa mentitur*, potius quam HIERONYMO doctori Summo, *Romanarum* consuetudinum peritissimo, antiquiori, atque adeo oculato testi habendam esse fidem contenderit. BARONIVM & SOZOMENVM conciliare studuit Eminentiss. THOMASIVS [*Praefat. ad ant. Missar. librum p.* 29.] animadvertens, fortasse die tantum Paschae cantatum fuisse *Romae* ritu publico, ac stato *Alleluja*, ceteris vero diebus ex B. HIERONYMI traditione quemque suo arbitratu, ut mallet, illud cecinisse. Mihi tamen SOZOMENVS tanti non est, ut de ejus

quod instituisset eam extra tempus Pentecostes (8). Itaque tempore D. AVGVSTINI nec jejunabatur diebus Dominicis in Quadragesima a carne, sicut nunc; immo poenitentes etiam ea die vescebantur carne, & canebatur *Alleluja*, quia erat Religio

g 2 non

ejus narratione cum HIERONYMO concilianda laborandum existimem. Nam eamdem *Latinis* calumniam a MICHAELE *Cerulario* impactam video, quod solo Dominicae Resurrectionis die *Alleluja* cantarent, quum tamen non ad cujusque arbitrium, sed ritu publico praeter novem hebdomadas, a septuagesima nimirum ad Pascha, toto anno apud nos caneretur. Nec sane intelligo, quei AVGVSTINVS [*epist. CXIX.* ad IANVARIVM] scripsisset: *ut autem* Halleluja *per illos solos dies quinquaginta in Ecclesia cantetur, non usquequaque observatur: nam & aliis diebus varie cantatur alibi, atque alibi*, IPSIS AVTEM DIEBVS VBIQVE (ritu certe publico, ac stato, quem unum heic spectabat cum IANVARIVS in sua inquisitione, tum AVGVSTINVS ei rescribens) si *Romae* nonnisi Paschatis die publico ac stato ritu cantatum fuisset. Quamquam non alia SOZOMENO videtur fuisse erroris caussa, nisi quod, ut COVSTANTIVS [*Tom. I. epist. Rom. Pont. col.* 615.] scite animadvertit, quum apud Scriptores *Latinos* Pascha vel de toto Paschali tempore, vel de uno Resurrectionis Dominicae die promiscue dicatur, *Graecus* Scriptor *Alleluja Romae* tantum in *Pascha* cantari audiens de uno die interpretatus sit, quod de toto Paschali tempore sibi dictum fuerat.

(8) Eamdem GREGORII verbis interpretationem adhibuit laudatus COVSTANTIVS (*L. c.*) quamquam ut eam planiorem redderet, ex duobus MSS. Regio, & Colbertino particulam *non* Gregoriano textui addiderit: *Nam ut* Alleluja *heic non diceretur* [supple *extra Pentecostes tempora*] de Jerosolymorum Ecclesia ex B. HIERONYMI *traditione .... traditur tractum*. Longe aliter BENEDICTVS XIV. (*de Festis D. N. I. C. Cap. VIII. n.*65.) GREGORIVM intellexit. Animadvertit ille, GREGORIVM postquam dixerat: *ut* Alleluja *heic diceretur, de Hierosolymorum Ecclesia .... traditur tractum*, continenter addidisse: *Et ideo magis in hac Sede illam consuetudinem amputavimus, quae heic a* Graecis *fuerat tradita*. Hinc porro collegit doctissimus Pontifex, GREGORIVM a Quadragesima, & ab Exequiis mortuorum eam vocem submovisse. Graeci enimvero non solum in defunctorum funere, sed etiam in Quadragesima *Alleluja* decantant; quod ex eorum *Euchologio* constat. Nec sane video, quibus monumentis COVSTANTIVS confirmaturus sit, quod tamen pernecessarium foret, *Hierosolymitanam* Ecclesiam HIERONYMI tempore, ab his *Graecorum* moribus discrepasse, ut extra Pentecostes tempora a cantando *Alleluja* omnino abstinuerit, praesertim quum *Palaestinis* quoque aratoribus adeo solemnis fuerit ejus vocis cantus, ut ipse (quod supra vidimus) HIERONYMVS ex inde argumentum duxerit, quo MARCELLAM ad *Palaestinam* invisendam excitaret. Itaque cum BENEDICTO XIV. id unum a GREGORIO M. constitutum crediderim, ut abrogata, quae sub DAMASO ab *Hierosolymorum* Ecclesia invecta fuerat, consuetudine, neque in Quadragesima, neque in defunctorum Exequiis *Alleluja* caneretur.

non laetari die Dominico. Sed Concilium IV. *Toletanum* *cap.* 20. ducentis annis post prohibuit, ne in Quadragesima *Alleluja* caneretur, excepta hebdomada sancta, quam interpretor excipi propter diem Sabbathi, quo incipit celebrari Pascha, & quia haec dies non est moeroris, sed laetitiae (9). Idem Concilium prohibuit, ne caneretur Calendis Januarii, quod Ethnici celebrarent choreas, & comessationibus colerent *Janum*. Ad quod etiam D. AMBROSIVS (*Serm. XI.*) exhortatur Christianos, ut eo die sint tristes, ne imitentur Gentiles, qui eo die in honorem *Jani* curant culmas. Hac de re scripsit BEDA integrum caput in Lib. *de offic. cap.* 4. (10). D. HIERONYMUS epistola ad DAMASVM monet esse canendum *Alleluja* a Resurrectione usque ad Pentecosten, & diebus dominicis (11): quod nunc facimus (12).

V. Quo loco diceretur.

V. Ad quinctum: *Walfridus* STRABO Lib. *de rebus Ecclesiasticis* [*cap.* 22.] est in ea sententia, ut aestimet, non fuisse cantatum in Introitu, sed in Tractu, & Graduali. *Temporibus*, inquit, *laetis canendum est* Alleluja, *&* Gloria in Excellis &c. Non probat, sed tantum colligi dicit ex Conciliis *Hispanicis*. Su-

(9) Hinc ISIDORVS in Lib. I. *de divin. offic.* (*Cap. XIII.*) *In Africanis*, inquit, *regionibus non omni tempore, sed tantum Dominicis diebus, & quinquaginta post Domini Resurrectionem Alleluja cantatur pro significatione futurae Resurrectionis, & Laetitiae. Verum apud nos, secundum antiquam* Hispaniarum *traditionem praeter dies jejuniorum, vel Quadragesimae omni tempore canitur Alleluja.* Quamobrem quum *Gotho-Hispani*, uti & *Galli* Quadragesimam quidem a die Dominica, quae *prima Quadragesimae* dicitur, inchoarent, jejunium tamen a feria II. proxime subsequente, die illa Dominica magna cum solemnitate *Alleluja* canebant; immo Dominicam illam vulgo appellabant *Dominicam* in ALLELVIA, ut quae festive ab omnibus celebraretur.

(10) Confer MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. Lib. IV. cap.* 13. *n.* 16.)

(11) Supposititia est ea epistola D. HIERONYMI nomine inscripta.

(12) Non id tantum facimus; *Alleluja* enim toto apud nos anno locum in officio habet, excepto tempore quod a Septuagesima ad Pascha decurrit. ALEXANDRI II. hac de re decretum referunt MICROLOGVS (*cap.* XLVII.) & HONORIVS *Augustodunensis in Gemma animae* (*Lib.* IV. *cap.* CXVII.) Hujus sunt verba: ALEXANDER *Papa secundus constituit, ut* ALLELVIA *ad vesperas* (Septuagesimae) *dimittatur*. Apud Monachos tamen non una in dimittendo *Alleluja* fuit consuetudo; qua de re vide eumdem MARTENIVM [*de ant. Monach. ritib. Lib. III. cap.* 8. *n.* 3.]

Suſpicor ſignificare Concilium quartum *Toletanum cap.* 4., & *cap.* 11. (13).

VI. Ad ſextum. D. AVGVSTINVS in commentariis *in Pſal. CVI.* reddit cauſſam, quod ſoleat geminari in initiis pſalmorum (14): quod imitando Eccleſia geminat. Puto (15), aliam cauſſam eſse veriorem; nempe quod *Hallelujah* vox eſt multi adfectus, ſicut & illae: *Amen*, *Selah*. Itaque videmus in fine Pſalmi XL. ingeminari *Amen*, *Amen*. Item in fine Pſalmi LXXXVIII. quod (16) verterunt LXX. Interpreces γενητω, γενητω, *fiat*, *fiat*, & AQVILA, quem HIERONYMVS laudat inſignem Magiſtrum proprietatis Linguae Hebraicae, vertit πεπιςωμενως (17). Ergo quemadmodum geminabant *Amen* ad exprimendum adfectum, ſic *Alleluja*, ſicut illi, quibus impendent poenae, aut periculum, geminant *miſericordia*, *miſericordia*. VI. *Quare repetitur.*

§. VIII.

(13) De Introitu ſilet quoque HILDEBERTVS (*Serm. XXIV.*) ſolumque Graduale, & Tractum indicat. Ceterum *Alleluja* muſicis notis cantabatur ab uno cantore in alba ſine planeta, ſtante in gradu ambonis verſus orientem, & repetebatur a Schola Cantorum, ac ter ſaltem ſemper dicebatur. Quoad ritum cantandi Hugo VICTORINVS (*in ſpec. Eccleſ. cap. VII.*) *Alleluja*, inquit, *modicum eſt in Sermone, & multum in pneumate*. Et RVPERTVS *Tuitienſis* (*Lib. I. de divin. offic. Cap. XXXV.*) *Dum vero pſallimus Alleluja, jubilamus magis, quam canimus, unamque brevem digni Sermonis ſyllabam in plures neumas protrahimus; ut jucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi Sancti exultant in gloria*. Haec neumata, ſeu jubilationes, *Sequentiae* appellantur. *Hugo* VICTORINVS (*de offic. Eccl. L. II. c. XIX.*) *Notandum autem quod pneumata, quae in* Alleluja, *& ceteris cantibus in paucitate verborum fiunt, jubilum ſignificant*.

(14) C. M. addit: non tamen integre, ſed *Hallelujah*, *hallelu*.

(15) Malui ex C. M. majoris claritatis gratia iſtum locum exhibere, quam ex F. nec tamen, quae in illo deſiderantur, in hoc autem adduntur, omittam.

(16) F. C. addit: *ut obſervat* HIERONYMVS *in epiſt. ad* MARCELLAM [*T. III. epiſt vet. edit. ep.* 137.]

(17) Graecum non habet C. F., ſed haec Latina; *ita eſt certe*. Unde I. Cor. XIV. *quomodo reſpondebit* AMEN, ideſt *quomodo probabit, quod tu ais?* quod ſignificat AMEN.

§. VIII.

DE GLORIA PATRI &c.

Doxologiae origo.

I. ALia caeremonia eſt, ut poſtea dicatur *Gloria Patri*, de quo quatuor ſunt explicanda. 1.° unde habuit originem, ut diceretur poſt omnes pſalmos; 2.° quis fuerit auctor in Eccleſia Catholica; 3.° quae fuerint hac in re varietates, & mutationes; 4.° quibus in rebus, & quo loco diceretur. Quod adtinet ad originem, ſumptum eſt ex nonnullis locis D. PAVLLI, qui quoties concludit aliquam orationem dicit: *cui eſt gloria in ſaecula ſaeculorum*, ut *ad Galat.I.* & multis aliis locis (1).

Auctor.

II. Itaque poſt exortam ſectam *Arrianorum*, qui negabant Filium eſſe coaequalem Patri contra Orthodoxam fidem, illique convenienter ſuo errori hos locos interpretabantur, coeperunt Orthodoxi in fine ſingulorum Pſalmorum dicere: *Gloria Patri, & Filio* ad illos refutandos, idque in *Graecia* primum (2), deinde

(1) Ut mirum non ſit, doctiſſimos Cardinales BARONIVM, & BONAM (*de divin. Pſalm. cap.XVI.* §.6.) ab Apoſtolis hujus Doxologiae origines derivaſſe. Quamquam id ipſum fecit multo antiquior S. BASILIVS, qui (*in Lib. de Sp. S.*) eam primis Eccleſiae temporibus receptam, traditamque nobis fuiſſe ab Apoſtolis contendit, probatque teſtimoniis S. CLEMENTIS *Romani*, S. IRENAEI, S. DIONYSII *Romani*, S. DIONYSII *Alexandrini*, EVSEBII *Caeſarienſis*, ORIGENIS, IVLII *Africani*, ATHENOGENIS, GREGORII Thaumaturgi, FIRMILIANI, MELETII, atque omnium Orientalium, qui eodem glorificationis hymno utebantur.

(2) Conſtat id non ſolum ex BASILII, quem citavimus, libro *de Sp. Sancto*, ſed etiam ex Liturgiis IACOBI, & ejuſdem BASILII. Serius tamen in *Oriente* mos coepit Doxologiae in omnium Pſalmorum fine recitandae. Teſtis hujus rei eſt CASSIANVS *Lib.II. Inſtit.* (*cap.* 9.) ubi ait: *Illud, quod in Provincia vidimus, ut uno canente in clauſula Pſalmi, omnes adſtantes concinant cum clamore* Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, *numquam per Orientem audivimus, ſed cum omnium ſilentio ab eo, qui cantat, finito Pſalmo, orationem ſuccedere; hac vero glorificatione Trinitatis tantummodo ſolere Antiphonas* (ideſt cantum alternum, ut MABILLONIVS interpretatur *de Liturg. Gallic. p.* 405.) *terminari*. Miror autem P. *Leodegario* MAYER (*explicat. Caerem. p.II. cap.* 2. *p.* 177.) veroſimile viſum eſſe, Pſalmos in *occidente univerſim hoc hymno terminari coepiſſe poſt Concilium* Narbonenſe a. DLXXXIX. *celebratum*. Nam in *Galliis* id moris CASSIANI temporibus multo ante illud Concilium viguiſſe audivimus. *Vaſenſe* autem

inde in Ecclesia Romana, ut videre est ex DAMASI de hac re epistola ad HIERONYMVM [*T. III. Concil.*] & hujus responsione, quae est Tomo IV. ipsius operum (3).

III. Quod ad tertium, commutationes fuerunt variae. Nam haeretici, qui erant adversantes, dicebant se convenire cum Catholicis, & tamen non conveniebant, quia dicebant Filium esse paullo minorem. Quum autem interrogarentur, quomodo intelligerent Deum esse Deum, coeperunt etiam dicere *Gloria Patri*, sed se se explicabant aliter, & dicebant *Gloria Patri in Filio*, ut dicerent, Patrem esse glorificatum per Filium, ut auctor est SOZOMENVS [*Lib.* 4. *historiae tripartitae cap.* 3.] (4). Alia mutatio, quod *Arriani* conjungerent *Gloria Patri*, *&* *Filio*, *&* *Spiritui Sancto* sine conjunctione, ut profiterentur unicam esse personam, sed magis credo fuisse *Sabellianos* (5). Hoc pro-

Varietates & mutationes.

---

tem Concilium, cujus verba paullo post recitabimus, eamdem consuetudinem jam a. DXXIX. (hoc enim anno habitum illud fuit) *per totam* Africam, *&* Italiam *obtinuisse* testatur. Quid enim est in *omnibus clausulis* post GLORIA dictum fuisse *Sicut erat &c.*, nisi omnes clausulas (utique Psalmorum maxime) in illis regionibus hymno illo constitisse? Id ergo unum *Narbonensi* Concilio debemus, quod idem mos in *Hispaniis*, de quibus *Vasenses* Patres siluerunt, receptus postea fuerit.

(3) Cave, ne his epistolis fidas, sunt enim, ut sapienter BELLARMINVS monet (*Lib. II. de Missa cap.* 16.) *suppositītiae*, *&* *ineptissimae*. Confer COVSTANTIVM (*in T.I. Epist. Rom. Pontif. col.* 613.)

(5) Hinc de LEONTIO *Antiocheno* Episcopo haec narrat THEODORETVS (*Eccles. hist. Lib. II. cap.* 19. *Sirmond. edit.*) „ Quum *Arriana* blas„ phemia prorsus laboraret, morbum „ occultare conatus est. Et quum duas „ in partes divisum Clerum, ac reli„ quum populum videret, atque alios „ quidem in glorificatione Filii con„ junctionem ET usurpantes, alios „ praepositionem PER Filio, IN au„ tem Spiritui Sancto applicantes, ip„ se silentio totam glorificationem pro„ ferebat, ita ut solam clausulam IN „ SAECVLA SAECVLORVM au„ dirent, qui propius adstarent „. Illis tamen verbis in orthodoxo sensu usus est S. LEO M. (*Serm. I. de Nativ.*) dicens: *agamus dilectissimi, gratias Deo Patri* PER *Filium* IN *Spiritu Sancto*.

(5) Nemo miretur, *Sabellianos* in *Hispaniis* VIGILII temporibus a MALDONATO indicari. *Priscillianistas* enim hac ipsa in epistola VIGILIVS memorat; hos autem S. AVGVSTINVS in Lib. *de haeresibus* (*cap. LXX.*) ait, *de Christo* Sabellianam *sectam tenuisse*, *eumdem ipsum esse dicentes*, *non solum Filium*, *sed etiam Patrem*, *&* *Spiritum Sanctum*. Quum tamen animadverto ab iis, quos VIGILIVS heic carpit, *uni Spiritui Sancto* conjunctionem ET demptam fuisse, *Semiarrianos* fuisse ab illo denotatos potius crediderim. Nam *Semiarriani*

prohibitum est a Concilio *Toletano* IV. Est & de hac re aliquid in VIGILII epistola ad ELEVTHERIVM (6) *cap.* 2. Deinde coeperunt *Arriani* dicere, ut nos, sed alio sensu, ut Filio parem gloriam, sed non honorem tribuerent. Itaque Concilium *Toletanum* constituit, ut diceretur *Gloria, & honor Patri* &c. quod dictum est in *Apocalypsi* [*Cap. V.*] *Gloria, & honor Deo nostro*; & in Psal. XXVIII. *Adferte gloriam, & honorem Deo* (7). Alia commutatio fuit, quod *Arriani* male sentirent de Filii aeternitate, & haec omnia interpretarentur suo arbitrio, & propterea Concilium *Vasense* secundum (8) *in Gallia Cap. V.* decrevit, ut post illa verba, quae usitata erant in Ecclesia, adjiceretur: *Sicut erat in principio, & nunc, & semper* (9). Illa autem *& in saecula saeculorum* occasione haereticorum fuerunt adjecta. IRENEVS *Lib. I. de haeresibus* mentionem facit.

IV. Quod

---

ni de Filii divinitate, vel minus quam *Arriani* perdite, vel etiam recte aliqui judicabant, soli autem Spiritui Sancto divinitatem abrogabant. Quamobrem conjunctionem ET auferebant, non tam ut unam eamdemque personam Filium, ac Spiritum Sanctum esse designarent, quam ut huic divinitatem, quam Filio non difficiles tribuebant, adimerent.

(6) Legendum ad PROFVTVRVM *Braccarensem*.

(7) Et sic in *Mozarabum* cum Missali, tum Breviario recitata deinceps fuit doxologia. *Galli* tamen, uti nos, illam iis verbis *Gloria Patri, & Filio* efferebant. Vide S.GREGORIVM *Turonensem* (*Lib. VI. hist. cap.* 40.)

(8) A. DXXIX.

(9) Hoc additamentum *Nicaeno* Concilio BARONIVS (*ad ann. CCCXXV. num.* 177.) alique adjudicant. Certe ad compescendos *Arrianos*, qui Filii aeternitatem negabant, adcommodatissimum est. Quare Concilium *Vasense* secundum sic statuit: *Quia non solum in Sede Apostolica, sed etiam per totum* Orientem, *& totam* Africam, *vel* Italiam, *propter haereticorum astutiam, qua Dei Filium non semper cum Deo Patre fuisse, blasphemant, in omnibus clausulis post* Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in saecula saeculorum Amen, *dicitur. Etiam nos in universis Ecclesiis nostris hoc ita dicendum decernimus*. Ne tamen illud *Nicaenis* Patribus tribuendum existimem, facit acuta P. AZEVEDO animadversio (*Exerc. XXXI. p.* 133.) Verumtamen, inquit ille, diversa ratio, qua hic hymnus tam in *Oriente*, quam in *Occidente* recitatus fuit, clarissime ostendit, eum a Concilio *Nicaeno* compositum non fuisse; alias enim ubique eodem pacto decantatus fuisset; atque nemo illum immutare, vel loco movere ausus fuisset. Atqui *Graeci* omnes tum praeteritorum, tum praesentium temporum dicunt *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, & nunc, & semper, & in saecula saeculorum Amen*. *Hispani* vero dicunt: *Gloria, & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in saecula saeculorum Amen*. Unde verba *per totum Orientem* in Concilio *Vasensi* relata, existimat addita MENARDVS.

IV. Quod attinet ad locum, & tempus, Concilium IV. *Toletanum Cap. XV.* definivit, ut non diceretur in triftibus, & nifi quando canuntur laudes, & ideo fit, ut neque dicatur in Miffa pro defunctis, & quum fit commemoratio defunctorum, fed loco *Gloria Patri* diceretur *Requiem aeternam* (10). *Locus, & tempus.*

§. IX.

DE KYRIE ELEISON.

I. TRia dicenda funt de origine & de auctore, de caeremonia, & de rebus, in quibus habebat locum. Quod ad primum attinet, verbum ipfum indicat a *Graecis* habuiffe originem, quia vox eft *Graeca* (1). Dicebant enim *Graeci Mi-* *Ejus origo.*

Mald. h *ferere*

(10) Addit C. L. quia in mortuorum orationibus non eft laus, fed fuffragium: quare epilogus debet convenire orationi. C. autem M. paullo aliter, nempe: „ inde factum eft, ut ejus „ loco fufficiatur *Requiem aeternam* in „ officiis mortuorum, etiam poft Pfalmos, quia etfi continent Laudes „ Dei, tamen tunc potius dicuntur ut „ orationes, quam ut Laudes „.

Ceterum id ipfum, quod *Toletanum* ftatuit, decrevit etiam a. DCCCXVII. Concilium *Aquifgranenfe*. Eadem de cauffa omittitur etiam ad *Lavabo* in Miffis defunctorum, & a Dominica Paffionis ufque ad Sabbatum Sanctum.

At nihilne de ritu, quo doxologia dicenda eft? Inclinandum effe caput Miffalis Rubricae praefcribunt; qua de re confer MERATIVM ad GAVANTIVM [*P. II. Tit.* 3. *p.* 157.] & CATALANVM ad *Caeremoniale Epifcop.* (*Lib. II cap.* 1. §. 6. *n.* 10. & *feq.*). CECCOPERIVS tradit, IOHANNEM Papam XXII. caput ad hunc hymnum inclinantibus triginta dies Indulgentiae conceffiffe.

(1) Cur autem *Graeca* Latini retinuerint, explicat antiquus auctor inter opera S. AVGVSTINI a *Maurinis* in append. T. II. creditus VIGILIVS *Tapfenfis in altercatione cum* PASCENTIO *Ariano*, quae olim erat S. AVGVSTINI epiftola CLXVIII. „ Sicut „ enim *Graeca* lingua, inquit, quod „ eft *homoufion*, una dicitur, vel credi„tur a fidelibus Trinitatis omnino „ fubftantia, fic una rogatur, ut MISEREATVR, a cunctis *Latinis*, & „ barbaris unius Dei natura, ut a lau„dibus unius Dei, nec ipfa lingua bar„bara fit ullatenus aliena. *Latine* „ enim dicitur *Domine miferere*. Sola „ ergo haec mifericordia ab ipfo uno „ Deo Patre, & Filio, & Spiritu San„cto lingua debet *Hebraea*, vel *Grae*„*ca*, aut ipfa ad poftremum poftulari „ *Latina*, non autem barbara. Si enim „ licet dicere non folum barbaris *fihora* „ *armen*, quod interpretatur, *Domine* „ *miferere*, cur non liceret in Conci„liis Patrum in ipfa Terra *Graecorum*, „ unde ubique deftinata eft fides, lin„gua propria *homoufion* confiteri, „ quod eft Patris, & Filii, & Spiri„tus Sancti una fubftantia „? Haec ille.

ſerere mei Domine, quod repetitur in Liturgia IACOBI; ad finem enim dicitur *miſerere mei*, niſi quod addatur ημας (2), & in Liturgia BASILII. Haec a *Graecis* proprie vocabatur λιτανεια παρα το λιτανευειν (3). Etſi enim in Litaniis orabant Sanctos, non tamen dicebant: *ora pro nobis*; ſed proprie erat illis Litania illud, ubi dicimus: *te rogamus*, *audi nos*, & *exaudi nos Domine*. De hac re exſtat BASILII epiſtola LXIII. Rurſus ſolebant ſaepe clamare apud *Graecos* in Miſſa diaconus, & totus populus σῶσον, ἐλέησον, *ſerva*, *libera*, *miſerere*, *cuſtodi*, *propitius eſto*, & id genus alia, ut videre eſt in liturgia D. IACOBI, & D. BASILII.

Auctor. II. Quis vero introduxit? GREGORIVS dicitur fuiſſe Auctor, ut conſtat ex epiſtola ejus 63. *Lib.* 7., & ob id accuſatus fuiſſe a *Syracuſanis*; quod introduxerit, quod novum erat; ſed credo falſum eſſe (4). Primum quia ipſe non adfirmat, ſe fuiſſe auctorem; 2.° in Concilio *Vaſenſi Cap. III.* de hac re diſputatum

le. In ea diſſertatione, quam a. MDCXVI. praeſide *Johanne Andrea* SCHMIDT *Auguſtinus Johannes* FASCHIVS examinandam propoſuit *de inſignioribus veterum Chriſtianorum formulis* [p. 27.] conſultius fore ait heterodoxus diſputator, ſi verba *Graeca Kyrie eleiſon* in alia quae populus intelligeret, verba commutarentur. *Sed*, inquit BENEDICTVS XIV [*de Sacr. Miſſ. Sacrif. Lib. II. cap. IV. n.* 7.] *neminem quidem certe futurum arbitror*, *qui prae hujus* FASCHII *opinione veterem*, *conſtantemque ſenſum Eccleſiae non retineat*.

(2) Hinc in quibuſdam quoque *Latinis* Eccleſiis, uti *Johannes* BELETHVS ſaeculi XII. Scriptor teſtificatur *in explicatione divinorum officiorum* [*cap.* 38.] addebatur *imas*: quod tamen ex DVRANDI *Rationali* [*Lib. IV. cap.* 12. *num.* 4.] ita intelligendum monent CATALANVS *in Caerem. Epiſcop.* [*Lib. II. p.* 80.] & SALA in BONAM [*T. III. p.* 75.] ut vox illa poſt ultimum dumtaxat *Kyrie* ſubjiceretur.

(3) *Litaniam* quoque appellant *Latini*, ut ordo Romanus I. apud MABILLONIVM [*num. IX.*] & S. BENEDICTVS, cujus verba infra reddemus. Addo heic ex verbis *Kyrie eleiſon* factum barbarum illud *Kyrie eleiſare*, quod in vita S. WNBALDI Abbatis *Heindenheimenſis* occurrit apud SVRIVM [*ad d. XVIII. Decembr. num.* 28.] nempe, *Kyrie eleiſon canere*.

(4) Recte, in eaque ſententia ſunt etiam BELLARMINVS (*de Miſſa Lib. II. cap.* 16.) SCORTIA (*Lib. III. n.* 3.) BONA (*Rer. Litur. Lib II. cap.* 4. §. 1.) BENEDICTVS XIV. (L. c.) ceterique, qui de Liturgicis rebus adcuratius egerunt. SILVESTRO tribuunt Hugo VICTORINVS, SOTVS (*Lib. IV. ſent. diſt.* 13. *quaeſt. II. art.* 4.) aliique; quod & legitur in Miſſali *Venetiis* edito apud heredes *Antonii* IVNCTAE. Verum quibus id monumentis confirmari poſſit, non video.

tum fuit, & constitutum, ut Letania diceretur in Missa [fuit autem celebratum illud Concilium ante GREGORIVM L. annos & amplius], & significat fuisse in omnibus Ecclesiis suo tempore confirmatam consuetudinem, praeterquam *in Gallia*. Vide CAROLVM Magnum [*Lib. I. legum Francicarum*], & auctorem Lib. *de Caeremoniis*, quisquis is fuit, [non enim est CAROLVS Magnus].

III. Porro *Kyrie eleison* aliter apud *Graecos*, aliter apud *Latinos* canebatur. Apud illos incipiebat dicere diaconus Κυριε ελεησον, & sequebatur totus populus: apud hos soli Sacerdotes, & Diaconi pronunciabant. Atque hoc est, quod nunc multis in locis minister respondeat *Kyrie eleison*, quasi vices gerens Diaconi (5). Alia differentia, de qua GREGORIVS [*ep. LXIII. Lib. 7.*] quod apud *Latinos* adjectum sit χριςε ελεησον (6). Sunt qui dicant, D. GREGORIVM quum fere inter celebrandum levaretur dolore sui stomachi, cui erat obnoxius, instituisse, ut illud lentius caneretur. Sed etsi dolore stomachi premeretur, non tamen videtur propterea aliquid addidisse Missae caeremoniis, sed potius ut Sacerdos diutius orationi immoraretur (7). *Quo ritu diceretur.*

 IV. Di-

(5) Minister populi vices gerit; nam GREGORIVS ait, a Clericis dictum, & a populo responsum fuisse.

(6) Immo ut recte observant BONA (*L. c.*) & GRANCOLASIVS (*anc. Liturg. p. 460.*) toties dici consueverat *Christe eleison*, quoties *Kyrie* dicebatur, quum nunc ter tantum *Christe*, sexies *Kyrie* dicamus. *Ambrosiani* numquam illud *Christe* adhibent, sed tantum *Kyrie*, idque non eodem, quo *Romani*, loco, sed ter ante *Gloria*, ter post Evangelium, demum ter in fine Missae.

(7) Si anonymum Scriptorem *de ordine Missae* a GEORGIO ex Vaticano codice editum audimus, GREGORIVS *Papa ... Kyrie eleison novies cantari praecepit*; quod & docuerat antiquior BONIZO *Sutriuus* Episcopus in Libello *de Sacramentis* apud MVRATORIVM (*T. III. antiquit. Italic.*) Verum praeterquamquod nihil hac de re ipse GREGORIVS meminit, olim numerus dicendi *Kyrie eleison* non erat praefinitus, sed tamdiu protrahebatur a Cantoribus, quoad Pontifex juberet, ut in formulam *Christe eleison* immutaretur, quemadmodum THOMASIVS [*in disquisit. antiquor. rit. cant. Missae*] MARTENIVS [*de ant. Eccles. ritib. Lib. I. cap. 4. art. 3. num. 5.*] GEORGIVS (*de Liturg. Rom. Pont. T. II. p. 80.*) animadvertunt ex *Romanis* Ordinibus I. n. 9. & V n. 6. atque ex ALCVINO (*de divin. offic. cap. XI.*) Sub AMALARII tamen tempora eodem THOMASIO observante *Kyrie eleison* fuisse certo numero dictum videtur; saeculo autem XI. novies tan-

tum-

Quibus in rebus dicebatur. IV. Dicebatur autem omnibus fere in orationibus. Unde factum est, ut omnes horae Canonicae desinant in Κυριε ελεησον. Qua de re vide Concilium *Vasense cap.* 3. (8).

§. X.

DE GLORIA IN EXCELSIS.

Quomodo vocetur ab Antiquis. I. PRimum dicendum est, quomodo vocetur ab antiquis; 2. quis introduxerit in Ecclesiam *Romanam*; 3. quis composuit; 4. quo loco diceretur, & quibus temporibus. Quod ad primum spectat, omnes auctores antiqui vocant hunc hymnum *Angelicum*, quia Angeli dixerunt. Adnotavit *Walfridus* STRABO in Lib. *de rebus Ecclesiasticis* [*cap.* 22.] duos hymnos vocari

tantummodo decantatum fuisse GEORGIVS (*L. c. p.* 80.) ex vetere Antiphonario colligit, qui ritus ab INNOCENTIO III. (*de myst. Missae Lib. II. cap.* 20.) explicatus adhuc perseverat. Olim autem cantabatur a schola Cantorum post cantatam Antiphonam ad Introitum, simul ac Pontifex facta oratione apud altare, ad sedem adcessisset. Ordo Romanus I. *Schola vero finita Antiphona* (ad Introitum) *imponit Kyrie eleison. Prior vero scholae custodit ad Pontificem, ut ei adnuat, si vult mutare numerum Letaniae, & inclinat se Pontifici*. Nunc quoque, ut ait *Paris de* CRASSIS apud MABILLONIVM, in Missa *Romani* Pontificis *Kyrie* tamdiu dicitur, quamdiu reverentia a Cardinalibus Pontifici fiat. Illud etiam ad hujus Litaniae ritus pertinet, quod a nono circiter saeculo clausulis quibusdam plerumque infulsis interpolata fuerit. Exempla dabunt BONA [*L. c.* §. 2.] *Johannes* de IOHANNE in lib. *de divinis Siculorum officiis* (*p.* III.) ac MVRATORIVS in dissert. *de reb. Liturg.* (*cap. VII. p.* 99.) Sufficiant pauca ex FVLBERTO *Carnotensi* XI. saeculi Scriptore depromta, quae cum aliis ejusdem furfuris etiam GRANCOLASIVS exhibet (*Ancien. Liturg. p.* 461. *seq.*) *Kyrie rex genitor ingenite, vera essentia, eleison. Kyrie luminis fons, & rerum conditor, eleison. Kyrie, qui nos tuae imaginis signasti specie, eleison. Kyrie, qui perfecta es sapientia, eleison &c.*

(8) Idem S. BENEDICTVS suis Monachis praeceperat: *Supplicatio Litaniae, idest Kyrie eleison; & sic finiantur vigiliae nocturnae* (Reg. cap. IX.); *Litania, & completum est* (cap XII. & XIII.); *Kyrie eleison, & Missae sint* (Reg. cap. XVII.). Adhibitum praeterea fuisse *Kyrie eleison in funere deducendo* constat ex Concilio *Arelatensi* VI. a. DCCCXIII. (*Can. III.*) atque ex Capitulari HERARDI (*cap.* 58.) ubi dicitur, ut *exequiae mortuorum cum luctu secreto, & cordis gemitu fiant, & Psalmos ignorantes* Kyrie eleison *ibi dicant*. Ceterum in iis Missis, quae Litanias sequebantur, omittebatur, ut MABILLONIVS ex Ordinibus *Romanis* a se vulgatis animadvertit (*Comm.* §. 6. *n.* 3.) ob eam videlicet caussam, quod in Litaniis jam cantatum fuisset.

cari ab Ecclesiasticis *Angelicos*, *Gloria in Excelsis*, & *Sanctus*, *Sanctus*, quod legitur apud *Isajam VI. cap.* alii addunt *Alleluja*, & vocant *Angelicum* hymnum, quia in *Apocal.* cap. XIX. dicitur ab Angelis (1).

Quis introduxerit.

II. Quis vero introduxit? Apud *Graecos* semper credo fuisse dictum in Missa, quod patet ex D. IACOBI liturgia, & ex CLEMENTE [*Lib. 7. Constit. cap.* 47.] qui totum hunc hymnum fere recitat: apud *Latinos* vero putant, TELESPHORVM introduxisse, ut scribit DAMASVS (2) in ejus vita; sed *Walfridus* STRABO (*cap.* 2.) argumentatur contra hanc historiam, & scribit, apud antiquos nihil ante CAELESTINVM fuisse dictum ante Epistolam, & Evangelium nec psalmos; fuit autem multo antiquior TELESPHORVS, utpote sextus a D. PETRO. Sed respondet fieri potuisse, ut TELESPHORVS introduxerit illam consuetudinem, sed intermissam CAELESTINVS revocarit. Non enim possumus negare fuisse adhibitam aliquam orationem, & hymnum. Alia ratio illius est, instituisse TELESPHORVM, ut diceretur quidem *Gloria in Excelsis* ab Episcopis solis, qui celebrarent solemniter; a CAELESTINO vero introductam fuisse consuetudinem, ut etiam a celebrantibus Sacerdotibus. Tertio respondet, TELESPHORVM instituisse quidem hymnum Angelicum: *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanctus*; sed ambiguitate vocabuli factum, ut quidam scripserint, eum instituisse *Gloria in Excelsis*, qui etiam est hymnus *Angelicus*. Credo ego, quod dicunt historici, nihil solitum fuisse dici ante CAELESTINVM ante Epistolam, & Evangelium, hoc intelligendum esse de lectione Scripturae sacrae, non de orationibus aut hymnis, quia ante Sanctum CAELESTINVM nihil legebatur ante Evangelium (3).

III. Quo

(1) *Graeci*, ut a *Gloria Patri* distinguant, *doxologiam magnam* appellant.

(2) Liber scilicet Pontificalis, qui olim DAMASO perperam tributus fuit.

(3) Sunt qui SYMMACHO Papae, sunt qui HILARIO *Pictaviensi* tribuant, quos vide indicatos a SCORTIA [*Lib. III. cap.* 16. *n.* 2.] & a BONA (*L. c.*) Ego verò etsi Librum Pontificalem DAMASO abjudicandum censeo, non tamen ejus auctoritatem tam facile contemnendam putarim, in rebus praesertim, quae contrariis monumentis refelli non possint. Itaque ut hac in re quid sentiam, libere promam.

1. Haec de TELESPHORO Liber Pontificalis: *Hic constituit... ut in Natali*

Quo tempore diceretur.

III. Quo autem tempore diceretur? Definivit Concilium *Toletanum IV. Cap. XV.*, & MICROLOGVS [*cap. 2.*] scribit Eccle-

tali Domini noctu Missa celebraretur .... & in ingressu Sacrificii Hymnus *diceretur* Angelicus, *& cetera* TANTVM *noctu Natalis Domini*. WALFRIDVS, AMALARIVS, RHABANVS, INNOCENTIVS III. ceterique, qui TELESPHORVM hujus hymni auctorem faciunt, Libri Pontificalis sententiam haud satis perspectam habuerunt. Non enim heic dicitur TELESPHORVS hymni Angelici auctor; unum hoc illi tribuitur, quod eum *tantum noctu Natalis Domini* recitandum praescripserit. Id autem si *Walfridus* STRABO animadvertisset, nae ille de CAELESTINI decreto cum TELESPHORI institutione conciliando tantopere non laborasset. Nam quod pro una Nativitatis nocte constitutum a TELESPHORO fuerat, universam Missae toto anno celebrandae rationem a CAELESTINO nonnihil postea immutatam non adtingebat. Quid? quod non integrum hymnum Angelicum primo a TELESPHORO ea nocte inductum fuisse verosimile est, sed illius verba tantum Evangelica, sicut in IACOBI Liturgia exstant. Suspicor quoque, TELESPHORVM *Graece* illa verba recitari jussisse. Adnotatum est a GEORGIO [*T. II. p. 59.*] *Romae* olim in prima Missa Nativitatis Domini hymnum *Gloria in Excelsis Graece* fuisse decantatum, in secunda vero *Latine*. Nam Anonymus *Turonensis* in Libro cui titulus est *Speculum Ecclesiae* id testatur: *In hac Missa*, inquit, *cantetur* Gloria in Excelsis, *quod antea tacebatur; solus Sacerdos praecinit hac nocte, mox cum eo totus chorus: nos canimus illud* Graece *juxta morem antiquum* Romanae *Ecclesiae, in prima quidem Missa, sed in secunda* Latine. Hunc enimvero *Romanae* Ecclesiae morem inde fluxisse conjicio, quod *Graece* primum hymnus ille etiam in *Romana* Ecclesia legeretur; id autem TELESPHORO *Graeco* homini [nam in *Magna Graecia* natus erat] quid tribui prohibet?

2. Quod TELESPHORVS pro una Nativitatis Dominicae nocte statuerat, id SYMMACHVS ad Dominicos, & NATALES Sanctorum dies extendit. Haec ex libro Pontificali, cujus auctoritate nixus auctor *Expositionis Missae* saeculo XII. conscriptae apud GEORGIVM (*L. c. p. 93.*) ait: SYMMACHVS *Papa constituit, ut idem Hymnus in Dominicis diebus, & in Natalitiis Sanctorum frequentaretur, quod antea non fiebat*. Quum autem in Libris *Constitutionum*, quemadmodum ex MALDONATO audivimus, hic hymnus legatur [qui quidem libri quarto jam saeculo exstabant] facile mihi persuadeo, integrum in *Latina* quoque Ecclesia recitatum fuisse. Non una tamen hujus hymni formula est, ut apud THOMASIVM videre est in Psalterio cum explicationibus; imo alia in Missali, alia in Breviario Mozarabes utebantur. Mihi primigenia fuisse videtur, quae in laudatis Apostolorum *Constitutionibus* traditur, ejusque prope similis illa est, quam idem THOMASIVS (*L. c. p. 760.*) vulgavit. Nostra tamen vetusta est, eamdemque non solum Vaticani Codices, & Missale XIMENII, sed etiam Sacramentarium *Bobiense*, & *Anglicani* Codices apud VSSERIVM (*de tribus Symbolis p. 33.*) exhibent. Quis porro *Graecorum* post TELESPHORI aetatem addita-

Ecclesiam *Romanam* constituisse, ut diceretur in omnibus Festis plenis, idest duplicibus, & diebus Dominicis praeterquam in Ad-

ditamentorum auctor fuerit, incertum est, nec melius aliquid, quod dicam, suppetit, quam quod a. DCXXXIII. *Toletani* IV. Concilii Patres prodiderunt. *Nam*, inquiunt, *& ille hymnus, quem nato in carne Christo Angeli cecinerunt* GLORIA IN EXCELSIS DEO, & IN TERRA PAX HOMINIBVS BONAE VOLVNTATIS; *reliqua, quae ibi sequuntur, Ecclesiastici Doctores composuerunt*. HILARIVS porro *Pictaviensis* fortassis *Graecum* hymnum latinitate donavit, ad eamque, qua nos utimur, paullo contractiorem formam redegit; hincque factum fuit, ut de HILARIO hujus hymni auctore fama increbresceret. Sequiore aevo inserti fuere eidem hymno quidam versiculi. De his conferendus BONA (*Lib. II. cap. IV. §. 6.*) in eumque SALA (*T. III. p. 87.*) uti & GRANCOLASIVS (*Ancien. Liturg. pag. 469.*) Id unum moneo, in Missali a. MCCCCLXXVII. *Neapoli* excuso easdem illas occurrere interpolationes, quas BONA omnium primus recitat, itemque in die Conceptionis ipsas, quae ex Missali a. MCCCCLXXXII. a SALA (*L. c.*) describuntur.

3. S. GREGORIVS M. statuit, ut *Gloria in Excelsis* a solis Episcopis *tantummodo die Dominico, sive diebus Festis* diceretur, *a Presbyteris autem minime diceretur nisi solo in Pascha*, quemadmodum in ejus Sacramentariis editis, ac MSS. sub initium legitur. Novit hoc etiam *Walfridus* STRABO, qui cap. XXII. ait: *statutum est, ut ipse hymnus in summis festivitatibus a SOLIS Episcopis usurparetur; quod etiam in capite* LIBRI SACRAMENTORVM (Gregoriani scilicet) *designatum videtur*. Quamobrem mirandum magis est, eum, ut quae de TELESPHORO ferebantur, cum CAELESTINI sanctione conciliaret, hanc de hymno Angelico ab omnibus Sacerdotibus, contra quam TELESPHORVS constituisset dicendo intellexisse. Vix enim verosimile est, GREGORIVM solis Episcopis ejus hymni recitandi potestatem facturum fuisse, si a duobus fere saeculis Presbyteri omnes ex CAELESTINI decreto dixissent. Sunt qui in *Hispaniis* illius recitationem Presbyteris aeque, atque Episcopis communem fuisse existiment, quod ETHERIVS *Oxomensis* Episcopus, & BEATVS Presbyter *Hispanus* (*Lib. I. adversus* ELIPANDVM) scripserint: *sic in Missa non solum Dominicis diebus, sed etiam quibuscumque festivitatibus: Gloria in Excelsis Deo, & in terra pax hominibus conclamamus*. Levis tamen ea est conjectura; quis enim non videat, ab Episcopo ETHERIO, & Presbytero BEATO vere illud objici ELIPANDO potuisse, licet soli Episcopi illa conclamassent? Ut ut est, deinde Presbyteris concessum fuit, ut & ipsi hymnum Angelicum non secus, atque Episcopi usurparent. Id SALA [*T. III. p. 83.*] ad saeculi IX. finem, quo REMIGIVS *Antissiodorensis* suam *Missae expositionem* scripsit, revocat. Ego tamen ex REMIGII verbis id plane perspectum esse non existimarim, vel certe peculiari alicujus Ecclesiae consuetudini tribuerim. Nam si a nono jam saeculo hoc universim Presbyteris licuisset, quid caussae fuisset, cur BERNO *Augiensis*, qui sub medium saeculum XI. floruit, nonnisi semel in anno ejus hym-

Adventu, & Quadragesima, propterea quod illud tempus est doloris. Coepit paullatim obtinere consuetudo religione privata Sacerdotum, privatoque hominum studio, ut diceretur in votivis Missis, in Missa de Spiritu Sancto, & B. Virgine, quod tamen prohibent veteres Libri *Romani* Sacerdotales (4). Nunc obtinuit consuetudo, ut semper dicatur, excepto Adventu (5), & Quadragesima (6).

§. XI.

---

hymni in Missa recitationem Presbyteris permissam fuisse conquereretur? Verum sub ejusdem saeculi XI. finem MICROLOGVS (*cap. II.*) apertis verbis testatur, hunc hymnum etiam a Presbyteris recitari consuevisse: *In omni festo, quod plenum habet officium, excepto intra Adventum Domini, & Septuagesimam, & Natali Innocentium, tam Presbyter, quam Episcopus* Gloria in Excelsis Deo *dicunt*. Id fortasse S. GREGORIVS VII. quum Liturgicos Libros recognoscendos suscepisset, Presbyteris tandem concesserat.

(4) Nunc ex Missalis *Romani* Rubricis, & S. R. C. decretis etiam in Missa votiva de Spiritu Sancto omittitur *Gloria*: immo & in votivis B. M. (extra domum *Lauretanam*) omittitur, nisi in Sabbato, etiam Adventus, quo die, ut qui aliquid solemnitatis in B. V. honorem praesefert, dicendum est. Excipitur Missa Angelorum, in qua recitari consuevit, & alia quaevis votiva, quae solemniter dicenda sit pro re gravi, vel pro publica Ecclesiae caussa, dummodo tamen non dicatur cum paramentis violaceis. Semper etiam omittendum in Missis Defunctorum.

(5) Nono saeculo, ut ex AMALARIO arguit Cl. GEORGIVS [*T. II. p.* 97.] vigebat in aliquibus Ecclesiis mos, ut Dominicis diebus in Adventu *Gloria in Excelsis* ad Missam diceretur. Singulare hujus moris exemplum indicat Cardinalis THOMASIVS de Missa celebrata ab HINCMARO *Remensi* A. D. DCCCLXVIII. Nonis Decembris, die Dominica, in ordinatione WILLERBERTI *Catalaunensis* Episcopi, in qua dicta est salutatio *Gloria in Excelsis* post Introitum. Immo hic Ecclesiae *Romanae* mos fuit, ac medio XII. saeculo perdurabat. Nam BENEDICTVS Basilicae *Vaticanae* Canonicus, qui eo tempore suum Ordinem a MABILLONIO editum scripsit, de Dominica prima Adventus ait: *Mane statio ad Sanctam* MARIAM *Majorem, quo Dominus Papa cum omnibus ordinibus venit: ibique honorifice, sicut mos est, cantat Missam cum* Gloria in Excelsis Deo, *sicut in aliis Dominicis, usque ad Natalem Domini*. In aliis vero Ecclesiis usus invaluerat saeculo XII., ut *Gloria* tum omitteretur, prout testantur HONORIVS *Augustodunensis* (*Lib. III. c.* 1.) RVPERTVS *Tuitiensis* [*Lib. III. de divin. offic. cap.* 2.] & *Hugo* VICTORINVS (*de specialibus Missarum observationibus Lib. III. cap. II.*)

(6) A Septuagesima initio ducto. Quare idem BENEDICTVS Canonicus, ubi de Septuagesima, *deinceps*, inquit, *tacetur* Te Deum, & Gloria in Excelsis Deo, *nisi fuerit festivitas novem lectionum*. Ad has vero infra Quadragesimam, & postmodum in Adventu celebrandas solemnitates peculiaris *Romani* Pontificis auctoritas postulabatur. Quare INNOCENTIVS III. pre-

§. XI.

DE CONVERSIONE SACERDOTIS.

I. SEquitur alia caeremonia: ut vertat se Sacerdos aperiens manus dicens *Dominus vobiscum*, de qua mihi non videntur bene sentire, qui dicunt hanc caeremoniam habere ali- quid

Alia caeremonia, quod Sacerdos se vertens lavat manus.

Mald. i

precibus GERARDI Abbatis *Virziliacensis* permotus A. D. MCXCVIII. eidem Abbati, & Monachis ejusdem Monasterii indulsit [*Lib. I. ep.* 137.] ut in solemnitate, quam in translatione B. MARIAE MAGDALENAE infra Quadragesimam annis singulis celebrabant, ob solemnitatis ipsius reverentiam, *Gloria in Excelsis Deo* ad Missas de festivitate ipsius in eorum Monasteriis solemniter decantarent. INNOCENTIVS item IV. A. D. MCCXLVI. Monachis *Britolensibus* apud MARTENIVM (T. I. *Thes. Anecdot. p.* 1927.) permisit, ut in Adventu in festo S. CONSTANTIANI ad Missam *Gloria in Excelsis* ab eis decantaretur.

Non tamen una in Missa Hymnus Angelicus olim recitabatur. Nam I. AVRELIANVS, & S. CAESARIVS ad matutinas laudes dicendum praescripserunt; quod & de S. BENEDICTO fertur. Vide MENARDVM, & MARTENIVM [*in Reg. S. Bened. cap. XII.*] Exstat etiam inter hymnos matutinos *Ambrosiani*, & *Mozarabici* Breviarii; immo & a *Graecis hymnus matutinus* dicitur.

2 „ Solebat praeterea, inquit MAYERVS (*Explic. caerem. Eccles. P. II. cap. IV.*) GREGORIO *Turonensi* teste (*Lib. I. de Glor. Martyr. c.* 63.) „ pro gratiarum actione cantari, in „ eventibus speciali Dei beneficio ordinatis. Sic EB REGISILVS Episcopus invento corpore S. MALLOSI „ Martyris *emittens vocem magnam* „ Gloria in Excelsis Deo *secum omnem* „ *Clerum pariter psallere fecit*. Similiter factum est [*de mirac.* S. MARTINI *l.* 2. *c.* 25.] quum per intercessionem Beati MARTINI Paralyticus sanitatem recepit. Nempe ut „ Augustinus CALMETIVS (*in Cap. XI. Regul.* S. BENED.) ex „ MENARDO observat, ante tempora S. Patriarchae BENEDICTI „ universalis pene vigebat usus, ut in „ solemni gratiarum actione hic hymnus concineretur: Post eum vero *Te Deum laudamus* decantari coepit. Canebatur etiam in salutationibus, & „ adclamationibus publicis. Unde Patres Concilii *Toletani VIII.* adcepto „ tomo a RECESVINTHO Rege „ Orthodoxo, agentes Domino gratias „ exclamaverunt, *Gloria in Excelsis Deo &c.* Constat id quoque ex vita „ LEONIS III., qui PIPINO CAROLI Magni Filio obviam progressus, eumdem hymnum concinuit: „ & ex concione sextae Synodi generalis ad CONSTANTINVM Imperatorem „. Vide & librum *Diurnum Romanorum Pontificum*, in eumque a nobis adnotata.

Superest, ut cum eodem MAYERO [*p.* 186.] de caeremoniis, quae in hac sacra hymnologia decantanda observantur, pauca hic adjiciamus. „ *Romanus* Pontifex *Gloria in Excelsis Deo* „ cantabat facie ad populum conversa. „ Qui ritus in ordine I. *n.* 9. his verbis „ exprimitur: *Quando vero finierint*, „ (Kyrie), *dirigens se Pontifex contra populum incipit* Gloria in Excelsis „ Deo,

quid mysterii, vel Sacramenti. Fuit enim potius introducta necessitate, quam mystico Sacramento; quia enim non orabat solus Sacerdos, sed populum pone stantem invitabat ad simul orandum, ne id faceret aversus non satis decore, convertebat se ad populum: quae inde caeremonia est retenta. 2.° quod aperiat manus, videtur inde natum, quod quum olim soleret Sacerdos populum salutare impositione manuum, ut etiam nunc videmus pueros salutari a senibus, postea coeperit solum aperire manus. Id tamen nunc non fit in *Gallia* (1).

Dominus vobiscum. II. Quod vero postea dicat *Dominus vobiscum*, nihil habet mysterii, sed solum salutare est, sumptum ex more *Judaeorum*, qui se salutabant his verbis: *Dominus tecum*, ut Lib. IVDITH [*Cap. VIII.*] OZIAS salutat IVDITH hoc pacto, & [*II. Lib. Paralip. Cap. XV.*] AZARIAS salutavit ASAM, & totum populum his verbis: *Dominus vobiscum*; BOOZ quoque salutat hoc modo RVTH [*Cap. I.*] Ita etiam Angelus salutat MARIAM: *Dominus tecum* (2). Abiit in usum adverbii vocandi, ut dicerent *Dominus vobiscum* loco adverbii *Heus*, quia hoc erat profanum. Itaque Sacerdos potissimum in sacro hac oratione populum non solum salutabat, sed etiam vocabat, & populus respondens *Et cum spiritu tuo*, non tam resalutat, quam se significat adesse praesto ad orandum. Unde adjicit statim Sacerdos con-

---

„ Deo, *& statim regyrat se ad Orientem*, *usquedum finiatur* „. (Confer GEORGIVM *de lit. Rom. Pont. lib.III. cap.13. n. 1. & 6.* & CATALANVM *in Caerem. Episcop. Tom. II. pag. 82.*)
2. „ Hymnum Sacerdos praecinit, Chorus prosequitur; ut sicut „ Angelo evangelizanti convenit multitudo caelestis exercitus, sic Sacerdoti Gloriam Deo canenti congaudeat, & concinat Chorus laudantium Deum; quae est interpretatio „ apud MARTENIVM Anonymi „ *Turonensis* „. (Vide citatum GEORGIVM *num. II.*) 3. „ Caeremoniae, sive gestus, quos facit in „ hymno Sacerdos, sunt signa expressiva verborum, quae dicuntur; nimirum quum dicit *in Excelsis*, attollit oculos, ac manus, ad demonstrandum locum excelsum, hoc est „ coelum. Inclinationes vero capitis „ sunt signa adorationis, reverentiae, „ & humilitatis. Ultimo loco crucem „ formamus propter Sanctissimae Trinitatis nomina, quae ibi commemorantur: IESV *Christe cum Sancto Spiritu in Gloria Patris &c.* „ (Consule MERATIVM ad GAVANT. *T. I. pag. 164.*)

(1) Heic C. M. usi sumus.

(2) C. L. hunc locum sic reddit: „ Et Angelus salutavit MARIAM: „ *Dominus tecum* [*Luc. 1.*] Nam quum „ dicit *Dominus tecum*, salutatio est „ Judaica: quum dixit: *Benedicta tu*, „ benedictio est, non salutatio „.

conversus: *Oremus*, & omnes incipiunt simul orare (3). *Graeci* non tantum solebant dicere *Dominus vobiscum*, sed frequenter *Pax vobis* (4). Etiam in Ecclesia *Latina* coeperunt Episcopi dicere *Pax vobis* (5), ut ab aliis differrent (6). Atque hoc reprehenditur in Concilio *Braccarensi Cap. XXI.* (7).

i 2 III. Ali-

(3) Idem C. L. paullo aliter: „ Sic „ in sacrificio Missae Sacerdos quasi vo„ cans, & visitans populum dicere „ solebat: *Dominus vobiscum*, quasi di„ ceret: *adeste*, *orate*, *estote attenti*. „ Et respondebat populus: *Et cum spi„ ritu tuo*: quasi diceret: *praesto sumus*. „ Unde adjungebat postea Sacerdos: „ *Oremus*, quasi diceret: *hoc & vos „ orate mecum*. Hoc itaque est myste„ rium hujus Caeremoniae, non „ aliud „.

Salutationem tamen precatione admixtam antiqui Patres heic agnovere. Nam CHRYSOSTOMVS [*hom. XVIII. in II. Corinth.*] *In tremendis mysteriis*, inquit, *ut Sacerdos pro plebe, ita plebs pro Sacerdote vota facit. Haec enim verba*, & cum spiritu tuo, *nihil aliud quam hoc significant*. Quae vota sic explicat ISIDORVS *Pelusiota* (*Lib. I. ep. CXXII.*) *Illud, quod a Plebe respondetur*, & cum spiritu tuo, *hanc habet sententiam. Pacem quidem nobis praebuisti Domine, hoc est mutuam inter nos concordiam; pacem autem nobis da, hoc est hujusmodi tecum coniunctionem, quae nullo modo divelli possit, ut cum spiritu tuo pacati, quam nobis in creationis initio indidisti, a tua caritate distrahi nequeamus.*

(4) Apud *Graecos* nullum esse usum hujus salutationis *Dominus vobiscum* monet BONA (*Lib. II. rer. lit. cap. 5. §. 1.*) Certe formula *Dominus sit semper cum omnibus nobis* semel tantum exstat in Liturgia S. MARCI; in caeteris vero Liturgiis BASILII, & CHRYSOSTOMI *Pax* dicitur, non tamen *vobis*, ut heic Auctor noster indicat, sed *omnibus*. Verum a nostra illa salutatione *Graecos* non fuisse prorsus alienos aperte indicat idem CHRYSOSTOMVS (*hom. XXXVI. in 1. Cor.*) ubi ait: *Vbi nos coepimus loqui*: Dominus vobiscum; *plebs respondet*: Et cum spiritu tuo.

(5) A vetustissimis sane temporibus id coeperunt. Nam OPTATVS *Milevitanus* (*Lib. III. de Schism. Donat. cap. X.*) *Donatistis* objicit, eos salutasse populum cum hac formula, quamvis pacem non amarent, immo eam Schismate perturbarent: *Persuasionibus vestris*, inquit, *divisa sunt corpora, & nomina pietatis: & non potuistis praetermittere quod legitimum est. Vtique dixistis* Pax vobiscum: *quum Deus contra pax, & ubi pax? hoc est dicere, quid salutas, de quo non habes? quid nominas, quod exterminasti? salutas de pace, qui non amas pacem?* Hujus item salutationis meminit AMBROSIVS (*Lib. de Dignit. Sacerd. cap. V.*)

(6) Non hac de caussa id Episcopi sibi sumpserunt, sed quia *Dominus*, inquit BELLARMINVS (*de Missa Lib. II. cap. 16.*) Matth. X. *docuit Apostolos, quibus Episcopi succedunt, ut pacem adnunciarent, quum ingrederentur aliquem locum.*

(7) Jam supra animadvertimus, aliud omnino a *Braccarensibus* Patribus fuisse reprehensum, quod nempe PRISCILLIANVS semper ab Episcopis dicendum *Pax vobis* doceret. Notum porro est, LEONEM VII. a. DCCCCXXXVI. ad Episcopos *Gallos*, & *Germanos*

Num dici possit, ubi solus adsit Minister.

III. Aliqui dixerunt non posse Sacerdotes dicere Missam, nisi praesentibus multis, & id institutum putant a SOTERE Papa propter hanc vocem *Dominus vobiscum*, quae continet multitudinem, quia salutatio non esset vera uno tantum praesente (8), & in Concilio *Moguntiaco* [*Cap. XLIII.*] constitutum fuit, ne Sacerdos solus celebraret; deinde non multo post in Concilio *Parif. Cap. XLVIII.* (9). Caussa hujus decreti fuit, quod multi Sacerdotes sacra faciebant secreto in cubiculis. Ecclesia numquam definivit contrarium. Res siquid habet minus decorum, non est corrigenda ea parte, ut mutetur *Dominus vobiscum*, sed ex altera parte, ut plures adsint in Missa propter alias etiam caeremonias, quae alioquin non conveniunt, ut quod dicitur: *Orate fratres*; item: *habemus ad Dominum &c.* (10)

IV. So-

---

manos de hac salutatione, & de tempore, quo illa dicenda sit, in haec verba rescripsisse: *Consultum est, utrum Episcopi*, Pax vobis, *an* Dominus vobiscum *pronunciare debeant. Sed non aliter per omnem vestram Provinciam tenendum est, quam in Sancta Romana Ecclesia. In Dominicis enim diebus, & in praecipuis festivitatibus, atque Sanctorum Natalitiis*, Gloria in Excelsis Deo, *&* Pax vobis *pronunciamus. In diebus vero Quadragesimae, & in quatuor temporibus, sive in Vigiliis Sanctorum, & in reliquis jejuniorum diebus*, Dominus vobiscum *tantummodo dicimus*.

(8) Addit C. M. „ Id nescio quam verum sit; citatur tamen a GRATIANO [*de consecr. dist. 1. Can. hoc quoque*], Vere, & ex critices legibus id dictum; nihil enim magis cum SOTERIS aetate pugnat, quam hujusmodi Canon. Confer BONAM (*Lib. I. cap. XIII. §. 6.*) & COVSTANTIVM (*T. I. epist. Rom. Pontif. col. 83.*)

(9) Alios ejusmodi Canones vide apud eosdem BONAM, & COVSTANTIVM.

(10) C. M. hunc locum ita exhibet. „ Ecclesia Catholica numquam „ definivit contrarium; immo semper „ videtur optasse, ut hoc observaretur. „ Et ego fateor, me desiderare, ut non „ sit Sacerdos solus cum ministro, alioquin multae caeremoniae non conveniunt, *ut habemus ad Dominum &c.*„ Optandum id, non negarim, non tamen reprehendendus, qui nunc viget mos; „ non quia, inquit BONA *Lib. II. cap. IV. §. 1.* celebranti adesse credantur „ Angeli, ut pie scripsit INNOCENTIVS III. (*Lib. II. de myst. Missae cap. 25.*) quasi ex hoc inferret, numquam celebranti deesse adstantes; sed „ quia Minister, licet sit solus, personam gerit Ecclesiae: alioquin quum „ quis recitat solus divinum officium, „ hanc salutationem praetermittere deberet, quod quam absurdum sit docet PETRVS DAMIANI in libro, „ quem de hoc argumento ex professo „ conscripsit, eique propterea titulum „ praefixit: *Dominus vobiscum*. Non „ solum igitur, qui celebrat, sed etiam „ qui ministrat, personam publicam „ gerit, & sicut ille salutat Ecclesiam, ita iste Ecclesiae nomine salu- „ tanti

Flexus genuum.

IV. Solet deinde Sacerdos reverti ad altare, & dicere *Oremus*, tum *flectamus genua*, quod quum mos Christianorum esset, ut orarent semper flexis genibus, exceptis diebus Dominicis (11), nec posset Sacerdos in libro imposito ad altare flexis genibus legere; flectit tamen genua, & continuo surgit (12), ut populum flectere doceat (13). Haec actio erat communis toti populo. Nec mihi (14) in *Gallia* quidquam magis placet in divinis officiis, quam ut ex hoc ritu totus populus respondeat: ***Amen*, *habemus ad Dominum***, & cantet multa; id enim antiquissimum est (15).

§. XII.

„ tanti respondet „. GRANCOLASIVS tamen [*Anc. Liturg. p.* 474.] nescio quid in hoc ab officio Divino ductum argumentum obmurmurat.

(11) Et *a die Paschae* in *Pentecosten*, ut ait TERTVLLIANVS (*Lib. de Cor. milit. cap. III.*) & a Concilio *Nicaeno* confirmatum postea fuit (*Can. XX.*)

(12) Ex ordine *Romano* apud BONAM (*L.* 2. *Rer. Liturg. cap. V.* §. 2.) *Sacerdos dicit* Oremus, *& adnunciat Diaconus* Flectamus genua, *& post paullulum dicit*: Levate. Ex quibus verbis duo idem BONA sapienter eruit: primum non a Subdiacono, ut nunc fit, sed a Diacono dictum *Levate*: alterum, flexis genibus post Diaconi monitionem aliquantulum orasse fideles, tum monitos, ut levarent se, surrexisse, & Sacerdotem illis stantibus collectam absolvisse.

(13) Nempe ubi Diaconus dixerat: *Flectamus genua*, flectebat populus, eoque de genibus orante Sacerdos stans collectam dicebat; ad ea autem verba: *Per Dominum*, Diaconus inclamabat: *Levate*, tumque populus surgebat. Hinc IESSE *Ambianensis* in epist. de Bapt. *Postmodum admoneantur a Diacono, orate electi, flectite genua, & postquam oraverint* (scilicet cum Sacerdote collectam dicente) *dicit*: Levate. Vide GRANCOLASIVM [*Ancienn. Liturg. p.* 487.] Quare MERATIVS [*T. I.* ad GAVANT. *p.* 178.], aliique docent, nunc etiam Ministrum, qui populum repraesentat, *perseverare genuflexum debere ad totam orationem sequentem usque ad conclusionem*.

(14) Haec ex C. M. mutuati sumus.

(15) Id satis, quae recitavimus CHRYSOSTOMI, & ISIDORI *Pelusiotae* testimonia, ostendunt. Adde illud HAYTONIS *Basileensis* in *Capitulari* (*cap.* 3.): *Vt ad salutationes Sacerdotales, quae in Missa fieri solent, non solum Clerici, & Deo dicatae, sed omnis plebs consona voce respondeat*. MICROLOGVS quoque statutum ait in *Occidente* a Concilio *Aurelianensi*, ut scilicet non solum Clerici, sed omnis populus responderet, *& cum spiritu tuo*. Vide alia apud BONAM (*Lib. I. cap. XXV.* §. 19.)

§. XII.

DE ORATIONE.

[Antiquitas.

I. DE oratione multa sunt dicenda. Primum de antiquitate orationis. 2.° quare vocatae fuerint *collectae* istae orationes, quae dicuntur in Missa. 3.° quae orationes sunt dicendae. 4.° ad quem usum sunt dirigendae. 5.° quomodo sint concludendae. 6.° de responsione populi. 7.° de numero orationum. Quod adtinet ad antiquitatem, non tantum in Missa, sed etiam in omnibus conventibus Christianorum praecipua fuit pars, ut Christiani orarent. Hoc discimus ex IVSTINO [2. *Apolog.*] & TERTVLLIANO [in *Apologetico*], ex DIONYSIO, ex CLEMENTE, & reliquis antiquis auctoribus. Id etiam (1) manifestum est ex D. PAVLLO [1. *Tim. II.*] ubi ait: *Obsecro primum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus, & omnibus, qui in sublimitate constituti sunt*. Quem locum D. AVGVSTINVS *ep. LIX.* (2) in hunc modum interpretatur, ut intelligat de illis orationibus, quae dicuntur in Missa. Sed quia D. PAVLLVS utitur quatuor verbis diversis, D. AVGVSTINVS exposuit δεήσεις appellatas a D. PAVLLO illas obsecrationes, quas in Missa dicimus, antequam veniamus ad consecrationem in Sacrificio faciendam: ita secundum D. AVGVSTINVM appellat D. PAVLLVS δεήσεις, quas nos hoc loco appellamus *collectas*, illas scilicet orationes, quae solent recitari ante Epistolam, & Evangelium; προσευχὰς vero orationes illas, quae in consecratione Corporis Christi dicuntur, quum quod est in mensa Domini benedicitur (3), consecratur Eucharistia, & distribuitur; nunc *Canonem*, & *Communionem* appellamus; ἐντεύξεις, quae recitantur, quum populus benedicitur: quas vocamus *post Communionem*, & in Quadragesima orationes super popu-

(1) Haec ex C. L. addidimus.
(2) Ad PAVLLINVM, nunc CXLIX.
(3) Locum in C. F. mendosissimum ex M. C. repraesentavimus.

populum ; ευχαριστιας (4) gratiarum actionem, quae peractis mysteriis, & participato tanto Sacramento cuncta concludit. Aliter (5) D. CHRYSOSTOMVS [*in hom. VI. in epist.* 1. *ad Timoth.*] Primum illas omnes orationes intelligit de quotidiano cultu, ideft de Missa, idque colligit ex illis verbis υπερ παντων ανθρωπων, quasi diceret PAVLLVS, quum praecipue Christianorum preces fiant in Sacrificio, ut tunc fiant pro omnibus hominibus. Ceterum quod adtinet ad quatuor illorum verborum differentiam, CYRYSOSTOMVS nullam esse putat, sed adgregationem verborum idem significantium. THEOPHYLACTVS eodem modo explicat in commentariis in eumdem locum, quasi sit adfectata quaedam repetitio habens energiam, & vim ad persuadendum, non hominis diversa significantis, sed exigentis impense quod fieri volebat. THEODORETVS, & OECVMENIVS melius ajunt δεησεις appellatas a D. PAVLLO των κακων, ideft quae sunt ad depellenda mala propinqua (6) προσευχας vero, quas interpres vertit *postulationes*, των αγαθων, quibus bona petimus, ut panem nostrum quotidianum &c., εντευξεις υπερ των κακοποιων, quibus oramus pro illis, qui nos persequuntur. Ευχαριστιαι quid sint omnes intelligunt, ideft gratiarum actiones. SEDVLIVS in *Collectaneis* dicit δεησεις esse orationes pro peccatis, προσευχεις esse orationes conjunctas cum voto ob impendentia mala (credo deceptum verbo *graeco* composito ex προς, & ευχη ideft votum) εντευξεις vero dicit adpellatas a PAVLLO intercessiones aliorum pro aliis (7). CALVINVS adhibuit suam intepretationem (8) non satis modeste, sed arroganter reprehendens D. AVGVSTINVM: *puerile*, inquit, *est*, *quod* AVGVSTINVS PAVLLI *verba contorquet ad sui temporis ritus*. CALVINVS scilicet quum non posset negare fuisse illos ritus ante tempora D. AVGVSTINI usitatos, doluit eos PAVLLO tribui. Dicam ego

(4) Haec in nullo Codice legere est; ea tamen AVGVSTINI sententia si integre exhibeatur, postulare omnino videtur. Itaque hoc comma ευχαριστιας ad ea verba *concludit*, ex ipso AVGVSTINO adjicere non incongruum duxi.

(5) Ita legitur hic locus ad ea verba υπερ παντων &c. in Codice M.

(6) Impendentia C. M. quae nobis adcidunt, aut adcidere possunt. C. L.

(7) Et hoc non male addit C. M.

(8) C. L. in commentariis in hunc locum.

ego (9) quod nolim equidem adseverare, sed tamen quod verosimile putem. Primum non esse inter illa quatuor vocabula differentiam, non mihi possum persuadere. Nam ex eo discrimine, quod est manifestum inter tria prima, & quartum, conjecturam sumere possumus, esse etiam inter alia discrimen, quod non potest melius constare, quam ex vi nominum. Primum igitur *Graeci indigere* dicunt δειν, unde δειν etiam *oportere*, quasi indigere. Hinc δεισθαι, idest orare, quum quis versatur in aliquo malo, quemadmodum *Latini* dicunt *deprecari mortem*. Itaque δεησεις erunt orationes, quae fiunt ad depellenda mala, ut quae fiunt ad depellendum bellum, pro aegrotis, pro peccatis &c προσευχη vero est adprecatio. Nam προς est *ad*, & ευχεσθαι orare, ut δεησις sit deprecatio, προσευχη adprecatio, qua aliquid boni precamur. Quia vero εντυγχανειν proprie est congredi cum hominibus [ita enim quem vulgo vocant hominem bonae conversationis, *Graeci* appellant εντευτικον], εντευξεις sunt orationes, quae fiunt in publico, quas nunc vocant *rogationes*. Et aliter εντευξεις proprie erunt Missa, quae fit maxime publice. Ευχαριςιας non possumus aliter interpretari, quam Missas. Nam si pro gratiarum actione sumeretur, non dixisset D. PAVLLVS *pro Regibus*, *pro omnibus hominibus &c.* sed pro victoria, vel alia re id genus. Nempe quia Missae Sacrificium magna ex parte constabat ex gratiarum actione, inde vocatum *Eucharistia*, sicut *Missa* a *Missione*.

Cur orationes dicuntur Collectae. II. Secundum caput est, cur hujusmodi orationes vocentur *Collectae*. De hac re sunt variae opiniones. Alii dixerunt, *Collectas* dictas esse, quia recitarentur, dum populus in Ecclesiam colligeretur. Secunda opinio eorum est, qui dixerunt, esse vocatas has orationes *Collectas*, quia interim dum dicebantur, colligebatur viritim stips ad sublevandos pauperes, ut nunc fit in offertorio. Sed his non adsentior, quia falsum est has orationes solere dici, dum populus congregaretur: nam orationes erant praecipuum officium, cui interesse debebat omnis populus; ergo ineptum fuisset eas recitare, antequam totus pupulus convenisset.

(9) Quae ad hujus paragraphi finem sequuntur, ea ex C. M. mutuati sumus, nam F. & L. innumeris scatebant mendis.

nisset. Praeterea quod tunc colligeretur stips, non est probabile, quia non est verosimile collectam stipem, quo tempore decebat populum esse intentissimum orationi. Alii dixerunt, esse dictas *Collectas*, quia compendiosa brevitate Sacerdos omnes preces colligebat, idest quia erant breves, sicut qui scribunt orationes de contemplatione, solent succinctas quasdam orationes appellare *Ejaculatorias*, quod sint veluti tela missilia, quae facile in Deum mittantur, ut *adveniat Regnum tuum*: Sic *cap. XXI.* STRABO *de rebus Ecclesiasticis*, & MICROLOGVS *cap. III.* existimavit. Alii dixerunt, quia Sacerdos colligeret totius populi orationes, & offerret Deo pro eis: sic INNOCENTIVS III. [*Lib. II. de mysteriis Missae cap. 27.*] exposuit. Alii dicebant, appellatas *Collectas*, quia dicebantur, postquam populus erat in Ecclesia, & colligebatur quasi in ordines ad faciendam processionem, ut procederet de una Ecclesia in aliam ad faciendas Orationes. Ita idem INNOCENTIVS *ibidem* (10). Credo, hujus rei originem esse altiorem. Primum collectam vocarunt latini, quod TERENTIVS *symbolum* παρα το συμβαλλειν, quum ait: *coenavit, symbolum dedit*, idest partem pecuniae, quam quis solvit pro coena cum aliis. Sic CICERO [III. *de oratore*] vocavit latine *collectam*, quod alii vocaverunt *symbolum* (11). Et haec fuit prima hujus nominis significatio. Secundo appellarunt *Collectas* vectigalia, quia quemadmodum quidquid viritim colligitur, dicuntur *Vectigalia*, sic *Collectae*, quod colligantur singulatim, unde & vectigalium collectores *Collectarii* vocati lege *Quisquis* Cod. *si certum petatur*. Tertia significatio fuit, ut *Collecta* vocaretur stips, quae solebat colligi, aut corradi inter Christianos, ut daretur pauperibus, vel mitteretur *Hierosolymam*. Id factum est tempore Apostolorum. *Graeci* vocarunt συλλογιαν, ut D. PAVLVS bis [1. *Cor. XVI.*] Quod verbum postea Viri Apostolici usurparunt, & donarunt Ecclesiastica auctoritate. CLEMENS

Mald. k (*Lib.*

(10) De variis hisce auctorum sententiis consulesis SCORTIAM [*Lib. 3. cap. 19. n. 1.*] cum primis vero ESPENCAEVM (*de Collectis Ecclesiasticis*), & SCHVLTINGIVM [*Bibl.* Eccles. *T. I. p. 11. cap. 9.*]

(11) Addit C. M. ipsam CICERONIS sententiam hoc modo: *Ego vero quia* Collectam *a conviva* CRASSI *exigis, non committam, ut si effugerim, caussam aliquam dem querendi.*

(*Lib. IV. Constit. cap. VIII.*) dicit *ποιεῖν συλλογίας*, & noster Interpres utrobique in PAVLLO vertit *Collectas* (12). *Collecta* etiam coepit appellari tota Congregatio more *Hebraeorum*; quo spectat illud *Levitici* XXIII. *Deut.* XVI. II. *Par.* VII. II. *Esdr.* cap VIII. quod semper D. HIERONYMVS vertit *Collectam*. Item omnes antiqui interpretes vocarunt *Collectam* omnem *συναγωγὴν*, sive Congregationem. Item quemadmodum ubi invenerunt *ἐκκλησιάζειν*, verterunt *facere missas*; ita *συνάγειν facere Collectas*. Ita EPIPHANIVS vertit *Lib.* VI. *tripart. hist. Cap. XXIII. & Lib. VII. cap.* 32. *& Lib. X. cap.* 38. Coeperunt deinde veteres dicere: *celebrare Collectam* pro *facere Missam*, ut D. AVGVSTINVS in *Breviculo collationum cum Donatistis* (coll. tert. diei), *confitebantur*, inquit, *se* Collectam, *&* Dominicum *egisse*, idest missam fecisse; idem enim valent illa duo. Primum enim vocarunt templum *Dominicum*, ut Graeci *κυριακόν*: sic CYPRIANVS in Lib. *de eleemosyna: in* DOMINICVM *venit nobilis matrona*; deinde sacrificium Missae, quod TERTVLLIANVS vocat *Sanctum Domini*. Posthac coepit verbum *colligendi* esse adeo usitatum, ut simpliciter *colligere* esset *facere missam*, quia fiebat in congregatione maxima, ut Gallice *chanter*, quod canendo fiat, & apud TERTVLLIANVM, qui *Lib. de fuga in persequutione* reprehendit Pastores Ecclesiarum, qui fugiebant in persequutione Tyrannorum: *quando colligimus*, inquit, *& Dominica solemnia celebramus*, ubi colligere, & solemnem missam celebrare idem significabant. Eodem modo in *Can.* 30. Apostolorum quod Graece est *χωρὶς συναγωγὴν*, hoc EPIPHANIVS dicit *ἐκκλησιάζειν*, & interpres vertit absolute: *Colligat*, idest *faciat Missam*. Ergo ob unam e duobus caussis par est dicere vocatas orationes *Collectas*, aut per *συνεκδοχὴν*, quia Missa tota vocabatur *Collecta* (13), aut quia oratio illa erat communis pro toto

(12) Additur heic in eodem Cod. M. Unde merito ridendus fuit haereticus, qui obmutuit, objecto hoc D. PAVLLI loco ad ostendendum, esse in sacris litteris mentionem earum, quae in Missa sunt, Collectarum.

(13) Haec etymologia prae ceteris BELLARMINO probata fuit, qui illam sic pro suo more nitidissime explicat [*de Missa Lib. II. cap.* 16.] „ Hinc „ igitur oratio, quae dicitur in Missa, „ *Collecta* dicta esse videtur, quia est „ finis,

toto populo, ficut etiam eft hodie. Quemadmodum ergo latini *concionem* primo vocarunt ipfum hominum conventum, deinde orationem, quae habebatur ad populum; ita *Collecta* primum ipfa congregatio vocata eft, deinde oratio, quae dicebatur pro toto populo: quae eft verior caufsa. Hinc non placet mihi, quod fentit INNOCENTIVS *loco citato* folas eas orationes, quae fiebant tempore ftationum, vocatas fuiffe collectas. Verius eft, omnes fic fuiffe vocatas (14).

„ finis, immo etiam principium, & „ medium totius illius Actionis, quae „ Collecta dicebatur. Orationes enim „ dicuntur eodem numero, & ordine „ initio Miffae, in medio, & in fine: „ qua etiam ratione aliquando eaedem „ Collectae dicuntur *Miffae*, quia „ funt pars quaedam, eaque potiffima „ Miffae „.

(14) Quod INNOCENTIVS tradit, docent etiam HONORIVS *Auguftodunenfis in Gemma animae* [*Lib.I. cap.* 94.] & *Johannes* BELETH (*de Divin. offic. cap.* 37.) immo & idem ante eos MICROLOGVS indicaverat. Favet his liber Sacramentorum S.GREGORII M. In Fefto enim Purificationis S. MARIAE duplicem habet orationem, quarum una infcribitur: *Ad Collectam ad* S. ADRIANVM, ubi populus & clerus colligebantur, ut inde procederent ad S. MARIAM Majorem, & incipit: *Erudi quaefumus Domine plebem tuam*; altera dicitur ad Miffam, fcilicet, *Omnipotens fempiterne Deus, Majeftatem tuam &c.* Itaque non difficile effet eas tantummodo orationes, quae collecto populo, ut ad ftationem procederet, dicebantur, collectas ea de cauffa, quae MALDONATO maxime placuit, dictas primum fuiffe; hinc vero deinde ad ceteras orationes id nominis dimanaffe.

Ceterum aliis quoque nominibus *Orationes* Miffae defignantur. Primum *Collectae* nomini adfine *Collectio* eft; quo nomine Miffale *Gothicum*, feu *Gallicanum* plerumque utitur, immo & Concilium *Agathenfe* anno DVI. *Can.* 30. Secundum eft *Benedictio*, ut in *Capitulari* CAROLI *Calvi*, ubi ejus coronatio defcribitur apud SIRMONDVM (*T.III. oper. pag.*386.). Hujus nominis rationem luculenter explicat AMALARIVS (*Lib. III. cap. IX.*) *Vtroque nomine*, inquit, *ideft* Benedictionis, *&* orationis *vocatur oratio Sacerdotis*. *De Benedictione dicit Apoftolus: fi benedixeris fpiritu, qui fupplet locum idiotae, quomodo dicit:* Amen, *fuper tuam benedictionem, quia nefcit quid dicas? Hanc benedictionem* [profequitur AMALARIVS] *vocat* AMBROSIVS [verius HILARIVS Diaconus *Comment.in epift.I. ad Cor. cap. XIV.* 16.] *orationem dicens: imperitus enim audiens, quod non intelligit, nefcit finem orationis, & non refpondet*, Amen, *ideft verum, ut confirmetur benedictio*. *Per hos enim adimpletur confirmatio precis, cui refpondet*, Amen, *ut omnia dicta veri teftimonio in audientium mentibus confirmentur*. Haec AMALARIVS. Prima autem oratio ab eodem AMALARIO (*ibid. cap. XI.*) *precatio*, *feu praedicatio* dicitur: *Epifcopus quidem*, inquit, *poft primam orationem, quam praedicationem* (alii codices habent *precationem*) *nominamus, fedet verfus ad populum, & Presbyteri cum eo*.

Quae orationes sint dicendae.

III. Curiositas, & privata quaedam devotio invexit in Ecclesiam multos abusus. Nam ante MCC. annos eo res processerat, ut multi Sacerdotes eas orationes, quas ipsi conficiebant, in Missa dicerent. Itaque prohibitum fuit in III. Concilio *Carthaginiensi* [*Cap. XXIII*] in Concilio *Milevitano* [*Cap. XII.*] *in Africano* [*Cap. LXX.*] ut nullae orationes ad altare dicantur, nisi a tota Ecclesia probarentur (15); non quod non sint bonae, sed aliud est esse bonas, aliud, an sint dicendae. Orationes Ecclesiae debent esse sanctae, fixae, stabiles, deinde communes, idest totius orbis terrarum precibus communibus orandum (16). Tempore CAROLI Magni creverat adeo abusus, ut

(15) In *Synodo* scilicet, ut conceptis verbis ajunt indicata Concilia.

(16) In Liturgiis *Graecorum* multas precationes invenias, sed nullas, in quibus *Latinae* collectae modus servetur. Plures tamen in *Graecorum* Patrum libris occurrunt non omnino dissimiles, quas GRANCOLASIVS exhibet [*Anc. Liturg. pag.* 476. *seqq.*]. *Mozarabes* suas habent cum in Missali, tum in Breviario; multoque plures BLANCHINIVS ex *Veronensi* Codice protulit. Quae in *Gallicanis* Ecclesiis obtinuerant, eas in Sacramentariis *Gothico*, *Francorum*, & *Gallicano* videre est: harum aliquas fortassis MVSAEVS Presbyter *Massiliensis* composuit, de quo GENNADIVS (*cap. LXXVIII.*). *Ambrosianae* ab AMBROSIO, aliisque *Mediolanensis* Ecclesiae Pontificibus compositae sunt. Aliquas etiam VOCONIVS Episcopus *Castellanensis in Mauritania*, eodem GENNADIO teste [*cap.LXXIX.*], ediderat. Hae sane suam habent auctoritatem; majorem vero, quae Ecclesiae *Romanae* in usu fuerunt. Antiquissimae sunt, quas indicat S. CAELESTINVS in epistola ad *Galliarum* Episcopos *de Gratia Dei* (*cap. XI.*) etiamnum feria VI. majoris hebdomadae usurpatas, *ut Infidelibus donetur fides, ut Idololatrae ab impietatis suae liberentur erroribus, ut Judaeis ablato cordis velamine lux veritatis adpareat, ut haeretici Catholicae fidei perceptione resipiscant, ut Schismatici spiritum redivivae caritatis adcipiant, ut lapsis poenitentiae remedia conferantur, ut denique Catechumenis ad regenerationis Sacramenta perductis caelestis misericordiae aula referetur*. In *Leoniano* Sacramentario plures sunt, quae LEONIS stylum sapiunt; aliquae a vetustioribus Pontificibus profectae. GELASIVS postea, ut ait in ejus vita ANASTASIVS, *fecit Sacramentorum Praefationes, & ORATIONES cauto sermone*. Harum aliquas servavit GREGORIVS M., aliquas correxit, alias ipse addidit, quibus nunc utimur. Posteriorum tamen Pontificum sunt nonnullae. LEONI enim II. tribuitur oratio. *Deus, cujus dextera* B. PETRVM, qui eam composuisse dicitur *Neapolitanis* adversus *Saracenos* pro Ecclesiae defensione navali praelio pugnantibus. INNOCENTIVS vero III. auctor fuit orationis *A cunctis*. Utinam his orationibus Majores nostri contenti fuissent! Neque tamen ALCVINVM, & GRIMOLDVM, quorum orationes in tom. II. *Litur-*

ut omnia Missalia essent plena harum particularium orationum, & in *legibus Francicis* [*Lib. I. cap.* 31.] CAROLVS Rex praecepit, ut examinarentur Missalia, & resecarentur omnia non probata ab Ecclesia. Quod deberet fieri hodierno die (17).

IV. Est observatum, numquam Ecclesiam direxisse suas orationes nisi ad Deum Patrem, quod traditum est a Christo. Nam Apostolis rogantibus ab eo, quomodo deberent orare, dixit: *Dicite*, *Pater noster &c.* & Joh. VI. *Quidquid petieritis Patrem in nomine meo &c.* Hinc ob caussam (tum etiam quia Pater per adtributionem est proprie Dominus, & qui omnia largitur bona, & etiamsi Filius est ejusdem cum Patre potentiae, est aliud officium Filii, nempe ut sit, per quem postulamus, intercessor, & aliud Sancti Spiritus, ut sit gratiae donum, quo adficimur a Patre) semper (18) dirigitur oratio ad Patrem, non ad Filium, aut Spiritum Sanctum (19). Ita Concilium III. *Carthaginiense* [*Can. XXIII.*]: *Quum ad altare consistitur* . . . *ad*

Ad quem sint dirigendae orationes.

Liturgico PAMELIVS intulit, heic designo, sed privatos homines, qui nulla prorsus auctoritate suis nugis antiquos Missales libros contra sapientissimas leges a MALDONATO paucis hoc loco propositas ineptissime contaminarunt. DVRANDVS, quem BENEDICTVS XIV. (*de Sacr. Miss. cap. V. n.* 3.) GEORGIVS (*de lit. Rom. Pont. T. II. pag.* 115.) MAYERVS (*p.* 197.) aliique non pauci sequuti sunt, ait (*Ration. Lib. IV. cap.* 15. *num.* 17.,) in *Ecclesia* Lateranensi *numquam dictam fuisse orationem; sed in Missa, & in omnibus horis loco orationis alta voce pronunciatam orationem Dominicam*. Verum Cl. ANTONELLIVS (*Praef. in vetus Missale Rom. pag. XXXIII. seqq*) multis ostendit ex male intellecto IOHANNIS Diaconi loco deceptum fuisse DVRANDVM, Ecclesia itaque *Lateranensem* in officiis quidem sola usam fuisse oratione Dominica, non item in Missa.

(17) In SIMONII Codice haec paullo aliter redduntur, ut videre est *T. II. Epistol. ejus select.* (*ep. XXIX. p.* 207.) „ Tempore CAROLI MAGNI hujusmodi abusus adeo increverat, ut Missalia essent istis orationibus privatis referta. Itaque legem tulit ille Rex pius, qua jubet, ut diligenter videantur Missalia *Gallica*, ut quae minus bene positae sunt orationes, & ab Ecclesia non adprobatae, resecarentur. Quod utinam nunc fiat, & ita fore credo ex Missali, quod summus Pontifex curat excudendum; & edendum „. Ut autem ille fore credidit, factum revera vidimus a S. PIO V., & postea etiam a CLEMENTE VIII.

(18) Non semper, sed plerumque. Sunt enim paucae, licet fortasse non ram antiquae, quam aliae orationes, quae ad Filium diriguntur.

(19) Aliam PETAVIVS caussam adsignat [*de Trinit. Lib. III. cap.* 7. *n.* 15.] quam etiam BONA paucis indicat (*Rer. Lit. Lib. II. cap. V.* §. 5.)

ad Patrem oratio dirigatur (20). Dicet aliquis (21): nonne in Litaniis hodie solemus orationes dirigere ad Filium, & ad Spiritum Sanctum, quum dicimus: *Fili Redemptor Mundi Deus mise-*

Nimirum, inquit doctissimus ille Theologus adversus CRELLIVM disputans, quia tunc Christi Corpus, sive homo Christus offertur, ac veteris, & cruenti Sacrificii memoria celebratur, aequum est, ad Patrem velut auctorem, ac principium referri omnia; uti summum imitemur Sacerdotem, & Pontificem Christum Dominum, qui tum omnia dicta factaque sua Patris ad honorem referre solebat; tum in illo postremo Sacrificio (*Ephes.* V. 2.) *tradidit semetipsum oblationem, & hostiam Deo in odorem suavitatis*.

(20) „ Nec tamen, inquit BELLARMINVS *de Missa Lib. II. cap. XVI.*, inde sequitur, Filium, & „ Spiritum Sanctum non esse invocandos, vel in Missa non invocari: nam, „ ut TERTVLLIANVS in Lib. *de Oratione* recte docet, propter essentiae unitatem, semper in Patre intelliguntur Filius, & Spiritus Sanctus. Idem videmus in oblatione „ Sacrificii, quae proprie ad Patrem „ dirigitur, ut patet ex illo initio Canonis: *Te igitur clementissime Pater* „ *per* IESVM *Christum*, & tamen Sacrificium toti Trinitati offertur, ut „ probat S. FVLGENTIVS (*Lib. II.* „ *ad* MONIMVM *cap.* 2. 3. 4. *&* 5.) „ immo ex conclusione Collectae aperte colligitur, cum Patre simul invocari Filium, & Spiritum Sanctum: „ dum enim dicimus, Filium, & Spiritum Sanctum cum Patre vivere, „ & regnare per omnia saecula saeculorum; simul indicamus nos cum „ Patre Filium, & Spiritum Sanctum „ invocare „. Hinc idem FVLGENTIVS (*Lib. IX. contra* FABIAN. *de veritat. Praedestin., & Grat.*): „ certum est itaque, inquit, secundum verae fidei regulam, in qua Sanctae „ Trinitatis una substantia creditur, „ nullam separationem Patris, & Filii „ fieri, sive Pater, sive Filius invocetur a Fidelibus; ab illis autem nec „ Patrem invocari, nec Filium, qui in „ invocatione, quae offertur Patri, non „ credunt cum Patre Filium naturaliter invocari. Hoc enim habet naturalis unitas Trinitatis, ut inseparabiliter cuncta illis tribus personis exhibeantur Sanctae Religionis obsequia, in quibus una est inseparabilis, incommutabilisque natura. In „ orationibus quippe, quas una vera „ Ecclesia fundit ad Deum, & Naturae servatur unitas, & Personarum „ discretio custoditur: ut quum ad Patrem dirigitur oratio, qui est origo „ Filii, & Spiritus Sancti, Trinitatem „ veram ipse finis orationis ostendat. „ Sic SABELLII, atque ARII perfidia vincitur, dum in ipsis quoque „ orationibus, & precibus tam unius „ Naturae, quam trium Personarum „ veritas a Catholicis Sacerdotibus „ praedicatur „.

(21) In Codicibus F. & M. mutilus, & corruptus erat hic locus, quem totum propterea ex L. exemplo descripsi. Non multo aliter eum exhibet SIMONII Codex, in eo enim ita legebatur: *Respondeo. Quamvis orationes sint dirigendae ad Deum* (L. Patrem), *tamen propter haeresim* Arianorum, *quae vigebat, Ecclesia prudenter statuit ita orandum, ut explicatius ostendatur aequalitas potentiae esse in tribus personis, licet indirecte ad has Personas, sed directe ad Patrem, ut intelligitur ex hac voce* DEVS, *quae semper adjungitur*.

miserere nobis: *Spiritus Sancte Deus miserere nobis*? Respondeo, illas orationes non proprie dirigi ad Filium, aut Spiritum Sanctum, sed ad Deum; hocque factum fuisse prudenter ab Ecclesia ad haeresim *Arianorum* refellendam, quae tum maxime vigebat (22), qui quum negarent, unam esse in tribus Personis essentiam, Ecclesia, ut doceret aliter credendum esse, unamque & eam lem essentiam Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, ad Filium, & Spiritum Sanctum has orationes direxit, non quod proprie ad Filium, aut Spiritum Sanctum dirigat, sed ad Deum per enumeratas personas.

Quomodo Collectae sint concludendae.

V. D. PAVLLVS docuit, quemadmodum debemus concludere orationes nostras [II. *Cor. I.*] *Quotquot enim promissiones Dei sunt*, *in illo* EST; *ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram*. D. PAVLLVS dicit *omnes promissiones*, quas nobis Deus fecit, esse stabilitas, & quasi fundatas in Christo, quod Christus nobis est datus pro fidejussore, quasi dixisset: *omnes promissiones implentur per Christum*, idest non sunt vanae, & inanes, sed habent effectum, & vim per Christum. Ideo in quibusdam libris additum est: *& per ipsum dicimus Amen*, & ideo fit, ut ipsum ponamus ante oculos Patris, quoties volumus aliquid impetrare. Hanc ob caussam Ecclesia consuevit omnes orationes concludere: *Per Dominum nostrum* IESVM *Christum &c.*, & exponit Patri merita Christi; atque omnes orationes Sanctorum fiunt ad Patrem, & concluduntur per merita Christi, in quibus habent vim (23). Legi carmen de hac in

(22) Eamdem caussam explicat INNOCENTIVS III. in responsione ad quaesita IOHANNIS *Lugdunensis* Episcopi apud RAYNALDVM (*ad ann.* MCCIII. *num.* 72.) „ Quia vero „ quidam haeretici dogmatizare coe- „ perunt, quod Christus non esset ve- „ rus Deus, sed purus homo, & una „ ex eorum errorum caussis erat, quod „ Collectae non fiebant ad Filium, si- „ cuti fiebant ad Patrem: ideo ad con- „ futandam hujus perversitatem erro- „ ris, Ecclesia prudenter instituit, ut „ sicut ad Patrem, sic ad Filium diri- „ gerentur Collectae, ad majorem „ Deitatis expressionem talem conclu- „ sionis formam adjungens, *qui cum* „ *Patre, & Spiritu Sancto vivis, &* „ *regnas Deus per omnia saecula saeculorum* „.

(23) Atque ideo TERTVLLIANVS dixit (*Cap.* 21. *Apolog.*) Christianos Deum per Christum colere. *Dicimus, & palam, & vobis torquentibus lacerati, & cruenti vociferamur; Deum colimus per Christum. Per eum, & in eo se cognosci vult Deus, & coli.* Meminit ejusdem ritus OPTATVS *Mile-*

in Libro antiquo manuscripto (24), cui titulus est: *Speculum Ecclesiae*.

PER DOMINVM *dicis*, *Patrem quum Presbyter oras*,
Quum Christum memoras, PER EVMDEM *dicere debes*;
Si Christo loqueris, QVI VIVIS *dic*, *quia dicis*
QVI TECVM, *si sit Collectae finis in ipso* (25).

Cur respondetur AMEN? VI. Ad sextum, cur respondetur AMEN? respondeo, quia AMEN est confirmatio rei ante dictae, sicut γενοιτο. [*Rom. IX.*] *Qui est benedictus in saecula, Amen*. [*Cor. XIV.*] *Si oraveris spiritu, is qui tenet locum idiotae, quomodo respondebit Amen super tuam benedictionem*, scilicet: *ita est?* Et hanc responsionem fuisse usitatam in omnibus orationibus discimus ex IVSTINO (*Apol. II.*) & aliis fere omnibus Auctoribus. D. AVGVSTINVS (*Ep. CVII.*) sumpsit ex hac voce argumentum ad confutandum errorem cujusdam haeretici, qui nolebat orari pro non bapti-

---

Milevitanus (*Lib. III.*) *Paganum vocas eum, qui Deum Patrem per Filium eius ante aram rogaverit*. FERRANDVS praeterea Diaconus *in quaestionibus*, quas FVLGENTIO proposuit, *in orationibus*, inquit, *Sacerdotum*: Per IESVM Christum Filium tuum Dominum nostrum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus Sancti, *per universas pene* Africae *regiones Catholica dicere consuevit Ecclesia*. Sed ne *Africanos* tantummodo Patres huc advocem, eamdem clausulam adhibuit S. CLEMENS in fine primae *ad Corinthios* epistolae; eamdem S. IRENAEVS (*Lib. III. adv. haer. cap. 6.*); eamdem CALLISTVS Episcopus, de quo Acta SS. Martyrum MARII, MARTHAE, AVDIFACIS &c. apud BARONIVM (*ad ann.* CCLXX. *n.* 5.)

(24) Haec solum inveni in C. M.

(25) Vides heic varias concludendarum orationum formulas indicari, de quibus vide SCORTIAM (*Lib. III. cap. XXIX. num.* 4.) GEORGIVM (*Lib. III. de Liturg. Rom. Pont. cap. XV. n.* 5.) GAVANTVM (*P. I. tit.* 9.) & in eum MERATIVM (*pag.* 80.) Solum addo, postrema verba, quibus omnes orationes concludimus: *Per omnia saecula saeculorum* ex prisco Patrum ritu derivasse. S. IRENAEVS (*Lib. I. cap. I.*) *Atque ideo*, inquit, *nos cum gratiarum actione dicimus in saecula saeculorum*. TERTVLLIANVS quoque (*Lib. de spectac. cap. XXV.*) *aeonas aeonum*, idest *saecula saeculorum* alii omnino dicere vetat, nisi Deo, & Christo. Sed praestat audire FLORVM Magistrum in suo opusculo *de Actione Missarum*, ubi id moris ad ipsos Apostolos refert. „ Quid est autem *per omnia saecula saeculorum*? „ Nisi quod Beatus IVDAS Apostolus in fine Epistolae suae velut, & distincte, & designanter exponit, „ & exponendo generaliter concludit, „ dicens: *soli Deo Salvatori nostro, per Dominum nostrum* IESVM *Christum „ gloria, magnificentia, imperium, & potestas. Ante omne saeculum, & „ nunc, & in omnia saecula saeculorum* „. Confer SCORTIAM (*L. c. n.* 5.)

baptizatis, & haereticis, & excommunicatis in Ecclesia. *Numquid*, inquit, *ubi audieris Sacerdotem orantem clara voce pro toto populo, non respondebis Amen?* Ex D. HIERONYMO discimus (in prooemio 2. *Lib. commentarior. ad Gal.*) hanc vocem decantatam a Christianis cum magna laetitiae significatione, & laudat Ecclesiam Romanam, quod omnes hac voce reboarent (26).

De numero orationum.

VII. Quot orationes dicendae sint? MICROLOGVS (*cap.* 4.) AMALARIVS, & alii dixerunt, non esse dicendam nisi unam orationem, quibus videtur favere, quod in quatuor temporibus non dicatur nisi una, & in festis duplicibus. Sed hoc non videtur verum, quia discimus ex TERTVLLIANO [*Apolog. cap.* 39.] factas fuisse orationes in Missa pro Imperatore, pro populo, & pro aliis multis, nec verisimile est, pro tam diversis una oratione esse oratum. Et AVGVSTINVS [*ep. CVII.*] ait oratum fuisse pro incredulis, pro Catechumenis. Et D. CHRYSOSTOMVS plane idem docet (*homilia II.* & *XIV.* in *II. epist. ad Corinth.* & *hom. LXXVII. ad Galat.* & *hom. de* ADAM *&* EVA) (27). Ita in hebdomada Sancta Feria VI. oramus pro Re-

Mald. l ge,

(26) Plura ad id vetustatis exempla congerunt SCORTIA (*Lib. III. cap.* 20.) BONA (*L.* 2. *cap. V.* § 6.) & GEORGIVS (*L.* 3. *cap. V. n.* 9.) *Mozarabes* bis *Amen* respondent, primo post ipsam orationem, secundo post ejus clausulam, quae plerumque hujusmodi est: *Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in saecula saeculorum*. Nam exempli caussa orationem post nomina claudunt *Mozarabes* his verbis: *Quia tu es vita vivorum, sanitas infirmorum, ac requies omnium fidelium defunctorum in aeterna saecula saeculorum*.

(27) Varia fuit, quod ad orationum numerum adtinet, Ecclesiarum disciplina. Tres ante pacem, seu offertorium orationes *Graecis* usitatae erant. *Prima oratio*, inquit S. IOHANNES CHRYSOSTOMVS [*hom.* 72. *in Matth.*] *plena est misericordiae, qua pro abreptitiis precamur: secunda, quum pro poenitentibus oratur, multam quaerit misericordiam; tertia rursus pro nobis recitatur, hoc est fidelibus*. Immo quinque post Episcoporum Sermonem praescripsit *Laodicenum* Concilium (*Can. XV.*), unam scilicet Catechumenorum, alteram Poenitentium; & quum excesserint, tres fidelium, unam in silentio, secundam, & tertiam clara voce, post quas daretur pax. Verum in *Romana* Ecclesia tres tantum ad singulas Missas post S. GREGORIVM M. (nam in *Leoniano* Sacramentario nunc plures, nunc pauciores; in *Gelasiano* vero duae aut tres ante epistolam, unica secreta ante praefationem, duae post Communionem, quarum una est *supra populum*, leguntur)

ge, pro haereticis, pro Catechumenis, atque istae orationes sunt relictae ex illa antiqua consuetudine. Nam quod nunc Ecclesia non oret pro excommunicatis, non est antiquum, ut quod numquam recitentur orationes, nisi impari numero, hoc est vel una, vel tres, vel quinque, vel septem, nec septenarius orationum numerus excedatur (28).

§. XIII.

---

tur) orationes recitabantur; eaque consuetudo ad finem fere saeculi XIII perduravit, ut ostendit GEORGIVS (*Lib.III. de Liturg. R. P. cap.XV. n.4.*) Reliquae Occidentis Ecclesiae plures aliae, aliae pauciores orationes adhibuerunt. Vide BONAM, MARTENIVM, & GEORGIVM. Recentiore quoque aevo non una illarum est disciplina. Primum Concilium *Mediolanense* vetat, *ne plures tribus, vel ad summum quinque orationes, seu ut vocant collectae dici possint, nisi ubi Ecclesiae institutum aliud postulet*. Concilium vero *Narbonense* a. MDCIX. tertiam tantum orationem permittit, *quam quisque celebrans ad libitum recitare potest*. Nihilominus licet impari fere numero orationes praescriptae sint, non is tamen numerus ea lege obtinuit, ut si parem in Dominicis per annum, in Festis simplicibus, & Feriis faciendae commemorationes ferrent, alia oratio addi debeat, quo impar numerus emergat; atque id a S. R. C. declaratum fuit II. Decembr. a. MDC. LXXXIV. Vide MERATIVM ad GAVANT. (*T. I. p. 78.*) Immo in duplicibus ob commemorationes, quae faciendae occurrant (de his vide eumdem MERATIVM *L. c. p. 66.*) facilius est, ut pari orationes numero recitentur. Exemplum esto in secunda Dominicae Nativitatis Missa, in qua S. ANASTASIAE commemoratio adjicitur, quia statio in ejusdem Martyris Ecclesia ad eamdem Missam agebatur, ut MICROLOGVS diserte tradit, & ex vetustis ordinibus *Romanis* laudatus MERATIVS confirmat.

(28) Septenarium numerum numquam excedendum esse (quemadmodum *Matthaeus* PARIS in vita Abbatum S. ALBANI constituisse perhibet IOHANNEM ejus Monasterii Abbatem) docent Anonymus *Turonensis* in suo *speculo Ecclesiae*, Johannes BELETHVS (*cap. 37.*), DVRANDVS (*Lib. 4. Rationalis cap.14.*). In veteri *Ordinario* Monasterii *Fiscanensis* ab annis circiter CCCC. manu exarato de numero orationum in Missa dicendarum haec scripta reperit *Edmundus* MARTENE (*de antiq. Eccles. Rit. tom. 1. lib. 1. cap. 4. art. 3. num. XI.*) „ A traditione autem Majorum nostrorum adcipimus, in omni Missa „ unam, aut tres, aut quinque, aut „ septem orationes dici debere; unam „ juxta *Romani* ordinis distinctionem; „ tres, quia Dominus ante passionem „ suam ter orasse legitur: quinque, „ propter partitam ejus passionem, in „ cujus commemorationem eadem celebramus officia: septem, quia „ Apostoli septem petitiones Dominicae orationis, & consecrationem eorumdem mysteriorum frequentasse „ leguntur. Rarissime siquidem diligentiores officii divini observatores „ alium in orationibus ad Missam numerum admittunt, nisi quem nos „ competenti mysterio insignitum hic „ notavimus „. Quae verba desumpta viden-

§. XIII.

DE EPISTOLA.

I. SEquitur, ut de Epistola dicamus. Primo autem est explicandum, unde habuerit originem, ut recitaretur in Ecclesia Epistola. Fuit igitur origo tracta a *Judaeis*, qui in omnibus suis congregationibus, ritibus, & sacrificiis solebant recitare die Sabbathi aliquid ex prophetis, & ex sacris litteris, ut adparet exemplo Christi, qui inventus est disputans cum ipsis in Templo, ubi legebatur ISAIAS Propheta; deinde ex Actis Apostolorum [*Cap. XIII.*] id intelligimus: *quum ingressi essent synagogam die Sabbathorum, sederunt; post lectionem autem legis, & Prophetarum &c.* Itaque MOSES, & Prophetae in antiquis omnibus synagogis legebantur, & [*cap. XVII.*] PAVLLVS introi- *Unde habuerit originem Epistola.*

videntur ex MICROLOGI *observationibus Ecclef.* [*cap.* 4.] Id etiam habet RADVLPHVS *Tungrensis* (*propofit.* 23.) At Concilium *Avenionense* a. MDLXXIV. ad *summum novem* orationes recitari indulsit.

Post orationem Ministri Altaris laudes pronunciabant. Sunt autem *Laudes* adclamationes festivae intra Missarum solemnia factae. Tales longo ordine ex MS. ordinario, seu Rituali *Viennensi* describit, & recenset MARTENIVS (*Lib.I. de antiq.Eclef. rit. cap.4. art.*3.) *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. Summo Pontifici, & universali Papae vita, Exaudi Christe &c.* PHILIPPO ... *vita & victoria, Exaudi Christe &c.* ELISABETH *Reginae salus, & vita &c. &c.* Hujusmodi laudes, quae in praecipuis *Franciae*, & *Alemanniae* Ecclesiis olim usitatae fuerunt, referunt etiam in ordinibus suis BENEDICTVS Canonicus, & CENCIVS (*Muf Ital. T.II. Ord. XI n.*19, *& Ord. XII. c.* 1.) pro die Natalis Domini his verbis: *Post primam orationem Diaconi Cardinales, & Subdiaconi, & alii Ordines cum Scriniariis faciunt laudes DominoPapae &c.* Isthaec vero consuetudo omnino fere obsoleta est, praeterquam in *Lugdunensi*, & *Viennensi*, aliisque nonnullis *Galliarum* Ecclesiis, quae in retinendis antiquis ritibus ceteris religiosiores existunt. *Romae* laudes fieri solent Domino Papae, in die dumtaxat suae Coronationis. Similibus laudibus olim inter Missarum solemnia adclamatum est Imperatoribus, vel, si praesentes non essent, eorum imaginibus; ut legitur initio Libri XI. Epistolarum S. GREGORII Magni. Excommunicatis autem varias ob haereses *Graecis* Imperatoribus, hujusmodi laudes fieri intermissum est; quae tamen postea CAROLO Magno, quum a LEONE Papa coronaretur, iterum factae fuerunt. Haec ex MAYERO desumpsimus (*pag.* 201.) Confer BONAM (*Lib II. cap. V.* §. 8.) & SALAM in hunc BONAE paragraphum.

introivit *ad eos, & per Sabbatha tria disserebat eis de Scripturis*. Similiter *cap. XVIII.* disputabat cum eis, quia eo die legebatur aliquis locus Scripturae sacrae, & de eo disputabatur. Haec consuetudo manavit ad Christianos Apostolis auctoribus, ut constat ex D. PAVLLI epistola ad *Coloss.* [*cap. ult.*] *Quum lecta fuerit apud vos Epistola haec, facite, ut in* Laodicensium *Ecclesia legatur, & eam, quae* Laodicensium *est, vos legatis* (1). Nam quemadmodum *Judaei* solebant aliquid legere ex veteri Testamento, ita PAVLLVS monet, ut suae Epistolae legantur; quinimmo etiam aliorum Apostolicorum virorum, qui hoc sibi nomen pepererunt, ut vere & essent, & appellarentur *Catholici*, scripta lecta sunt in Ecclesia, ut epistola CLEMENTIS *Romani* ad *Corinthios* legebatur sicut Epistola PAVLLI in Ecclesia, ut auctor est EVSEBIVS [*Lib. III. hist. cap. 16.*] (2). Praeterea auctores antiqui faciunt mentionem de hoc usu legendi epistolam, ut DIONYSIVS *Areopag.* [*L. de Hier.* cap.III.] (3), & TERTVLLIANVS in *Apolog.* [cap.XXXIX.], & CHRYSOSTOMVS [*hom.36. in* 1. *ad Cor.*, & *hom.3. in* 2. *ad Thessal.* & *hom.* 8. *ad Hebraeos*, de *spectaculis* DAVID, & SAVL, & *hom. VI. de poenitentia*,] ubi facit mentionem earum epistolarum, quae legebantur in Ecclesia, & testatur etiam psalmos DAVID quotidie legi, at non Evangelium, sed tantum ter in hebdomada; nec quotidie legebatur epistola PAVLLI, sed vicissitudine quadam uno die prophetia, alio Epistola, alio Evangelium, quotidie psalmi. Ad haec quidquid PHILO *Judaeus* scripsit (Lib. *de vita contemplativa*), Christianis eorum temporum

(1) Et 1. Epist. ad *Thessalonicenses* in fine: *adjuro vos per Dominum, ut legatur epistola haec omnibus sanctis Fratribus*. Quibus in locis, inquit post Card. BONAM BENEDICTVS XIV. (*Lib. II. cap. 5. n. 9.*) etsi diserte non dicit Apostolus, ut earum Epistolarum lectio fiat in Missa, verisimile tamen fit, tempore Missae lectas esse eas Epistolas; nullos enim alios conventus novimus Christianorum, quam qui ad sacram synaxim agebantur.

(2) Et D. HIERONYMVS in lib. *de vir. illustr.* ubi de CLEMENTE. Exstat & aliud apud eumdem EVSEBIVM [*Lib. IV. cap.* 25.] ejusmodi exemplum ex DIONYSII *Corinthiorum* Episcopi ad SOTEREM epistola.

(3) Mallem IVSTINVM auctor noster appellasset; in secunda enim *Apologia* Sacrum Christianorum describens S. Martyr, *& commentaria*, inquit, *Apostolorum, aut scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur*.

porum maxime convenit (4). Dixit autem: *conveniunt diebus festis contemplantes*, ideft Chriftiani (fic enim EVSEBIVS interpretatur), *foliti funt legere aliquos libros facros*, *vel prophetarum veterum*, *vel fuorum principum*: Vocat autem *principes* magiftros illos antiquos Evangelii, quales fuerunt Apoftoli (5) Unde colligimus epiftolas Apoftolorum fuiffe lectas in Ecclefia: quo autem habitu, & qua ratione folerent Chriftiani audire epiftolam, ex eodem PHILONE *Judaeo* intelligimus: *Sedebant*, inquit, *& manum finiftram admotam maxillae habebant*, *dexteram vero ad pectus*, *& erat fummum filentium*, *& erant maxime attenti*. D. AMBROSIUS (6) *in Comm. in cap. XIV.* prioris epiftolae ad *Corinthios* adnotavit hoc ipfum, & ex veteri fynagoga profectum effe colligit, ut Chriftiani federent, quum difputaretur. Et hoc eft, quod dicit PAVLLVS eo loco: *fi alteri revelatum fuerit fedenti*, *prior taceat*. Deinde propterea quod erant Prophetae, fi cui in mentem veniebat aliquid a Deo fuggeftum, addebant in libro, qui folebat legi; & hoc eft quod ait D. PAVLLVS: *Si quid revelatum &c.* Addit & aliud AMBROSIVS, quod ex PHILONE difcimus, feniores folitos fuifse federe, atque habuiffe locum fubliniorem in Ecclefia, quem propterea vocarunt *fubfellia*; juniores fediffe humi; quod adhuc alicubi obfervatur. Quum vero ceffavit donum prophetiarum, & interpretatio, non erat confentaneum, ut quifque legeret, & adderet, quod vellet; unde factum eft, ut poftea epiftola tantum legeretur (7). Itaque nefcio quid venerit

(4) Therapeutas igitur PHILONIS Chriftianos fuiffe MALDONATVS fentit, quod poftea BARONIVS, SERARIVS, PAPEBROCHIVS, TILLEMONTIVS, MONTFAVCONIVS, aliique confirmarunt. Vide T. I. *Fleuryani* operis infcripti: *Difciplina Populi Dei in novo Teftamento*, eruditi viri P. *Johannis* HAIDEN recufam a me differtationem de *Therapeutis* PHILONIS.

(5) Addit C. M. quos fic etiam D. DIONYSIVS vocare folet.

(6) Immo HILARIVS Diaconus. Confer SALAM in BONAM (*T. III. p. 97.*)

(7) *Gallicanae* Ecclefiae duas Evangelio lectiones, alteram e veteri, alteram e novo Teftamento (quod etiamnum *Mozarabibus*, & *Ambrofianis* in ufu eft) praemittebant; immo & in folemnioribus quibufdam diebus in *Romana* Ecclefia fieri id confueviffe, antequam Fratres *Minores* ejus ritus immutarent, adfirmat RADVLPHVS *Tungrenfis* (*Prop. XXIII.*) In Miffa *Roma-*

nerit in mentem historicis, qui scripserunt de vitis Pontificum, ut facerent D. HIERONYMVM auctorem recitandae in Missa epistolae (8). Id enim puerile esse constat tum ex superioribus, tum ex DAMASO Papa, qui per epistolam petiit a D. HIERONYMO [quae in ejus operum tomo IV. exstat] (9), quam rationem *Graeci*, apud quos tum HIERONYMVS versabatur, tenerent in legenda in Missa Epistola, & Evangelio, quod non fecisset, si is id introduxisset.

Responsoria. II. Post Epistolam sequuntur quaedam, quae sunt interjecta, quae vocantur *Responsoria*. Tempore IV. Concilii *Toletani* nihil dicebatur, & interjiciebatur inter Evangelium, & Epistolam. Nam *cap. XI.* prohibet, ut nihil recitetur ante Evangelium, & hoc dicit esse traditum ab Apostolis (10). Postea tamen,

Romani Pontificis *Latine*, & *Graece* cantatur epistola; de quo ritu copiose disserit GEORGIVS (*de Liturg. R. P. Lib. III. cap.* 16. *a num. IV.*) & ex eo CATALANVS *in Lib. II. Caeremonial. S. R. E.* [*cap.* 14.]

(8) Non id tribuitur HIERONYMO, sed quod lectionum ordinem jubente DAMASO disposuerit; quod quidem adeo puerile non est, ut doctissimis viris probetur, qui librum *Comitis* HIERONYMO adjudicant. Vide quae de hoc libro in superiore volumine diximus. Ridiculum illud est, quod HONORIVS *Augustodunensis* in *Gemma animae* (cap. 88.) aliique ex ipso docuerunt, morem legendae Epistolae ab ALEXANDRO I. Pontifice profectum fuisse.

(9) Alibi monui, suppositam DAMASO hanc Epistolam fuisse.

(10) Etiam BELLARMINVS (*de Missa Lib. II. cap.* 16.) ex hoc *Toletani* IV. Concilii Canone id saltem effici existimavit (quod cautius dictum fuit) aliquid interserendi inter Epistolam, & Evangelium non videri usque adeo antiquam universalem consuetudinem. Sed revera, ut supra monui, Canon *Toletanus* aliud omnino spectavit, quam id, de quo agimus. Responsorium enim *Mozarabes* non post Epistolam, sed post Lectionem Veteris Testamenti canebant; post Epistolam vero Chorus nonnisi, *Amen* apud eos respondebat; tum continenter Evangelium sequebatur; hoc autem *Laudes*. Igitur *Toletanum* non de Responsoriis heic agit, sed de laudibus, quas contra receptum *Hispanarum* Ecclesiarum morem nonnulli inter Epistolam, & Evangelium interjiciebant. Caeterum longe ante hocce *Toletanum* Concilium Saeculo VII. habitum responsoria, non apud *Graecos* tantum, (quod idem BELLARMINVS ex Liturgia CHRYSOSTOMI arguit), sed etiam apud *Latinos* usurpata fuisse facile est demonstrare. SALA (*T. III. in* BONAM *p.*133.) horum Responsoriorum inventorem videri ait MVSAEVM *Massiliensis* Ecclesiae Presbyterum, qui saeculo quincto floruit; de ipso enim GENNADIVS (*Lib. de Script. Eccles. cap.* 79.) tradit, eumdem excerpsisse *de Sacris Scripturis lectiones totius anni festivis diebus aptos; Responsoria etiam Psalmorum, capitula temporibus, & lectionibus congruentia.* Verum, licet de Missae Responsoriis heic

men, ut opinor, ad imitationem *Judaeorum* (11), post lectionem legis, tametsi repugnantibus senioribus, quod non liceret die Sabbathi, ut patet ex II. libro ESDRAE [*cap. VIII.*], coepit etiam Populus Christianus post Epistolam, & Prophetas, qui nobis lex sunt, adclamare versibus quibusdam Davidicis, idque voca-

---

heic sermo esset, non inde tamen sequeretur, MVSAEVM eorum fuisse inventorem, quemadmodum lectionum certe inventor non fuit, sed solum illa reformasse, aptioribus, quam quae antea usurpabantur, ex Psalterio excerptis. De Missa tamen heic non agi, sed de divina Psalmodia, nullus dubito. Nam praeterquam quod *responsoria Psalmorum* antiphonae esse potius videntur post Psalmos, & *Capitula*, quae in Missa locum non habent, sed in officiis, satis indicant totum hunc locum ad *cursum*, ut ajebant antiqui, seu ad officia pertinere; GENNADIVS ipse isthaec omnia a Missa clare distinguit, de eodem enim addit MVSAEO: *Sed & ad personam Sancti* EVSTASII *Episcopi, successoris supradicti hominis Dei, composuit* Sacramentorum *egregium, & non parvum* volumen, *per membra quidem pro opportunitate officiorum, & temporum, pro lectionum textu, psalmorumque serie, & cantatione, discretum, sed supplicandi Deo, & contestandi beneficiorum ejus, soliditate sui consentaneum*. Duo igitur MVSAEVS composuit; officia primum VENERIO suadente recognovit, ad idque responsoria illa spectant; tum EVSTASII hortatu Librum quoque Sacramentorum reformavit, & quae ad Missam adtinent, accuratius disposuit. Certiora sunt, quae de *Africanis* Ecclesiis ex AVGVSTINO discimus. Nam initio Serm. XXVIII. *de verbis Domini* recenset, quid in lectione Apostolica, quid in Psalmo, quid in Evangelio lectum sit. *Et de verbis Apostoli Serm. VIII. Apostolum*, inquit, *audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus: consonant omnes divinae lectiones*; & infra *Serm. X. Primam lectionem audivimus Apostoli, deinde cantavimus Psalmum: post haec Evangelica lectio decem leprosos mundatos nobis ostendit*. Quod ad *Romanam* adtinet Ecclesiam, *Gelasianum* Sacramentarium bini Responsorii post lectiones Feriae VI. Parasceves diserte meminit. Quare non est, cur BERNONI *Augiensi* fides negetur in lib. *de quibusdam rebus ad Missam spectantibus* (cap. VII.) scribenti: *Gradualia sicut non solum in nostris Libris habetur insertum, sed etiam, ut in quodam ordine, secundum Sancti* GELASII *Papae auctoritatem, reperi praetitulatum*. Fortasse *Romae* quoque (quod in *Africa* factum audivimus) integer Psalmus antiquis temporibus post Epistolam canebatur, ut quod integer Psalmus Gradualis in hodiernis Missalibus adhuc legitur Dominica prima Quadragesimae, Dominica Palmarum, & Feria VI. Parasceves, ex prisco ritu servatum sit. Contraxisse hujusmodi Responsorios Psalmos, atque ad quosdam versiculos Responsoria redegisse S. GREGORIVS M. videtur, dum in suo Antiphonario, quae in singulis Missis per annum cantari solent, in ordinem digessit.

(11) Vel ex hoc tamen MALDONATVS colligere debuerat, multo antiquiorem *Toletano* quarto Concilio responsoriorum usum fuisse; quis enim credat Christianos de Judaicis ritibus imitandis Saeculo VII. primum cogitasse?

vocatum est *responsorium*, non propterea quod unus caneret, & alius responderet (12), sed quod esset quasi Epiphonema, & adclamatio (13). Hanc tamen consuetudinem ab *Italis* manasse auctor est RHABANVS (*Lib. II. de instit. clericor. cap. 33.*)

Graduale. III. Hinc factum, ut quaecumque adclamatio vocaretur *Responsorium*. Quum igitur multis locis esset Responsorium, hoc, quod Epistolae subjicitur, vocatum est *Graduale* distinctionis gratia (14). Quare autem *Graduale* vocatum sit responsorium, tradit *Beatus* RHENANVS in adnotationibus in Lib. TERTVLL. *de corona militis*, scilicet quod caneretur, dum is, qui lecturus erat Evangelium, conscendebat gradus, ne caeteri Christiani interea ociosi essent (15). Solebat enim illud ex loco edito legi, qui diversis modis appellabatur. Primo a nonnullis vocabatur *pulpitum* vocabulo latino. Nam *Latini* vocabant *pulpitum* in tragoediis, & comoediis locum in scaena editiorem, ex quo aliquid canebatur ad continendum populum spectantem comoediam &c. & in quo histriones adscendebant ad movendum risum. Apud PLINIVM juniorem testimonium est (*Epist* 90.) Inde opprobria *scaena*, & *pulpito digna*. Apud CYPRIANVM idem legitur Lib. II. epist. 5. his verbis: *ad pulpitum*, inquit, *venis post catastam*, ubi catasta non potest significare genus compedis lignei, ut quidam illic adnotarunt. Quis enim sensus esset, praesertim quum sequatur illic: *a multitudine conspici*? Significat ergo locum editum, e quo a gentilibus spectabantur damnati Christiani. Secundo vocatus est hic locus *Ambo*, *Ambonis*, quod est frequens apud eos, qui egere de officiis clericorum

(12) Quod tamen praeter RHABANVM etiam S. ISIDORVS tradit (*L. I. de Eccles. offic. cap. VII.*) immo & S. AVGVSTINVS satis indicat, qui super Psalmum CXIX. ait: *Quem* (Psalmum) *modo nobis cantatum audivimus, & cui* CANTANDO RESPONDIMVS.

(13) TVRRECREMATA *Tract. LXVI. in Reg.* S. BENEDICTI [nec dissentit BONA] aliud etymon profert. Nempe *Responsorium* dictum existimat, quod respondere debeat, seu congruere lectioni epistolae, ut si ex Genesi, libris Regum, Actibus Apostolorum fuerit, responsorium etiam ex iis plerumque, & ex regula fiat.

(14) Vetus ordinis *Romani* expositio apud BONAM (*Lib. II. cap. VI. §. 4.*): *Responsorium, quod ad Missam dicitur*, PRO DISTINCTIONE ALIORVM Graduale *vocatur*.

(15) Ita etiam BELLARMINVS. Alia tamen opinio, quae *Gradualis* nomen a gradibus, ubi canebatur, antiquorum fere omnium est, AMALARII, DVRANDI, *Ioh.* BELETHI, aliorumque. Vide adnot. XVII.

eorum ex Graeco *αμβων*, *ονος*, quod significat fastigium montis. Ita in Concilio *Laodicensi* (*Cap. XV.*): *nemo adscendat in Ambonem*. Tertio *αψις*, *ιδος*, *παρα το απτεσθαι*; erat enim factum opere fornicato, ita ut caput Evangelium recitantis ambiret. Apud PAVLLVM saepe reperias, & D. AVG. [*ep. CCXXX.*] (16). Porro quum hae apsides gradus haberent, in supremo legebatur Evangelium, ut constat ex libro antiquo ordinis *Romani* de Officio Missae. Ad hunc solus Diaconus adscendebat; Subdiaconus in inferiore consistebat (17). Itaque loco citato vocat AVGVSTINVS *apsidas gradatas*.

(16) Vereor, ut quae de Apside heic MALDONATVS disserit, ad Ambonem spectent. Ea potius vel ad hemisphaericam Ecclesiae post principes altare partem, quam vulgo *tribunam*, aut chorum dicimus, vel ad Episcopales Cathedras retulerim.

(17) In antiquis Ecclesiis unus saltem Ambo, isque cum duobus graduum ordinibus, uno a sinistris *orientem* versus, quo adscendebant, altero a dextris *occidentem* spectante, quo descendebant, vel etiam ut alia via Subdiaconus lecta Epistola abiret, alia Diaconus Evangelium lecturus adscenderet. Epistola autem in inferiori gradu legebatur, in superiori Evangelium. In plerisque tamen Ecclesiis duo Ambones erant, pro Epistola alter, alter pro Evangelio, uti in antiquissima Ecclesia S. LAVRENTII *in Agro Verano* hodieque *Romae* conspicimus. Tres quoque interdum Ambones constituti fuerunt, duo in cancellis dextris, unus scilicet pro Epistola versus altare, alter pro legendis Propheriis versus populum; tertius in sinistris paullo editior, atque ornatior ad Evangelii lectionem; cujusmodi sunt tres illi ambores, qui etiamnum exstant in *Romana* S. CLEMENTIS Ecclesia a RONDININIO de eadem Basilica [*Lib. II. cap. IX.*] & a MABILLONIO in *Comm. ad Ord. Rom.* (p. XXIV.) descripti. Ubi nullus esset Ambo, gradus saltem aliquis ligneus ad sacras lectiones adhibebatur. Hinc LEO *Ostiensis* (*Chron. Cassin. Lib. III. c. 19.*) *Gradum ligneum extra chorum, Ambonis in modum constituit, in quo videlicet tam lectiones in nocte, quam Epistolae, & Evangelia ad Missas praecipuarum festivitatum legerentur*. Ad Graduale quod spectat, ordo Missae saeculo XII. exaratus apud GEORGIVM (*T. II. pag.* 137.) monet: *nec in eodem gradu Responsorium, vel Alleluja cantari debet, quo recitatur Evangelium Christi*. Igitur vel in Ambone, ubi lecta epistola fuerit, vel certe juxta pulpiti, unde Evangelium praelegendum erat, gradus canebatur. Primum diserte tradit AMALARIVS in *Eclogis*: *Non adscendit superius tam qui Responsorium cantat, quam qui lectionem legit, sed stat in eodem loco*. Immo ipsum ordo *Romanus* II. apud MABILLONIVM statuit his verbis: *Postquam (Subdiaconus Epistolam) legerit, Cantor cum Cantorio sine aliqua necessitate (id est intermissione) adscendit, non superius, sed stat in eodem loco, ubi & lector, & solus incohat Responsorium, & cuncti in choro respondent, & idem solus versum* Res-

Porro graduale adclamabant initio soli Poenitentes (18), nempe homines miserabiles adclamabant Evangelio legendo, quo praecipitur Poenitentia. Prima hujus conjectura est, quod graduale semper sit plenum adfectus hominis poenitentis, ut videre est per singula. Secundo quod in libris antiquis vocetur *lamentatio poenitentiae*. Tertio quod Grâduale non legatur post Pascha, ut constat ex Libro *de ordine Romano*, quod id esset tempus Lætitiae. Quarto quod quum hodie ceteri psalmi canantur hilariter, hoc recitetur tristi, & submissa voce.

Alleluja. IV. Ergo his temporibus ne populus ociosus esse videretur, solitus alias cantare coepit sufficere aliquot versus laetos interposito *Alleluja*. Quod totum per synecdochen vocatum est *Alleluja*. Post Pentecostem scilicet Graduales non legebantur; sed quia populus Christianus jam erat adsuetus aliquid agere post epistolam, videbatur sibi populus esse mutus; ne ociosus videretur, coepit loco illius lamenti poenitentialis adjicere aliquem versum gaudii, ut *Alleluja*. Post quum aliis etiam temporibus vellet populus utrumque conjungere, & *Alleluja*, & *Graduale*,

---

Responsorii cantat. Brevius ordo III. *Postquam Lector legerit, Cantor cum Cantorio adscendit, & Responsorium dicit*. Alterum vero indicat antiqua *Expositio Missae* a GEORGIO [*pag.* 34.] adlata: *Deinde* [sequitur] *Responsorium, quod ideo responsorium dicitur, quia alio desinente, id alter respondeat: quod & Itali traduntur primum invenisse. Et hoc quidem Graduale dicitur, eo quod juxta pulpiti gradus cantatur*. Id ipsum in altera *Expositione Missae*, quae saeculo XI. scripta creditur, sic traditur: *Post* [*Epistolam*] *Responsorium gradale psallitur, & dicitur Responsorium, quod uno cessante, hoc ipsum alter respondet. Gradale autem dicitur ab aliorum distinctione Responsoriorum, quod hoc in gradibus, hoc est in pojo psallatur, cetera ubicumque voluerit Clerus*. Porro barbara illa vox *in pojo* locum cancellorum, seu marmorea cancella, quibus Sanctuarium a choro, & Ecclesia distinguitur, THOMASIO interprete, significat.

(18) Non omittendum majori quadam castigatione in L. C. haec legi. En Codicis verba: „ Perlecta autem „ ex eo loco (Ambone) Epistola po„ pulus adclamare solebat, & MA„ XIME Poenitentes; quae adclama„ tio vocata fuit *Responsorium, & Gra„ duale*; cujus quidem rei poeniten„ tes fuisse auctores, & ex ipsa eo„ rum conditione, & ex quibusdam „ conjecturis probari potest. Nam „ quum Poenitentes homines essent „ miseri, ac vitam triste, ac misere „ ducentes, solebant semper aliquid „ adclamare, & maxime quod hodier„ no die dici solet tempore poeniten„ tiae: *Parce Domine, parce populo „ tuo; & ne memineris Domine ini„ quitatum nostrarum, & non secundum „ peccata nostra, quae fecimus nos &c.*

duale, prohibitum eſt, ne id fieret tempore Septuageſimae; aut Quadrageſimae (19).

Tractus. V. Demum privatus hoc cantu populus introduxit alios triſtes verſus, qui vocati ſunt Tractus, vel a genere compoſitionis, vel quod tractim recitarentur, ut viſum eſt DVRANDO [*Lib. IV. cap. XXI.*] (20).

Sequentiae, ſeu proſa. VI. Poſtremo quia ſupererat temporis aliquid, fortaſſe ſunt excogitatae orationes; quas vocaverunt *Sequentias*, vel propter genus compoſitionis, quia erat oratio compoſita conſequenter, ut extrema ſint ſimilia, vel quod dicerentur paullo antequam diceret Diaconus: *Sequentia Sancti Evangelii ſecundum* IOHANNEM, ideſt illa, quae reliqua ſunt ex ſuperioribus, & mutato per errorem numero *ſequentia ſequentiae* efformatum fuit, ut nunc nonnulli dicunt *Bibbiam pro Biblia* (21). Vocatae ſuut etiam *Proſae*, quod Rhythmi, non carmen eſſent, nomine ſatis *Latino*. *Proſa* enim dicitur, quod rectum eſt, non ligatum, & non numeris adſtrictum (22). Auctorem autem HONORIVS *Auguſtodunenſis* (*Lib. I. de Divinis Officiis cap.* 18.] teſtatur fuiſſe Abbatem quemdam ordinis S. BENEDICTI, qui vocabatur NOTKERVS, ante DCC. annos plus minus. Notandum etiam eſt, proſam illam non fuiſſe ſolitam cantari, niſi in ſumma laetitia: cujus argumentum eſt, quod hodierno die non ſint ſcriptae, niſi in celeberrimis feſtis, ut

(19) Vide quae de *Alleluja* antea occupavimus. Haec tantum ex GEORGIO (*T. II. p.* 140.) addimus, *Alleluja* muſicis notis cantatum fuiſſe ab uno cantore in alba ſine planeta, ſtante in gradu Ambonis verſus *orientem*, & repetitum a Schola Cantorum, ac ter ſaltem ſemper dictum.

(20) Scilicet, inquit GEORGIVS (*L. c. p.* 141.) Cantores quum Tractus canerent, cantum in longum protrahebant ſine intermiſſione, ſine ulla interruptione orationis, ſine ulla percuſſione, & ſuſurro. Cantabatur autem Tractus in Ambone a ſolo Cantore ſine caſula, nemine intercinente,

(21) Vel quia ſequuntur Epiſtolam, ut dixi [*Bibl. Ritual. Lib. I. cap.* 3. *artic.* 4. §. 1. *n.* 6. quem vide], vel potius, quod BONAE magis probatur, quia loco ſequentiae pſalli coeperunt. Notae enim, quae poſt *Alleluja* ſine verbis cantantur, *jubilationes* ab aliis, ab aliis quoque *ſequentiae* appellabantur, quaedam veluti ſequela, & appendix cantici *Alleluia*. Quare ut omittam AMALARIVM [*Lib. III. cap.* 16] Ordo Romanus ab Auctore mox citandus, *ſequitur*, ait, *Jubilatio*, *quam* ſequentiam *vocant*.

(22) M. C. Latini enim vocant *prorſus*, *prorſa*, quod rectum eſt, unde proſam Orationem τον πεζον λογον, quod rectus ſit ſermo, & non ſinuoſus; & poſt etiam proſam.

Corporis Christi (23). In aliis vero, ubi minus est gaudii, non legimus sequentias. Constat hoc etiam ex auctore ordinis Romani: *sequitur jubilatio, quam sequentiam vocant*; unde puto fuisse Sacerdotum curiositatem, ut adderetur in Missa *pro mortuis*, ubi omnia par est esse tristia (24). Quapropter in antiquis ordinibus *Romanis* non reperitur sequentia pro mortuis.

§. XIV.

DE EVANGELIO.

Quam antiqua sit in Missa Evangelii lectio.

I. PRimum caput est, quam antiquum sit, ut legatur Evangelium. Antiquissimum esse constat ex CHRYSOST. (*homil VI. de poenitentia*) & ex HIERON. Lib. contra VIGILANTIVM, & ex Concil. *Laodicensi* [*cap.* 16.] De eodem in Missa legendo agit Concilium I. *Valentinum in Hispania* [*cap.* 1.] Concilium *Arausicanum* [*can.* 18.] & GREGORIVS *Lib. II. Reg. ep.* 18. (1).

II. At

(23) Addit idem C. M. *Sancti* IOHANNIS, Nativitatis, Pentecostes &c. Hinc vero discimus, in Missalibus, quibus a. MDLXIX. MALDONATVS utebatur, diem S. IOHANNIS suam habuisse sequentiam.

(24) Hunc MALDONATI locum ex alio Codice P. SALA in BONAM [*T. III.* 143.] sic exhibet: *Colligo curiositate privata aliquorum Sacerdotum fuisse additam Prosam in Missis, quae pro Defunctis dicuntur, ut dicant* Dies illa, dies irae, *quod sit extra rationem, & antiquissimos Missales Libros, qui tantum habent sequentiam in diebus laetis. Dominicani* quoque, ut eo loco SALA animadvertit, in notis, quas ann. MDLXXVI. *Salmanticae* ediderunt in proprii Missalis ordinarium, hanc prosam, utpote quae contra Rubricas sit, statuunt non esse canendam. Ita ordin. Praedic. Venet. MDLXXXII. DVRANDVS scilicet Lib. IV. cap. XXII. n. 1. regulam posuit: *Quando ergo non dicetur Alleluja, non decet sequentiam dici, quoniam loco pneumae ejus dicitur: & idem significat quod pneuma, scilicet aeternae vitae gaudium &c.* Etiam Petrus CIRVELVS in *expositione Missalis* [Lib. II. cap. 125.] notat, non improbantibus, qui illum appellant, BONA, & MERATIO, *improprie* dici sequentiam in Missis defunctorum, quia hoc officium nec Alleluja, nec sequentiam debet habere, quae sunt cantica laetitiae. Vide etiam GRANCOLASIVM (*Anc. Lit. pag.* 508.) Ego vero nisi rationes, ob quas in defunctorum funere *alleluja* cani solitum fuisse supra monuimus, huc advocare velimus, eam sequentiam in Missali *Piano* servatam crediderim, non iam spectata sequentiarum origine, quae gaudium indicat, quam religiosi adfectus caussa, ut piam quamdam pro defunctis orationem.

(1) Adde OPTATVM, AVGVSTINVM, LEONEM GREGORIO M. antiquiores.

Quando legebatur.

II. At quando legebatur? Olim quidem die tantum Sabbathi, ut constat ex CHRYSOSTOMO [*homil. VI. de poenit.*] & ex Concilio *Laodiceno* [*cap. XVI.*] (2). Ad haec controversia fuit inter Ecclesias antiquas, an statim legendum esset post Epistolam ante exclusos Catechumenos, Energumenos &c. Nam in Concilio *Arausicano* [*can.* 18.] prohibentur Catechumeni audire Evangelium, sed L. annos post, primum Concilium *Valentinum in Hispania* [*cap. I.*] constituit, neminem esse depellendum ab audiendo Evangelio; & IV. Carthaginense, quod est antiquius [*cap.* 84.] Quare postea consuetudo ea obtinuit, ut audirent Evangelium Catechumeni.

Petitio benedictionis.

III. Ut autem benedictionem petat Diaconus (3) a Presbytero lecturus Evangelium, constat ex AMALARIO [*Lib.* 3. *de rebus Ecclesiasticis cap.* 18.] (4) antiquum esse; fit autem, ut significetur, non esse cujusvis Evangelium legere, sed ejus, qui rite missus fuerit ab Episcopo. Deinde quia sacra res est, & ardua, qualem nemo adgrediebatur, nisi petita ab Episcopo benedictione; quam ob caussam ne mensam quidem benedicebat Sacerdos, praesente Episcopo, sed Episcopus ipse. Post benedictionem sumit Diaconus Librum Evangeliorum ab altari (5), quo significetur non debere procedere lectionem Evangelii, nisi ex sacro loco, & ex ipso corde Ecclesiae, sicut in eo loco porriguntur claves Ecclesiae Ostiario ordinando.

Cerei.

IV. Ad haec adcenduntur cerei ad legendum Evangelium ad significandam laetitiam. HIERONYMVS contra VIGILANTIVM:

---

(2) Id fortasse in alquibus Ecclesiis peculiare fuit, ut Sabbatho solum legeretur Evangelium, quamquam ne hoc quidem BONA concedit.

(3) Olim Lectores Evangelium quoque legebant; postea id munus Diaconorum adeo proprium fuit, ut S. HIERONYMVS [*ep. ad* SABINIANVM] eum laudarit, quod *Evangelium Christi quasi Diaconus lectitabat*. Vide BONAM (*Lib. II. cap. VII.* §. 1.) & GRANCOLASIVM [*Ancien. Liturg. p.* 513. *seq.*] *In Alexandrina* Ecclesia Evangelium canere solius Archidiaconi erat; in solemnioribus vero diebus ab ipso Episcopo CPoli canebatur, SOZOMENO teste (*Lib. VII. hist. Eccles. cap.* 19.)

(4) Varias petendae, adcipiendaeque Benedictionis formulas vide apud BONAM (*L. c.* §. 2.) & GEORGIVM (*de lit. R. P. Lib III. cap.* 18.)

(5) ETHERIVS, & BEATVS (*adv.* ELIPAND.) de ritu Sacrificii differentes singularem suae gentis ritum, ubi Diaconus Evangelium ex altari sumeret, animadvertunt. *Quum*, inquiunt, *Evangelium a Levita super altare levatur, a Levita primum dicitur: Laus tibi, & ab omnibus respondetur: Laus tibi Domine* IESV *Christe, Rex aeternae Gloriae.*

TIVM: *Quando Evangelium*, inquit, *legendum est*, *adcenduntur luminaria*, *jam sole rutilante*, *non ad fugandis tenebras*, *sed ad laetitiam demonstrandam*. Discimus tria ex hoc loco; primo caussa quae fuerit, ut adcenderentur luminaria, & cerei, quando legebatur Evangelium, ad demonstrandam laetitiam; 2. illam consuetudinem non fuisse in tota Ecclesia, quia id dicit esse proprium Ecclesiae *Orientis*; 3. colligimus, in Ecclesiis *Orientis* in ceteris partibus Missae nullum adcensum cereum, neque in introitu, idque etiam colligimus ex Libro *Ordinis Romani* scripto post D. HIERONYMVM. Immo idem auctor ait, solitos cereos extingui post Evangelium, & ad consecrationem iterum adcendi; unde nunc relictus mos, ut eo tempore novus cereus adcendatur. ISIDORVS (*Lib. VII. cap.* 12. *etymologiar.*) idem scribit: ergo extincti erant post Evangelium (6). Unde male putant Summistae, esse peccatum mortale incipere sacrum sine lumine (7). Id duravit usque ad Concilium *Aquisgranense* [*cap.* 5.] Hujus consuetudinis vestigium tantum manet hodie in hebdomada sancta, quando legitur Passio; tunc enim extinguuntur omnes cerei, quia ibi ratio, propter quam adcendebantur, amplius non habet locum, nempe quia non sit ibi locus laetitiae (8).

Quod lector Evangelii adscendat in pulpitum, & convertat se ad Aquilonem.

V. Alia caeremonia est, quod Diaconus ad Pulpitum adcedat, & convertat se versus Aquilonem, & totus populus una, quamquam nunc in tanta populi frequentia minus adverti potest. Cauſ-

(6) „ Verum, inquit GEORGIVS „ (*T. II. p.*151.) Ordo *Romanus* I. ex editione BLANCHINI haec habet, quae in editis desiderantur: *Ceteri vero Acolythi sumentes cereostata*, *ponent ea retro altare per ordinem*. Ex quibus incertum fit, an candelae in his candelabris positae extinguerentur, an adhuc adcensae collucerent. At praeter AMALARIVM, ex ordine *Romano* V. aperte liquet, has candelas post Evangelium extingui consuevisse: *Et candelabra*, inquit, *ab Acholytis extinguantur & post altare ponantur* „.

(7) Haec omittuntur in C.L. Hinc tamen non inferas, peccati mortalis reum non esse Sacerdotem, qui partem aliquam Missae notabilem in quocumque casu celebrare sine lumine auderet. Vide MERATIVM ad GAVANTVM [*T. I. p.* 121.] & BENEDICTVM XIV. [*de Sacrof. Missae Sacrific. Lib. III. cap.* 7. *n.* 2.] Id solum MALDONATVS innuit de eo, qui nondum adcensis luminibus sacrum incoharet. Neque tamen ego a veniali culpa excusarem hujusmodi Sacerdotem, qui ne tantillum exspectaret, dum lumina adcenderentur, veluti morae impatiens, Missam inchoaret.

(8) De luminibus, cereisque ad Missam vide disputantes BONAM (*Lib. I. cap.* 25. §. 7.) in eumque P. SALAM, ac BENEDICTVM XIV. [*de Sacrof. Miss. Sacrific. Lib. I. cap. III. num.* 4.]

Cauſſas alii alias adſignant, ſed pleraeque ſunt allegoricae, & nimis longe petitae, quae potius ad concionantem, quam ad docentem pertinent. Mihi videtur eſſe una e duabus. Prima, quae videtur mihi verior, quia olim aedificata erant templa, ut diſcimus ex CLEMENTE (*Lib. II. Conſtit. cap. 62.*) ad formam navis (9). Nam ſicut in navi eſt utrimque ordo remigum, medium autem locum occupant ſarcinae, & viatores; ita in templo erant tres partes, una ſiniſtra ingredientibus, in qua ſedebant viri, altera dextera, in qua feminae; quas duas partes vocavit CLEMENS παςοφορια (quam vocem CLEMENTIS interpres quum putat ſignificare arculas prope altare, in quibus reponerentur veſtes Sacerdotum, errat, nam ſignificat CLEMENS his nominibus partes Eccleſiae: deinde ſine dubio ſumpſit ex cap. XXII. ESAIAE, ubi D. HIERONYMVS vertit *tabernaculum*) & vocabatur παςοφοριον virorum, aut mulierum, quaſi tabernaculum virorum, aut mulierum. *Graeci* clarius vocarunt illud ανδριςιον, illud γυναικειον, quo nomine etiam appellabant conclave feminarum in privatis aedibus. In media parte erat chorus Sacerdotum, qui locus uno nomine vocatur *Schola*, & qui praeerat, *Magiſter Scholae*, cui nunc ſucceſſit, qui vocari poteſt *Magiſter odei*, ideſt Magiſter cantus. Huc neque viris laicis, neque feminis licebat irrumpere. Item diſcimus ex AMBROSIO (*ad Virginem lapſam cap. 6.*) fuiſſe etiam loca ſeparata diverſis aetatibus, ut verbi gratia Virginibus inter feminas. Hoc ipſum fuit in more Judaeorum. Nam non tantum viri ſeparati ſedebant, ſed etiam Virgines, ut ſcribit ORIGENES (*Tract.* XXVI. in MATTH.) & appellavit traditionem Hebraeorum antiquiſſimam, quum ipſe ſit antiquiſſimus, & narrat (10), B. Virginem poſt partum, quum in templo concurriſſet ad locum Virginum, & a Miniſtris expelleretur, a ZACHARIA Patre IOHANNIS BAPTISTAE defenſam fuiſſe: hinc orta contentione exploratam Virginem (quod videtur falſum eſſe) eaque in contentione occiſum eſſe ZACHARIAM inter templum, & altare; de qua caede mentio eſt in Evangelio. Poſt haec quum obſoleſceret haec diſciplina, & feminae pro ſua audacia non ſolum in virorum laicorum, ſed

(9) Quae ſequuntur, ex M. C. deſcripſimus.

(10) Et haec ex M. C. maluimus exſcribere, quod C. F. ſatis implexe eadem exhiberet.

fed etiam in locum Sacerdotum, five presbyterium irrumperent; legimus faepe hoc nomine reprehenfas. Concilium *Laodicenum* (*cap. XLIV.*) prohibet, ne ulla femina ad altare ingrediatur, cujus nomine non tantum altare, ubi facrificium offertur, fed totus locus, in quo Sacerdotes includuntur, intelligi debet: & GELASIVS I. qui abhinc M. annis vixit (*ep. I. cap. 25.*) dicit, fe impatienter tuliffe, quod audiffet, nonnullas feminas ad altare ingredi; & in Concilio *Nannet.* [*cap. III.*] fimiliter reprehenduntur mulieres, quae ingrediebantur ad altare; & in Concilio *Parifienfi II.* [*cap. XLV.*] reprehenduntur quaedam feminae, quae eo ufque audaciae erant progreffae, ut vellent etiam fuis manibus Euchariftiam fumere, & porrigere populo. Porro ideo fedebant laici viri in parte, quae erat finiftra ingredientibus templum, quod eadem effet dextra Sacerdoti converfo ad populum, aut Epifcopo fedenti juxta altare; ex quo tempore erat metienda ratio honoris; qui mos etiam hodie fervatur in facrario *Romano*. Nam quum fit facrum, Papa fedet ad partem finiftram ingredientibus, neque ufquam vidi contrarium, nifi hic *Parifiis*. Nunc ergo cauffa prior, ut fe converteret Diaconus ad Septemtrionem ea eft, ut fe converteret ad viros, praeftantiorem populi partem. Altera effe potuit, quam AMALARIVS (*Lib. III. de rebus Ecclefiafticis cap.* 18.) adfert, quod illa pars cenferetur effe melior, & IVSTINVS in explicatione quaeftionis 118. quia interrogatus fuerat, cur Chriftiani potius verfus *orientem*, quam alibi orarent, quum ubique fit Deus, & impleret totum orbem: *quia*, inquit, *volumus dare Deo, quae optima funt*, & *oriens* cenfetur pars honorabilior, quia eft dextra, fi ad finiftrum polum nos convertamus; quo fit, ut dextra manu potius, quam finiftra nos fignemus. Nunc ergo (11) quum alii *orientem*, alii *occidentem* vocent dextram mundi partem, quum non poffet fe ad *orientem* convertere qui legebat Evangelium, ne effet averfus a populo, convertebat fe ad Septemtrionem, ut fic cenferetur effe converfus ad *orientem*. Scio MICROLOGVM (*cap. IX.*) & nonnullos alios Auctores fcribere, folitum fe convertere ad meridiem; fed puto effe errorem Librariorum; nam contrarium docent omnes Libri *Romani* (12). VI. Alia

---

(11) Solus C. M. haec addit ufque ad paragraphi finem.

(12) Quos Libros *Romanos* heic defignare MALDONATVS voluerit, mihi

VI. Alia caeremonia est, ut Diaconus dicat: *Initium Sancti Evangelii*, vel *Sequentia Sancti* (13) *&c.* Quae res est valde antiqua. Nam CHRYSOSTOMVS (*hom. VIII. in Epist. ad Hebr. & homil. III. in II. ad Thessal.*) hac ratione reprehendit eos, qui non sunt adtenti in Ecclesia. *Non auditis*, inquit, *quod dicit Diaconus:* *Aliae caeremoniae.*

mihi incompertum est. Nam ordo Romanus *ad meridiem* Diaconum, Evangelium qui legeret, verti jubet. „ Atque hic mos, inquit GEORGIVS [*T. II. p.* 155.] in Ecclesia *Romana* saeculo etiam XII. perseverabat, nam in dialogo inter *Cisterciensem*, & *Cluniacensem* Monachum apud MARTENIVM [*in nov. Thesaur. anecdot. T. V. pag.* 1587. *Interrogat.* 44.] *Cisterciensis* haec objicit, ac narrat: *In libro*, inquit, *qui Sacramentarius dicitur, sic legitur: Diaconus dum legit, sistat versus aquilonem, quia frigidis in fide praedicatur Evangelium.* Romae *vero, quia masculi ad meridiem, feminae consistunt ad aquilonem, vertit se ad digniorem sexum. Ecce contra sacram auctoritatem, contra* Romanum *morem, contra vestrum in privatis Missis morem in publica Missa legitis Evangelium versi ad orientem. Dic quaeso, si nosti, tam mirae consuetudinis aliquam rationem.* His adde brevem adnotatiunculam ad oram in Codice Vaticano 1146. ad ea verba Eclogae AMALARII: *Cur sit Diaconus in ambone versus ad orientem*; ubi haec adnotantur: *Apud nos contra Aquilonem, quia contra illum loquitur, qui dixit: ponam sedem meam ad Aquilonem.* Haec manifeste docent, *Romae* Diaconum, dum Evangelium legeret, faciem ad meridiem vertisse „. Haec ipsa tamen verba aperte significant, alibi Diaconum ad Aquilonem se convertisse. Idem REMIGIVS *Antissiodorensis de Galliis* diserte docet in *explicatione Missae*. Addit SALA [T. III. in BON. p. 154.] „ Visitur in Ecclesia *Aquisgranensi* magnifica Cathedra ab Imperatore Sancto HENRICO donata anno MXII. ex qua Diaconus legit Evangelium, eaque sita est in dextera parte introitus Ecclesiae, quae antiquissimum est monumentum moris legendi Evangelium Septentrionem versus „. Ceterum sive Diaconus ad meridiem, sive ad Aquilonem se se converterit, eadem ratio est. Nam, ut ex Dialogi auctore audivimus, caussa, cur *Romae* ad meridiem se verteret, erat virorum in ea Templi parte statio, quum alibi ad Aquilonem consisteret.

(13) *Graeci* antea silentium indicunt. Nempe Diaconus quinquies per intervalla clamat: *adtendamus*. Diacono exinde in Ambonem adscendente, alta similiter voce Sacerdos ait: *Sapientia recti audiamus S. Evangelium &c.* In Missa quoque *Aethiopum* Diaconus circuit Ecclesiam elata voce dicens: *Surgite, audite Evangelium, & bonam adnuntiationem Domini, & Salvatoris* IESV *Christi*. Apud *Latinos* Diaconus, vel Sacerdos lectionem Evangelii incipit salutando populum, dicens: *Dominus vobiscum*, ut ea salutatione similiter excitet fideles ad devote percipienda verba divina. Apud *Mozarabes* ante Epistolae lectionem Presbyter dicit: *Silentium facite*; ad Evangelium vero post *Dominus sit semper vobiscum*, dicunt *Principium Sancti Evangelii*, vel *Lectio Sancti Evangelii*; verbo autem *sequentia* utuntur ad epistolae lectionem.

tonus: haec sunt verbi Sancti Evangelii, & non dicit alia de caussa, quam ut populum adtentum reddat ad audienda Dei verba. Erat enim exordium hoc Ecclesiasticum, & usitatum in Prophetis. Dicebant enim: *haec dicit Dominus*; ut populus adtentior redderetur. Hac voce audita populus orabat Deum, ut daret gratiam illi, qui legebat Evangelium; ut recte pronunciaret, & aedificaret Ecclesiam, & juvaret auditores. Postea periit illa oratio negligentia hominum, & tamen ne populus nihil dicere videretur, coepit dicere *Gloria tibi Domine* (14), quae est velut adtentio boni nuntii, ut notat AMALARIUS cap. 18. Nam quum captat adtentionem Diaconus dicendo: *initium Sancti Evangelii*; populus id adprobat, quum dicit: *Gloria tibi Domine* (15). Res est DCCC. antiquior. Deinde alia caeremonia est, quod Diaconus imprimat signum Crucis super Librum, in fronte, in ore, & in pectore. Quod Crux imprimatur, est caeremonia communis, quia id Christiani solebant facere, quando aliquid arduum adgrediebantur, cujusmodi Evangelium. Quod autem ter signum Crucis faciat, id factum est propter *Arrianos*, ut declararent omnibus modis Christiani, se non esse *Arrianos*, & ideo uno quidem signo, sed triplici modo expresso signat se in Libro, in fronte, & in pectore (16). Sequitur thuribulum, & suffitus, quo significatur Evangelium praeseferre summam fragrantiam. Ad haec dum legebatur Evangelium, Episcopus, & adstan-

(14) Haec responsio in quibusdam antiquis Missalibus amplior habetur, additur enim: *qui natus es de Virgine, cum Patre, & Spiritu Sancto in sempiterna saecula*.

(15) Similia sunt, quae adnotat RVPERTVS: *Respondemus*, inquit, Gloria tibi Domine, *glorificantes Dominum, qui misit nobis verbum salutis*.

(16) Addit C. M. „ ut vel ex eo „ conjicere est, quod etiam nunc in „ *Hispania* is mos obtineat, ubi Arria- „ ni diutissime fuerunt „. Ceterum Ritus hic antiquissimus est, & in ordinibus *Romanis* praeceptus, cujus expositio in Missali Athanatensi anni MDLVI. his verbis exprimitur: *Librum signat, ac si dicat, hic autem est Liber Crucifixi. Sacerdos autem, vel diaconus Evangelium lecturus se signat in fronte, in ore, & in pectore, quasi dicant, non erubesco Evangelium ipsum ore praedicare, & corde credere*. Simili Cruce se signant fideles, qui adsistunt, non minus antiquo more. Quam dum olim formabant, haec verba adjiciebant: *Crucis vivificae signo muni, Domine, omnes sensus meos ad audienda verba S. Evangelii, corde credenda, & opere complenda*. Quae formula exstat in antiquissimo Codice *Sandionysiano*, tempore CAROLI M. exarato.

adſtantes Epiſcopo Sacerdotes baculos, quibus tamquam columnis ſignificatur gubernatio Eccleſiae, dimittebant (17); totus autem populus adſurgebat, quod antiquiſſimum eſt, utpote traditum ab Apoſtolis; cujus CLEMENS (*Lib.* II. *Conſt. cap.* LXI.) repetit rationem ex illo *Deuteronomii cap. XXII. Audi Iſrael, & tace*. Ut igitur populus ſignificaret, ſe eſſe adtentum, ſurgebat, & aperto capite adtendebat, quod erat urbanum, ut loquente Domino ſervi eſſent aperto capite, ut ſignificent, ſe paratos ad ea implenda, quae in Evangelio recitantur (18). Ultima caeremonia eſt, ut lecto Evangelio (19) Diaconus porrigat Librum (20) Epiſcopo, vel Sacerdoti, ut oſculetur. Non invenio hujus rei

 anti-

(17) De hujuſmodi baculorum ad Evangelium depoſitione praeter BONAM vide SIRMONDVM in Epiſtola de duobus AMALARIIS ad *Conſtantinum* CAIETANVM, & GEORGIVM (*de Lit. R. P. T. II. p.* 156.)

(18) M. C. addit „ ut & Judaei factitabant (*Eſdr. Lib. II.*) Et quidem „ ut fieret hoc tempore, praecipit „ ANASTASIVS in Epiſtola ad E- „ piſcopos *Burgundiae*, & *Macedoniae*. „ Sed errant, qui ejus caeremoniae „ hunc putant fuiſse auctorem, quum „ ejus mentionem faciat CLEMENS „ antiquior „. Verum Epiſtola haec ab ISIDORO conficta fuit. In Libro tamen Pontificali idem decretum ANASTASIO tribuitur; quod tamen ſubleitae fidei viſum eſt COVSTANTIO (*T. I. Epiſtol. Rom. Pontif. col.* 738.)

(19) Quum ſummus Pontifex Miſſam ſolemniter cantat, ſaltem a XII. Saeculo (vide GEORGIVM *L. c. p.* 162) mos obtinuit, ut tam Evangelium, quam Epiſtola *Graece*, & *Latine* legantur: ſicut olim in *CPolitana* Eccleſia *Latino* aeque, ac *Graeco* Sermone lecta fuerunt; tum ut per hoc ſignificaretur unio inter utramque Eccleſiam; tum ut *Graeci*, & *Latini*, quos adeſse contingeret, lecta intelligerent. Viget etiam nunc iſte mos diebus ſolemnioribus in celeberrimo *Franciae* Monaſterio S. DIONYSII, vigebatque olim, teſte LEONE Oſtienſi [*in Chronico Lib. I. c.* 32.] in Coenobio Caſſinenſi. Exſtant praeterea *Sueſſione*, & *Turonibus* vetera MSS. ritualia, in quibus habetur, Epiſtolas, & Evangelia *Latino*, & *Gallico* Sermone fuiſse perlecta. „ Unde etiam in partibus „ noſtris, inquit P. MAYER *pag.*229., „ ea permanet conſuetudo, ut Parochi „ omnibus diebus feſtivis, ac Dominicis, toto item Quadrageſimae tem- „ pore ſingulis Feriis ſecundis, quar- „ tis, & ſextis, poſt Evangelium *La-* „ *tinum*, lingua vernacula eumdem „ ſacrum textum pronuncient; in pul- „ pito quidem, ſeu Cathedra, quando „ ad populum habetur concio, aliàs „ in gradu altaris &c. „

(20) Alia caeremonia oſculum Libri antecedebat. Nam lecto Evangelio fideles olim dixiſſe *Amen*, BELETH in Explicatione divinorum officiorum [*cap.* 39] & DVRANDVS [*Lib. IV. cap.* 24.] teſtes ſunt; quod etiam in Miſſa *Mozarabum*, & in Regula S. BENEDICTI [*cap. II.*] prae-

antiquius testimonium quam abhinc DCCC. IONAE *Aurelianensis* in Lib. de *Imaginibus*, qui agit de ista caeremonia tamquam antiqua: id autem significabat obedientiam, ut oscularetur nomine totius populi, quo significaret se adprobare, & amplecti totum, quod recitatum ab eo erat (21).

§. XV.

CONCIO, ET EXPVLSIO CATECHVMENORVM.

Concio. I. POst Evangelium sequitur Concio, sive sermo, ut constat ex ipsis, qui exstant, antiquis Patrum sermonibus, quae *concio* vocabatur, & etiam *tractatus*, ut constat ex AMBROSIO (*ep.* 33. *Lib.* 5.): *post lectionem*, inquit, *& tractatum*; *& serm.* 48. moris fuisse docet, ut si quis peregrinus venisset aut Episcopus,

---

praescribitur. ALENSIS item (4. P. *Summae in tract. de offic. Missae*): *perlecto*, inquit, *Evangelio*, *dicunt adstantes* Amen, *quasi dicant: Faciat nos Deus perservare in Doctrina Evangelii. Alii dicunt*: Deo gratias, *in gratiarum actionem pro beneficio tantae doctrinae, & tam salutaris*. Nunc dicimus: *Laus tibi Christe*. Addit ALCUINUS ex Ordine *Romano*, populum se signo Crucis munire tunc consuevisse, ut quod ex divinis eloquiis ad salutem percepit, signatum sigillo Crucis, atque munitum permaneat.

(21) Dum Episcopus, vel Sacerdos Evangelium osculabatur, precationes addebat. In Missa *Illyrici* haec leguntur.

„ *Perlecto autem Evangelio Diaconus dicat* „.

„ *Per istos Sermones Sancti Evangelii tui, indulge mihi Domine omnia peccata mea* „.

„ *Et ceteri omnes dicant, Pax tibi* „.

„ *Tunc adlato incenso, simulque Evangelio, ad salutandum, dicant singuli* „.

„ *Per istos Sanctos Sermones Evangelii Domini nostri Iesu Christi, indulgeat nobis Dominus universa peccata nostra* „.

„ Aliae formulae ad osculum Evangelii exstant in Codice Monasterii S. DIONYSII, nempe: *Ave Sanctum Evangelium, salus, & recreatio animarum nostrarum*. Et: *Ave verba Sancti Evangelii, quae totum mundum replestis*. Item: *Per istos sanctos Sermones &c.* ut supra. Quae quidem formula: *Per istos Sermones &c.* habetur in Codice *Tiliano*, & Pontificali *Salisburgensi*. Denique hujusmodi formula extat in Sacramentario *Gregoriano* XII. Saeculi: *Perfecto* (ita ibi) *autem Evangelio dicat: Pax tibi. Deinde quum osculatur Evangelium, dicat: Per istos Sermones Sancti Evangelii sui indulgeat nobis Dominus universa delicta nostra*. Hujus loco nunc formula illa usurpatur: *Per Evangelica dicta deleantur nostra delicta* „. Haec ex GEORGIO deprompsi (*L. c. p.* 160. *seq.*)

copus, aut Sacerdos, is honoris caussa tractatum, seu concionem haberet; quae tamen res, quia parere coepit contentionem, & aemulationem, OSIVS *Cordubensis* auctor fuit, ut tolleretur in Concilio *Sardicensi*. Vocarunt etiam *sermonem*, ac post coepit esse hoc discriminis, ut *tractatus* vocaretur continua explicatio totius Evangelii, vel Prophetiae, *sermo* autem, aut praedicatio brevis explicatio partis Evangelii, Graece *ομιλια* quasi familiare colloquium. Itaque nullam harum videmus hujusmodi, ut non possit haberi spatio dimidiatae horae; nempe ne tunc quidem ferebant prolixitatem, quod vidimus AMBROSIVM alicubi reprehendisse. Ad haec legimus locum, quo Episcopus habebat orationem, seu concionem, vocatum fuisse *exedram* apud AVGVSTINVM (*serm. 6. de Sanctis.*) Hactenus est Missa Catechumenorum (1).

II. Quae sequitur, propria Christianorum est. Itaque Energumeni, Catechumeni, excommunicati, infideles a Diacono ex Ecclesia expellebantur clara voce, ut docet CLEMENS (*Lib. II. Constit. cap. LXI. & Lib. VIII. cap. 7. 8. 15.*) & CHRYSOSTOMVS (*hom. IV. XXIV. LXXXIII. in Matth.* III. *in ep. ad Ephes. hom. XVIII. LXXIX. ad populum Antiochenum hom.* III. *& IV. de natura Dei*), AMBROSIVS (*Lib.* III. *de Sacramenis cap. 2. & Lib. V. epistol. epist. LXIII.*). CYRILLVS *Alexandrinus* [*Lib. XII. in Joh. cap. I.*] originem deducit ab *Exod. cap. XII.* ubi praecipitur, ne incircumcisi comedant ex eo (agno). Nam non baptizati erant veluti incircumcisi Christianis. Addit idem CYRILLVS, hoc significasse Christum, quando post Resurrectionem adparuit mulieri, cui dixit: *noli me tangere*, ut significaret, eos non debere ad mysterium adcedere, qui non adceperant Spiritum Sanctum, ut MAGDALENA. Nam Christus non erat missurus Spiritum Sanctum, antequam adscenderet ad Patrem. Caeremonia autem, qua expellerentur Catechumeni,

Expulsi Catechumeni &c.

(1) De sacris veterum concionibus plura dixi in Italica de iisdem dissertatione propediem in lucem emittenda. Vide etiam FLEVRY *disciplinam populi Dei* a me Latine *Venetiis* editam [*T II. p.* 87.] ubi dissertationem Anonymi (hunc postea comperi fuisse *Carolum* REGIVM) *de origine, ac ritibus priscis sacrarum concionum* ex autographo protuli, editam tamen in ejusdem REGII *Oratore Christiano*. Vide & GEORGIVM (*Lib. III. de Liturg. R. P. cap.* 19.) & GRANCOLASIVM (*Anc. Liturg. pag.* 520.)

menii, erat apud *Graecos* ut diceretur a Diacono ἅγια ἁγίοις, ut est apud CYRILLVM (*loco citato*). In Liturgia D. IACOBI dicit: μὴ τις τῶν κατηχουμένων, μη τις ἀμυήτων, μη τις τῶν μὴ δυναμένων ἡμῖν συνδεηθῆναι, *nullus Catechumenorum, nullus eorum, qui nondum initiati sunt ad sacra, nullus eorum, qui orare nobiscum non possunt, ingrediatur*; apud CLEMENTEM vero (*Lib. VIII. cap. 5.*) μη τις τῶν ἀπίστων, μη τις τῶν ἀκροωμένων, idest nemo infidelium, nemo auditorum maneat.

III. Ceterum an Energumeni fuerint expulsi, an non, dubitatur, CLEMENS ait, & DIONYSIVS (*in Eccles. Hierarch. cap. 3.*) significat expulsos fuisse: alii auctores contra, ut CHRYSOSTOMVS (*hom. III. de natura Dei*): *maneant*, inquit, *energumeni*, *ut daemones ejiciantur*, *deterreantur adparente Christo*, quum esset consecratum Corpus Christi; ex quo loco colligitur, Corpus Christi in Eucharistia ex sententia CHRYSOSTOMI contineri, & Concilium IV. *Arausicanum* (*cap. XIV.*) admittit etiam eos ad Communionem. Ut intelligamus, quomodo ista inter se conveniant, sciendum est, duo fuisse genera energumenorum, alios, qui sine sua culpa agitarentur a daemonibus, alios, qui sua culpa facti essent ab Ecclesia, ut ille CERINTHVS, quem tradidit PAVLLVS Satanae; hos expulsos fuisse, non illos. Latini expellebant hac voce: *ite Missa est*, idest *facultas discedendi datur*; significat enim Missa missionem, ut dictum est superius; unde totum Sacrificium Missa vocatum est, auctore RHABANO [*Lib I.*] ex Constit. CLEMENTIS cap. 32. & ISID. (*Lib. de officiis*). Post quum non jam interessent Catechumeni, vel certe non expellerentur (2), obtinere coepit, ut ea vox usurparetur, absoluta Missa.

§. XVI.

(2) Quod circa ann. DCC. coepisse BONA [*Lib I. Rer. Liturg. cap. XVI. § 6.*] & *Iohannes* MORINVS in opere postumo *de expiatione Catechumen.* (*cap. 10.*) existimant, licet THEODVLPHI *Aurelianensis* testimonio in lib. *de ordine Baptismi* ductus SCHELESTRATIVS (*in diss. de discipl. arcani cap. VI.*) repugnet.

§. XVI.

DE SYMBOLO.

Varia apud Christianos Symbola.

I. SEquitur Symbolum, quod quamvis non semper dictum est in Missa, tamen semper dictum aliquid loco illius, non in Missa tantum, sed etiam in omnibus aliis Congregationibus Christianorum, quod nempe esset instar militaris tesserae ad dignoscendos Catholicos: quo pertinet illud D. IOHANNIS (*II. ep. cap.* 1.) *Si quis venit ad vos, & hanc Doctrinam non adfert, non introducatis in domum &c.* Loquebatur enim de summa fidei Christianorum, quam nunc *Symbolum Apostolorum* vocamus. Praeterea quum saepe Christianorum negocia postularent, ut illi per diversas Ecclesias vagarentur, itaque necesse esset aliquo testimonio ostenderent, se esse Catholicos, & admittendos ad Communionem, nemo discedebat a sua Ecclesia sine Episcopi, aut Curati litteris, quae essent loco Symboli. Hae vocabantur γραμματα συςατικα, idest Litterae commendatitiae: ut in *Can. Apostol.* 13. & 14. & apud CLEMENTEM [*Lib.* 2. *Constit. cap.* 62.] & Concil. Sardicense [*Can.* 9.] nonnumquam επιςολαι ειρηνικαι, & in translationibus *Latinorum* simpliciter *pacificae*, ut quum dicitur: *nemo discedat sine pacificis*, ut in Concilio *Antiocheno* [*cap.* 7.]: Vocabantur autem *pacificae*, quia antiqui pro eodem habebant dare pacem, & admittere ad Communionem. Quia ergo Symbolum admissionis ad Communionem erat osculum pacis, & in hunc usum scriptae litterae, vocatae sunt *pacificae*. Vocabantur etiam *canonicae*, ut in eodem Concilio *Antiocheno* (*cap.* 18.) quia Ecclesiastici Scriptores το κανονικος coeperunt usurpare αντι τȣ εγκυκλιȣ. Εγκυκλιαι enim epistolae vocantur, idest καθολικαι, sive *generales*, idest scriptae ad omnes Christianos, & de summa fidei. Item apud Latinos vocatae sunt *communicatoriae*, ut in Concilio *Elibertino*, tum quod darent facultatem communicandi, tum quod per has constabat esse unius Ecclesiae cum alia communionem. Ita D. AVGVSTINVS arguit, non esse *Donatistis* Ecclesiam, quod hujusmodi litteras dare non possent, quales *Galli* vocant *Passeport*. Vocabantur etiam *Confessoriae*, ut in Concilio *Elibertino*, & *Arelatensi*, quando scilicet scri-

ptae

ptae erant a Confessoribus, hoc est iis, qui in carcere detenti erant, & martyrium exspectabant; ab illis enim petebantur absente Episcopo. Item *formatae litterae*, & absolute *formatae* III. Concil. *Carthag.* (*cap.* 18.) & V. Concil. (*cap.* 7.) & in *Milevitano* (*cap.* 20.) & saepe apud AVGVSTINVM, ut *epist.* 163. Idque ad imitationem *Graecorum* quasi χαρακτηριστικαι, vel συμβολικαι, idest quibus quasi signo constet quis quisque sit, nisi malis vocare *formatas*, quasi signatas, aut sigillatas, quod mihi minus placet (1). Postea quum non solum admitterentur qui peregre cum tessera adventabant, sed etiam indigni, qui vel non fecerant poenitentiam, vel male sentiebant de fide, atque haec objecissent *Novatiani* Catholicis, constitutus est publicus ille Confessarius, de quo SOCRATES (*Lib. V. Histor. Eccles. cap.* 19.)

Symbolum CPolitanum, ejusque usus in Missam inductus.

II. Sub idem tempus propter MACEDONIVM male sentientem de Spiritu Sancto coactum fuit secundum Conc. Constantinopolitanum; & ibi dilatatum est illud Symbolum fidei, quod constitutum fuerat in Concilio *Nicaeno* primo. Postea constitutum est, ut Symbolum illud Constantinopolitanum recitaretur ab omni populo ante communionem, ne quis irreperet haereticus (2). Deinde post breve tempus DAMASVS Papa instituit, ut caneretur in *Italia*, auctore HONORIO Augustodun. (*Lib. I.*

(1) De hujusmodi litteris consulendi FERRARIVS, PRIORIVS, & BENCINVS.

(2) IVSTINVS Junior anno DLXVIII. imperii sui primo, *Symbolum* Constantinopolitanum *in omni Ecclesia Catholica a populo canendum intromisit*, ut scribit IOHANNES *Biclarensis in Chronico*: antea quidem *Petrus* FVLLO *Antiochenus* Patriarcha, qui anno CCCCLXXXVIII. obiit, ut Symbolum diceretur in singulis collectis, instituerat (*Theod. lect. collect. l.* 2.) & post hunc TIMOTHEVS, cognomine COLON, qui ab anno DXI. ad DXVII. tenuit Sedem Constantinopolitanam, instituit, ut fides *Nicaena* in omni synaxi recitaretur (*Theod. lect. ibid.*) Sed horum instituta hominum haereticorum a paucis suscepta, brevi tempore in desuetudinem abiere; quare exordium ritus recitandi Symboli *Constantinopolitani*, inter Missarum solemnia, IVSTINO Juniori Augusto tribuendum est, quo adnitente, in *Graeciae*, & *Orientis* Ecclesiis Symbolum in collectis recitari coepit. Illud mirum, quod quum IVSTINVS, eodem *Biclariensi* teste, Symbolum cantandum a populo praescripserit, *priusquam Dominica dicatur oratio*, nec *Graecos*, nec *Orientales*, ut ex eorum Libris Liturgicis constat, Symbolum ante Orationem Dominicam, sed ante consecrationem elementorum, recitare.

(*Lib. I. de Officiis Ecclesiasticis*) (3). Post centum annos plus minus (4) Rex *Hispaniae* (5) fecit hac de re congregari III. Concil. *Tolet.* ut cantaretur in *Hispania*, ut in *Italia*, cujus epistola est ante cap. Concilii. In *Germaniam*, *&* *Galliam* non tam cito penetravit *Arrianorum* haeresis; propterea ibi non coepit cantari Symbolum ante tempora CAROLI Magni (6), idque ea occasione, quod eo tempore, quum exortus esset quidam haereticus VRGELITANVS Episcopus (7), qui male de Christo sentiebat, & *Constantinopoli* coactum esset Concilium quoddam ab Iconoclastis, CAROLVS Magnus curavit *Francofordiae* congregari (8) legitimum, quo constitutum est, ut etiam in *Gallia*, & *Germania* Symbolum cantaretur. AIMOINVS [*Lib.* 4. *de gestis Francorum cap.* 85.] & AEMILIVS *Lib.* 5. (9).

Mald. o III. Vo-

(3) Id ipsum XIII. Saeculo testabatur auctor *Chronici Turonensis*, eoque recentior ALBERICVS apud MARTENIVM [*Praef. in T. IV. ampliss. Collect. num.* 105.] Verum toto retro antiquitate id silente quis recentibus hisce Scriptoribus prudens fidem habeat?

(4) A. DLXXXIX.

(5) RECCAREDVS.

(6) Quasdam *Gallicanas* Ecclesias *Hispanarum* exemplo excitatas Symbolum in Missa recitare coepisse credibile admodum est. Nam apud eumdem MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. Lib. III. cap.* 13.) exstat homilia quaedam *de dedicatione templi*, quam eruditus Editor S. CAESARIO *Arelatensi* tribuit, in eaque mentio fit Symboli *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem* in Missa recitari soliti. Incertum tamen est, inquit LESLAEVS ad *Missale Mozarabum* (*p.* 544.), an omnes *Gallicanae* Ecclesiae ante Saeculum VIII. Symbolum in Missa cantaverint. Certe de Symbolo silet libellus S. GERMANI *de Missa Gallicana*.

(7) FELIX.

(8) A. DCCXCIV.

(9) Accedit pro Symboli usu inter Missarum solemnia apud Ecclesias *Italiae* testimonium RATHERII Episcopi *Veronensis*, qui in Synodica, ad annum DCCCCXCII. in Collectione Conciliorum relata, Clericis mandat, ut *memoriter* sciant tria Fidei Symbola, *Apostolorum*, *Sancti* ATHANASII, *&* *quod ad Missam canitur*. In *Romana* tamen Ecclesia nonnisi XI. Saeculo Symbolum Missae accessit. Nam anno MXIV. BENEDICTVS VIII. S. HENRICI I. Imperatoris precibus concessit, ut *Romae* in Missa Symbolum caneretur, quod BERNO *Augiensis*, Abbas eorum temporum aequalis prodidit [*de reb. ad Miss. spectantib. cap.* 17.] „ Non desunt, in„ quit LESLAEVS in notis ad *Missa„ le Mozarab.* [*pag.* 543.] qui putant „ Ecclesiam *Romanam* Symbolum in „ Missa legisse ante Saeculum nonum, „ quia de Symbolo post Evangelium „ cantando ordines *Romani* apud MA„ BILLONIVM II. V. & VI. aperte „ mentionem faciunt; at BERNO „ *Augiensis*, testis oculatus, distincte „ adse-

Symboli origo & nomen.

III. Vocatum est autem Symbolum, non ἀπὸ τȣ͂ συμβάλλειν, quod compositum fuerit quasi frustatim, sed quia Symbolum significat symbolum notum, idest tesseram. Argumentum hujus rei est, quod vocatum sit a *Graecis* σύμβολον σημαντήριον τεκμήριον, hoc est signum, indicium ad explorandam fidem.

Quare Symbolum non cantetur singulis diebus?

IV. At quare non dicitur omnibus diebus? Quidam putant solum cantari in iis festis, de quibus mentio fit in symbolo, ut in die Nativitatis, Resurrectionis, festis Apostolorum ob τὸ *Communionem Sanctorum omnium* (10). Non placet. Caussa autem, cur tantum Dominicis diebus, & Festis celebrioribus cani coeperit, est, quod non caneretur, nisi a communicaturis (11).

V. Quae-

„ adserit: *Symbolum* Romani *usque* „ *ad haec tempora divae memoriae* „ HENRICI *Imperatoris* NVLLO „ MODO *cecinerunt*. Cui non contradicunt citati Ordines *Romani*, qui „ non tradunt disciplinam Basilicarum „ Urbis, sed Ecclesiarum *Galliae*, in „ quibus *Gelasianus*, aut *Gregorianus* „ receptus quidem erat, sed ritibus „ quibusdam *Gallicanis* immixtus, ut „ facile est hos Ordines diligentius in„spicienti deprehendere. Neque ob„stat, quod AMALARIVS in *Ecloga* titulum habeat *de Credo in Deum*, „ quo de Symbolo, post Evangelium „ recitari solito, tractat. Siquidem „ hoc loco ritum *Romanum* purum „ non exhibet, *nam*, inquit, *convenit* „ *populo post Evangelium*, *quo Christi* „ *verba audivit*, *intentionem credulitatis suae praeclaro ore proferre*; si„quidem populus in *Gallia*, & in „ *Hispania* Symbolum in Missa reci„tabat, non item *Romae*. Certe idem „ AMALARIVS [*Lib. III. de Eccles. offic.*] fuse singulas Missae *Romanae* „ partes exponens, de symbolo ta„cet: & Ordines *Romani* genuini III. „ & IV. HITTORPII, atque is, quem „ illustrissimus BLANCHINIVS in „ Prolegomenis ad tomum tertium „ ANASTASII opus edidit, quique „ olim ad usum Basilicarum Urbis „ fuerant exarati, non modo silent de „ symbolo, sed nullum symbolo reci„tando locum vacuum in Missa relin„quunt. „ Hactenus LESLAEVS: quae fusiore calamo illustravit P. de RVBEIS tum in dissertatione, quam vitae GREGORII *Cyprii* adtexuit *Venetiis* 1753., tum in dissertatione *de Sacr. Foroiulienf. Ritib. cap. VI.*

(10) Ita INNOC. III. (*de myster. Missae L. II. c.* 52.) Qui porro hi dies sint, distinctius tradunt GRANCOLASIVS (*Ancienn. Liturg. p.*531.) & SALA (*T. III. in BON. p.* 157.)

(11) Hanc rationem ex *Toletano* III. Concilio hausisse Auctor videtur. Nam ibi Symbolum *priusquam Dominica dicatur oratio*, *clara voce a* POPVLO *decantari debere statuitur*, *quo & fides vera manifestum testimonium habeat*, *& ad Christi corpus*, *& sanguinem praelibandum pectora populorum fide purificata adcedant*. Sed unum hoc, nisi admodum fallor, *Toletani* Patres indicant eos, qui communi-

V. Quaeri etiam potest a quibus recitetur. INNOCENTIUS (lib. IV. *de Mysteriis Missae* cap. 31.) adnotat solitum cantari non a Cantoribus, sed ab hypodiaconis. Puto quia primum non canebatur. Deinde quia debebat addisci a Populo, praecinente aliquo. Jam Cantorum non erat docere populum, & Diaconi erant impediti. Itaque hypodiaconi recitando praeibant populum (12). Ita vidi recitari in quibusdam vicis a populo universo, puero praeeunte ex edito loco. *A quibus recitetur?*

§. XVII.

OFFERTORIUM.

I. SEquitur Offertorium, cujus nominis leguntur in libris scriptis de rebus Ecclesiasticis variae significationes. Aliquando vocatur Offertorium id, quod offertur, ut quum Sacerdos dicitur *vivere ex offertorio*. Secundo illud tempus, aut ille locus, quo fiebat oblatio; quare illud spacium, quod est inter symbolum, & *orate pro me fratres*, vocatur *offertorium*, quamvis variae ibi recitentur orationes. Tertio genus quoddam lintei, quo operiebatur calix, & a Diacono excipiebantur oblationes, ut notat *Georgius* CASSANDER in suis Liturgiis. Nam antequam Sacerdos offerret, diaconus linteo intercipiebat omnes oblationes. Deinde adponebat Sacerdoti, eidemque calicem linteo purgatum, & tectum porrigebat. Legimus in libris Ordinis *Romani*: *Diaconus ponit calicem juxta oblatas Pontificis involutis ansis cum offertorio*. Dubito, an sit vera observatio. Nam eo loco puto legendum esse *cum opertorio*. Quod autem vocaretur illud linteum *opertorium*, manifestum est, quod idem esset quod vocatum fuit *fanon fanonis*, ut est in eodem libro *Nomen offertorii.*

O 2

municaturi essent, symboli recitatione, quae fidei luculenta professio erat, purificari; hinc autem quei colligi possit, symbolum ab illis, qui communicaturi essent, tantummodo recitatum fuisse, equidem non intelligo.

(12) Non displicet ingeniosa haec conjectura, nisi quod eo loco INNOCENTIUS tradit, ad solam solemnem *Romani* Pontificis Missam spectasse. Nam ALENSIS saeculi XIII. Theologus [*de Sacram. Euch. q. X.*] diserte ait: *idcirco Romano Pontifice solemniter celebrante non Cantores in choro, sed Subdiaconi ad altare decantant; & ipsi generaliter in Missa respondent, donec Pontifex dixerit: Pax Domini sit semper vobiscum.*

libro *de Ordine Romano*: *Diaconus offert cum fanonibus mundis* [1].

Oblatarum forma. II. De oblationibus, quae offerebantur, explicatum est, quum egi de materia Sacramenti Eucharistiae [2]. Quum ergo con-

(1) Legimus in vita S. WIBORADAE Virginis, & Martyris apud MABILLONIVM [*saec. V. Bened. pag.* 51.] anno DCCCCXXV haec verba: *Calicem, & patenam, vel corporale, sed & fanonem, cum quo solita es offerre, omnia pura, & munda aqua lavare praecipias*. Ubi MABILLONIVS in notis triplicem *fanonis* significationem statuit, nimirum pro quavis mappula, secundo pro parte illa sacrae vestis, quae *manipulus* vocatur, tertio pro corporali. Ibi autem de fanone agitur, seu linteo oblatitio, de quo vide FONTANINVM in *disco Christiano votivo* (*cap. XXI. pag.* 65.). HARIVLPHVS item in *Chronico Centulensi* (*Lib. III. cap. III*) apud DACHERIVM (*Spicil. T. IV. pag.*481.) recensens sacrum thesaurum Ecclesiarum illius Monasterii, prout an. DCCCXXXI. descriptus fuerat, inter cetera haec exprimit: *Fanones ad offerendum auro parati XIV. ex brandeo* (idest ex velo) *tres, ex pallio* (idest ex serico, seu alia materia pretiosa) *quindecim*. Hinc inquit SALA (*in* BONAE *Lib. II. cap.* 8. §. *I. p.* 200.), discimus, quid sint in ordine Romano: *Fanones offertorii*, quidve significent. apud AMALARIVM in *Eclogis de offic. Missae* verba illa: *cum fanonibus offerunt*.

(2) Enimvero de his agit MALDONATVS *de Eucharistia quaest. VI. T. I. Varior. op. Parif. edit. pag.* 86. In Codice tamen L. ista leguntur. „ De oblationibus tria quoque sunt „ dicenda. Primum quod offeratur; „ Secundo, qua forma erant oblatio„ nes: Tertio, qui offerebant, viri so„ li, an feminae? Quod ad primum „ adtinet, varii imprimis exstiterunt „ abusus propter nimiam quamdam „ hominum curiositatem. Nonnulli „ enim, ut *Cataphryges* & *Pepuziani*, „ offerre volebant vinum sanguine hu„ mano suffusum, & mixtum, ut „ magis Sanguinem Christi per so„ lam oblationem exprimere videren„ tur, ut ait AVGVSTINVS in lib. „ *de haeres* (h XXVII. & XXVIII.) „ & EPIPHANIVS (haer. XL.) „ Unde Christianos propter illos *Cata„ phryges* gentiles vocabant *homicidas* „ apud TERTVLLIANVM *Apol. „ cap. VII.* & *IX.* & apud MINV„ TIVM in disputatione OCTAVII. „ Alii, nempe *Artotyritae*, propter „ adfectionem (f. adfectationem) figu„ rarum veteris Testamenti caseum coe„ perunt offerre, aut purum, aut „ mixtum cum farina, ut ait D. AV„ GVSTINVS libro de *haeresibus* „ [*haeresi XVIII.*] & EPIPHANIVS „ (*haer.XLIX.*). *Manichaei* offerebant „ panem mixtum humano semine. „ Miror D. AVGVSTINVM loquen„ tem de hoc scelere *Manichaeorum* „ in libro de *haeresibus* (*cap. XLVI.*) „ scribere, & dicere, nullum Chri„ stianorum id scire potuisse, nisi „ *quando instante* VRSO *Tribuno ali„ qui* (eorum) *adducti sunt*, quum „ per octo annos cum *Manichaeis* ver„ satus esset. Id autem per quamdam „ puellam patefactum fuisse testatur „ CYRILLVS in sexta *Catechesi illu„ minatorum*, qui post AVGVSTI„ NVM vixit. Deinde idem LEO „ Papa in *Sermone I. de jejunio deci„ mi mensis* dixit, fuisse patefactum „ per

constitutum esset Canonibus Apostolorum, ut non offerretur, nisi panis, & vinum, panis semper oblatus est forma rotunda, quae satis colligitur ex ea historia, quam commemorat GREGORIVS *Magnus* (lib. IV. *Dialog.* cap. IV.), ubi vocantur *oblationum coronae*, quas nos appellamus hostias, a forma scilicet rotunda, ut nos facimus tonsuram [3]. Notavit interpres Ordinis *Romani*, fuisse illum antiquum morem, & factas hujusmodi coronas, sive hostias ex pugillo farinae; debuisse enim esse parvas ob multitudinem communicantium; pugillus autem est minima mensura, & eas adtulisse singulas feminas aqua maceratas. Vide quid JOHANNES Diaconus narret de puella, quae a se maceratam hostiam cognovit inter communicandum (*lib. II.*). Ad haec quia non semper communicabant, non semper offerebant oblationes. Itaque Sacerdotes quum non haberent, quod consecrarent, coacti sunt, vel ipsi, vel Diaconi ostiatim petere pugillum farinae, ac deinde in hostiam pinsere, qui mos etiam nunc servatur apud *Graecos*, & apud nos pridie Resurrectionis Sacerdotes petunt farinam, & quod inde confluit panis, postridie dant populo post communionem, vocantque *oblatas* vocabulo antiquo *Galli oublies*. Deinde consuetudo has oblatas mutavit in pecuniam, idest denariolos, cujus caussam HONORIVS in lib. de *Gemma animae* (*cap. 63.*) scribit fuisse figuram. Ego credo, quia erat molestum quotidie conficere oblatas, coeptum dari pecuniam, qua emerentur. Ergo singuli conferebant, & osculabantur manipulum, & stolam. Caussa est, quia manipuli erant chirothecae Sacerdotis, quales nunc sunt quaedam viatoriae, quas brachio adpendebant, ut fit. Quia ergo magna veneratione adficiebantur Sacerdotes, & Episcopi, ut

" per quosdam *Manichaeos* a se inquisitos. Alii offerebant alia, ut " agnos, haedos, deinde caseum. Et " quia hoc non decebat, prohibitum " fuit in *Canon.* III. & 4. *Apost.* & " in epistola IVLII Papae ad Episco" pos Aegypti, & in Concilio *Africano* (*cap.* 4.) & in Concilio III. " *Braccarensi* [*Can* 1.] & in sexta " synodo generali [*Can. XXVIII.*] " Statutum autem fuit, ut panis, & " vinum tantum offerretur. Et si quis " vellet benedici aliquid post Missam, " hoc faciat, ne videatur simul cum " Corpore Christi illa etiam consecrare.

(3) Confer BONAM [*Lib. I. cap. XXIII.* §. 10. *&* 11.] GRANCOLASIVM (*Ancienn. Liturg. pag.* 555) & GEORGIVM (*T. II. de Lit. Rom. Pont. pag.* 202.)

ut legimus folitum populum ofculari manus & pedes EPIPHANIO Epifcopo, dabat potius Sacerdos chirothecas, aut ftolam ofculandam, quam manus. Poftea crevit avaritia, ut Sacerdotes, quod fponte offerebatur, coeperint jure exigere; quod effet melius non fieri (4).

Qui offerebant? III. Omnes autem offerebant, qui in communione Ecclefiae effent, ut conftat ex CYPRIANO in libro *de Eleemofyna*: *Locuples matrona fine facrificio in templum venis*. Item D. AMBROSIVS (in 1. *ad Cor. Cap. XI.*) & *Concil. Matifcon.* (Cap. IV.) [5]. Itaque faepe leges in Conciliis de Poenitentibus admittendis fine oblatione ad communionem, ideft ad orandum cum Chriftianis, fcilicet ita ut non offerant, ut in *Ancyrano* (*Cap.* 5. 6. 7. 8. 16.) *Nicaeno* (*cap.* 11. 13.) Hinc excipiebantur cantores, quia, ut docet AMALARIVS *Lib. de rebus Ecclefiafticis* (*Cap.* 6.) propter neceffitatem canendi non habebant facultatem huc illuc difcurrendi, fed folum offerebant aquam in vafe argenteo, aut quia aliquis debebat dare, utpote neceffariam ad facrificium; neque enim populus aquam portabat: aut quia deberent cantores aquam bibere. Unde etiam nunc alicubi mos eft, ut Cantorum Schola offerat aquam vafe argenteo (6). Quia vero populus

(4) Vide citatum GEORGIVM (*l. c. pag.* 207. *n.* 15.)

(5) Adde cum MABILLONIO, & GEORGIO (*T. II. pag.* 199.) infignem GREGORII *Turonenfis* locum in lib. de *gloria Confeffor.* (*cap. XV.*) Narrat is, mulierem Senatorii ordinis pro conjugis fui anima quotidie per annum integrum, ad Miffarum folemnia oblationes adtuliffe: *Semper fextarium Gazeti vini* [ideft e *Gaza Palaeftinae* urbe advecti] *praebuit in Sacrificium Bafilicae Sanctae; fed Subdiaconus nequam refervans gulae Gazetum, acetum vehementiffimum offerebat in calice, muliere non femper ad communicandi gratiam adcedente*. Ea vero mulier de Subdiaconi fraude in fomnis a viro admonita, adceffit ad communionem calicis, e quo, loco vini quod obtulerat, haufit acetum vehementiffimum. Obfervat inter cetera MABILLONIVS, hanc mulierem oblationem vini feciffe etiam his diebus, quibus non communicabat; quibus vero diebus communicabat, vinum haufiffe ex calice alio a calice Sacerdotis; nam aeque Sacerdos, ac mulier, Subdiaconi dolum deprehendiffet, fi uterque ex uno, eodemque calice bibiffet. Calices ifti, in quibus laici communicabant, *minifteriales*, & *offertorii* dicebantur.

[6] XIII. faeculo excipiebantur ab oblationibus ferendis Clerici, tefte ejus temporis Scriptore *Johanne* BELETHO (*de divin. offic. cap.* 14.) *nifi in exfequiis* mortuorum, & in nova celebratione Sacerdotis. *Nam*, inquit, *inhumanum videretur, fi ii offerre tenerentur, qui ex oblationibus aliorum vivunt*.

pulus diu manebat in ista oblatione, interim aliquid canebatur, quod ideo vocatum est *Offertorium*(7).

§. XVIII.

DE LOTIONE MANUUM, ALIISQUE AD SECRETAM.

I. DE lotione manuum meminerunt DIONYSIUS *Areopagita* (*Cap. III. de Eccles. Hierarch.*) CLEMENS (*lib. VIII. Constit. cap.* 15.) non tam ut habeat Sacerdos mundas manus, quam ut significet animi munditiem, & puritatem requisitam in Sacrificio, ut docet CYRILLUS *Hierosol.* 5. Catechesi: *Vidistis*, inquit, *Sacerdotem lavantem manus, non ut mundaret sordes corporis sui, sed ad signum puritatem animi osten-* *Lotio manuum.*

(7) Fiebat olim oblatio sine cantu, vel Antiphona; ex quo remansit consuetudo, ut in Sabbatho Sancto pro offertorio nulla canetur Antiphona; & illa alia in nonnullis *Galliarum* Ecclesiis, ut quando adhibetur organum, similiter cantus offertorii omittatur. Processu temporis psalmi integri decantari coeperunt; postea Antiphona cum versibus quibusdam; ac tandem una sola Antiphona ex Psalmo, vel alio S. Scripturae loco deprompta, dicta *offertorium*, ab offerendo. Integros Psalmos in Ecclesia *Africana* hoc loco a Choro decantatos fuisse testis est S. AUGUSTINUS; de Offertorio vero cum versu ita habet Ordo Romanus I. (*n.* 26.) *Tantum semel de offertorio, seu & versu ipsius duabus vicibus ad unam Missam domno Papae cantatur*. Ubi duo in hoc cantu distinguuntur; nempe ipsum offertorium, & versus. Talia offertoria cum duobus, tribusve versibus in vetustis Missalibus inveniri observat MABILLONIUS [*in not. ad ord. I.*] ex AMALARIO. Qui versus in secundo ordine *Romano* clarius commemorantur: *Interim cantores cantant offertorium cum versibus suis* &c. Apud GREGORIUM singula offertoria plures versus habent adjunctos. Ideo autem multiplicati versus, & quandoque integer Psalmus, repetita post singulos versus Antiphona cantari consuevit, ut toto illo tempore, quo populus offerebat, psallentium Clericorum voces audirentur. Sicut olim in veteri Testamento, quum populus offerret holocausta, in voce, & tubis, ac cymbalis laudes Deo canebant, ut ea modulatione se hilari mente munera Deo offerre indicarent. *Lugdunenses*, *Laudunenses*, & *Rothomagenses* offertorii versus in aliquot Missis retinuerunt; in plerisque autem Ecclesiis, sicut in *Romana*, ab offertorio sublati sunt: *Tum quia*, inquit BONA (*Lib. II. c.* 8.) *populi oblationes cessarunt, quae longam psallendi moram exigebant; tum quia organa introducta sunt, quae quum pulsantur, nec ipsum offertorium cantatur*.

ostendendi; lavabat etiam, ut significaret populum, qui communicaturus erat, debere esse mundum.

Post Lotionem. II. Sequuntur post lotionem duae orationes recitandae super oblationes. Alterius initium est: *Suscipe Sancte Pater &c.* postquam enim oblatae erant repositae super altare, Sacerdos recitabat hanc orationem super illas. Alterius vero initium est: *Omnipotens sempiterne Deus*, vel *Veni sanctificator*. MICROLOGVS observat (*de caeremoniis Missae cap.* XI.) usu gallico introductas fuisse has duas orationes in Ecclesiam *Romanam*, quia in Ecclesia *Romana* non dicebantur: Inde constat Ecclesiam *Romanam* ex aliis Ecclesiis privatis usurpasse caeremonias quasdam [1], quamquam nonnihil mutato ordine.

De Orate Fratres. III. Sequitur alia caeremonia. Nam post lotionem solet se convertere Sacerdos ad populum, & dicere: *Orate pro me* [2] *Fratres*. Adnotavit AMALARIVS (*cap.* 16.) hinc inchoari verum & proprium sacrificium, quia veluti iterum repetito exordio Sacerdos admonet populum, & fit quasi novus introitus Missae Fidelium, & non Cathecumenorum. Hoc autem faciebat Sacerdos, quia erat adgressurus rem magnam. Nam cetera, quae in Missa antecedunt ad hunc usque locum, sunt res communes, ut dicit D. AMBROSIVS; sunt enim lectiones, orationes, conciones: Unde quidam Summistae dixerunt, satisfacere praecepto Ecclesiae, qui ex hoc loco Missam audiat; sed Ecclesiae sensus est, ut tota Missa audiatur.

Responso: Suscipiat Dominus IV. Sequitur alia caeremonia, & consuetudo laudabilis, quae observatur in nonnullis locis, ut quum Sacerdos se convertit, & dicit: *Orate pro me fratres*, populus respondeat illi aliquid, quod mihi valde placet. Nam non est consentaneum, ut populus maneat mutus, quum invitatur a Sacerdote ad orandum. Quapropter mos Ecclesiae *Romanae* in quibusdam locis est, ut popu-

---

(1) C. M. „ Observat MICROLOGVS cap. XI. *Gallico* usu fuisse introductas, quum *Romano* non solerent recitari: sed nunc etiam *Romano* recitantur (ut agnoscere possis, his in rebus non solum rivos manare e fontibus, sed etiam fontes e rivis interdum haurire). „ De his porro orationibus consule BONAM, GRANCOLASIVM, BENEDICTVM XIV. & GEORGIVM.

(2) Verba *pro me* e nostris Missalibus expuncta sunt: ea tamen leguntur in Ordine *Romano* VI. n. 10. & apud vulgatum ALCVINVM (*de divin. offic. cap. XI.*)

populus respondeat aliquid adcommodate Sacerdoti, ut aliquem versum psalmorum, ut in quibusdam locis Psal. XVII. *Dominus memor sit tui, memor sit omnis Sacrificii tui, & holocausti &c.* & alii alio loco: *Holocaustum tuum pingue fiat*; alio in loco: *Spiritus superveniat in te*; aliis in locis: *Suscipiat Dominus &c.* [3]

§. XIX.

DE SECRETA.

I. SEquitur oratio, quam *secretam* vocant, quae est prima, quam dicit Sacerdos, postquam se convertit: Ceterum quare appelletur *secreta*, non est difficile nosse, nimirum quod in silentio, & tacite dicatur; illud tamen est difficile definire, quid vocetur secreta. Nam si inspiciamus titulos librorum Missalium, una tantum oratio habet hunc titulum *secreta*, quam post conversionem ad populum, quum dixit *orate pro me*, recitat Sacerdos. At qui a CCC., vel CCCC. annis scripserunt de caeremoniis Missae, secretam dicunt vocari non tantum hanc orationem, sed ea omnia, quae ab hoc loco usque ad communionem silentio dicuntur a Sacerdote, ut etiam complectantur canonem. Inde illi putant nomen illud *secreta* non esse singularis numeri, sed pluralis, idest *sequuntur ea, quae secreto dici debent*. DVRANDVS dixit, secreta vocari quaecumque sub silentio dicuntur; sed hanc primam orationem, quae secreta dicitur, *secretulam* vocari solitam, aliquando *secretam minorem*, quasi minus secretam, quod quae sequuntur, sint secretiora. Videntur haec verisimilia; sed tamen innituntur falso principio, nempe ea omnia, quae nunc silentio dicuntur, fuisse olim secreto dicta; quod falsum est. Primo ergo sciendum est, Canonem Missae fuisse olim solitum in Ecclesia clara voce recitari, & etiam verba consecrationis: *Hoc est Corpus meum*, & *Te igitur clementissime Pater* &c. tam clara voce recita-

Canon, & ipsa consecrationis verba num semper secreto dicta fuerint?

Mald. p

(3) Has, aliasque ejusmodi formulas, quibus olim populus Sacerdoti respondere consueverat, vide apud BONAM (*Lib. II. cap. VI. §. 9.*) GRANCOLASIVM (*Ancienn. Liturg. pag. 580.*) & GEORGIVM (*T. II. pag. 230. seqq.*) Nunc populi nomine unus minister respondet.

recitabantur, ut totus populus audiret. Magnum argumentum est, quod sumitur ex ipsa institutione. Nam Christus clara voce recitavit illa verba: *Hoc est Corpus meum*, quia Apostoli non audissent, si silentio dixisset. D. THOMAS (3. *part. quaest.* 78. *art.* 1.) recitat de hac quatuor opiniones praeter alias. Quidam dicebant, Christum nullis verbis usum fuisse; quorumdam vero, ut INNOCENTII III. opinio fuit, Christum quidem usum fuisse verbis, sed illa bis protulisse, semel quidem secreto apud se, quum consecravit corpus suum, ut hac ratione doceret nostros Sacerdotes ita eos debere consecrare; deinde ut Apostoli intelligerent, quid illis daret, clara voce protulisse illa verba. Quae ratio merito refellitur a D. THOMA [1]. Praeterea constat haec in Ecclesia antiqua clara voce fuisse recitata. Hoc colligitur ex D. PAVLLO (1. *Cor.* XIV.) *si benedixeris* (idest consecraveris Corpus Christi: proprie enim loquitur PAVLLVS de Eucharistia, dicendo: *Hoc est Corpus meum*) *spiritu* (ita ut populus non intelligat te) *qui supplet locum idiotae* (idest populus ipse, qui saepe numero est rudis & ignarus) *quomodo dicet AMEN super tuam benedictionem*? Idest non poterit respondere *Amen*, idest adprobare quod dicis [2]. Ceterum non tantum tempore D. PAVLLI, sed etiam fere usque

(1) Ego vero nullum censeo esse hoc argumentum ex Christi exemplo petitum. Quemadmodum enim si quis, quod nunc Episcopus ordinans lente ac paullo elatiore voce secretas proferat, ut Sacerdotes novissime initiati eas cum ipso recitare, & Consecrationis verba uno eodemque, quo ille, tempore pronunciare possint; contenderet, Sacerdotes illos clara voce easdem orationes recitare deinceps quoque debere, inepte argumentaretur; ita inanis est a Christi exemplo ad rem nostram collectio, quum Dominus voce, quae ab Apostolis audiri potuerit, in ultima coena panem & vinum consecrarit, ut eos, quos tunc Sacerdotio initiabat, consecrandi modum doceret.

(2) Plurimi tamen Apostoli verba de precibus non liturgicis, ac publicis, sed privatis, quae tamen in fidelium coetu haberentur, intelligunt, ut ESTIVS, IVSTINIANVS, MENOCHIVS, TIRINVS. IVO *Carnotensis* de convenientia veteris & novi Sacrificii diserte ait, non alibi *Amen* reperiri, quam post verba, *per omnia saecula saeculorum*, & Apostoli verbis ad id explicandum utitur. *Tamquam de interioribus ad exteriora procedens, adsensum Ecclesiae quaerit sonora voce, Per omnia saecula saeculorum: supplet populus super oratione ejus locum idiotae, & respondet Amen, hac una participem voce se faciens omnium charismatum, quae Sacerdos multiplici Sacramentorum diversitate studuit impetrare.*

que ad tempora D. GREGORII populus solebat respondere *Amen*, postquam Sacerdos protulisset verba consecrationis: *Hoc est Corpus meum*, ut constat ex D. AMBROSIO, HIERONYMO, EVSEBIO *Caesariensi*: Deinde *Graeci*, qui erant caeremoniarum tenacissimi, usque in hodiernum diem retinent hunc morem, ut clara voce omnia recitent, excepta una aut altera oratione, ut refert *Graecus* auctor BESSARION in suo *Lib. de Euchar.* [3]. Adcedit, quod IVSTINIANVS Imperator

p 2 Chri-

(3) De *Graeca* Ecclesia sequenti adnotatione dicemus. Apud *Occidentales* Ecclesias ad nonum fere saeculum morem obtinuisse, ut plures Canonis orationes (licet non omnes) ipsaque consecrationis verba altiore voce recitarentur, mihi verisimillimum est. De *Africana* id constat ex S. AVGVSTINI epistola ad IANVARIVM. De *Mediolanensi* quoque diserta sunt S. AMBROSII verba *de his, qui mysteriis initiantur* cap. IX. *Ante benedictionem*, inquit, *verborum coelestium alia species nominatur; post consecrationem Corpus Christi significatur. Ipse dicit sanguinem suum: ante consecrationem aliud dicitur; post consecrationem Sanguis nuncupatur, & tu dicis Amen, hoc est verum*. Neque enim populus id respondere potuisset, nisi *benedictionem verborum coelestium* intellexisset. An *Gotho-Hispani*, & *Galli* olim verba consecratoria submissa, an elata voce protulerint, non satis constat, inquit LESLAEVS (*ad Miss. Mozarab. p.* 542.) „ Si constaret hanc „ rubricam, qua praescribitur, *ut om-* „ *nibus diebus praeter festivos* elata „ voce dicatur *in meam commemora-* „ *tionem*, esse antiquam, suspicari „ haud temere liceret, reliqua sub „ missa voce esse prolata; sed de an- „ tiquitate hujus rubricae merito am- „ bigitur. Quod autem dicunt titu- „ lum orationis *post mysterium*, & „ *secreta*, quae in libris *Gallicanis* „ legitur, probare *Gallos* verba con- „ secratoria submissa voce protulisse, „ fundamento labili nititur: nam ora- „ tio illa *post mysterium* denominata „ est, quia verba illa *mysterium fidei*, „ quae in consecratione calicis profe- „ runtur, consequitur; ab aliis vero „ *post secreta* eadem oratio dicitur, „ quia *secretum* latine idem signifi- „ cat, quod *Graece mysterium*; quare „ denominatio *post mysterium*, & de- „ nominatio *post pridie* a populo ora- „ tionibus, quae consecrationem con- „ sequuntur, impositae, indicare vi- „ dentur, verba consecratoria, tam in „ *Gallia*, quam in *Hispania* alta vo- „ ce a Sacerdotibus fuisse olim pro- „ lata. Si quidem eae denominatio- „ nes non aliam caussam habuisse vi- „ dentur, quam quod *Gotho-Hispani*, „ quoties Missae Sacrificio interfue- „ re, voces has POST PRIDIE, & „ *Galli* illas MYSTERIVM FIDEI, „ cum aliis consecratoriis verbis, cla- „ re a Sacerdote prolatas audiverint. „ Quod vero ad *Romanam* Ecclesiam, ceterasque illius ritibus addictas spectat, cum BENEDICTO XIV. (*de sacrosf. Missae Sacrif. Lib. II. cap. XXIII.*) & GEORGIO (*de Liturg. Rom. Pont. Lib. IV. cap. I.*) qui tamen aliqua, quae diligentius examen postularent, aliqua etiam iis, quae ex LESLALO modo descripsimus, non

satis

Christianis, propterea quod aliqui Sacerdotes erant adeo ignorantes, ut non possent discernere, quae clara voce essent recitanda, fecit Novellam CXXIII. in qua praecepit, ut Episcopi omnes, & Presbyteri sanctam oblationem non secreto, sed clara voce celebrarent [4].

Quam ob caussam mutata sit consuetudo.

II. Videndum igitur quam ob caussam mutata sit haec consuetudo. Quum essem puer, & aliquando incidissem in tabellam quamdam, in qua erat *Te igitur clementissime Pater*, verba consecrationis scripta legebam, sed quidam reprehendit me dicens, in tabella esse verba Consecrationis scripta, quasi peccassem, quod legissem. Narravit tunc, aliquando fuisse pastores in agro, qui quod audirent quotidie in Missa Sacerdotem clara voce recitantem verba consecrationis, forte ridendi jocandique caussa etiam recitassent ea verba tenentes panem, & adparuisse carnem, deinde ictos fuisse fulmine. Quod credebam esse fabulam; sed postea legi id adcidisse. Antiquus Auctor HONORIVS *Augustodu-*

satis consentanea immiscent, putarim, totum Canonem, & praecedentes quoque, quas *Secretas* dicimus, orationes fuisse submissa voce a Sacerdotibus recitatas. Vide illos, & praecipue P. LE BRVN (*Liturg. T. IV. diss. XV.*)

(4) *Vereor*, inquit, de MARCA in *Conc. Sacerd. & Imp.* (lib. II. cap. 6.), *ne IVSTINIANVM damnare cogamur, quod de sacrae Liturgiae ritibus constitutionem ediderit, qua mystica verba consecrationis Eucharistiae elata voce, non autem demissa, ut solemne erat, proferri jubet, ut qui locum tenet idiotae, Amen succinere possit. Praeterquam quod enim de ritu Sacrificiorum decernere tentat, quae pars disciplinae solis Sacerdotibus competit, antiquos Ecclesiae mores sollicitat, qui, ut reverentia mysteriis conciliaretur, preces mysticas demissa voce proferri induxerant, ut testatur* BASILIVS. Cl. MVRATORIVS *in diss. de Reb. Liturg.* (*cap.* 20.) *satis compertum* non habet, quod LE BRVNIVS adfirmavit, ex hac IVSTINIANI lege profectum, quod *Graeci*, & *Orientales* consecrationis verba elata voce recitent. Verum cum BENEDICTO XIV. (*L. c. n.* 14.) animadvertendum, IVSTINIANVM non adferre veterem consuetudinem, qua (si quae fuisset) profecto usus esset: Quod indicium facit, Canonis preces ante IVSTINIANVM demissa voce recitari consuevisse. Neque etiam dicit, quamdam Missae partem tono recitari solitam cantui opposito, sed secreto, eaque voce, quae non audiretur; ideoque jubet, deinceps recitari *non in secreto, sed cum ea voce, quae exaudiatur*. Igitur *submissa voce* non significat, quod contendunt Novatores, vocem cantui oppositam; sed quae ab aliis non audiatur. Ceterum LE BRVNIVS ostendit, *Orientales* aliquot Ecclesias arcanum, & silentium, frustra ea IVSTINIANI refragante Constitutione, retinuisse, ut videre est *Tom. IV. pag.* 154. *& seq.*; idque ex ritu etiam recentiorum *Graecorum* adparet, qui voce quidem elata verba Consecrationis, demissa vero alias orationes Canonis proferunt.

ftodunenfis (*lib. I. de Offic.*) refert id adcidiffe: Deinde alius etiam auctor fatis antiquus abhinc fere CCCC. annis INNOCENTIUS III. (*lib. de Myfteriis Miffae cap.* 1.). Praeterea quidam etiam alius non magnus quidem auctor, fed tamen non malus BELETHVS, qui fcripfit de officiis Miffae, & DVRANDVS, qui fcripfit librum nuncupatum: *Rationale divinorum Officiorum cap. XXXV.* narrat idem [5]. Itaque hi omnes auctores hanc fuiffe cauffam dicunt, cur clara voce nunc non recitentur verba confecrationis [6]. Adferunt etiam hujus rei multas alias rationes. Primum, ne fieret vile, quod fanctum eft, hoc officium; Secundo, ad fignificandum filentium Chrifti, qui quum pateretur, obmutuit. Tertio, ut Sacerdos effet magis apud fe collectus, dum in filentio oraret. [7]

III. Ceterum non credo has rationes effe veras. Ifti enim dicunt, non tantum primam hanc orationem fuiffe vocatam *fecretam*; fed etiam omnia ea, quae in Canone Miffae continentur. Ego vero credo, hanc primam orationem folam fuiffe vocatam *fecretam*, antequam haec confuetudo mutata effet dicendi Canonem fecreto, ut non tantum illa, fed etiam reliqua, quae funt in Canone dicerentur: quod multis conjecturis probari poteft. Prima eft, quod in Liturgiis *Graecorum* legamus, Sacerdo- *Sola prima oratio fecreta.*

(5) Quodque gravius eft, idem narrat, neque ex incertis rumoribus, quemadmodum Auctores a MALDONATO noftro indicati, qui folum informem quamdam, confufamque habuere hujus miraculi notitiam, fed ex GREGORII cujufdam viri fumma finceritate, & candore, illorumque temporum, quibus id adcidit, aequalis teftimonio, *Johannes* MOSCHVS fub initium VII. faeculi fcriptor in *Prato Spirituali cap.* 195.

(6) Sed perperam. Nam quum in *fecunda Syria* circa fexti faeculi exitum (vide BENEDICTVM XIV. l. 1. n. 6.) id contigerit, *Orientales* potius, quam *Occidentales* Ecclefiae eo miraculo excitatae augufta Confecrationis verba filentio recitare didiciffent; illae tamen in praeftituta a IVSTINIANO recitatione perftiterunt. Quid? quod in ipfo *Occidente* duobus, tribufque poft illud prodigium faeculis elatae recitationis mos, ubi coeperat, perduravit. Nihil ergo ex eo miraculo in Ecclefiam novae confuetudinis invectum fuit.

(7) Aliam cauffam adfignat octavi circiter faeculi Anonymus, cujus *Expofitionem Miffae* vulgavit MARTENIVS (*de ant. Ecclef. ritib. Lib. I. cap. IV. art. XI.*) Ejus verba funt: *Quam confecrationem Corporis, & Sanguinis Dominici ideo femper in filentio arbitror celebrari, quia Sanctus in eis manens Spiritus eumdem Sacramentorum latenter operatur effectum, unde & Graece myfterium dicitur, quod fecretam & reconditam habet difpofitionem.*

cerdotem recitare nonnullas preces secreto, dum populus occupatur aliis rebus, & habent suos titulos etiam hodie hujusmodi orationes, ut silentio dicendae sint. Secunda est, quod videamus populum longo tempore fuisse occupatum in oblationibus. Quemadmodum ergo coeperunt cantare versus aliquos DAVIDIS, quos *Offertorium* vocarunt, dum Populus offerebat, ne prorsus ociosi viderentur; ita credendum est, Sacerdotem, qui non adcipiebat oblationem, sed Diaconi ipsi in pannis adcipiebant, & eas reponebant super altare, semper fuisse conversum ad altare; & certe id deberet hodie fieri ad vitandam avaritiae suspicionem. Ergo quid ageret tunc Sacerdos conversus ad altare? Nam videmus populum occupatum in oblationibus, & cantores in canendo offertorio. Sacerdos, ne nihil ageret, coepit apud se solus orare, & ideo vocata est *secreta* [8]; nisi dicamus forte fuisse appellatam *secretam*, non quod diceretur secreto, sed quod a solo Sacerdote. Nam in ceteris partibus Missae non solus Sacerdos, sed totus etiam populus orabat clara voce, & sequebantur cantores praeeuntes. Quum autem veniebant ad hanc orationem, cui titulus est *secreta*, solus Sacerdos populo silente recitabat illam orationem, ita ut dicta fuerit *secreta*, non a silentio Sacerdotis, sed populi [9]; sed tamen primam rationem puto esse verisimiliorem.

§. X X.

(8) Equidem non video, quei haec conjectura in oratione, quae post oblationem, immo & post admonitionem *orate Fratres* recitanda sit, locum habere possit.

(9) Intactam haec ratio difficultatem relinquit; locus enim superest quaerendi, cur populus huic orationi non responderet? Aliam innuit caussam BOSSVETIVS in *explicatione quarumdam orationum Missae* (*cap.*2.), nempe vocem hanc *secreta* originem ducere a *secerno*, quod est *separo*; orationes enim, quae *secretae* dicuntur, tum recitabantur, quum Poenitentes & Catechumeni Ecclesia pulsi essent, vel postquam separatae fuissent oblationes. VERTVS Secretarum infensissimus hostis, quique, si ipsi potestas, totum Canonem jussisset, & ipsa Consecrationis verba alta voce recitari, praecipiti, quo est, judicio & audacia adfirmavit, quod BOSSVETIVS subdubitans, & haesitanter proposuerat. Nihil hac interpretatione violentius: quidni enim tota Missa fidelium *secreta* dici potuerit, quod ejectis Catechumenis, ac poenitentibus haberetur? Quod si potius oblationes jam separatas spectare velis, cur Praefatio, quae clara voce recitatur, *secreta* dici non debeat, quum secretis jam oblatis recitetur? Malim igitur, ut meam hac de re sententiam aperiam, duo

§. XX.

DE PRAEFATIONE.

Cur vocetur Praefatio.

I. Sequitur statim Praefatio [1]. Cur autem ita dicatur, facile erit ex iis, quae diximus, intelligere. Nam Sacrificium proprie inchoatur ex hoc loco [2]. Cetera vero, quae praecedunt, aut pertinent ad Missam Catechumenorum, aut si pertinent ad Missam Fidelium, sunt tantum praeparationes, non Missa, aut Sacrificium. Quemadmodum autem Missa Catechumenorum habuit suam praefationem, & suum introitum, ita decebat, ut Missa fidelium suum haberet introitum, qui vocatur *praefatio*. Itaque propter eam caussam praefatio appellata est, quia est introitus, ex quo Missa fidelium incipit.

II. Sed

duo adfirmare: primum in *Romana* Ecclesia haec omnia secreto recitata semper fuisse, idque ex arcani disciplina. Alterum est, apud *Gallos* recepta quum sub CAROLO M. *Romana* liturgia, & *Gallicana* fuisset abolita, paullatim inductum quoque, ut haec silentio recitarentur, illis fortasse de caussis, quas auctores a MALDONATO laudati indicant, & eorum temporum ruditas satis ferebat: quod idem de *Hispanis* conjicio, ut ii quoque, quibus *Romana* liturgia in eas regiones sub S. GREGORIO VII. invecta ad Mozarabicum ritum celebrare permissum fuit, hac in parte *Romanam* consuetudinem amplecterentur.

(1) Gotho-Hispanis *Inlatio*, Gallis *contestatio*, & etiam *immolatio Missae*. Vide LESLAEVM ad Missale Mozarab. (*pag.* 531.)

(2) Hunc Canonis in Sacramentario *Gelasiano* hoc est exordium: *Incipit Canon actionis: Sursum corda, habemus ad Dominum*. In Missali *Francorum* ante CAROLVM M. usitato indidem canon inchoari dicitur, & a RHABANO MAVRO Missa inde vocatur: „ Postea (inquit *de inst. cler.* „ *l.* 1. *c.* 23.) cantatur Missa a Sa„ cerdote, qui postquam loquitur ad „ populum de elevatione cordis ad „ Deum, exhortaturque eos ad gra„ tias agendas Domino, laudibus os „ implet, rogatque, ut ipse omnipo„ tens Deus Pater, cui deserviunt coe„ lestes potestates, sua gratia illorum „ vocibus jubeat humanas adsociare „ confessiones, quam deprecationem „ mox subsequitur laus ex angelicis, „ & humanis confecta *Sanctus* &c. „ Etiam apud *Graecos* heic liturgiam proprie dictam incipere probat RENAVDOTIVS ex historia patriarchali in vita SONVTII LII., ubi de ABRAHAMO Viro primario, qui ad eum conquirendum *Misram*, seu *Cahiram* venerat, ita scribitur: *ingressus est in Ecclesiam* S SERGII, *in qua congregati erant; reperitque illos liturgiam inchoantes, dicebatque plebs*: dignum & justum est.

Antiquitas. II. Sed quam antiqua est? ℟. esse ipso CYPRIANO, qui illius meminit in libro *de Oratione Dominica*, antiquiorem, quia in antiquis liturgiis, excepta consecratione, nihil est hac antiquius. Primum in Liturgia antiquissima IACOBI ponitur fere integra Praefatio, & dicitur **Ανωσχωμεν τον νϐν, και τας καρδιας**, *attollamus mentem, & corda*, quod dicimus: *sursum corda*; & apud CLEMENTEM (*Lib. IV. Constit. cap. 16.*) legimus integram Praefationem Missae. Legimus etiam magnam partem Praefationis apud CYRILLVM *Hierosolymitanum in Catechesi V. mystagogica*, ex quo auctore intelligimus, plus habere auctoritatis Liturgiam IACOBI, quam fortasse aliquis aestimaret. Nam IACOBVS, qui fuerat Episcopus *Hierosolymorum*, praescripserat *Hierosolymitanis* Liturgiam, seu ritum faciendi sacrum. Cujus rei argumentum est, quod quum CYRILLVS vixerit CCC. annis a D. IACOBO, & fuerit etiam *Hierosolymorum* Episcopus, recitat eamdem Praefationem, quae est in Liturgia D. IACOBI. Ergo magnum argumentum est, Ecclesiam *Hierosolymitanam* adcepisse eam liturgiam a D. IACOBO. Item BASILIVS in sua liturgia recitat Praefationem tanquam ab antiquis adceptam. D. CHRYSOSTOMVS infinitis fere locis mentionem facit Praefationis; semper enim argumentatur ex hac voce: *Non recordamini Sacerdotem dixisse* Sursum corda, *& vos respondisse*: habemus ad Dominum. Sic ***hom. 26. in Genesim, hom. 83. in Matth. hom. 22. in epist. ad Hebraeos, hom. 18. in II. ad Cor. hom. de Euch. hom. de natura Dei, hom. 16. ad populum Antioch.***, & in Liturgia. D. AVGVSTINVS multis locis non tantum facit mentionem hujus partis Missae, sed etiam ex hac argumentatur ad probandas alias partes Missae, ut epistola 57. & 120., in libro ***de bono viduitatis*** [3], ***& in Lib. de spiritu & littera cap. II., & Serm. de tempore*** 44. ponit integram Praefationem. Ceterum olim non solebat Sacerdos dicere in hac oratione: *Per omnia saecula saeculorum*. Caussa autem hujus rei est, quia non clara voce, sed tantum apud se dicebat illam orationem; postea quia

(3) Addit C. M. hanc parenthesim (quem librum in praefatione in eumdem turpiter mentitur ERASMVS, non esse D. AVGVSTINI, sed PELAGII, quum contra quam ille dicit, & stylus sit maxime AVGVSTINI, & soleat ita inscribere libros, & ipse alibi testetur esse suum, & praeterea stylus PELAGII sit longe dissimilis.)

quia Sacerdotes statim erant admonituri populum, ut ageret Deo gsatias, inceperunt populum admonere ex fine secretae orationis, & clara voce dicere: *Per omnia saecula saeculorum*, & populus ille respondere *Amen* [4]. Pergit deinde & dicit: *Dominus vobiscum*. Haec vox indicat, non fuisse solitum antea Sacerdotem incipere, ut diceret Sacerdos clara voce *Per omnia saecula &c.* Nam si jam id dixerat Sacerdos, & respondisset populus *Amen*, quid opus erat, ut Sacerdos diceret: *Dominus vobiscum*, & populus responderet ei: *& cum spiritu tuo?* Si enim jam responderat *Amen*, satis jam admonitus, & intentus erat; ergo incipiebat Praefationem inde, ut primum omnium diceret: *Dominus vobiscum*, & populus responderet, *& cum spiritu tuo*, idest *quod vis*.

III. Tunc subjiciebat Sacerdos: *sursum corda*, & *gratias agamus Domino &c.* propter quae verba duo genera haereticorum confirmarunt suam sectam: Primi fuerunt *Pelagiani*, qui quia Sacerdos monet in Missa *sursum corda*, *& gratias agamus*, collegerunt, solum liberum arbitrium sine gratia Dei aliquid posse orare, & invocare Deum, & aliquid boni facere, alioqui quorsum moneret Sacerdos *sursum corda*? Respondet D. AVGVSTINVS *Lib. de bono perseverantiae cap.* 13., & in *Lib. de bono vidultatis cap.* 23., non frustra monere, quia etsi solis arbitrii nostri viribus non possumus, gratia Dei possumus [5]. Aliud genus fuit Calvinistarum. CALVINVS sumpsit hinc argumentum ut probaret, corpus Christi non esse in Eucharistia: Sacerdos, inquit, monet, ut est in antiqua forma Ecclesiae *Sursum corda* [impri-

Quid significet SURSUM CORDA.

Mald. q

[4] Patres id confirmant. *Tenetis*, inquit S. AVGVSTINVS (*Serm.* 53. *de divers.*), *Sacramenta ordine suo. Primo* POST ORATIONEM *admonemini*: SVRSVM CORDA. Ab his ergo verbis Praefatio inchoabatur; antecedentia ad orationem spectabant.

(5) Sed est alius ea de re egregius AVGVSTINI locus in *serm.* nuper citato XXXIII. *de divers. Ideo quum dicitur*: sursum cor, *respondetis*: Habemus ad Dominum. *Et ne hoc ipsum, quod cor habetis sursum ad Dominum, tribuatis viribus vestris, meritis vestris, laboribus vestris, quia Dei donum est sursum habere cor, ideo sequitur Episcopus, vel Presbyter, qui offert, & dicit, quum responderit populus*: Habemus ad Dominum: sursum cor: Gratias agamus Domino Deo nostro; *quia sursum cor habemus, gratias agamus, quia nisi donaret, in terra cor haberemus. Et vos adtestamini*, dignum & justum est, *dicentes, ut ei* gratias agamus, *qui nos fecit* sursum *ad nostrum caput* habere cor.

(imprimis non potest negare praefationem esse antiquam) ergo significat, Corpus Christi non esse heic, sed in Coelo. Quasi D. AVGVSTINVS divinasset CALVINVM, hoc dictum reprehendit Serm. LXIV. *de tempore*, ubi D. AVGVSTINVS explicat, haec verba *sursum corda*, non significare, ut tollamus animum *ad coelum*, quia *sursum* non significat situm loci, quum in Deo non sit *sursum* nec *deorsum*, sed ex responsione populi, quae est *habemus ad Dominum*, debemus colligere sensum horum verborum; quum enim populus respondeat: *habemus ad Dominum*, idem est habere *cor ad Dominum*, & *tollere sursum corda*. Habere autem cor ad Dominum non est *tollere cor ad Coelum*, quia Deus non minus est in terra, quam in Coelo, sed habere *cor sursum*, vel *ad Dominum* est non cogitare res humanas. Illud enim *cor* significat restrictum *sursum corda*: idest *abducite affectum a rebus humanis*, & *cogitate coelestes*. Graeci id dicunt in Liturgiis: *state honeste*, vel *adstemus honeste*. Et Ethnici ipsi in sacrificiis dicebant aliquid simile, nimirum *hoc agite*, sicut est apud APVLEIVM, adeo ut abierit in proverbium: *hoc age*, idest non cogites de aliis rebus, quam quae propositae sunt. Immo ante D. AVGVSTINVM D. CYPRIANVS *Lib. de Oratione Dominica* explicavit, *sursum corda* significare hoc ipsum, quod D. AVGVSTINVS dicit. Itaque *sursum* significat, *ubicumque est Deus* [6].

Quis addiderit: vere dignum, & justum est.

IV. Quum non omnia reperiantur apud antiquos auctores, quis addidit cetera? Respondetur: apud illos Auctores legi omnia usque *ad aequum*, *&* *salutare*; cetera non item, non quod non fuerint fortasse dicta [7] etiam in antiqua illa Ecclesia, sed

(6) Haec in C. L. ita leguntur. „ CYPRIANVS in lib. *de oratione* „ *Dominica* hoc declaravit, quum di- „ xit: *ideo Sacerdos parat Fratrum cor-* „ *da dicendo*: sursum corda, *hoc est* „ *de Deo cogitate, non de agris ve-* „ *stris*. Ergo non potest hinc sumi „ argumentum ad refutandam Corpo- „ ris Christi praesentiam in Euchari- „ stia „. Nam bona cogitatio heic vocatur SVRSVM. Nam si tunc quum Christus descendit ad inferos, Missa celebrata fuisset, & interpretatio CALVINI vera esset, quomodo tunc vere dictum fuisset, quum Christus non esset *sursum*, sed *deorsum* &c.?

(7) Veriorem esse caussam existimo, quod nonnisi verba illa *vere dignum, & justum* stata fuerint, in ceteris variatum in una atque eadem Ecclesia fuerit, ut videre est in Sacramentariis *Leoniano*, *Gelasiano*, *Gothico* &c.

sed auctores, qui scripserunt haec, noluerunt ponere totam praefationem, sed tantum initium, quod satis erat, quum reliqua nota essent: sed tamen legimus apud ALGERVM, qui vixit tempore BERENGARII abhinc CCC. annis, aut circiter (*Lib.* II. *de Sacramento Corporis Christi cap.* 4.) D. AMBROSIVM adidisse illa verba *aequum & salutare*. Citat tamen quemdam sermonem D. AMBROSII ab eo factum feria V. post Epiphaniam, qui quidem non exstat inter sermones AMBROSII; quae res adducit me ad suspicandum, D. AMBROSIVM non adjecisse. Adcedit etiam, quod credam, ante AMBROSIVM fuisse dicta illa verba, quod illa, aut aliquid simile legamus in Liturgiis *Graecorum* [8]. Itaque si D. AMBROSIVS adjunxit aliquid, mutuavit ex Liturgiis *Graecorum*.

Quot praefationes sint legitimae, & probatae.

V. Quot autem prafationes sint legitimae, & probatae, si quaerás, manifestum est hac de re fuisse controversiam in *Gallia*, & *Germania*. Nam ante M. aut circiter annos tempore PELAGII Papae [9] scimus, Episcopos *Germaniae*, & *Galliae* consuluisse de hac re PELAGIVM Papam, quoniam Episcopi, & Presbyteri pro suo arbitratu uterentur praefationibus. Hac de caussa jussit PELAGIVS congregari Concilium quoddam *Placentiae*, in quo responsum est [10], tantum novem esse praefationes, & significatur non fuisse tum institutas, sed antiquas.. Illae autem sunt Praefationes 1. Resurrectionis: *Te quidem omni tempore*. 2. Praefatio Adscensionis: *Qui adscendens super omnes Coelos*. 3. Praefatio

(8) Et in *Constitutionibus Apostolicis*, quae saltem sub quarti saeculi initium prodierunt [Lib.VIII. cap. XVI.] Etiam in Missali *Gothico* [utor MABILLONII editione *de Liturg. Gallic. lib. III.*] plura ejusmodi occurrunt. Sic p. 188. *Vere dignum & justum est, nos tibi gratias agere, Domine Sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus*: p. 191. *Vere dignum, & justum est, aequum, & salutare est, nos tibi gratias agere, Domine Sancte* &c. p. 197. *Vere aequum & justum est, nos tibi gratias agere, vota persolvere, Domine Sancte, Pater* &c. In Gallicano quoque *vetere* legimus *p.* 373. *Dignum & justum est, necessarium & salutare est, ut te Dominum* &c. Denique in Missali *Francorum p.* 326. Praefationem habemus, uno dempto *est*, quod additur post *salutare*, eamdem omnino cum nostra communi.

(9) PELAGII II.

(10) Exstat scilicet hac de re PELAGII II. epistola, de qua BARONIVS ad ann. MXC., & BINIVS, sed supposititia, & inter pseudo-Isidorianas merces ablegand a. Confer BONAM (*lib. II. Rer. liturg. cap.* 10. *n.* 3.) & GEORGIVM (*T. III. dissertat. II. pag. XXVII.*)

fatio Pentecostes: *Hodierna die in filios adoptionis*; 4. Praefatio Nativitatis Domini. 5. Epiphaniae. 6. Sanctae Trinitatis. 7. Praefatio de Sancta Cruce: *Qui salutem humani generis*. 8. De Apostolis. 9. Praefatio de jejuniis, quae est antiquissima: *Qui corporali jejunio vitia comprimis*: in his includitur illa, quae nunc dicitur *de Spiritu Sancto* [11]. Tantum abest, ut essent Praefationes privatae de B. HIERONYMO, & aliis ejusmodi, ut ne etiam de Sacra Virgine MARIA adhuc essent ullae Praefationes, neque quisquam ausus fuisset aliquam privatam alicujus Sancti dicere. Non improbo, quod Sanctis tribuatur honos; sed nolim in abusum venire. Deinde ante tempus D. BERNARDI, quo tempore non erat institutum festum de Conceptione Virginis, sub annum MLXXXVIII. sub VRBANO Papa [12], celebratum est *Placentinum* Concilium [13], & in eo institutum, ut esset peculiaris Praefatio de Beata Virgine. Non habemus decretum, sed citat GRATIANVS (*dist.* 71. *Can. Sanctorum*). Deinde aliae sunt additae sine auctoritate, qualis illa est de S. HIERONYMO, quam fecit quidam Monachus studiosus D. HIERONYMI, ut illi adularetur; sed sunt in ea multa falsa: inter ceteras enim virtutes D. HIERONYMI primum dicit illum fuisse Virginem, & D. HIERONYMVS in suis scriptis dicit contrarium, ac si mentiri esset laudare,

(11) „ Miror sane, inquit GEORGIVS (*l. c. p. XXX.*), cur ab iis „ etiam, qui de novem his Praefationibus decreta jam inde a saeculo XII. edidere, Praefatio, quae „ *communis* dicitur, & Ferialibus diebus per annum recitari solet, non „ recenseatur, quum omnium forte „ vetustissima sit; habetur enim in „ Codice *Gelasiano*, in Missali *Francorum*, in sacramentario *Gallicano*, „ & in fronte omnium Sacramentariorum S. GREGORII. „

(12) VRBANVM II. intellige.

(13) Id diserte habetur in veteri Codice manuscripto Archimonasterii *Remigiani* apud *Remos* ab annis circiter quingentis scripto, ubi post relatum sub PELAGII Papae nomine de novem Praefationibus decretum, eadem manu adduntur haec verba: *decima addita fuit in Concilio* Placentino *sub* VRBANO *Papa celebrato*. Alii tamen in Concilio *Claromontano* hanc Praefationem ab VRBANO institutam malunt. Vide SALAM in BONAM (T. III. p. 235.) Ceterum novem illae PELAGIO vulgo adscriptae Praefationes, atque haec de B. V. pluribus confirmatae sunt Conciliorum Canonibus, ut *Londinensis* a. MCLXXV. (*Can.* 15.) Copriniacensis sub ALEXANDRO IV. &c. Vide GEORGIVM (l. c. p. XXXI.) & SALAM in BONAM (T. III. pag. 234.)

dare, quum ſit injuria adficere virum Sanctum [14].

VI. Sequitur reſponſio. Reſpondet populus: *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanctus*. Primum omnium notandum eſt, ſacerdotem olim non dixiſſe haec verba *Sanctus &c.*, ſed populum illa reſpondiſſe; Sacerdos autem tantum dicebat uſque ad hunc locum [15]; ſed quia populus erat exhortatus, ut exciperet gratis animis *Cur dicatur: SANCTUS &c.*

(14) HOSTIENSIS quoque in cap. *Conſilium de celebr. Miſſar.* omnes praeter decem illas, & undecimam communem Praefationes abrogandas omnino eſſe ſuadet. Poſt *Pianam* Miſſalis reformationem ultra memoratas praefationes, ſi quae alia habetur propria, ut habent de Sancto FRANCISCO *Minores*, aliique forſan Regularium ordines, eam omnino adprobatam eſſe oportet auctoritate Apoſtolica, ſine qua nequit ulla alia ullibi induci, quum ſit contra rationem juris communis, ut ait GVYETVS in *Heortologia*.

(15) GREGORIVS *Turonenſis* (lib. II. *de miraculis* S. MARTINI *cap.* 14.) de hoc hymno a fidelibus decantato ita teſtatur: *At ubi expedita conteſtatione*, ideſt Praefatione, *omnis populus* SANCTVS *in laudem Domini proclamavit*. AMALARIVS vero (*lib. III. cap. XXI.*) ait: „ *Hymnus* „ ſequens, qui additus eſt primaevo „ hymno, a SIXTO Papa additus eſt, „ ut in geſtis Pontificalibus legitur: „ Ita enim ſcriptum eſt: *Hic conſtituit, ut intra actionem Sacerdotis,* „ *incipiens populus hymnum decantaret* SANCTVS, SANCTVS, SANCTVS, *Dominus Deus Sabaoth*. „ Idem hymnus horum duorum ordinum voces continet: Ordo Angelorum dicit SANCTVS, SANCTVS, SANCTVS, DOMINVS „ DEVS SABAOTH, PLENI SVNT „ COELI ET TERRA GLORIA „ TVA: ordo hominum dicit HO„ SANNA IN EXCELSIS, BENE„ DICTVS QVI VENIT IN NO„ MINE DOMINI. Quam partem „ hymni cantavit turba die Palmarum praecedens Dominum *Hieruſalem* „. Revera liber Pontificalis in S. SIXTO I. narrat, hunc Pontificem conſtituiſſe, *ut intra actionem, Sacerdote incipiente, populus hymnum decantaret*: SANCTVS, SANCTVS DOMINVS DEVS SABAOTH &c. In decretis quoque liturgicis *Romanorum* Pontificum in Codice Vaticano Reginae *Svecorum* habetur: SIXTVS *Papa conſtituit, ad Miſſam cantari* SANCTVS *tribus vicibus*. Ut ut eſt de hoc SIXTI decreto, quod BONIZO *Sutrinus* Epiſcopus CLEMENTI tribuit, nolim MALDONATI verba ita adcipias, ut ſolus populus, non autem Sacerdos hymnum decantaſſe credatur. Nam in *Capitularibus* KAROLI M. & LVDOVICI PII (*Lib. VI. cap.* 376.) habetur, ut *ipſe Sacerdos cum Sanctis Angelis, & populis Dei cum una voce* SANCTVS, SANCTVS *cantet*. Idem monuit & HERARDVS Archiepiſcopus *Turonenſis* circa A. D. DCCCLVIII. haec praecipiens (*Capit. cap. XVI.*) *Et ut ſecreta Presbyteri non inchoent, antequam* SANCTVS *finiatur, ſed cum populo* SANCTVS *cantent*. Quare MICROLOGVS (*Cap. XI.*) ait: *hunc autem hymnum & ipſe Sacerdos cum aliis neceſſario dicere debet, ne* ſe

mis Christum venientem in Eucharistiam, ut ostenderet se grato animo excepturum, solebat populus clamare *Sanctus &c.* Eadem fere ratione, qua ante passionem venientem in *Hierusalem* populus illum exceperat cum cantu, & exultatione *Hosanna in excelsis*. Hac de caussa trina illa adclamatio *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanctus* apud *Graecos* appellata τρισάγιον, quia dicitur *ter Sanctus* [16], ad quod τρισάγιον explicandum scripsit commentarium *Johannes* DAMASCENVS; vocatur ab aliis *Graecis* in Liturgiis ἐπινίκιον, idest carmen pro victoria obtenta, quia statim erat facienda mentio passionis, quae erat victoria Christi, populus canebat *Sanctus*, *Sanctus*, quasi dicat: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, *quia vicit* [17]. Deinde Sacerdos dicebat: *Te igitur clementissime &c.* idest canonem, & incipiebat sacrificare.

§. XXI.

DE CANONE.

Canonis nomina. I. NOmen Canonis esse antiquum, ex eo constat, quod inveniatur apud GREGORIVM Magnum (*Lib. VII. Epistolar. LXIII.*) Ille enim dicitur adcusatus a *Syracusanis*, quod jussisset statim post Canonem legi Orationem Dominicam, ut hodie fit. Dictus est autem Canon, quia omnia, quae dicuntur, solemnia sunt, & veluti preces decretae, & statae, & regulariter quotidie in Missa dicendae, quum ferme reliqua omnia in diem mutentur. Illud considerandum variis, mobis appellatum fuisse Canonem

se ipsum sua prece videatur privasse, qui & suas, & aliorum angelicis laudibus admitti deprecatus est in Praefatione.

(16) Vocatur etiam hymnus *Angelicus*, itemque hymnus *Cherubicus*.

(17) Additur in C. M. „ Nempe „ apud Christianos Επινίκιον successit in locum illius Επιπόδιον, quo „ Poetae triumphantem Imperatorem „ excipiebant „. Illud non omittam, sequiore aevo inconsultam quorumdam pietatem interpolationes quasdam in hymnum Angelicum invexisse. Aliquot profert BONA [*lib. II. R. L. cap.* 10. §. 4.] aliquot GEORGIVS ex anriphonario Card. GENTILIS [T. III. pag. 523.] Ea tolerabilior, quam etiam PAMELIVS [*Lib. II. Liturgicon*] edidit: *Sanctus Deus Pater ingenitus*, *Sanctus Filius ejus Unigenitus*, *Sanctus Dominus Spiritus Paraclitus ex utroque procedens*, *Deus Sabaoth*.

nonem (1). Nam veteres nunc quidem *legitimum*, vel *legitimam* appellarunt eodem prope significatu, quo *Canon* dictus est, ut OPTATVS Milevitanus (*Lib. II. contra* PARMENIONEM): *Quis dubitat, vos illud legitimum praeterire non posse &c.* Item (*Lib. III.*) *dixistis enim illud legitimum, neque praeterire potuistis* PAX VOBIS. Item vocarunt *solemnia, rum*, unde in historiis legimus in *Missarum solemnibus*, & *inter solemnia Missarum*; quibus locis debemus intelligere Canonem. Exempla sunt in Epistola decretali ALEXANDRI I. antiquissimi, & in epistola PII I. Aliud verbum fuit *preces*, & *precatio*; & quotiescumque dicitur absolute in *prece*, idem est atque in Canone. Exemplum est apud DAMASVM in vita ALEXANDRI I.; ubi ait: *addidit hoc in precatione Sacerdotis*; idest in Canone, & loco GREGORII supra citato (2). Ultimum verbum erat *actio*, & duabus quidem de caussis ita existimo vocatum fuisse. Altera, quod esset gratiarum actio. Nam omne sacrificium Christianorum vocatum fuisse *actionem* indicat IRENAEVS *lib. IV. cap.* 34. Altera, quod esset actio, idest *peractio rei sacrae*. Nam, ut *latine* dicebatur *facere* pro *sacrificare*, ita *agere* est *actio*, idest sacrificium; ex quo conjicio, illam orationem (*Hanc igitur oblationem*) sortitam fuisse hunc titulum *infra actionem*; nam *infra* non significat hoc loco *sub*, ut latine solet, sed significat *intra*: id liquet ex modo loquendi Ecclesiastico. Dicunt enim verbigratia *feria infra octavas*, ubi non significat *infra post octavas*, sed *intra*, idest primum, & octavum diem (3). Quia ergo totus Canon dicebatur *oratio*, ut constat ex AMALARIO, & STRABONE, & illa oratio inserta erat Canoni, dicta est *oratio infra Canonem*, idest *intra Canonem*. Quod si quis miretur, quum multae sint aliae orationes in Canone, quare haec nomen hoc reti-

---

(1) C. M. paullo aliter. „ Ceterum Canon dictus est, quod quaecumque in eo sunt, sint solemnia, „ legitima, hoc est preces statae, decretae, non vagae, quasi diceres „ Grammatice, non esse anomalas „ preces, sed regulam certam. Varia autem Canon habuit nomina. „

(2) Hinc *textum Canonicae precis* vocat VIGILIVS in epistola ad PROFVTVRVM *Braccarensem*, & *ordinem precum* S. ISIDORVS *Hispalensis*. *Orationem* eodem sensu S. CYPRIANVS appellat in lib. *de orat. Domin. Ideo & Sacerdos ante ORATIONEM, praefatione praemissa, parat Fratrum mentes, dicendo sursum corda.*

(3) Vide SALAM in BONAM [*Tom. III. pag.* 245.]

retineat, respondeo mihi videri hanc esse rationem, quia adjecta fuit a Scholastico, cujus eo loco meminit GREGORIVS (4): quia ergo erat recens adjecta Canoni, sola vocata est *Oratio infra actionem* ad differentiam aliarum antiquiorum (5).

Auctor.

II. De Auctore Canonis non conveniunt inter se Theologi. Communis opinio est, GREGORIVM *Magnum* fuisse auctorem (6); nonnulli dicunt *Scholasticum* (7). Sed utraque opinio falsa est. Nam GREGORIVM *Magnum* non fuisse auctorem hinc patet, quod GREGORIVS quatuor de caussis adcusatus fuit a *Syracusanis*, ut indicat illa epistola; una quod jussisset cani orationem Dominicam post Canonem: si ergo GREGORIVS adcusatus fuit, quod res tam minutas introduxisset, multo vehementius, si ipse fuisset auctor Canonis. Secundo idem constat, quia

(4) Addamus aliud nomen, quo Canonem designat Concilium *Eboracense* sub CAELESTINO III. nempe *Secretum Missae*.

(5) Verum est, *infra actionem* idem esse, quod *intra*; sed fallitur vir doctus, dum putat, Orationem *Hanc igitur oblationem* dici *infra actionem*, quod ceteris orationibus recentius adjecta fuerit. Nam in Sacramentario *Gelasiano*, ut & in nostris Missalibus *infra actionem* aduotatur etiam ante *Communicantes* in Missa diei Natalis Domini; item *infra Canonem* (quod idem est quod *infra actionem*) ubi celebrans dicit: *Memento Domine &c.* in Missa Dominicae III. Quadragesimae *pro electis Cathecumenis* olim celebrari solita, quum tamen hanc utramque orationem nemo dixerit Canoni post alias preces adcessisse. Igitur ea verba *infra actionem* adnotabantur, quum illae Canonis Orationes, ut *Communicantes*, *Hanc igitur oblationem*, *Memento* aliqua ad diei Solemnitatem adcommmodata additione essent interpolandae; non ad denotandam minorem orationis, cui praemitteretur, antiquitatem. Vide infra adnot. 25.

(6) Ita ALDELMVS Episc. (Lib. *de Laudib. Virginit. cap. XXIII.*)

(7) Hujus sententiae fuerunt BERNO *Augiensis Cap.* 1. GENEBRARDVS *ad ann. MDCIV.* BONA *Lib. II. Rer. lit. cap. XI.* §. 2. Porro ut cum aliis animadversum fuit a SCORTIA *Lib. IV. cap. VIII.* „ Scholastici nomen „ etsi aliquando proprium fuerit, ut „ apud eumdem *Lib. II. Epist.* 54. & „ *Lib. IX. Epist.* 14. saepissime tamen „ est appellativum, significans virum „ eruditissimum, cujusmodi praeficiebantur Scholae Christianorum ad eos „ erudiendos, qui ex *Judaeis*, vel Gentilibus convertebantur, ut fuerunt „ PANTAENVS, ORIGENES, „ CLEMENS *Alexandrinus*, & similes; ut apud eumdem GREGORIVM *Lib. I. Epist.* 3. *Lib. III.* „ *Epist.* 38. *Lib. IV. Epist.* 89. *Lib. X.* „ *Epist.* 2. AVGVSTINVM *in Psalm.* „ *XLIV.*, & *Lib. de Catech.* HIERONYMVM *in Catalogo Scriptorum*, quum de SERAPIONE loquitur „. Scholasticum, de quo GREGORIVS, GELASIVM fuisse RADVLPHVS *Tungrensis* scripsit, sed nullo idoneo teste.

quia omnia, quae ſunt in Canone, reperimus apud AMBROSIVM (*Lib. IV. de Sacram. cap. 4. 5. 6.*), excepta illa oratione: *Hanc igitur oblationem*. Quod item *Scholaſticus* non fuit auctor Canonis hoc liquet, quod quum GREGORIVS reddat hoc loco rationem, cur introduxiſſet illa quatuor, ait, ſibi durum fuiſſe, quod illa oratio, quam *Scholaſticus* compoſuit, diceretur, & oratio Domini ſuper Corpus & Sanguinem non diceretur. Significet ergo illam orationem, quam *Scholaſticus* compoſuit, fuiſſe unicam, & dictam fuiſſe ſuper Corpus & Sanguinem Domini. Ergo totus Canon non fuerat compoſitus a *Scholaſtico*. Aliud ejuſdem rei argumentum eſt, quod Canonis verba reperiantur apud Auctores antiquiores (8).

III. Adgrediamur ergo interpretari ſingulas partes Canonis. Prima oratio eſt: *Te igitur Clementiſſime Pater*: quam orationem antiquiſſimam eſſe conſtat ex eo loco OPTATI (*Lib. II.*), ubi medium iſtius orationis citatur, quam & caput aliquod habuiſſe neceſſario dicendum eſt, quod eſt *Te igitur*, quod quidem recte reſpondet Praefationi. In illa enim dixerat Sacerdos: *Gratias agimus Domino*, & poſtquam finivit, quaſi promiſſum exequens hanc orationem dicit, in qua primum oratur pro Eccleſia, quod ſemper factum eſt, ut conſtat ex omnibus Liturgiis (9). Oratur etiam ſtatim pro Epiſcopo. Ubi nos habemus *pro Antiſtite noſtro*, adjecta eſt illa particula, *& pro Papa noſtro*. Primo hoc juſſum eſt fieri (10) in Concilio *Vaſenſi* II. ante an- *Prima oratio Te igitur.*

Mald. r nos

(8) Eamdem poſt MALDONATVM ſententiam propoſuerunt *Jacobus* IANSSONIVS in ſuis *Liturgicis* (*Lib. III. cap. XI.*), & BELLARMINVS (*de Miſſa lib. II. cap. XIX.*] atque hanc BENEDICTVS quoque XIV. (*de Sacr. Miſſae Sacr. lib. II. cap. XII. n. 8.*) probavit.

(9) Quo VIGILIVS ſpectabat in Epiſtola ad IVSTINIANVM ſcribens: *omnes Pontifices antiqua in offerendo Sacrificia traditione depoſcimus, ut Catholicam Fidem adunare, regere Dominus, & cuſtodire toto orbe dignetur.*

(10) Errat heic MALDONATVS, dum *primo* a Concilio *Vaſenſi*, anno ſcilicet DXXIX. conſtitutam fuiſſe *Romani* Pontificis commemorationem adfirmat. *Vaſenſis* Synodus fortaſſe illam pro Eccleſiis *Gallicanis* inſtituit, vel potius intermiſſam apud eas reſtituit. Nam ENNODIVS, qui anno DXXI. deceſſerat, in Libello *Apologetico pro Synodo Romana*, a qua SYMMACHVS Papa abſolutus eſt, eumdem SYMMACHVM a LAVRENTIO *Mediolanenſi*, & PETRO *Ravennate* Epiſcopis legitimum Pon-

nos circiter MCCXXX., ubi dicitur: *Jubemus, ut in solemnibus Missarum nomen Domini Papae Romani Pontificis dicatur*. Adjectum est autem eo loco *Romani Pontificis*, quia illa tempestate seniores omnes Episcopi *Papae* dicebantur, quemadmodum CYPRIANVM vocatum fuisse legimus (11). Legi in quibusdam libris, *& pro Domino nostro Apostolico* (12). Nempe (13) quum Episcopi omnes a plebe vocarentur *Domini*, hic per

Pontificem semper habitum fuisse, ut suaderet, eo maxime usus fuerat argumento, quod nullo tempore, *dum celebrarentur ab his sacra mysteria, a nominis ejus commemoratione cessarent*. Nec mirum, in *Occidentali* Ecclesia longe antiquissimam fuisse *Romani* Pontificis in Missa commemorationem. Nam vetustae eam quoque, nec nisi schismatibus intercisae consuetudinis apud *Orientales* fuisse invictis argumentis a Cl. ANTONELLIO demonstratum habemus in eruditissima *consultatione de commemoratione* Romani *Pontificis* &c. Quibus addi volumus *Graecum Norimbergense* diptychon, in quo inter alia legere est: *Memento Domine Servi & Pastoris nostri* HADRIANI *Patriarchae*, nempe, ut optime conjecit, vel ipse heterodoxus *Gustavus Philippus* NEGELINVS in dissertatione de eo diptycho a GORIO recusa (*T. I. Thesauri veter. diptych. p.* 2. 59. *n.* 27.) HADRIANI I. *Romani* Pontificis. Recte igitur „ Beatus „ Papa PELAGIVS, ut scribit AGOBARDVS *in Libell. de comparat. utriusque Regimin.*, quum quosdam „ redargueret Episcopos, eo quod „ nomen ejus reticerent in actione „ Sacri Mysterii, idest in solemniis „ Missarum .... ait ad eosdem Episcopos: divisionem vestram a generali Ecclesia, quam tolerabiliter fer„ re non possum, vehementer stupeo. „ Quum enim Beatissimus AVGV„ STINVS Dominicae sententiae me„ mor, quae fundamentum Ecclesiae „ in Apostolicis Sedibus collocavit, „ in schismate esse dicat, quicumque „ se a Praesulum earumdem Sedium „ auctoritate, vel communione suspen„ derit, nec aliam manifestet esse „ Ecclesiam, nisi quae in Pontificali„ bus Apostolicarum Sedium est so„ lidata radicibus: quomodo vos ab „ universi orbis communione separa„ tos esse non creditis, si mei inter „ Sacra Mysteria secundum consuetu„ dinem nominis memoriam reticetis, in quo licet indigno Apostoli„ cae Sedis per successionem Episco„ patus praesenti tempore videris con„ sistere firmitatem?„

(11) Eadem de caussa in Missali Mozarabum *Papa Romensis* appellatur p. 4.

(12) Nullum ejusmodi librum vidit GEORGIVS, qui Canonem cum plurimis codicibus collatum nobis dedit (*dissert. III. de Missae Canone*]. Huc tamen facit illud AMALARII *in Eclogis* (Cap. XXI.) *Postea namque sequitur* (Te igitur), *oratio videlicet specialis Sacerdotum, in qua orat, & specialiter pro aliquibus, ut facit pro* APOSTOLICO. In Sacramentario Gallicano Romani Pontificis commemoratio his verbis fiebat: *una cum devotissimo ILL. Papa nostro Sedis Apostolicae*.

(13) Totum hunc locum ad MICROLOGI indicationem ex M. C. descripsi, quum in F. implicatior extaret.

per ἐξοχὴν vocabatur *Dominus*; deinde *Apostolicus*, quod in Sedem Apostolicam successisset. Ita in Litaniis legimus: *ut domnum Apostolicum conservare digneris*. De hac re est exemplum in Concilio *Salengustadiensi* [Can. XXVIII.] ubi *ire ad*, *vel petere Apostolicum* est appellare ad Papam. Quae sequuntur: *& omnibus orthodoxis Christianis Catholicae, & Apostolicae fidei cultoribus*, videntur non recte cohaerere, quod sequantur specialia. De qua re vide MICROLOGVM (*Cap. XIII.*) (14). Apud nos etiam, *& pro Rege nostro*, convenienter D. PAVLLO, qui jubet orationes nominatim fieri pro regibus.

IV. Caeremoniae in ista oratione sunt, quod Sacerdos se inclinet, quum dicit: *Te igitur* &c., & postea se erigit. Caussa autem est, quia volebat Sacerdos gestibus repraesentare, quod dicebat verbis. Dicebat autem *supplices te rogamus*; suppliciter igitur, & cum inclinatione corporis voluit orare, & quia erat regula generalis, quoties inclinabatur genu, osculandum esse Altare, hodie etiam post illam inclinationem Corporis, Sacerdos osculatur Altare. Alia caeremonia est, quod Sacerdos ad illa verba: ***haec dona***, ***haec munera*** &c. imprimat ter signum Crucis. Quod autem in Canone ante consecrationem imprimeretur signum Crucis, consonat AVGVST. (*serm. 17. de Sanctis*) ubi negat, in Ecclesia ullum Sacramentum recte perfici sine Crucis signo, & (*tract. 118. in IOH.*, *& serm. 181. de tempore*) facit hujus signi mentionem. Quod autem signum ter adhibeatur, quidam volunt a paganis sumptum, apud quos dicitur *Deus impari numero gaudere*. Ego vero credo id factum fuisse, quia

Caeremoniae in hac oratione servandae.

r 2

(14) Sed hallucinatum esse MICROLOGVM, cui nimium MALDONATVS detulit, vidit *Hugo* MENARDVS, qui *in Sacram. S. GREG.* (*p. 13. seq.*) recte notat his verbis: *& omnibus orthodoxis*, fieri generalem omnium Fidelium viventium commemorationem, & ad *Memento* &c. peculiarem offerentium, & quorumdam speciatim, quorum nomina antiquitus in diptychis legebantur. Desunt quidem ea verba in Canone Sacramentarii *Gelasiani*, in Missali plenario *Vaticano* 4770., & Sacramentario Reginae *Suecorum* 337. nec memorantur in Ordine *Romano*, in *Eclogis* AMALARII, *in expositionibus Missae* a GEORGIO additis; sed quum habeantur in Missali *Francorum* vetustissimo, atque in *Gallicano* saeculi VII.; in Sacramentariis *Angeli* ROCCHAE, & MENARDI, in Missali *Monastico Lateranensi* saeculi XI., indicentur praeterea a FLORO *Lugdunensi*, qui saeculo IX floruit, sua etiam vetustate a MICROLOGI censura se satis tuentur.

quia Signum Crucis apud Christianos non tantum adhibebatur ad benedicendum, sed etiam ad demonstrandum, quod vel ex eo videbatur, quod Milites Christiani capulum suorum ensium habeant effectum ad formam Crucis, quem ita non solent gestare aliae nationes non Christianae, & TERTVLLIANVS testatur ad omnem orationem depictam fuisse Crucem in fronte. Quia ergo Sacerdos volebat ostendere tria, scilicet *dona*, *munera*, *sacrificia*, non fecit id nude, sed ad unumquodque vocabulum adjecit suam Crucem, sicut ad illum locum: *benedictam*, *adscriptam*, *ratam*, ubi quodque verbum signatur Signo Crucis (15).

Memento Domine. V. Sequitur Oratio: *Memento Domine famulorum &c.* quae conjuncta est cum superiore; est autem addita, quia in superiori Oratione Sacerdos generaliter tantum orabat pro quibusdam personis, quod faciebat quotidie; qua de caussa etsi sequens haec Oratio oret pro personis Ecclesiae, tamen illa superior non est mutata, quia erat quotidianum talem mentionem generalem pro orthodoxis facere; in hac vero Oratione nomina eorum (16) silentio recitantur, pro quibus sacrificium offertur (17); ut autem silentio, ea caussa est, quod quum clara recitatio nominum abiisset in abusum propter quosdam, qui hanc nominationem affectabant, ut pro liberalibus haberentur, ideo coeperunt nomina silentio exprimi (18). Nota, non debere heic Sacerdotem mente orare, neque diutius haerere, quam eorum nomina memoria repetere possit, pro quibus Sacrificium facit, ut vel ex eo constat, quod haec olim palam dicebantur. Quod si quis velit pro alio orare, oret in cubiculo (19).

VI. Se-

---

(15) De his Crucibus vide GEORGIVM erudite differentem (*T. III. cap. 3. num. VIII. seqq.*)

(16) Hinc ad hujus numeri finem Ms. Codicem exhibemus.

(17) Varias, quae in hac offerentium commemoratione usurpabantur, formulas vide apud BONAM (*Lib. II. cap. XI. §. 5.*), & GEORGIVM (*T. III. p. 40. seqq.*)

(18) Quo id tempore coeperit, vide apud eosdem BONAM (*l. c.*) & GEORGIVM (*T. III. pag. 53.*)

(19) C. L. copiosius de his differit. Recito locum meis adnotatiunculis parenthesi clausis interpolatum.

Haec autem oratio a superiore non est separata; fuit autem adhibita, quia quum in superioribus oraverit generaliter Sacerdos pro tota Ecclesia, pro Papa, pro Rege, scilicet pro hoc aut illo non erat quotidie celebraturus. Ideo haec oratio fuit adjuncta, tamquam indefinita, ut possit omnibus adcommodari.

VI. Sequitur *Communicantes* (20), & *memoriam venerantes.* In hac Oratione invocantur nomina Sanctorum, quod semper factum *Communicantes.*

ri, pro quibus voluerit Sacerdos offerre, & deprecari. Nomina autem eorum, pro quibus offerebatur, clara voce antiquitus recitabantur, ut constat ex D. HIERONYMO [in Commentariis in EZECHIELEM cap. XVIII.][Vide Cl. BERLENDIS de oblation. p. 261.]. Sed haec pia consuetudo procedente tempore in abusum fuit conversa. Unde idem D. HIERONYMUS conqueritur [Lib. II. in HIEREM. cap. XI.] jure, quod oblatio Christianorum mutata esset in laudem peccatorum. Nam qui avaritiae, & aliis vitiis operam dederant, adcedentes in Templum offerebant oblationem, eamque in arcam recondebant nomine suo in ipsa oblatione scripto. Quare quum venisset Diaconus, [Confer BONAM Lib. II. cap. 8. §. 7. Subdiaconus tamen interdum nomina recitabat, ut ostendit SALA in citatum BONAE locum T. III. p. 194.] nominibus offerentium perlectis pronunciare clara voce solebat talem aut talem oblationem obtulisse, pro quo Sacerdos postea in Missae Sacrificio orabat, ipsumque clara voce nominabat. Et quia plerumque tales erant peccatores in peccato quodammodo obvoluti, ideo hac de re conqueritur D. HIERONYMUS. Arca autem erat in Ecclesia, ubi recondebantur oblationes singulorum: Unde de hac re legitur apud PAULLINUM [in Ep. XXXIV.] In Ecclesia, inquit, mensam Domini propositam indigentibus videmus [plura de hac arca dabunt ROSWEIDUS ad eam PAULLINI epistolam, & BERLENDIS p. 180.]. Ea vero arca facta erat in modum conchae, ut posset quidem immitti pecunia, sed non extrahi. Unde in Concilio Eliberitano (cap. 48.) decernitur, ut qui baptizati sunt, in concham nihil immittant pecuniae, hoc est pro baptismo nihil dent. [Vereor, ut quae de concha heic Auctor conjicit Eliberitano Canoni superstructa, haberi firma possint; concham enim, de qua Eliberitanum, multo verosimilius est cum Ferdinando de MENDOZA ipsum intelligere vas baptismatis in conchae modum efformatum.] Displicet autem, quod multi Sacerdotes privati velint commendare, & memoriam facere in suo memento pro quibus velint; sed ritus Ecclesiae est sequendus; non enim genuimus Ecclesiam, sed Ecclesia genuit nos. Quare hoc loco debent nominare eos, pro quibus volunt sacrificium celebrare, & si alios commendare volunt, & pro illis orare, id faciant in suo cubiculo. Non debet autem heic diutius haerere Sacerdos, sed solum quantum sufficiat ad commendandos eos, pro quibus orat.

(20) *Illud* COMMUNICANTES, *inquit* BELLARMINUS (de Missa Lib. II. cap. 21.) *dupliciter exponitur a veteribus. Quidam, ut* ALCUINUS, AMALARIUS, *& alii, referunt illud ad Communionem cum Sanctis, ut sensus sit;* offerimus hoc sacrificium communicantes memoriis Sanctorum, & eosdem Sanctos venerantes: *ubi non fit mentio Communionis per manducationem Eucharistiae, quae non convenit mortuis, sed communionis per societatem & conjunctionem in corpore Christi mystico. Alii, inter quas est* MICROLOGUS (Cap. 12.), *& Hugo* VICTORINUS (Lib. II. de officiis cap. 29.) *volunt illud* communicantes *referri ad offerentes inter se, non cum Sanctis,* ut

factum fuisse legitur in omnibus Liturgiis, & *cap. 3. Eccles. Hierarch.*: Item apud CYPRIANVM (*Lib. 4. epist. 5.*), & CHRYSOSTOMVM (*Hom. 22. in acta*), & apud AVGVSTINVM (*Lib. 23. de civit. Dei cap. 10.*, & *Serm. 7. de verbis Domini*). Quum autem legis apud CYPRIANVM, aut alios in celebritate Martyrum orari pro eis, non est intelligendum, ut illis juvetur nostris precibus, sed pro illis, idest in honorem illorum (21). Qui autem Sancti heic nominantur, non semper nominati fuerunt. Alii enim a *Graecis*, alii a *Latinis* nominabantur, sed postea solemniter, & rite nomina istorum redacta sunt in ordinem (22). Notandum autem, olim postquam apud *Graecos* Sanctus

ut sensus sit: offerimus communicantes, idest inter nos uniti, & conjuncti, ut decet membra ejusdem corporis, & praeterea memoriam Sanctorum venerantes. *Id probat* MICROLOGVS *optima ratione, nam in Natali, Epiphania, Pascha, Adscensione, & Pentecoste post illud*: communicantes *additur*, & diem sacratissimum celebrantes *&c. & paullo post*, sed & memoriam venerantes *&c. ubi aperte videmus*, *illud* Communicantes *non conjungi cum memoria Sanctorum, sed per se manere, & ad solos offerentes referendum esse*. Primae expositioni favet formula, quae quondam in parthenone Sancti AVRELIANI Episcopi *Arelatensis* usui erat, in ea enim apud MABILLONIVM (*de Liturg. Gallic. p.* 44.) quod nos *Communicantes* dicimus, his tantum verbis effertur: *meritis & intercessionibus Sanctorum tuorum* &c. *Mozarabes* omittunt, ac solum ajunt, quod etiam legitur in diptychi *Leodiensis* a WILTHEMIO egregiis commentariis illustrari aversa parte, *facientes commemorationem beatissimorum Apostolorum* &c. Missale tamen *Francorum* habet *communicantes*, addita particula, *sed & memoriam*, quae alterum membrum ab altero disjungere videtur, & secundae expositioni locum aperit.

(21) Quare ipse CYPRIANVS (epist. XXXVII.) ait: *celebrantur heic a nobis oblationes, & sacrificia ob commemorationes eorum*. *Nicolaus* CABASILA in *Graecae* Liturgiae expositione aliter hanc phrasim explicat, nempe *ad gratiarum actionem*. Vide BONAM (*Lib II. cap. XIV. §. 4.*)

(22) De Sanctis, quorum nomina in Canone recitamus, confer eumdem BONAM (*cap. XII. §. 3.*) & GEORGIVM (*Lib. IV. de Liturg. R. P. cap. 4*). Ceterum Sanctorum, quos nominamus, ordo BELLARMINO duas easque insignes conjecturas ad ejusdem Canonis comprobandam antiquitatem suppeditavit. Prima conjectura est, quia in toto Canone nulla fit mentio Confessorum, aut Virginum non Martyrum, sed Martyrum tantum, seu virorum, seu feminarum: quod etiam notavit AVGVSTINVS (*Libro de Sancta Virginitate cap. 45.*) Hujus autem rei caussa nulla est alia, nisi quam reddit INNOCENTIVS (*Lib. 3. cap. 10. de mysteriis Missae*), quia videlicet eo tempore Canon compositus est, quo nondum coeperant publice coli in Ecclesia Sancti Confessores. Siquidem certum est, Martyres coepisse publice invocari, & eorum nominibus dies festos coli, & Basili-

ctus aliquis Episcopus diem suum obierat, illum in hunc locum fuisse redactum. Itaque hoc demortuo CHRYSOSTOMO factum legimus. Hoc (23) vocabant *referri in διπτυχα*, sive in *διπτυχας* (24), idest in Canonem inter nomina Sanctorum. Nunc possumus

silicas erigi, ab initio plane Ecclesiae: Confessores autem multo serius hunc honorem in Ecclesia meruisse. Constat autem ex Concilio *Moguntino* sub CAROLO Magno celebrato (*Can.* 36.) festa Confessorum jam in usu fuisse anno DCCC. Siquidem in Catalogo festorum dierum ponuntur dies festi S. MARTINI, & S. REMIGII: igitur ante annum Domini DCCC. Canonem compositum fuisse necesse est. Secunda pridem a WALAFRIDO indicata (*cap.* 22.) conjectura est, quia dum enumerantur Apostoli, non servatur ordo, qui est in Evangeliis per HIERONYMVM emendatis: id enim argumento est, eam partem Canonis prius fuisse compositam, quam a HIERONYMO Evangeliorum Codices *Latini* ad vetera exemplaria *Graeca* corrigerentur; ipse enim HIERONYMVS in praefatione Evangeliorum ad DAMASVM, testatur magnam fuisse in antiquis *latinis* codicibus confusionem.

(23) Quae hinc sequuntur ad extrema numeri verba, in uno M. C. invenimus.

(24) De diptychis quum multi egerint, ut praeter ROSWEIDVM in *Onomastico*, *Alexandrum* WILTHEMIVM, BONAM, C. BASSVTIVM, *Sebastianum* DONATVM, & ex Protestantibus * *Christianum Augustum* SALIG in libro *de diptychis veterum*, & * NEGELENIVM in dissert. antea indicata *de diptycho Norimbergensi*, consulendus est cumprimis *Gorianus* Thesaurus diptychorum. Pauca & nos de illis adtigimus in *Bibliotheca Rituali* Tom. I. Illud non satis intelligo, quei viris ceteroquin eruditissimis MABILLONIO (*Comm. in ordin. Rom. p.* 47.) & *Francisco* de BERLENDIS [*de oblationibus p.* 267.] in mentem venire potuerit, ex INNOCENTII I. ad DECENTIVM *Eugubinum* epistola nominum recitationem post consecrationem factam fuisse, quemadmodum post consecrationem, recitari in Liturgia S. IACOBI *Syriaca*, in S. BASILII *Coptica*, & *Graeca Alexandrina*, & in Liturgia *Theodori* MOPSVESTENI *Nestoriana* animadvertit LESLAEVS [*ad Missale Mozarab. p.* 538.] Quum enim in Sacramentariis *Gelasiano*, & *Gregorianis* diptycha vivorum ante consecrationem, mortuorum vero post consecrationem recitentur, non multis post INNOCENTIVM annis non tam ab ejus constitutione, quam a vetere, quam ille tantummodo in medium adfert, confirmatque, consuetudine *Romanam* Ecclesiam discessisse (quod non tam facile creditu est) oporteret. Ait quidem INNOCENTIVS recitanda nomina *inter sacra mysteria*, *non inter alia*, *quae ante praemittimus*, *ut ipsis Mysteriis viam futuris precibus aperimus*; sed haec quam vere de Canone intelliguntur, tam falso, & contra Ecclesiae *Romanae* mores ad jam peractae consecrationis tempus trahuntur. Quaestio enimvero, quam INNOCENTIO DECENTIVS proposuerat, non erat, in qua Canonis parte diptycha legenda essent, sed an recte *antequam precem Sacerdos faciat*, nempe ante Canonem in quibusdam Ecclesiis legerentur. Hanc ergo quaestionem ita Pontifex dirimit, ut *non inter alia*, *quae ante praemittimus*, seu

mus *διπλυκα* appellare illam tabulam, in qua descriptum habemus: *Te igitur Clementissime Pater*, quasi dicas *tabellam duplicatoriam*.

Oratio: Hanc igitur.

VII. Sequitur Oratio: *Hanc igitur oblationem*. Haec est, ut opinor, illa Oratio, quae fuit composita ab illo Scholastico, cujus mentionem fecit GREGORIVS (*Ep. 73. Lib. 7.*). Nam Orationem ejus dicit dictam fuisse super oblationem, & hodie dicitur, & dicitur esse *infra actionem*, idest Canonem. Haec autem sola fuit eo tempore introducta in canonem (25). Verba autem: *Qui pridie, sunt apud* AMBROSIVM [*Lib. 2. de Sacramentis cap. 5.*] quo loco notabis etiam reperiri haec verba *elevatis oculis* (26), pro

seu ante Canonem, *sed inter ipsa mysteria*, in Canone scilicet recitanda esse pronunciet: in quanam vero Canonis parte legenda essent [de quo consultus non fuerat] minime explicat. Ex nota tamen *Romanae* Ecclesiae consuetudine satis illud colligere possumus; immo eam satis ipse INNOCENTIUS insinuat. Vult enim, *prius oblationes esse commendandas, ac* TVNC *eorum nomina, quorum sunt, edicenda*. Si post consecrationem edicenda fuissent, non hoc INNOCENTIUS dixisset, sed oblationes consecrandas, *ac* TVNC *eorum nomina, quorum sunt, edicenda*.

(25) Adnot. V. nullam esse hanc rationem vidimus, aliamque caussam, cur haec oratio aliquando *infra actionem* inscribatur, adtulimus, eamque confirmant variae ejus interpolationes, quae apud BONAM [*Lib. II. cap. XII.* §. 4.] & GEORGIVM (*Lib. IV. cap. V.*) Non fuisse vero hanc orationem, quam GREGORIVS M. a Scholastico compositam dixit, BELLARMINVS (*de Missa Lib. II. cap. 19.*) invicto argumento effecit. Nam S. GREGORIVS scribit, se accusatum fuisse, quod jussisset orationem Dominicam recitari mox post Canonem, & respondet, id se fecisse, quia indignum existimabat orationem a *Scholastico* compositam super oblationem dici, & ipsam Christi orationem super Corpus ejus non dici: quibus verbis indicat GREGORIVS se non agere de Canone, sed de orationibus, quae dicebantur post Canonem (*super oblationem*, seu quod hoc loco idem est, *super Corpus Christi*). Et quidem ante ipsius tempora post Canonem ante Communionem videtur in usu fuisse, ut diceretur aliqua oratio a *Scholastico* composita: *oratio* autem *Dominica*, vel diceretur post Communionem, oblatione consumpta, vel non diceretur. Sed GREGORIVS hunc ordinem mutavit, & voluit, ut oratio Dominica diceretur mox post Canonem, adhuc in altari Corpore Domini praesente, oratio autem *Scholastici* sequeretur. Quare non inverisimile est, hanc fuisse aliquam ex illis tribus orationibus, quae dicuntur ante Communionem post *Agnus Dei*, neque, ut MICROLOGVS scribit [*cap.* 18.], sunt de Canone.

(26) AMBROSIVS ipsa illa verba *elevatis oculis* non reddit; ait tamen quod ea significant, dicere Sacerdotem: *Qui pridie, quam pateretur, in sanctis manibus suis accepit panem*, RESPEXIT IN COELVM, *ad te*

San-

pro quibus calumniari nos solent haeretici, quia non reperiuntur in institutione hujus Sacramenti in Evangelio.

De ostensione Eucharistiae.

VIII. Prima caeremonia, quae post consecrationem sequitur, est ostensio Euchariſtiae jam consecratae. Semper autem fuisse demonstratam populo post consecrationem discimus ex multis auctoribus antiquis, ut ex DIONYSIO *Areopagita* [*cap. 3. Eccles. Hier.*], & ex BASILIO *Magno in Lib. de Sp. Sancto* (*cap. 17.*) Inter alias enim, quas proponit traditiones Apostolorum, proponit etiam hanc, ut Populus proferret aliqua verba, quum ostendebatur Eucharistia. Idem discimus ex D. *Johanne* DAMASCENO, minus quidem antiquo, sed magno Auctore (27). Suspicor autem, licet non compertum habeam, sumptis tamen conjecturis ex *Graecis* Auctoribus, olim non ita fuisse demonstratam Eucharistiam, ut nunc ostenditur, sed Sacerdotem manibus tenentem Eucharistiam se convertisse ad populum, & solitum dicere *Corpus Christi*, idest *ecce Corpus Christi*, quia ante consecraverat clam. Nemo enim videbat Sacerdotem consecrantem, praesertim apud *Graecos*, apud quos locus, in quo Sacerdos sacrificabat, erat circumtectus velis, ut discimus ex multis homiliis D. CHRYSOSTOMI. Post consecrationem vero velum dimovebatur una ex parte, & vertebat se Sacerdos manibus tenens Eucharistiam, & dicebat ad populum: *Hoc est horrendum Corpus Christi*. Quod hoc factum fuerit, intelligo ex D. DIONYSIO,

Mald. (licet

Sancte Pater, omnipotens aeterne Deus, gratias agens benedixit, fregit &c. Eademque paullo post de calice recitat.

(27) Recte ex his Auctoribus colligit MALDONATVS, elevationem hostiae fuisse *Graecis* usitatam; non satis autem castigate loquutus est, dum eam *post consecrationem* factam fuisse scribit. *Graecos* enim [non elevant hi calicem, sed solum τον θειον αρτον *panem divinum*, majorem scilicet hostiae partem] elevare hostiam paullo ante Communionem ex liturgiis BASILII, GREGORII, aliisque monumentis indubium est. *Coptitae* quoque, *Syri*, aliique *Orientales* Christiani, de quibus diligentissime scripsit RENAVDOTIVS (*Liturg. Orient. T. I. p. 265. seq. & T. II. p. 114.*) elevant praecipuam hostiae consecratae partem ad ea verba *sancta sanctis*, atque, ut praescribit GABRIEL Patriarcha *Alexandrinus*, Sacerdos debet *Corpus Dominicum* sursum elevare, quantum brachia sua extendere poterit, & voce, quantum poterit, maxima clamare *sancta sanctis*, & populus cum lacrymis adorat, & pectora tundens veniam peccatorum petit, & rogat, ut *in fide orthodoxa usque ad extremum vitae a Deo confirmetur*. Eodemque tempore adcenduntur cerei, & adtolluntur.

licet obscure, qui *cap.3. Eccl. Hier.* quum agit de ostensione Eucharistiae, non dicit Sacerdotem sustulisse Eucharistiam, sed protulisse in conspectum. Hujus rei argumentum est, quod *Graeci* adhuc hodie idem faciant, & ita factum fuisse apud *Latinos* est verosimile (28); sed postea fortasse mutata est consuetudo, quod esset nimis molestum Sacerdoti ita se vertere. Illud etiam observandum est, quod non ostendebat olim Sacerdos Calicem, ut nunc, ipse solus, sed adjutus a Diacono. Nam quotiescumque aliquid operandum erat in altari, quod pertineret ad ministerium, faciebat id Diaconus. Itaque & Sacerdoti aperiebat calicem, & propterea gestat illam vestem, quam vocamus *dalmaticam*, ut ostendat illum esse servum, & sit quasi vestis Servorum: nam *Dalmatae* erant servi *Romanorum*. Dixi, aliquando calices olim fuisse ansatos; addo nunc & multo fuisse majores, quam nunc sunt. Hoc colligetis ex historia SYLVESTRI, & DAMASI, & ex vita CONSTANTINI *Magni*, qui di-

---

(28) Minime vero. Antiquitus enim *Mozarabes* elevabant Corpus Domini ad ea verba: *fidem, quam corde credimus, ore autem dicamus*, quae symboli recitationem praecedunt. *Romae* autem olim ad ea verba Canonis *per ipsum, & cum ipso* Diaconus calicem elevabat, & Sacerdos duas oblatas, quibus latera calicis tangebat. Ordo *Romanus* I. MABILLONII n.16. & ordo *Romanus* III. HITTORPII, *quum Sacerdos dixerit per ipsum, & cum ipso*, Archidiaconus *levat cum offertorio* (palla scilicet, quam *Mozarabes filiolam* appellant) *calicem per ansas, & tenet exaltans illum juxta Pontificem; Pontifex autem tangit a latere calicem cum oblatis, dicens per ipsum & cum ipso per omnia saecula saeculorum, & ponit Pontifex oblationes in loco suo, & Archidiaconus calicem juxta eas, demisso offertorio in ansas eiusdem*. MICROLOGVS saeculo XI. ad finem vergente cap. 17. scripsit: *quum dicimus* per omnia saecula saeculorum, *Corpus cum calice levamus, & statim in altare deposita cooperimus*; nimirum *demisso offertorio in ansas calicis* etiam oblata juxta posita eodem velo obtegebantur. In *Gallia* tamen post medium idem saeculum XI. ob haeresim BERENGARII coeperunt statim post consecrationem panis adtollere Corpus Domini, illudque adorare, & pariter post consecrationem calicis sanguinem altius adtollere, & adorare: haec consuetudo e *Gallia* in alias regiones Ecclesiae *Latinae* paullatim penetravit. De ea circa initium saeculi XII. meminit HILDEBERTVS Cenomanensis *in expositione* Missae. De eadem *in Speculo Ecclesiae*, inter opera *Hugonis* VICTORINI, meminit *Robertus* PAVLLVLVS, qui anno MCLXXXIV. vivebat. Saeculo autem XIII. hic ritus passim in usu erat. Exinde *Mozarabes* bis in Missa Corpus, & Sanguinem Domini elevant, primum statim post prolata consecrationis verba (ex Conciliis *Valentino* a. MCCLV., & *Toletano* a. MCCCXXIII.) & iterum (ex vetere, quam innuimus, consuetudine) ante confractionem, aut quum symbolum recitant.

qui dicitur dedisse vasa Ecclesiae *Romanae*, & inter cetera calices nescio quanti ponderis. Caussa vero, cur tam magni fuerint, in promptu est, quod Sacerdos non tantum consecrabat sanguinem, quem ille solus sumpturus erat, sed etiam totus populus. Itaque vas debebat esse maximum, ut posset continere pro toto populo, & quum calix esset magnus, non poterat illum solus Sacerdos adtollere; propterea habebat duas ansas, quibus & Sacerdos & Diaconus adcipiebant calicem (29). Hoc legetis apud AMALARIVM [*de rebus Eccles. cap. 16.*]. Ad haec illud est sciendum; quum ostendebatur Eucharistia, totus populus adclamabat aliquid adcommodatum ad rem, ut legimus apud D. BASILIVM in libro *de Spiritu Sancto* [*cap. 27.*] *Verba*, inquit, *invocationis, quae dicuntur in ostensione Eucharistiae, & Calicis, quis Sanctorum umquam nobis tradidit scripta?* Itaque duo sunt observanda hoc loco; primum fuisse aliqua verba solemnia, quae recitarentur a populo, quum ostendebatur Eucharistia; secundum illa verba fuisse ab Apostolis tradita. Quae autem illa fuerint, non est compertum; sed tamen colligimus ex DAMASCENO Epistola illa extrema *de Trisagio*, ubi utitur hoc argumento sumpto ex illo ritu in elevatione Eucharistiae: *Non solemus*, inquit, *dicere ter Sanctus Deus, nec ter Sanctus Dominus, sed unus Sanctus Deus, Sanctus Dominus cum Patre, & Sancto Spiritu in sempiterna saecula. Amen.* Unde colligo, illa esse verba solemnia, quae dicebantur in ostensione Eucharistiae a populo, quum videbat Eucharistiam (30), qualia sunt verba, quae nunc habemus, quae cujus sint, compertum satis non est, quamvis sint antiqui auctoris. Solemus enim dicere nunc in *Gallia*, (31) non in aliis locis (32), quum ostenditur Euchari-

(29) Ansae illae *aures*, & *auriculae* vocabantur.

(30) Quod confirmant liturgiae BASILII, & GREGORII, ubi populus eadem ad hostiae elevationem adclamat.

(31) Ex more, quem LVDOVICVS XII. ab ejus Regni Episcopis induci postulavit ad Dei opem in bellis, quibus premebatur, implorandam.

(32) Alibi aliae cantiones in hostiae elevatione canebantur. Provinciale Concilium *Coloniense* a. MDXXXVI. (*p. II. Can.* 14.) ex Ecclesiae *Romanae* more Christum tacite adorandum decrevit: *quum potius tum videretur silendum; & ab omni populo mortis Dominicae commemoratio habenda, prostratis humi corporibus, animis in coelum erectis*; deinde jussit eas ora-

ftia: *O falutaris Hoftia* &c. Quemadmodum ergo habemus illa verba folemnia, dum Euchariftia oftenditur; ita habebant illi *Sanctus Deus, Sanctus Chriftus cum Patre & Spiritu in fempiterna faecula. Amen* (33).

De orationibus poft confecrationem.

IX. Sequuntur ftatim Orationes multae, quae fere omnes reperiuntur apud D. AMBROSIVM. Prima eft: *unde & memores.* Haec oratio eft apud CLEMENTEM (*Lib. VIII. Conftit. cap.* 17.) & apud D. AMBROSIVM [*Lib. IV. de Sacramentis cap. 6.*]. Sequitur alia: *Supra quae* &c. Haec quoque eft apud AMBROSIVM [*eodem loco*]. Et etiam ifta: *Supplices te rogamus*. De illa autem *Memento* &c. dixi in difputatione *de Sacrificio Miffae*, ubi dixi fieri facrificium pro vivis, & mortuis (34). Sequitur fta-

---

orationes, quae pro pace, aliifque neceffitatibus in elevatione canebantur, cani poft Miffam: *Cantiones illae contra mortalitatem, feu cladem, aut pro pace fatius poft finitam Miffam cantantur.*

(33) Miror, nihil MALDONATVM addidiffe de more pulfandi campanulam, qui inducta facrae oblationis ftatim poft confecrationem elevandae difciplina obtinuit, *ut fic mentes fidelium ad orationes excitentur*; quod legitur in decreto GVILLELMI *Parifienfis* Epifcopi apud BONAM [*lib. II. cap.* 13.]. Exftat MAYERO tefte (p. 313.) in Thefauro *Claraevallenfi* Calix S. MALACHIAE *Hibernorum* Pirmatis, ex cujus labio aliquot dependent campanulae, quibus ad motum calicis fonantibus adftantes monerentur orare & adorare Sancta. Saeculo quoque XI. coeptum videtur, ut campana major pulfetur pro excitando ad orationem populo extra Ecclefiam pofito; nam IVO *Carnotenfis*, qui eodem tempore vixit, in epift. 142. gratias agit MATHILDI Reginae *Anglorum* pro campanis, quas donaverat Ecclefiae Beatae Virginis; quarum fonitu renovari ait in cordibus fidelium ipfius Reginae memoriam, tunc praefertim, *quando illa falutaris hoftia .... in Domini menfa quotidie confecratur*. Quod utique, inquit idem MAYERVS, intelligendum non eft de campanulis illis minimis (non enim operae pretium fuiffet, Reginae tantas grates referre pro dono tam exiguo), fed de campanis munificentia tantae Reginae dignis.

(34) Haec *difputatio edita* non eft. Ceterum multa de hac oratione invenies apud BONAM, BENEDICTVM XIV. & GEORGIVM. Cl. WILTHEMIVS in *diptychon Leodienfe* (*cap. VIII. n.* 5.) haec adnotavit. „ ALCVINVS (vulgatus) de divi„ nis officiis cap. XI. *Poft illa verba,* „ *quibus dicitur* in fomno pacis, *ufus* „ *fuit antiquorum, ficut etiam ufque* „ *hodie* Romana *agit Ecclefia, ut fta-* „ *tim recitarentur ex Diptychis, ideft* „ *Tabulis, nomina Defunctorum: at-* „ *que ita poft lectionem nominum, fub-* „ *jungerentur fequentia verba*, Ipfis „ &c. FLORVS in expofitione Miffae: „ *Propter illa ergo verba, quibus di-* „ *citur*, qui nos praeceflerunt cum „ figno fidei, & dormiunt in fomno „ pacis, *ufus fuit antiquorum, ut fic* etiam

ſtatim: *Nobis quoque* &c. Fit heic iterum mentio Sanctorum. Qui de caeremoniis Miſſae ſcripſerunt, multa dicunt, cur bis recitentur nomina Sanctorum; ſed ego nil aliud myſterii eſſe credo, quam quod pro vivis oratum ſit, heic oretur pro mortuis; Ideo autem heic aliorum ſit mentio, ne bis iidem repetantur (35): Hinc alia oratio *Per quem nobis*, quae oratio non eſt valde antiqua comparatione aliarum, quia alias reperimus apud auctores, qui vixerunt ante MCC. annos, & etiam nonnullas apud CLEMENTEM, hanc autem non reperimus, quod ego ſcio, apud antiquiorem AMALARIO, qui vixit abhinc DCCC. annis. CALVINUS ſumit argumentum ex hac oratione, ut probet in Euchariſtia non eſſe, niſi panem & vinum, quia *dona* non poſſunt appellari niſi panis & vinum; ſed quum dicit: *Per quem haec omnia Domine ſemper bona creas, vivificas, benedicis, & prae-*

„ *etiam Romana agit Eccleſia, ut ſtatim recitarentur ex diptychis, ideſt tabulis, nomina defunctorum; atque ita poſt lectionem nominum, ſubjungerentur verba ſequentia*: Ipſis & omnibus &c. Eadem habet REMIGIVS *Antiſiodorenſis*. Vetuſtiſſimum ſcriptum, quod HITTORPIVS cum hoc titulo edidit: *Heic incipit, qualiter quaedam orationes & Cruces* in Te igitur *agendae ſunt*, ita habet: *Heic orationes duae dicuntur, una ſuper diptychos; altera poſt lectionem nominum: & hoc quotidianis vel in agendis tantummodo diebus*: Memento etiam, Domine, & eorum nomina, qui nos praeceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in ſomno pacis. *Et recitantur nomina. Deinde poſtquam recitata fuerint, dicat*: Ipſis, Domine, & omnibus in Chriſto quieſcentibus, locum refrigerii, lucis, & pacis, ut indulgeas, deprecamur. Huc etiam pertinet locus ex epiſtola HINCMARI *Rhemenſis* Epiſcopi ad NICOLAVM Pontificem Maximum: *Denique praefato* EBONE *defuncto, Eccleſia, ſed & Parochia noſtra ſecundum conſuetudinem, quam ex antiquo habuit [etiam de his, qui in Epiſcopatu uſque ad obitum in eadem Eccleſia non permanſerant] ipſius nomen inter ſacroſancta myſteria in Epiſcoporum catalogo recitare pietatis gratia coepit, & hactenus facit*. Addit deinde, non auſum ſe injuſſu Pontificis Maximi de catalogo tollere EBONEM; non ob fidem, ſed ob alia, a Synodo, & Pontifice maximo damnatum. Pergit deinde: *Perſcribere mihi dignetur Apoſtolica veſtra auctoritas, utrum eumdem* EBONEM *inter Epiſcopos in ſacris diptychis in Eccleſia noſtra nominare permittam; an, ne de cetero in Epiſcoporum catalogo nominetur, prohibere debeam*. „ Exemplum ex diptycho *Ambianenſis* Eccleſiae profert SALIG (*de diptych. cap. XX.* §. 27.) & ex eo GORIVS (*T. II. Theſ. diptych. p.* 197.)

(35) Vide SALAM in BONAM (*lib. II. cap.* 14. §. 5. *p.* 315.) & BENEDICTVM XIV. (*de Sacr. Miſſ. Sacrif. lib. II. cap.* 18.)

praestas nobis, idest quod paullo ante erat creatura ex terra genita panis & vinum, [creare dicit non quod sit amplius talis creatura, sed per communicationem idiomatum, & est sensus: *haec dona, quae tu creasti*] *sanctificas*, idest efficis Corpus Christi, *vivificas*; hoc est contra CALVINUM (36).

Cruces. X. Solet Sacerdos tria signa Crucis adhibere hostiae jam consecratae. Sed potest venire in mentem alicui, non esse rationi consentaneum, ut signa Crucis adhibeantur Eucharistiae post consecrationem. Nam solemus adhibere signum Crucis alicui rei, ut benedicamus & consecremus illam: nihil autem potest esse sanctius Corpore Christi. Hoc argumentum non est leve, adeo ut moverit me aliquot annis, ut existimarem, istas Cruces, quae adhibentur post consecrationem, fuisse introductas a quibusdam Sacerdotibus, qui sibi prudentiores aliis viderentur, si hoc facerent; sed reperio non tantum apud recentiores, qui de caeremoniis scripserunt, sed etiam apud antiquiores illos AMALARIUM, & STRABONEM. Quapropter credibile est, jam olim fuisse illa signa Crucis adhibita ad Eucharistiam

(36) Olim ad ea hujus orationis verba: *largitor admitte*, si novae fruges, aut quaelibet alia humanis usibus inservientia benedicenda erant, ante altare collocari solebant, & heic a Sacerdote benedici; & terminata benedictione solita clausula: *Per Christum Dominum nostrum*, sequentem addebant orationem: *Per quem haec omnia*, quae propterea non solum referuntur ad oblata, sed etiam ad res tunc benedictas. Vide BONAM, & BENEDICTUM XIV. (*l. c. n.* 10. *seqq.*) Porro si ad res tunc benedictas ea referantur, planissima est illorum verborum sententia; si autem ad oblata Eucharistica, nihil quoque illa continent absurdi. Quam in rem BELLARMINI (*lib. II. de Missa cap. XXXI.*) interpretationem adferam, qua, quae MALDONATUS paucis indicavit, expeditiora fient. Commemorant igitur ea verba brevissime omnia beneficia divina circa hoc Sacramentum, inchoando a prima productione materiae, unde illud conficitur. Itaque dicimus a Deo per Christum hoc Sacramentum ratione materiae primo *creari*, quum panis videlicet creatur. Secundo *sanctificari*, quum dedicatur per primam oblationem ad Sacramentum conficiendum. Tertio *vivificari*, quum efficitur mysterium vitae, & in verum Corpus Domini, & in ipsum Christum, qui est vita nostra, convertitur per consecrationem. Quarto *benedici*, quum omnis benedictionis effectum recipit, ut scilicet Sacramentali efficacia caput cum membris uniat. Quincto denique nobis *praestari*, quum ad sumendum, ut ex eo vitam hauriamus, datur. Ita ALCVINUS totum hunc locum exponit, & post eum HVGO (*lib. II. de officiis divinis cap.* 36.)

chariſtiam conſecratam. Poſſent tamen defendi iſta ſigna Crucis, quae adhibebantur Euchariſtiae jam conſecratae, ſi dicamus fuiſſe adhibita non ad conſecrationem, , ſed quia nulla erat actio, quam non praeiret Crux. Ac illi quidem Auctores, qui ſolent dicere ſignum Crucis ſemper adhiberi ad benedicendum, non poſſunt reddere rationem, cur adhibeatur ſignum Crucis Euchariſtiae jam conſecratae. Sed quia ego exiſtimo, non fuiſſe adhibitum ſignum Crucis ſemper ad benedicendum, ſed conſuetudine Chriſtianorum fuiſſe uſurpatum in omnibus actionibus, poſſum reſpondere, quia nulla erat actio Chriſtianorum, quam non praeiret Grux, ut inquit TERTVLLIANVS, inde ſignum Crucis coepit quaſi eſſe pronomen demonſtratum. Itaque Chriſtiani quum volebant aliquid demonſtrare, utebantur ſigno Crucis, praeſertim in rebus divinis, in quibus nihil debet eſſe profanum. Quare hoc non debet videri abſurdum, quando oſtendit hoſtiam Sacerdos; tunc enim quum adhibet haec ſigna Crucis dicit *Hoſtiam ſanctam*, *hoſtiam puram*, *hoſtiam immaculatam*, quaſi dicat: *haec eſt hoſtia ſancta*, *hoſtia pura*, *hoſtia immaculata* (37).

XI. Deinde ſubjungit Sacerdos: *Per ipſum*, *& cum ipſo* &c. Et iterum oſtendit hoſtiam. Cur autem id fiat, non habeo compertum ex lectione Auctorum. Mea vero ſuſpicio eſt, quod jam ventum eſſet ad communionem, & quia totus populus erat acceſſurus ad communionem, vertebat ſe Sacerdos, ut oſtenderet Euchariſtiam, ut fit nunc. Nam ante communionem Sacerdos ſolet *Oſtenſio Euchariſtiae.*

(37) Sequuntur in M C. haec: „ Si tamen ageretur de repurgandis „ caeremoniis, & ego intereſſem, putarem expedire, ne ulla ſigna Cru„ cis adhiberentur poſt conſecratio„ nem; hoc enim faceret ad Maje„ ſtatem Euchariſtiae. „ Quae paullo aliter in SIMONII Codice legebantur, ut ipſe (*T. II. epiſt. ſelectar. p.* 210.) refert; nempe: „ Quid er„ go dicimus (F. diceremus), ſi ho„ die Eccleſia vellet repurgare caere„ monias, quae minus decent rem „ ſacram, aut adeo ſunt omnino inu„ tiles? Libere & ingenue dicerem, „ meam opinionem eſſe, ut (a) Con„ cilio oecumenico decerneretur, nul„ lum ſignum adhiberi poſt conſecra„ tionem. „ *Inutile* & *inopportunum* vocat BENEDICTVS XIV. (*de Sacr. Miſs. Sacrif. lib. II. c.* 16. *n.* 7.) hoc MALDONATI conſilium; quod non difficilis conceſſero. Tamen eſt manifeſtum, graviſſimum illum Pontificem MS. MALDONATI Tractatum non vidiſſe; ei enim tribuit, quod *exiſtimarit ſigna Crucis fieri ad benedicendam hoſtiam*, *& calicem jam conſecratum*, quum potius MALDONATVS diſertis verbis id negarit, atque unam defendendae hujus conſuetudinis rationem in eo, quod Crucis ſigna heic ad benedicendum non adhibeantur, ſitam eſſe adſeruerit.

let ostendere populo Eucharistiam, ut majori cum adfectu accedant ad communionem. Ergo quod nunc fit post sacrum iis, qui nunc sunt communicaturi, id fiebat olim hoc loco; quia statim sequutura erat communio (38).

§. XXII.

DE ORATIONE DOMINICA ALIISQVE AD COMMVNIONEM.

Praefatio orationis Dominicae.

I. SEquitur statim Oratio Dominica, sed ante solemus dicere: *Praeceptis salutaribus moniti*, quod est veluti petere veniam a Deo, ut liceat nobis recitare Orationem Dominicam. Hoc credo esse antiquissimum propter verba PAVLLI, ubi dicit, non esse sufficientes nos cogitare aliquid tanquam ex nobis &c. Itaque Christiani voluerunt declarare, non esse ex nobis, quod appellemus Deum Patrem, nisi ante *moniti* fuissemus: Propterea dicunt *praeceptis salutaribus*, idest: non dicimus arroganter hanc orationem, quia si non praecepisses, non fuissemus ausi dicere: Hoc indicat D. AVGVSTINVS Sermone quodam *in die Sancti Sabbathi* (1).

Ipsa oratio.

II. Sequitur statim Oratio Dominica, quam semper fuisse dictam in sacro ex traditione Apostolorum, constat ex D. HIERONYMO [*lib. III. contra Pelagianos*], ubi ait, Apostolos a Christo edoctos docuisse, ut Oratio Dominica quotidie diceretur in Sacrificio Missae. Unde quidam imperiti Historici dixerunt, verbis

(38) Idipsum *Mozarabum* ritus satis significat, a quibus etiam nunc adtollitur hostia ante symbolum, ut ad communionem populus fidei professione aptius comparetur. Accedit, hanc, de qua nunc agimus, hostiae ostensionem antiquiore aevo, ut supra vidimus, solam fuisse; huic igitur loco servata fuisse videtur, ut excitata fide paratior ad communionem populus fieret.

(1) In eamdem sententiam ait de Christo S. CYPRIANVS in lib. *de orat. Domin. Inter cetera salutaria sua monita, & praecepta divina, quibus populo suo consuluit ad salutem, etiam orandi ipse formam dedit;* & postea *quod nomen* [scilicet Pater noster] *nemo nostrum in oratione auderet adtingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare* &c. Hinc in omnibus liturgiis aliqua ejusmodi praefatio praemittitur: *dignos nos redde Domine*, inquiunt *Graeci*, *qui cum fiducia absque condemnatione audimus invocare te Deum Patrem coelestem, & dicere.*

bis HIERONYMI decepti, Apostolos sola Oratione Dominica dixisse Missam, & consecrasse Corpus Christi, quasi non habeamus Liturgias Apostolorum IACOBI, CLEMENTIS &c. multo longiores, & ampliores infra Missam. Constat etiam ex D. AVGVSTINO [*Serm.* 127. & 237., & *Sermone illo de Sancto Sabbatho Paschae*]; & in IV. Concilio *Toletano* [*Cap.* 17.] haec consuetudo, quae coeperat intermitti, est restaurata (2), & GREGORIVS M. [*Lib.* 7. *epist.* 63.] defendit se, quia accusabatur, quod introduxisset hanc Orationem Dominicam in sacrum. Dicit GREGORIVS M. hanc Orationem semper fuisse dictam in sacro tum a *Graecis*, tum a Latinis; dicit apud *Graecos* totum Populum, & non Sacerdotem solum solitum fuisse recitare, ut communicarent ut nunc; apud *Latinos* vero solum Sacerdotem, ut nunc; sed tamen nomine totius populi recitat illam [3].

III. Postea dicit Sacerdos apud se: *Da propitius pacem in diebus nostris*: orat pro se, & pro populo, & frangit hostiam. Si *Fractio hostiae.*

Mald. t

(2) Nempe nonnulli in *Hispania* Sacerdotes Dominicis tantum diebus solebant hanc orationem in Missa recitare; pravam ergo hanc eorum consuetudinem improbavit *Toletanum* Concilium, statuitque, ut quotidie patenter pronunciaretur.

(3) Varia fuit Ecclesiarum in recitanda Oratione Dominica disciplina, ut, apud BONAM, GRANCOLASIVM, & GEORGIVM videre est. Pauca ex LESLAEO nobis sufficiant. „ *Romae*, inquit ille (*in Missal. Mozarab. p.* 551.), saltem a tempore „ S. GREGORII, Sacerdos Oratio„ nem Dominicam recitat, praeter „ ultimam petitionem, *sed libera nos* „ *a malo*, quam chorus cantat. Mos „ idem *Mediolani* observatur: in *Afri*„ *ca* quoque Sacerdos ad altare voce „ elata Orationem Dominicam pro„ nunciabat, ut a populo audiretur „ (*S. AVGVST. Serm.* 58.). *Constanti*„ *nopoli* olim, teste S. GREGORIO, „ populus, modo chorus, juxta Li„ turgiam S. CHRYSOSTOMI, Do„ minicam Orationem integram di„ cit. Eumdem ritum tenent *Coptitae*, „ *Aethiopes*, & *Chaldaei*. Apud *Syros* „ Sacerdos dicit: *Pater noster, qui es in* „ *Coelis*: reliqua prosequitur populus, „ quamvis juxta rubricam Liturgiae „ *Graecae* S. IACOBI populus inte„ gram dicat. Apud *Gallos* in Missa „ recitatam fuisse Orationem Domini„ cam e Missalibus eorum libris, & „ ex S. GERMANO constat: recita„ tam vero fuisse a populo innuit S. „ GREGORIVS *Turonensis* (*de mir.* „ *S. Mart. lib. II. cap.* 30.). *Gotho Hispa*„ *ni* Orationem Dominicam non mo„ do in Missa, sed etiam in vesperri„ nis, & matutinis precibus quotidie „ recitabant, (*Cod. Can. lib.* 4. *Tit.* 15.) „ estque orationum, quae illis in Mis„ sa recitantur, septima, & ultima. „ S. ISID. (*Off. lib. I. c.* 15.) Eam „ vero Sacerdos recitat; sed populus „ recitantem frequenter interpellat re„ spondendo *Amen*. Et quum dixerit „ *panem nostrum quotidianum da no*„ *bis hodie*, respondet populus: *quia tu* „ *Deus es*. „

Si Sacerdos tantum frangeret hostiam, non esset difficile reddere rationem, quare id fiat: Nimirum ut unam partem hostiae Sacerdos, alteram populus sumeret. Nunc autem videmus, hostiam frangi in tres partes, ac unam partem dimitti in calicem, reliquas duas poni super patenam: videtur igitur hoc non carere magno mysterio. Itaque qui scripserunt de caeremoniis Ecclesiæ abhinc CCC., aut circiter annis, multa sunt commentati. Dixerunt, Corpus Christi fuisse triplex; aliud fuisse Corpus Christi natum ex Virgine, & quod nunc in Coelo sedet; aliud, quod in sepulcro jacuit; aliud, quod super terram ambulavit. Illa particula hostiae, quae in calicem dimittitur, significat Corpus Christi, quod est in Coelo; illa, quam sumit Sacerdos, significat Corpus Christi, quod jacuit in sepulcro; tertia Corpus, quod ambulavit super terram. Ista & id genus alia [4] excogitata sunt ab illis, dum ignorabant veram originem rei. AMALARIVS, MICROLOGVS, STRABO quamvis dicant hostiam frangi solitam in tres partes, non tamen tradunt rationem, cur id fiat: unde fortasse videbor temerarius, si dixero, quod sentio. Credo ergo, nullum aliud fuisse hac in re mysterium, quam quod olim non tantum Sacerdos sumeret Eucharistiam, sed semper alii aderant communicaturi. Deinde quia praeter eos, qui aderant communicaturi, erant alii in carceribus, vel aegroti, qui communicaturi erant: itaque reservabatur particula una hostiae: & mittebatur ad aegrotos. Hoc discimus ex IVSTINO (*secunda Apologia sub finem*). Ad haec particulam illam, quae mittebatur ad aegrotos, solitam mitti intinctam sanguine constat ex multis Conciliis. Discimus etiam hoc ex historia EVSEBII (*Lib.* 4. *cap.* 34.) ubi narratur historia illa de SERAPIONE, cui missa est Eucharistia intincta Sanguine. Tunc dabatur Eucharistia populo sub utraque specie, & quia non poterat reservari altera pars Sacramenti, nempe sanguis, ne species,, idest vinum, corrumperetur, putabant se satisfacere, si intingeretur in Sanguine una pars, & jam exsiccatam illam mitterent ad aegrotos, ut viderentur communicasse sub utraque specie. Et quia Sacerdos non poterat alio com-

(4) Vide IVONEM, *Hugonem* VICTORINVM, aliosque a BONA [*Lib. II. cap.* 13. §. 3.] & a SALA (*in eum loc. p.* 331.) indicatos, itemque BENEDICTVM XIV. (*de Sacr. Miss. Sacrif. lib. II. cap.* 20, *n.* 12.)

commodiori tempore intingere Euchariſtiam, quam in fractione & communione; ideo tunc dimittebat particulam illam hoſtiae in calicem, & poſtea ſeparabat illam cochleari, & reſervabat, reliquas duas partes dividebat, ut ille ſumeret unam, alteram populo exhiberet [5].

t 2 IV. Sed

(5) Ritus frangendi panem conſecratum a Chriſto Domino originem ducit, qui Euchariſtiam inſtituens, prius panem benedixit, & in ſui Corporis ſubſtantiam tranſtulit, ac deinde *fregit*, deditque diſcipulis ſuis. Unde hanc caeremoniam Eccleſiae omnes tam in *Oriente*, quam in *Occidente* conſtanter retinuerunt, etſi pro Eccleſiarum conſuetudine, hoſtia in plures aut pauciores partes frangitur. *Mozarabes* eam in novem partes dividunt, quibus ſingulis proprium nomen imponunt; ritu *Romano* in tres partes; *Graeci* praecipuam oblatae partem in partes quatuor; *Coptitae* partem praecipuam primum in tres, tum harum ſingulas in plures frangunt; *Syri* quoque, & *Chaldaei* majorem hoſtiae partem in plures partiuntur. *Africanae* Eccleſiae oblatas frangebant, ut populo diſtribuerentur. Id diſerte AVGVSTINVS tradit (*epiſt.* LIX. *ad* PAVLLINVM), ubi de pane Euchariſtico loquens ait: *quum benedicitur, & ſanctificatur, &* AD DISTRIBVENDVM COMMINVITVR. In Eccleſia *Romana* oblata quidem Pontificis dividebatur in tres partes, quarum una ponebatur in Corporali, alia mittebatur in calicem, tertiam abſumebat Pontifex; illa autem particula poſita ſuper Corporale ſervabatur in diem ſequentem, ante Pontificem ad altare deferenda. *Quia*, ut habet Ordo I. *dum Miſſarum ſolemnia peraguntur, Altare ſine ſacrificio eſſe non debet*. Nam Pontifici celebraturo quotidie *Sancta* praeferebantur ad Altare, ut adeo numquam celebraret, niſi ſacra Euchariſtia ex praecedentis diei ſacrificio in Altari poſita. MICROLOGVS ait, eam particulam ſuo tempore dimitti conſueviſſe pro communicaturis. *Johannes* ABRINCENSIS Epiſc. (*Lib. de Officiis Eccleſ.*) triplicem facit hoſtiae diviſionem: *Sacerdos Corpus Domini tripliciter dividat, quarum partium unam Sacerdos Calici immittens*: Pax Domini *alta voce dicendo, protinus ſubdat ſecreto*: Fiat commixtio &c. *Alia ſe, Diaconum, Subdiaconumque communicet; tertiam Viaticum, ſi opus fuerit in patena uſque ad finem Miſſae reſervet*. Idem apud SALAM innuit IVO Carnot. [*de div. offic.*] *Sacerdos Dominicum Corpus conſecratum, & ſanctificatum in tres partes dividit, quarum unam Calici immittit dicendo*: Pax Domini, *aliam ſe, & Diaconus & Subdiaconus communicent; tertiam ad Viaticum, ſi opus fuerit, in patena uſque ad finem Miſſae reſervet; ſi autem opus non fuerit, eam Sacerdos, aut unus Miniſtrorum communicationem adcipiat*. Hujus ritus etiam nunc exſtant in Miſſa ſolemni ſummi Pontificis quaedam veſtigia, & in Miſſa, quae celebratur in conſecratione Epiſcopi; ſummus enim Pontifex tertiam particulam, altera ſumpta, immiſſa in calicem altera, in partes duas reſectam Diacono, & Subdiacono praebet: Epiſcopus vero Conſecrator hoſtiam in tres partes dividens, unam in Calicem immittit, alteram ipſe ſumit, tertiam Epiſcopo, qui conſecratur, miniſtrat. Ex his porro omnibus lucem adcipit MALDONATI ſententia, quam MAYERVS quoque (*p. II. cap. XXI.*) ſubindicat.

Quid significet consecratio.

IV. Sed aliud potest injicere scrupulum, quod Sacerdos injiciendo illam particulam in calicem dicat: *fiat commixtio & consecratio Corporis & Sanguinis Domini*. Quid? nonne jam facta est consecratio? Suspicor verbum *consecratio* fuisse paullatim ab aliquo introductum, quia non invenio in antiquis [6]; aut si quis inveniat, defendet hoc modo, quod quemadmodum *Graeci* post jam jam factam consecrationem, invocant nihilominus Spiritum Sanctum, ut descendat, & faciat panem esse Corpus Christi, non quod non esset jam consecratum, sed ut fiat Corpus Christi nobis, idest non *sumamus indigne*; eodem sensu potest intelligi: *Fiat consecratio Corporis Christi* non absolute, sed nobis adcipientibus, ut digne, & sancte, non profane adcipiamus. [7]

Agnus Dei, & Pax cum osculo.

V. Sequitur tamen post fractionem [8] *Agnus Dei &c.* Quod quidem SERGIVS Papa dicitur instituisse, qui vixit abhinc DCLXXX. annis. Statim autem datur Pax, & pacis osculum, quod est valde antiquum. Hoc autem osculum non tantum in Missa fieri solebat, sed etiam in omnibus Christianorum Congregationibus: non enim dabatur pax sine osculo. Ex SENECA, & PLVTARCHO, PLINIO, & aliis discimus *Romanorum* consuetudinem fuisse, ut viri oscularentur manus feminarum. Contrarium tamen aliquid legimus apud TERTVLLIANVM (*in Apologetico cap. 6.*), ubi reprehendit usum *Roma-*

(6) Deest enimvero apud AMALARIVM [*Lib. III. cap. 31.*] apud RHABANVM *Maurum* [*Lib. I. de Instit. Cleric. cap. 31.*] apud FLORVM *Lugdunensem* [*in exposit. Missae n. 89.*] apud Johannem ABRINCENSEM, in Sacramentario RATOLDI, in *Tiliano* Codice. In aliis tamen undecimi & duodecimi saeculi *Gregorianis* Sacramentariis apud GEORGIVM [*T. III. p. 131.*] immo & in Missa *Illyrici*, apud MICROLOGVM, atque in ordine primo *Romano* verbum illud *consecratio* exprimitur.

(7) Olim scilicet haec oratio ita legebatur: *Fiat commixtio & consecratio Corporis & Sanguinis &c.* (Vide GEORGIVM *l. c.*) Tunc enimvero MALDONATI interpretatio minus haberet incommodi. At quum nos aliter dicamus: *haec commixtio & consecratio Corporis &c. fiat &c.* vix ea locum habet. Alii alia ad eam vocem commode explicandam excogitarunt. Confer BENEDICTVM XIV. (*Lib. II. cap. 20. n. 19.*). MAYERVS [*p. 344.*] animadvertit, *consecrare* idem esse, quod simul *sacrare*, ut interpretatur PELAGIVS I. in epist. ad *Johannem* PATRICIVM; hinc vero colligit, consecrationem dici quasi *simul sacrationem*, sive rerum sacrarum commixtionem.

(8) Hinc ad ea verba *osculum mihi non dedisti* C. L. usus sum.

Romanarum feminarum. Legimus autem Matronas ita abstinuisse a vino, ut tantillum illud degustare summum nefas esset: ita quod quaedam Matrona, quod non abstinuisset, a marito fuerit trucidata, alia fame enecta Senatus consulto, propterea quod cellam vinariam tantum reserasset. Quare fuit apud eosdem *Romanos* postea consuetudo, ut Matronae oscularentur faciem suorum Cognatorum, ut cognoscerent cognati, an illae bibissent vinum: tantae temperantiae fuerunt. Hanc quoque consuetudinem apud *Judaeos* fuisse, ut venientes, aut discedentes sese invicem oscularentur, manifestum est ex *Genesi* XXXI. quum LABAN conqueritur de IACOB, quod non permisisset osculari filias suas; Et *Lib. I. Regum* (*cap. XX.*), quum DAVID, & IONATHAS se se osculati sunt; Et *Actis Apostolicis* (*cap.XX.*) quum PAVLLVS esset *Romam* discessurus, omnes osculati sunt eum. Osculum enim signum erat hominis abeuntis, aut venientis: unde (*LVCAE VII.*) Christus dixit cuidam SIMONI, qui illum invitaverat: *Osculum mihi non dedisti*, quia haec erat consuetudo, ut hospites oscularentur eos, qui in domum suam veniebant, & quia ille non fecerat, Christus reprehendit illum. Haec est etiam caussa, cur IVDAS osculo tradidit Christum, quia nulla re magis simulate potuisset illum tradere, quam osculo. Haec autem consuetudo *Judaeorum* manavit in Christianos, ut constat ex epistola D. PAVLLI ad *Romanos* (XVI.) & I.*Cor.* (*XVI.*) & II. *Cor.* (*cap.* XIII.) & I. *Thessal.* (V.), & saepe alias. Itaque osculum erat signum pacis. Sed quibus in rebus utebantur osculo pacis Christiani? D. AVGVSTINVS, aut quisquis fuit auctor *Lib. de amicitia cap.* 4. adnotat, Christianos duabus in rebus usurpasse illud signum. Primum quidem ad significandum, se esse ejusdem Religionis inter se; quare Christiani, quum peregre redibant, aut veniebant de longinquo, ut ostenderent se orthodoxos esse, solebant Symbolum recitare, & osculum porrigere in eos. Secundo loco usurpabatur in communione, & propterea Christiani antequam communicabant, osculabantur se se, significantes sibi invicem remittere quidquid injuriarum, aut inimicitiae praecesserat. Ad haec ex TERTVLLIANO (*Lib. de Orat. cap. ultim.*) constat, Christianos etiam solitos esse se invicem osculari in oratione, nempe in fine orationis, quia quando orabant, dicebant: *dimitte nobis debita nostra*: ut ergo ostenderent, se

non

non verbis tantum, sed re sibi invicem remittere peccata, osculabantur se; hinc factum est, ut statim ab Oratione Dominica semper datum fuerit osculum pacis. Notandum est autem, in hac re diversam esse consuetudinem *Graecorum*, & *Latinorum*. Illi enim ante consecrationem porrigebant osculum pacis ex DIONYSIO *Areopag.*, & ex D. CLEMENTE (*Lib. II. Const. cap.* 61., & *Lib.* VIII. *cap.* 15.). Et ex IVSTINO (*in* II. *Apolog. sub finem*: *Simul atque*, inquit, *finivimus preces*, *osculamur nos*, *&* *statim fit consecratio*. Idem ex CYRILLO intelligimus *Hierosolymitano* Episcopo (5. *Catech. mystag.*), & ex D. CHRYSOSTOMO (*Lib.* 1. *de Compunctione cordis*). Apud *Latinos* vero id fiebat post consecrationem paullo ante communionem. Haec consuetudo *Graecorum* irrepserat in Ecclesiam Latinorum; unde INNOCENTIVS (*Ep.* 1. *ad* DECENTIVM *cap.* 1.) prohibuit, ne osculum pacis daretur ante consecrationem, sed post consecrationem more *Romano*. Hinc MICROLOGVS, & alii nonnulli sumpserunt occasionem existimandi, INNOCENTIVM fuisse auctorem, ut osculum pacis daretur in Missa [9], quamvis male. Nam ex AVGVSTINO (*Sermone illo de die Sabbathi ante Pascha*, & *ex Serm.* 135., & *in Sermone*, *in quo exponit Orationem Dominicam*) constat contrarium. Dicit enim, Catechumenos toto tempore Quadragesimae fuisse occupatos in discendis aliis capitibus Religionis, ut in mandando memoriae (10) Symbolo, & aliis; Sed Orationem Dominicam tanta in veneratione, tamquam Sanctam habitam fuisse, ut neque scriberetur, neque etiam audiretur a quoquam, qui non esset Christianus; proinde pridie Pascha demum Catechumenis fuisse recitatam, hos in die Paschae sequenti fuisse baptizatos, deinde Dominica in Albis recitasse Orationem Dominicam, ac tum primo communicasse, seque osculatos fuisse (11). Postea factum est, ut Sacerdos soli Diacono daret osculum pacis, circumferendum deinde ad omnes tum viros, tum feminas; quod quum coepit esse periculosum, imminuta hominum simplicitate, obti-

(9) Ut WALAFRIDVS *Strabo*, RVPERTVS *Tuitiensis*, STEPHANVS *Eduensis*.

(10) Quae sequuntur ad hujus paragraphi finem, ex C. M. decerpsimus.

(11) De osculo in Missa, ejusque ritibus BONA [*Lib. II. cap. XVI.* §. 6. *&* 7.] GRANCOLASIVS [*Anc. liturg. pag.* 671.] item GEORGIVS (*Lib. IV. cap.* 16.)

obtinuit, ut patella, seu lanx Sacerdoti primum, deinde ceteris osculanda porrigeretur in signum pacis, unde etiamnum nomen *pacis* retinet. Sed ne haec quidem res suo incommodo caret, quandoquidem saepe ex ordine osculandi quibusdam in regionibus, & contentiones, & coedes oriuntur.

TERTIA DISPVTATIO SPECIALIS.

De usu, & recipientibus Eucharistiam [1],

SEV

de Communione.

Sequitur, ut de Communione dicamus, de qua quinque Quaestiones tractandae sunt. Prima est

DE COMMUNICANTIBUS.

QUAESTIO I.

I. *De Sacerdotibus.*

I. VAria erant communicantium genera. Primo erant Sacerdotes illi, qui celebrabant. Nam Sacerdotes communicabant ipsi per se, & consecrabant, quia adcipere Eucharistiam ab alio non decebat; sed tamen coeperunt aliqui Sacerdotes studio quodam legendi ea, quæ dicuntur in Missa, velle quotidie celebrare, & quia non parati aliquando adcedebant; qui censebant se indignos, tantum consecrabant, sed post consecrationem non sumebant Eucharistiam. Quod diu & longo tempore factum est, ut constat ex XII. *Concil. Tolet.* (*cap. 5.*), ubi reprehensus est hic abusus, & in *Legibus Franc.* [*Lib. I. cap. 7.*] est una lex de hac re, qua prohibet CAROLVS M. Sacerdotes tantum

Vitium quorundam Sacerdotum consecrantium, nec communicantium.

(1) Tota haec disputatio in C. L. deest; in F. vero Tractatum de caeremoniis antecedit. At in M., & in Codice, quem SIMONIVS habuit, superiores duas disputationes sequebatur. Itaque & illam edendam, & huic loco adtexendam censui.

tum conſecrare, & Euchariſtiam non ſumere, quod hoc ſit contra Canones Apoſtolorum. Id tamen non eſt in Canonibus Apoſtolorum, ſed deceptus fuit bonus ille Imperator, aut quisquis leges illas ſcripſit (1).

Contraria conſuetudo apud Graecos praeſertim Sacerdotum communicantium, quin conſecrarent.

II. Contraria conſuetudo fuit partim in Eccleſia *Graeca*, partim in *latina*. Nam *Graeci* Sacerdotes omnibus diebus Quadrageſimae, excepto Sabbatho, & Dominica, & die Adnunciationis B. Virginis, ſolebant facere rem divinam, legebant epiſtolas, Evangelia, & reliqua omnia, quae in Miſſa dicuntur, & ſolebant ſumere Corpus Domini, quod tamen non conſecrabant. Dicet aliquis; ergo ſumebant Corpus non conſecratum. Reſpondeo non ideo ſumebant non conſecratum, ſed erat haec conſuetudo apud illos, ut ultima die Dominica ante Quadrageſimam conſecrarent Euchariſtiam pro tota hebdomada, quam per octo dies ſervabant, & ex ea per hebdomadam paullatim, & particulatim ſumebant, dum ventum eſſet ad alterum diem Dominicum, vel Sabbathum, & vocabantur à *Graecis* illae particulae hoſtiae *προηγιασμενα*, ideſt *praeſanctificata*, vel *anteconſecrata*, ut conſtat ex *Trullana* Synodo (*cap. LII.*) [2]. Similiter apud SOCRATEM (*Lib. V. hiſt. cap. 23.*) Qui hiſtoriam SOCRATIS vertit EPIPHANIVS ille Scholaſticus (*Lib. 9. hiſt. tripart. cap. 28.*) ita heic vertit: *Scripturae leguntur in feria*

quar-

---

(1) Nec tamen plane ſublatus hic abuſus fuit. Saeculo XI. FVLBERTVM *Carnotenſem* de tali Presbytero, qui celebrando non communicaverat, conſultum novimus. Reſpondit autem ille (*ep. 79.*) ſi abſtinuerit defectu fidei, aut quia ſenſit conſcientiam gravatam peccato aliquo mortali, veluti ebrietatis, vel impuritatis, ſacris functionibus eſſe privandum, donec ſe converterit, & egerit poenitentiam; ſi faſtidii cauſſa ob nimiam frequentationem Sacrificii Miſſae, per annum eſſe a communione ſuſpendendum; ſi ex anxietate conſcientiae ob levem noxam, leniter corripiendum; ſi demum ob debilitatem capitis, aut ſtomachi, ut abſtineat a ſacrificio, talem obligandum, donec reſtituta fuerit ſanitas. Immo a. MLXXII. Concilium *Rothomagenſe* (*Can. 3.*) vetare debuit, ne presbyter Miſſam diceret, quin communicaret. Confer GRANCOLASIVM [*Ancien. Sacram.* P. I. pag. 374.]

(2) De Miſſa *Praeſanctificatorum*, cujus *Graeci* GREGORIVM *Dialogum*, ſeu *Magnum* auctorem faciunt, vide BONAM (*Lib. I. Rer. Liturg. cap. XV. §. 5.*) GRANCOLASIVM (*l.c. p.427. ſeqq.*) MABILLONIVM (*Comm. in Ord. Rom. p. 74.*), in primis vero ALLATIVM cum in diſſertatione *de Libris Eccleſiaſticis Graecorum* (*p. 20. ſeqq.*) tum in Epiſtola ad *Bartoldum* NIHVSIVM in fine operis *de Eccleſiae Occidentalis, atque Orientalis perpetua conſenſione*.

quarta Sanctae hebdomadis, & die Parasceves in die Veneris Sancto, & praeceptores explicant, quae lecta sunt, & faciunt omnia, quae pertinent ad synaxim (synaxis vocabatur tunc Missa) *praeterquam quod non solemniter participant mysteriis*. CASSANDER vero in suis liturgiis vertit *praeter mysteriorum participationem*; sed hoc non convenit cum usu Ecclesiae *Graecae*, ut docui ex Synodo *Trullana*, quandoquidem solebant omnibus diebus Quadragesimae sumere Eucharistiam, sed non consecrare. Ideo credo illum locum emendandum & dicendum της τελετῆς pro της τελευτῆς [3]. τελετὴ significat perfectionem. Faciunt ergo omnia quae ad synaxim pertinent praeter consecrationem, quia dicebant quidem, quae erant in Missa, & sumebant Eucharistiam, sed non consecrabant. Similiter in Ecclesia *Latina* factum est, sed nonnisi uno die quadragesimae, nempe die parasceve, sive feriae sextae sacrae hebdomadis, quod apud *Graecos* fiebat tota quadragesima; sumebatur enim ante consecratum Corpus Christi. Ratio erat apud *Graecos*, quia totum illud quadragesimae tempus erat tempus passionis Christi; ideo nolebant recolere, & celebrare illam cœnam, quam fecerat Christus ante passionem, sed tantum sumere Corpus Christi ante consecratum. Latini vero, quia illo die Veneris Sancto Christus fuit jam sub terra, ad significandum Mysterium sepulturae ipsius, non consecrant eo die, sed sumitur Corpus Christi, quod hesterno die consecratum fuit (4).

Alius usus quarumdam Ecclesiarum circa novorum Sacerdotum Communionem.

III. Alius fuit usus magis mirabilis in Ecclesia *Gallica*, & *Germanica*, qui duravit ad nostram fere memoriam. Solebat Episcopus consecrare multas hostias tempore, quo ordinabat Presbyteros, & dabat singulis Eucharistiam, quam per 40. dies servarent, & ex ea quotidie sumerent particulam, donec fuisset ad quadragesimum diem tota Eucharistia paullatim quotidie detracta. Itaque Sacerdotes illi novi agebant quidem ceteras partes Missae; sed tamen non consecrabant, sed sumebant unam particulam Eucharistiae consecratae intra 40. dies. Hoc disci-

(3) Hoc mendum feliciter a MALDONATO correctum in posterioribus SOCRATIS editionibus; alii viri docti expunxerunt.

(4) Vide BONAM [*Lib. I cap.* 18. §. 3.] & BENEDICTVM XIV. (*de Festis D. N. J. C. lib. I. cap. VII n.* 150. *seqq.*)

mus ex FVLBERTO, qui vixit abhinc DLX. annis, & fuit praeceptor BERENGARII, *in Epist. II.* ad PINARDVM (5); erat autem natione *Germanus*, & Episcopus *Gallus Carnotensis*. Caussa hujus rei esse dicitur, quod vellent illos novos Sacerdotes referre imaginem Apostolorum a Christo recens in officium adsumptorum, aut electorum: quia Christus discessurus ex hoc mundo post passionem, per 40. dies communicaverat illis alia qualitate Corpus suum, quam qua fecerat ante passionem, ab eo tempore quo fuerant a Christo ordinati. Unde ipsi voluerunt imitari in seipsis recenter ordinatis, & tenere secum unum & idem Corpus post 40. dies, quasi Christus versaretur cum ipsis quadraginta dies, sicut 40. dies fuit conversatus cum Apostolis per idem tempus (6).

Abusus Sacerdotum non consecrantium nisi panem.

IV. Alii Sacerdotes lapsi sunt in alium abusum. Consecrabant quidem Eucharistiam, & dicebant reliquas partes Missae, sed tamen solam Eucharistiam, & non etiam vinum consecrabant, & solam Eucharistiam sumebant, non etiam vinum. Unde etiam reprehensi sunt a GELASIO, qui fecit decretum quoddam hac de re, quod recitatur a GRATIANO (*de Consecrat. distinct. 25. cap. comperimus.*)

II. *De Ministrorum Communione.*

Ministri olim omnes communicabant.

I. SEcundum locum tenent Ministri Altaris, Diaconi, Hypodiaconi, Acolythi. De ritu autem, quo communicabant Ministri Altaris, postea dicam; nunc tantum videndum, qui com-

(5) FINARDVM alii, alii EINARDVM vocant.

(6) Ait autem FVLBERTVS, putasse se, *& hoc certe omnibus Ecclesiis eatenus adsuetum fore, ut nulli novum esse videretur aut vanum.... Nostri enim Episcopi Provinciales in hujusmodi ritum omnes consentiunt.* Enimvero in MS. *Suessionensis* Ecclesiae haec MARTENIVS se invenisse perhibet (*de ant. Eccles. ritib. L. I. cap. VIII. art. 9. n. 20.*) „ debent Presbyteri portiones Dominici Corporis ab Episcopo adcipere, de quibus percipiant communionem per quadraginta dies in exemplum Domini nostri IESV Christi, qui quadraginta diebus cum suis discipulis conversatus est post resurrectionem suam. „ Verum, inquit idem MARTENIVS, in antiquo Ordine *Romano* circa FVLBERTI tempora scripto, novitiis Presbyteris edicitur tantum, ut ex data sibi oblata sacra communicent usque dies septem.

communicabant. In illis primis initiis non tantum Diaconi, & illi, qui ſtabant ad Altare, ſed omnes etiam Chriſtiani ſolebant quotidie communicare. Deinde refrixit devotio, & laici cœperunt intermittere illam laudabilem conſuetudinem, item aliquando Diaconi. Itaque manebat ſolus Sacerdos, qui Euchariſtiam ſumeret, vel qui ſolus communicaret, ſicut nunc, quum multo melius eſſet, ut ſemper eſſet aliquis, qui cum Sacerdote communicaret, quia ea ratione melius ſignificaretur, quod per Euchariſtiam ſanctificatur (7). Igitur ceteri Laici abſtinebant ab Euchariſtia, quia non erant ſemper parati. Ceteri, qui erant Miniſtri, communicabant, & omnes, qui erant ex ordine Eccleſiaſtico; & factum eſt de hac re decretum Eccleſiaſticum, ut quamvis Laici non communicarent, miniſtri tamen, qui Altari ſerviebant, communicarent cum Sacerdote, ut patet *Can.* 19. *Apoſt.*, ubi hoc praecipitur, & redditur ratio, ne ſi Miniſter non ſumeret Euchariſtiam, videretur recte accuſare Sacerdotem non rite conſecraſſe. Itaque jubetur cum illo communicare. Hac de cauſſa in Concilio *Antisiodorenſi* [*cap.* 19.] cautum eſt, ne ullus Diaconus adcederet ad miniſtrandum ad Altare, niſi jejunus, quia debebat communicare cum Sacerdote, quod non poterat niſi jejunus.

II. Haec conſuetudo retenta eſt in nonnullis Eccleſiis, neſcio an in *Lugdunenſi*, quæ dicitur non admittere novitates; ſed in Sacello *Romani* Pontificis adhuc hodie ſervatur, ubi omnes Cardinales Diaconi, & Subdiaconi, qui miniſtrant ſummo Pontifici, communicant. Deinde ſervatur etiam in nonnullis monaſteriis, in quibus omnes Religioſi Diaconi, & Subdiaconi ſolent communicare. *Veteris hujus conſuetudinis veſtigium.*

III. *De Laicis.*

I. Laici omnes, qui erant ſano judicio, & adulta aetate, ſolebant olim communicare, & hoc ſine controverſia, & appellatur *laica communio*, quia fiebat alio loco, quam com- *Quo loco Laici communicarent.*

u 2

(7) Neque tamen neceſſe eſt in quolibet ſacro fieri Euchariſtiae diſtributionem, ut Novatores exiſtimant. Vide SCORTIAM (*Lib. IV. cap.* 29.) & BENEDICTVM XIV. (*Lib. II. cap.* 22. *n.* 6. *ſeqq.*)

communio Ecclesiasticorum. Laici enim habebant suam mensam remotam, & separatam; Ecclesiastici vero solebant ad Altare communicare.

Quid Laica communio?

II. De Laica communione multa sunt testimonia, & decreta. *Can.* 15. *Apost.* Presbyteri & Diaconi, qui deserebant propriam Ecclesiam, debebant admitti ad Laicam Communionem; non autem in gradu Sacerdotum. Et *Can.* 61., quia solebant aliqui Sacerdotes quum incidebant inter *Judaeos*, negare vel se esse Christianos omnino, vel saltem Sacerdotes; si negaverint, se omnino esse Christianos, datur illis poenitentia, ut moveantur a dignitate Sacerdotali, & excommunicentur; si vero se esse Sacerdotes negaverint, agant poenitentiam, & post longam poenitentiam admittantur ad Laicam Communionem. Et in Concilio *Ancyrano* [*cap.* 10.], si Diaconus postquam ordinatus fuerit, duxerit uxorem, cogitur agere poenitentiam, & numquam admitti ad Communionem Clericorum, sed tantum ad Laicam: quod magnum est argumentum, *Graecis* numquam licuisse, postquam ordinati essent, uxores ducere. Hinc enim constat Diaconos non fuisse uxoratos. Et in Concilio *Eliberitano* [*Can.* 76.] Diaconus, qui fecerat homicidium, & quum ordinaretur, non exposuit, quia erat impedimentum, ne posset ordinari, postea poenitentia ductus confessus est, datur illi poenitentia, & tandem admittitur ad Laicam Communionem. Et in Concilio *Agrip.* [*Can. penult.*], quia contra EUPHRATEM quemdam haereticum, qui negabat Christum fuisse verum Deum, Episcopus quidam iratus dixit: *non est dignus* EUPHRATES, *qui Christi divinitatem negat, ut detur vel Laica Communio, vel qui adcipiat non tantum Clericorum, sed etiam ne Laicam Communionem*. Et in Concilio *Sardicensi* [*cap.* 7.] OSIUS *Cordubensis* dixit sententiam suam, ut si quis Episcopus migraret de sua Ecclesia in aliam, non ad occupandum alterius Episcopatum, sed ut concionaretur ad populi favorem captandum, privaretur suo Episcopatu, & non admitteretur nisi ad Laicam Communionem (8). Sunt multa hac de re in Concilio

(8) Ac *Sardicensem* hunc Canonem spectavit SIRICIUS ep. X. ad *Gallos* Episcopos (n. 17.) ubi ait: *Item de clericis alienis ex Synodo frequenter est pertractatum, atque firmatum, & ratio justa constringit, clericos*

cilio *Agathensi* [*cap.* 50.]: *Si quis Episcopus, Presbyter, Diaconus, vel Subdiaconus capitale crimen commiserit, & homicidium fecerit, Laica tantum ei tribuatur Communio*. Est de hac re illustrissimum exemplum in Concilio I. *Toletano cap.*4. ubi Diaconus, qui praeter bigamiam, quam commiserat, duxerat tertiam uxorem, jubetur dimoveri a gradu, & post longam poenitentiam actam tantum Laica Communione uti. Et apud EVSEBIVM [*Lib. VI. hist. cap.* 35.] CORNELIVS quemdam Episcopum ex *Novatianis* redeuntem a se susceptum scribit (9) *ad Communionem Laicam* (10). Hinc constat falli eos, qui inter Catholicos non quidem malo animo, ut defenderent Laicorum Communionem sub altera tantum specie, existimabant Laicam Communionem appellatam esse illam, quae sub altera tantum specie Laicis dabatur, sicut hodie; quod scilicet daretur tantum Corpus, non Sanguis Christi. Sed haec opinio est nimis falsa: propterea adduxi tot testimonia de Laica Communione, quia illis antiquis saeculis totus populus sub utraque specie communicabat, nec hoc debet negare ullus Catholicus, qui non velit

cos abjectos de Ecclesia ab Episcopo suo, nec laicam communionem adcipere posse in aliena Ecclesia.

(9) In ep. a. CCLI. scripta ad FABIVM *Antioch*.

(10) Nolim tamen hinc lector inferat, communionem laicam ad unam Eucharistiae in laicorum loco, seu extra chori cancellos post clericos susceptionem redigendam esse, quod tamen aliis placuit, atque in his GRANCOLASIO (*Ancien. Sacram. T. I. p.* 238.). Certe FELIX Papa III. in epistola *Labbeanae* editionis VII. *ad universos Episcopos* jubet ob delicta quaedam Clericis non dari, nisi in morte, Communionem Laicam. Et Concilium *Sardicense* dari permittit ob crimina quaedam graviora. In morte autem, quum detur Communio soli aegroto, idque in privato cubiculo, nulla distinctio notari potest loci, aut temporis inter Clericos, & laicos, ut optime notat BELLARMINVS (*de Euch. lib. IV. cap.* 24.) Vide etiam MENDOZAM ad Canonem *Eliberit.* (*Lib. III. cap.*76.). Ea Eucharistiae in Laicorum loco susceptio Laicae communionis consequens quoddam erat, non ipsa communio Laica, de qua adlati Canones. „ Erat igitur Communio Laica, inquit BONA [*Lib. II. cap. XIX.* §. 3.] consentientibus „ DVCANGIO, de MARCA, BELLOTTO, aliisque eruditissimis viris, jus societatis & communicationis cum ceteris fidelibus in rebus „ tam sacris, quam civilibus more laicorum: ex quo consequens erat „ ut clerici ad eam damnati, quandoquidem a gradu clericali dejecti, „ in ordinem plebis redigebantur, in perceptione Eucharistiae instar laicorum se gererent, eam sumentes „ extra septa Altaris, aut sub una, vel „ utraque specie, sicut ex usu Ecclesiae tunc laici sumere consueverant. „

lit laedere cauſſam ſuam; & tamen illa communio olim vocabatur Laica, non quod ſub altera tantum ſpecie daretur Laicis.

Quid peregrina, & num a Laica diſcreparet?

III. Erat alia communio, quae vocabatur *peregrina*, quam quidam dicunt eamdem fuiſſe cum Laica, quod Sacerdotes, qui agebant poenitentiam, ſumerent illam, unde fecerunt illi nomen, quod illis ſcilicet Sacerdotibus eſſet peregrina, & aliena a gradu Sacerdotum, quia non ſolebant in eo loco ſumere. Sed quia Sacerdotes quum aliquid fecerant, non poterant agere poenitentiam cum reliquis poenitentibus, ut aliquando dixi (11): loco poenitentiae relegabantur ad Laicam Communionem, ita ut peregrina, & Laica Communio idem ſit, & ita multi exiſtimant; & ita ipſe aliquando expoſui, uti & MARIANVS VICTORIVS *in Lib. de antiquis poenitentiis* (12). De peregrina communione ſunt multa teſtimonia, ut in Concilio *Agathenſi*, (*cap. 5.*). Alii putarunt, & quidem probabiliter, peregrinam Communionem appellatam eſſe illam, quae peregrinis dabatur. Nam, qui aliunde veniebant, non temere admittebantur ad Eccleſiam, quia non conſtabat, an eſſent excommunicati. Si vero litteras ferrent, omnes peregrini admittebantur ad Communionem orationis, non Euchariſtiæ (13): ideo appellatur *peregrina* communio. Et ſi aliquis Sacerdos agebat poenitentiam, & non eſſet dignus, ut etiam ad Laicam Communionem admitteretur, rejiciebatur ad peregrinos, & ideo dicebatur communicare

---

(11) Oppoſitam quidem, quae clericos majores prioribus Eccleſiae ſaeculis poenitentiae publicae legibus obnoxios fuiſſe ſtatuit, ſententiam pluribus *Johannes* MORINVS, & *Natalis* ALEXANDER ſuadere conati ſunt; ſed CL. COVSTANTIVS in diſſertatione, quae *T. I. epiſtol. Rom. Pontif. col.* 195. *ſeqq.* legitur, MALDONATI hac de re decretum ſtrenue defendit.

(12) Aliique plures, ut *Joh. Stephanus* DVRANTVS (*de ritib. Eccleſ. Lib. II. c.* 55. *n.* 8.) *Garſias* de LOAISA (*ad Can. XVI. Conc. Ilerd.*) Franc. PITHOEVS (*in gloſſar. ad libros Capitular.*) BELLARMINVS (*de Euch. Lib. IV. cap.* 24. *n.* 40.) Sed vel unus *Agathenſis* Canon hanc ſententiam refellit; clerico enim ad laicam communionm depreſſo nullus dabatur ad Clerum regreſſus, perpetuaque & omnimoda depoſitione dejectus cenſebatur; at ex Canone *Agathenſi* conſtat, clericum in *peregrina* communione poſitum ad ſuum priſtinum, & proprium redire gradum potuiſſe.

(13) Id falſum; peregrinis enim clericis, qui *formatas* ab Epiſcopo ſuo tuliſſent, Euchariſtia non negabatur; id unum illis vetitum erat, gradum ſuum exercere.

nicare Communione *peregrina*, quia tantum admittebatur ad communionem orationis cum peregrinis (14).

IV. Dicam, quod mihi exciderat. Ex illa consuetudine antiqua dicendi omnia, quae in Missa dicuntur, sed non consecrandi Corpus Christi, nata est alia species Missae, quam vocamus *siccam*, quoniam omnia quae in Missa sunt leguntur, sed non fit consecratio (15). Hactenus de Laicis.

IV. *De Pueris an debeant communicare?*

I. INfantes quoque communicasse, antequam pervenirent ad usum rationis, manifestum est exemplum apud D. CYPRIANVM *in Lib. de Lapsis*, & aliis multis locis. Quum infans quaedam femina fuisset ducta a suis parentibus in Idolion, ubi fiebant sacrificia idolorum, quum primis labiis gustasset nescio quid immolatum idolis, voluit Deus ostendere, manifesto exemplo, nullam esse communionem lucis cum tenebris. Quum enim postea duceretur in Ecclesiam, & Diaconus illi voluisset porrigere Sanguinem Christi in os, illa vero resistebat, & reluctabatur; ille autem vi ingessit in os ejus sanguinem, & statim evomuit: *Os* [inquit CYPRIANVS] *pollutum idolothytis non potuit ferre Sanctum Domini Sanguinem* (16). Apud AVGVSTINVM sunt infinita fere loca contra *Pelagianos*; sed tantum tria adducam quibus disputat totam hanc quaestionem *Lib. I. de peccator. meritis cap.* 20., & *Epistola* 106. & 107., quibus locis non tantum dicit infantes communicare debere, sed etiam non posse salvos esse, si discedant ex hac vita sine sumptione Eucharistiae, & sicut nos credimus de Baptismo, ita ille putat de

Infantes olim communicabant

Num ex necessitate salutis?

(14) Verius ergo dixeris, Communionem peregrinam Ecclesiasticae censurae genus fuisse, quo clerici a gradu ac munere suo suspensi ad conditionem Clericorum peregrinorum in Ecclesia commorantium redigebantur; clericorum, inquam, qui cum formatis sui Episcopi epistolis ad eam se contulissent, non eorum, qui sine ejusmodi litteris profecti essent. Hanc sententiam singulari commentatione *de Communione peregrina, veteri clericorum censura* Lipsiae MDCCXLII. illustravit * D. IACOBVS *Henricus* BORN.

(15) De ea vide BENEDICTVM XIV. (*de Sacr. Miss. sacrif. lib. III. cap. VI. n.* 8.), auctoresque ab eo indicatos.

(16) Narrat idipsum S. AVGVSTINVS (*ep.* XXIII.)

de Eucharistia. Quemadmodum enim de Baptismo dictum est a Christo: *Nisi quis* &c., & inde collegerunt Theologi hujus Sacramenti necessitatem; ita de Eucharistia dictum est a Christo: *Nisi manducaveritis* &c.; non habere autem vitam est non posse esse salvum, & propterea infantes non posse salvari sine sumptione Eucharistiae. Itaque inde collegerunt omnes fere antiqui, tam esse necessarium ad salutem Eucharistiae Sacramentum infantibus, quam Sacramentum Baptismi (17). Itaque illis etiam dabant Eucharistiam (18); quod etiam discimus ex

(17) Idem MALDONATVS tradidit in Commentariis ad eum IOHANNIS locum. Nec negari potest, plurimos in hac olim fuisse sententia. Quamobrem FERRANDVS in epistola ad FVLGENTIVM *de duabus quaestionibus* (Chifflet. edit. p. 57.) *haesitare se*, scribit, *qualis debeat haberi sententia de his, qui etiamsi legitime sana mente baptizantur, praeveniente velocius morte, carnem Domini manducare, & sanguinem ejus bibere non sinantur. Nota quippe sunt fidelibus Salvatoris verba dicentis:* Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. *Unde petimus, ut velociori responsione nos instruas, utrum noceat, quantum noceat, an omnino nihil noceat, si quis baptizatus in nomine sanctae Trinitatis, sacro cibo potuque fraudetur.* Eadem sententia sequiore aevo perstabat. Hinc saeculo IX. GVALTERIVS *Aurelianensis*, qui vixit eo saeculo IX. (*Cap.* 7. sui *Capitularis*) mandat, ut Presbyter semper Eucharistiam paratam habeat, ut quando quis infirmatus fuerit, aut parvulus aegrotaverit, statim eum communicet, ne sine viatico moriatur; immo RADVLPHVS ARDENS saeculo XII. loquens de Eucharistiae necessitate (*serm. in die Paschae*), *statutum est*, inquit, *ut pueris mox baptizatis saltem in specie vini tradatur, ne sine necessario Sacramento discedant.* De AVGVSTINO tamen, INNOCENTIO I. aliisque Patrum Primoribus longe aliter sentiendum, quemadmodum TOLETVS (*in cap. VI. Joh.*) & CHIFFLETIVS in FVLGENTII epistulam ad FERRANDVM scite animadverterunt; cumprimis vero NORISIVS (*Vindic. August. cap. IV.* §. 4.). Confer etiam BONAM (*Rer. lit. lib. II. cap.* 19. §. 1.) Satis nobis sit *Tridentinum* Concilium, quod (*sess.* 21. *cap* 4.) postquam declaravit parvulos usu rationis carentes nulla obligari necessitate ad Sacramentalem Eucharistiae communionem, ait: *Neque ideo tamen damnanda est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis servavit. Ut enim sanctissimi illi Patres sui facti probabilem caussam pro illius temporis ratione habuerunt: Ita certe eos nulla salutis necessitate id fecisse sine controversia credendum est.*

(18) Plura de vetere hac ministrandae pueris Eucharistiae consuetudine invenies apud BONAM (*l. c.* §. 2.) GRANCOLASIVM (*Anc. sacram. T. I. p.* 205. *seq.* & 277. *seqq.*) MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. lib. I. cap. I. artic. XV. n.* 12.) Aguellum ONORATVM (*dissert. IX. pag.* 217. *seqq.*) & ACAMVM in epistola de *Paedobaptismo*, ut Protestantes omittam semper, sed in hoc potissimum argumento caute legendos, de quibus *Bibliot. Ritual. T. II.* dixi, *Johannem Fridericum* MAYERVM, *Corn. Dieter.* KOCHIVM, ac praesertim *Petrum* ZORNIVM *in historia Eucharistiae infantum*.

ex carminibus PAVLLINI [*in epist.* 12. *ad* SEVERVM] : *Burdigalae* enim SEVERVS [qui illic agebat] extruxerat Basilicam, & magnificum Baptisterium, quale videre est hodie *Romae* CONSTANTINI Magni Baptisterium [si verum est]; & apud S. DIONYSIVM est aliud Baptisterium ex Porphyrio. Et PAVLLINVS composuit quosdam versus, ut inciderentur sub Baptisterium, in quo debebant infantes baptizari, & inde ad Eucharistiæ communionem duci. PAVLLINI versus sunt isti:

Inde parens sacro ducit de fonte Sacerdos
Infantes niveos corpore, (quia erant loti) *corde*, *habitu*
(Quia erant induti candida veste).
Circumdansque rudes festis Altaribus agnos
Cura salutiferis imbuit ora cibis.

Credo autem emendandum esse hunc locum, & dicendum: *Pura salutiferis* &c. ut dicantur *pura ora*, quia ora infantum non erant contaminata ullo malo [19]. Ergo egredientibus infantibus e Baptismo dabatur Eucharistia: & hoc est, quod dicit, *pura salutiferis*.

II. Et duravit haec consuetudo usque ad tempora CAROLI *Magni*, quia (*Lib.* 1. *Leg. Franc. cap.* 155.) est lex scripta a CAROLO *Magno*, qua jubet, ut Presbyteri, quum consecrant, servent Eucharistiam, ut si forte aliquis parvulus aegrotare coeperit, non discedat sine communione. Ergo dabatur infantibus Eucharistia etiam abhinc DCCC. annis tantum [20]. Sed haec consuetudo jam desiit.

III. Sed quaerat aliquis, cur etiam nunc non datur Eucharistia? Respondeo, id meliori ratione fieri. Una ratio, quae movit Ecclesiam, fuit sumpta ex verbis D. PAVLLI (1. *Cor. XI.*) *Probet autem seipsum homo* &c. Ex quo collegit Ecclesia, non esse idoneos ad suscipiendam Eucharistiam eos, qui non possent seipsos probare. Altera ratio fuit, quod semper Ecclesia statuit, tribuendam esse maximam venerationem, & honorem Eu- *Cur nunc non datur pueris communio?*

(19) Non displicet ea *Paullliniani* versus emendatio, quamquam sequutae editiones aliter emendarunt: *Cruda salutiferis*.

(20) Immo & XII. saeculo aliquibus in locis perdurabat. Vide MARTENIVM [*l. c. n.* 13.], & adnotationem 17.

charistiae, & longe majorem, quam Sacramento Baptismi, utpote, quod contineat Corpus Christi praesens: quapropter judicavit, eos non debere adcipere hoc Sacramentum, qui non haberent sensum hujus honoris. Quod autem ad illud testimonium adtinet: *Nisi manducaveritis* &c. respondeo: testimonium illud quidem videtur simile atque illud: *Nisi quis renatus* &c. Sed multa sunt, quae Ecclesia colligit ex natura, & substantia rei subjectae. Nam etsi verba sint similia in illis duobus locis, tamen quia natura Sacramenti est diversa, nihil colligitur. Primo natura Sacramenti Baptismi est, ut sit regeneratio in Christo, & quia nemo potest esse salvus, nisi in Christo renascatur, & non potest renasci sine Baptismo; ideo Ecclesia judicavit, neminem posse salvum esse sine Baptismo, & propterea Baptismum esse absolute necessarium. Natura Sacramenti Eucharistiae est, ut sit cibus spiritualis. Quemadmodum autem sine nativitate naturali omnino vivere non possumus, sine cibo aliquamdiu saltem possumus, ita sine regeneratione spirituali, & nisi in Christo renascantur infantes per Baptismum, non possunt habere vitam spiritualem. Quum ergo per Baptismum renascantur, & inserantur in Christo, baptismus est absolute necessarius; sed exuto originali peccato quia non habent alia peccata, idest actualia, non indigent Sacramento Eucharistiae; sed simul atque coeperunt posse peccare actualiter, data est illis Eucharistia ad eos corroborandos.

V. *De Aegrotis.*

Danda aegrotis Eucharistia, quidquid oblatrent Calvinistae, tum imitatione Christi.

I. QUid de Aegrotis dicendum? nescio, qua ratione *Calvinistae* nolint dare Aegrotis Eucharistiam, quia id non faciunt neque imitatione Christi, neque veteris Ecclesiae, quam se tantopere imitari velle jactant, & ut paucis dicam, faciunt illud sine ulla ratione, & sine ullo exemplo. Ecclesia enim semper illis dedit. Primum si consideremus institutionem, ea significat, non tantum eis debere dari, sed esse hoc Sacramentum proprium quodammodo aegrotorum. Primum Christus nonnisi moriturus instituit hoc Sacramentum quasi pro morituris, & aegrotis, & dedit Apostolis, ut eos corroboraret, & ipse quoque (ut aliquando probavi) sumpsit Corpus suum & Sanguinem, & CALVINVS non negat. Quemadmodum ergo

go ille sumpsit paullo antequam moreretur, ita etiam Ecclesia exemplo Christi edocta illud dari voluit morituris, & aegrotis, ut illos consolaretur. Et CALVINUS (*in Commentariis in XVII. Cap.* MATTH.) profert multa testimonia, & illa verba Christi: *Amodo non bibam etc. de hoc* &c. ait habere vim, & idem significare ac si dixisset: *Estote bono animo, coenate hodie mecum, quia non coenabitis amplius mecum*; & ideo dixisse Christum: *Desiderio desideravi hoc Pascha*, ideft hanc ultimam Coenam, quia *non bibam amodo* de hoc. Profert exemplum simile LEONIDIS in Bellum *Spartanorum* ingressuri, qui dixisse fertur militibus: *Eja Commilitones prandete bono animo, quia apud inferos coenabimus*, ideft *prandete hilariter, quia hoc erit ultimum convivium, quod facietis inter vos*. Christiani non abhorruerunt ab hac consuetudine *Graecorum*, qui habuerunt coenam *Viaticam*, quam appellarunt ἐφόδιον, & ὁδοιπόριον. *Coenas Viaticas* vocabant coenas postremas, quas faciebant iis, qui discessuri erant, sicut apud PLAVTVM dixit quidam: *Ego sorori meae volo dare coenam Viaticam*, hoc est talem, ut ne amplius comedat, quia morietur. Itaque quoties aliquis familiaris erat discessurus, faciebat coenam quamdam magnam cum suis amicis, vel alii faciebant ipsi, quae vocatur *Viatica*: Quod fecit Christus, qui non instituit suam coenam, nisi antequam esset discessurus. Ergo institutio Christi docet, ut hoc Sacramentum aegrotis, & quia ex hac vita discessuri sunt, detur.

II. Ecclesia idipsum postea confirmavit. Concilium *Ancyranum* (*cap. 6.*) loquens de aegrotis praecepit eis dari ὁδοιπόριον, ut eo quasi commeatu possint commeare in meliorem locum. Et Concilium *Nicaenum* (*Can. XV.*) vocavit ἐφόδιον, ubi praecipit, ut si quis esset aegrotus, ne privaretur ἐφοδίῳ, ideft viatico Eucharistiae, & latine vocatum est etiam hoc Sacramentum *viaticum*, ut in Concilio *Vasensi* (*Can. 3.*) Quod autem daretur aegrotis, constat ex IV. Concilio *Carthag.* (*Can. 76.*) & epistola DIONYSII ad FABIVM *Antiochenum* apud EVSEBIVM [*Lib. 6. cap. 36.*] de SERAPIONE, qui quum aegrotaret in lecto, a puero ei adlata est Eucharistia, & ex CHRYSOSTOMO (*Lib. 6. de Sacerd.*) ubi ait, audivisse se ex viro quodam sancto, qui frequentes habebat revelationes, quomodo qui ante mortem Eucharistiam sumpsisset, ejus animam

Tum veteris Ecclesiae more.

mam Angeli ferrent ad coelum, vel ad locum aliquem quietis statim post mortem (21).

VI. *De modo, quo olim mittebatur Eucharistia.*

Olim missa Eucharistia magna quadam cultus simplicitate.

I. MUlto simplicius, quam nunc mittebatur ad aegrotos Eucharistia. Nam HIERONYMVS in epistola ad RVSTICVM laudat hoc nomine *Tolosanum* Episcopum, quod omnia daret pauperibus, & ipse viveret in paupertate, adeo ut in *cistula viminea* gestaret Corpus Christi, & *in vitro* Sanguinem, non in calice aureo: *nihil sanctius, aut devotius illo* (inquit HIERONYMVS) qui *in vimineo Corpus, & sanguinem portat in vitro.* Gestabatur autem Sanguis paullo post consecrationem (22), alioquin non portabatur ad aegrotos, sed particula Eucharistiae intincta, quia illa species non poterat diu conservari (23).

II. Id etiam constat ex IVSTINO in *secunda Apologia*, ubi ait, diaconum solitum servare reliquam partem Eucharistiae, & ferre ad absentes. Per Absentes autem verisimile est intelligi in vinculis detentos, vel aegrotos: Ergo tum Diaconus ferebat Corpus Christi sine ulla pompa (24). Non damno pompam,

(21) Plura de *viatici* nomine & usu testimonia invenies apud GRANCOLAS. [*Anc. Sacram. T. I. pag.* 241. *seqq.*]

(22) Hinc in MS. Codice S. REMIGII apud MENARDVM in notis ad Sacrament. S. GREGORII [*p.* 380.] ad communionem infirmi, quem vis morbi non ad tantam virium imbecillitatem adduxit, utraque formula separatim ponitur. *Corpus Domini nostri IESV Christi custodiat te in vitam aeternam. Sanguis Domini nostri IESV Christi redimat te in vitam aeternam.* Utramque etiam speciem traditam fuisse non obscure indicat Concilium *Toletanum XI.* (*Can XI.*)

(23) Id probant plurima antiqua Ritualia; quare Concilium *Turonense* apud REGINONEM [*Lib. I. Eccles. Discipl. cap. LXX.*] praescribit, ut Presbyter habeat pyxidem, aut vas tanto Sacramento dignum, ubi Corpus Dominicum diligenter recondatur ad viaticum recedentibus a saeculo: quae sacra oblatio intincta debet esse in Sanguine Christi, ut veraciter Presbyter possit dicere infirmo: *Corpus, & Sanguis Domini proficiat tibi.*

[24] XIII. quoque saeculo idem mos vigebat; qua de re conqueritur GVILLELMVS *Maior* Episcopus *Andegavensis* in Synodo anni MCCLXXIII. arguens Rectores nonnullos permittentes, ut Diaconi, quos secum habebant (sine necessitatis articulo) Corpus Dominicum infirmis deferrent, & ministrarent: id quod sub intermінatione suspensionis fieri vetat. In Synodo etiam *Nemausensi* anni MCCLXXXIV.

pam, quia non potest sat honoris tribui Corpori Christi; sed ostendo simplicitatem Christianorum. Immo vero Acolythos, qui non solebant tractare Corpus Christi, legimus gestasse Eucharistiam aegrotis, VSVARDO Monacho Benedictino teste, qui scripsit Martyrologium, & BEDA etiam in suo Martyrologio (*ad d. 18. Calend. Septembris*). Scribunt enim, TARSICIVM Acolythum gestasse Eucharistiam occultam, & reconditam in aliquo vasculo, sicut hodie solemus ferre *Agnus Dei* in aliquo exiguo instrumento, qui quum incidisset in paganos, & intellexissent, eum ferre Corpus Christi, adripuerunt eum, & fustibus, ac suppliciis adfecerunt, nec potuerunt reperire, quia ille occultaverat. Illud ergo est argumentum, Acolythos olim gestasse Corpus Christi ad aegrotos. Immo vero legimus Eucharistiam datam fuisse aliquando pueris, & feminis, ut illam gestarent ad aegrotos; sed hoc reprehensum est in Concilio *Rhemensi* (*Cap. II.*); quod Concilium nunc non habemus, sed citatur a GRATIANO [*de consecr. dist. II. Can. pervenit*) (25). Id etiam compertum est ex historia EVSEBII de SERAPIONE, ad quem puer Eucharistiam detulit: ergo ita olim ferri solebat.

III. Postea melius factum est, ut cum majori honore fertur (26). Postea enim est introducta consuetudo in quibusdam regionibus, ut quum fertur Eucharistia ad aegrotum, detur signum aliquando, & totus populus eo concurrit, etiam viri nobiles, & Reges, ut videant Corpus Christi ad aegrotum deferri, & Rex etiamsi sit in civitate, descendit ex equo, & co-

Melius postea majore cum pompa delata.

LXXXIV. lego prohibitum districte (*ne aliquis, qui non sit in presbyterum ordinatus, Eucharistiam communicantibus praebeat.*) Addit nihilominus: (*Diaconus tamen hoc facere potest de licentia Sacerdotis, ubi idem Sacerdos hoc per se non potest facere, vel quia absens est presbyter, & necessitatis articulus noscitur imminere. Et in ultimo casu non est necessaria licentia Sacerdotis.*) Quae totidem verbis reperiuntur in MS. statutis Synodalibus ELIAE *Uticensis* Episcopi.

(25) *Remensis* hic Canon citatur etiam a REGINONE (*Lib. I. de Eccles. discipl. cap. CXX.*) Crederes tamen? Saeculo quoque decimo istiusmodi abusus viguit, ut feminis ad aegrotos deferenda Eucharistia traderetur; qua de re exstat RATHERII *Veronensis* decretum. Vide MARTENIVM (*de ant. Eccles. ritib. Lib. I. cap. V. art. II. n. 2.*)

(26) *Berengarianae* haereseos caussa, quae ut major in Eucharistiam veneratio apud populos excitaretur, postulavit.

& comitatur Corpus Christi usque ad domum aegroti, & iterum usque ad Ecclesiam, & qui hoc non facit, putatur esse rusticissimus in Religione (27).

IV. Addo non tantum ad aegrotos deportatam fuisse Eucharistiam, sed etiam illi, qui credebant se ingredi magnum aliquod periculum, solebant secum ferre Eucharistiam, uti qui navigaturi erant, ut si orta aliqua tempestate periclitarentur de salute, eam sumerent. Hoc discimus ex oratione AMBROSII *de obitu fratris* SATYRI. Ex illa consuetudine, qua ferebatur Eucharistia in navi, nata est alias species Missae, quae appellata est *Missa nautica*, quia illi solebant omnia, quae in Missa leguntur, recitare, & sumere aliquam partem Eucharistiae, quae in navi adservabatur (28).

Num danda ad supplicium damnatis?

V. De his vero, qui ducuntur ad supplicium, quaeritur, an illis danda sit Eucharistia? *Hispani* ob hoc male audiunt apud alias

(27) Huc spectat S. EDMVNDI *Cantuariensis* Episcopi Constitutio (*cap. II. Constitut.*): „ Quum Eucharistia ad „ aegrotum fuerit deferenda, habeat „ Sacerdos aliquam pyxidem mun- „ dam, & honestam, in qua sit pan- „ nus lineus mundissimus, & in ea de- „ ferat Corpus Dominicum ad aegro- „ tum, linteo mundo superposito, & „ lucerna praecedente, nisi aeger val- „ de remotus fuerit, & Cruce simi- „ liter, si fieri potest, nisi Crux fue- „ rit ad alium aegrotum deportata: „ praecedente quoque tintinnabulo, „ ad cujus sonitum excitetur devotio „ fidelium. Habeat quoque secum Sa- „ cerdos orarium, sive stolam, quan- „ do cum Eucharistia, sicut diximus, „ vadit ad aegrotum. Et aeger si „ remotus non fuerit, in superpelli- „ ceo decenter ad ipsum adcedat. „ Idem habent Constitutiones RICHARDI Episcopi *Sarum* (*cap. 39.*), Constitutiones Episcopi *Anonymi* anno MCCXXXVII. editae, & Concilium *Vigorniense* (*cap. 9.*) De tintinnabuli pulsatione a Scholastico, seu campanario, quum defertur ad infirmos Eucharistia, exstat GVIDONIS Cardinalis & Sedis Apostolicae in *Germania* legati statutum apud ALBERICVM in *Chronico* (*ad ann. MCC.*) Nec aliter ODO *de Soliaco Parisiensis* Episcopus in suis a. MCXCV. Constitutionibus: „ Semper, inquit, Sacerdos cum ma- „ gna reverentia, & maturitate de- „ ferat in pyxide eburnea, bene clausa „ propter casum, & cum lucerna prae- „ cedente, cantantes septem Psalmos „ Poenitentiales, cum litania pro in- „ firmo, eundo & redeundo; si lon- „ ga via fuerit, addant quindecim „ Psalmos, & alias orationes. Mo- „ neantur Laici, ut ubicumque vide- „ rint deferri Corpus Domini, statim „ genua flectant, tamquam Domino, „ & Creatori suo, & junctis manibus „ quoadusque transierit, orent. „

(28) Vide BARONIVM in Martyr. (*ad d. XVIII. Kal. Sept.*) BONAM (*Lib. II. c. XVII. § V.*) MARTENIVM (*L. c. artic. IV.*) & GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. P. I. pag. 344.*)

alias gentes, quod illis negent Euchariſtiam. Nam apud *Germanos*, & *Belgas* datur illis non minus, quam aegrotis. Et quod eſt magis conſentaneum veritati, eſt de hac re decretum quoddam *Can.* VIII. Concilii *Vormacienſis*, in quo praecipitur, ut non negetur illis, ſi egerint poenitentiam. *Hiſpani* dicunt, quod illi, qui ſciunt ſe morituros, aliquando vomerent: itaque ad vitanda pericula non eſſe illis dandum Corpus Chriſti; ſed tamen melius eſt, ut detur (29).

Num mortuis?

VI. Addo de mortuis. Illis quoque olim datam fuiſſe Euchariſtiam conſtat ex III. Concilio *Carthaginienſi* (*Cap. VI.*) & ex Quiniſexta Synodo (*Cap.* 83.), & in Concilio *Toletano* (*Cap. XIV.*) in quibus omnibus hoc condemnandum eſt. Dabatur autem mortuis errore quidem, quia aliqui putabant, tam neceſſariam Euchariſtiam, quam Baptiſmum. Itaque ſicut quidam ex illo PAVLLI 1. *Cor.* XV.: *Quid faciunt, qui pro mortuis baptizantur*, mortuos baptizabant; ſic illis Euchariſtiam porrigebant (30).

Quomodo olim intingeretur Euchariſtia.

VII. Videndum nunc eſt, quomodo olim intingeretur Euchariſtia. Propterea quod Sanguis non poſſet adſervari ſine corruptione, ideo ſervabatur Corpus Domini. Quum autem non erat recens celebrata Miſſa, ad aegrotum non ferebatur, ut dixi, Sanguis; ſed ne videretur privari altera ſpecie, dabatur illi intincta Euchariſtia. Conſtat hoc ex hiſtoria SERAPIONIS apud EVSEBIVM, ubi dicitur puer in os infudiſſe Euchariſtiam. Si vero non erat madefacta, quomodo eſſet infuſa? Idem conſtat ex IV. Concilio *Carthaginienſi* (*Cap. LXXVI.*) & ex

(29) Hanc quaeſtionem poſt MOLANVM diligentius pertractat GRANCOLASIVS (*Ancien. Sacram. T. I. pag.* 290.)

(30) S. CHRYSOSTOMVS eum abuſum (*hom. in* 1. *ad Cor.*) non ſolum profligat, ſed etiam errorem haereticorum, qui ob neceſſitatem Euchariſtiae, ſicuti baptiſmum, ita etiam communionem mortuis dandam exiſtimabant: *quibusnam*, inquit, *dixit*, *niſi manducaveritis carnem meam, & biberitis meum Sanguinem, non habebitis vitam in vobis? viviſne, an mortuis? Dic quaeſo?* Ex quo diſcrimen patet hunc abuſum inter, & morem nonnumquam a ſanctis quoque viris olim adhibitum, ut cum mortuis Euchariſtia ſepeliretur; de quo confer BONAM (*Lib. II. cap. XVII. §. 6.*) GRANCOLASIVM (*Ancien. Sacram. T. I. p.* 346.] MARTENIVM (*Lib. I. de ant. Eccleſ. ritib. cap. V. art* 4. *n.* 6.), & larvatum *Dionyſium* SANDELLIVM in praeclaro *de ſingularibus Euchariſtiae uſibus apud* GRAECOS commentario.

& ex abusu, qui inde natus est, ut etiam Laicis sanis & praesentibus pro complemento daretur Eucharistia intincta in Sanguine, quia quum veniebant ad Communionem, non dabatur ipsis vas ipsum Sanguinis, ne forte effunderetur, sed pro complemento dabatur illis Eucharistia in Sanguine madefacta. Postea hoc reprehensum fuit in Concilio III. *Braccarensi* (*Cap. I.*), ubi praeceptum est, ut hoc Sacramentum daretur sub utraque specie distincte, & non particula madefacta, vel intincta (31).

SECVNDA QVAESTIO.

De praeparationibus veterum Christianorum, antequam adcederent ad Communionem. I. Prima Praeparatio;
CONFESSIO.

Saepe confitebantur olim Fideles ante Communionem:

I. Quod igitur adtinet ad veterem Ecclesiam, habebant olim Christiani praeparationes multo plures, quam habemus nunc. Prima erat confessio, sine qua nemo poterat rite communicare. Nam quemadmodum ex D. CYPRIANO docui, quum agerem de poenitentia, illi veteres ita loquebantur, ***in exomologesi nos accipere jus communicandi***, quia non censebatur habere jus communicandi, qui non erat ante confessus, & poenitentiam egisset. Namque inter caeteros fines, ob quos fiebat confessio, unus erat, ut Christiani per confessionem jus com-

---

(31) Illud quoque interdum in more fuisse, ut vino sacrae hostiae fragmenta madefierent, vix dubito. Nam Concilium II. *Matisconense* habitum an. DLXXXVIII. (*c. 6.*) ait: *Quaecumque reliquiae Sacrificiorum post peractam Missam in Sacrario superséderint, quarta vel sexta feria innocentes pueri ab illo, cujus interest, ad Ecclesiam adducantur, & indicto eis jejunio, easdem reliquias conspersas vino percipiant*. Sed ut ad aegrotos redeam, intinctae sanguine hostiae usum in *Occidente* olim viguisse praeter *Turonensem* Canonem, quem adnot. XXII. descripsi, docet quod in vetustissimo Bibliothecae Metropolitanae *Mediolanensis* Missali apud MVRATORIVM (*Tom.* IV. *antiq. Italic. diss.* LVIII. *p.* 843.) habetur impositio manuum super infirmum, nempe olei Sancti unctio; subinde vero additur: *Communica eum, & dic. Corpus Domini Nostri* IESV *Christi Sanguine suo tinctum conservet animam tuam &c. Oratio, Domine Sancte Pater te fideliter deprecamur, ut, adcipiente fratre nostro Sacrosanctam hanc Euchaeistiam Corporis & Sanguinis Domini Nostri* JESV *Christi &c.* Adi GEORGIVM (*T.* III. *cap.* XX. *p.* 188. *seqq.*)

communicandi adciperent, ut docui, quum agerem de confessione. Ceterum hoc fallit multos, quum apud veteres auctores non vocetur, nisi raro, *confessio*, sed *exomologesis*, & *poenitentia*, & verbum *exomologesis*, ut docui in Tractatu *de Poenitentia*, non significat solam confessionem, sed externam etiam poenitentiam. Discimus ex CYPRIANO (*Lib. II. Epistol.* 14. 15. 16., *&* *Serm. V. de Lapsis*,) non quod in omnibus illis locis CYPRIANVS nominet confessionem, sed exomologesim, & acriter reprehendit eos Sacerdotes, qui ad Sacram Communionem admittebant eos, qui non erant ullo modo praeparati. Praeterea D. CHRYSOSTOMVS (quem saepe nobis in hac re objiciunt *Calvinistae*) *homilia X. in* MATTHAEVM, & *hom.* XXX. in *Gen.* & *hom.* cujus titulus est *de spectaculis*, sive de DAVIDE & SAVLE, quae est eadem, docet similiter, neminem debere adcedere ad communionem, nisi prius acta poenitentia, si sit conscius alicujus criminis. Deinde hoc est manifestum ex illa historia *Constantinopolitana* de illo Presbytero poenitentiae, qui erat in unaquaque Ecclesia. Nam nihil aliud moverat Catholicos, ut constituerent, nisi ne verterent illis probrò *Novatiani*, quod admitterent ad communionem sacram quoscumque peccatores, & eos, qui non egissent poenitentiam, quia antea quisque adcedebat sine ulla difficultate, postea non admittebantur ad communionem, nisi ii, quibus dabat testimonium Sacerdos, quod egissent poenitentiam ante.

Frequentius tamen communicabant, quam confiterentur, & qua de caussa?

II. Praeterea non dissimulabo etiam hoc. Solebant illi Christiani communicare frequentius, quam nos, & confiteri rarius; quod perspicuum est ex lectione auctorum; sed si caussam intelligamus, non mirabimur. Caussa autem erat, quia illi Christiani minus peccarent quam nos, & plus poenitentiae agerent; itaque non erat opus tam frequenti Confessione. Quare TERTVLLIANVS (quod est valde notandum) quodam in loco provocat omnes gentiles, & rogat eos, ut ostendant unum aliquem adulterum Christianum, aut latronem, aut homicidam in tanta Christianorum multitudine; quod idcirco dicebat, ut Christianorum Religionem probaret meliorem: *Aperite*, inquit, *carceres*, *&* *ostendite*, *quot Christianos habetis in carcere propter adulteria*, *furta*, *vel homicidia*; *sed caussa est*, inquit, *nominis*, *non criminis*, *&* *propterea quod vocor Christianus*, *sum*

in vinculis. Praeterea erant ſemper parati ad communionem, & ideo non erat opus, ut quoties vellent communicare, confiterentur, ſicut hodie Sacerdotes non confitentur quotidie, quum ſint celebraturi Miſſam, niſi ſint conſcii alicujus peccati mortalis, quod ſolum poteſt impedire communionem; ſed ſi admiſerint aliquod peccatum leve, ut ſi dixerint aliquod verbum ocioſum, aut aliquid ſimile, non eſt opus. Communicabant autem frequentius, quia exiſtimabant, ſacram communionem eſſe praeſtantiſſimum, & potentiſſimum medicamentum ad vitandum peccatum haereſis, & alia cetera.

Ex Paullo ducta a Christianis Confessionis ad Communionem praeparatio.

III. Ad hæc ſunt heic duo, quae nobis objiciunt adverſarii. Nos dicimus, hanc conſuetudinem confitendi ante communionem natam eſſe ex Scriptura ſacra, propterea quod dicat D. PAVLLVS (1. *Cor. XI.*) *probet autem &c.* At illi quia non poſſunt negare, PAVLLVM exigere aliquam praeparationem, ſive probationem a Chriſtianis, ne adcedant indigne, dixerunt nos falſo traxiſſe illud teſtimonium D. PAVLLI ad tormenta noſtrarum Confeſſionum. Ita enim loquuntur *Calviniani*, & adnotant in illum locum: PAVLLVS, inquiunt, *non exigit a nobis iſta noſtra tormenta, ut octo diebus ante ſimus anxii, & ſolliciti ad faciendam confeſſionem, & poſtea inſuſurremus aliqua verba in aurem Sacerdotis, & poſtea tuti adcedamus ad communionem*. Itaque duo reprehendunt. Primum quod trahamus illud D. PAVLLI teſtimonium ad confeſſionem, quae ante communionem facienda eſt; alterum, quod tuti, & ſecuri adcedamus. Quod adtinet ad primum, illi ſolent dicere (quia non poſſunt negare aliquam praeparationem neceſſariam) praeparationem antecedentem primum debere eſſe fidem & poenitentiam; fidem, quod nemo poſſit appellari dignus ſumendo Corpori Chriſti, niſi credat eſſe Corpus Chriſti etiam praeſens, quod illorum nonnulli dicunt; ſed hac ratione nos magis parati adcedimus, quam ipſi, qui non credunt Corpus Chriſti eſſe praeſens in Euchariſtia. Deinde ſi dicant Corpus eſſe praeſens in Euchariſtia, & propterea ſe tantum fidei adferre, quantum nos, non negamus eſſe opus fide adcedentibus ad Communionem, ſed dicimus, fidem eſſe rem generalem, & neceſſariam in omnibus etiam noſtrae Religionis myſteriis, & D. PAVLLVS illo loco loquitur cum Chriſtianis, qui habebant fidem, & quos ſupponit credere. Itaque fides ſupponitur, &

debet

debet esse ante praeparationem illam, quam D. PAVLLVS exigit ad Communionem. Sed tamen quanta fide debemus adcedere ad communionem? Hunc usum adfert secum frequens communio, ut excitet, corroboret fidem, & credo unam ex caussis potissimam, ob quam nulla pars fidei Christianae magis elanguet, quam fides erga sacram Eucharistiam, fuisse, quod homines valde negligenter communicabant. Nam quum non sumerent medicinam, qua confortatur & corroboratur fides, exorta est haeresis contra hanc ipsam medicinam, ut illam nobis eriperet. Ergo debemus, quanta maxima fide possumus, adcedere ad communionem. Dicam etiam hoc. Sunt quidam nimis religiosi, & timidi, qui quia sunt bona quadam natura, & quum volunt adcedere ad communionem venit illis in mentem mala quaedam cogitatio, non adcedunt; sed male faciunt. Nam si propter nimiam tentationem, vel cogitationem debemus desistere, vehementius nobis injiceret ille daemon cogitationes, ne unquam adcederemus. Itaque non propterea debemus desistere, quia statim animadvertendum est, an culpa sit in te, an extrinsecus veluti obtrudatur illa cogitatio, & dubitatio. Sunt alii, qui dicunt: *Ego videor mihi non habere fidem, vel non credere*, quibus ego soleo dicere: *Et velles tu habere?* & si dicat *ita*, *satis fidei habes*, quia qui vult credere, credit satis; sed illi, qui nolunt credere, etsi videantur sibi habere fidem, non habent satis fidei. Itaque alter videtur sibi non habere fidem, & habet magnam fidem; sed tamen quia habet cor tenerum, impeditur hujusmodi cogitationibus; alter videtur sibi habere magnam, & nullam habet.

IV. Quod adtinet ad poenitentiam, quae est altera praeparatio judicio illorum, nos illam ipsam revocamus ad Confessionem. Nam quum communicare sit actus publicus Christiani, quia omnes unimur in illo Corpore, quotquot de illo pane edimus, necesse est, ut judicium, an ego sim dignus, an indignus, ut communicem, non sit meum, sed Ecclesiae, quia est actus publicus. Summa rei est. Nos dicimus poenitentiam esse agendam a Christianis, quemadmodum a Christo instituta fuit. Christus instituit, ut diceretur Ecclesiae, *dic Ecclesiae* (MATTH. XVIII.) Ecclesia dicit, ut confiteamur Sacerdoti, & agamus poenitentiam ab illo praescriptam, non a nobis, & propterea poenitentia ante communionem agenda revocatur ad

y 2 Con-

Confessionem. Dicam hoc loco, quo pacto debeamus etiam nos adcedere ad Communionem. Nostri homines satis paratos se adcedere ad Communionem putant, & ideo dederunt adversariis occasionem calumniandi, si statim post Confessionem & quum nondum egerint poenitentiam in Confessione injunctam, adcedant; si enim poenitentia post Communionem agatur, hoc est ordinem pervertere. Nam poenitentia ideo est instituta, ut sit quasi lotio, & purgatio a peccatis, ut digni possimus adcedere ad Communionem; ideo dicitur: *Lavamini, & mundi estote, qui fertis vasa domini*. Itaque mihi non placet consilium Sacerdotum, qui poenitentiam post Communionem injungunt agendam, quamvis non sit necesse, ut semper antecedat. Neque placet mihi consuetudo eorum, qui veniunt, ut saepe fit, cincti suo gladio die Resurrectionis, ut confiteantur, quum uno anno ante non fuerint confessi, & habeant aliqua peccata non levia, & statim adcedunt ad Communionem; quod certe est illotis manibus adcedere: & quum id considero, videor mihi videre homines populares, qui transeuntes, si videant saburram, solent dicere (*allons boire*), & statim atque biberint, discedunt. Ita isti veniunt imparati, confitentur, & statim veniunt ad Communionem, quod videtur mihi indignissimum. Propterea soleo tantopere monere, ut initio Quadragesimae ad Confessionem adcedant. Nam propterea est instituta Quadragesima, ut in illa tota poenitentiam agamus, ut in die Paschae ad Communionem digne adcedamus.

Nec tamen Confessio nos securos reddit ad mentem Calvinianorum nobis calumniantium

V. Quod autem dicunt, nos statim post Confessionem securos ad Communionem adcedere, respondeo. Si nos essemus tam haeretici quam sunt illi, diceremus, licere nobis ita securos adcedere, quia illi dicunt, fidem esse persuasionem hujusmodi, quam qui habet, certus sit sibi remissa peccata; quod tamen nos non dicimus; sed si diceremus, nihil diceremus alienum a doctrina illorum, & propterea immerito nos reprehenderent, quod securi de remissione peccatorum ad Communionem adcederemus. Dicent fortasse, non reprehendere, quod quovis modo confidamus, nobis remissa esse peccata; sed quia confidamus remissa esse per Confessionem. At quid miraris haeretice? Non vis, ut credam verbo Dei? quare tu credis certo tibi remissa peccata? Dices propter illam promissionem Dei: *qui crediderit &c.* Ecce tibi aliam promissionem in Scriptura: *quo-*

quorum remiseritis peccata &c. & si propter illam promissionem certo credis, tibi esse remissa peccata per fidem; propter similem promissionem possumus nos credere certo nobis remissa peccata per Confessionem. Quod tamen non dicimus, sed docemus Christianos, non ut certo sibi persuadeant, certo sibi remissa peccata, sed ut timeant, & revereantur, & ita adcedant ad Communionem cum timore, & tremore, memores illius: *Nemo scit, an odio dignus, an gratia.*

II. *Secunda Praeparatio*, IEIVNIVM.

I. Secunda praeparatio erat jejunium. Hoc mihi placuit in Ecclesia *Gallicana*, quod non est in more apud alias Ecclesias. Solent fere omnes, antequam communicent, jejunare duobus aut tribus diebus, quæ certe consuetudo est laudabilis. Ergo praeparatio erat, ut nemo nisi jejunus adcederet ad Communionem. Hoc discimus ex TERTVLLIANO (*Lib. II. ad uxorem*) ubi sic ait: *Non sciat maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes*. Denique pleni sunt libri antiquorum auctorum testimoniis; sed satis erit una AVGVSTINI epistola CXVIII. ubi disertis verbis ait, hanc esse universae Ecclesiae traditionem, ut Christiani jejuni ad Eucharistiam adcedant. Et quamvis non trahat exemplum ab Apostolis, tamen (quod est valde notandum) non quidquid actum est in ultima coena Christi, trahendum est in exemplum, quia sequeretur, Eucharistiam non debere dari nisi post coenam; sed, ut AVGVSTINVS dicit, Ecclesia voluit tribuere hunc honorem Corpori Christi, ut nemo nisi jejunus possit communicare. Caussam autem, propter quam Christus Apostolis non jejunis, sed coenatis suum Corpus dederit, AVGVSTINVS dicit fuisse, quod Christus vellet imprimere animis illorum extremum illud factum suum plenum amoris, & caritatis. Nam si ante coenam hoc fecisset, forte obliti fuissent; ideo paullo antequam duceretur ad mortem, Sacramentum hoc instituit. Videbatur enim plurimi referre, quo tempore institueret, quia tenacius solent memoriae nostrae inhaerere, quae paullo ante mortem ab aliquo discimus. Sed quia ea caussa in nobis non habet locum, ut Eucharistiae plus honoris tribueretur, censuit Ecclesia Christianos jejunos communicare debe-

Jejunii naturalis ante Communionem servandi antiqua consuetudo.

debere, ut dicit AVGVSTINVS. In Concilio VII. *Toletano* (*Cap. II.*) prohibitum est Sacerdotibus, qui aliquid bibissent, celebrare: & solent dicere Scholastici, duplex esse jejunium, jejunium *naturale*, & *Ecclesiasticum*. *Naturale* jejunium est, nihil edisse, vel bibisse; *Ecclesiasticum* vero semel in die manducasse. Itaque qui pransus esset, si nonnisi semel ederet, esset jejunus jejunio *Ecclesiastico*, sed non *naturali*. *Naturale* autem jejunium erat, quod requirebatur ante Communionem. Itaque in Concilio *Salengustadiensi Germanico* (*Cap. IV.*) fuerunt duo de Eucharistia constituta; alterum, ne ullus Sacerdos, si bibisset aliquid post galli cantum, celebraret Missam die sequenti [32]; alterum eo quod viderentur multa miracula fieri ad praesentiam Eucharistiae, & solerent imperiti quidam Sacerdotes, quum erat incendium aliquod in civitate, projicere Eucharistiam in ignem, hoc graviter est reprehensum.

Excepta tamen in quibusdam Ecclesiis Feria V. hebdomadae Sanctae.

II. Ex hac autem regula, & traditione adcedendi jejunos ad Eucharistiam excipiebatur feria quincta [malo dicere feria quincta, quam die Jovis] magnae hebdomadae, quae tunc vocabatur *hebdomada magna*, nunc *Sancta* dicitur. Itaque feria V. solebant Christiani in nonnullis locis non jejuni, sed pransi communicare, ut magis viderentur referre exemplum Christi, qui Apostolis jam coenatis dederat Corpus suum. Discimus hoc ex multis Conciliis antiquis, ex Concilio III. *Carthaginensi* [*Can. XXIX.*] ubi decernitur, ne Sacramentum altaris ab aliis sumatur, nisi a jejunis, excepto uno die, quo Coena Domini anniversarie celebratur. Idque postea confirmatum fuit in Concilio *Matisconensi* (*Can. VI.*), & AVGVSTINVS idem confirmat [*epist.* CXVIII.] quamvis dicat, non esse universae Ecclesiae consuetudinem, sed id fieri dumtaxat quibusdam in locis. Hinc factum est, ut aliqui Christiani totam quadragesimam jeju-

(32) Illud in Canone hoc observatione dignum est, quod quum ineunte XI. saeculo, quo Synodus *Salengustadiensis* habita est, nondum per horologia nocturnas horas designare moris esset, in eo statuitur, ne quisquam, qui post galli cantum bibisset, Missam celebraret tum per aestatem, tum etiam per hyemem, etiamsi hiberno tempore galli cantus mediam noctem non recte indicet. Vide de LONGVEVAL (*in hist. Eccles. Gallic. T. VII. p.* 168). Porro de veterum ante communionem jejunio aliqua invenies apud GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. T. I. p.* 338. *seqq.*) & apud BONAM (*Lib.* 1. *Rer. liturg. cap. XXI.* §. 1. *&* 2.)

jejunarent, illo tamen die Jovis non jejunarent, ſicut nunc diebus dominicis, ut poſſent bene exprimere factum illud ultimum Chriſti. Id colligimus ex Canonibus Synodorum *Graecarum*, quas collegit D. MARTINVS *Braccarenſis* Epiſcopus [*Can.* 1.] & ex ſexta Synodo *Conſtantinopolitana* (*Can.* XXIX.)

III. Ad haec fuit etiam alia conſuetudo, quae tamen non duravit diu, ut Sacerdotes facturi rem ſacram pro defunctis ſepeliendis, qui poſt prandium diſceſſiſſent, non dubitarent poſt prandium celebrare. Hoc factum fuiſſe aliquando conſtat ex II. Concilio *Braccarenſi* (*Can.* 10.) ubi id reprehenditur, & jubentur Sacerdotes ſine Miſſa facere preces pro defunctis poſt prandium, ſed Miſſa ſequenti die a jejuno celebretur.

Quod aliqui ad dies traxerunt, quibus ſepeliendi forent defuncti poſt prandium.

III. *Tertia Praeparatio, abſtinentia a conjugio.*

I. Tertia praeparatio erat, ut conjuges per aliquot dies, antequam ſumerent Euchariſtiam, abſtinerent ab uxoribus ſuis, & quodam in loco hac de cauſſa excitatae fuerunt tragoediae, quia bonus quidam Sacerdos conſuluerat hoc mulieri. Et certe parum decens eſt a lecto uxoris venire ad Communionem, *quia diſcedis a latere uxoris, & adcedis ad latus altaris*, ut ait D. HIERONYMVS. Dicet aliquis: atqui res uxoria eſt honeſta. Fateor certe. Non enim hoc dicitur, quaſi nuptiae damnentur, ſed quia inter illas multa irrepunt non ſatis honeſta, & vix eſt milleſimus quiſque, cui hoc non adcidat; propterea tribus, aut quatuor diebus ante Communionem ſolebant olim Chriſtiani abſtinere, & ſeparare ſe a conjugibus. Hoc ſumitur ex Concilio *Eliberino*, quod decretum non eſt in decretis Concilii, ſed citatur a GRATIANO (*de conſecr. diſt. II. Can. omnis homo*); & ex Concilio *Cabilonenſi in Gallia* ſub CAROLO Magno (*Can.* 41. & 46.) Idem fuit renovatum, & conſtabilitum, ut per dies quatuor conjuges a conjugibus abſtinerent ante Communionem (33). Deinde D. HIERONYMVS *in apologia pro libris ſuis* adverſus IOVINIANVM tractans illum locum PAVLLI 1. Cor. VII. *Nolite invicem fraudare*, dicit:

Abſtinentia a conjugio alia ad Communionem praeparatio erat apud Veteres Chriſtianos, eaque juſtiſſima.

(33) EGBERTVS *Eboracenſis* in *Excerptis* (*cap.* CXIX.) antiquum Canonem refert hujuſmodi: *Qui in matrimonio ſunt, abſtineant ſe per tres noctes, antequam communicent, & unam, poſtquam communicaverint.*

dicit: *sancte, ut certe solet omnia*, PAVLLVS *Apostolus* dicit, *quod quum viri coëunt cum uxoribus, non possunt orare*. Quare si quod minus est, orare scilicet impeditur propter consortium uxoris, quanto magis impeditur facere, quod est majus, idest communicare? Et PAVLLVS vult, ut quum conjuges volunt orare, ex communi consensu abstineant ad tempus; ergo multo magis vult, ut abstineant, quando sunt communicaturi. Idem docet D. AVGVSTINVS (*Serm. II. de tempore*), & [*Serm. CCXLIV.*] scribit, se adhortari solitum conjugatos, ut abstineant a conjugibus, quum sunt communicaturi.

Hinc qui recens conjugati erant primis decem diebus a Communione arcebantur.

II. Propterea usitatum fuit in antiqua Ecclesia, ut qui erant recens conjugati, primis decem diebus non adcederent ad Communionem, quemadmodum in antiqua lege novis conjugatis dabatur unus annus, ut vacarent rei uxoriae; itaque permittebatur illis non ire ad bellum primo anno, quo conjugati erant. Ita recens conjugati in Ecclesia Christianorum non poterant communicare, nisi post decem dies. Auctor est idem AVGVSTINVS (*Serm.* CCXLIV. *de tempore*). Et certe non erat mala consuetudo, quia consentanea est illi loco *Exod.* XIX. (Hoc enim sumptum fuit ex veteri lege XIX. *Exod.*] *Estote parati in tertium diem, & ne adpropinquetis uxoribus vestris*. Deinde illa altera lege, qua prohibebantur edere panes propositionis, qui ab uxorum amplexu non abstinuissent, ut patet lib. I. *Reg. cap.* 21. ubi ABIMELECH interrogat DAVIDEM, an esset mundus ab uxoribus (34).

Uti & qui essent polluti, etiam citra culpam.

III. Deinde solebant arceri a sacrificiis, qui essent polluti, atque hoc fuit valde usitatum inter Christianos. Nam qui etiam citra culpam polluti essent, non adcedebant ad Communionem; & certe placet mihi, ut ita fiat, quia qui pollutus adcedit, non satis reverenter adcedit, quia res semper fert aliquid secum subturpe. Id fuisse usitatum apud Christianos discimus ex D. AVGVSTINO in illo ipso sermone CCXLIV., & ex GREGORIO *Magno in ult.* lib. Registri *in responsionibus ad* AVGVSTINVM Can-

(34) Hinc *Bituricense* Concilium a. MDLXXXIV. (neque enim Ecclesia unquam a commendanda, quae Communioni praemitteretur, conjugii intermissione destitit): *Moneantur*, inquit, *conjugati, nonnisi praeparati aliquot dierum continentia ad Eucharistiae sumptionem adcedere, instar DAVIDIS, qui nonnisi adcedente trium dierum continentia panibus propositionis usus est*.

Cantuarienſem Epiſcopum (dico Epiſcopum, quia tum nondum erat Archiepiſcopus) *in reſponſione* 10. Fuerat inter cetera interrogatus GREGORIVS, an liceret ſacrificare illi, qui nocte praecedenti in ſomnis pollutus fuiſſet. Reſpondet GREGORIVS, ſi illa res adciderit nulla culpa præcedente, ut ſi non plus nimio ediſſet, aut bibiſſet die præcedenti, aut nimis libere verſatus, & loquutus eſſet cum mulieribus, poſſe illum communicare, ſi res poſtularet, alioquin etiamſi citra culpam id adcidiſſet, abſtineret a Communione. Hoc acerrime obſervatum fuit olim inter antiquos Monachos. Nam PALLADIVS (*Cap.* 22. *hiſt. Sanctor.*) deſcribens vitam MOYSIS *Ægyptii*, vel *Aethiopis*, qui prius fuerat praedo, & contulit ſe ad monaſterium, & quia ita plerumque adcidit, ut qui diſcedunt ab uno vitio, in contrarium labantur, ita illi contigit. Nam poſtquam diſceſſit ab homicidio, incidit in mirabiles tentationes libidinis, ita ut mirum in modum nocte dieque vexaretur. Itaque angebatur, nec audebat communicare. Tandem hoc declaravit optimo cuidam ſeni, cui bonus ſenex: *nihil cures*, inquit, *nam daemon vexat te nunc pro illo antiquo peccato*, & perſuaſit illi communicare, & ita curatus eſt. Simile quiddam ſcribit de quodam DIOSCORO, qui curam habebat Monachorum, cui datum fuerat munus prophetiae; quapropter quum videbat aliquem adcedere ad Euchariſtiam, qui pollutus fuiſſet; eum amovebat ab Euchariſtia dicens: *Quomodo adcedis huc tu, qui habuiſti hoc & hoc ſomnians, & pollutus fuiſti præcedenti nocte?* Et ut magis mireris antiquorum religionem, non ſolum hoc impediebat eos a Communione; ſed etiam legimus, illos propter turpes cogitationes communicare non fuiſſe auſos, ut idem PALLADIVS (*cap.* 75.) refert de quodam EVLOGIO, cui quum datum eſſet donum prophetiae, removebat a Communione eos Monachos, quos turpibus cogitationibus implicatos fuiſſe animadverterat.

Pollutionum varia genera diligenter notanda.

IV. Ceterum nunc data occaſione de hujuſmodi pollutionibus nonnihil dicam, ſi caſtis auribus audiatis. Nam caſtus animus omnia audit, libidinoſus vel minimo verbo excitatur, & vulneratur. Quapropter D. PAVLLVS, qui agebat cum profanis, ita de iis rebus loquitur, ut nemo vix tam aperte loqui auderet de re uxoria, ut quum dicit: *Vir uxori debitum reddat, & nolite fraudare invicem, & unuſquiſque videat, quo-*

modo vas suum possideat: ergo exemplo illius possumus aliquid dicere. Hujusmodi autem pollutiones solent adcidere duobus modis; uno omnino naturaliter, ita ut nihil habeat moris, nihil libertatis: aliquando vero habet aliquid moris, quamvis adcidat homini invito, idest dormienti. Naturaliter item duobus modis; aliquando ita naturaliter, ut adcidat sine ullo insomnio, aliquando cum insomnio. Sine insomnio, idque duobus de caussis. Prima, quia natura est nimis onerata, & quia ratione fraenatur, dum vigilamus, quum in somno se liberam videt, exonerat se illo modo, & hoc adcidit sine culpa; aliquando e contrario adcidit propter debilitatem. Itaque adcidit, ut multi experiantur se frequentius incidere in hujusmodi pollutiones, dum jejunant, adeo ut putent nocere jejunium; sed non est ita. Nam quia consuevimus aliis noctibus cœnare, & nunc non ita, propterea ex imbecillitate hoc adcidit. Itaque natura hujusmodi pollutiones possunt adcidere sine culpa. Aliquando adcidit, quod est mirum, neque ex cogitatione ulla, neque ex verbis praeteritis, sed ex negligentia, & remissione animi, quia dum vigilavimus, non habuimus animum satis clausum, adeo ut aliquando aliqua libido percussisset te, ideo postea noctu equus sive natura (ut solent facere bubones & animalia lucifuga) excitat se, & hæ pollutiones videntur non esse culpae, quia adcidunt in somnis, tamen non carent culpa, & sunt confitendæ. Ad hæc legimus apud eumdem AVGVSTINVM (*loco citato*) mulieres menstruatas non adcessisse per aliquot dierum spatium ad Ecclesiam, multo minus ad Communionem, quemadmodum in veteri Testamento neque menstruatæ mulieres, neque polluti ad sacrificia admittebantur, ut videre est *Deuteron.* XXIII. & *Levit.* XV. Similiter puerperæ, quod etiam hodie fit nonnullis in locis, usque in XIV. vel XV. diem in Ecclesiam non ingrediebantur, ut idem AVGVSTINVS ait, neque matrimoniati. Hinc itaque videmus, quod multæ requirebantur ab antiquis Christianis præparationes ante sacram Eucharistiae communionem. Hæc igitur sint dicta de Praeparatione. Dicamus nunc de ritibus communicandi.

TER-

TERTIA QVAESTIO

De ritibus communicandi.

Primus communicandi ritus, quod ad ministros adtinet.

I. RItus communicandi erant multi. Primus erat quod adtinet ad Ministros, ut Sacerdos daret Corpus populo, & Diaconus Sanguinem. Hoc est apud CLEMENTEM (*Lib. VIII. Constit. cap.* 20.) & indicat CYPRIANVS (*Serm. V. de Lapsis*) quum ait, diaconum porrexisse Sanguinem illi puellæ, posteaquam a Sacerdote Corpus adcepisset (1). Quapropter hoc, quod faciebat diaconus, vocabatur *consummare sacrificia altaris*, & inde relictum est nomen, quia vulgo dici solet: *nondum consummavit Sacerdos*, videlicet quum sanguis non esset a Sacerdote sumptus. *Consummare* autem dicebatur, quia hoc Sacrificium constat ex duabus partibus, Corpore nimirum, & Sanguine Christi, & propterea dicebatur *consummatio*, quia sumpta una parte nondum erat consummatum, nisi altera consummaretur. Eodem modo dicebatur *confirmatio*, & Diaconus *confirmare* porrigendo calicem iis, qui Corpus jam sumpsissent, ut constat ex antiquo Libello ordinis Romani: *Diaconus*, inquit, *stans juxta chorum altaris confirmat calice, quos communicavit Sacerdos* (2). Quapropter ad hunc modum emendandum esse credo hunc locum in AMBROSII Lib. I. *Officior. cap.* 41. ubi narrans historiam LAVRENTII Martyris, quum duceretur

z 2 ad

(1) Nec tantum sanguinem, sed aliquando Corpus quoque Christi tradebant diaconi communicantibus. IVSTINVS (*Apol. II.*), & Concilium *Ancyranum* (*Can.* 2.) hunc morem aperte indicant. Sed a Concilio *Nicaeno* (*Can.* 18. *al.* 16.) *Arelatensi* II. (*Can.* 15.) & *Carthaginensi* IV. (*Can.* 38.) vetitum fuit, ne diaconi aut Presbyteris traderent Corpus Christi, aut aliis traderent, praesente Presbytero. Mansit tamen diaconis jus tradendi calicis saltem *Romæ*, in *Hispania*, & in omni *Occidente*. Vide S. ISIDORVM (*de officiis Lib. II. cap.* 8.)

(2) Immo idipsum ordines *Romani* de Pontifice indicant; ordo primus, quum ait apud MABILL. (*p.* 14.) *& Pontifex confirmatur ab Archidiacono*; tertius quoque (*p.* 59.) *Et ipse Pontifex confirmatur ab Archidiacono de calice Sancto.* Quid hoc porro sit, clarius ordo VI. explicat: *Ipse autem diaconus*, inquit, *tenens calicem, & fistulam, stet ante Episcopum, usque dum ex Sanguine, & Corpore Christi quantum voluerit sumat, & sic calicem, & fistulam Subdiacono commendet*. Confer HONORIVM *Augustodunensem*.

ad Martyrium SIXTVS Pontifex, & hoc videret LAVRENTIVS, clamavit: *quo pergis sine filio pater?* & addit, *cui commisisti Sanguinis Christi consecrationem*; quo in loco est mendum. Nam diaconum Sanguinem consecrasse alienum est ab omni consuetudine, & nusquam legitur. Itaque pro *consecratione* reponi debet *dispensatio*, aut *consummatio*. Et ita legendum esse ex verbis sequentibus colligitur, quia statim sequitur, *quia consummandorum Sacramentorum*, quod dicitur propter eum morem distribuendi Sanguinem Christi populo per manus diaconorum (3).

II. Se-

(3) Ac *dispensationem* quidem heic BARONIVS quoque legendum existimavit, eamque lectionem *Romani Ambrosianorum* operum Editores proposuerunt, eamque acta S. LAVRENTII a *Iacobo* IANVENSI conscripta, ac *Norimbergae* a. MCCCCLXXXVII. vulgata, itemque S. SIXTI vita, tum quae apud LIPOMANVM excusa est, tum quae in antiquissimo supra DCCC. annos *Fossatensi* Codice exstat, plane confirmant. Verum MAVRINI *Ambrosianorum* operum Editores ex veterum MSS. exemplorum fide *consecrationem* eo loco apud AMBROSIVM legi jubent. Neque est, cur hac lectione (si omnino placeat) terreamur. Nam *consecrationis* & *dispensationis* verba idem heic designant, diaconi nempe Ministerium Pontifici celebranti adsistentis, & populo sacra distribuentis. Sic AVGVSTINVS (*Serm.* CCCIV.) ait: LAVRENTIVM Romae *diaconi officium gessisse*, *ibi sacrum Christi sanguinem ministrasse*. Et Patres *Hispani* in Missali Mozarabum, *cui* XISTVS *cuncta Mysteriorum ministeria transigenda commiserat*. Vide Cl. *Ioseph*. BLANCHINIVM in adnotationibus ad libellum *Orationum antiquissimi ritus Gothico Hispani* (*Tom. I. oper. Car.* THOMASII *pag.* CCXCI.) Nempe, ut recte monet *Angelus* DE NVCE (*ad Chron. Cassin. num.* 1816.) CONSECRATIO ibi ab AMBROSIO dicta non respicit Corpus Christi verum, sed Corpus Christi mysticum; hoc est fidelem populum, qui a diacono propinante, ac illis dispensante Sanguinem Domini, sanctificatur, & consecratur. Ideoque Ecclesia spiritu Christi edocta, quod AMBROSIVS dixit CONSECRATIONEM, legendum in Ecclesiastico officio aliquando proposuit DISPENSATIONEM; dispensando quippe diaconus consecrat populum, & ut supra confirmat, non sacramentaliter, sed ministerialiter. Dixi *aliquando*, nam in aliquibus Breviariis legitur *consecrationem*. Luculentum huic interpretationi testimonium perhibet ANSELMVS (*in cap. II* LVCAE): *Potest etiam*, inquit, *puer iste*, *qui in templo introducitur*, *illos nunc significare*, *qui ad fidem venientes*, *in Ecclesiam inducuntur*, *ut consuetudinem legis observent*, *quia expleta in Baptismo purgatione*, *introducunt eos ad sanctum Altare consecrandos ut victima divinae Eucharistiae*. Quibus ANSELMI verbis nihil ad rem confirmandam validius. Et quidem si unctio Episcopalis *consecrare* dicitur Sacerdotes, quin etiam calices, Ecclesias, lapides, quanto magis Communio Corporis, Sanguinisque Sanctissimi, quibus ipsa Sanctitas substantialis hypostatice unita est, consecrandi, &

II. Secundus ritus erat, ut Sacerdos, quum porrigeret Eucharistiam populo, diceret *Corpus Domini*; diaconus autem *Sanguis Domini*, & populus, qui adciperet, respondebat *Amen*. Hoc constat ex multis antiquis. Primum ex CLEMENTE (*loco citato*) ex CYRILLO *Hierosolymitano* (*Catechesi* 5.), & ex AMBROSIO (*Lib. IV. de Sacramentis cap.* 5.) *quia dicit tibi Sacerdos*, inquit, *Corpus Christi*, *& respondes Amen*. *Quod lingua confitetur*, *teneat adfectus*, quod sane magnum est argumentum ad probandam auctoritatem Corporis Christi. Et Leo Papa [*Sermone VI. de jejunio septimi mensis*] idem dicit: *Hoc enim ore sumitur*, *quod fide creditur*. *Nam frustra ab illis Amen diceretur*, *a quibus contra disputatur* (4). Deinde adjecta sunt alia verba, ut non tantum Sacerdos diceret *Corpus Domini*, sed adderet *Corpus Domini nostri* IESV *Christi custodiat corpus tuum & animam tuam in vitam aeternam* [5]. Ubi displicet mihi, quod quidam Sacerdotes dicunt, quum Eucharistiam porrigunt (6), *Corpus*, & *Sanguis*, quasi velint hoc ipso ostendere, sub altera specie esse etiam Sanguinem, & propterea verum Sacramentum. Nam etsi hoc verum est, non videtur propterea in Ecclesia novus mos introducendus. Itaque dicendum est tantum: *Corpus Domini*, & non *Corpus*, *& Sanguis Domini*.

II. Ritus quod spectat ad verba in communione prolata.

III. Tertius ritus erat, ut Eucharistia laicis etiam in manus traderetur, ut significavit TERTVLLIANVS [*Lib. de spectaculis*, & ex CYRILLO constat (*loco citato*) ubi dicit etiam aliquid singulare, quod pertinet ad hunc ritum; *quum*, inquit, *adcedis ad Communionem*, *noli adcedere expansis manuum volis*, *neque disjunctis digitis*, *ne inhoneste sumas Eucharistiam*, *sed sinistra manu velut sedem quamdam suppone dextrae*, *quae tantum Regem susceptura est*, *& concava manu suscipe Corpus Domini*: & ille fuit antiquior HIERONYMO, & AVGVSTINO. Idem con-

Eucharistia Laicis etiam in manus tradita.

& sanctificandi virtutem habere dicenda erit?,, Confer CIAMPINIVM (*de azym. & ferm. cap.* 10.) & BONAM (*Rer. liturg. lib. I. cap. XXV.* §. 4.)

(4) Alia, si placet, in hanc rem testimonia vide apud BONAM (*Lib. III. cap.* 17. §. 3.)

(5) Varias, quibus in Eucharistiae traditione majores nostri usi sunt, formulas vide apud GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. T. I. p.* 326. *seqq.*) & GEORGIVM (*Lib. IV. cap. XIX. n.* 7. *seqq.*)

(6) Haec, de qua MALDONATVS queritur, formula exstat in Ms. sa *Illyrici*. Eam quoque MICROLOGVS (*cap. XXIII.*) adfert.

confirmatur ex CHRYSOSTOMO [*Lib. III. de Sacerd.*]: *Qui ad dexteram Dei sedet, in terris omnibus pertractatur, quia omnis populus sumebat in manus Corpus Domini* [7]. Ceterum non possum non ridere PETRVM MARTYREM, qui quum ei hoc testimonium ex CHRYSOSTOMO obijceretur ad probandam praesentiam Corporis Christi in Eucharistia respondit: *immo*, inquit, *ego interrogo vos, quomodo audetis citare in vestram sententiam? quum dicat Corpus Christi omnium manibus pertractari, & vos non permittatis vel tribus digitis quemquam adtingere praeter Sacerdotes*. Verum si dicis figuram pertractari omnium manibus, non est miraculum. Quod autem nos prohibeamus omnibus manibus pertractari Corpus Christi, factum est alia de caussa. Nam id factum esse constat, quia, ut habemus ex D. AVGVST. (*Serm.* CCXLIV. *de tempore*) laici, qui suis manibus adcipiebant Corpus Domini, coeperunt esse arrogantes, & nimis diligentes in lavandis manibus, conscientiam autem suam non mundarent; quod ibi reprehendit AVGVSTINVS (8). Et quia manibus sumebant Eucharistiam, liberum illis erat non edere in Ecclesia Corpus Christi, sed ferre secum in domum, ut colligimus ex TERTVLLIANO (*Lib. II. ad uxorem*,) & ex CYPRIANO (*Serm. V. de Lapsis*) ubi recitat mulierem ex arca, in qua custodiebat Corpus Domini, voluisse sumere, & quia erat indigna ut sumeret, ex arca exiliit ignis (9). Ex qua consuetudine quia multa incommoda poterant adcidere, ut contigit *Parisiis* ab illo *Iudaeo*, cui mulier Christiana vendiderat Corpus Christi, ut referunt Annales; itaque in I. Concilio *Toletano* [*cap. XIV.*] constitutum fuit, ut nulli laico liceret Eucharistiam in Ecclesia adcipere, & ibi non edere. Deinde illud decretum coarctatum est magis a Concilio *Antissiodorensi*

Etiam domum deferenda.

(7) Plura ad hunc ritum confirmandum invenies apud BONAM l. c. GRANCOLASIVM *Anc. Sacram. P. I. pag.* 314. *seqq.* & GEORGIVM *T. III. p.* 171. *seqq.* Antequam autem Christiani Eucharistiam manu susceptam sumerent, saepe illam oculis admovebant, ipsa etiam labia & frontem divini Sacramenti contactu non raro sanctificabant. Consule egregias Cardinalis ANTONELLII adnotationes in S. IACOBI NISIBENI Sermonem VII. (*pag.* 248.)

(8) Confer BONAM (*Lib. II. cap. I. §. 5.*) & SALAM (*in eum T. III. pag.* 20.)

(9) Domum delatam fuisse a fidelibus Eucharistiam aliis confirmari posset monumentis, quae congerit BONA (*Lib. II. cap. XVII. §. 4.*)

rensi [*Can.* 36.] & definitum, ne mulieres nuda manu Eucharistiam adciperent [10]; tum postea quia multa irrepebant incommoda, paullatim effectum est, ut ne viri quidem ulla manu adciperent (11).

IV. Quod

(10) Sed linteolo adceptum ori admovebant. Diserta sunt CAESARII *Arclatensis* verba (*in serm. olim inter* Augustinianos CCLII. *de temp.* nunc *in Append.* August. *CXXIX. num.* 5. *Quando ad altare* (viri) *adcessuri sunt, lavant manus suas, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, ubi Corpus Christi adcipiant.* In MS. quidem *Floriacensi codice* legitur: *nitida inducunt linteamina, cum Corpus &c.* Sed praeterquamquod hoc ipsum verbum vix aliud quam *adferunt*, significat (quidquid BOLDETTO aliter visum fuerit *observat. in coemet. Lib. I. cap.* 10.) idem CAESARIVS in Sermone de *dedicatione Templi* apud MARTENE (*Lib. II. de ant. Eccles. ritib. cap. XIII.*) ait: *certe & omnes mulieres, quando ad altare veniunt, linteola nitida exhibent, in quibus Christi Sacramenta percipiunt.* Idem Concilium *Antissiodorense* statuit (cap. XLII.) *Vt unaquaeque mulier, quando communicat, dominicale suum habeat: quod siqua non habuerit, usque ad alium diem dominicum non communicet.* Quid *dominicale* fuerit, Auctores disputant. BARONIVS, BINIVS, aliique idem quod *Linteolum*, fuisse existimant. Stephanus vero BALVTIVS in notis ad GRATIANVM genus quoddam velaminis supra caput interpretatur, siue quo nefas esset feminis ad Sacram Communionem adcedere, eumque in hac sententia confirmavit *Andegavensis* Canonum collectio, in qua ille Canon, tamquam ex Concilio *Matisconensi*, ita legitur: *Si mulier communicans dominicale suum super caput suum non habuerit, usque ad alium diem non communicet.* Vide Salam in Bonam (*T. III. p.* 171. *seq.*) ubi BALVTII sententiam novis argumentis propugnat.

(11) *Romae* diu ante S. GREGORII M. tempora mos obtinuerat, ut Eucharistia in os laicorum immitteretur; scribit enim idem GREGORIVS in libris *dialogorum* (*Lib. III. cap. III.*) AGAPITVM Papam cuidam muto & claudo *Corpus dominicum in os misisse.* In Missa tamen *Romani* Pontificis Presbyteri, & diaconi diu in manus sacram Eucharistiam adcipiebant, subdiaconis ore percipientibus. Ordo *Romanus V. Adcedentes*; inquit num. XI., *quoque Presbyteri communicent, quibus Episcopus donet Sacrosanctum Corpus in manus, eatque ad sinistrum cornu altaris, osculenturque illud, & communicent, & mox similiter quoque post illos diaconos* (lego diacones) *communicent, & confirment.* Ordo vero VI. num. XII. haec habet: *Presbyteri vero & diaconi osculando Episcopum, Corpus Christi manibus adcipiant, in sinistra parte altaris communicaturi.* De subdiaconis porro addit: *Subdiaconi autem osculando manum Episcopi,* ORE *adcipiant Corpus Christi ab eo.* Alibi quoque paullatim, ut ore Eucharistia, praesertim a laicis, perciperetur, moribus, & Conciliorum decretis inductum fuit. Huc spectat Canon *Rothomagensis* synodi, quam MABILLONIVS (Praef. in saec. III. Benedict. n. 76.) ad annum circiter DCCCLXXX. alii ad ann. DCL. referunt, ab IVONE laudatus: *Nulli autem Laico, aut feminae Eucharistiam in manibus ponant* (Sacerdotes), *sed tantum in os ejus.*

Locus communionis varius.

IV. Quod adtinet ad locum, alius locus erat laicis destinatus, alius feminis, alius pueris. Discimus ex Concilio *Remensi* quod citatur a GRATIANO [*de consecr. distinct. 2. cap. Pervenit*], & ex iis, quae de laica communione superius diximus. Nam laica communio nominata est eo quod esset locus separatus, in quo laici communicarent (12). Hoc tantum addendum est, de reliquiis, quae supererant, illas tribus modis solitas fuisse sumi. Uno modo a Sacerdotibus, qui sacrificaverunt, vel a diaconis, qui ministrabant altari, quia non poterant ministrare, nisi essent idonei. Quum ergo supererant fragmenta quaedam, ut scribit CLEMENS *Romanus* (*Lib. V. Constit. cap. II.*) referebant in pastophoria, & in tabernacula, quasi in thorum sponsi

Quid de Eucharistiae Reliquiis olim factum?

(12) Celebrans in medio altaris, alii Presbyteri in circuitu, Diaconi retro altare communicabant, subdiaconi, & clerici in limine Sanctuarii, sive in choro, reliqui extra cancellos. *Graeci* Sanctuarium ingredi soli permiserunt Imperarori *Can. Trullano* LXIX. At THEODOSIVM, qui ex *Graeca* consuetudine eum sibi locum adsumpserat, inde amovit AMBROSIVS, & docuit, purpuram Imperatorem facere, non Sacerdotem. Hic ordo diu permansit in *Romana* Ecclesia, ut *Latinorum* rituum Scriptores ostendunt; deinde paullatim tum *Romae*, tum alibi mutatus est. Concilium *Toletanum* IV. sub HONORIO (*cap.* 17.) Sacerdotem, & Levitam ante altare communicare constituit, in Choro Clerum, populum extra chorum. *Braccarense* I. tempore IOHANNIS III. (*cap.* 31.) sic decrevit: *Placuit, ut intra Sanctuarium Altaris ingredi ad communicandum non liceat Laicis viris, vel mulieribus, nisi tantum clericis, sicut & antiquis Canonibus statutum est*. Sub eodem Pontifice celebrata in *Gallia* II. Synodus *Turonensis*, in qua (*c.* 4.) sancitum est, ne laici intra cancellos ad Missam stare praesumant; ad communicandum vero statuit, ut tam viris, quam feminis pateant Sancta Sanctorum. Ex quo adparet, eodem tempore varias de eadem re leges, & consuetudines in diversis regionibus exstitisse. Haec BONA (*Lib. II. cap. XVII. §. VIII.*) quocum conferas velim GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. T. I. p.* 309. *seqq.*) Ordo autem communionis hic erat, ut primo quidem celebrans seipsum communicaret, deinde Episcopos, si qui aderant, vel Presbyteros simul cum eo synaxim agentes: tum diaconos, subdiaconos, & clericos, monachos, diaconissas, & sacras virgines; novissime populum adjuvantibus Presbyteris, primum viros, postea mulieres. Idem in calicis distributione servabatur, nisi quod Presbyteri per se illum sumebant, diaconi a Presbyteris, reliqui a diaconis, ut ex Ordine *Romano*, & ex *Graecorum* Euchologio constat. Utrum autem stantes, an genibus flexis Christiani olim communicarint, non admodum explorata res est; plerique tamen eos stantes communicasse docent. Vide praeter GRANCOLASIVM (*l. c. p.* 312.) auctoresque a SALA (*T. III.* in BONAM *pag.* 396.) indicatos Cl. Cardinalem ANTONELLIVM antea laudatum in S. IACOBI NISIBENI sermonem XIV. (*pag.* 347.)

sponsi, nempe Christi, & illic secreto sumebant. Alio modo solebant consumi, nimirum ut vocarentur pueri e media via, & mulcentes, quibus fragmenta darentur, ut constat ex Concilio II. *Matisconensi* [cap. VI.]. Alio modo [quod factum est, quum erant tam leves, & minutae reliquiae, ut non possent sumi] ut igne cremarentur in sacrario, & cineres juxta altare reponerentur, ut etiam hodie fit. Testatur HESYCHIVS hoc [*Lib. II. Commentar. in Levit. cap. VIII.*]

QVARTA QVAESTIO

Quam frequenter sit communicandum.

I. QUaestiones superiores plus habebant difficultatis, & minus utilitatis, quam haec, quae simul & facillima & utilissima est. Qua in re si quis requirat, quod aut quale praeceptum Christus dederit de communione, non habemus alium locum, quam illum IOH. VI. *Nisi manducaveritis &c.* quae verba Christi similia sunt verbis Christi de Baptismo IOH. III. *Nisi quis renatus &c.* Itaque si unius, & alterius praecepti verba spectes, nulla videtur differentia, ideoque posset quisquam cogitare; quemadmodum baptizari tantum semel licet, & sicut satis est, semel esse Christianum, ita semel communicasse licere, & satis esse. At non est ita, quia multum est discrimen inter unum & alterum Sacramentum. Nam quando Christus postea instituit Sacramentum Eucharistiae, multis rebus declaravit, aliud genus Sacramenti se instituere velle, ut saepius sumeretur. Primo si spectemus naturam utriusque Sacramenti. Natura Baptismi est ut sit regeneratio; in Baptismo enim regeneratur homo in Christo, & quia nemo nascitur nisi semel, tantum semel opus est Baptismo. Natura autem Eucharistiae est, ut sit cibus, & utimur saepe cibis; quapropter non esset opus aliis argumentis: nam spectata natura utriusque Sacramenti ipsa te docebit, unum tantum semel sumendum, alterum frequenter. Deinde ipsae res, in quibus Christus hoc Sacramentum instituit, per se loquuntur, & licet mutae sint, nos docent saepissime esse communicandum. Quum enim alia signa essent, in quibus hoc Sacramentum potuisset instituere, nonnisi in pane & vino, quibus quotidie alimur, instituit, ut ex ipsa *Frequens Communio Christi institutioni non repugnat.*

materia subjecta ostenderet, se tradere nobis quotidianum cibum, & eo quotidie esse nobis utendum, sicut quotidie panem edimus, & vinum bibimus. Deinde si verba, quibus hoc Sacramentum instituendo usus est, spectare volueris, haec idem te docebunt. Nam quum Baptismum instituit, usus est alia forma verborum: *nisi quis renatus fuerit &c.* non dixit *quoties*, ut in Eucharistia. Quum autem dicit *quotiescumque*, indicat nos saepe debere sumere; quasi non praescriberet certum numerum sumptionis Eucharistiae, immo vero significaret, debere esse Communionem frequentem: *quotiescumque*, inquit, nempe quo frequentius, eo melius; propterea dixit aliud verbum, quod idem indicat: *in mei memoriam facietis*. PAVLLVS quoque declarat illis verbis ex Sacramenti significatione frequenter esse communicandum: quum de Baptismo loquitur ait, per eum nos *mori cum Christo*; ideo sicut Christus semel mortuus est, ita semel Baptismus suscipiendus est; at de Eucharistia non ita, sed aperte dicit: *quotiescumque*. Per hoc enim Sacramentum Passio Christi recolitur. Ergo quam utile est, saepe revocare in memoriam Passionem Christi, tam utile frequenter sumere Eucharistiam, per quam Christi Passionem recolimus, & nobis adplicamus. At quotidie revocare memoriam Passionis Christi est bonum; ergo bonum est quotidie communicare, si fieri possit.

Immo illi maxime conformis est.

Quod veterum Christianorum exemplo confirmatur.

II. Si vero consideremus, quid fecerint illi antiqui Christiani, suo exemplo, & usu nobis declarant, Christi consilium fuisse, nolo dicere praeceptum, ut Christiani uterentur Eucharistia tamquam cibo quotidiano. Primo quidem primi illi discipuli Apostolorum docti ab Apostolis sumebant quotidie Eucharistiam. Colligitur hoc aperte ex Actis Apostolorum (*Cap. II.*) Nam D. LVCAS de his loquens ait, eos quidem *perseverasse in fractione panis, & orationibus*; quo loco indicat D. LVCAS tam fuisse quotidianum Christianis sumere Eucharistiam, quam orare; conjungit enim illa duo: *erant perseverantes in fractione, & orationibus*; at quotidie certum est eos orasse; ergo credibile est, eos quotidie quoque communicasse. Deinde in epistola ad *Ephes.* faciens obiter mentionem Eucharistiae antiquus auctor IGNATIVS discipulus etiam Apostolorum, non praetermittit eos exhortari, ut frequenter ad Eucharistiam adcedant: *Festinate ergo*, inquit, *frequenter ad Eucharistiam, & gloriam Dei adcedere; quanto enim hoc ipsum adsidue agitur, expellun-*

luntur potestates Satanae, *qui arcus suos convertit in sagittas invitans ad peccatum*. TERTVLLIANVS etiam antiquissimus (Lib. de *oratione*) exponens illa verba: *panem nostrum quotidianum*, dixit: *Panem quotidianum petendo perpetuitatem petimus in Christo*, *& individuitatem a Corpore ejus*; *individuitas autem a Corpore Christi est*, *ut quotidie Corpus ejus adcipiamus*, *& ita cum illo conjungamur*. D. CYPRIANVS eodem modo (in *Lib. de oratione dominica*) exponens eadem verba, dicit, Christianos petere *panem quotidianum in gratiam Dei*, *ut semper sint parati ad quotidianam communionem*, sive ut digne communicare possint. D. HIERONYMVS (*ep. XXVII.*) ad LICINIVM scribens auctor est, HIPPOLYTVM, qui scripsit de *fine mundi & Antichristo*, scripsisse integros libros de hac quaestione, ut quotidie Christiani communicarent, & ait, hanc consuetudinem communicandi perseverasse in Ecclesia *Hispanica*, & *Romana*; quod & scribit idem Auctor in apologia pro Libris suis contra IOVINIANVM. D. AMBROSIVS (*Lib. V. de Sacram. cap.* 4.) dicit quidem optime, & subtiliter: *Si quotidianus cibus est*, *cur post annum illum sumis? quare in oratione Dominica illum panem quotidianum vocas*, *& post annum sumis? adcipe quotidie*, *& sic vive*, *ut quotidie merearis adcipere*. Et profecto qui non est paratus quotidie adcipere Eucharistiam, etsi non sit ab Ecclesia excommunicatus, ipse tamen per se est excommunicatus; sua enim peccata putridum membrum eum efficiunt, & ab Ecclesiae corpore divulsum. D. CHRYSOSTOMVS, quamvis in Ecclesia *Graeca* usus communicandi minus frequens esset (1), quam in Ecclesia *latina*; ipse

---

(1) Ad *Graecam* Ecclesiam spectant, quae paullo post ex PALLADIO auctor decerpsit. Sed & alia suppetunt testimonia, quae antiquioribus saltem temporibus ostendant, in ipsa *Graeca* Ecclesia frequentem fuisse Communionis usum. Nam ORIGENES (*hom. X. in Gen.*) ait: *Christiani omni die carnes agni comedunt*, *idest carnes Verbi Dei quotidie sumunt*. S. BASILIVS frequentem Communionem laudat (*ep.* CCLXXXIX.) his verbis: *singulis diebus communicare*, *& participem esse Sancti Corporis*, *& Sanguinis Domini*, *bonum & fructuosum est*. Verum ceteris missis audiatur S. CYRILLVS *Alexandrinus* (*Lib. III. in Ioh.*) „ Intelligant quicumque baptizati sunt, & longo temporum spatio eulogiam frequentare desinunt, „ & ex eo quod nolunt ei mystice „ communicare, damnosum metum „ ac

ipse tamen frequenter conqueritur ad populum suum, quod ipse saepe celebraret, nemo tamen ad communionem adcederet; qui locus duas ob caussas maxime notandus est, per eum enim & Missas privatas probamus, [dicit enim nemine communicante se saepe celebrare]; & hinc usum quotidianae Communicationis confirmamus. Hinc enim constat illum voluisse, ut totus populus communicaret quotidie. Locus est *homil.* LXI. ad *populum Antioch.* Idem postea dicit (*hom. III. in ep. ad Ephes.*] ubi similiter conqueritur eadem de re: *dic*, inquit, *mihi quaeso, post annum communionem sumis; quadragintane dies ad totius anni purificationem satis esse putas? sed vos semper adcedere volo*. Et ita ille concludit: *& haec erat Sanctissimorum illorum patrum voluntas, ut totus populus quotidie communicaret*. Idem in oratione funebri in *Martyrem* PHILOGONVM, & *hom.* XXVIII. *in I. ep. ad Cor.* & *hom.* XVII. *in ep. ad Hebr.* subtiliter adnotavit, D. PAVLLVM nullum certum tempus nobis praescripsisse, quo communicare deberemus, nisi tempus conscientiae nostrae, dum ait: *Probet seipsum homo &c.* Si ergo quaeras, quo die debeat quisque communicare, respondetur; quum probaverit se, tunc adcedat. Si iterum quaeras, quo tempore debet se quisque probare, respondeo quotidie, ergo quotidie debet communicare. Nam si non probet se quotidie, alioquin est reprobus, profecto dicam eum malum, cujus conscientia agitur, qui quotidie hunc Sanctum cibum sumere non est dignus. D. AVGVSTINVS (*ep.* CXVIII. ad IAN.) quum proposuisset, an esset quotidie communicandum, non quod dubitaret, quotidie esse communicandum, sed quia non ubique terrarum Christiani omnes communicabant quotidie, ideo de ea re differit in ea epistola, & censet consulendam esse

„ ac religionem praetexunt, aeterna „ vita seipsos excludere, dum vivificari renuunt; & recusationem illam, tametsi a metu & religione „ profecta videatur, in laqueum cadere, & scandalum: eniti quippe „ magis eos omni studio, ac viribus „ deceret, ut a peccato statim mundentur, honestum ac probum vitae „ institutum amplexi, ad vitae participationem demum magna cum „ fiducia properent; sed quum Satanae variae sint ad decipiendum artes, ad saniorem mentem eos revocari non finit; verum postquam „ malis eos inquinavit, ipsam quoque „ gratiam cogit exhorrescere, per „ quam a voluptate, quae ad vitium „ inducit, tamquam a vino & crapula ad sobrietatem revocati, quid „ utile sit, perspicere queant. „

se conscientiam uniuscujusque, sed an omnibus diebus Dominicis communicandum esset, non vertit in dubium; & Sermone *de Verbis Domini* XXVIII. interpretans illud *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, exponit subtiliter: *adcipe quotidie, & quotidie tibi hodie est, & qui post annum tantum semel sumit Eucharistiam, unum tantum hodie habet*; *qui vero quotidie, illi hodie est*. Explicat deinde *hodie* esse *quotidie*, sicut quum DAVID in persona Dei Patris dicit: *Hodie genui te*: *Quoniam*, inquit, *quotidie adcipis, quotidie tibi surgit Christus*, & certe qui quotidie adcipit, quam digne potest, quotidie justificatur in Christo. PALLADIVS in *historia Sanctorum* hunc usum aperte indicat [*cap.* 20. 30. 33. 38. 50. 51. 61. & multis aliis locis). Duos tantum proferam; reliqui a vobis legantur. Fuit olim Monachus Sanctissimus, quem laudat D. HIERONYMVS, & multi alii, MACARIVS *Alexandrinus*. Adducta est ad eum mulier quaedam, quae per magicas artes fuerat conversa in speciem equae. Ille statim cognovit fraudes daemonis, & sensit esse mulierem: ille statim curavit eam. Quum autem benedictionem illi daret, addidit: *Abi, & jam melius vive*; *cave autem, ne te tamdiu removeas a Communione Sanctorum*; *hoc enim tibi adcidit, quod jam a quinque hebdomadibus non communicaveris*. Itaque putabat ille, magnum facinus esse tamdiu ab Eucharistiae communione abstinere. Alterum est, quod refert de quodam Monacho, qui nihil in tota quadragesima edebat, praeter quam quod quotidie Eucharistiam sumeret.

III. Postea vero quoniam in Ecclesia latina Christiani facti sunt remissiores, tantum communicabant diebus festis; ex quo quidem antiquo more fluxerunt consuetudines, quae etiam nunc retinentur. Altera est de danda Eulogia diebus festis in Ecclesia. Nam quum Christiani non communicarent diebus festis, nihilominus ne vacui ab Ecclesia discedere viderentur, dabatur panis consecratus; consecratus quidem non in Eucharistia (2), sed in Eulogiam, cui respondet Panis benedictus. De hac

Postea tamen refrixit apud Christianos laudabilis ille frequentis communionis ardor.

(2) Licet *Eulogiae* nomen pro ipsa Eucharistia quandoque usurpatum reperiatur, ut a CYRILLO *Alex.* (epist. ad NESTORIVM): *adcedimus ad mysticas Eulogias, & sanctificamur, participes facti sacrae Carnis, & pretiosi Sanguinis omnium nostrum Salvatoris Christi*: & a MAXIMO Martyre (*in Cap.* 2. *Eccl. Hier.*) *Elevans Sacerdos sacrum Panem, ostendebat Eulogiam dicens, Sancta sanctis.*

hac re exſtat decretum PII Papae primum inter illius decreta; tum etiam hoc eſt ſtatutum in Concilio *Nannetenſi* (*cap.* 9.) & frequens eſt mentio de hac re apud AVGVSTINVM, & PAVLLINVM (3). Altera conſuetudo fuit, ut ſi Chriſtiani communicare nollent, ſaltem adeſſent Corpori Chriſti, quod oſtendebatur, & adirent Miſſam ſingulis diebus feſtis. Inde enim natum eſt in Eccleſia *latina* praeceptum de audienda Miſſa ſingulis diebus dominicis, & feſtis. Hoc colligimus ex Concilio *Agathenſi* (*can.* 47.) & ex primo Concil. *Aurel.* (cap. 22.) & III. Concil. *Aurel.* (*cap.* 28.) & ex D. AVGVSTINO ſerm. de *tempore* CCLI. quem ſermonem Petrus MARTYR confeſſus eſt, eſſe vere AVGVSTINI, ubi conqueritur, quod Chriſtiani non intereſſent diebus Dominicis Sacrificiis Eccleſiae in ſacro. Et D. AMBROSIVS primo omnium ſermone, quos unquam fecit, dicit graviter & aperte: *Quicumque fratres dominicis non intereſt Sacramentis, caſtrorum Dei deſertor.* Praeterea in Concilio *Cabilonenſi* ſub CAROLO Magno, & *Lib. I. leg. Franc. cap.* 67. ſtatutum eſt, ut omnis populus diebus dominicis, & feſtis audiret Miſſam integram, & quia erat duplex Benedictio, altera major Epiſcopi, altera minor inferioris Sacerdotis, prohibebatur populus diſcedere abſque benedictione Epiſcopi, vel ſi non erat Epiſcopus, abſque benedictione presbyteri. Ita ergo ſenſim factum eſt, ut omnes poſtea contenti eſſent, ſi audirent ſacrum, & eulogiam adciperent (4): qui autem prae ceteris religioſi erant, coeperunt communicare tantum tribus diebus in anno, videlicet Paſchae, Pentecoſtes, & Natali Domini; poſtea quum negligentia Chriſtianorum creviſſet, & id ipſum ab omnibus non fieri vidiſſet FABIANVS, praecepit, ut id fieret (*de con-*

(3) Vide de eulogiis differentem CABASSVTIVM in diſſertatione, quam T. II. *Fleuryanae* diſciplinae populi Dei recudendam curavi (*p.* 126.) & BONAM (*Lib. II. Rer. Liturg. cap. XIX.* §. 7.)

(4) Eulogias enimvero IX. quoque ſaeculo diſtributas fuiſſe Cl. CIAMPINIVS (*in conject. de Azym. & Ferm. cap. VI.*) collegit ex loco quodam RHABANI, quem in vetuſto Bibliothecae Palatino-Vaticanae codice feliciter expiſcatus fuerat. Locus hic eſt: *Licet unicuique Sacerdoti, ut ſumat de decimo ſuo, quod illi obtulit populus, & faciat azymos panes per ſingulos dominicos dies, & det populo Eulogiam in dominico die poſt Miſſam his, qui non ſumant Sacrificium Domini. Ideo debet Sacerdos Populo dare Eulogiam, qui quidem non ſunt mundi de uxoribus ſuis, ac de aliis malis operibus, ut adſumant Sacrificium Domini.*

consecrat. distinct. I. Can. Etsi non) (5). Item hoc ipsum etiam constitutum est in Concilio *Eliberino*, quod citatur (*de consecr. dist. II. Can. omnis homo*) ubi dicitur aperte, eos inter Catholicos non esse habendos, qui illis tribus diebus supradictis non communicassent (6). Ideo postea in Concilio *Agathensi* constitutum est (*Cap.* 14.) & in Concilio Turonensi tempore CAROLI Magni [*cap.* 50.] (7).

Rationibus tamen ad innovandam Communionis frequentiam Christiani excitantur.

IV. Quod si tot antiquorum auctorum exempla, & testimonia non persuadent satis, rationibus id vobis persuadere conabor. Primum quidem si consideremus naturam Sacramenti, ut sit cibus. Sed quare institutus est cibus? Ad animum utique alendum. Atque animus frequentissime vult pasci, & indiget cibo frequentius, quam Corpus. Corpus enim robustiorem naturam habet, & in sua firmitate multum temporis durat, & est magis vegetum, & compactum, nec est necesse, ut edas intra XII. horas, nisi semel. Animus vero singulis momentis deficit. & labascit, nisi ei singulis momentis porrigas aliquid ad confirman-

(5) Miror, virum acutissimum non animadvertisse, quantopere a FABIANI aetate hujusmodi decretum abhorreret: quod idem de PII. decreto paulo antea citato dictum velim. Vide COUSTANTIUM (*T. I. Epist. Rom. Pont.*)

(6) Ne Concilio quidem *Eliberino* hujusmodi decretum tribui potest; est *Agathensis* Concilii.

(7) Alicubi pro Pentecoste in Epiphania Christiani communicabant. Insignem hac de re BEDAE sententiam reddo ex epistola ad EGBERTUM *Eboracensem*: „ Hoc genus Religionis „ per injuriam a nostrae Provinciae „ Laicis quasi peregrinum abest, ut „ hi, qui inter illos religiosiores esse „ videntur, nonnisi in Natali Domi„ ni, & Epiphania, & Pascha, sacro„ sanctis mysteriis communicare prae„ sumant, quum sint innumeri inno„ centes & castissimae conversationis „ pueri, ac puellae, juvenes ac vir„ gines, senes & anus, qui absque „ ullo scrupulo controversiae omni die „ dominico, sive etiam in Natalitiis „ Sanctorum Apostolorum, & Mar„ tyrum, quomodo in Sancta *Roma„ na* Ecclesia fieri vidistis, Mysteriis „ coelestibus communicare valeant: „ Ipsi etiam conjugati, si quis sibi „ mensuram continentiae ostendat, & „ virtutem castitatis insinuet, idem & „ licenter possint, & libenter facere „ velint. „ Quater alibi mos in singulos annos erat communicare, nempe in *Natali Domini*, *Coena Domini*, *Pascha*, & *Pentecoste*, ut in RATHERII *Veronensis* Institutionibus Synodalibus, & in Concilio *Augustano* an. MIX. videre est. Id tamen aegerrime ferebant Episcopi. Quare IONAS *Aurelianensis* Antistes (*de instit. laicor. cap.* 16.) ajebat: *Ab hoc Sacramento partim incuria, partim desidia adeo se subtrahunt, ut vix in anno sub tribus tantum festis praeclaris, potius quam ex devotione faciant, nescientes, aut scire nolentes, quod sicut corpus sine cibo & potu, ita & anima sine spiritali cibo moritur.*

manduum eum. Igitur facta comparatione animi & corporis una ex parte, & considerata natura Sacramenti Euchariftiae [quae verus cibus eft animae] ex altera parte, colligitur fi fieri poffet, frequentiffime fumendam Euchariftiam, quam cibum Corporis. Quapropter D. AVGVSTINVS, ut etiam dicam hoc, Lib. I. *de peccatorum meritis*, *& remiff.* [*Cap.* 24.] fcribit, *Afros* fuos populares lingua punica appellaffe Baptifmum *falutem*, Euchariftiam vero *vitam*. Ex hominibus ergo quafi barbaris poffumus difcere, magnam vitae noftrae partem in Euchariftia effe pofitam, & non minus frequenter effe communicandum, quam edendum. Accedit etiam alia ratio. Euchariftia fidem excitat, auget, & confirmat, adeo ut Martyres pellat ad Martyrium; unde funt illa verba CYPRIANI [*Lib. IV. ep. VI.*] qui de perfequutione loquens ait: *Gravior nunc*, *& ferocior pugna imminet*, *ad quam fide incorrupta*, *& virtute robufta parare fe debent milites Chrifti*, *confiderantes*, *fe idcirco quotidie calicem Chrifti Sanguinis bibere*, *ut poffint & ipfi propter Chriftum fanguinem fuum fundere*. Hic eft ufus probatiffimus frequentis fumptionis Euchariftiae. Et fi libet periculum hujus rei facere, objiciantur quidam ad mortem pro Chrifto fubeundam, quorum alii non communicent, nifi raro; alii vero frequenter: Utri conftantiori animo gradientur ad mortem pro Chrifto? Non dubium, quin illi, qui faepius communicaverunt, &, ut loquitur TERTVLLIANVS, *qui de carne Chrifti fignati funt*. Item alius eft ufus, & utilitas communionis, & Euchariftiae, nimirum ut confervet unionem, & caritatem inter Chriftianos. Tu nonnifi femel in anno fumis; reliquo toto tempore videris, & declaras te effe membrum feparatum a Corpore Chriftianorum. Alioqui fi putas te effe membrum conjunctum, cur non oftendis ipfa tua actione te effe conjunctum, quod nullo meliori modo oftendes, quam communicando? Itaque bene dixit AVGVSTINVS, hanc effe cauffam, cur Chriftus hoc Sacramentum in pane & vino inftituerit, quod panis ex multis granis, vinum ex multis racemis fiat, ut fcilicet declaret Chriftus, per hoc Sacramentum fignificari unionem Chriftianorum inter fe. Quod & PAVLLVS aperte declaravit: *Unum Corpus omnes fumus*, *qui de uno pane & calice participamus*. Et profecto nifi frequenter communices, fola fide teneris, caritatem non oftendis. Quare ergo non accedis frequenter? Quia non

Magnae frequentis Communionis utilitates.

fum

ſum paratus. Eo ipſo quod non es paratus, oſtendis te eſſe membrum ſeparatum, & laxum. Nam ſi Chriſtus manet in te, es verum membrum, ſin minus, es membrum claudicans, ſolaque fide teneris, caritatem non oſtendis, ut dixi. Deinde eſt alius uſus hujus praeſtantiſſimi Sacramenti. Nimirum ut ſit medicina animi humani, qui ſolet ſingulis momentis aegrotare, ideoque medicina indigere. Itaque optime D. AMBROSIVS [*Lib. IV. de Sacram. cap. 6.*]: *ſi quoties Sanguis Chriſti effunditur, in remiſſionem peccatorum effunditur, ſaepe deberem adcipere, ut sic ſaepe peccata mihi remittantur, vel qui quotidie pecco, quotidie medicina indigeo*. Numquid non ſimulatque aegrotus es, medicinam ſumis? Propterea non ſumis, quia animo te aegrotare ſimulas; immo propterea debes ſumere, ſed tamen parato teipſum, ſi non es dignus. Propterea antiqui indicarunt, unum aut alterum diem ad praeparationem eſſe ſatis. Praeterea addo etiam ex D. CHRYSOSTOMO aliam rationem, quae ſatis eſſet ad hoc perſuadendum, etſi alia non eſſet. Si enim non eſſet alia cauſſa, cur deberemus communicare frequenter, ut nimirum octavo quoque die [quod fecerunt etiam Chriſtiani, quando negligentes eſſe coeperunt] (8), haec una ſatis eſſet, quod qui communicat frequenter, habet conſcientiam magis mundam eo, qui non communicat, niſi raro. Audiant ex CHRYSOSTOMO (*hom. XL.*): *quadragintane dies ad totius anni purificationem eſſe putes ſatis?* Et D. CHRYSOSTOMVS ponebat hoc certum, omnes Chriſtianos quadraginta dies jejunare, & ſingulis diebus meditari peccata ſua, ut in die Reſurrectionis communicarent, & non putavit eſſe ſatis; ſed quotidie volebat omnes ad communionem adcedere. Hac itaque de re placuit mihi dictum alicujus docti viri: Quemadmodum uſu venire videmus in aedificiis, quae niſi habitentur, ſtatim operiuntur pulvere, & araneis, & modo fruſtatim corruit una, modo vero altera pars; ipſa vero habitatione cogeris habere domum mundam: Ita adcidit iis, qui raro, & qui frequenter communicant. Nam ſemel qui in anno tantum communicant, adcumulant for-

(8) Vide GRANCOLASIVM (*Anc. Sacram. P. 1. pag. 299. ſeq.*) ubi GENNADII, aliorumque teſtimoniis, quod heic de celebrandae diebus dominicis Communionis apud antiquos Chriſtianos uſu a MALDONATO indicatur, illuſtrat.

tasse peccata infinita, ut uno die evomant. Si vero octavo quoque die communices, cogeris abstinere ab agendo aliquo, quod possit te impedire a communione. Itaque nisi indigne Corpus Christi sumere velis, tibi esset quacumque hora a peccato abstinendum; in illo vero tanto spatio obrepat incuria, necesse est. Itaque frequens Communio cogit nos mundare conscientiam nostram, & hoc est esse Christianum, sic vivere, ut quotidie merearis adcipere, sicut dixit D. AMBROSIVS. Deinde siqua esset ratio, cur esset raro communicandum, & non tam saepe, esset maxime illa, quam praetexunt negligentes, nimirum, quod non sint parati. Sed quid hoc est? Melius tu paratus eris post annum integrum? immo multo minus. Tales certe mihi similes videntur iis, qui quum pecunias quasdam adciperent cum foenore, nolunt statim solvere, dicentes se non posse nunc. Itaque exspectant adhuc, & quo magis procrastinant solutionem, tanto magis crescit foenus. Itaque tandem coguntur solvere & summam principalem, & quidquid foenoris effluxit magno suo detrimento. Itaque si communicasti die Dominico, communica postero die. Dices, at non sum paratus. Quare non es paratus? quot habes peccata? fortasse duo. Confitere ea. Si enim exspectaveris per unum annum, habebis mille pro uno. Itaque communica statim, aut si diutius exspectaveris, vereor, ne tibi contingat, quod aliquando adcidit cuidam coquo negligenti, qui non mundaverat ollam toto anno; negligebat enim mundare, quia parvas sordes habebat: Postea spacio temporis tantum sordium adhaesit ollae, ut quum eam purgare non posset, fregerit. Hoc credo illis evenire, qui raro communicant, qui quum non recordentur tot peccatorum, quae adcumularunt toto anno, veniunt, & dicunt: *Domine, ego sum peccator, interroga me*. Ergo debes statim peccata tua purgare, & sic de pane illo edere; non autem peccata peccatis cumulare.

V. Praeterea addam nonnulla exempla, & rationes secundum ipsam experientiam, quibus probetur melius esse communicare saepe, quod qui non facit octavo die, non est talis Christianus, qualis esse debet. Unusquisque exigat a se rationem. Si fortasse per unum mensem, vel octavo quoque die solet communicare ipse per se solus, cum reliqua vero turba semel in anno, videat, quando se melius habuit, & quo tempore maluisset mori? Non est dubium, quod illo anno, quo octavo quo-

que

que die communicabat, quam reliquis annis. Quid ergo moraris? quare non facis, quod melius fore judicas? Non est sapientis dicere: *non putaram*, vel non est sapientis agere quidquam, de quo poenitere te possit. Veniamus jam ad experientiam, & quisquis ferat oculos in eos, qui saepe, & in eos qui semel tantum in anno communicant. Certe, ut uno verbo dicam, videbit alios esse albos, alios nigros in conscientia; immo non jam singulos homines cum singulis, sed civitates cum civitatibus, & regna cum regnis conferamus. Vidi ego civitates (hoc possum dicere absque arrogantia, quia nostri non fuerunt ibi) quae quum antea essent moribus perditissimis, hac ratione fuerunt intra breve spacium ita commutatae ut prorsus aliae viderentur. Ut *Genuensis* civitas erat ante annos nescio quot cooperta omni genere flagitiorum. Venerant in eam ex Italia boni quidam viri *Paullini* dicti, & coeperunt populo persuadere, saepe esse communicandum, quoties nempe pateretur eorum conscientia: quod fecit civitas; & vidi postea civitatem tam mutatam, & tam bene administratam, ut paucas putem esse hodie tam bonas. Inde ergo itaque moveor, ut ubicumque fuero, numquam taceam, sed semper libere dicturus sim, octavo quoque die esse communicandum. Et quia alio loco non possum, dicam hoc loco. Scio fuisse, qui id reprehenderint. Verum itane? hoc est pervertere Ecclesiam, ut dixerunt aliqui, & non potius ad pristinum morem revocare? Hocne est Theologorum? Quae est ista perversitas? Esse nonnullos, qui ad hoc videntur esse nati, ut majorem auctoritatem habeant dissolvendi conatus bonorum hominum? Non est hoc pervertere Ecclesiam, quod dico; immo est praedicandum, & in suggestu clamandum, & concionandum potius, quam de praesentia Corporis Christi in Eucharistia. Talis enim concio utilis erit nedum doctis, & litteratis, & procul dubio quando hoc fiet, res tum in Ecclesia, tum in Republica meliori erit statu.

VI. At dixerunt illi, qui bonum hoc studium nobis invidebant, hoc esse perturbare omnia, & rationes afferebant, quia dixit PAVLLVS: *Probet seipsum homo*. Fateor haec esse verba PAVLLI; sed haec ipsa pro nobis loquuntur. Nam nonne melius praeparatus eris singulis hebdomadibus purgando conscientiam tuam, quam semel tantum in anno? Deinde ajebant, scriptum esse in libro de *Ecclesiasticis dogmatibus*: *quotidie communi-* *Futiles adversantium ratiunculae.*

 muni-

municare neque laudo, *neque vitupero* (cap. 44.). Primum non dico *quotidie* sine exceptione communicandum esse, sed octavo quoque die saltem. Deinde D. AVGVSTINVS, aut auctor ille quisquis sit (9), non reprehendit: ergo quare tu me reprehendis? Deinde lego paullo inferius: *omnibus*, inquit, *diebus dominicis communicandum esse*. Suadeo vobis, quomodo hoc ipsum tibi suadet, quod ego suadeo. Citabant etiam, quod dicit HIERONYMVS in Apologia pro libris suis contra IOVINIANVM, qui de *Romana* Ecclesia, quae quotidie communicabat, verba faciens ait: *Id neque reprehendo*, *neque adprobo*. Sed vide eum ipsum in epistola ad LICINIVM dicentem: *Utinam Eucharistiam absque condemnatione nostri*, *&* *pungente conscientia* SEMPER *adcipere possemus*; *&* *Psalmistam audire dicentem*! „ „ Videte, & gustate, quoniam suavis est Dominus.„ Illo ergo loco apologiae suae reprehendit eos tantum, qui quotidie communicabant non purgata illorum conscientia, sed tantum ut consuetudinem sine exceptione quotidie communicandi retinerent. Ceterum hoc tantum dicam loco coronidis, me in ea esse sententia, ut putem multo melius administratum iri Respublicas, si earum administratores, & primarii viri octavo quoque die communicarent. Idem judicium esse volo de singulis curam aliquam habentibus, quales sunt Gymnasiarchae, paedagogi, & reliqui. Ut idem illi suis persuaderent, vehementer optarem. Et hoc ergo quum fieri videro in civitate *Parisiensi*, clamabo: o felix & beata civitas! & si omnes homines contradicerent huic meo proposito, & me nollent audire, clamarem ego solus per plateas. Dicere hoc enim teneor ex caritate, quia sum Christianus, & ubi est Ecclesia Christianorum, ibi est mea civitas. Idem ergo vos auditores mei aliis persuadere conemini: sic fiet, ut in pristinum splendorem Ecclesia revertatur.

QUIN-

(9) GENNADIVS est.

QVINCTA QVAESTIO

De Communione sub utraque specie.

I. HEic non est disputandum, sicut in aliis Sacramentis, argumentis depromptis ad id confirmandum, sed tantum sunt refellenda tela adversariorum, quae adversum adferre solent. Non disputamus praeterea, an laici possint absolute adcipere utramque speciem; sed tantum an jure divino sit praeceptum, ut adcipiant sub utraque. Nam si posset ostendi, esse de jure divino, errasset Ecclesia, quae tot saeculis laicis dedit alteram tantum speciem. Objiciuntur ergo quinque, aut sex testimonia ab adversariis contra hanc nostram sententiam. Primus est IOH. VI *Nisi manducaveritis &c.* Dicunt ergo, hunc Sermonem Christi pertinere ad omnes Christianos, & haec est eorum maxima machina, quam dejicere opus est. Ac primum videndum est, quibuscum disputamus, nempe cum *Lutheranis*, & *Calvinistis*. At tam ii, quam illi negant, heic agi de Eucharistia: ergo de Eucharistia nihil pro suis contra nos concludunt ex hoc loco. Adhibeo aliam responsionem. Illi existimarunt, Baptismum non esse necessarium ad salutem infantibus praesertim procreatis ex parentibus Christianis & fidelibus. Ita ne? esto igitur, quod heic agatur de Eucharistia, ne sic quidem aliquid facient. Nam qua forma dicitur a Christo: *nisi manducaveritis &c.* eadem dictum est: *Nisi quis renatus &c.* At illi interpretantur illa verba, non quasi necessaria ad salutem hominis; ergo quum duorum locorum verba sint similia, & illi audent dicere, baptismum non esse necessarium ad salutem consequendum, interpretantes verba: *Nisi quis renatus*, cur non licebit nobis alia verba similia: *nisi manducaveritis &c.* interpretari, ut non concludant necessitatem communicandi sub utraque specie? Tertio possumus respondere. Haec sententia generaliter intelligetur, an non. Si illi volunt tam generaliter haec verba intelligi de Eucharistia, deberent etiam illam dare aegrotis, & pueris, ut salutem haberent; illi autem non dant: ergo a leo generaliter non sunt adcipienda illa verba. Vos privatis pueros, & homines morituros utraque specie: merito ergo nos possumus laicis alteram speciem denegare, praesertim

Num jure divino Laicis danda sit communio sub utraque specie? Explicatur locus Joh. VI.

quum

quum nos exemplo antiquorum faciamus, vos non item, sed contra, quia semper aegrotis, & pueris per multa saecula data est Eucharistia. Quarta responsio. Hoc loco est sermo de Eucharistia, ut probavi anno superiori. Non enim placet mihi quod quidam, quum non possent respondere huic argumento (*Nisi manducaveritis &c.* ergo sumenda est utraque species) dixerunt, heic non agi de Sacramento Eucharistiae. Sed propter difficilem caussam non est deserenda veritas. Posset eorum argumentum esse validius, si hoc modo procederet. Itaque ego corroborabo argumentum (ut habeam occasionem dicendi aliquid). Aut hoc loco traditur praeceptum de sumendo Sacramento Eucharistiae, aut nusquam alibi in Scripturis a Christo praeceptum traditur de sumenda Eucharistia. Non est enim ullus alius in tota Scriptura locus praeter hunc, in quo traditum sit tale praeceptum: ergo hoc loco traditur praeceptum de sumenda Eucharistia. Concludo: heic traditur praeceptum de sumenda Eucharistia, & eodem modo Christus loquutus est de bibendo sanguine, quo de edenda carne; ergo si quo praecepto obstricti sunt laici ad sumendam carnem, eodem tenentur ad bibendum Sanguinem, quia utrumque eodem modo praecipitur. Huic autem argumento satisfaciemus, si consideremus caussam, quae movit Christum ad tradendum praeceptum de edendo suo Corpore, & bibendo Sanguine. Nam ex caussa intelligemus, quomodo sit respondendum. Praeceptum enim lex est quaedam, & lex ob aliquam caussam fertur. Caussa autem non fuit significatio praeteritae mortis Christi, sed salus hominis, quod declarat illis verbis: *non habebitis vitam in vobis*: ergo ut vitam habeamus, obstringit nos ad edendum suum Corpus, & bibendum suum Sanguinem. Nihil autem refert, ut vitam habeamus per sumptionem Corporis, & Sanguinis Christi, ut Corpus & Sanguis sumatur sub specie vel specie, modo carnem edamus, & Sanguinem bibamus. Quia Sacramentum est tantum signum quoddam; ergo quocumque modo sumamus id, in quo vita consistit, facimus quod Christus instituit. Vita autem non consistit in signo & symbolo, sed in re contenta, idest in Corpore & Sanguine Christi; ergo modo possimus edere Corpus & bibere Sanguinem, vitam habebimus. Corpus autem non est separatum a sanguine ullo modo; non enim est exangue, sed ubi est Corpus, ibi conjunctus est sanguis: & si

absque

absque ulla specie, non tantum sub una possemus manducare, nihil obesset, quo minus vitam haberemus. Juxta hanc caussam intelligendum est praeceptum Christi: *nisi manducaveritis &c.* Non enim dicit: *nisi sumatis utramque speciem*, sed *Corpus & Sanguinem*; & sub una specie est utrumque: itaque satis est unam sumere.

Num quidquam ad jus divinum comprobandum efficiat exemplum Christi?

II. Secundum argumentum sumptum est ex exemplo Christi, qui dedit Corpus & Sanguinem suum sub utraque specie. Sed hoc argumentum nullius est momenti. Alioquin petam, cur quum Christus jejunaverit 40. dies, non jejunatis totidem? & quum Christus antequam Corpus suum Apostolis suis daret, laverit eorum pedes, & vos non idem facitis? Immo quare ridetis nostros Episcopos, quum id faciunt? Si vos vultis tam stricte imitari Christum, cur non idem facitis in vestra coena? Praeterea quum Christus dederit Corpus, & Sanguinem suum sub vesperam, & putaverit, haec pertinere ad significationem, nempe ut doceret se velle ex hac vita discedere, quare & vos coenam vestram non item sumitis sub vespere? Item quum Christus tantum duodecim dederit Apostolis suum Corpus, non Virgini MARIAE, aut aliis discipulis, & mulieribus, quae illum usque ad Crucem comitatae fuerunt; quare & vos non datis semper duodecim tantum, & hoc modo non facitis, sicut ille fecit? Deinde quum Christus illo loco non quocumque ritu dederit corpus suum, sed frangens panem illum dederit; ergo quare putatis vos non violare exemplum Christi, si plures panes consecrantur. Praeterea quum Christus dederit non jejunis, sed coenatis; quare & vos non idem facitis; & quare non reprehenditis nos, quod demus jejunis? Numquid propterea calumniandum est universae Ecclesiae (inquit D. AVGVSTINVS ep. CXVIII.) quod dedit jejunis, non coenatis? Ad haec quum Christus uno & eodem poculo praebuerit Apostolis suis Sanguinem suum; quare vos non putatis violare exemplum Christi, si pluribus calicibus praebeatis? nisi quia non putabat pertinere ad rem. Iterum quum essent multae mulieres Christianae, ut Virgo MARIA, & MAGDALENA, Christus tamen non dedit Corpus suum nisi viris. Si tam mordicus tenendum est exemplum Christi, non debetis nisi viris dare solum communionem. Non est igitur tam cito exemplum ad imitationem trahendum; sed adhibendum est judicium, & ex fine judicandum est, quod exem-

exemplum sit imitandum, & quod non; quia non quidquid fecit Christus, est imitandum. Jejunavit 40. dies, ut eum imitaremur; ideo Ecclesia idem facit. Lavit pedes Apostolorum, ut illum imitarentur; illud ergo factum imitatur Ecclesia. Quod autem duodecim tantum dederit, id quasi casu factum est; nam si duo tantum Apostoli fuissent, similiter duobus dedisset. Itaque non fecit hoc imitationis caussa; ideo nec Ecclesia hoc imitatur. Non ergo quidquid actum est in coena, trahendum est ad imitationem. Quid ergo? Quare Christus dedit utramque speciem Apostolis? Et cur non daret? Immo cur etiam Ecclesia multo tempore dedit? & non abstulit Sacerdotibus utramque speciem, sed laicis? Apostoli autem erant sacerdotes; immo si velint necesse argumentari, necesse profecto diceremus eam ob caussam Christum tantum duodecim Apostolis sub utraque specie Corpus suum dedisse, ut ostenderet solos Sacerdotes, non item laicos sub utraque specie posse sumere.

Quisnam illorum Christi verborum Bibite ex eo omnes *sit sensus?*

III. Tertium eorum argumentum est, quod Christus apertissime dixerit. *Bibite ex eo omnes*. Ergo aut *omnes* adcipitur generaliter, ut non tantum praesentes, sed etiam absentes complectatur; aut *omnes* non quidem ad absentes, sed ad praesentes tantum extendit se, idest ad solos Sacerdotes, sicut si dicerem: *Audite omnes*, posset esse sensus generalis, *audite omnes, qui estis in orbe terrarum*, vel specialis: *Audite omnes, non qui sunt in toto orbe terrarum, sed amici mei, auditores mei*. Si velint illud *omnes* ita generaliter intelligi, ut nemo excludatur etiam absens, erunt ridiculi. Quod enim non referatur ad absentes, sic probo; quia *omnes* conjunctum est cum verbo *bibite*, cum verbo *adcipite*, & verbum *adcipite* cum Christo dante, & illis, quibus Christus dicitur dedisse in coena: ergo illis solum dixit Christus *bibite*, quibus fregerat, & dederat panem: ergo illud *omnes* non comprehendit absentes. Si non aliter responderem, satis esset responsum. Quod si ita est, ut ad praesentes solum referatur, potest intelligi duobus modis adhuc; ut vel in illo verbo *bibite* sit praeceptum, vel concessio tantum, sicut si dicerem amico meo: *adcipe pecuniam, & solve tuo creditori*. Quum dico *adcipe*, non est praeceptum, sed concessio & privilegium. Respondete ergo: in illo verbo *bibite* estne praeceptum, an concessio? Si est concessio, nihil concludit. Nam siquis diceret amico suo: *adcipe has pecunias*,

non

non cogit illum, sed tantum permittit. Ita quum Christus dixit Apostolis *bibite*, non est praeceptum, sed concessio quasi dicat: *bibite*; *hoc enim vobis volui concedere donum postremum, antequam discederem ex hac vita, ut liceat vobis edere carnem, & bibere meum Sanguinem*. Quod si est praeceptum, hoc pertinet ad Apostolos tantum, idest omnes, qui sunt Sacerdotes. At sumunt etiam Sacerdotes sub utraque specie.

Quo spectent illa ejusdem Christi verba hoc facite in meam &c.

IV. Quartum argumentum sumunt ex illis verbis: *hoc facite in meam commemorationem*; *Quotiescumque enim &c.* Quod ut intelligatis, & argumentum solvatis, sciendum est, totum argumentum consistere in duobus verbis; in verbo (*hoc*), quo scilicet referatur; & in verbo (*facite*), quia *facite* potest significare praeceptum, vel consilium. Quantum ad primum verbum adtinet (*hoc*), potest referri ad duas personas, & ad personam Christi, & ad personam Apostolorum; ad personam Christi ut sit sensus: *Hoc facite, quod scilicet ego feci*, vel *hoc facite, quod jam semel fecistis in memoriam passionis meae*. Ex fine ad personam quidem Christi referri non potest, quamvis haec sit communis sententia, ut sit sensus: *hoc facite, quod ego feci*. Nam D. PAVLLVS declaravit, intelligendum esse de persona Apostolorum, quum dicit: *quotiescumque manducabitis*. Quod Christus dixerat verbo generali: *hoc facite, & quotiescumque feceritis*, dixit PAVLLVS jam non verbo generali, sed *quotiescumque manducabitis*. Quod si ita est, sequitur, Sacerdotes quum sumunt Eucharistiam, debere sumere utramque speciem ob illum finem, quia praeceptum non traditur de re, sed fine, scilicet ob memoriam passionis, sicut quum dico: *Quoties sumis potionem, debes sumere, ut saneris*, non praecipio, ut sumas potionem, sed ut quoties sumis, sumas hoc animo & fine. Ita quum Christus dicit: *Hoc facite*, & *quotiescumque feceritis*, & *quoties panem hunc &c.* idem est, ac si diceret: *Sumite propter hunc finem, ob quem institui hoc Sacramentum, nempe ad significandam mortem & passionem meam*. Ideo si adcipere utramque speciem tantum est necesse, quia debet fieri commemoratio Passionis Christi, soli Sacerdotes tenentur utramque speciem sumere, quibus ex Officio incumbit in consecratione Corporis & Sanguinis Christi commemorationem ejus passionis facere. Non enim est de re praeceptum, sed de fine. Res autem sumitur aeque sub una,

atque ſub altera ſpecie: Quapropter ex illo loco non probatur laicos utramque ſpeciem ſumere debere.

PAVLLI locus: Probet autem ec. explanatur.

V. Quinctum argumentum ſumptum eſt ex illis verbis PAVLLI: *Probet autem ſeipſum homo*, ubi dicunt, quod quum D. PAVLLVS dicit: *Probet ſeipſum homo*, homo non adcipitur pro hoc, aut illo homine, ſed generaliter pro omnibus hominibus; & perinde quum dicit: *& ſic de Pane illo edat &c.* omnes debent ſumere communionem ſub utraque ſpecie. Sed futile eſt hoc argumentum. Nam non eſt praeceptum, ſed tantum traditur modus, quo ſumenda eſt Euchariſtia, ut eam nemo niſi probatus adcipiat. Itaque eſt hypotheticum praeceptum, ut volens ſumere Euchariſtiam probet ſe, & probatus ad eam adcedat. Praeterea adverſarii ad idem probandum ſumunt argumenta ex figuris veteris Teſtamenti, & primum argumentantur ex agno Paſchali, qui erat figura Euchariſtiae. Antiqui omnes tam Sacerdotes, quam non Sacerdotes, ſumebant agnum integrum: ergo tam Sacerdotes, quam non Sacerdotes debent ſumere integram Euchariſtiam ſimul cum ſanguine. At ſi volumus eſſe arguti, ut illi ſunt, petamus ab illis, quae figura fuerit de bibendo Sanguine Chriſti. Agnus enim non ſanguinem, ſed tantum corpus ſignificabat, neque ullum erat praeceptum de bibendo vino, ſicut erat de edenda carne agni in figuram Corporis Chriſti. Quod ſi Deus voluiſſet eſſe neceſſariam legem, ut omnes adciperent ſanguinem ſuum ſub ſpecie vini, proculdubio dediſſet aliquam figuram, quae ſignificaſſet hoc; quum autem nullam dederit, noluit obligare omnes ad ſumendam utramque ſpeciem, & exiſtimavit futurum, ut in lege Evangelica homines non ſumerent Euchariſtiam ſub utraque ſpecie, ſed altera tantum carnem Chriſti per agnum ſignificatam. Itaque hoc argumentum potius contra vos eſt. Simile argumentum ducunt ex manna. Omnes quippe erant participes mannae; ita ergo omnes debent eſſe participes utriuſque ſpeciei. Hoc argumentum, ut & praecedens, contra illos facit, quia in manna non erat liquor aliquis, ſed ſolus cibus, & ſignificabat, ut dicit S. PAVLLVS, eamdem eſcam ſpiritualem, non potum: ergo tantum carnem Chriſti, & non ſanguinem ſignificabat; alioquin cur non dedit ſignum de calice per vinum, ſicut de carne per mannam? Quum ergo manifeſtum ſit, nullum eſſe in Scripturis argumentum, quod ſententiam noſtram labefactet, viden-

videndum eſt, num antiquae Eccleſiae conſuetudo huic noſtrae conſuetudini repugnet, & ita adceperit illa verba Chriſti: *Niſi manducaveritis & biberitis &c.* ut exiſtimaverit neceſſarium ſumere Euchariſtiam ſub utraque ſpecie..

Primitivae Eccleſiae hac in re conſuetudo proponitur, atque expenditur.

VI. Probabimus ergo multis argumentis antiquorum auctorum, non fuiſſe Eccleſiae primitivae ſententiam, ut neceſſarium eſſet laicis utramque ſpeciem dare. Primum IVSTINVS (*Apol II. ſub fine*) ſcribit quidem, quod nos non negamus, laicis olim fuiſſe datam utramque ſpeciem, ſed tamen refert Euchariſtiam fuiſſe delatam ad eos, qui non poterant venire ad Eccleſiam, ut qui erant detenti in carcere, vel aegroti, nec facit mentionem Sanguinis, ſed alterius tantum ſpeciei; ergo putabat illa Eccleſia, ſatis eſſe laicis alteram ſpeciem ſumere, imo nec tantum apud IVSTINVM, ſed nec in tota antiquitate locus eſt, qui ſignificet ad aegrotos fuiſſe delatum ſanguinem. Nam locus ille, qui eſt apud B. HIERONYMVM in epiſtola ad RVSTICVM, ubi ait EXVPERIVM ſolitum ferre ſanguinem *in vitro*, intelligi poteſt, ut illud ſemel tantum factum fuerit, vel quod EXVPERIVS non ad aegrotos ſanguinem ferret, ſed ex una Eccleſia ad aliam, ut mos erat in ſtationibus, ſive ſupplicationibus (1), quia quum omnes alii veteres de deferenda Euchariſtia ad aegrotos loquuntur, nullum verbum faciunt de ſanguine. Quod ſi exiſtimabant, utramque ſpeciem eſſe neceſſariam, impie faciebant, qui homines ſtatim e vita diſceſſuros privabant altera ſpecie. Ad haec poſt IVSTINVM TERTVLLIANus (*Lib. II. ad uxorem*) indicat, non fuiſſe Eccleſiae ſententiam, quae eſt *Calviniſtarum*. Ait enim, Chriſtianos ſolitos olim ferre ſecum domum Euchariſtiam, ut quotidie communicarent, & tum non habebant ſanguinem, nec ſervari poterat; immo legimus, prohibitum aliquando, ne in Eccleſia ſanguis ſervaretur. Idem diſcimus ex CYPRIANO in libro *de Lapſis*, ubi exponit miraculum illud vulgatum, quod adcidit mulieri, quae habebat incluſam Euchariſtiam in arca, ut quotidie communicaret, & quum non ſatis probata vellet eam ſumere, prorupit ignis ex arca, & exuſſit eam. Habebatne Sangui-

(1) Vel etiam ut conjiciebat *Scipio* SGAMBATVS in MS. opere *de communione ſub una ſpecie* Lib. I. § 4. quod per Eccleſiam calicem circumferret. Nam mos erat, quem & nunc *Graeci* retinent, ut circumferret Epiſcopus, vel Sacerdos calicem per Eccleſiam.

guinem Christi? Non: quomodo ergo communicabat tantum sub altera specie? Hoc ipsum etiam constat ex vulgata illa historia de SERAPIONE apud EUSEBIUM (*Lib. 6. cap. 34.*) qui quum aegrotaret, non petivit nisi solum Corpus Christi, & puer non tulit sanguinem, sed alteram tantum speciem. Itaque putabat Ecclesia aeque contineri Corpus & Sanguinem Christi sub minima particula, atque sub utraque specie. Idem constat ex D. AMBROSIO in orat. funebr. de fratre suo SATYRO, qui ferebat in navi Eucharistiam, ut communicaret, si forte ingrueret tempestas, dicitque in aurario habuisse alligatam Eucharistiam; de sanguine nihil dicitur. D. HIERONYMUS in apologia pro libris suis contra IOVINIANUM scribit, *Romanos* fuisse in ea parte nimis superstitiosos. Nam si non abstinuissent ab uxoribus, non solebant in Ecclesiam intrare, & cum ceteris communionem adcipere. Itaque ait, eosdem Eucharistiam habuisse domi, & eam suscepisse; de sanguine autem nihil refert: ergo *Romani* putabant tantum contineri sub una specie, quemadmodum sub utraque. Hanc autem *superstitionem* reprehendit D. HIERONYMUS: *quasi*, inquit, *non sit idem Corpus Christi domi, & in Ecclesia*. Idem etiam constat ex antiqua Ecclesiae consuetudine servandi solam Eucharistiam in Ecclesia, ut superius diximus. Nullum enim verbum est de sanguine servando, sed tantum de hostia sacra, ut deferretur ad aegrotos, si opus esset, vel, ut ait CAROLUS M. in *Leg. Franc.* daretur pueris, qui minima quaque de caussa solent aegrotare. Praeterea hoc etiam constat ex illa altera consuetudine, quam discimus ex INNOCENTIO I. in epistola ad *Eugubinum Episcopum* DECENTIUM, & ex Synodo *Trullana*, ut scilicet tribus diebus continuis parasceves non consecraretur Sanguis, sed sola Eucharistia, & omnes Christiani communicarent sub altera tantum specie. Nihilominus tamen eos vere communicasse, nemo negaverit. Praeterea, ut citavi in secunda conjectura ex antiquis, dum agerem de Eucharistia, SOZOMENUS refert historiam de quadam muliere infecta *Macedoniana* haeresi, quae a viro suo Catholico quodammodo vi tracta ad communicandum cum aliis noluit adcipere Eucharistiam Catholicorum, sed sumpta bucella panis, quam e domo tulerat, volebat simulare, se communicasse cum aliis mulieribus. Quare ergo non tulerat vinum, sicut & panem? nimirum quia sciebat

bat unam tantum speciem solitam fuisse sumi. Et discimus fuisse consuetudinem jam tempore CHRYSOSTOMI abhinc MCC. annis, ut mulieres si vellent, non sumerent nisi alteram speciem tantum, nempe panis. Aliud exemplum est apud LEOnem, qui (*Serm.* 4. *de Quadragesima*) scribit, fuisse deprehensos multos Monachos *Romae*, & quosdam, quum vellent simulare se esse Catholicos, metu communicasse cum Catholicis, ne vel punirentur, vel mitterentur in exilium, quia jam tum puniebantur haeretici, praesertim *Manichaei*, qui erant omnibus exosi. Tempore autem LEONIS erat usitatum, ut populus sub una tantum specie communicaret, propterea simulabant, se esse Catholicos cum ceteris communicando. Quamobrem postea quum *Manichaei* deprehendi non possent, praecepit LEO, ut Sacerdos, si suspicaretur, aliquem esse *Manichaeum*, porrigeret illi calicem, & si recusaret, sciret illum esse *Manichaeum*; tum quia *Manichaei* existimabant, esse malum & non licere vesci sanguine, tum quia credebant, Christum non habuisse Sanguinem; quapropter nolebant adcipere Sanguinem Christi. Ergo non est, quod adversarii istum locum LEONIS torqueant. Colligimus enim inde, Ecclesiam tunc existimasse, non esse necessariam utramque speciem, quia statim fuissent deprehensi *Manichaei*, qui sanguinem non sumebant. Tunc autem non sunt deprehensi, quousque jussum fuerit, ut omnes utramque adciperent, ut manifestum videretur, quis esset *Manichaeus*. Apud PROSPERVM *Aquitanum* (2) (*in Lib.* 4. *de praedictionibus cap.* 6.) est aliud exemplum, fuisse quamdam puellam monialem, quae se contulit ad balnea, ubi vidit simulacrum Veneris, ut moris erat apud ethnicos, depictum in balneis; inde fuisse expertam quosdam aculeos libidinis. Tunc invasit illam daemon, & postea transegit 80. dies sine pane, & vino, & sine ullo cibo tam rubicunda, ac si quotidie ederet, quod est majus miraculum. Deinde oblata presbytero dixit, sibi singulis noctibus adparere nescio quem, qui injiciebat in os nescio quid. Deinde Sacerdos obtulit illi Eucharistiam, ut daemonem expelleret, quae quum non posset sacram Eucharistiam deglutire, quia credibile est, illam exsiccatum habuisse palatum, etiam-

(2) Aut certe vetustum Scriptorem PROSPERO aequalem.

etiamsi PROSPER nihil dicat; praesertim post tam longum tempus, quo nihil ederat, obtulit illi Sanguinem Sacerdos. Non autem credebat Sacerdos, esse necessarium, ut illa sumeret utramque speciem; sed quia non potuit deglutire hostiam sacram, dedit illi sanguinem, & postquam deglutivit, abiit daemon. Quod autem utramque speciem dederit illi mulieri, casu tantum factum est. BEDA (*Lib. II. hist. Anglic. cap. 6.*) scribit, fuisse quemdam *Saxonem* SABBARETVM nomine, qui quum Christianus esset, duos filios habebat a Religione Christiana alienissimos. Post mortem patris illi ibant ad Ecclesiam, & quum viderent Episcopum dantem Eucharistiam populo, non autem sibi, conquesti sunt apud Episcopum, quare sibi non daret illud frustum panis, sicut & aliis. Respondit, se non posse dare, nisi baptizatis; ex quo colligimus abhinc fere mille annis, quum *Angli* ad Religionem conversi sunt, non fuisse usum communicandi, nisi sub altera specie, quia si vinum datum fuisset, illi potius de hac specie conquesti fuissent, cur sibi non daretur; praesertim quum sit illa gens satis vini cupida. Ad haec in Concilio II. *Toletano* (*Can. XI.*) est adhibita moderatio ad Canonem XIV. Concilii primi *Toletani*, ubi fuerat decretum, ut excommunicarentur, quicumque oblatam Eucharistiam aversarentur, aut non recepissent, & quia multi non malo animo, sed morbo oppressi aversabantur, decrevit Concilium II., ut Sacerdotes, quum porrigerent Eucharistiam, & aversarentur, viderent, ob quam caussam aversarentur, & si propter imbecillitatem, juberent adferri calicem, & ita experirentur, an ita possent adcipere Eucharistiam porrecto calice. Quod si existimasset Ecclesia, absolute necessariam fuisse utramque speciem, non adhibuisset sumptionem vini quasi remedium ad dignoscendum impotentes, & qui sine sumptione vini non vere communicassent. Ad haec Ecclesia *Graeca* de rebus etiam levissimis semper concertavit cum *Latina*. Sic insectabatur *Latinos*, quod consecrarent in azymo, de quo tamen nullum praeceptum erat in sacris litteris; & adeo de hoc certabant *Graeci*, ut scribat MARCVS *Ephesinus*, illos rasisse altaria, in quibus sacrificatum fuisset in azymo. Convenerunt omnes *Graeci* in Concilium *Florentinum*, & concertarunt de omnibus controversiis, in quibus a nobis dissentiebant. Quum autem *Graeci* in hunc usque diem usi sint utraque specie, in eo tamen Concilio

cilio nihil contra usum Ecclesiae *Latinae* disputarunt. Nonne certissimum est argumentum, non esse praeceptum Christi de danda utraque specie? nam alioqui dissensissent a nobis. Addam testimonia adversariorum. Etenim *Iohannes* HVS, qui negavit Corpus Christi esse in Eucharistia, numquam tamen suis *Bohemis* persuadere tentavit utraque specie communicandum. Et quod postea in illa regione haec opinio locum obtinuit, non a *Iohanne* HVS, sed a quodam IOHANNE *Dresdensi* ortum est. IOHANNES enim *Dresdensis* quum confugisset *Pragam*, quae civitas est *Bohemorum*, & legisset apertum illum locum IOHANNIS: *nisi manducaveritis*, statim adiit concionatorem quemdam IACOBELLVM MISNENSEM, qui tunc in magno habebatur pretio. *Miror*, inquit ille, *te virum tam doctum non animadvertisse errorem Ecclesiae* Romanae, *quae laicis tantum panem porrigit contra praeceptum Christi*. Alter coepit meditari, & concipere illud venenum, & de hac re ille postea concionatus est. Haec ergo est hujus erroris prima origo, & haeresis. Auctor est SYLVIUS in *historia Bohemorum* (cap. 35.) (3). Quinimmo LVTHERVS tribus in locis dixit, non esse necessariam utramque speciem laicis; in *lib. de Captivit. Babyl.*, & in lib. ad *Bohemos*, & serm. de *Eucharist.* Idem MELANCHTON dixit in primis hypothesibus, & BVCERVS in *actis de conventu Ratisbonensi* dixit, facile de hac re posse convenire cum Catholicis, siquidem uterque illorum existimarunt rem esse indifferentem.

VII. Nunc ergo restat videre quibus de caussis, & quo tempore coeperit Ecclesia *Latina* dare Eucharistiam sub altera tantum specie. Primum qui dicunt hanc consuetudinem originem traxisse ex Concilio *Basileensi*, aut *Constantiensi*, non tantum falluntur, sed somniant omnino. Nam multo ante illa Concilia legimus multas nationes hanc consuetudinem observasse. Sunt enim DC. anni, ex quo regnum *Poloniae* suscepit Religionem Christianam, & historici minutissime scripserunt quae sunt acta apud illum populum; quod autem communicavit sub utraque specie, numquam meminerunt. Deinde sub GREGORIO Papa abhinc DCCC. annis magna pars *Germaniae*, ea nempe, quae

Quibus de caussis, & quo primum tempore apud Latinam Ecclesiam contraria invecta sit consuetudo.

(3) Adde Antonium BONFINIVM (decad. III. Lib. III.) & COCHLAEVM *in historia Hussitica*.

quae magis vergit ad Septentrionem, numquam usa est nisi altera specie (4). Immo homo *Germanus* ALBERTUS M. scribit sibi videri consentaneum, ut in illis partibus *Germaniae*, in quibus non erat vinum (scilicet abhinc CCC. annis ALBERTI Magni tempore nulla vitis adhuc erat visa in *Germania*) Sacerdotes consecrent tantum panem, & a vino abstineant. Ergo quum *Germani* (potest enim haec ratio dari) sumerent tantum alteram speciem, reliquae Ecclesiae, ne ab illa dissentire viderentur, idem observarunt. Sed est aliud antiquius longe decretum *Ephesini* Concilii, quod prohibuit, ne laici sanguinem sumerent, sed alteram tantum speciem. Illud decretum tamen non habemus; citant tamen omnes historici, & fuisse prohibitum concedit inter haereticos *Urbanus* REGIUS in suis *locis communibus*. Item hoc etiam constat ex haeresi *Nestorianorum*. Haeresis erat, Corpus Christi in Eucharistia esse exangue, & sanguinem item esse expertem Corporis, ut ait CYRILLUS. Ut ergo Ecclesia exemplo profiteretur, contrariam huic doctrinam esse veram, statuit Concilium, ut laici tantum sub una specie communicarent, ut reipsa declararent non tantum Corpus, sed etiam Sanguinem sub altera tantum specie contineri, & tantum sub una, quantum sub utraque (5). Sexaginta post Concilium *Ephesinum* annis, aut circiter GELASIUS Papa decretum fecit, quod apud GRATIANUM est (*de consecr. dist. II. Can. Comperimus*) *ne aliqui quadam superstitione moti consecrarent Sanguinem, & Corpus solum sumerent*, quia scilicet Sacerdotes nolebant jam sumere Sanguinem, etiamsi illum consecrarent, quia videbant populum ab illo abstinere ex decreto Concilii *Ephesini*. Jubet ergo GELASIUS in illo decreto, ut illi vel ab integris omnino Sacramentis abstineant,

(4) Idem de *Polonia* adfirmat vir sane gravissimus Cardinalis HOSIUS in suo dialogo *de utraque specie*.

(5) Quae heic de *Ephesina* Synodo, ac NESTORII haeresi Auctor adfirmat, indicaverant a. MDLXII. *Lodovicus Iohannes* VILLALETANUS egregius Theologus in disputatione, quam apud *Tridentinos* Patres habuit *de communione sub utraque specie* (Vide LABBEUM *T. XIV. Concil. edit. Paris. col.* 1344.) & *Iohannes Baptista* OSIUS *Reatinus* Episcopus, de quo PALLAVICINUS *in historia Concilii Tridentini* (*Lib. XVIII. cap.* 4. *n.* 17.) Confer etiam Card. HOSIUM in laudato dialogo *de utraque specie*.

ſtineant, vel integra ſumant (6). Praeterea haec conſuetudo vocatur *antiquiſſima*, *& diutiſſime obſervata* in Concilio *Conſtantienſi* [Seſſ. XIII.] & *Basileenſi* [Seſſ. XXX.] Duabus autem de cauſſis haec conſuetudo fuit introducta in Eccleſiam univerſalem. Altera fuit haereſis NESTORII ſupra expoſita;

Mald. d d alte-

(6) Hanc *Gelaſiani* decreti expoſitionem BELLARMINVS probabilem putat (*de Euch.lib.IV.* c.XXVI.); tum aliam veriorem addidit interpretationem poſtea Card. BONAE probatam, quae heterodoxos aeque refellit; GELASIVM ſcilicet reprehendiſſe illos dumtaxat, qui ex errore *Manichaeorum* a calice abſtinebant, quales erant tum ipſi *Manichaei*, tum *Priſcillianiſtae*. Iſti enim ideo a calice abſtinebant, tum quia abhorrebant a vino, tum quia exiſtimabant, Chriſtum non habuiſſe verum ſanguinem. Quare GELASIVS non damnat eos, qui juſta de cauſſa a calice ſe abſtinent, ſed qui ex ſuperſtitione, ut verba ipſius indicant: *Quoniam*, inquit, *neſcio qua ſuperſtitione docentur obſtringi*. Iſti enim magno ſacrilegio Sacramentum dividebant, quia ſolvebant IESVM opinione ſua, & ideo recte jubebantur aut integra Sacramenta ſumere, & quidem ſub utraque ſpecie in ſignum correcti erroris, aut ſimpliciter a Sacramento arceri. Unde (ut ſupra diximus) S. LEO (*Serm. IV.* de *Quadrageſima*), ad *Manichaeos* detegendos jubebat obſervari, non eos, qui modo ſub una, modo ſub utraque ſpecie communicabant; ſed eos tantum, qui numquam ſub utraque communicabant. Illud enim eo tempore ſignum erat *Manichaeiſmi*: errore autem illo ſublato, ordinarie omnes ſub una communicabant.

Negari tamen non poteſt, in *Romana* Eccleſia aliquot ſaeculis calicem laicis quoque traditum fuiſſe. Verum 1. raro id fiebat, & non aliter, quam ſolemniter per Pontificem, & in ejus praeſentia. Id teſtatur Cardinalis *Nicolaus* CVSANVS in litteris de *amplectenda unitate Eccleſiae* ad *Bohemos* a. MCCCCLII. perſcriptis, ubi ait: *Nam ſolus Pontifex Romanus uſque ad proxima tempora, in feſto Paſchae, laicos, quibus ipſe ſua manu Corpus Domini tradidit, permiſit accedere ad ſuſceptionem Sanguinis de manu diaconi, ſed nequaquam alios laicos in Parochiis, ad ſuſceptionem Sanguinis reperimus admiſſos*.

Secundo quid erat ea calicis traditio? Calix, inquit GEORGIVS (*T. III. p.* 170.), ex quo populus ſanguinem hauriebat, erat diverſus ab eo, quo Pontifex utebatur; calix enim pro populo vocatur in *Romanis* ordinibus *Scyphus*, ſeu *calix Miniſterialis*. Archidiaconus autem parum Sanguinis refundebat ex calice Pontificis in eum calicem miniſterialem, in quo vinum poſitum fuerat, atque ita commixtum populo tradebatur. Demus ordinis (tertii) Romani verba: *Sed ipſe Pontifex confirmatur ab archidiacono in calicem majorem, ſive in ſcyphum, quem tenet Acolythus, ut ex eodem ſacro vaſe confirmetur populus: quia vinum etiam non conſecratum, ſed Sanguine Domini commixtum, ſanctificatur per omnem modum*. Quamobrem, ut recte BELLARMINVS (*l. c.*) animadvertit, calix ille magnus dicebatur *calix Sanguinis*, quia conſecratus erat contactu Sanguinis Domini, non quod revera eſſet Corpus Domini: non enim ex contactu illo mutari potuit vinum in Sanguinem.

altera eadem caussa, quae movit Ecclesiam, ne pueris daret Eucharistiam, qui quum habeant delicatum stomachum, saepe eam evomerent, & multa alia indecentia contingerent. Haec ergo caussa, quae movit Ecclesiam, ne pueris porrigeret Eucharistiam, movit eamdem, ut laicis calicem prohiberet (7). Ergo si quando incidamus in eos homines, qui ad cetera sunt Catholici, sed tamen excipere sibi volunt dari utramque speciem, quod putent esse praeceptum Christi, dicendum est, eos non posse hoc modo Dominicam coenam manducare, idest dominice, & cum fructu, quia aliter Ecclesia definivit. Nam D. PAVLLVS ait, eos *Dominicam coenam non manducare*, qui non sunt unanimi consensu, & eodem animo. Ex hac autem consuetudine communicandi, quia dum populus communicabat, effluebat multum temporis, Cantores canebant psalmum aliquem, qui propterea a re ipsa dictus est *Communio*, & si finitus erat psalmus non finita communione, repetebatur. Post peractam populi communionem, dicebatur oratio de ea re, quae inde vocata est *Postcommunio*. Postea dabat Sacerdos copiam abeundi (8). Vide HESSELIVM *de utraque specie*, qui plura habet, & copiose de ea scribit.

AP-

(7) Huc spectat timor, ne Sanguis Christi effunderetur. Certe ERNVLFVS *Roffensis* Episcopus in epistola apud DACHERIVM (*T. II. Spicil. p.*432.) communionem sub una panis specie commendat, *ne tamquam impietatis manibus effundamus poculum humanae salutis*. Alia hanc in rem dabit egregius libellus Parisiis anno MDCXCIII. excusus hoc titulo: *les motifs de la suspension de la coupe*.

(8) De his copiose post BONAM GEORGIVS (*Lib. IV. de Liturg. Rom. Pontif. cap. XXII. seqq.*)

APPENDIX

DUPLEX EDITORIS DISSERTATIO,

Altera *de Antiphonarii*, & *Sacramentarii* GREGORIANI *Auctore*, *altera de Libro Diurno Romanorum Pontificum*.

DISSERTATIO I.

De Antiphonarii, & *Sacramentarii* GREGORIANI *Auctore*, *fueritne* S. GREGORIUS I, *an.* II.?

Scribendae dissertationis occasio.

I.
Uum Ritualem scriberem Bibliothecam, noveram equidem, *Petrum* GUSSANVILLAEUM (*Praef. in Antiphonar.*) ac DUPINIUM in Bibliotheca, quibus addi potest OUDINUS (*in Comm. de Scriptor. Eccles. T. I.*) de Antiphonario, Sacramentario, ceterisque, qui sub S. GREGORII I. nomine circumferuntur, Liturgicis Libris ita statuisse; eos interpolatos esse, nec cujusmodi ad nos pervenere, Magnum illum Pontificem Auctorem habere potuisse. Numquam tamen mihi venisset in mentem, hanc istorum sententiam eo trahere, ut dubitasse illos, quidquamne operae in ejusmodi Libros GREGORIUS I. contulerit, an potius GREGORIO II. tribuendi sint, suspicarer. Nam nisi & THOMASIO, & MURATORIO, immo & VEZZOSIO, qui tamen pro GREGORIO I. strenue decertarunt, licet MS. Codices, qui hodiedum exstant, a primaevo Sanctissimi Pontificis autographo plurimum distare non illibentes faterentur, ab eorum instituto, sensisque adeo abhorrentem opinionem, velimus adscribere; concedendum profecto est, hallucinari illos, qui GUSSANVILLAEUM, & DUPINIUM incertos haesisse tradunt, *primusne*, an *secundus* GREGORIUS Romanam Liturgiam emendandam susceperit. Fuit tamen, qui non solum huncce dubitationem moverit, sed etiam Secundo GREGORIO id laboris aperte tribuerit, *Georgius ab* ECKART (*de rebus Franc. Oriental. lib. 25. p. 718.*). Verum quum scirem, fuisse illum

 tum

tum a *Dominico* GEORGIO (*de Liturg. R. P. T. II. diss.* II. *p.* CLXXXV.), tum a Cl. VEZZOSIO (*Praef. in Tom. IV. oper. Thomas. p. XXVI. seq.*) multis, gravissimisque momentis consutatum, de ECKARTO silendum mihi esse judicavi. Interea in nuperrima, quae Venetiis curata est A. MDCCLXXII, *Gregorianorum* operum editione, *Joh. Bapt.* GALLICCIOLLII eruditissimam offendi (*T. IX.*) *Isagogen Liturgicam*, in eaque (*cap. V.*) ECKARTI opinationem a docto Viro non tam extumulatam, quam mirifice corroboratam deprehendi, etsi (quod paucorum est) GALLICCIOLLIVS summa in proponendis suae sententiae argumentis moderatione utitur, remque tandem *in medio relinqui* mavult, *donec maturior dies offusas veritati tenebras discutiat*. Utinam vero is essem, per quem ex hisce tenebris liceret emergere veritati! Conabor tamen aliquid illi ad hoc adferre subsidii non longa, quam adgredior, dissertatione pro communi doctissimorum virorum PAMELII, ROCCHAE, MENARDI, MABILLONII, SANMARTHANI, MARTENII, THOMASII, GEORGII, VEZZOSII, MVRATORII sententia, quae non secundum, sed primum GREGORIVM Romanae Liturgiae emendatorem, & coordinatorem fuisse propugnat.

IOHANNIS Diaconi hac de re testimonium.

II. Sed antequam disputationem ingredior, recitanda sunt IOHANNIS Diaconi verba in vita S. GREGORII *Magni*. Ac de Antiphonario quidem ita IOHANNES loquitur (*Lib. II. cap. 6.*). *Deinde in domo Domini .... Antiphonarium centonem cantorum studiosissimus nimis utiliter composuit: scholam quoque Cantorum ... constituit: eique cum nonnullis praediis duo habitacula, scilicet alterum sub gradibus Basilicae Beati* PETRI *Apostoli, alterum vero sub Lateranensis Patriarchii domibus fabricavit: ubi usque hodie lectus ejus, in quo recubans modulabatur, & flagellum ipsius, quo pueris minabatur, veneratione congrua cum authentico Antiphonario reservatur*. Tum de libro Sacramentorum haec addit (*eodem lib.* 11. *cap.* 17.) *Sed &* GELASIANVM *codicem de Missarum solemniis, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla vero superadjiciens, pro exponendis evangelicis lectionibus in unius libri volumine coarctavit*. Vitam S. GREGORII, unde haec sumpsimus, scripsit IOHANNES jussu IOHANNIS VIII. ab anno DCCCLXXII. ad A. DCCCLXXXII. Romani Pontificis. Quanta autem apud vete-

Quanti faciendum.

veteres fuerit hujus vitae auctoritas, GVITMVNDI circa annum MLXVI. *Averſani* Epiſcopi teſtimonio MAVRINI Patres in praefatione palam faciunt. *Eam vitam*, inquit ille (*Lib. III. de Euchariſtia*) *tot Sanctiſſimi, doctiſſimique Romani Pontifices, nullo hactenus diſſonante, probaverunt, eorumque auctoritatem ſequutae tot Eccleſiae, cuncto populo Chriſtiano conſonante, nunc uſque ſuſceperunt*. Nec ſane immerito. Quum enim Diaconus noſter, jubente, ut diximus, IOHANNE VIII. GREGORII vitam conſcripſerit, vere iidem Patres *Maurini* non ſemel monuerunt, Romanae Eccleſiae ſcrinia patere illi debuiſſe, ut quae e re ſua eſſent, colligeret, inque opus ſuum transferret. Quid? quod inter Pontifices, a quibus IOHANNIS commentarium probatum fuiſſe GVITMVNDVS adſerit, primus is ipſe IOHANNES VIII. fuit, cujus imperio illum ſuſceperat; immo hic omnis morae impatiens, ut βιογραφος primum operis ſui librum abſolverat, annua recurrente Magni GREGORII memoria illum in publicam lucem emiſit. Ecquis autem prudens non ſtatim intelligat, Pontificem hunc ſua diacoconi libros auctoritate non antea confirmaſſe, quam doctiſſimis aliquot viris, & monumentorum, quae tunc certe multo plura exſtabant, quam quae novimus, peritiſſimis legendos illos, examinandoſque tradiderit? Exploratum itaque eſſe debet, nihil IOHANNEM ſcripſiſſe, quod non ex antiquorum Scriptorum libris, vel ſaltem ex communi ſuorum temporum ſive perſuaſione, ſive traditione, prodierit. Quamobrem idem ipſe (*Praef. in opus ſuum*) non ſolum *charticios libros epiſtolarum ejuſdem Patris* (GREGORII) appellat, ſed etiam ſancte teſtatur, *nihil ſe poſuiſſe, quod Scriptorum veterum nequeat auctoritate defendi, exceptis illis miraculis, quae noſtris temporibus facta, multis adbuc ſuperſtitibus, vivis vocibus celebrantur*.

III. Repugnat his GALLICCIOLLIVS, ac generatim animadvertit, IOHANNEM ſaepe in aliis, quae ad GREGORIVM *primum* pertinent, *miſere, & inverecunde* hallucinatum eſſe. *Ut minora*, inquit ille, *praeteream, inſigne eſt mendacium, vel, ut mitius loquar, anilis credulitas Liberatio* TRAIANI *ab inferis .... Qui porro tam putidas fabellas vel adoptavit a rumoribus populi, vel excogitavit de ſuo, non abs re & in aliis ſilvere jubetur, ſiquando probabilis adverſus eum occurrat*

IOHANNES a mendacii culpa,

rat ratio. Utinam vero *minora* illa, quae praeteriit, Vir eruditus indicasset! Hoc scio, quae BARONIVS in IOHANNE notaverat, si liberationem illam TRAIANI exceperis, MAVRINOS Patres in ejusdem GREGORII vita abs se elaborata vindicasse, cujusmodi, ut Sancti Pontificis Monachatum omittam, illud est, quod de FELICE IV. ejusdem atavo, deque BENEDICTO Papa, a quo diaconus inauguratus fuerit, apud βιογραφον nostrum legimus. Sed ut ad TRAIANAEAM ab inferis liberationem, quae omnis hujus accusationis praecipuum caput est, me convertam, num propterea insignis mendacii, aut etiam *anilis* cujusdam *credulitatis* IOHANNES arguendus erat? Equidem, siquid video, nimis inclementer cum Diacono nostro actum est a GALLICCIOLLIO. Neque id eo a me dicitur, quasi *tam putidae*, ut ajunt, fabellae in hujus saeculi luce patronus, & confirmator adversus celeberrimos viros exsurgere velim, Melchiorem, inquam, CANVM [*de loc. Theol. lib. II. c.* 2.] BELLARMINVM [*de Purgator. lib. II. cap.* 8.] BARONIVM [*ad ann.* DCIV], *Petrum* HALLOIXIVM [*in notat. ad Vit. S. Ignat. M. p.* 425.] *Natalem* ALEXANDRVM, cujus de hoc argumento dissertationem fere compulavit heterodoxus *Ioh. Andreas* SCHMIDT in *historia saeculi II. fabulis variorum maculata* [*p.* 30. *seqq.*] *Pompejum* SARNELLIVM [*ep. Eccl.* 38.], *Franciscum* PAGIVM in *Breviario historico-Chronologico*, *D. Dionysium* a S. MARTHA in vita S. GREGORII M., & *Gerardum* CASTEEL in controversiis Ecclesiastico-historicis (*Controv. XXXIII.*]. Hoc unum contendo, neque liberationis illius narrationem tantopere exaggerandam, & magno potius argumento nobis esse debere, quo ingenuum scriptorem IOHANNEM fuisse, & supra suorum temporum conditionem acri judicio praeditum. Quid enim? Neque is primus fuit, qui hocce figmentum nobis obtruserit; idipsum uno ante IOHANNEM saeculo PAVLLVS diaconus in ejusdem S. GREGORII vitam intulerat: neque hujus sequutus auctoritatem isthaec IOHANNES scripto consignavit, sed *Anglorum*, *Saxonumque*, qui suis in Ecclesiis tantum quoque miraculum inter Sancti Pontificis gesta publice legebant. An non illa satis sint depellendae a IOHANNE turpissimi mendacii criminationi? Adde jam, illum, quid Romani de ea re sentirent, minime dissimulasse. *Sed*, inquit, *quum de superioribus miraculis* Romano-

praesertim ob adsertam TRAIANI ab inferis liberationem, vindicatur.

manorum *sit nemo qui dubitet* , *de hoc* , *quod apud* Saxones [*Anglos* supra dixerat] *legitur* , *hujus precibus* TRAIANI *animam ab inferni cruciatibus liberatam* , *ob id vel maxime dubitari videtur* (caussas heic habes, cur *Romani* eo de miraculo dubitarent , eas nimirum , quae nonnihil a criticis illustratae in dissertationes postea excrevere , perspicue expositas ; quod sane *miseri* non est , & *inverecundi* mendaciorum artificis] , *quod tantus doctor nequaquam praesumeret pro pagano prorsus orare* , *qui quarto* Dialogorum *suorum libro docuerit* , *eamdem caussam esse* , *cur non oretur a Sanctis in futuro judicio pro peccatoribus aeterno igne damnatis* , *quae nunc etiam caussa est* , *ut non orent Sancti homines pro hominibus infidelibus* , *impiisque defunctis*.

IV. Atqui , inquies , nihil hujus caussae gravitate permotus eo tandem IOHANNES delapsus est , ut veram tam ineptam historiolam habuerit ; immo insulsas quasdam ratiunculas , quibus illam cum Catholica veritate, & GREGORII sententia conciliaret , nugacissime conquisierit . Non abnuo. Igitur IOHANNES anilis credulitatis vitio laboravit ? Hoc nego , pernegoque . Audi quot , quantique viri IOHANNIS narrationi subscripserint . *Graecos* omitto , quos inter (verusne , an suppositus ? ad rem praesentem non facit) *Iohannes* DAMASCENVS in orat. *de fidelibus defunctis* eamdem TRAIANI liberationem docuit , eoque successu , ut illi in ipsum suum *Euchologium* eam intulerint (*cap.* 96) his verbis : *Quemadmodum* TRAIANVM *per intensam servi tui* GREGORII DIALOGI *intercessionem flagro solvisti* : *exaudi etiam te exorantes* , *non pro idolorum cultore* , *sed pro fideli servo tuo &c.* Neque ex *Latinis* Scriptoribus huc adcersam *Hugonem* ETHERIANVM , *Petrum de* NATALIBVS , *Gotfridum* VITERBIENSEM . Ex Theologis plures appellare heic possem , *Iohannem* GERSONIVM , *Dionysium* CARTHVSIANVM , *Alphonsum* TOSTATVM , ALPHONSVM SALMERONEM , *Bartholomaeum* MEDINAM ; sed satis sit Doctorem Angelicum nominasse , quem *Natalis* ALEXANDER ab hujusmodi admittenda fabella abhorruisse frustra contendit , quum non in supplemento solum , quod S. THOMAE non esse ultro concesserim , sed *in IV. quoque sententiarum Dist. XLV. q. 2. a. 2.* eadem, quae in supplemento , ad explicandam Theologikos , si fieri posset , TRAIANI liberationem

Immo & a nimiae credulitatis errore .

nem

nem occurrant. In Historicorum vero censu nominabo *Vincentium* BELLOVACENSEM [*p. II. spec. histor. lib.* 10. *cap.* 48.] S. ANTONINVM [*p. II. Hist. cap.* 3. *tit.* 12. §. 8.] & *Alphonsum* CIACCONIVM, cujus liber praenotatus: *historia verissima a calumniis multorum vindicata*, *quae refert*, TRAIANI *animam precibus divi* GREGORII *a tartareis cruciatibus ereptam*, prodiit *Romae* A. MDXXVI. Atque illos quidem hac in re hallucinatos esse non diffiteor; audaciae tamen hominis indignarer, qui summos hosce viros propterea ad infima stultissimorum fabulatorum, aut credulorum senum subsellia detruderet, quasi vero in historica re errare nemo possit, aut decipi, quin bardus, insipiens, delirus, imbecillus, atque anilis animo statim audire debeat. Quidni ergo illis quoque irascar, qui IOHANNEM Diaconum ceteris his omnibus vel una aetatis suae excusatione tolerabiliorem illa ipsa de caussa contemnunt, ac pronihilo putant?

V. Fac tamen, in eo liberati ab inferis TRAIANI figmento anilis cujusdam credulitatis specimen IOHANNEM praebuisse. Quid hoc ad Antiphonarium, ac Sacramentarium? nisi fortasse quis adeo intemperanti critice sit, ut propter aliqua quantumcumque gravissima praedicentur, errata nihil IOHANNEM scripsisse velit fide dignum. Recte id GALLICCIOLLIVS pervidit; illud igitur addidit, *non abs re & in aliis* deferendum *βιογραφον* nostrum, *si quando probabilis adversus eum occurrat ratio*. Age igitur, cedo *probabilem*, quae illum etiam in adserendo eorum librorum auctore errasse suadeat, *rationem*. Atqui non unam GALLICCIOLLIVS profert. Eam primum audiamus, quae utrique libro communis est; de aliis mox viderimus. Illud ergo vir doctus animadverti a nobis jubet, unum IOHANNEM, qui tamen trecentis post GREGORIVM annis vivebat, Liturgicos hosce libros illi inter veteres tribuisse; non GREGORIVM TVRONENSEM, non ISIDORVM *Hispalensem*, non BEDAM, non PAVLLVM Diaconum, non ADONEM *Viennensem*, non AMALARIVM, non AGOBARDVM: ex quibus tamen nonnulli ut memoratu dignum adnotarunt, GREGORIVM I. adjecisse Canoni, *diesque nostros in tua pace disponas*. Id equidem, ECKARTO, qui eodem ante GALLICCIOLLIVM argumento usus fuerat, ceterisque concessero, eos, qui indicati sunt, scriptores hac de re siluisse. Verum

Num obsit IOHANNIS de GREGORIO M. *Sacram. & Antiphon. auctore narrationi antiquiorum silentium?*

rum inficiali huic argumenti generi multa ſunt, quae reponam. Peto enim a GALLICCIOLLIO, quiſnam aut veterum, aut recentiorum, antequam a *Veronenſi* Codice prodiret in lucem, Sacramentarium S. LEONI M. adſcripſerit? Negabimuſne propterea, ſin totum, magnam ſaltem illius Libri partem LEONI deberi? Neget, per me licet, GALLICCIOLLIVS, ſi velit; at illud nobis ſaltem edicat, quid fiet pluribus illis Liturgicis inſtitutionibus, quas GREGORIVS M. ſibi vindicat (*ep.* 44. *lib. IV.* & 64. *lib.* VII.) ac paullo poſt recenſebimus? Nam qui *ut memoratu dignum* adnotarunt, GREGORIVM I. adjeciſſe Canoni; *dieſque noſtros in tua pace diſponas* (de quo tamen ipſe GREGORIVS ſilet), illas etſi memoratu digniores uno excepto AMALARIO ſilentio praeterierunt. An GREGORIANAS illas epiſtolas, in quibus earum Liturgicarum innovationum mentio fit, *νοθείας* ex tot Auctorum ſilentio ſiquis argueret, cuipiam cordato viro probari poſſet? Urgeo. Quid ſi eodem hocce argumento contendero, ne GREGORIVM quidem II. Antiphonarium, & Sacramentarium edidiſſe? Quis enim antiquorum ſcriptorum, de iis libris *ſecundo* GREGORIO adjudicandis cogitavit? Nemo unus. Videat ergo vir eruditiſſimus, ne veterum Auctorum ſilentio nimis fidat. Saepe nobis aliqua ejuſmodi videntur eſſe, quæ ab aequalibus, aut certe rei geſtae proximioribus ſcriptoribus obvolvi ſilentio nec potuerint, nec debuerint: illa tamen veriſſima ſunt, tantumque ſilentium mirari debemus, urgere non poſſumus. Exemplum praebeat PAVLLVS *diaconus*, qui ante IOHANNEM, ut diximus, vitam Sanctiſſimi Pontificis evulgavit. Nihil in ea invenies de Regina THEODELINDA, rebuſque pro Eccleſia hortatu GREGORII ab ea geſtis. Inſignia ſane haec fuiſſe, ac memoratu digna negaverit nemo. Siluit ea tamen tunc PAVLLVS, qui poſtea res *Langobardorum* ſcribere adgreſſus illa (*Lib.IV. cap.* 2.) ſibi commemoranda eſſe non dubitavit.

Quod tamen generale non fuit, quum utriuſque libri auctorem IOHANNE vetuſtior STRABO GREGORIVM denotarit.

VI. Haec hactenus de Auctoribus, quos GALLICCIOLLIVS nominavit. Nimis tamen cum Adverſariis liberaliter egit CL. VEZZOSIVS, qui (*T. IV. Thom. Praef. p.* xxx.) *nullum teſtimonium* eſſe pro GREGORIANIS Sacramentario, & Antiphonario *vetuſtius illo* IOHANNIS *Diaconi* adfirmavit. Nimirum quum paullo poſt *VValafridum* STRABONEM, BERNONEM *Augienſem*, & MICROLOGVM appellavit, alia cogitans non

madvertit Vir Cl. STRABONEM non inter eos, qui IOHANNI *adhaeserunt*, sed inter illos, qui ei praeiverant, numerandum fuisse. WALAFRIDUS scilicet STRABO *Augiae majoris* Abbas anno decessit DCCCXLIX, annis scilicet tribus supra viginti antequam IOHANNES VIII, quo jubente diaconus noster suos de GREGORII vita Libros composuit, Apostolicam Sedem conscenderet. Ille autem de utroque GREGORII Libro testimonium tulit IOHANNAEO quamsimillimum. Nam (*cap. XXII.*) postquam de GELASII Sacramentario dixerat, continenter adjecit: *Et quia tam incertis auctoribus multa videbantur inserta, & sensus integritatem non habentia, curavit Beatus* GREGORIVS *rationabilia quaeque coadunare, & seclusis his, quae vel nimia, vel inconcinna videbantur, composuit librum, qui dicitur Sacramentorum, sicut ex titulo ejus manifestissime declaratur*. Nec multo post de Antiphonario addidit: *traditur denique*, B. GREGORIVM, *sicut ordinationem Missarum, & consecrationum, ita etiam cantilenae disciplinam, maxima ex parte in eam, quae hactenus quasi decentissima observatur, dispositionem perduxisse, sicut & in capite Antiphonarii commemoratur*. At de quonam haec GREGORIO WALAFRIDVS tradit? de GREGORIO utique *Magno*, idque tam certum est, quam quod certissimum. Nam ubi GREGORIVM II. indicare voluit *Junioris* cognomen ei addidit, ut *cap. XX.*, ubi vero aliquid a GREGORIO III. factum innuit, tertium illum diserte nominavit, ut eodem, quod antea laudabam, capite XXII. & cap. XXV. Quum igitur STRABO B. GREGORIVM nullo adjecto nomine, quo alius designetur, appellat, de primo, seu Magno intelligendus est: sic capite XXV: *& quia*, inquit, B. GREGORIVS *vitam egregii Patris* BENEDICTI *describens*; quae profecto ad unum spectant GREGORIVM MAGNVM. Sed ut dubitationi omnis locus intercludatur, satis erit pauca alia ex capite XXII. heic describere. GREGORIVS *vero, de quo superius saepius fecimus mentionem, augmentavit in precatione Canonis: diesque nostros in tua pace disponas*. Quid ad rem nostram disertius adferri posset? Eo capite bis GREGORII meminerat STRABO, illis scilicet locis, quae nuper reddidimus. Si ergo GREGORIVS, cujus supra mentionem VVALAFRIDVS injecerat, ille ipse est, qui *augmentavit in precatione Canonis; diesque nostros*, GREGORIVM Ma-
gnum

gnum ibi a STRABONE designatum ecquis non videat? quum nemo dubitare possit, quin addita illa Canoni precatio MAGNVM GREGORIVM auctorem habuerit, cui eam quoque BEDA aperte tribuit: designatus autem est quo loco Sacramentarii, atque Antiphonarii conditor indicabatur; alius igitur a GREGORIO MAGNO non fuit STRABONI GREGORIVS utriusque libri auctor luculentissimus.

Sacramentarii vero utroque antiquior HADRIANVS I.

VII. Verum quod ad Sacramentarium adtinet, dabo testem non IOHANNE solum, sed etiam STRABONE antiquiorem. Is est HADRIANVS I. qui A. circiter DCCXCI (*Codicis Carolini epist.* 82.) haec ad CAROLVM M. scribebat (*Cenn. I. p.* 525.). *De Sacramentario vero a Sancto praedecessore nostro* DEIFLVO GREGORIO *Papa disposito, jam pridem* PAVLLVS *Grammaticus a nobis eum pro vobis petiit &c.* Quis hic DEIFLVVS GREGORIVS? Num secundus? Fallor equidem, ac vehementer fallor, si quisquam in veterum scriptis aliquanto versatior alium heic intelligat, quam GREGORIVM M. Frustra GALLICCIOLLIVS illud BARONII objiceret de GREGORIO II. scribentis: *ejus scripta si exstarent, resque ab eo gestae diligentius scriptis mandatae essent,* GREGORIO MAGNO *baud minorem existimares*. Nam ut hoc verum sit, neque exaggeratius dictum, quam ferret MAGNI GREGORII sapientia, atque existimatio, num HADRIANI I. temporibus alterius scripta caelesti quadam sapientia referta exstitisse probabili ullo argumento efficietur? Quod tamen pernecessarium foret, ut quis HADRIANVM in ea ad CAROLVM epistola de secundo GREGORIO loqui potuisse saltem conjectando adfirmaret. Demus tamen exstitisse. Quid tum? Eo certe HADRIANVS honorificentissimo illo *Deifluii* elogio spectavit, ut quisnam e tribus, quos decessores habuerat, GREGORIIS Sacramentarii auctor esset, veluti manifesto inter illos discrimine denotaret. Porro licet Secundum GREGORIVM in scriptis suis, quae tunc exsisterent, excelluisse fingamus, non ignorabat tamen HADRIANVS multo celebriora esse GREGORII PRIMI opera, & *Gallos, Langobardosque*, ad quorum Regem litteras dabat, quum singulare illud DEIFLVI nomen legissent, de primo cogitaturos potius, quam de secundo, aut tertio. Male igitur rationes suas HADRIANVS iniisset, qui ut GREGORIVM secundum indicaret, multo aptiore ad pri-

mum, quam ad alterum designandum nomine fuisset usus. Id ne vero egregium hunc Romanae Sedis Praesulem non animadvertisse quis credat? Quid plura? Nonne idem HADRIANVS in litteris ad *Episcopos Hispaniae*, Magnum GREGORIVM *Sancto repletum spiritu in Moralibus* suis conscribendis appellavit, quemadmodum antea ISIDORVS Hispalensis eum dixerat *tamquam per gratiam Sancti Spiritus scientiae lumine praeditum*? Quid hoc? An non idem fere quod *Deifluus*? Dubitandum igitur non est, *Deifluum* HADRIANI GREGORIVM alium a MAGNO, seu Primo non esse. En ergo pro S. GREGORII M. Sacramentario testem cum antiquitate, tum dignitate gravissimum. Haec scilicet quum Pontifex scriberet, sexaginta tantum anni effluxerant a GREGORII II. obitu, qui in annum inciderat DCCXXXI. Quare si is auctor Sacramentarii fuisset, id *Romae* eo tempore pervulgatum esse debuit, tritumque omnium sermonibus. Fieri igitur non potuit, ut HADRIANVS in ejusmodi re falleretur, qui *secundum traditionem Romanae Ecclesiae* se librum illum misisse CAROLO scribit. Non urgeo *traditionis* vocabulum, licet perspicuum sit, in re eodem, quo haec ab HADRIANO litteris mandabantur, saeculo, illoque nondum elapso perfecta vix locum id nominis habere potuisse. Satis mihi est, ipsam rationem temporum postulare, ut sine turpissimo errore, cujus ne suspicio quidem ferenda sit, Sacramentarium, quod GREGORIO II. deberetur, GREGORIO MAGNO adscribere HADRIANVS nequiverit. Quamquam quid multis opus? Quatuor antequam quae hactenus expendimus ad CAROLVM HADRIANVS scriberet, anno scilicet DCCLXXXVII. ad eumdem CAROLVM in caussa *Nicaenae* II. Synodi litteras dederat. Atqui in his postquam ex S. GREGORII XXVI. in Evangelia homilia, & ex libro XXVII. *super* IOB testimonia quaedam recitavit, subjicit e vestigio: *Sed & Sancta Catholica, & Apostolica Ecclesia ab ipso Sancto* GREGORIO *Papa ordinem Missarum, solemnitatum, orationum suscipiens, plures nobis edidit orationes* [*T. VII. Conc. Labb. Parif. edit. col.* 919.]. Stipes sit, oportet, qui non intelligat, GREGORIVM, a quo HADRIANVS Sanctam Catholicam, & Apostolicam Ecclesiam *ordinem Missarum, solemnitatum, orationum* suscepisse heic adserit, eumdem esse, ex cujus libris sententias in rem suam continenti sermone excerpserat. Certum

tum

tum igitur erat HADRIANO, GREGORIVM homiliarum in Evangelia, & Moralium in *Job* auctorem Sacramentarium quoque, in quo *ordo Missarum*, *solemnitatum*, *orationum* continebatur, edidisse. Et dum anno deinde DCCXCI. Sacramentarium a *Deifluo* GREGORIO expositum idem HADRIANVS memoravit, non de primo GREGORIO, cui illud quatuor ante annos tam diserte tribuerat, sed de secundo ejus dicta interpretabimur? Qua veritate? Qua fide?

VIII. Neque id satis. Videat GALLICCIOLLIVS, quam falso adseruerit; videat VEZZOSIVS, quam [verbo sit venia) inconsulto concesserit, unum esse ex Scriptoribus IOHANNIS VIII. Pontificatu antiquioribus IOHANNEM Diaconum, qui pro GREGORII Antiphonario, & Sacramentario testimonium tulerit. Nonne idem luculentissime testatus est, qui ab anno DCCXXXII. ad DCCLXVII. *Eboracensem* sedem tenuit, EGBERTVS in Dialogo *de institutione Ecclesiastica? Nos autem*, inquit ille (*T. VI. Concil. Labb. Parif. edit. col.* 1609.] *in Ecclesia* Anglorum *idem primi mensis jejunium* [*ut noster didascalus beatus* GREGORIVS *in suo Antiphonario, & Missali libro per paedagogum nostrum beatum* AVGVSTINVM *transmisit ordinatum, & rescriptum*] *indifferenter de prima hebdomada quadragesimae servamus*. Quid ad haec ECKARTVS? Quid GALLICCIOLLIVS? Neminem latet, S. AVGVSTINVM *Anglorum* Apostolum a *Magno* GREGORIO missum fuisse. Ejus igitur est Antiphonarium, ejus Missale, seu Sacramentarium, quod Pontificis nomine ad *Anglos* AVGVSTINVS detulerat *ordinatum*, & *rescriptum*. Numquid de peculiari aliquo Antiphonario, & Sacramentario, quod GREGORIVS M. pro *Anglis* ordinarit, non de illis, qui latissime per Christianum orbem disseminati sunt, somniabimus? At hoc ipsum praejudicatae opinionis figmentum EGBERTVS occupavit, evertitque. Audiamus illum de secundo jejunio quarti mensis paullo post differentem. *Hoc autem jejunium idem beatus* GREGORIVS *per praefatum Legatum in Antiphonario suo, & Missali, in plena hebdomada post Pentecosten*, Anglorum *Ecclesiae celebrandum destinavit. Quod* NON SOLVM NOSTRA TESTANTVR ANTIPHONARIA, SED ET IPSA, QVAE CVM MISSALIBVS SVIS CONSPEXIMVS APVD APOSTOLORVM PETRI, & PAVLLI LIMINA.

Immo & HADRIANO ipso vetustior EGBERTVS.

IX. Ex

MSS. Codicum, qui etiamnum exstant, confirmata auctoritas.

IX. Ex his porro, quae a STRABONE, HADRIANO, & EGBERTO adcepimus, invictum aliud enascitur pro nostra sententia argumentum. Plures habemus cum Sacramentarii, tum Antiphonarii Codices a nono ad XII saeculum exaratos, ita inscriptos, ut GREGORIVM prodant Auctorem, immo Antiphonariis carmina aliquot praefixa sunt idipsum explicatius indicantia: cujusmodi *Modoetiense* est, in quo apud CL. GORIVM in *Thesauro Diptychorum* (*T. II. p.* 215.) legitur:

> GREGORIVS *Praesul meritis, & nomine dignus*
> *Unde genus duxit, summum conscendit honorem.*

Notat quidem GALLICCIOLLIVS, non esse hosce sive versus, sive titulos tantae antiquitatis, ut litem dirimere possint, ac praeterea *Primum, & Secundum* GREGORIVM *ex aequo respicere posse*. Ac si de Codicum, ex quibus in lucem eruditi viri illos emiserunt, antiquitate GALLICCIOLLIVS loqueretur, facilis ei adsentirer. Unum esset ipsi GREGORIO aequale, *Modoetiense*, inquam, Antiphonarium, quod a *Magno* GREGORIO THEODELINDAE Reginae dono missum habuisse GEORGIVS videtur. Sed etsi GORIVS quoque incertus haeret, nec satis sibi constat, ea tamen, quae VEZZOSIVS post THOMASIVM (*Praef. in Tom. IV. p. XXIX.*) animadvertit, aliter sentire, Codicemque illum nono saeculo adscribere nos cogunt. Nego autem, versiculos illos, titulosque utrumque GREGORIVM *ex aequo respicere posse*. Omitto, si unum, alterumve MS. librum dempseris, ut *Vindobonensem*, de quo in *Liturgia Romana* MVRATORIVS, ceteros omnes Codices, nono saeculo recentiores quum sint, post IOHANNIS vitam exaratos esse; quo scilicet tempore de GREGORIO *Magno* illorum librorum auctore ita fama percrebuerat, ut eorum versuum, titulorumque scriptores de GREGORIO II. ne cogitare quidem potuerint. Certe Auctores omnes, qui illis, consequutisque temporibus aliquid de re Liturgica scripto tradiderunt, unum *Magnum* GREGORIVM praedicant Romanae Liturgiae instauratorem, ut BERNO *Augiensis*, MICROLOGVS, Anonymus scriptor vitae S. GREGORII I. ab *Henrico* CANISIO vulgatus, Anonymus alter ex *Vaticano* Reginae *Suecorum* Codice a GEORGIO editus [*de Lit. Rom. Pont. T. III. p.* 434.]

p. 434.) Anonymus quoque VALLICELLANVS, de quo VEZZOSIVS in notis ad THOMASII praefationem in libros *Responsoriales, & Antiphonarios* [*T. IV. p. XL.*]. Et mirabimur, eorumdem temporum antiquarios, uti dicimus, in libris illis, quos exscribebant, titulo aliquo, elogioque exornandis in unum *Magnum* GREGORIVM intendisse? Verum hoc, ut dixeram, omittatur. Id contendo, titulos illos, versusque (siquod posterius additamentum exceperis, ut in ERFRIDI Codice) omnibus, qui aetatem tulerunt, Codicibus, atque adeo IOHANNIS Diaconi vita multo vetustiores esse. Titulum enim, quo Sacramentarium a *Deifluo* GREGORIO expositum dicebatur, HADRIANVS Codici, unde exemplum CAROLO Regi mittendum exscribi jusserat, inscriptum fuisse docet. Eumdem titulum in suis cum Sacramentarii, tum Antiphonarii MSS. exemplis STRABO invenerat. ECBERTVS GREGORII Missales, & Antiphonarios Libros laudat & in *Anglia*, & *Romae* adservatos, nec absque ullo titulo fuisse illos descriptos verosimile est. An non ergo jure hinc arguam, titulos, qui in noni, ac posteriorum saeculorum Codicibus etiamnum leguntur, ex libris ante illa tempora exaratis profluxisse? Quod si vetustiorum Codicum titulos nonnisi GREGORIVM MAGNVM spectasse testes habemus longe gravissimos STRABONEM, HADRIANVM, ECBERTVM, fierine potuit, ut qui inde in recentiores Codices derivarunt, tituli primum, & secundum GREGORIVM *ex aequo respicerent*? Stet igitur IOHANNI nostro sua auctoritas tot prolatis monumentis confirmata.

X. At enim multa GALLICCIOLLIVS ingeniosissime excogitavit, quibus ineptiisse IOHANNEM nihilominus evinceret. Ab illis ordior, quae ad Sacramentarium spectant. Ait igitur, *vix intelligi posse, quid utilitatis contulerit pro exponendis evangelicis lectionibus* (quod tamen a IOHANNE dictum Vaticanus GEORGII Anonymus iteravit) *Gelasianum Codicem in unius libri volumine coarctari*. Scilicet vir doctus nodum [quod ajunt] in scirpo quaerit; sed frustra. Quod enim quid pauculis illis verbis significare IOHANNES voluerit, non satis nobis perspectum sit, proptereane universam narrationis seriem jure explodas? Vae historicis fere omnibus, si tam severi in judicando de illorum fide, atque auctoritate fuerimus. Nec tamen inexplicabile est, *quid utilitatis contulerit pro exponen-*

Quae ad infirmandam IOHANNIS de Sacramentario narrationem GALLICCIOLLIVS urget, diluuntur.

ponendis Evangelicis lectionibus GELASIANUM *Codicem in unius libri volumine coarctari*. GELASIANVS Codex tres erat tributus in libros, quorum primus Missas complectebatur, ritusque servandos per integrum anni cursum in praecipuis Christi Domini solemnitatibus, & Quadragesima; secundus ad Sanctorum Missas spectabat; tertius Dominicarum Missas a Pentecoste ad Adventum exhibebat. Contra GREGORIANVS codex secundum anni, ac solemnitatum celebrandarum ordinem Missas una serie continebat. Quamobrem necesse fuit, ut Evangeliorum quoque in Missis legendorum novus ordo a GREGORIO sive in *Capitulari* aliquo Evangeliorum, sive in Evangeliario ipso praescriberetur, utique eadem continenti serie, qua Missas distribuerat, quum ante ipsum quemadmodum in Sacramentarii Missis, ita & in Evangeliorum Lectionibus a sacris Christo Domino diebus ad Sanctorum solemnitates, & contra ab his ad illos juxta trium librorum divisionem saltuatim discurrendum esset. Quis autem non videat, illis, qui Evangelia expositurі erant, multo commodiorem vetere GELASIANO novum hunc GREGORIANVM esse debuisse? Verum in re nihili quid diutius immorer? Neque gravius est, quod adversarius subjicit. Negat, vera esse, quae IOHANNES scribit, *multa* GREGORIVM de *Gelasiano* codice subtraxisse. Si enim, inquit, id GREGORIVS fecisset, multo breviora sub ipso *Romanae* Missae solemnia fuissent; quum tamen ex ejusdem *Magni* Pontificis ad EVLOGIVM epistola (*Lib. X. ep. 35.*) constet, trium omnino horarum spatium Romani Pontificis Missas, uti antea, postulasse. Sed primo a GALLICCIOLLIO percunctari liceat, unde antegregorianis temporibus trium tantummodo horarum spatio *Romanae* Missae solemnia definita fuisse colligat. Appellat ille (*p. 176.*) *ordines Romanos vetustissimorum temporum*. Itane vero? At ordines *Romani* vetustissimorum temporum octavo saeculo, quo unus GREGORIANVS codex obtinebat, antiquiores non sunt, judice MABILLONIO. Quei ergo ex hisce libris de horarum spatio, quod sub GELASIO, eique suffectis ad GREGORIVM Pontificibus Missae protrahebantur, nobis constabit? Praeterea GREGORIVS ea in epistola de Missa loquitur *diebus festis* a se celebrata. Pontificiae autem Missae longitudo non a solo orationum, ac praefationum numero, ut GALLICCIOLLIVS indicat, *Gregorianis*

nis praesertim temporibus petenda erat, sed multo magis a Caeremoniarum varietate, ac multitudiue, ab Homiliarum recitatione, a temporis, quod Sacrae oblationes deposcebant, diuturnitate, a communicantium frequentia, aliisque id genus. Fusiorne est nostris hisce temporibus ad Romanorum Pontificum Missas adhibitus Missalis liber, quam quo ceteri Sacerdotes utuntur? Minime sane. Eaedem in utroque orationes sunt, eaedem Praefationes, eadem Evangelia, & epistolae; adeo tamen non eodem temporis spatio Pontificiae, & Sacerdotales Missae concluduntur, ut ne institui quidem inter utrarumque longitudinem comparatio possit. Nullum igitur argumentum est, quo IOHANNIS de coarctato GELASIANO Codice narrationem mendacii GALLICCIOLLIVS incusat, praesertim quum ille GREGORIVM *multa* quidem ex hoc *subtraxisse* scripserit, sed etiam *nonnulla adjecisse* adfirmarit. Ceterum nihil IOHANNIS caussam juvare magis potest, quam GELASIANI, quem THOMASIVS edidit, cum GREGORIANO codice accurata collatio; hinc enim in oculos statim incurret, quam multa ab hoc absint, utique ex illo resecta, quemadmodum IOHANNES ajebat.

Ad ea, quae idem GALLICCIOLLIVS adversus IOHANNEM super Gregoriano antiphonario animadvertit,

XI. Hactenus iis satisfecimus, quae IOHANNIS de GREGORIANO Sacramentario narrationi GALLICCIOLLIVS opposuit. Ad ea transeamus, quae idem vir doctus de Antiphonario disputat. Primo igitur ait incredibilia omnino esse, quae ille de GREGORIO Musicam pueros in schola Cantorum edocente narrat. Quis enim sibi persuadeat, tantum Pontificem gravissimis curis obrutum, in tot librorum scriptione vehementer occupatum, cum podagrae, ac stomachi doloribus fere perpetuo luctantem voluisse, aut potuisse cum pueris tempus terere, ut eos in musica exercitatos haberet, & qui nec loqui poterat, canere potuisse? Deinde quum IOHANNES, adrepta ex schola cantorum, quam a S. GREGORIO constitutam dixerat, occasione, HADRIANVM Papam duos in Gallias Clericos, qui de lite ibi ob cantus rationem suborta sententiam ferrent, misisse perhibeat, GALLICCIOLLIVS animadvertit, Clericos illos, teste Monacho *Engolismensi*, apud *Gallos* se se jactasse *doctos* a S. GREGORIO. Hic enimvero primus GREGORIVS esse non potuit, qui a. DCIV. e vivis excesserat, quum Hadrianus a. solum DCCLXXII. Pontificatum inierit, immo in

annum DCCLXXXVII. dissidium, ad quod componendum *Romani* illi Cantores in Gallias profecti sunt, ECKARTVS conjiciat. Haec ergo potius de GREGORIO II. intelligere nos GALLICCIOLLIVS jubet; hincque ad illum Romanam Scholam Cantorum, quam IOHANNES *Magno* perperam tribuerit, referendam esse hariolatur. Ex epistola demum GREGORII *Primi* ad IOHANNEM *Syracusanum* telum promit, quo IOHANNIS narratio omnis confossa jaceat. Nimirum in ea epistola Sancto Pontifici objectum fuisse animadvertimus, quod pauca aliqua in re Liturgica innovasset, cujusmodi est *Alleluja* extra Pentecostes tempora, subdiaconorum spoliatorum Processio, *Kyrie eleison* iteratum, & Orationis Dominicae post Canonem recitatio: quis autem credat, inquit GALLICCIOLLIVS, *minuta haec tantum fuisse objecta S. Doctori, si maximam ille in cantum, & ritus Sacros mutationem invexisset?* Nihil eorum, quae eruditissimus Adversarius ad elevandam IOHANNIS fidem proposuit, dissimulasse me reor. Nunc illa excutiamus.

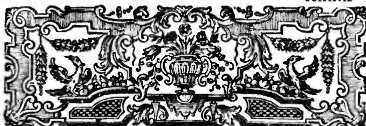
responsio. XII. Atque ut ab epistola ad IOHANNEM *Syracusanum* data inverso ordine incipiam, scripta ea fuit a. DXCVIII, aut insequente: quare a MAVRINIS GREGORIANORVM operum editoribus in Librum IX. relata fuit num. XII. Quid si ergo post eum annum GREGORIVS *Gelasianum* Codicem contraxisset, ac de cantu innovando cogitasset? Mirandumne esset, nihil de his GREGORIO objectum, quo tempore ad *Syracusanorum* Praesulem litteras illas perscripsit? Dabo tamen tantam tum quod ad cantum, tum quod ad Missales Libros adtinet, novitatem ad ipsa GREGORIANI Pontificatus primordia spectare. Nego enimvero, ea de caussa potuisse a *Siculis*, quorum in ea epistola mentio, reprehendi. Cur enim, quas indicavimus, GREGORII institutiones *Siculi* redarguerant? Num ea de caussa, quod novitatem saperent? Minime vero. Hoc ii querebantur, GREGORIVM, qui *Ecclesiam* Constantinopolitanam *disponebat comprimere, ejus consuetudinem per omnia sequi*, atque uno hoc nomine Liturgicas illas innovationes veluti e Graecis fontibus derivatas damnabant. Non fuit igitur, cur aut introducta Cantorum Schola, aut Gelasiani Codicis coarctatio in eorum reprehensionem incurreret. Quid enim invisae Graecitatis alterutra praeseferebat? Nihil plane. Quod ergo neutra GREGORIO objecta fuerit, levissimum est ad utramque GREGO-

RIO

RIO abjudicandam argumentum. Alterum illud de S. GREGORIO, a quo Romani Cantores *se doctos* ajebant, non majoris est ponderis. Edocti illi fuerant a GREGORIO; at, inquit Cl. VEZZOSIVS (*in Tom. IV.* THOM. *p.* xxix.) non in vivis superstite, sed ab illius institutis, & schola. Id quidem GALLICCIOLLIVS reponit, *esse hominis ad incitas redacti*. Vereor tamen, ne & ipse, qui BENEDICTVM, & THEODORVM (id enim erat nominis Romanis illis Clericis in *Galliam* missis) de GREGORIO II. loquutos esse contendit, ad easdem tandem *incitas redigatur*. Quid enim si non de GREGORIO II. suo dum viveret, Magistro, sed de Romano cantu ex ejus disciplina legibusque instaurato sint illi ab ipsomet GALLICCIOLLIO horum verba intelligenda, quemadmodum a VEZZOSIO in GREGORII Primi gratiam verius explicata audivimus? Atqui id necessarium omnino est. Peto enim, quandonam eos GREGORIVS II. Musicen docere potuerit? Num ante susceptum a. DCCXV. Pontificatum? an post? Utrumlibet GALLICCIOLLIVS statuat, rem penitus incredibilem nobis obtrudet, missos scilicet ab HADRIANO septuagenario, aut octogenario majores. Neque enim hi nisi quinctodecimo, aut decimo saltem aetatis anno Musices se se studio tradiderint. Conjice id in extremum GREGORII II. annum DCCXXXI., anno igitur DCCLXXXVII, quo *Gallicum* iter ingressi sunt, annum egissent sexagesimum sextum, si decennes; septuagesimum vero primum, si quinquennio seniores GREGORIVM audiissent. Quid vero si primis GREGORIANI Pontificatus annis? Quid si ante ipsum Pontificatum illos Musicis disciplinis institutos fingamus? Et hosce non tam *aetate grandaevos*, ut GALLICCIOLLIVS loquitur, quam decrepitos senes longi ac difficilis itineris molestias subire, cantus doctores futuros HADRIANVS jusserit? Equidem ipse non credam; nec fortasse ullus credet, nisi praeconceptis opinionibus indulgere malit, quam veritati litare. At illi se *doctos* a S. GREGORIO dixere. Dixerint; verum vel eos quod incredibile nuper vidimus, senectute confectos *Gallicum* iter jubente HADRIANO suscepisse adseremus, vel eo tandem deveniendum erit, ut illos nihil aliud iis verbis significare aut potuisse, aut voluisse fateamur, quam quod in ipso etiam familiari sermone, ubi de Secta, de Academia, de ordine quopiam agatur, usitatum nobis est, se ex Schola a S. GREGORIO po-

sita prodiisse. Quod si huc delabimur, an non ad primum potius, quam ad secundum GREGORIVM id referamus? Secundum enim nihil ad Cantus Romani disciplinam contulisse novimus; primum vero de Cantorum schola optime meritum fuisse non modo ex IOHANNE, sed etiam ex ceteris, quos appellavimus, eo vetustioribus intelleximus, ac praeterea ex Romana Synodo A. DXCV. ab eodem Sancto Pontifice habita constat, in qua vetuit, ne qui *in diaconatus ordine instituti* essent, *Cantatores* eligerentur, ac *modulationi vocis inservirent*, Cantorum officio Subdiaconis, vel minorum ordinum Clericis relicto. Restat quod primum GALLICCIOLLIVS objiciebat. Incredibile illi videbatur, GREGORIVM sub curarum Apostolicarum pondere fatiscentem, morborum quoque doloribus, ac longinquitate paene consumptum de moderanda Cantorum schola, puerisque Musicen edocendis cogitasse. Verum eadem prorsus ratione incredibile quispiam dixerit, *tot eum*, *ac tanta condere volumina potuisse*, *quod* inquit BEDA in *historia Anglorum* (*Lib. II. cap.* 1.) *paene omni juventutis suae tempore*, *ut verbis ipsius loquar*, *crebris viscerum doloribus cruciabatur*, *horis*, *momentisque omnibus fracta stomachi virtute lassescebat*, *lentis quidem*, *sed tamen continuis febribus anhelabat*. Mirabimur igitur, haec ab eo fieri potuisse; non tamen veluti incredibilia, hancque ob caussam falsa rejiciemus. Quid apud GREGORIVM quemadmodum animarum excolendarum ardor, ita & Religionis splendor, ac dignitas non valebat? Quamquam quae de Musico ejus magisterio IOHANNES narrat, non ita adcipienda sunt, quasi quotidianum aliquod Sancti Pontificis munus illud fuerit. Ut vera ille scripserit, nihil amplius necesse fuit, quam ut GREGORIVS interdum Scholam Cantorum adierit; quod sane quum & singulari, qua praestabat, animi demissioni, & quo flagrabat, caeremoniarum, & religionum publicarum sanctissime obeundarum studio maxime consentaneum sit, levationis quoque aliquid inter aegritudinum dolores adferre illi potuit. Nec plura de his. Finis igitur longiori, quam initio putaveram, huic dissertationi tandem imponatur.

DE

DE LIBRO DIVRNO

ROMANORVM PONTIFICVM

DISSERTATIO II.

Quam supra promisi, atque heic exhibeo de Libro Diurno Romanorum Pontificum dissertationem, eam utilitatis aliquid, multum certe jucunditatis lectoribus adlaturam spero'. Quatuor illa partibus continebitur. Agam in prima de Parisina hujus libri editione a V. CL. *Johanne Garnerio* S. J. curata; altera erit de *Holsteniana* ejusdem Libri editione. Tertia quidnam post *Garnerium* a Viris doctis super Libro Diurno cogitatum actumque fuerit, percensebit. Quarta demum ostendet, quantum ex eo Libro utilitatis ad Fidei confirmanda decreta, & Ecclesiasticam disciplinam illustrandam percipi possit.

PARS I.

De Parisina Libri Diurni editione a Joh. Garnerio *curata; ubi & Viri Cl. Praefatio recuditur cum nostris adnotationibus.*

Etsi, ut videbimus, *Garnerianam* Libri Diurni editionem *Holsteniana* antecessit, quum tamen haec suppressa fuerit, de *Garneriana* primum mihi agendum esse video. Quid porro in ea a Cl. Auctore præstitum fuerit, ex ipsa ejus Praefatione discemus. Eam heic subjicio cum meis adnotationibus.

DE

IOHANNIS GARNERII PRAEFATIO AD LECTOREM.

I.
Qui diu latuit Liber Diurnus Romanorum Pontificum, in lucem prodit: cur enim latere pergeret, cùm nihil eo sit, aut opportunius ad studiorum cupiditatem explendam, aut utilius ad veterem Historiam Ecclesiasticam, aut necessarium magis ad maledicorum ora obstruenda, aut honorificentius ad sedis Apostolicæ dignitatem adversus *Honorii* calumniatores?

II. Romani Diurni nomine appellatur Codex, in quo, praeter formulas scribendi, quibus sexto (1) septimoque & octavo sæculo, atque etiam nono, summi Pontifices uti solerent: continentur insuper ordinationes summi Pontificis & Episcopi suburbicarii, cum suis omnibus adjunctis; professiones fidei; privilegia, praecepta, concessiones, aliaque hujuscemodi non pauca (2).

III. Ignotus non fuit veteribus recentioribusque, sive Canonum collectoribus, sive aliis illustribus Scriptoribus. Olim certe meminerunt *Yvo* Carnotensis, *Gratianus*, *Anselmus* Lucensis, Cardinalis *Deusdedit*: meminerunt etiam nostra patrumque ætate *Antonius Augustinus*, *Baronius*, *Labbeus*, & qui ab ipso acceperunt.

IV. *Yvo* Carnotensis parte IV. sui Decreti capite CXXXII. quod inscribitur *de octo universalibus Conciliis*, refert *ex Libello*

(1) Accuratius dixisset *quincto, sexto*.

(2) Cur autem Libri *diurni* nomine Codex noster donatus fuerit, aliam ego caussam fuisse non video, quam quod quotidiano fere usu pro tot formularum varietate celebraretur. Hoc sensu *diurni* nomen infra occurret *cap. VII. Privileg. XIII. diurnis*, quotidianis scilicet, *sanctae disciplinae precibus decorandos*.

bello Diurno partem professionis fidei Romani Pontificis: *Sancta octo universalia Concilia, id est, I. Nicænum, II. Constantinopolitanum, III. Ephesinum, IV. Calchedonense, V. item Constantinopolitanum, VI. item Nicænum, VII. & VIII. quoque Constantinopolitanum, ad unum usque apicem immutilata servare, & pari honore & veneratione digna habere, & quæ prædicarunt & statuerunt, omnimodis sequi & praedicare; quæque condemnaverunt, ore & corde condemnare, profiteor.*

V. Eadem habentur lib. II. *Panormiæ* capite CIII. atque etiam apud *Gratianum distinct.* XVI. ubi in notis legitur: *Integram professionem fidei, quando quis in Romanum Pontificem promovebatur, refert Deusdedit Cardinalis in Collectione Canonum, quæ servatur in Bibliotheca Vaticana* (1).

VI. Hunc

(1) *Deusdedit a Gregorio* VII. Cardinalis creatus Titulo *Apostolorum in Eudoxia Victori* III,qui a. MLXXXVI a Mense Majo ad Septembrem in *Petri* cathedra sedit, opus suum inscripsit. Nuncupatoriam epistolam ex *Vaticano* Codice 3833. *Ballerinii* ediderunt in Tractatu *de antiq. collection. & collect. Can. p. CCC.* Ex ea autem epistola constat, eum non solam professionem fidei, sed etiam cetera, quae ad Pontificis electionem & consecrationem spectant, ex Libro diurno mutuasse, *Praeterea*, inquit, *antiquum ordinem electionis, seu consecrationis Romani Pontificis, & Cleri ejus huic operi inserere libuit. Nam quidam olim in Dei, & sanctorum Patrum sanctionis contemptum ad sui ostentationem, & adscribendam sibi ventuosam auctoritatem, quae nullis canonicis legibus stare potest, scripserunt sibi novam ordinationem Romani Pontificis: in qua quam nefanda, quam Deo inimica statuerunt, horreo scribere.* Ea quoque *Deusdedit* ex Libro Diurno,quæ ad Patrimonia, eorumque administrationem pertinent, in suam collectionem transtulit. Vide ejusdem collectionis Indicem a me ex eodem *Vaticano* Codice nuper evulgatum Italicarum mearum Dissertationum *Tom. II. p. 176. seqq.*

Heic enimvero monendus lector est, *Francisco Marchesio* in suis *vindiciis Honorii p. 276. seqq.* alium esse Diurnum nostrum ab eo, quem *Ivo,Gratianus*, ceterique nuper indicati appellant. Sed frustra *Honorii* vindex id contendit, nullaque vel probabili nixus conjectura. Nam quod Professio fidei ab his recitata diversa plane sit a fidei professione,quæ in nostro libello continetur, id solum efficit, quod *Garnerius* infra scitissime animadvertit, Librum Diurnum ab istis laudatum aliqua habuisse ex Saeculi IX, & sequentium moribus reficta. Ceterum *Ivo* ipse *epist. LX.* ad *Hugonem* Archiepiscopum *Lugdunensem* περιοχὴν ex eadem fidei professione adfert ex nostro Diurno: *In libro quoque Pontificum, qui dicitur Diurnus, ita continetur de professione Romani Pontificis:* NIHIL DE TRADITIONE, QVAM A PROBATISSIMIS PRAEDECESSORIBVS MEIS TRADITAM ET SERVATAM REPERI, DIMINVERE, VEL MVTARE. Quamobrem

siquid

VI. Hunc locum cum vocaret ad examen dial. 20. Antonius Augustinus, haec addit: *Is liber* (Diurnus Romanus) *non extat, quod sciam, hoc titulo, professionis tamen vidi aliquot exempla*. Quin etiam in Epitome Juris Pontificii veteris libro v. tit. x. cap. 54. maximam ejusdem professionis partem exhibet. Integram ex ejusdem Augustini chartis Baronius in Annales ad annum 869. contulit, multis tamen interpolatis, quibus etsi caret in Diurno, opus erat nihilominus, ut ad noni saeculi usum aptaretur.

VII. Vetustissimi Codicis quaternionem unum, aut alterum viderat eruditus Labbeus, fragmentumque inde cum illustrissimo Marca & Joanne Launoio communicaverat; eratque Marca, quod acceperat, inserturus Dissertationi, quam de Honorio scribere meditabatur. Launoius accepto usus est in Epistolis, aliisque passim scriptis (2).

VIII. Jamdudum expetitus est ab eruditis, quamvis ex minima parte notus: pars nempe desiderium totius fecit, & illud quidem eo majus, quod neque levi, neque temeraria opinione creditum est, ex monumento tanti momenti, tamque celebrato & antiquo, erui posse plura, quae Ecclesiasticam Historiam illustrent, remque Fidei juvare possint (3).

IX. Nunc

---

siquid in illa aliter, quam in nostro Diurno legitur, Auctariis, & interpolationibus, quibus omnes Rituales & Formularii Libri obnoxii fuere, adscribendum est. At contra vel ipsum, quo Auctores isti utuntur, *Diurni Pontificum* nomen tam proprium est, ab usuque communi remotum, ut de alio libro cogitare nefas omnino sit, quam qui aut interpolationes passus fuerit, quemadmodum ajebam, aut si velis, ad veteris imitationem recentius concinnatus. Utrum autem dixeris, perinde est; nec nisi ad nostri Diurni antiquitatem confirmandam valiturum.

(2) Vide quae Praef. P. II. dicturi mox sumus.

(3) Vide Praefationis nostrae Partem quartam. Tentzelius *Exercit. IX.* postquam aliquot *Launoii* in *Holsteniani* Diurni suppressionem impudentissime debacchantis loca recitaverat, continenter addit p. 354. *Launoius exiguum fragmentum, duas nimirum fidei professiones, quas partim ipse Papa, partim Episcopi suburbicarii edere tenebantur, nactus est, easque tam fortiter contra Curiae Romanae adseclas ursit: quid putas, eum facturum, si integro libro potitus fuisset?* Edicat igitur nobis, quare ipse, quare ceteri Protestantes post editum a *Garnerio* diurnum, quod *Launojus* praestare non potuit, tam formidanda in Curiae *Romanae* adseclas tela ex hac veluti pharetra non emiserint? Caussam ego adferam. Nihil scilicet in eo libro extat,

IX. Nunc primum in lucem nostra qualicumque opera, integer, meo quidem judicio, producitur. Cur diu suppressus sit, fecit vehemens aliunde occupatio, qua sum impeditus: cur tandem prodeat, fecit hæc una, vel sola, vel potissima caussa, ut motam de *Honorio* quaestionem, magnaque animorum contentione non tam agitatam, quam vexatam, ostenderem ita componi posse, vel ipso centum fere summorum Pontificum judicio, ut neque sedis Apostolicae, cujus meum colendæ studium nulli velim esse impar, fides umquam vitiata dicatur; neque incredibiles fingantur actorum sextae Synodi, aliorumque veterum monumentorum corruptiones, quod ab historica doctrina mirum quantum abhorret; neque sexta Synodus, cui legati sedis Apostolicae praefuerint, erroris arguatur; neque *Honorius*, quamvis omnino fuerit purus *Monothelismi*, culpa caruisse putandus sit.

X. Manuscriptus porro Codex, unde accuratur editio, praeterquam quod optimae notae est, suam insuper nongentorum circiter annorum aetatem (1) proprio *Latini* characteris modo lo-

Mald. g g qui-

stat, quod *Romanae* Ecclesiae fidei, atque auctoritati officiat; multa vero, quae illam mirifice illustrent. *Launojus*, *si integro libro potitus fuisset*, qua fragmentum illud urserat, temeritate, potuisset fortassis aliqua adripere, quae Romanis objiceret; sed eadem etiam, qua Launojanos illos conatus depulerant, facilitate novos furentis adversarii impetus repressissent.

(1) Nollem id exaggeratius dictum videri. *Labbeus* certe & ipse Codicum MSS. peritissimus, ut *Possinus* nos docebit Diss. P. II., septingentorum, aut octingentorum aetatem huic Codici tribuebat; nec falso, nisi meae me conjecturæ fallunt. In eam enim sententiam ex decreto, quod cap. II. Tit. II. a *Garnerio* exhibetur; *de electione Pontificis*, plane adducor, ut credam, *Garnerianum* Codicem *Gregorio* IV. Pontifice exaratum fuisse. Quum in aliis formulis non certus mensis, certaque Indictio adscribatur, sed pro more tantum, *mens. Ill. Indict. Ill.*, sub hujus tamen formulæ, ut in eo Codice legitur, finem *Mensis Novembris*, & *Indictio quincta* adscribitur. Non id temere factum *Garnerius* ipse sapienter conjecit; in eaque sententia obsirmatior fuisset, si in *Romano Holstenii* Codice nec Novembrem, nec Indictionem quinctam, sed tantum usitatum illud *mens. Ill. Indict. Ill.* vidisset. Hinc enim Vir acutus intellexisset, Codicem suum eo tempore fuisse scriptum, quo Pontifex Novembri mense, & Indictione V. electus Romanae Ecclesiae praeesset, quemadmodum in decreto de *Hadriani* I. electione quod in ejus vita apud *Mabillonium Nonantulanus* Monachus refert, Mensis Februarius, & Indictio X. notatur, quia V. Idus Februa-

quitur; & ut character ſileret, ſuadent tamen reliqua. Nam cum recenſentur ſummi Pontifices, Concilia, & Imperatores, in eo ſiſtitur, unde facile aetas innoteſcat. Inter Pontifices poſtremi appellantur *Martinus* I. & *Agatho*, ex quibus ille anno 655. iſte anno 682. obiit: inter generalia Concilia ultimum memoratur ſextum, quod habitum anno 680. etſi aliorum meminiſſe opus

---

bruarii A. DCCLXXII., decima decurrente Indictione *Hadrianus* electus fuerat. Et illud adcedit, in *Holſteniano* exemplo electum *Diaconum* dici, in *Garneriano Presbyterum*: quo clarius dignoſcamus, *Holſtenianum* Codicem formulam de more exhibere, *Garnerianum* eamdem quidem formulam, ſed certo Pontifici adcommodatam. At quiſnam hic Pontifex, qui Presbyter quum eſſet, electus fuerit menſe Novembri Indictione V. Equidem non modò poſt annum 800., quo Librum Diurnum primo editum fuiſſe ſupra diximus, ſed ne poſt annum quidem 684. quo Romanorum Pontificum electionibus antiqua libertas a *Conſtantino Pogonato* reddita fuit, alium a *Gregorio* IV. invenias, cui quae indicavimus, omnia conveniant. *Papebrochius* quidem, & *Fleuryus* a. 828. Indict. VI. diſtincto Nonis Januariis *Gregorium* ordinatum ajunt. Neque ego finem contentionis eam ob rem cum illis traxero. Quum enim *Gregorius* ſuae electioni quam maxime repugnarit, & Imperatoris propterea auctoritas a *Romanis* expetita fuerit, qua *Gregorius* ad ſuſcipiendum inviſum onus cogeretur, per me licet, inauguratus ſit nonis Januariis a. 828. modo ejus electio in Novembrem a. 827. conferatur. Ac de anno quidem cum *Baronio Muratorius*, ac *Novaeſius* non diſſentiunt; immo *Maurini* auctores operis inſcripti *l' art de verifier les dates* ſub ejus anni 827. exitum *Gregorii* electionem ſtatui poſſe adfirmant, quod & *Ioh. Vignolio* Praeſuli doctiſſimo placuit. Major de menſe difficultas oriri poſſet, ſed ea reapſe nulla eſt, quum *Eugenii* II. & *Valentini* deceſſorum obitus plane ſit incompertus. *Eginhartus* quidem *Eugenium* Auguſto menſe deceſſiſſe ait; ſed neque diem menſis prodit, neque quamdiu poſt ab ejus morte ſedes vacaverit, indicat. *Valentinus* XL. dies ſedit; ſedis autem interpontificium latet. *Papebrochius* illud ad duos menſes, ac dies XXV. prorogat; ſed nullis tabulis, quae tam longae vacationi fidem faciant. Tres tantum dies *Baronius*, aliique interpontificio adſignant; quod duo *Anaſtaſii* Codices a *Vignolio* indicati confirmant. Si lubet, fac *Eugenio* ſub Auguſti finem defuncto *Valentinum* die Septembris XXII. ſuffectum, mortuumque pridie Kalendas Novembres, ac tertio poſt die *Gregorium* electum; nihil erit, quod huic ſyſtemati adverſetur. Ut ut eſt, niſi *Gregorium* menſe Novembri a. 827. quo Indictio V. notabatur, *Valentino* ſucceſſiſſe dixeris, a VI. ſaeculo ad totum IX. ſaeculum, quo certe non ſolum Liber Diurnus jam exierat in vulgus, ſed etiam illius Codices *Holſtenianus*, & *Garnerianus* perſcripti fuerant, nullum invenies Rom. Eccleſiae Presbyterum, qui menſe Novembri Indictione V. fuerit Pontifex dictus. Itaque ex ea menſis, Indictionisque deſignatione, quam *Garneriani* Libri formula exhibet, id primum commodi enaſcitur, ut *Gregorii* IV. Pontificis initia, de quibus Auctores hactenus

opus erat, vel maxime, si jam extitissent. Inter Imperatores *Constantinus Pogonatus* extremum locum occupat, diciturque nuper coegisse sextum Concilium; *Pogonatus* vero obiit anno 685. (1).

XI. Collectus est igitur *Diurnus* post annum 685. sed quo tempore? quum de ordinatione summi Pontificis inter formulas numerentur duae, quibus ad Exarchum scribebatur; quumque Exarchi instituti sint anno 567. pulsi anno 752. necesse est fateri, collectum esse eo temporis intervallo, quod ab anno 567. ad annum 752. effluxit (2).

XII. Si vera essent duo, quae *Baronius* ex *Anastasio Bibliothecario* prodit; alterum a *Constantino Pogonato* restitutam fuisse Ecclesiam Romanam in jus suum eligendi ac ordinandi Pontificis, remissumque debitum petendae ab Imperatore & *Exarcho* assensionis: alterum, *Johannem* V. aliosque consequentes successores, ea libertate postmodum ad usque tempora *Caroli Magni* consecratos, adfirmandum esset, collectionem hanc factam esse ante annum 685. quandoquidem *Johannes* V. in sedem Apostolicam ascendit anno 685. die 22. aut 23. Julii. Verum quae *Baronius* tradit, explicatione egent, & epocha inde

gg 2 col-

---

nus inter se se discreparunt, in a.827 Novembrem retrahi tuto possint. Aetas deinde ipsius *Garneriani* Codicis exploratissima erit. Nam hujus *Gregorii* Pontificis tempore scriptum illum fuisse oportuit, neque enim alia verisimilis caussa fingi potest, cur quae in caeteris aliis formulis incerta mensis, atque Indictionis mentio facta est, eam in hac una definitam habeamus. Tertio tandem hinc colligo, *Holstenianum* Codicem aut *Garneriano* vetustiorem habendum esse, aut saltem ex antiquiore descriptum, quum in hac ipsa formula certam nullam habeat mensis, atque Indictionis adnotationem.

(1) MS. hic Codex is procul dubio est, quem apud *Sirmondum Combefisius* vidit; de quo in eadem Dissertationis hujus Parte II. Erat & alius in *Gallia* perantiquus hujus libri Codex apud *Tolosanum* Archiepiscopum *D. Carolum de Montchal*, transiitque postea in D. *Fouquet* Bibliothecam, ut ex *Possino* discimus. Eum nec consuluisse, nec memorasse *Garnerius* mirum est.

(2) Haec quidem efficiunt, aliquot ejusmodi formulas Exarchis *Ravennae* imperantibus usurpatas fuisse; non autem universam collectionem hoc intervallo concludendam. Nam quemadmodum *relatio ad Principem* in Librum Diurnum illata fuit, licet post concessam a *Pogonato* electionum libertatem non amplius, ut mox dicam, ea in Orientem mitteretur; ita & formulae, quae Exarchorum tempora spectant, etsi desueverant, eadem tamen de caussa, vetustatis scilicet quadam reverentia, in collectionem recentioris aevi transferri potuere.

collecta a veritate Historiae abhorret: nam fidei professiones duae *Constantini* jam defuncti meminerunt. Defunctus vero est anno 685. mense Septembri, duobus fere mensibus post *Johannis* ordinationem (1).

XIII. Ni-

(1) Haec aliquanto uberius explicanda sunt in *Francisci Marchesii* gratiam, qui in suis *vindiciis Honorii* Papae ait *p.* 281. APUD OMNES COMPERTUM ESSE, *quod Constantinus quartus Imperator Benedicto Pontifici, qui Leoni Secundo in Petri cathedra successit, ut electus sine dilatione in ordinationem promoveretur, indulsit*. Igitur non id compertum saltem *apud omnes*; aliter enim docti viri nunc sentiunt cum *Garnerio*, ut *Papebrochius*, *Thomassinus*, *Cantelius*, *Marangonius*, & *Novaes*. Hoc omnibus exploratum est, *Constantinum Pogonatum S. Agathoni* certam pecuniae summam, quam *Romani* Pontifices pro sui confirmatione a *Gothis* primum regibus *Arrianis*, ac postea etiam ab *Orientis* Imperatoribus per tyrannidem ipsis solvere coacti fuere, in totum remisisse; *sic tamen*, inquit Auctor libri Pontificalis *T. I. Vignol. edit. p.* 276., *ut si contigerit post ejus transitum electionem fieri, non debeat ordinari qui electus fuerit, nisi prius decretum generale introducatur in regiam urbem secundum antiquam consuetudinem, & cum ejus, scilicet Imperatoris, conscientia, & jussione debeat ordinatio properare*. Atque haec lex in *Leonis* II., & *Benedicti* II. confirmatione servata est. Idem tamen *Constantinus* ejusdem *Benedicti*, ut videtur, hortatu, & precibus eam consuetudinem abrogavit, concessitque (verbis utor libri Pontificalis *p.* 2983.) *ut qui electus fuerit in Sede Apostolica, e vestigio absque tarditate Pontifex ordinetur*. Verum, inquit *Papebrochius* in *Conatu ad S. Benedictum* II., hujus privilegii usu frustrata fuisse videtur *Romana* Ecclesia, quamdiu sub *Graecis* Imperatoribus fuit: nam usque ad Regnum *Langobardorum* in *Italia*, & *Zachariam* Papam quarto post decessoris obitum die ordinatum, nemo fuit, cujus ordinationem non praecesserit sex hebdomadarum ut minimum Interpontificium, plerumque autem mensium duorum, & amplius; ut videatur *Justinianus junior* patri succedens, nullam habere voluisse talis privilegii rationem, sed inhaesisse ei, quod idem *Constantinus* pater suus sub *Agathone* (non *Leone*; quod *Papebrochio* heic dormitanti excidit) dederat. Idem tamen etiam cavisse videtur, & providisse, ut quae fuerat petendi posterioris privilegii caussa, scilicet annua fere Sedis vacatio, post obitum *Agathonis*, & *Leonis*, tolleretur de medio; statuens (quod ex post factis colligitur) ut decretum Electionis, mox ut facta fuisset, Imperatoris nomine Exarchus *Italiae* subsignaret, quemadmodum in *Johanne* IV. ante annos XL. jam coeptum erat fieri: unde alia haud leviora prioribus emersetunt incommoda, licet deinceps usque *ad Zachariam* praedictum, infra tertium ab obitu Pontificis mensem Successoris Ordinatio facta semper sit. Hactenus *Papebrochius*.

Quae quidem non quod nobis probentur, exscripsimus, sed ut *Marchesii* confidentiam retunderemus, *apud omnes compertum* esse ajentis, quod Viri summi inficiantur. Caeterum post abrogatam a *Pogonato Romanae* Ecclesiae

XIII. Nihil probabilius dici posse reor, nihil definiri certius, quam quod ad *Gregorii* II. prima tempora pertineat (1), sitque compositus paulo post annum 714. id enim si ponatur, congruent omnia, consentientque tum inter se, tum Historiae, ut in observationibus adnotabitur, prout sese res & temporis notae offerent (2).

XIV. Est

clesiae injuriam servitutem, seu post annum 684. *Romanorum* Pontificum electionibus redditam fuisse antiquam, qua ante annum 555. fruebantur, libertatem, *Marchesio* lubens concessero. Nam & *Cennio* Viro doctissimo id visum, comprobatumque Tom. I. postumarum Dissertationum *Pistorii* a. 1778. editarum *Diss. III.* deprehendi. Nimirum quae aliquot hebdomadarum, aut etiam trium mensium interpontificia *Papebrochio* negocium facessivere, aliis omnino de caussis, quam ex innovata a *Justiniano Juniore* confirmationis Pontificiae ab Exarcho faciendae consuetudine oriri potuerunt. Contra vero quae in *Sergii* electione enatae sunt dissensiones, illis temporibus, quibus aut Aulae *Orientalis*, aut Exarchi confirmatio exigebatur, ignotae, ac *Tiberii*, qui Imperiale Solium invaserat, in *Johannis* VI. electionem molitiones vincunt omnium interpontificiorum vim, nosque omnino fateri cogunt, a *Benedicti* II. Pontificatu, annoque 684. expetendi ab Exarcho Pontificiis electionibus adsensus desiisse necessitatem. Neque tamen negavero, observantiae in proximos Urbi Exarchos cujusdam caussa etiam post *Benedicti* II. obitum missos ad Exarchum fuisse, qui de *Romani* Pontificis electione illum certiorem facerent. Id factum electo *Conone*, in cujus vita *Anastasius*, *in ejus*, inquit, *decreto devota mente subscripserunt, & missos pariter una cum Clericis, & ex populo ad excellentissimum* Theodorum *Exarchum*, *ut mos est*, *direxerunt*. *Thomassinus* quidem *P. II. Lib. II. cap.* 16. *n.* 10. hinc arguit, sub *Conone* coeptam, vel innovatam fuisse interpellandi Exarchi consuetudinem, notatque ab *Anastasio* dici *ut mos est*, non *ut mos erat*. Sed qualis *mos* esse potuerit, qui tum primo coepisset, aut innovatus tunc tantum fuisset, quis intelligat? Habeto igitur, servatum sub *Conone* morem fuisse, qui jam obtinuerat a *Johannis* IV. temporibus, Pontificiae electionis Exarcho nunciandae, non tamen ex antiqua intolerandae servitutis lege, sed ex una, ut ajebam, adversus praecipuum Imperii apud nos administrum reverentia; si vis etiam, ex quadam necessitate ob diffidia in *Cononis* electione commota. Caeterum Exarchi, cui decreta fuerit de electo Pontifice a Romanis legatio, nulla deinceps apud *Anastasium* mentio; quod magno argumento est, eam jam tum obsolevisse.

(1) *Gregorii* certe II. temporibus exstabat formula officiorum Sanctae Sedis Apostolicae; ejus enim idem *Gregorius* II. meminit in literis de munere praedicandi Evangelium gentibus ad *S. Bonifacium* datis.

(2) At quis Diurni auctor? Incertus ille quidem; non tamen contemnendus, uti *Marchesio* visus est pag. 282., quum quisquis ille fuerit, formulas a *Romanis* Pontificibus ad suam aetatem usurpatas ex ipsius *Romanae* Ecclesiae scriniis, immo & ad ejus-

XIV. Est iste porro Liber *Marculfi* Formulis aetate posterior, si modo vere adfirmetur *Marculfus* anno 660. scripsisse; argumento tamen praestat: nam formulas continet *Marculfianis*

ejusdem Ecclesiae usus certo collegit. Repugnat heic *Marchesius*; sed frustra. Eum supra audivimus docentem, alium a nostro esse diurnum, de quo *Ivo*, *Gratianus*, *Deusdedit*. Liber igitur aliquis diurnus Romanorum Pontificum, vel ipso adnuente *Marchesio*, undecimo, ac duodecimo saeculo circumferebatur, atque is, qui veluti Ritualis, ac formularius liber *Romanae* Ecclesiae fere quotidianis usibus, unde illi, ut diximus, *Diurni* nomen, inserviret. Nobis idem uterque liber est, ad normam licet sequiorum temporum auctus postea, & interpolatus; neque ullum, ut diximus, satis probabile adlatum hactenus est argumentum, quo alterum ab altero distinguendum esse persuadeatur. Sed hoc mitto. Diversos demus hosce libros fuisse. Nego antiquiorem, seu nostrum privati tantum hominis laborem dicendum esse, neque Ecclesiae *Romanae* usu contritum. Etenim incredibile omnino est, posterioribus saeculis ejusmodi codicem efformatum, qui formulas ad eosdem omnino usus, eodemque, quo primi libelli praescripta, *Diurni* titulo praenotatas contineret, quin tamen antiquior liber publici moris fuisset. Nonne posito etiam, quod negamus, *Marchesiano* utriusque libri discrimine longe verosimillimum foret, decimo, & insequutis saeculis, quum veteres formulas reformare, novasque inducere placuit, novum earum codicem ad antiquioris, qui publicus & ipse fuerar, exemplum, fuisse conditum, ac rerum in utroque contentarum id poscente adfinitate eadem quoque, quam ille praeferebat, inscriptione donatum?

Sed *Marchesium* relinquamus. Ad Collectionis nostrae aetatem certius, quam a *Garnerio* factum sit, definiendam transeamus. Ubi vides non de singulis in hoc libro contentis formulis, earumque aetate heic agi (hae scilicet pro varia rerum opportunitate diversis succrevere temporibus, atque aliae aliis certo sunt vetustiores; idque in singulas accuratius inquirenti, facillimum erit animadvertere,) sed de tota collectione. Ac primum quae de *Garneriani*, atque *Holsteniani* exempli antiquitate supra disseruimus, ea utique palam faciunt, annum inter 827. quo *Gregorius* IV. Pontificatum suscipere coactus est, ad annum 844. quo vivere desiit, illam jam extitisse. Deinde multo post *Gregorii* II. tempora, contra quam *Garnerius* sensit, atque adeo non ante *Carolum* M. *Occidentis* Imperatorem a *Leone* III. renunciatum fuisse illam consarcinatam vel ipsa, a qua incipit, *superscriptio ad Principem* mihi indicio est. En illam: *Domino piissimo, & Serenissimo Victori, ac triumphatori filio amatori Dei, & Domini Nostri Jesu Christi* Ill. *Augusto*. Nam etsi VII. praesertim saeculo in Romanorum Pontificum ad *Orientis* Imperatores epistolis, quas *Garnerius* in notis indicat, superscriptiones legere est ab hac non omnino dissimiles, non tamen eaedem plane sunt; aut non certe *Diurni* libri superscriptio in communi, constantique usu Romanae Sedis posita occurrit ante *Leonem* III. cujus ad *Carolum* M. epistolas Codex *Carolinus* complectitur. Quum itaque *Leone* III. Pontifice ea primum formula

nis regalibus & pagensibus eo commendabiliores, quod Ecclesiasticae sint, quod Pontificiae, quod ad Historiam conducibiliores, quod non contrahantur angustiis unius regni, quod Latinitatis magnam partem melioris, quod ex antiquioribus excerptae. Plures enim desumptae sunt ex Epistolis *Gregorii Magni* (1), aliorumque Pontificum, aliquando integrae, aut paucis immutatis, aliquando ex parte tantum: quod in notis indicabimus.

XV. Quod autem dixi de formulis, quoad locum unde haustae sunt, non perinde intelligi debet de professionibus fidei, aliisque ad ordinationem, tum summi Pontificis, tum Episcopi pertinentibus: id enim aut fere totum, aut magnam partem, desumptum videtur ex iis, quae in ordinatione Pontificum, paullo post sextam Synodum, contigerunt: nam professiones fidei a superioribus Pontificibus emissae, cum Pontificatum capesserent, multum differunt ab iis, quas edimus, ut ex collatione patebit.

XVI. Quantum laboris poni debuerit in emendando Codice, quem imperita manus describendo vitiaverat, vix ego ipse mihi credo; religiose tamen cavi, ne quid corrigerem, praeter soloecismos, ineptasque vocum, vel transpositiones, vel distractiones, vel conjunctiones, vel repetitiones, vel etiam omissiones: correxi vero, quoties licuit, non aliunde quam ex libris,

---

mula vel inducta, vel constituta videatur in novi, qui a. 800. datus fuerat Occidenti, Imperatoris gratiam, ad noni saeculi initia *Diurnus* liber verosimillime referetur. Atque hinc fortasse factum, ut non solum in *Garneriano*, sed etiam (quod *Holstenius* in schedis MSS. monuit) in *Romano* Codice *Cap I. Tit. VI. ad Regem* nulla inscriptio, vel superscriptio adposita fuerit. Quum enim *Carolus* M. Imperator, *Gallorum* simul. & *Langobardorum* Rex esset, aliosque ad Reges vix ullae ab Urbe mitterentur litterae, ejus libri Scriptori inutile videri potuit superscriptionem, quae nullius fere usus tunc erat, adjicere. Titulum tamen consultissime retinuit, ut peculiarem ad Reges superscriptionem saltem indicaret exstare, quae ubi opus esset, addi deberet.

(1) Profecto *S. Gregorio* Magno Pontifice certam fuisse Romanis litterarum quarumdam super Ecclesiasticis negociis perscribendarum formam, ex aliquot ejusdem Sancti Pontificis epistolis discimus, ubi in fine additur: *& cetera secundum morem*; itemque ex diversis ad diversos super eodem negocio, sed una eademque forma ab illo conscriptis. Mallem tamen dixisse *Garnerium*, *ex epistolis Gelasii*, *Gregorii M.* Nam & inter *Gelasianas* epistolas nonnullae sunt eadem fere, quam *Diurnus* noster exhibet, formula datae.

bris, unde formulae desumptae sunt, praesertim ex Regesto *Gregorii* M. aliorumque Pontificum Epistolis.

XVII. Notas addidi, quibus erat opus; quod nemo qui legerit, non est facile fassurus: eas vero non rejeci in alteram voluminis partem, quod quidam solent, doctus experientia, rejectas procul a textu, aut laboriose legi, atque ita lectorem, vel exoptatum fructum non capere, vel cum obscura offendit, fastidiose librum abjicere.

XVIII. Visa sunt autem tria in notis potissimum exponenda, Historica, Dogmatica, & quae dicuntur Critica. Historica dico, quaecumque ad adferendam Historiae lucem conducunt; Dogmatica, quae fidem Apostolicae sedis conceptis expressisque verbis exponunt; Critica, quae ad intelligentiam vocum rituumque veterum conferunt.

XIX. Tam pretiosis tamque utilibus venerandae antiquitatis monumentis ausus est, ut quidem suspicor, interpolator aliquis recentiora quaedam & vilia, aut inserere, aut saltem addere. Hujusmodi sunt aliqua Apostolicae auctoritatis privilegia, non longe distantia ab iis, quae eruditis non admodum probantur: nam interminationes damnationis, *cum Satana*, *ejusque pompis*, *& proditore Juda*, factae a summis Pontificibus, adversus ipsos quoque sedis Apostolicae successores, pro rebus non gravissimis, vel suppostitiae sunt, vel sequioris aevi (1). Sed de singulis sigillatim in notis.

XX. Complectitur Liber Diurnus, quem integrum, opinor, edimus, titulos omnino centum & quatuor. In Codice manuscripto describuntur illi continua serie, sine ulla vel divisione Operis in partes, vel distributione partium in capita, vel capitum distinctione pro diversis argumentis. Id vero non mirum, siqui-

(1) At si Codex MS. unde *Garnerius* se *Diurnum* edere profitetur, *nongentorum annorum* erat, octavo scilicet saeculo exaratus, quomodo in privilegia, quae exhibet, irrepere poterant interminationes illae damnationis sequiore solum aevo, idest, ut ipse infra ait in capitis VII. argumento saeculis IX. aut X. introductae? Nonne hac in re secum ipso non nihil confligere vir doctus videatur? Id ante me adnotarunt Clariss. PP. *Maurini* Novi Tractatus *diplomaticae artis T. V. pag.* 109. Sed de hoc, uti & de illis damnationis *cum Satana &c.* interminationibus plura ad idem Diurni caput VII. addi poterunt. Si cum *Labbeo* 700. annos *Garnerius* codici suo tribuisset, nec pugnantia scripsisset, nec tam procul a veritate aberrasset.

ſiquidem veteribus ejuſmodi rebus non raro accidit: quis enim, ut ſileam confuſiſſimas plurimas Canonum collectiones, quis, inquam, in *Marculfianis* Formulis ordo? quae diſpoſitionis ratio?

XXI. Verumtamen qui videtur ordo deficere, facile poteſt ſuppleri, ſi *Diurnus* totus diviſus fuerit, ut revera eſt, quamvis non indicetur, in duas partes; parſque prior ſex capita complectatur; poſterior unum, ſed prolixum, atque ita ſeptem omnino capita exiſtant.

Primum. *De ſuperſcriptionibus & ſubſcriptionibus*, ſub quo duodecim tituli.

Secundum. *De ordinatione ſummi Pontificis*, ſub quo undecim tituli.

Tertium. *De ordinatione Epiſcopi a ſummo Pontifice*, ſub quo tituli novemdecim.

Quartum. *De uſu pallii*, ſub quo tituli quatuor.

Quintum. *De perſonis & locis ſacris*, ſub quo novemdecim pariter tituli.

Sextum. *De rebus Eccleſiae procurandis & alienandis*, ſub quo tituli unus & viginti.

Septimum. *De diverſis privilegiis Apoſtolicae auctoritatis*, ſive *de eximendis*, *dotandis*, *concedendis*, *confirmandis*, *adunandis Monaſteriis & locis piis*, *de praepoſitatu*, &c.

XXII. Ad id autem quod dixi de continua ſerie, qua, ſine idonea partitione, formulae in MS. Codice deſcribuntur, addendum eſt, magna etiam confuſione permiſceri plura, quae quod nullam habeant affinitatem, ratio jubet ſeparari, ſuoque ordini reſtitui: id vero praeſtare conatus ſum, nec ullus, opinor, improbabit factum, qui perturbationem fuerit intuitus: ea vero ut pateat, duos exhibeo diverſos pugnanteſque libri *Diurni* ſyllabos, alterum *Romani* Codicis, alterum noſtri.

XXXIII. Apographum ex Urbe multis abhinc annis tranſmiſſum (1) ſic ſe habet.

(1) Nempe a MDCXLVI ab *Holſtenio* miſſum. Quum autem apographum audis, cave, ut eum *Tenzelio* nullus dubites, quin *Holſtenius* integrum ſui *Diurni* apographum *Luteтiam* miſerit. *Mirari ſubit*, inquit *Tentzelius* p. 353., *quare Garnerius nullam fecerit mentionem Lucae Holſtenii*,

INDEX FORMVLARVM CODICIS MS. ANTIQVISSIMI.

Principio quatuor folia corrosa perierunt; principium tamen in reliquiis adhuc agnoscitur.
Indiculum epistolae faciendae.....
Superscriptio ad Princip......
Domino piissimo, &c.
Victori ac triumphat..:..

Cae-

---

nii, *qui apographum istud in Galliam* PROCVL DVBIO *miserat*. Undenam autem id promit? E cerebro suo utique, mirabili nescio qua somniorum specie nonnihil perturbato. Audi, quid VI. Decembris anno nuper indicato MDCXLVI. ad Cardinalem *Franciscum Barberinum Sirmondus* scripserit: „ de Diurno autem, quum is (*Holstenius*) a me nuper litteris suis peteret, ut capita quaedam, quae in „ codice suo desiderari ajebat, supplerem ex meo, amplius aliquid quam „ postulabat, praestare institui, nempe ut codicem nostrum praesentem „ ipsi habere, eoque ad exactam collationem uti liceat „. Non ergo aut codicem, aut apographum ad *Sirmondum Holstenius* miserat (si enim misisset, non iis *Sirmondus* verbis usus esset: *quae in codice suo desiderari ajebat*), sed sui codicis indiculum heic a *Garnerio* exhibitum, ut quae sibi deessent, ea ex suo exemplo suppleret. Misit etiam *Holstenius* in *Gallias*, ut videbimus, ad *Petrum de Marca* tria operis impressi folia; aliud nihil. Quoniam vero *Romani* Apographi injecta est mentio, liceat heic mihi *Marchesium* paucis refellere ita de *Holstenio* scribentem in *Vindiciis Honorii* p. 278. „ Hunc libellum a *Romanis* „ scriniis, ac praecipue a *Vaticano* Ar„ chivo nusquam prodiisse certissimum „ est. Si *Vaticana* monumenta, quo„ rum ipse accuratissimus Custos ex„ stitit... vel alia perantiqua Urbis ar„ chiva ipsimet notissima hunc diur„ ni codicem praesetulissent, ut majus „ robur, atque auctoritatem huic opu„ sculo largiretur, unde erutum fuis„ set, amicis suis, mihique omnium „ suorum discipulorum minimo com„ municasset. Insuper aliquis peran„ tiquus dicti codicis prototypus in „ nostris celebrioribus urbis scriniis ad„ huc adservatus studiosis viris exhi„ beretur. Verum quia ex exteris, „ non autem a *Romanis* descriptus est „ Archivis, parvam, ne dicam nul„ lam, promeretur fidem „. Non animadvertit scilicet *Marchesius*, quantam Ecclesiasticis monumentis cladem nova isthaec suae critices regula importaret. Quid enim fiet *Gelasiano*, & *Leoniano* Sacramentariis, quorum alterum uni *Gallico*, alterum uni *Veronensi* Codici debemus? quid *Lateranensi Stephani* III. Concilio, quod ex *Veronensi* item Codice *Cajetanus Cennius* vulgavit? quid codici *Carolino*, quem ex *Vindobonensi* Codice idem *Cennius* protulit? Num veluti suppositiria haec omnia respuemus, quod a *Romanis* scriniis absunt?

Caeterorum capitum, aut formularum vestigia nulla supersunt. Incipit deinde folium quintum ab hisce verbis.

Ordines praetendentes nulla ratione suscipiant, &c. quae videtur esse forma vel indiculum de officio Episcopi.

Sequuntur deinde ordine hic inscripta capita.

Formata quam accipit Episcopus. *Illis Presbyteris*, *Diaconibus*, &c.

Synodale, ut Episcopus alterius civitatis in alia Ecclesia possit incardinari.

Praeceptum de adunandis Ecclesiis. *Postquam hostilis &c.*

Petitio dedicationis oratorii. *Domino sancto & beatissimo*, &c.

Responsum oratorii dedicandi. *Ill. petitorii nobis insinuatione*.

Responsum de sperando sanctuaria. *Ill. sanctuaria beati*, &c.

De levandis sanctuariis. *Ill. in oratorio*.

De dando beneficia S. Angeli. *Ill. ut Beneficia*.

Responsum de dedicando oratorio intra Monasterium Monachorum. *Religiosis desideriis*.

De condendis reliquiis intra Monasterium. *Religiosis desideriis*, &c.

De recondendis reliquiis intra Episcopium. *Quoniam dilectio tua*.

Petitio Episcopi. *Ad laudem summi certum est pertinere*, &c.

hh 2 Re-

sunt? Mitto jam *Innocentii* III. epistolas, quarum bene multas in *Vaticanis* regestis desideratas ex MS. *Gallico* Libro *Baluzius* in lucem emisit, quamquam & hæ eadem illa de caussa *parvam*, *ne dicam nullam*, *promererentur fidem*. Ritualibus R. E. Libris insisto. Quid spectatius ordine *Romano* I. apud *Mabillonium* quaerendo? Is tamen ex *Sangallensi*, & *Colbertino* Codicibus promptus fuit. Octavus quidem ordo *Mabillonianus* in veterrimo *Vaticano* Codice repertus est; verum quum *Vaticanus* ille Liber *Palatinus* fuerit, ex *Germania Romam* delatus fuit, atque exteris Codicibus propterea adnumerandus. Et hos ergo ex *Marchesianae* critices regula flocci faciemus. Apage regulam, quæ tot pretiosissimis Sacræ vetustatis reliquiis *Gothica* quadam feritate vastationem infert. Sed bene est. Quod *Marchesium* latuit, nos certo scimus, *Holstenianum* diurnum ex *S. Crucis* Bibliotheca, quae dubio procul *Romana* est, prodiisse. Quare vel ipso *Marchesio* judice suam Diurno nostro stare auctoritatem nobilmetipsis gratulabimur. Quod si *Marchesius* urgeat, uti postea p. 282. satis indicat, non ex quocumque *Romano* scrinio, sed ex *Vaticanis*, & *Lateranensibus monumentis*, ut aliqua esset auctoritate, debuisse *Diurnum* depromi; quis non jure optimo irrideatur, si de tanta levitate, ne dicam, vanitate, refellenda laboret?

Responsum. *Basilicam, quam dilectio tua*, &c.
Item responsum. *Oblationem dilectionis tuae*, &c.
Episcopo de levandis sanctuariis. *Noverit fraternitas tua*, &c.
Item responsum. *Basilicam, quam dilectio*, &c.
Item responsum. *Ill. & Ill. in solo sibi concesso*, &c.
Item responsum. *Petitionem dilectionis tuae*, &c.
De altari dedicando. *Relationis tuae*, &c.
De recondendo corpore Sanctorum. *Ille filius noster*, &c.
Basilica, quae post incendium reparatur. *Basilicam, quam*, &c.
Basilica, quae post ruinam juxta ipsam alia constructa est. *Quoniam beati*, &c.
Petitio de dedicando Baptisterio. *Votiva solemnitas*. &c.
Responsum dedicandi Baptisterium. *Ille filius noster*, &c.
Item responsum. *Ille petitoria nobis*, &c.
Privilegium. *Quoniam semper sunt concedenda*, &c.
Praeceptum de commutando loco. *Quamquam rei commutatio*, &c.
Praeceptum auctoritatis de faciendis chartulis. *Quaecumque ad Ecclesiam*, &c.
Item aliud de facienda chartula. *Quamvis ea, quae legaliter*, &c.
Praeceptum de commutando mancipio. *Ille Abbas Monasterii*, &c.
Praeceptum de donando puero. *Nihil sibi subtrahit*, &c.
Praeceptum libertatis. *Domino credimus Deo nostro*, &c.
Episcopo de ordinando Presbytero. *Presbyter, qui Basilicae*, &c.
Item de ordinando Presbytero. *Filius ille noster postulavit*, &c.
Invitatorium ad Episcopum in natale Papae. *Dei nostri misericordia*, &c.
Excusatoria. *Scripta fraternitatis tuae*, &c.
Excusatoria, quando Episcopus infirmatur. *Et natalis nostri*, &c.
De usu pallii. *Si pastores ovium*, &c.
Item aliud. *Officium Sacerdotis adsumere*, &c.
Item aliud. *Pallii usum, quem ad sacerdotalis*, &c.
Item aliud Episcopis Siciliae. *Apostolicae sedis benevolentia*, &c.
Tractoria. *Ecclesiasticae causae non recepit*, &c.
Item Tractoria. *Praesentium latores pro sua devotione*, &c.
Praeceptum eunte Ordinatore in patrimonio. *Salubri providentia*, &c.
Item aliud eunte Rectore in patrimonio. *Quoniam in ordinando*, &c.

Colo-

Colonis & familiae massarum, sive fundorum, in provincia illa constitutae. *Ad sollicitudinem vot illius sedis nostrae*, &c.
Praeceptum commendatitium eunte Rectore in patrimonio, ad Judicem Provinciae. *Qui in actione positus*, &c.
Item ad Patricium. *Qui illos protegit*, &c.
Item ad Episcopos. *Illi Notario sanctae nostrae Ecclesiae*, &c.
De ordinatione Pontificis. *Psallunt secundum consuetudinem*, &c.
De electione Pontificis ad Principem. *Cum non sine divinae*, &c.
Nuntius ad Exarchum de transitu. Superscriptio. *Domino excellentissimo. Novit humanis rebus*, &c.
Judicibus Ravennae. Superscriptio. *Domino eminentissimo. Si beneficia*, &c.
Ad Apocrisiarium Ravennae. Superscriptio; *Dilectissimo fratri .... Dudum obitum*, &c.
Praeceptum de concedendo Monasterio. *Convenit Apostolico*, &c.
Item aliud. *Semper in religiosis*, &c.
Praeceptum de concedendo Xenodochio. *Petentium desideriis*, &c.
Item aliud. *Qui in commissis sibi*, &c.
Praeceptum de Praepositatu. *Quantum nos fidelium*, &c.
Praeceptum, quando fiet absens Subregionarius, ac Regionarius: *Qui in commissis*, &c.
Praeceptum, quando laicus tonsuratur, & fit Regionarius. *Quos bonae vitae*. &c.
Praeceptum de concedendo puero in Monasterio. *Nihil credimus minui*, &c.
Praeceptum de concedendo puero. *Exemplo pastoralis benignit*. &c.
Promissio fidei Episcopi. *In nomine Domini*, &c. *Promitto*, &c. *Ego*, &c.
Cautio Episcopi. *In nomine Domini Dei salvatoris nostri*, &c.
Indiculum Episcopi. *In nomine Domini*. *Imperante*, &c.
Indiculum Episcopi de Langobardia. *In nomine Domini*, &c.
Privilegium Monasterii in alia provincia constituti. *Si semper sunt*, &c.
Decretale, quod legit Diaconus, quando Episcopus discutitur. *Destitutis*, &c.
Item aliud, quod legit Diaconus. *Electio*, *in qua*, &c.
Item aliud ejusdem. *Desideria venerandorum canonum*, &c.
Praeceptum aliud de concedendo puero. *Credimus ad augmentum*, &c.

De-

Decretum Pontificis. *Inter caetera, quae summae divinitatis*, &c.
Indiculum Pontificis. *Ille misericordia Dei Diaconus & electus*, &c.

Sub hoc capite continentur alia duo sine titulo.

Primum contiuet professionem fidei. *Ille Episcopus sanctae Catholicae*, &c.
Ad hoc Apostolicae sedis officium, dilectissimi filii, &c.
Alterum continet sermonem, sive alloquium. *Ille Episcopus sanctae Catholicae*, &c.
Hodierni diei festiva jucunditas invitat nos, dilectissimi, &c.
Diversa privilegia Apostolicae auctoritatis. *Ille Episcopus servus servorum*, &c.
Privilegium Monasterii. *Creditae speculationis impellimur*, &c.
Privilegium. *Spiritalium praemiorum munificentia*, &c.
Privilegium. *Cum magna nobis solicitudine insistit cura*, &c.
Privilegium. *Convenit Apostolico moderamini*, &c.
Item Privilegium. *Tanto plus Ecclesiasticae res*, &c.
Aliud Privilegium. *Divina nos saluberrima praecepta*, &c.
Privilegium. *Cum piae desiderium voluntatis*, &c.
Prologum judicatum Privilegii. *Dum pro exequendis justitiae*, &c.
Privilegium de Diaconiis. *Dum pro adipiscendis*, &c.
Privilegium. *Supernae miserationis respectu*, &c.
Privilegium. *Summam gerentes solicitudinem*, &c.
Privilegium confirmationis. *Quaeque intuitu pietatis gerimus*, &c.
Privilegium. *Cum exarandis Dei laudibus*, &c. usque ad ea verba, *cum propriis congregationibus, quae regulariter in Psalmis.*
Caetera desunt; nihil autem praeter ultimum illud folium deesse videtur.

In codice nostro MS. sic legitur.

Incipit superscriptio ad Principem. *Domino piissimo*, &c.
Superscriptio ad Augustam. *Dominae piissimae filiae*, &c.
Superscriptio ad Patritium. *Domino excellentissimo*, &c.
Subscriptio ad Comitem Imperialis obsequii, & Exarchum. *Incolumem excellentiam*, &c.

Super-

Item responsum. *Basilicam, quam dilectio tua*, &c.
Item responsum. *Ill. in Ill. solo sibi concesso*, &c.
Item responsum. *Petitionem dilectionis tuae*, &c.
De altari dedicando. *Relationis tuae*, &c.
De recondendo corpore Sanctorum. *Ille filius noster Ill.* &c.
Basilica, quae post incendium reparatur. *Basilicam, quam in castro Ill.* &c.
Basilica, quae post ruinam juxta ipsam constructa est. *Quoniam beati Ill.* &c.
Petitio de dedicando Baptisterio. *Votiva solemnitas animorum exigit*, &c.
Responsum dedicandi Baptisterii. *Filius noster in fundo Ill.* &c.
Item responsum. *Petitoria Ill. nobis suggessit insinuatione*, &c.
Privilegium. *Quoniam semper sunt*, &c.
Praeceptio de sancto mutando loco. *Quamquam rei commutatio*, &c.
Praeceptum auctoritatis de faciendis chartulis. *Quaecumque ad Ecclesiasticarum rerum locationes*, &c.
Item aliud de faciendis chartulis. *Quamvis ea, quae legaliter geruntur*, &c.
Praeceptum de commutando mancipio. *Constat strenuitatem tuam*, &c.
Item aliud de commutando mancipio. *Abbas Monasterii Ill.* &c.
Praeceptum de donando puero. *Nihil sibi subtrahit*, &c.
Item praeceptum de concedendo puero. *Exemplo pastoralis benignitatis*, &c.
Item praeceptum de concedendo puero. *Credimus ad augmentum*, &c.
Praeceptum libertatis. *Domino credimus Deo nostro*, &c.
Episcopo de ordinando Presbytero. *Presbyter, qui Basilicae*, &c.
De ordinando Presbytero. *Filius noster Ill. postulavit*, &c.
Invitatoria ad Episcopum in natali Papae. *Dei nostri misericordia favente*, &c.
Excusatoria. *Scripta fraternitatis tuae*, &c.
Excusatoria, quando Episcopus infirmatur. *Et natalis nostri festivitas*, &c.
De Usu pallii. *Si pastores ovium*, &c.
Item aliud. *Officium Sacerdotis adsumere*, &c.
Item aliud. *Pallii usum, quem*, &c.

Item

Item aliud Episcopis Siciliae. *Apostolicae sedis benevolentia*, &c.
Tractoria. *Ecclesiasticae causae*, &c.
Item Tractoria. *Praesentium latores*, &c.
Praeceptum eunte Ordinatore in patrimonium. *Salubri providentia*, &c.
Item aliud fundi Rectori. *Quoniam in ordinando*, &c.
Colonis & familiae massarum, sive fundorum, in provincia constitutae. *Ad solicitudinem vos Ill.* &c.
Praeceptum ad commendationem euntis Rectoris in patrimonium, ad Judicem provinciae. *Qui in actione positus*, &c.
Ad Patricium provinciae. *Qui illa protegit*, &c.
Item ad Episcopos. *Notario Ill. sanctae nostrae Ecclesiae*, &c.
De ordinatione Pontificis. *Psallunt secundum consuetudinem*, &c.
De electione Pontificis ad Principem. *Cum non sine divinae misericordiae nutu*, &c.
Nuntius ad Exarchum de transitu Pontificis. Superscriptio. *Domino excellentissimo. Quanquam non sine gravi gemitu*, &c.
De electione Pontificis ad Exarchum. Superscriptio. *Domino excellentissimo. Novis humanis rebus*, &c.
Ad Archiepiscopum Ravennae. Superscriptio. *Domino sanctissimo. Inter caetera, quae summae divinitatis consilio*, &c.
Judicibus Ravennae. Superscriptio. *Domino excellentissimo. Si benefacta*, &c.
Ad Apocrisiarium Ravennae. Superscriptio. *Dilectissimo fratri. Dudum obitum*, &c.
Incipit decretum de electione Pontificis. *Inter caetera, quae summae divinitatis*, &c.
Indiculum Pontificis. *In nomine Domini Dei Salvatoris nostri*, &c.
Item alia professio fidei. *Ill. Episcopus: Hoc Apostolicae sedis officium*, &c.
Item alia. *Ill. Episcopus. Hodiernae diei festiva jocunditas*, &c.
Promissio fidei Episcopi. *In nomine Domini*, &c. *promitto ego Ill. Episcopus*, &c.
Cautio Episcopi. *In nomine Domini*, &c. *promitto ego Ill. Episcopus*, &c.
Indiculum Episcopi de Langobardia. *In nomine Domini*, &c. *promitto ego Ill. Episcopus*, &c.

Diverſa privilegia Apoſtolicae auctoritatis. *Si quis autem, quod non optamus*, &c.

Privilegium Monaſterii. *Creditæ ſpeculationis impellimur cura*, &c.

Item privilegium. *Spiritualium praemiorum munificentiam*, &c.

Item privilegium. *Cum magna orbis ſolicitudine*, &c.

Item privilegium. *Convenit Apoſtolico moderamini*, &c.

Item privilegium. *Tanto plus Eccleſiaſticae res*, &c.

Item privilegium. *Divina nos, ac ſaluberrima praecepta*, &c.

Item privilegium. *Cum piæ deſiderium voluntatis*, &c.

Prologus in Judicatum. *Cum pro exequendis juſtitiae*, &c.

Privilegium. *Convenit Apoſtolico moderamini*, &c.

Item aliud. *Semper religioſis*, &c.

Privilegium Monaſterii in alia provincia. *Si ſemper ſunt concedenda*, &c.

Praeceptum de concedendo Xenodochio. *Petentium deſideriis*, &c.

Item aliud. *Qui in commiſſis ſibi*, &c.

Praeceptum de Præpoſitura. *Quantum nobis fidelium*, &c.

Praeceptum, quando Clericus fiet abſens. *Qui in commiſſis ſinceriter*, &c.

Praeceptum, quando laicus tonſuratur, & fit Regionarius. *Quos bonae vitae opinio*, &c.

Praeceptum de concedendo puero in Monaſterio. *Nihil credimus minui*, &c.

Privilegium Diaconias. *Dum pro adipiſcendis*, &c.

Item privilegium. *Supernae miſerationis reſpectu*, &c.

Item privilegium. *Summam gerentes ſolicitudinem*, &c.

Privilegium firmationis loci. *Quaecumque intuitu pietatis*, &c.

Privilegium, quando ſuo proprio loco conceditur. *Dum magna nobis cura*, &c.

Privilegium ad confirmationem Monaſterii. *Deſiderium, quod ad religioſum*, &c.

Privilegium, quando loca, quae ablata ſunt a Monaſterio, in uſus priſtinos reſtituuntur. *Divinae praeceptiones monent*, &c.

Securitas. *Juſtitiae conſentaneum*, &c.

Securitas. *Conſtat magnitudini*, &c.

Epiſtola ad Epiſcopum adhortandum. *Miratur nimis*, &c.

Epiſtola conſolatoria. *Apoſtolici ſermonis ſumentes principium*, &c.

Epiſto-

Epiſtola vocatoria. *Dilectiſſimis fratribus*.

Si tanta eſt, quanta hic exhibetur, utriuſque exemplaris diſcrepantia, ſi tanta etiam utriuſque propria perturbatio, fuit, opinor, neceſſe, ex ea confuſione evadere, & naturam ſequi ducem, quae & ſingulis titulis ordinem tribuit, & ad quae capita ſint quique revocandi, praemonſtrat: idque praeſtitimus, niſi fallor, probabiliter, capitibus ſeptem, quae expoſita ſunt, complexi.

Ea porro confuſio nihil detrahit de pretio libri, quandoquidem antiquae omnes fere collectiones ejuſmodi rerum hoc vitio laborant. *Marculphi* formulæ vix habent quidquam ordinis, vix codices Canonum, ſive qui Eccleſiae univerſae vulgo dicuntur, ſive qui Romanae. In eo certe, qui nuper editus eſt, (1) & pro antiquiſſimo ſuppoſitus, nullus fere eſt ordo temporis, non magnus rerum delectus, indocta nonnumquam titulorum ratio, ut videatur merito, quod ait Editor, pag. 670. 11. tom. *Rudior imperiti conſarcinatoris opera*.

Hactenus *Garnerius* praefabatur a. 1679. Vide P. III.

(1) A *Queſnello* ſcilicet *T.* II. *oper.* S. LEONIS *M.*, de quo vide *Ballerinios* in nova eorumdem operum editione.

P A R S II.

De HOLSTENIANA *Libri Diurni Editione*.

I. Udivimus dicentem *Garnerium*, se primum A. MDCLXXX. in lucem huncce libellum producere; neque ea vana quaedam fuit hominis sibi praeter veritatem plaudentis gloriatio. Ignoravit enim ille HOLSTENIANAM, quae diligentissima severitate suppressa fuerat, editionem. Atque hujus editionis historiam plures postea adtigerunt; sed multa sive monumentorum inopia, sive imprudenti amore brevitatis reticuerunt, aut etiam in graves errores prolapsi sunt. Eam ergo retexamus.

II. Exstabat *Romae* vetustus libri Diurni membraneus Codex in 8. venerandae cujusdam antiquitatis: octingentorum annorum *Mabillonius* vocat. *Petrus de Marca Lib. I. de Conc. cap. IX.* §. 7., atque *Antonius Arnaldus* in venenato illo Libro, qui a. MDCLXVI. *Monasterii* prodiisse fertur, inscripto: *Recueil de diverses Pieces concernant les Censures de la faculté de* Paris *pag.* 71. codicem hunc Bibliothecae *Vaticanae* falso adscripserunt. Erat is Codex *Cisterciensium* Monachorum, qui ad *S. Crucis in Hierusalem* Bibliothecam etiamnum servant, aliis quoque MSS. Libris (vide sis *Bonae* Cardinalis Epistolas *pag.* 212. & 365.) commendabilem. Praeerat Monasterio Abbas doctissimus, qui *Ferdinandi Ughellii* praeceptor fuerat, *Hilarion* (*Schoepfflino Hilarius*) *Rancatus*. Vidisse apud hunc Diurni Codicem *Leonem Allatium* scribit *Caveus*, quem errantem cum *Joh. Alberto Fabricio Bibl Med. & inf. Latin. T. II.* p. 39. sequutus & ego sum in *Bibliotheca historiae litterariae* Pisauri edita *T. I. P. II. p.* 526. Qui vidit, magnus ille Librorum helluo fuit *Lucas Holstenius*. Studio igitur incensus exscribendi Libri, cujus pretium nemo erat, qui penitius nosset, a *Rancato* petiit, ut sibi praestantissimum Codicem utendum ad brevissimum temporis spatium daret. *Rancatus* nonnihil repugnans tandem se amici doctissimi precibus dedidit: *Holstenius* autem librum, ut *Mabillonius*, aliique passim narrant, una nocte describendum curavit.

III. Tunc

III. Tunc enimvero de libro illustrando, edendoque cogitare is coepit. Inaudierat autem alterum magnae antiquitatis exemplum *Lutetiae Parisiorum* in *Claromontano* Collegio apud Cl. *Sirmondum* exstare. Cardinalis igitur *Francisci Barberinii* auctoritate, & litteris effecit a. MDCXLVI, ut *Sirmondus Claromontanum* Codicem ad Urbem mitteret. Constant haec ex ipsius *Sirmondi* litteris, quae etiam *Holstenium Parisios* illum Codicem remisisse nos docent. Adi sis *Sirmondianorum* operum Tomum IV. *Paris. edit. p. 685. seq. &* 701. *Sirmondiano* tamen Codice usus *Holstenius* non est, *Romano*, quem vel altero puriorem habuit, vel ad amoliendas apud *Romanos* censores editionis, quam animo conceperat, difficultates opportuniorem habuit, contentus.

IV. Ac reapse opus non multo post praelo commisit. Apud *Cajetanum Marinium* mihi longe amicissimum, atque eruditissimum Vaticani Cartophylacii praefectum, cujus in me benevolentiam, atque in optimarum disciplinarum cultores studium numquam satis praedicabo, impressum vidi *Vaticanum Holsteniani* operis exemplum in 8. nemini, quod sciam, hactenus notum. Unus titulus editus non est, sed *Holstenii* ipsius manu adscriptus. Illum reddo: *Diurnus Pontificum, sive vetus Formularium, quo S. Ro. Ecclesia ante annos* M. *utebatur. Lucas Holstenius edidit cum Notis. Romae typis Lud. Griniani MDCL.* 8. Duo porro hinc discimus, de quibus ne γϱυ quidem apud eos, qui de Diurno Libro egerunt. Alterum est, editionem jam a. MDCL. adornatam fuisse: alterum, non debuisse tamen sine Auctoris notis opus prodire. Notae quidem absunt; sed illas vir oppido doctus qua erat exquisitissima eruditione parabat; magnamque illarum partem in tumultuarias schedas retulerat, opportuniore mox tempore ordinatius componendam, augendam, elimandam. Exstant nunc illae autographa *Holstenii* manu in opulentissima litteraria gaza, quam Principis Eminentissimi *Francisci Xaverii de Zelada* S. R. E. Bibliothecarii aedes ostentant; earum vero apographum, quem antea appellavi, *Marinius* meus servat. Quare nobis *Johanne* Card. *Bona* licet esse aliquanto felicioribus; ille enim, uti mox videbimus, post *Holstenii* obitum, quas promiserat, notas *nullibi* inventas esse testatus est; nos vero earum si non perfectionem, at conatum tamen, atque adumbrationem habemus.

V. Cur

V. Cur porro notas suas *Holstenius* adeo non perfecerit, ut omnem earum cogitationem abjecisse videatur, caussa difficultates fuere, in quas operis editionem *Romae* incurrere animadvertebat. Benignioris interea aliquid spei videretur optimo viro adfulsisse, si titulum, quo *Holstenianus* liber nunc vulgatior factus, praenotatur, editis jam foliis a Typographo adponi ipse editor curasset. Est is hujusmodi: *Liber diurnus Romanorum Pontificum ex antiquissimo Codice* MS. *nunc primum in lucem editus Romae typis Josephi Vannacci* (*Josiam Vannacejum Schoepflinus* perperam vocat) MDCLVIII (non MDCLX, quod ex *Hoffmanno* legitur in *Davidis Clement. Bibliotheca curiosa T. IX. p. 65.* & ex *Tentzelio* apud *Fabricium* in laudata Bibliotheca *Med. & inf. Latinit.*) Ad librum quod adtinet, praeter monitum, de quo in notis, textus iisdem omnino foliis constat, quibus exemplum a. MDCL. jam editum, ad paginam 224. Hinc vero ad paginam 231. quae hujus exempli extrema est, quum 232. primum claudat, magnum discrimen inter utrumque exemplum intercedit, nec sine duobus, iisque insignibus erratis, quorum alterum typographo verti non difficile potest, alterum, cui tribuam, non satis compertum habeo. Nam quum littera P. notari postremus (utar *Baluzii* verbo) octernio debuisset, quemadmodum in primo illo a. MDCL. exemplo, typorum vitio littera O iteratur. Praeterea caput CVII, in quo *Privilegium ad confirmationem monasterii*, CVIII. inscribitur, uti & CIX. quod CVIII. praenotandum erat. Contra in primo a. MDCL. impresso Codice capitis CVIII. titulus vitiose numerum CVII. exhibet; caput autem CIX. privilegium in exemplo a. MDCLVIII. penitus praetermissum suppeditat, idque ex MS. Codice, quem qui *Holstenianam* editionem ob oculos non habuit *Mabillonius*, quum consuluisset, illud inter *Garneriani* diurni supplementa vulgavit. Igitur non dubitandum, quin in a. MDCLVIII. exemplo extremus octernio postea ad antiquiora edita operis folia adcesserit: quonam vero id consilio, & an ab *Holstenio* ipso factum sit, in tertia hujus dissertationis parte opportunius aperiam.

VI. Utrobique autem (quod scire e legentium re est) sub initium idem capitum συλλαβος praefigitur, MS. quidem Codicis verbis expressus, sed alio, quam qui in illo nullus fere servatus fuerat, ordine ab *Holstenio* dispositus. Dabo heic illum cum *Garnerianae* editionis ordine collatum. *Hol-*

Holstenlani Diurni Index	*Garner. Diurni Index*
I. INDICVLVS EPISTOLAE FACIENDAE,	I.
in quo variae superscriptiones, & subscriptiones ad Principem, Augustam, Patricium, Comitem, Consulem, Patriarcham, Episcopum, & alios.	
DE ORDINATIONE PONTIFICIS.	
II. *Nuntius ad Exarchum de transitu Pontificis.*	II. 1.
III. *De electione Pontificis ad Principem.*	II. 3.
IV. *De electione ad Exarchum.*	II. 4.
V. *Ad Archiepiscopum Ravennae*	II. 5.
VI. *Ad Judices Ravennae.*	II. 6.
VII. *Ad apocrisiarium Ravennae.*	II. 7.
VIII. *Ad diversos episcopos.*	*omittit*
IX. *Decretum electionis Pontificis.*	II. 2.
X. *Indiculus Pontificis electi.*	II. 9. (a)
XI. *Professio fidei electi.*	II. 9. (b)
XII. *Allocutio plebis.*	II. 9. (c)
DE ELECTIONE, POSTVLATIONE, *& consecratione episcoporum.*	
XIII. *Decretum de electo episcopo, quod legit Notarius regionarius.*	III. 1.
XIV. *Decretale, quod legit Diaconus designato episcopo.*	III. 3.
XV. *Item aliud.*	III. 4
XVI. *Item aliud.*	III. 5.
XVII. *Decretale, quando episcopus discutitur, quod legit Diaconus.*	*omittit*

Holsteniani Diurni Index	*Garner. Diurni*
XVIII. *Item aliud, quod legit Diaconus.*	*omittit*
XIX. *Item aliud ejusdem.*	*omittit*
XX. *Promissio fidei episcopi.*	III. 6.
XXI. *Cautio episcopi.*	III. 7.
XXII. *Indiculus episcopi.*	III. 8. (a)
XXIII. *Indiculus episcopi de Langobardia.*	III. 8. (b)
XXIV. *Synodale, quod accipit episcopus.*	III. 9.
XXV. *Formata, quam accipit Episcopus.*	III. 10.
XXVI. *Synodale, ut episcopus alterius civitatis in alia ecclesia possit incardinari.*	III. 4.
XXVII. *Praeceptum de visitanda ecclesia destituta episcopo.*	*omittit*
XXVIII. *Item clero, ordini, & plebi, de quo supra.*	*omittit*
XXIX. *De adunandis ecclesiis.*	III. 12.
XXX. *De usu pallii.*	IV. 1.
XXXI. *Item aliud.*	IV. 2.
XXXII. *Item aliud.*	IV. 3.
XXXIII. *Item aliud episcopis Siciliae.*	IV. 4.

DE OFFICIO ET FVNCTIONIBVS

episcoporum.

XXXIV. *Petitio dedicationis basilicae.*	V. 3.
XXXV. *Petitio episcopi de dedicando basilicam.*	V. 11.
XXXVI. *Responsum dedicandae ecclesiae.*	*omittit*
XXXVII. *Item responsum.*	*omittit*
XXXVIII. *Item responsum.*	V. 12.
XXXIX. *Item responsum.*	V. 14.
XL. *De recondendo corpore sanctorum.*	V. 16.
XLI. *Basilica, quae post incendium reparatur.*	V. 17.

XLII.

Holsteniani Diurni Index — *Garner. Diurni Index*

PRAECEPTA DIVERSA
DE LOCIS SACRIS
& officiis ecclesiasticis.

DE PATRIMONIIS ECCLESIAE.

LXXXI. *Item*

Holstenianl Diurni Index	*Garner.Diurni Index*
LXXXI. *Item aliud de facienda chartula.*	VI. 12.
LXXXII. *Praeceptum de commutando mancipio.*	VI. 14.
LXXXIII. *Item rectori de commutando mancipio.*	VI. 15:
LXXXIV. *Praeceptum de donando puero.*	VI. 16.
LXXXV. *Praeceptum de concedendo puero in monasterio.*	VII. 16.
LXXXVI. *Praeceptum de concedendo puero.*	VI. 17.
LXXXVII. *Praeceptum aliud de concedendo puero.*	VI. 18.
LXXXVIII. *Praeceptum libertatis.*	VI. 21.
LXXXIX. *Securitas.*	VI. 19.
XC. *Securitas.*	VI. 20.

DIVERSA PRIVILEGIA APOSTOLICAE

auctoritatis

XCI. *Privilegium monasterii.*	VII. 1.
XCII. *Privilegium monasterii in alia provincia constituti.*	VII. 12.
XCIII. *Privilegium monasterii.*	*omittit*
XCIV. *Privilegium monasterii.*	VII. 3.
XCV. *Privilegium.*	VII. 4.
XCVI. *Privilegium.*	VII. 5.
XCVII. *Privilegium.*	VII. 6.
XCVIII. *Item privilegium.*	VII. 7.
XCIX. *Aliud privilegium.*	VII. 8.
C. *Privilegium.*	VII. 9.
CI. *Prologus.*	VII. ante 1
CII. *Privilegium de diaconiis.*	VII. 17.
CIII. *Privilegium.*	VII. 18.
CIV. *Privilegium.*	VII. 19.

Holsteniani Diurni Index	*Garner. Diurni Index*
CV. *Privilegium confirmationis loci.*	VII. 20.
CVI. *Privilegium, quando suo proprio loco conceditur.*	VII. 25.
CVII. *Privilegium ad confirmationem monasterii.*	VII. 22.
CVIII. *Privilegium, quando loca, quae ablata sunt, suo monasterio in usu pristino restituuntur.*	VII. 23.
CIX. *Privilegium.*	omit.; sed etiam omit. HOLSTEN. in exemplo an. MDCLVIII.

EXPLICIT INDEX CAPITVM.

VII. Quoniam vero *Holsteniani* Diurni ordinem cum *Garneriano* contendi, antequam progredior, non abs re erit, capitum, quae in utroque continentur, prima verba (additis quoque, ubi eadem in pluribus capitibus occurrant, extremis) alphabeti serie exhibere: Sic enim & quae apud alterutrum desiderantur, internoscere, & alterum cum altero variarum lectionum expiscandarum caussa si libuerit, conferre facilius erit.

	HOLSTEN.	GARNER.
Ad augmentum	34.	V. 3.
Ad laudem Apostolatus	13.	III. 1.
Ad laudem summi	35.	V. 11.
Ad sollicitudinem	75.	VI. 5.
Apostolicae sedis	33.	IV. 4.
Apostolico sermone	62.	III. 17.
Basilicam, quam dilectio tua in honorem Sancti	36.	*omittit*
Basilicam, quam dilectio tua in honore Beatorum	38.	V. 12.
Basilicam, quam in castro	41.	V. 17.
Constat nos magnitudini vestrae	90.	VI. 20.

Con-

Obla-

Re-

	HOLSTEN.	GARNER.
Relationis tuae	52.	V. 15.
Religionis desideriis .:.. quidquid offerri constiterit	44.	V. 8.
Religionis desideriis ... cum reverentia collocabis	46.	V. 9.
Salubri providentia	73.	VI. 3.
Scripta Fraternitatis tuae	59.	III. 14.
Semper Religiosis	67.	VII. 11.
Si beneficia	6.	II. 6.
Si Pastores	30.	IV. 1.
Si semper sunt	92.	VII. 12.
Spiritalium praemiorum	95.	VII. 4.
Subscriptio de constituto	1.	I. 12.
Summam gerentes	104.	VII. 19.
Supernae miserationis	105.	VII. 18.
Superscriptio ad Archiepisc. Ravennae	1.	I. 9.
Augustam	1.	I. 2.
Comitem	1.	I. 4.
Consulem	1.	I. 5.
Episcopum	1.	I. 10.
Episcopum forensem	1.	I. 8.
Patriarcham	1.	I. 7.
Patricium	1.	I. 3.
Presbyterum &c.	1.	I. 11.
Principem	1.	I. 1.
Regem	1.	I. 6.
Tanto plus Ecclesiasticae res	98.	VII. 7.
Vestri antistitis obitum	28.	*omitt.*
Votiva solemnitas	53.	V. 19.

VIII. Age jam ad *Holstenianae* editionis historiam revertamur. Spes divulgandi operis, in quam vir optimus adductus fuerat, extenuari in dies coepit, ac ferme evanescere. Praesides moram interponebant; *Holstenium* tamen aequiora exspectare

ctare tempora jubentes. Accidit autem, ut *Petrus de Marca* A. MDCLX. Kalendis Januariis ad *Holstenium* scriberet, se in ea cogitatione versari, ut peculiarem *de exemptionibus Monachorum* tractatum elucubrari adgrederetur. *Holstenius* porro, qua erat ad juvandos litteratorum virorum labores facili voluntate, *ad eum rescribens sequentibus Kalendis Martiis*, inquit *Baluzius* in notis *ad lib.* 1. *de Concord. cap.* 9. *num.* 7., *simul misit: duo priora folia, itemque postremum libri diurni, quod in illis exstarent antiquae formulae privilegiorum monasteriis concessorum a Pontificibus Romanis. Haec tria folia, seu potius ooterniones*, pergit *Baluzius*, *si novo vocabulo uti licet, ego communicavi cum* R.P. Philippo Labbaeo, *qui ea per satis longum temporis spatium retinuit. Interim excessit e vivis* Holstenius *initio anni sequentis* (IV. nonas Februarii, adstantibus morienti amico Clariss. *Bollandianis Henschenio*, & *Papebrochio*). *Et mox* Coelius Piccolominaeus, *Apostolicae tum sedis Nuntius in* Gallia, *occultans haud dubie consilium suum, uti postea patuit, ea folia recuperavit e manibus Illustriss. Archiepiscopi* (de Marca), *neque illa umquam ei restituit. Post mortem itaque* Holstenii, *quum recuperata essent folia illa, quum certum jam esset, nihil ex illa editione extra vagari, vel alibi exstare, quam* Romae, *libri diurni editio omnino suppressa est*. Non ergo suppressus fuerat liber a. MDCLX, ut *Schoepflino* incaute excidit, etsi non exire permissus: nec sane *Holstenius*, si *Romanorum* fidei Quaesitorum auctoritate suppressus jam tum fuisset, de tribus illis foliis ad *Petrum de Marca* mittendis umquam cogitasset. Quod idem de quibusdam ad Rom. Pontificis electionem, ab eoque editam fidei professionem pertinentibus formulis ab *Holstenio* cum *Henschenio* communicatis, & a *Papebrochio* in *Conatu* ad *Catal.* Rom. Pontif. evulgatis dictum volo. Recolantur, quae contra *Tentzelium* ad *Garnerii* Praefationem supra adnotavi. Immo *Holstenii* diurnum ne suppressum quidem nisi a. MDCLXII. fuisse conjicerem.

IX Sed antequam meae hujus conjectationis momenta profero, caussa cur *Romani* Praesides tanta cura opus suppresserint, aperienda est. *Suppressionem illam*, inquit heterodoxus Fabricius *loc. cit.*, *a Curialibus Magistris, & Inquisitoribus factam Romanis, utpote non modo tamquam injustam, & cognitioni Antiquitatis Ecclesiasticae inopportunam, sed contumeliosam quo-*

que in Pontificem, *&* *Ecclesiam Romanam*, *variis Epistolarum locis exagitat Launojus*, effraeni quadam impudentia, dignus propterea quem non solum *Tentzelius* T. 1. *Exercit. select. p.* 353. summis laudibus efferret, sed etiam *Antonius Reiserus testem*, *&* *confessorem veritatis Evangelico-Catholicae* (*Lutheranae* scilicet) nobis objiceret, edito ad id *Amstelodami* libro A. MDCLXXXV. Neque *Hoffmannus*, de quo infra, ea *Launoii* loca praetermisit, quasi vero eorum pudere nos debeat, quae hypercriticus ille plenus inconsideratissimae, & dementissimae audaciae reprehendit. *Romanam* enimvero *Holsteniani* Diurni suppressionem ut liberius hi, aliique in invidiam adducerent, varias ejus rationes commenti sunt. *Baluzius* in notis ad *Ant. Augustini* tractatum *de emendatione Gratiani p.* 335. suspicabatur, eam jussam a *Romanis* fuisse, *quia in initio nimium multa circa electionem Romani Pontificis tribuuntur Imperatori*, *&* *Exarchae apud Ravennam commoranti*. Alii alias pro suo quisque ingenio, & studio caussas excogitarunt. Verum unam fuisse caussam, quae in secunda fidei professione de *Honorio* leguntur, tam certum mihi est, quam quod certissimum. Quum praestantissimus ille *Holstenius*, quem *Vaticana* Bibliotheca sibi Custodem praefuisse numquam non gloriabitur, supremum diem obiisset, insignis ejus patronus, atque heres *Franciscus* Cardinalis *Barberinius* libri evulgationem urgebat. Itaque *Johanni Bonae* tunc Congregationis *S. Bernardi* Abbati generali, & *Romanarum* Congregationum cum Indicis, tum sancti Officii Consultori spectatissimo traditus liber est, ut de eo judicium ferret. Tulit autem his verbis, quae ipsemet exemplo secum communicato (idem illud est, quod apud egregium amicum meum *Marinium* me inspexisse antea memoravi) in paginula *Holstenianum* titulum sequente adscripsit,,. Post *Lucae Holstenii* mor-
,, tem Notae, quas promisit, nullibi inventae sunt. Et cum
,, fo. 59. in Professione fidei electi Pont. Num. XI. damnetur
,, *Honorius* Papa, ideo ,, *quia pravis haereticorum assertionibus fomentum impendit*; *si verba delineata sint vere in Autographo*, *nec ex notis apparere possit*, *quomodo huic vulneri medelam afferat*, *praestat non divulgari opus*. Et mirabimur, de consilio, quod vir tanta apud *Alexandrum* VII. *Romanosque proceres existimatione*, quanta tunc ob insignem doctrinam, pietatemque *Bona* fruebatur, in re tam gravi dederat, factum fuis-

fuisse, ut in *Vaticanum* nescio quod conclave, veluti in honestissimum carcerem, omnia *Holstenianae* editionis exempla conjicerentur? Praestat tamen *Bonae* suffragium alterius viri summi sententia confirmare. Is est *Jacobus Sirmondus*, quanta Deus bone! doctrina, quanto judicio scriptor! En autem quid ille ad ipsum *Holstenium* hac de re perscripserit in epistola inter editas ejus epistolas frustra quaerenda „ de *Honorii* „ etiam defensione recte, opinor, judicasti, eam optimam „ videri, quam ex *Maximo*, & *Anastasio* didicimus. At mi- „ hi hac in re non tam insolens videri solet, *Graecos Mono-* „ *thelitas Honorium* in erroris sui trahere invidiam; quam mi- „ randum, *Romanos* olim ipsos in Electi Pontificis professione „ cum haeretici dogmatis auctoribus *Sergio*, *Pyrrho*, *Paullo*, „ & *Petro Constantinopolitanis* VNA ETIAM HONORII NO- „ MEN INFAMASSE, quod primus eorum assertionibus fomen- „ tum impendisset: sic enim se habent verba illius professio- „ nis, quam quum inter veteres Ecclesiae *Romanae* formulas, „ quae in manus meas venerunt (Diurnum heic *Sirmondus* de- „ signat) offendissem, AB ILLARVM EDITIONE, cujus spem „ D. Cardinali S. *Susannae* (*Scipioni Cobellutio*) feceram, „ HAEC VNA ME POTISSIMVM CAVSSA DETERRVIT„. Qui non horum duumvirum judicio stare malit, quam *Launoii*, suorumque adsectarum obtrectationibus, nae is sit hominum imprudentissimus. Nunc equidem quum Liber jam semel, iterumque prodierit, & quam *Bona* optabat, *Honoriano* vulneri medelam, ut *Marchesium*, *Corgnium*, *Bartholum*, aliosque mittam, *Garnerius* editor adtulerit, aliter nobis sentire licet. Tunc autem re integra, neque *Honorii* caussa satis discussa, alteri consilio, quam quod captum fuit, locus non erat.

X. Suppressionem Diurni ad annum MDCLXII. superius referendam esse indicavi, nullo meae hujus conjecturae argumento proposito. Illud nunc dabo, nec fortassis leve. *Franciscus Combefisius* Ordinis *Praedicatorum* A. MDCXLVIII. duos *Graeco-Latinae Patrum Bibliothecae novi auctarii* tomos vulgaverat; secundo autem quum historiam *Monothelitarum* haeresis, ac sextae in eos Synodi praemisisset, in ea locum ex MS. Libro Diurno de *Honorio* recitaverat, paullo aliter, quam qui in *Cisterciensium* Codice legebatur. Incredibile enimvero est, nihil nisi a. MDCLXII. de *Combefisii Auctario*, ac varia in eo

loci illius lectione *Romae* suboluisse. Nec tamen ante illum annum *Romanos* de Codicis, quo *Combefisius* se usum dixerat, lectione sollicitos fuisse video. Nam eo anno *Franciscus* Cardinalis *Barberinius* ad *Petrum Possinum* virum multijuga eruditione praestantem, qui *Neapoli* adfectae valetudinis caussa morabatur, in mandatis per litteras dedit, ut in *Gallias* de ea exquirenda lectione quam diligentissime scriberet. Paruit *Possinus*, ut ex ejus ad eumdem Cardinalem epistola constat. Reddo illam quae data est XII. Kal. Sextiles, ad autographi orthographiam adcuratissime expressam.

Eminentiss. e Reverendiss. Princ. Sig. e Padr. Osserv.

„ HO fatto quanto m' ha comandato V. E. nell' ultima, che „ s' è degnata scrivermi del 7. del corrente; scrivendo „ al P. *Philippo Labbe* acciò faccia diligenza per chiarirsi di „ quel che V. E. desidera sapere circa l' esemplare del *Diurnus Pontificius* citato dal P. *Combefis*, diverso per quanto „ pare, di quel che fu già del Sig. *Carolo de Monchal* Arcivescovo di *Tolosa*: poichè in quello se legeva, come referisce detto P. *Combefis* nella Colonna 157. della sua „ Dissertatione Apol. &c. *qui pravis eorum erroribus favorem impendit*: ed in quell' altro conservato hoggi nella „ Libraria del Sig. *Fouquet* sta scritto, come testifica il P. „ *Labbe*, *qui pravis eorum opinionibus fomentum impendit*. „ Aspetto le lettere del detto P. per dar subito avviso a „ V. E. di quel che mi manderà „. Cetera omitto, quae ad unam *Possini* valetudinem pertinent.

Quid porro *Labbeus* rescripserit, ex alia ejusdem *Possini* epistola discimus, quae hujusmodi est.

Eminentiss. & Reverendiss. Sig. Padr. Colend.

„ RIcevo per quest' ordinario di *Roma* una lettera del P. „ *Philippo Labbè* scrittami da *Parigi* il primo Settembre, „ per la quale mi da ragguaglio di quel che ha fatto in „ esecuzione del commandamento di V. E. intorno al P. *Combefis*, ed al passo del *Diurnus Pontificius* citato da lui. „ Riferirò qui in somma quel che dice. Havendo il P. *Lab-*

„ *bè* ricevuta la lettera scritta da me conforme m' haveva „ comandato V. E. subito mandò al P. *Combefis* il Viglietto „ seguente.

Molt. Rev. P.

„ PRego V. R. di farmi sapere di qual Manoscritto del *Diurnus Pontificius* ella ha prese quelle parole che stanno „ nella pag. 157. *qui pravis eorum erroribus favorem impendit*, atteso che nel Manoscritto del *Diurnus*, che noi „ habiamo, come anche in quello, che fu già da Monsignor „ di *Monchal* copiato dal Signor di *Launoy* nella sua dissertatione della *Magdalena* pag. 119. si legge, *qui pravis eorum assertionibus fomentum impendit*, e vostra dissertatione dice *erroribus favorem*, che torna all' istesso; però „ ci giovarebbe sapere in qual .... queste formal „ parole si trovano. V. R. mi farà gratia se si degna notarmelo a piè del presente Viglietto, & non si scordi ne' „ suoi SS. SS. Nel Collegio di *Claramonte* in *Parigi* 26. „ Agosto 1662.

Di suo humill.ss. Servo
Philippo Labbè

„ Et il *Combefis* l' istesso giorno li (diede) la seguente risposta.

Molto R. P.

„ NOn ho veduto altro *Diurnus*, che quello che mi mostrò il P. *Sirmondo* nel vostro Collegio, dove anche „ hoggi conservate quell' esemplare, lo vidi di passaggio, & „ senza portarlo in casa. Così V. R. potrà corregere il sbaglio di mia memoria, se vi è intervenuto. Non vi scordate ne' vostri SS. SS.

Di vostro humill.ss. Servo
Fr. Francesco Combefis

„ DA

„ DA questi viglietti resta manifesto, che la differenza che
„ si trova tra le parole riferite dal *Diurnus* nel libro del
„ P. *Combesis*, e quelle, che si leggono nell'istesso *Diurnus* manuscritto, o stampato, viene di un mero sbaglio di memoria, che li ha fatto mettere *erroribus favorem* in vece di *assertionibus fomentum*. Ho sperato che V. E. si sodisfarebbe con la lettione di questi viglietti, che però gli ho copiati dagli Originali mandatimi dal P. *Labbè* voltandoli dal *Francese* parola per parola. La Copia del *Diurnus*, della quale si fa qui mentione, & si dice esser stata già dal P. *Sirmondo*, stà hora in mano del P. *Labbè*, il quale mi riferisce, che è scritta in membrane antichissime con lettere che svaniscono di vecchiaja mostrando l'età di 700. 800. anni. Ora questo Manoscritto affatto conforme all'altro, che fu già del Signor di *Monchal*, sta hoggidì nella Libreria del Sig. *Fouquet*, havendo amendue *qui pravis eorum assertionibus fomentum impendit*. No si sa che in *Parigi* sia altra Copia del istesso *Diurnus*. Alcune foglie della stampa *Romana* di detto libro erano in mano di Monsignor di *Marca*, il quale le mostrò al P. *Labbè*; questi lo conferì col suo detto Manoscritto, e trovò, come mi scrive, che l'ordine, atti, & formole è molto diverso in quella stampa. Questo è quanto posso dire per hora a V. E. sopra a questo negotio. Ho poi a darle conto delli Atti delle Sante *Perpetua*, & *Felicita*, intorno de quali ho lavorato un mese, nel qual spatio havendo letto, conferito, & considerato con somma attentione tutte le scritture, e memorie di Monsignor *Holstenio*, ne ho cavate, e distese settantacinque facciate de buone, & erudite annotazioni, che mi pajono potere comparire col nome del detto Signor Defonto con suo honore, & utilità publica. V. E. ne sarà Giudice, quando al mio arrivo a *Roma* le consegnarò quanto ho fatto, & pigliarò suoi ordini per quel, che resta a fare per finir quel opera. Mi pare, che sarebbe necessario d'aggiugnervi un Appendice con titolo di *Paralipomena*, nella quale si dichiarassero o illustrassero molti passi difficili di detti atti, sopra i quali Monsignor *Holstenio* giudicava

„ ne-

,, necessario di fare osservationi, come se vede nelle sue
,, charte, dove detti luoghi compariscono messi *a capite*
,, con un lungo spatio di carta bianca, il quale pretendeva
,, riempire, ma non l'ha fatto prevenuto dalla morte. Fa-
,, rò tutto quello, che mi comandarà V. E, a piè della qua-
,, le spero presentarmi verso il principio del Novembre pros-
,, simo, la mia sanità essendo per grazia di Dio in buon sta-
,, to; di che ho singolare obligo a V. E. per havervi coo-
,, perato tanto benignamente con la sua liberalità, la qua-
,, le prego Dio ogni giorno nel Santo Altare, che si degni
,, ricompensare in mia vece. Bacio humilmente le vesti a V. E.
Da *San Sosto* vicino a *Napoli* 11. Ottobre 1662.
Di V. E.

Humiliss. & Divotiss. Servo
Pietro Possino

Jam vero ut ad illud redeam, cujus caussa hasce Cl. *Possini* litteras ex autographis *Barberinianae* Bibliothecae recitavi, in ea, qua Eminentiss. *Barberinius* MS. *Gallicum* Codicem conferri jussit, sollicitudine videre mihi videor ferventem apud *Romanos* ipso illo anno MDCLXII. de *Holsteniano* Diurno controversiam, ac fortasse ob recens de eo latum a *Bona* suffragium, cui dubitari nequit, quin *Combefisiana* lectio saltem specietenus pondus adderet, licet quod ad ipsam rem adtinet, cum *Combefisiani*, tum *Holsteniani* Codicis lectio, uti *Labbeus* monebat, eodem spectaret. Certe (quod supra animadvertebam) ab anno MDCXLVIII. quo prodiit, ad annum MDCLXII, quatuordecim scilicet annorum spatio, insigne *Combefisii* opus, in quo tot veterum Patrum monumenta exstabant, *Roma* ignorare non potuit. Quei ergo factum, ut anno solum MDCLXII. tanta de ea lectione cura *Romanorum* animos repente invaserit? Non aliam profecto verosimiliorem caussam fingere possumus, quam serio tunc susceptum Diurni examen, judiciumque de eo a *Bona* redditum. Eo igitur anno liber ille in *Vaticanum* carcerem primo contrusus est, nec de eo quidquam amplius ante annum hujus saeculi XXV., ut mox videbimus, inauditum fuit.

PARS

P A R S III.

Quidnam post Garnerium *a viris doctis super Libro Diurno cogitatum, actumque fuerit.*

I. D *Garnerium* redeamus. Ut exiit ejus Liber Diurnus (exiit autem, ut diximus, A. MDCLXXX, licet proximo superiore anno absoluta esset editio XXVIII. Novembris), *Romanis* profecto placere non potuit, qui librum tanta a se diligentia paucis abhinc annis suppressum in lucem repente prodiisse, nec sine magno eruditissimarum adnotationum ornatu videbant. Ad majorem vero cum operi, tum Editori conflandam invidiam adcedebant paucae aliquot ex his ipsis adnotationibus; quae Majoribus nostris probari certe non poterant, ut tres illae ad capitis II. Titulum II. III. & IV., in quibus *Garnerius* Romanorum Pontificum per vetera illa tempora electoribus Laicos quoque adcenset. Mirum igitur non est fuisse *Romae* aliquos, qui de opere in vetitorum Librorum indicem referendo cogitarent. Quin etiam falsis rumoribus etiam extra *Italiam* tunc divulgatum video, *Garnerii* diurnum fuisse *Romae* confixum. Certe vel ipse Κριτικοτάτος *Daniel Papebrochius* fama id nunciante deceptus fuit. Quamobrem in Responsione *ad exhibitionem errorum*, quam A. MDCXCVI. edidit, *artic. XIV.* §. 3., quum de Diurno mentionem fecisset, ait num. 59. *Ipsum ex transumpto* Gallicano *in lucem productum A. MDCLXXX, maximo quidem eruditorum plausu exceptum fuit; sed propter adnotationes quasdam* Romae *displicuit, ac prohiberi meruit. Hoc tamen non obstante, & sepositis notis pergunt eruditi in* Gallia *uti thesauro tamdiu desiderato ... Ego* (pergit *Papebrochius*), *ut id secure facerem.. consului* Schelestratium, *ecquid liceret interrogavi, & ab eo jussus abstinere ingratis* Romae *nominibus libri, atque Commentatoris, coepi eodem uti sub titulo* Formularii. Equidem adhibendam tunc fuisse, praesertim *Romae*, aliquam in laudando eo libro cautionem non negaverim; liber tamen numquam proscriptus fuit. Consului librorum *Romae* prohibitorum Indices omnes ab *Innocentii* XI. Pontificatu ad nostra tempo-

ra

ra evulgatos, sed neque *Garnerii* nostri, neque *Diurni* nomen ulli inscriptum offendere mihi licuit. Nullus ergo dubito, quin quod fortasse libro imminuit, proscriptionis periculum hisce rumoribus hac illac sparsis, uti saepe fit, sed falsis ansam dederit

II. Quinque post annis, nempe A. MDCLXXXV. (ut cetera, quae ad *Diurnum* spectant, narrare pergam) *Romae* quum esset celeberrimus *Mabillonius*, Augusto mense, (quod ipsemet in *Museo Italico* refert T. I. p. 75) post multam inquisitionem Codicem, quem *Holstenius* descripserat, apud *Cistercienses S. Crucis* in *Hierusalem* reperit, ex eoque novas aliquot formulas, quibus *Garneriana* editio augeri poterat, excerpsit, illasque deinde in eodem primo *Musei Italici* tomo [P. II. *pag.* 32-37.] cum litterario orbe communicavit, addito variarum ejusdem Codicis a *Garneriano* libro lectionum spicilegio. *Mabillonianum* hocce supplementum tanti a viris eruditis habitum est, ut duo de nova *Garneriani* Diurni editione cogitaverint. Primus *Stephanus Baluzius* fuit, qui in quarta librorum *Petri de Marca de Concordia* editione ad *lib.* 1. *cap.* 9 post ea, quae supra recitavimus, *nos vero*, inquit, *si Deus nobis vitam, ociumque concesserit, novam illius editionem daturi sumus & integriorem, & meliorem, emendatam videlicet secundum fidem vetustissimorum exemplarium*. Alter fuit *Jesuita Daville*. Ut ea, quam meditabatur, editio quam emendatissima esset, atque integra, ad *Dominicum* Abbatem *Passionaeum* postea S. R. E. Cardinalem, qui in adolescentia sua qualis futurus esset, jam tum praemonstrabat, confugit. Is vero quo semper fuit rei litterariae juvandae studio, *Cisterciensem* Codicem saepe a nobis memoratum a. MDCCVI. cum amicissimo Praesule *Justo Fontaninio* contulit, & cum *Garneriana* editione diligentissime comparavit; tum varias lectiones ad *Davillium* misit: quod a Clariss. & Illustriss. *Cyrenensi* Episcopo *Petro Aloysio Galletio* docemur in celeberrimi illius Cardinalis Elogio historico p. 19. Neuter tamen rem perfecit, eorumque sive promissa, sive cogitata nonnisi augendae *Theodori Janson ab Almeloveen Bibliothecae promissae*, & *latenti* inservient.

III. Anno porro MDCCXXIV. *Benedictus* XIII. maximo Ecclesiae bono summus Pontifex renunciatus est. Tunc enim vero factum, ut in angulo *Vaticanae* Bibliothecae *Sanctoriani* Ritualis, atque *Holsteniani* diurni exempla invenirentur. De *San-*

Horti Rituali dictum Tomo I. a nobis est verbis BENEDICTI XIV. Ad Diurnum quod adtinet, quum inventa ejus exempla cum titulo, tum extremo octernione carerent, visum est, utrumque typis annum MDCLVIII., & VANNACIVM typographum ementientibus edere, ut praeclarum opus, absolutum, quoad fieri posset, perfectumque prodiret. Certe praeterquam quod sive chartam, sive characteres aliquanto diligentius inspexeris, nescio quid novitatis in oculos statim incurrit, quae discrimina inter vulgatiora haec exempla, & *Vaticanum* a. 1650. notatum (quod supra animadvertimus) ea ejusmodi sunt, ut utramque postremi illius octernionis editionem ab uno eodemque *Holstenio* proficisci non potuisse palam faciant. Sed & alia est inter utramque editionem differentia, quae rem plane conficit. Octernio, qui in exemplis annum 1658. praeseferentibus occurrit, ad *Garnerianam* editionem excusus est. Nam quum is in *Vaticano* a. 1650. impresso Codice plurimis lectionum varietatibus a *Garneriano* diurno de more distinguatur, in ceteris illis exemplis ab hoc ne verbo quidem discrepat, si numeros, mendumque typographicum excipias p. 230., ubi *oblata* pro *ablata* editum fuit. Tanta porro cum *Garneriano* libro convenientia aliam habere caussam non potuit, quam recentem ejus octernionis editionem ad *Garnerianum* codicem expressam. Nempe quum de inventorum exemplorum perfectione cogitaretur, neque eis, quibus id curae delatum fuerat, fortasse aut de *Vaticano* HOLSTENII Codice quidquam innotuisset, aut Ms. *Cistercienfis* Codicis facilis copia foret, quae deerant, ex GARNERIO (quod unum supererat) suppleta ab illis fuerunt. Porro quae de hoc octernione dicta sunt, titulum quoque, sequensque monitum tunc primo additum probant; tanta est typorum, & chartae utrobique similitudo.

IV. *Holstenianum* ergo diurnum sexaginta fere post annos, ex quo in eo conclavi repositum *fuerat*, absolutum, perfectumque in publicam lucem sensim eo tempore emersit, atque in privatas quoque Bibliothecas transiit. *Schoepflinius*, de quo paullo post, unum alterumve hujus operis exemplum se vidisse *Romae* apud Illustrissimos *Fontaninium*, atque *Vignolium* testatur, utique ex illis, quae in publicam lucem tunc emissa, atque ab oblivione vindi-

cata

cata fuisse diximus. Interea *Vignolius* hoc nactus exemplum quidquid Variarum Lectionum, aut rerum omissarum in eo deprehendit cum *Garneriana* ditione comparato summa diligentia *Garneriani* libri oris adscripsit XIX., & XX. Aprilis a. MDCCXXV. Mihi autem illo uti licuit singulari humanitate Eminentissimi S. R. E. Principis *Leonardi Antonellii*, in cujus instructissima, atque elegantissima Bibliotheca *Vignolianus* ille *Garnerii* liber adservatur.

V. Ceterum in dies *Garnerii* editio admodum rara evadebat. Itaque *Garnerianum* diurnum *Christ. Godofredus Hoffmannus* a. MDCCXXXIII. in *Novam scriptorum, ac monumentorum rarissimorum collectionem* a se *Lipsiae* vulgatam intulit *T. II. p.* 1.-268. Mabilloniano auctum supplemento. Verum *Joh. Daniel Schoepflinius* quum A. MDCCXLI. *Basileae* suas ederet *commentationes historicas, & criticas*, de Diurno multo melius meritus est. *Romae*, ut vidimus, *Holsteniani* Libri exemplum apud *Vignolium*, & *Fontaninium* nactus *Garnerianum* cum *Holsteniano* diurno contendit, nisi quis fortasse non temere velit, eum ex *Vignolii* laboribus profecisse, & quas hunc *Garneriano* libro adscripsisse diximus varias lectiones, eas sibi comparasse. Igitur p. 502-524. loca fere omnia, in quibus *Garnerii* liber ab *Holsteniano* discrepat, paginarum illius ordine servato, adnotavit: tum quae editioni *Holstenianae* adjecta sunt, *p.* 525-530 addidit; sed mirum est, quatuor ab eo omissas formulas, quas ex *Cisterciensi* Codice *Mabillonius* exscripserat, atque in *Holsteniana* editione legimus Num. XXXVI. XXXVII. XLVIII. & XCIII. Post haec *Paullus Josephus* a *Riegger* novam *Garneriani* Diurni editionem A. MDCCLXII. *Vindobonae* curavit in 8. quin veteri *Parisiensi* quidquam adderet.

VI. Decennio post qui coeptam ab Eminentissimo *Ursio* Ecclesiasticam historiam persequitur, e *Dominicana* Familia Vir eruditus novam de Libri Diurni aetate sententiam protulit *T. III. Lib. LII. n.* 82. Eam heic proponere, atque expendere par est. *Hanno preteso*, inquit, *il* Garnerio, *e il* Papebrochio, *che la formula delle lettere scritte dal Clero, e dal Popolo di* Roma *all' Esarca, a i Giudici, all' Arcivescovo, e all' Apocrisario di* Ravenna, *per ottenere il consenso nella elezione del Pontefice, secondo che ci viene rappresentata nel secondo capo del Libro Diurno de' Romani Pontefici, sia stata distesa nella* *Novum nuperi historici de hujus libri aetate systema.*

promozione di Gregorio III. e che perciò il mentovato Diurno sia stato dal suo autore composto in questo medesimo tempo. Sistamus heic aliquantisper. Id quidem *Papebrochius* sensit, qui tamen *Relationem ad Principem in Leonis* II. multo vetustioris electione missam fuisse conjecit. Verum *Garnerius*, ut in ejus praefatione vidimus (quod & in notis iterat) de *Gregorio* II. non III. loquutus est; immo non omnes, quae secundo *Libri Diurni* capite continentur, formulas ad unum eumdemque Pontificem spectasse docuit; sed decretum *de electione* latum in *Bonifacii* V. electione fuisse opinatus est, immo & ad *Leonem* II. tertiam ex iis, quae *Titulo* X. exstant, Fidei professionem pertinuisse censuit. Neque id vitio vertendum *Garnerio*, quasi secum ipso imprudenter confligeret; sed laudi. Nam licet decretum illud *de electione*, uti in ejus Codice exstabat, maluerim ego ad *Gregorium* IV. referre, vidit tamen vir magno ingenio, summaque eruditione praeditus, capitis illius formulas, si quo primum tempore usurpari coeperant (non quo in librum *Diurnum* illatae fuerunt; haec enim diversa plane sunt, ut alibi quoque monui) unius Pontificis electioni, atque ordinationi tribuerentur, non satis sibi constituras fuisse: quis enim ex. gr. secundam, tertiamque fidei Professionem ab eodem Pontifice primum editam dixerit, quum *Constantinus Pogonatus* in hac etiamtum vivus, in altera jam defunctus perspicue indicetur? Sed labentem ipso disputationis suae initio historicum in re non summi momenti nimis multis persequuti videri possumus. Id ergo dimittamus, & ad novum ejus de primo libri Diurni auctore, ac tempore systema animum adjiciamus.

proponitur, ac refellitur,

VII. Eò illud demum redit, ad *Paschalis* Pseudopapae, qui *Conone* mortuo a. 687. aut sequente Apostolicum Thronum factionis suae vi adversus *Sergium* invaserat, electionem litteras illas ad Exarchum, caeterosque Ravennates pertinere, hincque Librum Diurnum iis circiter temporibus prodiisse. Verum siquid video (pace viri docti, quem plurimi facio, dictum esto) nihil excogitari potuit cum ab illorum temporum historia, tum ab ipsis Libri Diurni formulis alienius. *La mentovata formola* (Decretum de electione) *ci dà ancora alcuni lumi più chiari per venire in cognizione del tempo preciso, in cui fu dall' autore dato alla luce il suddetto libro. Imperocchè ella ci addita, che la persona eletta al Pontificato ricopriva la cari-*

tum ex ipsis libri Diurni formulis,

carica di arcidiacono, e correva il mese di Novembre della quinta Indizione. Fallitur enimvero dupliciter Historicus noster. Nam quum duo exstent Libri Diurni exempla, *Garnerianum* alterum, in quo adscribitur Decreto November, & quincta Indictio, alterum *Holstenianum*, in quo uti aliae formulae, ita & hocce Decretum nullo certo mense, nulla definita Indictione notatur; in hoc quidem Archidiaconi electi mentio fit, sed in illo electus *hujus sanctae Apostolicae Sedis Romanae Ecclesiae Presbyter* dicitur. Errat igitur primo historicus Archidiaconi munus Pontifici, qui mense Novembri Indictione quincta electus fuerit, tribuens contra *Garneriani* Codicis fidem. Errat deinde *Paschalem* Pseudo-Papam in hoc Pontifice agnoscens vel hoc nomine, quod *Paschalis* Archidiaconi dignitate fungeretur; at Pontifex ex *Garneriano* decreto electus mense Novembri Indictione quincta Presbyter fuerit. Quamquam & illae Novembris, quinctaeque Indictionis chronicae notae sufficere nobis debent, ne de *Paschali* cogitemus, quum hic Septembri mense Indictione XV; aut etiam prima (si *Cononis* obitum cum nonnullis in annum conjicimus 688.) in Sedem Romanam intrusus fuerit. Nec tamen despondet animo Historicus, ac satis lepidum (utinam tutum quoque!) sibi effugium parat. *Egli è vero*, inquit, *che* Pasquale *non fu eletto nell' Indizione quinta, e nel mese di Novembre; ma ... sono questi due errori facilissimi ad incorrersi dall' incuria de' Copisti*. Praeclare equidem; verum si ad Librarii errata utraque pertinet temporis inscriptio (nec dubitaverim, quin *Presbyteri* quoque nomen pro *Archidiaconi* vocabulo heic usurpatum Librarii incuriae Historicus pro sua facilitate tandem tributurus sit); qua veritate quae de hujus formulae praestantia ad auctoris, librique dignoscendam aetatem tradita ab eo paullo supra recitavimus, perscribi potuerint, ecquis intelligat? Tria erant in illa formula, unde maximum nobis Historicus in re satis obscura lucem pollicebatur, nempe *che la persona eletta al Pontificato ricopriva la carica di Arcidiacono* (en primum), *e correva il mese di Novembre* (en alterum) *della quinta Indizione* (en tertium); nunc discimus, nihil horum veritati consentaneum esse, sed errata esse *facilissimi ad incorrersi dall' incuria de' Copisti*. Haeccine sunt, quae promittebantur, *alcuni lumi più chiari per venire in cognizione del tempo preciso*? Atqui & illud meminisse debuerat Historicus, haec ad

ad *Papebrochii* confutandas conjectationes a se fuisse scripta: *Egli è vero, che il* Papebrochio *per poter meglio applicarla* (de eadem Decreti formula sermo est) *alla elezione di* Gregorio III. *ha creduto di non dover fare alcun caso di queste note caratteristiche, poste secondo lui arbitrariamente dall' Autore; ma non essendo troppo convincenti le sue ragioni, non ci crediamo in necessità di seguitarlo*. Recte quidem; sed si hae notae vitio Amanuensium tribuendae sunt, an non jure *Papebrochius* illas sibi negligendas duxit? Erravit vir summus, dum arbitrarias eas habuit notas, quae consultissime a Libri Auctore inscriptae sunt; pejor tamen historici nostri caussa est, qui arbitrarias non esse illas contendit, sed amanuensis errata, quae demum ipse ex arbitrio confingit, refingitque, ut *Paschalem* suum designent.

tum ex rerum tunc gestarum historia.

VIII. Sed pergimus, graviora alia in medium prolaturi, quae Libri nostri vindicent auctoritatem. Sumit Historicus, formulas illas epistolarum ad Exarchum, ad Judices &c. quibus ab Exarcho, ut novi Pontificis electionem probaret, Romanus Clerus petebat, etiam tum obtinuisse, quum *Conone* defuncto *Paschalis* Sedi Apostolicae inhiavit. Id quidem *Garnerio*, aliisque placuit. Nam etsi a *Constantino Pogonato* Sedem Romanam ab eo *Graecae* servitutis jugo, quo Praesulum suorum electiones pridem tenebantur, vindicatam fuisse non negant, ut, *qui electus fuisset ad Sedem Apostolicam, e vestigio absque tarditate ordinaretur*, quod ait *Anastasius* in *Benedicti* II. vita; a *Justiniano* tamen II. reditum ad antiquos mores fuisse aiunt, idque *Cononis* ipsius exemplo confirmant, quo electo *Romani missos pariter cum Clericis, & ex populo ad excellentissimum* Theodorum *Exarchum, ut mos est, direxerunt*. Verum, ut P. I. in notis ad *Garnerii* Praefationem dixi, prudentis cujusdam οικονομιας, non necessitatis caussa id factum, quasi *Justinianus* Divalem patris jussionem abrogasset. Vide ibi dicta. Fac tamen latam ab hoc Imperatore legem fuisse, qua Pontificiarum electionum libertas iterum adimeretur. Quid si *Justinianus* a se, non ab Exarchis eas confirmandas esse jussisset, quod a Patre *Pogonato* S. *Agatho* a. 682. obtinuerat? Id sane multo verosimilius est, quam quod alii sentiunt, rursus Exarchis earum electionum cognitionem fuisse permissam. At si id statuimus, de iis est quæ de epistolis ad Exarchum, ad Judices, ad Archiepiscopum, ad Apocrisiarium *Raven-*

vennam a *Paſchali* miſſis hiſtoricus conjicit. Ubi enim *Orientis* Imperatores ſibi hujuſmodi electionum confirmationem ſervarant, ad eos tantum *Relatio* mittebatur. Epiſtolarum ad Exarchum, ceteroſque, quos nominavi, uſus tunc coepit, quum iidem Imperatores, ne diutius quam par erat, *Romana* Sedes vacaret, totum harumcce electionum negocium ad Exarchos detulere; quod a. 640. primo factum alibi diximus. Scio, hiſtoricum noſtrum his repugnare; cenſet enim Epiſtolas ad Judices, ad Archiepiſcopum, & ad *Ravennatem* Apocriſiarium ſemel tantum, atque in ſeditioſa *Paſchalis* electione fuiſſe ſcriptas. Quid enim Judicum, Archiepiſcopi, & Apocriſiarii illius electio Romani Pontificis intereſſe poterat, ut de ea *Romanus* Clerus ad illos litteras daret? Neque vero illorum operam in ejuſmodi electionibus alias fuiſſe a *Romanis* exquiſitam novimus. Quamobrem harum omnium litterarum exempla ad unam *Paſchalis* ambitionem, ſuorumque participum conſilia, & artes referenda ſunt, ſi *Dominicanum* hiſtoricum audimus. Sed ut alia deeſſent, numquam adducar, ut credam, in Librum, quem uſui certe fuiſſe Romanae Eccleſiae, vel ex *Hadriano* I. conſtat, illatas veluti ordinarias quaſdam formulas fuiſſe Epiſtolas nonniſi ab una Pſeudopapae factione ſemel, atque incaſſum perſcriptas. Quod ſi ad Judices, Archiepiſcopos, atque Apocriſiarios *Ravennates* *Romani* Pontificis electio non magnopere ſpectabat, ut de illa ſollicitiores caeteris Chriſtifidelibus eſſe debuerint, Cleri tamen *Romani* intererat, eorum ſtudia apud Exarchum interponere, ut electio ab illo quantocyus probaretur.

IX. Haec tamen omnia, ſi placet, omittamus. Haſce, quibus Hiſtoricus tantopere fidit, epiſtolas ejuſmodi eſſe contendo, ut nonniſi per ſummam injuriam *Paſchali*, ejuſque aſſeclis tribui poſſint. Etenim in illis ſplendidiſſimae cujuſdam ad Exarchum Legationis mentionem fieri video. Quei ergo credam, illas a *Paſchali* aliiſve, qui ejus rationibus adjunxerant ſe ſe, fuiſſe exaratas? quum *Anaſtasius* doceat, CLANCVLO *non ceſſaſſe* Paſchalem *Ravennam ſuos mittere miſſos*. Quid vero de mirabili illa in eligendo Pontifice ſuffragiorum conſenſione dicam, quam formulae praedicant? *ut nullus in ejus electione diffideret, ac nullus abeſſet, nullusve ſe ipſum ſubtraheret*. Epiſt. ad Exarch. Tit. IV. *In cujus Deo deditae electionis nullus, gratia Sancti Spiritus illuſtrante, defuit, ſed omnium*

vota

vota concorditer convenerunt: Epist. ad Arch. Tit. V. Qui ergo fieri potuisset, ut haec de *Paschalis* electione scriberentur? in qua ita diffidentes fuere *Romanorum* animi, ut alii *Paschalem* quidem eligerent, sed alii *Theodorum*: *cumque unus alii locum non cederet*, ut *Anastasius* narrat, *sed utrique immaniter perdurarent, ut unus alium superaret, inito consilio primates Judicum, & exercitus Romanae militiae, vel Cleri seditiosi pars plurima... ad Sacrum palatium perrexerunt, & diu pertractantes, quid fieri deberet... Deo adnuente in personam*.. Sergii, *venerabilis tunc Presbyteri, concordantes se contulerunt*, adquiescente electioni *Theodoro*, uno reluctante *Paschali*. Ait quidem ingeniosus Historicus, summam illam omnium in electione consensionem a factione, quae Antipapae partibus favebat, atque altera firmior erat, ac potentior, jactari potuisse. Frustra tamen factionis illius potentia exaggeratur. Nam, ut in *Sergio* idem *Anastasius* refert, *quamvis fores Patriarchii intrinsecus essent munitae, & clausae, tamen pars, quae praedictum venerabilem virum presbyterum* (Sergium) *elegerat, quia* & VALIDIOR *erat*, PRAEVALVIT, & *ingressa est*. Immo *Paschalis* ipse tandem *coactus*, & *confusus volens nolens suum dominum*, & *electum ingressus salutavit*. Praeterea quum *Paschalis* Exarchum per clandestinos, quos ad eum miserat, suarum partium sectatores *Romam* adcerseret, caussam utique aperire debuit, neque aliam nisi stultissime adtulisset, quam *Romanorum* diffidium. Ubi ergo locus ostentandi tanti suffragiorum consensus? Equidem si Exarchus absens sua *Paschalem* juvare debuisset auctoritate, fortassis impudentissimo consensionis hujus mendacio falli potuisset. Verum quum *Romam* illum *Paschalis* evocaret, nonne amens omnino fuisset, qui unanimem in sui electione conspirationem scripto praedicasset, ab Exarcho, ut in Urbem advenisset, statim falsitatis convincendam? Ac revera *dum venisset*, inquit *Anastasius*, *& omnes in personam* Sergii *Sanctissimi invenisset consensisse* (non ergo id antea noverat; quod argumento etiam est, a *Sergii* electoribus consuetam olim ad Exarchum legationem non fuisse decretam; decerni autem certe debuerat, nisi soluta ex *Pogonati* lege *Romanis* fuisset, ut diximus, eligendi Pontificis optio, neque amplius aut Principis, aut Exarchorum arbitrio obnoxia) *illi quidem refragari non valuit*.

X. Quae

Quaenam adverbii nuper vis sit in tertia Fidei professione, quam Liber Diurnus exhibet.

X. Quae quum ita sint, mirum sane erit, historicum nostrum, & ingenio, & eruditione praestantem ad tam absurdum, atque undique ruinosum systema deflectere potuisse. Sed nimirum egregio viro fucum fecit, quod in tertia fidei professione sexta Synodus *nuper Constantinopoli* celebrata dicitur. Idipsum superiore saeculo *Marchesium* in errorem abduxit. Quamobrem in suis *Vindiciis Honorii* p. 283. ad *Johannis* (V.), *Cononis*, aut *Sergii* tempora referri hanc professionem non posse ait, quia *male*, inquit, *apponerentur verba illa* nuper, *quae paucos menses, seu annos indicant*. Ubi vides, eam fuisse *Marchesio* hujus adverbii vim, ut ne *Paschalis* quidem temporibus (sunt enim eadem, quae *Sergii*) convenire possint. Nuperus historicus cum *Marchesio* disceptet. Ego utrique *Ciceronis* locum objiciam *de Nat. Deor. Lib.* II.: *quid ad ea*, *quae* NUPER, *idest* PAUCIS ANTE SAECULIS, *Medicorum ingeniis reperta sunt*? Quo ex loco satis constat, adverbium *nuper* de saeculis quoque sumi, dummodo pauca sint. Hinc *Nonantulanus* Monachus a *Mabillonio* editus (quod quum nondum liber prodiisset, habet, qui ignoravit, *Marchesius* excusationem; neglexisse autem Historicum nostrum fere mirum videri posset) *Nonantulanus*, inquam, Monachus narrat, *Hadrianum* I. easdem Fidei professiones, quas Liber Diurnus exhibet, a. 772. emisisse, adverbio *nuper* minime dempto. Et mirabimur, etiam an. 827. & sequentibus, quibus *Gregorii* IV. Pontificatus continetur, & *Garnerianum* Libri Diurni Codicem exiisse statuimus, sextam Synodum *nuper* celebratam dici vere potuisse, quum vix sesquisaeculum ab ejus conventu ad *Gregorii* IV. tempora effluxerit?

Cur in ejusmodi formulis nono saeculo VII. Synodus omissa?

XI. Potiori illud jure ex me quaeret Historicus, quei factum sit, ut ineunte saeculo IX, multoque magis eo adulto in formulis, quae aut tunc primum in Codicem relatae sint, aut ad communes usus iterum exaratae, nulla septimae Synodi mentio injecta fuerit. Dicam equidem, id factum prudenti quadam *οικονομια*, ne Galliarum Episcopis, qui *Carolo* M. & *Ludovico Pio* imperantibus etsi dogmati de Sacrarum Imaginum cultu adsentiebantur, *Nicaenae* tamen II. Synodo nondum solemni judicio a Romana sede confirmatae errore facti repugnabant, Romani Pontifices offensioni essent. Sane diu etiam post *Gregorium* IV. ut a Cl. *Trombellio de cultu Sanctorum Diss. X. cap.* 25. animadversum video, *Nicolaus* I non modo sex tan-

tum Generales Synodos enumeravit *ep. VII.*, ſed etiam ut ſex tantum fateretur, ab *Adone Viennensi* petiit, quum pallium ei mitteret. *Hadrianus* quoque II. ep. 34. ad *Carolum Calvum* nonniſi *Nicaenum* Concilium, *& quinque ceterorum Conciliorum regulas* memorat. Itaque licet *Romana* Eccleſia *Nicaenam* illam ſecundam Synodum ab *Hadriano* I. probatam fuiſſe, immo & pro ipſa adverſus *Carolinos* Libros pugnatum ab eo ſciret, noluit, integro ſtante dogmate, nimis ejus Concilii urgere auctoritatem, ne quod timeri poterat, ſchiſmati praeberetur occaſio. Atque hinc in profeſſionibus fidei, quas electi Romanae Sedis Praeſules edebant, diſſimulata diu fuit ſeptima Synodus. Atque haec aliquanto fuſius diſputavimus, ne nuperi hiſtorici nomen, praeſtanſque eruditio apud minus peritos inſigni huic Eccleſiaſticae antiquitatis monumento demeret auctoritatem.

PARS

PARS IV.

Quantum ex Libro Diurno utilitatis ad Fidei confirmanda Decreta, & Ecclesiasticam disciplinam illustrandam percipi possit.

Quaeri heic posse video, quae caussa sit, cur tot docti viri de edendo Libro Diurno cogitarint. Paucis illam Garnerius suae Praefationis *num. VIII.* adtigit; *quod neque levi neque temeraria opinione creditum est, ex monumento tanti momenti, tamque celebrato, & antiquo, erui posse plura, quae Ecclesiasticam historiam illustrent, remque fidei juvare possint.* Haec a nobis copiosius explicatum iri ad eum locum recepimus. Liberabo igitur heic fidem. De Ecclesiastica tamen historia nihil dicam; sed prius de Orthodoxis dogmatibus, deinde (quod miror a Garnerio praetermissum) de Ecclesiasticae disciplinae capitibus, quae ex nostro hoc libro lucem adcipiunt, non longa dissertatione agam, sub unum veluti conspectum ea ponens, quae ad utrumque fidei, & disciplinae caput pertinentia diurnus Liber nos docet.

§. I.

Res fidei ex Libro diurno maxime juvari ostenditur.

I. Ontes, ex quibus Catholica haurienda doctrina est, hi in prima Rom. Pont. Professione fidei, seu Indiculo (Cap. II. Tit. 10.) declarantur; *Universalia Concilia, Constituta Apostolicorum Pontificum, atque Doctorum Ecclesiae scripta.* Quod ad horum locorum Theologicorum ordinem spectat, aliqua adversus Garnerium nescio quid Romanis auribus minime placiturum obmurmurantem ad eum locum quum a nobis recudetur adnotabimus. *Fontes, ex quibus dogmatum haurienda doctrina.*

II. Huc pertinent aliquot hujus, & sequentium duarum Professionum insignia de Traditionibus loca. In prima scilicet Professione Pontifex juratus promittebat, se eam *verae fidei recti-* *praesertim Traditiones,*

 tudi-

tudinem, *quam Christo auctore tradente*, *per successores* B. Petri, *atque discipulos* usque ad se *in sancta Ecclesia repererat*, *custoditurum*. In altera profitebatur, se *praedicare*, *tenere*, *ac defendere*, *praedicaturumque esse fidem Christi*, *quam Apostoli tradiderunt*, *Apostolorum discipuli docuerunt*, *eorumque successores Apostolici sui*, *ac probatissimi praedecessores immutabiliter servaverunt*, *ac defenderunt*. In tertia demum Pontifex se *paternae traditionis*, *per Dei gratiam*, *aemulatorem exstere* edicebat. Vide etiam cap. III. Tit. IX. *Promissionem fidei Episcopi*.

& Symbolum Nic. & CPolit.

III. Praecipua porro fidei nostrae dogmata in Symbolo Nicaeno, & CPolitano contineri notum est. Illustre autem pro Nicaeno Symbolo testimonium edebat Episcopus in nuper indicata *promissione fidei* promittens, se *illam fidem tenere*, *praedicare*, *atque defendere*, *quam ab Apostolis traditam*, *& quam per successores eorum custoditam veneranda Nicaena Synodus... Sancto Spiritu sibi revelante*, *suscipiens redegit in symbolum*. Horum similia legas in secunda Rom. Pont. professione fidei, ubi & de CPolitano secundo Concilio additur, illud, *quod Symbolo* (Nicaeno) *deesse putabatur* (de Spiritus Sancti divinitate) *exposuisse*, *gratia* ejusdem *Spiritus sancti inlustrante*.

Praecipua porro dogmata, quae Liber Diurnus edisserit, sunt 1. Trinitatis Mysterium.

IV. Ad singularia vero fidei capita in utroque symbolo proposita quod adtinet, nihil ad explicandum, confirmandumque Sanctissimae Trinitatis mysterium luculentius adferri possit, quam quod de eo Romani Pontifices in secunda, tertiaque fidei professione exponere consueverant. Satis sit heic, quae in secunda leguntur, recitare. *Per haec duo Sacra Concilia* (Nicaenum, & CPolitanum) *sanctam & inseparabilem Trinitatem*, *unum Deum*, *unamque Trinitatis substantiam esse cognoscimus*, *Trinitatemque in unitate*, *& unitatem in Trinitate palam praedicare didicimus*, *ut unum Deum*, *propter unitatem essentiae fateamur*, *& Trinitatem inseparabilem*, *propter substantiarum*, *atque personarum differentiam*, *doceamus &c.*

2. Verbi

V. De Verbi aeterni, itemque Spiritus Sancti divinitate splendidissimum illud est, quod in utraque illa Professione exstat, praesertim autem in secunda, ubi ex Nicaeno I. & CPolitano Conciliis adversus *Arii*, *Macedonii*, & *Apollinaris* blasphemias Dei Filius *consubstantialis Patri*, & *Deus verus*; Sanctus

3. & Sp. S.

quoque Spiritus *Patri*, & *Filio*, *utpote consubstantialis*, *coadoran-*

dorandus dicitur. In tertia quoque (quod subobscure in secunda indicatum fuerat) idem Spiritus Sanctus *nec genitus, nec ingenitus, sed de Patre, Filioque procedens* diserte traditur.

VI. Ad Verbi divini Incarnationem animum nunc conferamus. Haec de illa praedicat tertia professio Fidei: *Unum igitur sanctae Trinitatis, hoc est, Deum Verbum, qui natus est de Patre ante omnia saecula, eumdem in ultimis temporibus descendisse credimus, incarnatum esse, & de semper Virgine beata Dei genitrice Maria, & inhumanatum... & unum, eumdemque Dei Filium, eumdemque hominis filium ex duabus, & in duabus naturis, hoc est Divina, & humana... in unam personam atque subsistentiam concurrentibus, & in sua proprietate, inconfusis, & immutabiliter eisdem naturis manentibus, ex quibus ineffabilis adunatio facta est, & Deus unitus, mediante rationali anima, carni, quam de Sancta & immaculata Virgine adsumpsit*. Eadem contractius profitebantur Episcopi cap. III. Tit. IX.

a Patre, & Filio procedentis divinitas.

4. Ejusdem Verbi Incarnatio.

VII. Vides heic *Nestorii*, & *Eutychis* deliramenta perspicue confutata. Ea tamen in secunda Rom. Pont. Professione Fidei copiosius ex *Ephesino*, & *Chalcedonensi* Conciliis refelluntur, ubi etiam multa adversus *Monothelitarum* haeresim, quam etiam tertia Professio Fidei, itemque Promissio Episcopi *Cap. III. Tit. IX.* aversatur. Nobis sufficiat Catholicum dogma paucis exhibere ex eadem secunda Professione: Dominum nostrum Jesum Christum *duas naturales habere voluntates, duasque naturales operationes*.

Nestorii & Eutychis,

ac Monothelitarum confutatis erroribus.

VIII. In iisdem, quae ex tertia professione fidei reddidimus, verbis perpetua, & inviolata Deiparae Virginitas, ejusque divina Maternitas satis aperte innuitur, quemadmodum & in Promissione Episcopi. Sed nefas sit hanc in rem ea praeterire, quae in eadem tertia Professione continenter subjiciuntur: *Quare vere ac proprie* Θεοτόκον, id *est Dei Genitricem Sanctam* SEMPERQVE VIRGINEM *praedicamus*.

S. MARIAE *Divina Maternitas, ac perpetua Virginitas.*

IX. Cetera Christi Domini Mysteria eadem tertia fidei Professio diligenter prosequitur. Nos eadem ex Promissione Episcopi proferemus. *Unum eumdemque Filium Dei, Deum & Dominum Nostrum Jesum Christum... ex utero Virginis Dei Genitricis MARIAE natum eumdem Deum verum carne, eumdem passum carne, crucifixum, & mortuum carne, resurrexisse*

c. Vitae, mortis &c. Christi D. mysteria.

xisse eum secundum carnem, adscendisse eumdem in eadem in caelos, unde numquam divinitate discessit: & ita in eadem carne venturum judicare vivos & mortuos; & sic semper in eadem carne mansurum.

7. Dogmata varia ab haereticis, qui damnantur, oppugnata;

X. De aliis Fidei nostrae capitibus quid sentiendum sit, ex haeresum, quae illa oppugnarunt, condemnatione discimus. Recito in hanc rem, quae tertiae Fidei Professione commendata sunt. Primo igitur ubi de Quincto Generali Concilio, *in hoc*, inquiebant summi Pontifices, *Origenes cum impiis discipulis, & sequacibus, Didymo, & Evagrio, & qui creatorem omnium Deum, & omnem rationalem ejus creaturam gentilibus fabulis prosequuti sunt, aeternae sunt condemnationi submissi*. Deinde haereticorum, quos sexta Synodus proscripsit, recensioni haec adtexuntur: *Cum supra fatis haereticis Sabellium, Paullum Samosatenum, Marim Persam, Montanum, Donatum, Eunomium, Novatum, Sabbatium, Acacium, Anthimum, Julianum Halicarnasseum, Theodosium, Gajanum, Priscillianum, Pelagium, Caelestium, & Julianum eorum discipulum ... execramur, ac condemnamus*.

ut Divinae Gratiae necessitas.

XI. *Pelagii*, discipulorumque injecta heic mentio monet, ut aliqua Libri Diurni loca indicemus, in quibus divinae Gratiae necessitas praedicatur. In secunda Fidei Professione: *pro nobis apud Dei clementiam cum fletibus intercedite, ut impotentiam, quae in nobis est, Dei nostri omnipotentia roboret*. Sub finem tertiae Professionis: *Dei gratia nos corroborante*. In cautione Episcopi (*Cap. III. Tit. X.*): *Deo juvante, a me peragenda confirma*; & circa finem, *ipso auxiliante, promisto*. In Indiculo Episcopi (*Cap. III. Tit. XI.*) *Deo operante persistere*. Cap. IV. Tit. III. *Deo regente cor tuum*.

8. Ecclesia, ejusque notae.

XII. Quaedam alia Fidei Decreta restant, quorum Diurnus explicatius meminit. Ac primum nihil in eo frequentius, quam mentio *unius*, *Sanctae*, *Catholicae*, & *Apostolicae* Ecclesiae, notarum scilicet, quibus vera Christi Ecclesia ab aliis sectis distinguitur. Cap. II. Tit. 2. *qui Sanctam tuam universalem Ecclesiam*. Cap. eodem II. Tit. 8. *Ut haec Apostolica, immo omnis universalis Ecclesia in toto orbe diffusa*. Cap. eodem Tit. 10. in Indiculo: *Sanctaeque tuae Ecclesiae*, & paullo post, *in tua Sancta Ecclesia*. Cap. III. Tit. 9. *Sanctaeque ejus Catholicae Ecclesiae*. Eodem cap. III. tit. 9. *In unitate ejusdem fidei, Deo operante*

te persistere, in qua omnis Christianorum salus esse comprobatur; & nullo modo contra unitatem communis, & universalis Ecclesiae suadenti cuiquam consentire.

XIII. Sequitur Primatus cum S. *Petri*, tum Romani Pontificis. Primatum S. *Petri* satis indicant verba illa Indiculi Pontificis Cap. II. Tit. 10. *Beate Petre Apostolorum Princeps*, CVI *claves regni coelorum ad ligandum, atque solvendum in coelo, & in terra Creator, atque Redemptor omnium Dominus Jesus Christus tradidit.* Quae in fine secundae Fidei Professionis iterantur. Cap. IV. Tit. 3. *Ad ostendendam unanimitatem, quam cum Beato Petro Apostolo universum gregem dominicarum ovium, quae ei commissae sunt, habere non dubium est.* *9. S. Petri Primatus verae jurisdictionis*

XIV. De *Romani* vero Pontificis Primatu perspicua haec sunt Cap. II. Tit. II. *Pium nobis contulisti Pastorem, qui Sanctam tuam universalem Ecclesiam, & cunctas dominicas, ac rationales sibi commissas oves regere, atque gubernare valeat.* Quae ferme repetuntur *Tit.* 8. Hinc eodem cap. II. Tit. 3. electus Pontifex *Ecclesiae gubernator* dicitur. Tit. vero 5. *Quatenus insit in Apostolicae Sedis specula, qui & Christi regat Ecclesiam, gregemque rationabilium salubriter dispenset ovium.* Cap. III. Tit. V. *Paschalis festivitas nos hortatur, ad vestri Pontificii remedia convolare, in cujus potestate omnium Ecclesiarum consistit ornatus.* Tit. 6. *Almitas vestra ... in qua & Sacerdotii principatus existit*, & Tit. 8. *Ad Pontificii vestri jura confugimus, de cujus Sede omnis honor proficiscitur Sacerdotum.* Huc spectant honorificentissima nomina, quibus Summus Pontifex designatur. Nunc enim *Vicarius* dicitur *B. Petri*, ut *cap. II. tit.* 4., & *cap. III. tit. II.*, nunc *Dominus Sanctus, merito Apostolicus*, & *divina benedictione decoratus, Papa Patrum, Summae Sedis Praesul*, ut *cap. III. Tit. I.*, nunc *Dominus meus Sanctissimus, & ter beatissimus, Summus Pontifex, seu universalis Papa*, ut eodem *Cap. III. Tit.* 9. *10. in Rom. Pontif. derivatus,*

XV. In eamdem rem clarissima sunt, quae *Romano* Pontifici jura tribuuntur, ut quod Oecumenica cogat Concilia, illisque praesit. Sic *Ephesinum* Concilium *factum* dicitur Cap. II. *Tit.* 10. in secunda professione fidei, *ex auctoritate tamen Caelestini Apostolicae Sedis Antistitis.* Sic ibidem *Apostolicus Papa Leo per Legatos, & Vicarios suos* Chalcedonensi *praefuisse* Concilio adfirmatur; quod & infra de S. *Agathone* Sextae Synodi prae- *cum jure convocandarum generalium Synodorum, eisque praesidendi,*

praeside *per Legatos suos*, & *responsales* adseritur. Utrumque iteratur *cap. III. tit. 9.*, ubi etiam *Ephesinae* Synodo *beatae memoriae Papa Caelestinus Apostolicae Sedis Pontifex*, *& beatus Cyrillus Alexandrinus Episcopus* (Caelestini scilicet nomine, dum novi ejus Legati *Ephesum* adirent) *praesedisse* dicuntur.

atque ἀσφαλείας praerogativa

XVI. Quantum porro illud est, quod in prima Fidei professione electus Pontifex promittebat *Cap. II. Tit. 10. Diligentius autem, & vivacius omnia decreta praedecessorum Apostolicorum nostrorum Pontificum, quaeque synodaliter statuerunt, & probata sunt, confirmare, & indiminute servare, & sicut ab eis statuta sunt, in sui vigoris stabilitate custodire; quaeque vel quosque simili auctoritatis sententia condemnaverunt, simili auctoritatis sententia condemnare!* Horum tamen similia exstant in secunda Fidei professione. Episcopi quoque in promissione fidei *cap. III. Tit. IX.* postquam se quoscumque quinque Oecumenicae Synodi damnaverant, *insolubili damnatione percellere* professi fuerant, addebant: *nec non & omnes, quos beatae recordationis Romae urbis Pontifices propter diversos errores, vel haereses damnaverunt, damnamus.* Videant, quæso, qui Romanum Pontificem aliquid Ecclesiae universae in rebus ad fidem, moresque pertinentibus aut credendum, aut improbandum proponentes errare posse contendunt, videant, inquam, an qui octavo, septimoque saeculo haec jurejurando adfirmabant, eos de summi Pontificis ἀσφαλείᾳ dubitasse verosimile sit. Legant quoque illa, quae in secunda Fidei professione habemus: *Cognoscat itaque vestra dilectio, & integra nos satisfactione praedicare, tenere, ac defendere, praedicaturosque esse confidat fidem Christi, quam Apostoli tradiderunt, Apostolorum discipuli docuerunt, eorumque successores Apostolici nostri, ac probatissimi Praedecessores* IMMUTABILITER *servaverunt, ac defenderunt*, ne *Honorio* quidem igitur excepto, quem tamen in eadem fidei Professione damnatum veluti *Monotheliticae* haereseos fautorem legimus, ut vel hinc (quod *Garnerius* ad ea verba scite, vereque adnotavit) nihil illum a Catholicae Fidei dogmatibus aberrasse constet. Sed & illud in eadem professione fidei notandum maxime est, tam abesse, ut *Chalcedonenses* Patres de *S. Leonis* celeberrima ad *Flavianum* epistola judicarint (quod *Gallicanae declarationis* defensor, alii-

aliique post ipsum tradiderunt), ut potius *Dei gratia referante*, Leonis *Venerabilis tomo* FIRMATI *Patres* Chalcedonenses *sententialiter* Eutychen, ejusque haeresim condemnarint.

XVII. Jamvero Generalium Conciliorum auctoritas quanta apud nos esse debeat, facile erit ex iis colligere, quae de sex Oecumenicis Conciliis ad ea tempora, quibus Liber Diurnus prodiit, celebratis in tribus Rom. Pontif. Professionibus fidei, atque in promissione fidei Episcopi praedicantur. *11. Conciliorum General. auctoritas.*

XVIII. Ad alia propero. Mitto cultum Sanctorum, ad quem non pauca sequente paragrapho indicanda transferri poterunt. Quae de judicio, de vita futura, deque aeternis inferorum cruciatibus credimus, ea saepissime in nostro Libro docentur. Ac de judicio quidem illustre testimonium illud est, quod supra *num. IX* de Christi mysteriis agentes recitavimus. Adde alia ex Indiculo Pontificis *cap. II. Tit. X. cap. IV. tit. I. & 2.* Inferni autem poenas, uti & coelorum beatitatem, aeternum duraturas invenies *cap. VIII. num 2. 3. 6. 17. 18. 19., & 23.* Nec plura. Quae hactenus adtulimus, quantum Fidei nostrae dogmatibus ex Libro Diurno adcedere possit praesidii, satis declarant. *12. Judicium.* *Futurae vitae tum in coelis, tum apud inferos aeternitas.*

§. II.

Quae ad disciplinam pertinentia Liber Diurnus doceat, breviter percensentur.

I. De disciplinae legibus, quae in Libro Diurno continentur, acturi duo primum expendemus, quae ad disciplinam generatim adtinent, & in Indiculo, seu prima Rom. Pont. Professione legimus. Ita ergo ibi: *Disciplinam, & ritum Ecclesiae, sicut inveni, & a sanctis praecessoribus meis traditum reperi, inlibatum custodire:* & paullo post: *Nihil de Traditione* (laudabiles intellige cum *Garnerio* consuetudines, & constituta), *quod a probatissimis praedecessoribus meis servatum reperi, diminuere, vel mutare, aut aliquam novitatem admittere; sed ferventer, ut vere eorum discipulus, & sequipeda, totis viribus meis, conatibusque tradita conservare ac venerari. Si qua vero emerserint contra disciplinam canonicam, emendare; sacrosque canones, & constituta Pontificum nostrorum, ut divina, & caelestia mandata custodire, ut pote tibi redditurum* *Quaedam de disciplina generalia.*

me sciens de omnibus, quae profiteor, districtam in divino judicio rationem. Quae quidem quum *Ivonis* quoque aetate in Indiculo exstarent, licet alia pro temporum conditione mutata jam essent, facile intelliges, illa non eo spectare, ut Pontifices se indicare voluerint Praedecessorum suorum legibus, & Canonum disciplinae ita obnoxios, ut nulla sibi integra esset aliquid in illis innovandi potestas, sed unam, qua in antiquos Ecclesiae canones, suorumque decessorum constituta tenebantur, aequissimam reverentiam, ne aliis haec infringendi licentiam suo exemplo praebere quodammodo viderentur. Consule dicta in *Antifebronio P. I. diss. II. cap. 8. num. 5. seqq.*

Quae peculiaria sunt, alia 1. spectant ad PERSONAS SACRAS, earumque electiones, vel ordinationes, praesertim Rom. Pont.

II. Jamvero peculiaria quaedam disciplinae capita ex Diurno Libro promamus. Porro ut aliquis in illis percensendis ordo servetur, a SACRIS PERSONIS initium sumatur. Occurrunt statim earum electiones. Ac de Romani quidem Pontificis, qui universalis Ecclesiae caput est, centrum, magister, electione actum vide toto secundo capite: sed fatendum est (quod Cl. *Cennius* primus animadvertit *T. I. Diss. postum. Diss. III.*) multa hoc ipso capite a *Garnerio* ob inordinatam, quam ille sibi ex meris, falsisque conjecturis finxit, formularum dispositionem, ex eoque a *Mabillonio* (*Mus. Ital. T. II. pag.* 112.) fuisse contra omnem veritatem proposita. Omnium antiquissima, ac pluribus saeculis usurpata formula fuit, quae ad ordinationem Pontificis spectat. Caeterae diversam pro temporum diversitate disciplinam exhibent. Ex quo tempore *Justinianus* confirmandam ab Imperatoribus Rom. Pontificis electionem statuit, mortuo Pontifice *relatio*, quae *tit. III.* editur, *de electione Pontificis* mittebatur *ad Principem* ab iis, qui servabant locum Sedis Apostolicae; erant autem hi Archipresbyter, Archidiaconus, & Primicerius Notariorum. Conjecerat *Garnerius*, litteras ad *CPolitanum* Patriarcham, aliosque in Regia urbe degentes Episcopos scriptas fuisse *a paribus*, ut electioni apud Imperatorem faverent: non male, etsi *Cennius* repugnat *p.* 121. Nam S. *Gregorius* M. cum Patriarcha *CPolitano* (*L. I. ep.* 4.) conquestus est, quod ejus electionem ab Imp. confirmari curasset. Praeterea in Romano *Holstenii* Codice *num.* 8. exstat litterarum ea de re *ad diversos Episcopos* exemplum, quod in *Garnerii* libro desideratur; Episcopi vero illi vix alii intelligi possunt, quam *CPolitanus* Patriarcha, caeterique, qui *CPoli* mora-

morabantur. Haec ad annum 640. servata sunt, quo tempore tota confirmandae Pontificiae electionis potestas in Exarchos ab Imperatoribus translata fuit, ne Romana Sedes diutius vacaret; primusque, qui ab Exarchis confirmatus fuerit, non *Honorius* (uti *Pagius* sensit), sed *Johannes* IV. *Severini* successor a. 640., quemadmodum *Papebrochius* existimavit, habendus est. Tunc enimvero primum nuncius ad Exarchum mittebatur de transitu Pontificis (*Cap. II. Tit. I.*). Post justa defuncto Pontifici persoluta, indictumque tridui jejunium Clerus cum suis proceribus successorem eligebat, consentientibus optimatibus ac populo; tum condebatur electionis decretum, quod iidem quoque optimates, & milites cum Clero subscribebant (*Tit.* 2.). De electione mox referebatur ad Exarchum *Ravennae* cum precibus, ut electionem Principis nomine confirmaret (*Tit.* 4.). Qua etiam de caussa scribebatur ad Judices, Archiepiscopum, & Apocrisiarium *Ravennae*. Adcepta confirmatione electus solemni ritu ad confessionem S. *Petri* deducebatur, ibique nondum ordinatus ad Corpus Apostolorum Principis profitebatur fidem (*Tit.* 10.): mox ordinabatur (*Tit.* 9.), atque ordinatus iterum eamdem fidem exponebat (*Tit.* 10.); denique de fide concionem in Urbe habebat, & ad universam Dei Ecclesiam mittebat (*eod. Tit.* 10.). At postquam A. 682. ob Exarchorum tyrannidem *Constantinus Pogonatus* jussit decretum electionis mitti ad Regiam Urbem, obsolevere litterae ad Exarchum, caeterosque *Ravennates*, & Relatio ex veteri more ad Principem mitti coepit; quod in *Benedicti* II. electione a. 684. servatum fuit. Verum unus hic fuit, cujus electio ab Imperatore probaretur. Nam *Benedictus* ipse ab eodem *Constantino divales jussiones suscepit, per quas concessit, ut persona, qui electus fuerit ad Sedem Apostolicam, e vestigio absque tarditate ordinetur*. Hinc autem caeteris formulis abolitis post *decretum de electione* unus Ordinationis ritus obtinuit cum tribus fidei professionibus, quas supra indicavimus. Neque omittendum, has ipsas fidei professiones post annum 684. fuisse primum aut cusas, aut saltem retractatas, quum in illis sexti Concilii, immo & defuncti *Pogonati* mentio injiciatur. Hanc autem Ritualem ordinandi Pontificis disciplinam VII. adulto saeculo, immo & nono viguisse ea docent, quae P. I. de *Hadriano* I. ex Monacho *Nonantulano*, deque *Gregorio* IV. ex ipso *Garnerii* Codice adnotavimus.

Et Episcoporum.

III. Iisdem saeculis, ubi Episcopum aliquem eorum, qui Sedis Apostolicae ordinationi suberant, mori contingeret, de obitu statim summus Pontifex monebatur sive Cleri, & Plebis Ecclesiae viduae litteris, sive a defensoribus patrimonii illic positi. Scribebat autem Pontifex vicino Episcopo, cui visitandae destitutae Ecclesiae curam commendaret, donec pastorem haberet (*cap. III. Tit.* 15.), simulque Clero, ordini, & Plebi litteras dabat, quibus & de Visitatore Episcopo constituto, & de facienda electione monebatur. (*Tit.* 16.). Fiebat postmodum electio; decretumque omnium subscriptione firmatum (adcedente etiam Visitatoris Episcopi testimonio *Tit.* 15. *&* 16.) deferebatur ad Pontificem cum precibus, ut electionem probaret, ordinaretque quem sibi delegerant, Episcopum (*Cap. III. tit. I.*) Respondebat Pontifex, Episcopumque, quem probasset, *Romam* ad consecrationem evocabat (*Tit.* 2.). Electo quum se ad Apostolicam Sedem conferret, Archidiaconus, aliique *Honorati* Ecclesiae viduae comitabantur, secumque alias deferebant Cleri, Plebisque litteras, quibus instantius ordinatio urgebatur (*Tit.* 3. 4. 5. 6. 7. 8.). Praevio examine de fide, & moribus, quod *discussio* appellabatur (*Tit.* 6. 7. 8.), peragebatur solemni ritu ordinatio *Romae*. In ordinatione vero Episcopus professionem fidei ad Corpus sancti *Petri* emittebat (*Tit.* 9.); dabat etiam cautionem, qua disciplinam Ecclesiasticam observaturum se pollicebatur (*Tit.* 10.); addebat quoque Indiculum de obedientia erga summum Pontificem, & fidelitate erga Principem servanda (*Tit. II.*). Post ordinationem adcipiebat a Pontifice ad Clericos, & Plebem Civitatis suae litteras, quibus monebantur, quid Episcopus & in mandatis habuisset, & spopondisset; itemque qua deberet observantia a suis coli (*Tit.* 12.). Tandem quum dimitteretur, formatam (*Tit.* 13.) ab Archidiacono *Rom.* Ecclesiae adcipiebat, ut constaret, a quo facta esset ordinatio, quo die, mense &c. Haec plerumque fiebant. Interdum tamen contingebat, ut alterius Civitatis Episcopus ad Ecclesiam Pastore destitutam a Pontifice mitteretur illi incardinandus (*Cap. III. Tit.* 14.)

Uti & Metropolitarum, qui pallio donabantur.

IV. Eadem fere erat disciplina in Metropolitarum, qui *Rom.* Pont. ordinationi obnoxii essent, cujusmodi *Ravennates* Archiepiscopi, electionibus; nisi quod hi, *Romae* quum consecrarentur, pallium adcipiebant. Aliis Archiepiscopis mittebatur; quod

& cum

& cum nonnullis Episcopis factitatum fuit. Tunc autem ad eos litterae scribebantur ex formulis, quas habet Liber Diurnus *cap. IV. Tit. I. sqq.*

V. Quod ad ceteras adtinet ordinationes, id cum primis cavebatur, ne illicitae essent; ne Episcopus *bigamos, aut qui virginem non essent sortiti uxorem, neque inlitteratum, vel in qualibet corporis parte vitiatum, aut expoenitentem, vel curiae, aut cuilibet conditioni obnoxium, notatumque, aut Afros ad Sacros ordines permitteret adcedere* (Cap. III. Tit. 12.). Deinde nonnisi praescriptis temporibus fieri illas licebat, nempe *nonnisi primi, quarti, septimi, & decimi mensis jejuniis, & in ingressu quadragesimali, atque mediana* (ibid.), idque *vespere Sabbati* (ibid. & cap. V. tit. I.). Omnis autem Simoniae labes ab his arcenda erat (*Cap. III. Tit.* 10., & *Cap. IV. Tit.* 2.). Tandem qui Presbyteri, aut Diaconi ordinabantur, alicui seu Basilicae, seu Titulo, seu Diaconiae incardinari debebant, unde *Cardinales* dicebantur. Hinc quum in Oratoriis nulli Presbyteri constituerentur cardinales, ab Episcopo postulandus erat Presbyter, qui sacrum faceret. (*Cap. V. Tit.* 4.) *Servata in aliis Ordinationibus.*

VI. Pauca, quae ad Ecclesiasticum regimen pertinent, nunc videamus. Nullum ulli Episcopo jus erat in alterius Episcopi *Parochiam* (*Cap. III. tit.* 9.). Intellige nisi fortassis duas uniri Ecclesias contingeret (*cap. eod. Tit.* 17.). In sua autem quisqueEcclesia residere jubebatur. Quare in *cautione* (Cap. III. tit. 10) promittebant Episcopi, *se sine Sedis Apostolicae jussione ad comitatum nullatenus profecturos esse, nec per diversas provincias, aut civitates discursuros, quatenus Ecclesiam suam viderentur sine gravi occasione deserere*. Gravis autem, ac fere necessaria occasio erat *Romanum* iter vel ad Natale Papae, ad quod etiam invitabantur (*Cap. III. tit.* 18.), vel ad Natale Apostolorum *Petri* & *Paulli* celebrandum (*Cap. eod. Tit.* 10. & *Tit.* 21.). Ab Ecclesiastici regiminis forma sejungenda non sunt privilegia, quibus Romani Pontifices Ecclesiis sua ipsarum jura, ac bona confirmabant (*Cap. IV. Tit.* 4. & *Cap. VII. Tit.* 9.). Multo magis ad illam spectant poenae, quae in criminosos infligebantur, ut anathematis sive in haereticos (*Cap. II. Tit.* 10.) sive in Pontificiorum diplomatum violatores (*Cap. VII. Tit.* 2 *seqq.*) aut suspensionis (& quidem ipso facto incurrendae) *a Missarum solemniis* (*Cap. III. tit.* 22.) *2. ad regimen Ecclesiasticum.*

VII. Ad-

3. ad bona Ecclesiastica,

VII. Adde his, quae de bonis Ecclesiasticis in Libro nostro praestituuntur. Ac primum summi Pontifices in Indiculo (*Cap. II. Tit.* 10.) *indiminutas res Ecclesiae conservaturos, & ut indiminutae custodirentur, operam daturos se pollicebantur.* Idipsum aliquanto latius spondebant in sua cautione Episcopi (*Cap. III. Tit.* 10.); immo in Synodali, quod adcipiebat Episcopus (*eod. cap. III. tit.* 12.) monebat Rom. Pontifex Clerum, ordinem, & Plebem civitatis, se Episcopo in mandatis inter caetera dedisse: *Ministeria, atque ornamentum Ecclesiae, vel quidquid est in patrimonio ejusdem, non minuere studeat, sed augere.* Augebantur autem Ecclesiae bona iis etiam, quae Episcopo non successione, sed legato obvenissent; ea enim non privatae Episcopi personae, sed Ecclesiae capiti, atque adeo ipsi Ecclesiae dari censebantur. (*Cap. III. Tit.* 10.). In Ecclesiasticorum porro bonorum distributione *quatuor* Episcopus *facere* tenebatur *portiones, quarum unam sibi ipse retineret; alteram Clericis distribueret; tertiam pauperibus, & peregrinis; quartam Ecclesiasticis fabricis reservaret* (*Cap. III. Tit.* 10. & 12.)

eorumque distributionem.

4. ad curam orthodoxae Fidei servandae.

VIII. Potior tamen servandae orthodoxae fidei cura fuit. Ad hanc referendae sunt Professiones fidei, tum quas summus Pontifex ante & post ordinationem (*Cap. II. Tit.* 10.) itemque inaugurati Episcopi emittebant (*Cap. III. tit.* 9.), tum quas Episcopi pallium petentes Romam mittere debebant (*Cap. IV. Tit.* 1. & 2.). Vide autem, quanta esset hujusmodi Professionum obligatio. Nam *Romani* Pontificis professiones in ipsa Beati *Petri* confessione deponebantur; Episcoporum vero cum ab ipsis Episcopis, tum a Sacerdotibus suarum Ecclesiarum subscriptae *scrinio Sanctae Apostolicae Sedis* servandae tradebantur. Illud quoque in *Romanorum* Pontificum professionibus notandum, non haereticos tantum, eorumque prava dogmata in illis damnari, sed etiam libros ab Oecumenicis Conciliis rejectos, ut *epistolam, quae Ibae dicitur ad Marim Persam, & scripta Theodoriti adversus Beatissimum Cyrillum*, itemque *Macarii*, & sectatorum *omnia haeretica scripta*.

5. ad Cultum sacrum.

IX. Ad Cultum sacrum progrediamur. Sacrae aedes in eo principem locum habent, quae sive Basilicae essent, sive Tituli, sive Baptisteria, sive demum Oratoria, habita a Romano Pontifice, quae petenda erat, facultate statis ritibus dicabantur, vel ab Episcopo loci (qui communior mos erat), vel etiam solem-

folemniter, *convocatis aliis fratribus, & Coepiscopis vicinantibus* (Cap. V. tit. 19.). Ea tamen conditio semper postulabatur, ut fundus aliquis legitima donatione exstaret, ex quo quae ad luminaria concinnanda, alendosque custodes necessaria essent, quotannis desumerentur [*Cap. V. Tit.* 3. 4. 13. 19.]; nec ullum ibi corpus esset humatum [ibid. *Tit.* 4. & 19.]. Reliquiarum autem in ejusmodi locis collocandarum, quae *Sanctuaria, benedictiones, beneficia* Sanctorum appellabantur, ubi ad illa consecranda Episcopus adgrederetur, praecipua cura esse debuit (ibid. *Tit.* 5. 6. 7. 8. 79. 22.]. Quod si sacra quaepiam Aedes fuisset ab haereticis polluta, Catholicae Ecclesiae caeremoniis reconciliabatur [ibid. *Tit.* 17.]. Altaria quoque consecrabantur [ibid. *Tit.* 18.]. Neque tamen tantummodo loca Sacra huc pertinent, sed ipsi quoque dies vel festi, ut Natalis Apostolorum [*Cap. III. tit.* 10. & 21.], vel Ecclesiastico jejunio consecrati (ibid. *Tit.* 12.)

X. At quaenam in sacris illis aedibus, diebusque ab Ecclesia Deo singulariter dicatis peragebantur ad cultum ipsi Deo, ejusque Sanctis praestandum? Vigiliae habebantur, divinumque officium persolvebatur summa pietate [*Cap. III. tit.* 10.]; nec cantus deerat, cui ordo Cantorum destinatus fuerat [*Cap. VII. tit.* 20.]. Missae publicae in Basilicis, aliisque publicis Aedibus Deo consecratis celebrabantur; non item in Oratoriis, quae propterea, ut *num.* 5. innuimus, Presbyterum non habebant cardinalem; in his enim privatis tantum Missis locus erat, quibus vel ab Episcopo Presbyter constituebatur, [*Cap. V. tit.* 4.], vel si Oratorium in Monasterio exstructum esset, Presbyteri Ecclesiae in eodem coenobio deservientes praeficiebantur. [ibid. *Tit.* 9. & 10.] Litaniae per triduum ante diem Dominicae Adscensionis fiebant [*Cap. III. Tit.* 12.], immo alicubi bis in mense [ibid. *Tit.* 10.]. *Kyrie eleison* pro *Rom.* Pontifice quotidie iterandum diaconitis, & pauperibus injungitur *Cap. VII. Tit.* 18. Ex tertia Rom. Pont. professione illud quoque discimus, veteri aevo in solemnem gratiarum actionem non hymnum, qui dicitur *Ambrosii*, & *Augustini*, sed Angelicum *Romae* decantatum fuisse.

XI. Maxima quoque cura pauperibus subveniebatur. Mitto quae paullo antea de Bonorum Ecclesiasticorum distributione decreta vidimus. Xenodochia, in quibus aegris, & egenis singula- *c. ad pauperum curam.*

gularia caritatis officia praeberentur, constituta sunt [*Cap. VIII. Tit.* 14. & 15.]; caeteris pauperibus Diaconiae paratae erant subsidii caussa [*Cap. VII. Tit.* 18.]. Nec minus pauperibus levamen a Monachis suppeditabatur. Quare factum videmus, ut Romani Pontifices Monasteria amplissimis privilegiis donarint [*Cap. VII. Tit.* 6. 10. 23. 24. 25.], atque uni Apostolicae Sedi obnoxia voluerint [ibid. *Tit.* 1. & 13.]; interdum etiam Monasteria, quae inopia premebantur, ditioribus unierint [ibid. *Tit.* 5.]

7. ad Sacramenta.

XII. Postremo de Sacramentis dicendum. In Libro Diurno nihil fere nisi de Baptismo agitur, cujus administrandi tempora Paschatis, & Pentecostis celebritate definiebantur [Cap. *III. Tit.* 12.]. Baptisteria ad sacrum lavacrum [numquam tamen in Oratoriis *Cap. V. Tit.* 4.] constructa dedicabantur [ibid. *Tit.* 22. 23. & 24.]. Cautum vero maxime fuit, ne quemadmodum pro Baptismo, ita ne pro Confirmationis quidem Sacramento *aliquod praemium in qualibet re, vel specie pro quacumque persona* Episcopus [hic enim non Confirmationis modo necessarius, sed etiam Baptismi antiquis temporibus ordinarius minister fuit] postularet, aut adciperet. Vide jam quot, & quanta unus hic Liber ad Ecclesiasticam illustrandam disciplinam conferat.

Hinc novae editionis susceptum a me consilium.

XIII. Haec enimvero quum animadverterem, parandae novae hujus libri editionis consilium suscepi. Duo autem mihi cum primis in ea sumpsi facienda. Primum fuit, ut *Romani* Codicis ab *Holstenio* editi varias lectiones *Garneriano* exemplo adscriberem. Alterum, ut novis adnotationibus nonnulla operis loca illustrarem, liberasque quasdam *Garnerii* notas castigarem; fatendum enim est, virum caeteroqui doctissimum etsi in multis Apostolicae Sedis caussam strenue egit, praeconceptis tamen quibusdam opinionibus nimis indulsisse; quodque gravius est, sua existimatione effecit, ut hae radices agerent, atque propagarentur, non exiguo Ecclesiasticae praesertim in Sacris electionibus Libertatis, illiusque, qua pollet eadem *Romana* Sedes, auctoritatis detrimento. Atque haec quidem editio in promptu est. Justis tamen de caussis nunc ab ea supersedendum. Quamobrem ex illa Praefationem generalem, quae historica est, Dissertationis nomine inscriptam placuit interea excerpere, dum opus ipsum liceat evulgare.

FINIS.

INDEX

Rerum cum in MALDONATI *opere, tum in additis adnotationibus*, ac dissertationibus *observatu digniorum*.

A

B

C

D

M

N

O

P

R

S

NOVA

NOVA ADDENDA, ATQVE EMENDANDA IN VTROQVE BIBLIOTHECAE RITVALIS VOLVMINE.

NOVA ADDENDA ET EMENDANDA

IN VTROQVE

BIBLIOTHECAE RITVALIS

VOLVMINE.

QUum ad Bibliothecam Ritualem concinnandam adgressus sum, eam vix adumbrari a me posse intelligebam. Nam quod in istiusmodi Libris ad litterariam historiam pertinentibus videram doctissimis quibusve viris passim contigisse, ut plurima omiserint, quae vel ipsi postea secundis curis suppleverunt, vel aliis reliquere adjicienda; id mihi adcidere multo magis debere perspiciebam, qui & primus ad hanc ornandam spartam adcesseram, nec Libris ad haec studia pernecessariis satis eram instructus. Sperabam tamen futurum aliquando, ut coeptum opus perficere ipse possem, aut certe quae scripto tradideram, Liturgicarum rerum studiosis essent ad ea emendanda, augendaque incitamento. Illud enimvero interea mihi percommodum accidit, ut quam Mutina discedens non exiguam Librorum praesertim historiam litterariam illustrantium supellectilem a. CIↃ. IↃ. CC. LXVII. *Bononiae* reliqueram, eam PII VI. Pontificis Maximi beneficentia transportatam in Vrbem recuperarim. Itaque quum Bibliothecam hanc nostram cum *Maldonati* V. CL. *de Caeremoniis* tractatu, tum Onomastico Rituali augere constituissem, illam quoque additamentis, quae cum ejus argumento conjunctiora essent, locupletare decrevi. Nec defuere praestantes aliqui viri, meisque studiis amici, qui ad id symbolam & ipsi suam conferrent; atque hos inter honoris caussa praeclarissimus ad Augustam *Vindobonensem* aulam Romani Pontificis Nuncius *Josephus Garampius* mihi cum primis nominandus, qui & absens amplissimam Bibliothecam suam in *Quirinalibus* aedibus latentem mihi patere voluit, & per litteras nonnullos a me praetermissos Auctores pro insigni, qua pollet, eruditione indicavit.

Sed quoniam in extremis quoque superiorum voluminum paginis aliqua adjecisse me memini, fieri facile posse video, ut harum adcessionum tam dispersa varietas lectores fugiat. Quum

tamen neceſſarium maxime ſit, ut de illis diligenter advertant, earum etiam, quae in edito utroque volumine exſtant, memoria erit revocanda. Itaque novis, quae primum heic dabimus, additamentis priorum mentionem interſeremus, indicatis cum operis paginis, ad quas ea referuntur, tum illis, in quibus exhibentur. Praeterea quod ad primi voluminis auctaria pertinet, rerum omnium in his contentarum indiculum ſubjiciemus, ut opus percurrenti ea facilius incurrant in oculos, & quibus quaeque interponenda ſint locis, edoceant.

ADDENDA ET EMENDANDA

IN PRIMO VOLVMINE.

Pag. 5.	VIDE	T.I.p.354.
9.	ADDE.MDCCXLI. (pag. 14.) *Joh.* LIGHTFOOT in diſquiſitione de S.IACOBI *Liturgia* (*T. II. oper.* poſt. Vltraject. *edit. p.* 147. *ſeqq.*)	T.II.p.454.
18.	VIDE	T.II.p.454.
19.		T.I.p.354.
27.		T.I.p.354.
28.		T.I.p.454.
31.		T.II. p.454.& T.I.p.354.
41.	ADDE. laudabili conſilio intulit; uti & *ordinem divini officii Gothici* ex XIMENII vita *Hiſpanice* à ROBLESIO, ut nuper indicatum eſt, conſcripta.	
46.	VIDE	T.II.p.354.
47.		T.I. p.354.& T.II.p.463.
52.	ADDE:	

Ordine Chronologico numeremus

MCCCCLXXV. Prima haec eſt, eaque perrara Romani Miſſalis editio mihi, aliiſque Bibliographis antea incomperta, quam

quam indicavit P. *Franciſcus Xaver.* LAIRE in *ſpecimine hiſtorico typographiae Romanae XV. Saeculi*. Extremae paginae haec typographus adſcripſit: *Sacrum ſanctumq. hoc opus ad honorem, & gloriam omnipotentis Dei, ac Domini Ieſu Chriſti, magni & excellentis ingenii* Udalricus Gallus, *alias* Han *Alamanus ex* Ingelſtat *civis* Viennenſis *non calamo, aere, vel ſtylo, ſed nove artis, ac ſolerti induſtrie genere* Rome *conflatum, impreſſumq. nec non a Fratribus Sacri Conventus* Are Celi *recte, ac fideliter emendatum anno incarnationis dominice* 1475. *XI. Kal. Maii ſedente* Sixto *divina providentia Papa* IIII. *poſteris reliquit*; fol. max.

pag. 54.	VIDE	T.II.p.455.
56.		T.II.p.455. & T.I.p.355.
57.		T.I.p.355.
58.		T.II.p.455.
59.		T.II.p.455.
60.		T.II.p.455.

eadem ADDE

hujuſmodi libri; nempe praeter antiquiores Codices MSS. *San-Gallenſes, San-Blaſianos, Solodorenſem, Petershuſanum, Rhenauglenſem*, alioſque a Cl. Abbate, ac S.R.I. Principe *Martino* GERBERTO percenſos in eruditiſſimo opere *de veteri Liturgia* ALEMANNICA *diſquiſit.* II.

eadem VIDE T.II.p.455.

61. ibid. EDITVM MDXLVII. ADDE

Miſſale Romanum ... cum Miſſis Dioeceſi WRATISLAVIENSI *propriis*, Wratislaviae, *litteris* Antuerpienſibus MDCCXII. fol. Exſtabat in BVNAVIANA Bibliotheca. Vide ejus *Catalogum* (*T. III.. Vol. I. p* 369.)

ibid. *Miſſale* WITTEMBERGENSE &c. DELE totum hoc comma de Miſſali WITTEMBERGENSI, quod unde hauſerim, non memini; ſed errorum plenum eſt ſive annus, ſive auctor ſpectetur, ut Tomo ſeq. conſtabit, ubi de haereticis ſermo erit

62. VIDE T.I.p.355.
63. HYMAN MCCCCXCVIII. fol. ADDE

Verum has, aliasque hujus Missalis editiones multis nominibus antecellit postrema, de qua DINVARTIVS in Diario Ecclesiastico Parisiensi *Tom. XXX. pag.* 34.*seqq.* Praenotatur ista: *Missale* PICTAVIENSE, *Illustriss. & Reverendiss. in Christo Patris*, D. D. Martialis Ludovici DEBEAVPOIL de Saint Aulaire PICTAVIENSIS *Episcopi auctoritate*, *ac venerabilis ejusdem Ecclesiae Capituli consensu editum* PICTAVII *apud* I. F. FAVLCON in fol. Monet autem DINVARTIVS, novum hocce Missale D. IACOB Congreg. Missionis Presbyteri curis deberi. Nollem tamen, DINVARTIVM inter caetera hoc praesertim in hoc Missali commendasse pag. 86. quod in oratione die Cathedrae S. PETRI Januario mense recitanda LIGANDI verbo nomen ANIMAS praemissum fuerit. Castiganda profecto sunt, neque hujus Scriptoris eruditione satis digna, quae hanc in rem animadvertit his verbis: *on trouve ici le mot* animas, *qui n' avoen disparu*, *que depuis un siècle & demi*, *& que les Ultramontains avoint effacè du Missel Romain*, *pour ne point paroitre limiter l' autoritè du Pape à ce qui ne concerne que le spirituel*... *Cet exemple est bon à imiter dans des nouvelles reformes*, *& ceux qui auroient à ce sujet quelques scrupules*, *peuvent s'en delivrer par la lecture de l' excellent rapport de M. de* CHOISEVL, *Evèque de*, Tournai *à l' assemblèe du Clergè en* 1682. , *où il est parlè de cette oraison*. Aliquid hac de oratione adtigi supra in adnotatione quadam ad paginam 56. Libet autem heic, ut DINVARTIVS quantum a veritate aberraverit, intelligat, ex eo quaerere, quid ergo fiet Codicibus *Palatino* 496, & Reginae *Svecorum* 337, quid Codicibus, unde PAMELIVS Sacramentarium GREGORIANVM, ac praestantissimus Cardinalis THOMASIVS orationes vulgavit, quid Codicibus *Othoboniano*, & *Vaticano*, ex quibus idem GREGORIANVM Sacramentarium MVRATORIVS recudit? In his enim omnibus eadem Oratio occurrit nomine *animas* praetermisso. Quamobrem aut doctissimos viros, qui hosce Codices ab octavo saeculo ad XII. exaratos fuisse tradiderunt, gravissimi, ac fere pudendi erroris arguat *Parisiensis* Censor, aut in designanda, qua primum e Missa-

Missalibus Libris expuncta ea vocula est, aetate se nimium quantum fuisse hallucinatum, nihilque minus Correctores Romanos in ejus vocabuli ademptione sub CLEMENTE VIII. (hoc enim Pontifice deletum primo id nominis fuit) cogitasse, quam ut Romanorum Praesulum auctoritati adsentarentur, necesse est, fateatur. Et illud DINVARTIVS perpendat, velim, in veterrimo Sacramentarii *Gelasiani* codice, quem e *Galliis*, ubi usui fuit, adcepimus, utramque orationem legi, & quae vocem *animas* addit, & quae eamdem omittit; in orationibus enim ad Vesperam in festis Apostolorum PETRI, & PAVLLI haec ibi exstat oratio: *Deus, qui ligandi, solvendique licentiam* (nos ex aliis antiquis libris *Pontificium* dicimus) *tuis Apostolis contulisti*. GELASIVS igitur utraque lectione idem significari existimavit. Quid ergo caussae esse potest, cur voculae illi *animas* tantopere insistamus? quasi ea dempta PETRO, ejusque successoribus indebita, ac Principibus exitiosa jura tribuantur. Si inde id penitus consequi DINVARTIVS contendat, videat, quaeso, quam antiquae, ac venerandæ auctoritati ligandi, solvendique corpora, & temporaria Regna potestatem niti imprudens concesserit. Sed haec obiter.

pag. 64. *Johanne* BELO. ADDE

(Bartholomaeo legit ARGELATVS in *Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium* col. 475. & 715.)

ibi. *Portae Romanae*. ADDE

CL. SAXIVS (quod in *historia typographico-litteraria Mediolanensi col. CCCLXXXV.* ipse testatur) membraneum apud se Missale Ambrosianum servabat.

pag. 65. A. MDCCCLXXXII. *per Christophorum Ratisbonensem* f. A. MCCCCXCIX. *per Leonardum Pachel*. (Utraque haec editio (1) in *Telleriana* Bibliotheca indicatur.)

CORRIGE

A. MCCCCLXXV. *per Antonium Zarotum Parmensem* (de qua hujus Missalis principe editione vide eumdem SAXIVM *pag. LXXIX. & CLXI.*). A. MCCCCLXXXII. *per Christophorum* (Waldarfer) *Ratisponensem*: A. MCCCCLXXXVIII. per eumdem *Zarotum*: *emendatum per Rev. D. Presbyterum* Andream *de* BOSSIIS, *Praepositum S. Teglae, qui sua opera, & impensa imprimi curavit*. (Confer SAXIVM l. c. p. CCXC, & ARGELATVM in *Bibliotheca col*. 1847.). A. MCCCCXC-

IX.

IX. *per Leonardum* PACHEL (haec, & prior illa A. MCCCC-LXXXII. editio (1) in *Telleriana* Bibliotheca indicatur): A. MDXXII, quam editionem ex SAXIO didici:

p. 72. Miſſale *Carthuſienſe*, ADDE

Ferrariae MDIX. abſque typographi nomine, (atque hujus exemplum membranis impreſſum in *Ferrarienſi* Carthuſia adſervari monuit me per litteras *Hieronymus* BARVFFALDIVS Junior, hiſtoriae typographico-litterariae *Ferrarienſis* ſcientiſſimus); MDXVI.

p. 74. ADDE

S. EBRVLFI a ſe inſpecta. BVNAVIANAE Bibliothecae Catalogus (*T. III. Vol. I. p. 370.*) Miſſale memorat ordinis S BENEDICTI, quod ZEVENAE in Monaſterio Ducatus BREMENSIS adſervatur

p. 75. ADDE

inde ... &c. Addam Miſſale *Portenſe* CISTERCIENSIVM, de quo FREITAGIVS *Adp. litter. T. III. p. 711.*, quin tamen (quod maxime optaſſem) explicuerit, editumne ſit, an manu exaratum. *Tegumenta*, inquit ille, *inſcriptione litteris Gothicis deauratis expreſſa ornata ſunt ... Inſcriptio talis eſt*: MISSALE PORTENSIS MONASTERII, QVOD COMPARAVIT FRATER BALTHASAR (de *Lipſia*, ut vulgo dicitur, cujus liturgica quaedam opera Tomo ſequente indicabimus) PROVISOR COLLEGII SANCTI BERNHARDI. ANNO DOMINI MILLESIMO QVADRINGENTESIMO NONAGESIMO QVARTO IN VIGILIA PASCHATIS. LAVS INCARNATO. AMEN

p. 76. VIDE T.II.p.456.

ibi. ADDE

ſeu Lutheranorum *Agendis collectae*. Neque omittenda *Matthaei* LVDECI *Miſſale*, & *Veſperale*, de quibus lib. II. cap. IV. dicturi ſumus.

p. 78.

Gallice, *Genevae* MDCLXV. SCRIBE *Graece Cantabrigiae* MDCLXV. 12. *Gallice Genevae* apud *Johan. Antonium, & Sam. de* TOVRNES MDCLXVI. 8. Curramque hanc editionem indicat BVNAVIANAE *Bibliothecae* Catalogus *T. III. vol. I. p. 375.* item *Gallice*.

p. 80.

p. 80.	VIDE	T. II. p. 456.
... 84.		T. II. p, 456.
... 87.		T. II. p. 456.
... 89.		T. II. p. 456.
... 90.		T. II. p. 456.
... 93.		T. II. p. 457.
... 98.	ADDE	

quique viri mirabuntur. Sed quoniam *Mediolani* Psalterium, aliud a nostro obtinuisse P. CALMETUS monuit, non importunum erit heic adnotare, in voluminibus, quae *Joh. Baptista* CORNEVS a MDCXC. demortuus *Mediolanensis* Archiepiscopi archivo legavit, opuscula duo exstare, alterum *Vol. XIV. n.* 2. de Psalterio *Ambrosiano*, alterum *Vol. XVI. num.* 1. de Psalterio *Romano*, & *Ambrosiano*.

... 100 ADDE

homiliarium designari vides. Recentius quoddam AMBROSIANVM homiliarium non omittam, quod PHILIPPVS II. *Hispaniarum* Rex suis sumptibns vulgari jussit *Antuerpiæ* ex officina *Plantiniana* MDLXXV. fol., & S. *Carolo* BORROMEO ab auctore *Joah. Stephano* LEINATIO *Mediolanensi* inscriptum fuit: praenotatur autem *Volumen homiliarum, e S.* AMBROSII *Episcopi, & Doctoris libris contextum*. Exstat in hoc opere *Petri* GALESINII doctissima Epistola, qua illud luculenter exornat.

... 103. ADDE

editio curata fuerit. Hymnarium AMBROSIANVM, quod sequente Tomo expositum a. 1460. a *Francisco de la* CRVCE, seu CRVCEJO videbimus, a nostro differt.

... ibi.	VIDE	T. II. p. 457.
p. 104.		T. II. p. 457.
p. 110. not. 3.		T. I. p. 355.
. . . . not. 4.		T. II. p. 457.
p. 113.	ADDE	

caussa suscepto. Vale „ Quod spectat ad prudentes homines, ac sacrarum litterarum, & pontificii Juris doctrina praeditos, quos QVIGNONIVS se adhibuisse ait, horum princeps fuit *Didacus* NEILA *Salmanticensis* Canonicus, de quo VASAEVS in *Chronici* capit. VII. & *Nicolaus* ANTONIVS [*Biblioth. Hispan. T. I. p.* 233.]

pag.

pag. 116. not. 6. ADDE

Cap. 68. Nimirum in caeteris Anonymus quidam auctor *consultationis de reformandis horis Canonicis* apud *Nicolaum* ANTONIVM [*Bibl. Hisp. T.* I. *p.* 554.] de abrogata QVIGNONIANI Breviarii formula conqueri, nullamque cur aboleretur, fuisse caussam ausus fuerat adfirmare.

p. 121. VIDE T. II. p. 458.

ubi tamen pro *p.* 113. scribes *p.* 119., iisque verbis *ad* BVNAVIANAM transiit; ADDES pretio 25. florenorum, ex ejusdem Bibliothecae Catalogo [*T.* III. *Vol.* I. *p.* 371.]

p. 122. & Bibliothecae *Colbertinae* catalogo. SCRIBE & Bibliothecarum *Colbertinae*, ac *Bunavianae* [T. III. *Vol.* I.] catalogis.

p. 123. ADDE

quam illud discrepat. Divinorum Officiorum juxta *Ambrosianae* Ecclesiae ritum Codices ab EVSEBIO *Mediolanensi* Archiepiscopo restitutos quincto Christianae Aerae saeculo fuisse sunt, qui perhibeant apud ARGELATVM [*Bibliot. Mediol. col.* 589. Ut ut est, a. MCCCCLXXV. *Christophorus* WALDARFER typographus *Ratisponensis* primam hujus Breviarii editionem nobis suppeditavit. *Liber iste*, inquit SAXIVS in historia typographico-litteraria [*col.* clxxi.] *titulo*, *ac praefationibus caret*, *statimque exorditur ab Hymno* Te Deum. *Nullae in ipso aut e sacris Scripturis*, *aut e Sanctorum vitis decerptae lectiones occurrunt*, *diversoque prorsus ordine ab iis*, *quibus nunc utimur*, *in Psalmorum*, *ac precum designatione procurrit*. MARTENIVS ejusdem Breviarii exemplum indicat a. MCCCCLXXXVII. regnante *Johanne Galeatio Maria* VICECOMITE duce excusum, de quo plura idem SAXIVS *p.* cclxxxi. Multo emendatius prodiit a. MCCCCXC. Petro CASOLA curante, qui & *speculum* addidit *Matutinalis officii* more Ambrosiano a *Theodoro Mediolanensi* Archiepiscopo saeculo VIII. concinnatum. Confer SAXIVM *p.* cccxv. *seq.* Quae sequuntur &c.

ibi *Mediolani* MDLXXXVIII. 4. ADDE (1)

(1.) Prima reformati a S. CAROLO AMBROSIANI Breviarii editio anno curata fuit MDLXXXII. Ejus decessores de illo restituendo cogitaverant. Hinc inter volumina *Mediolanensis* Archiepiscopi archivo, ut supra innuimus, ab *Job. Baptista* CORNEO legata, quod octavum est, *Consultationem* exhibet

pro

pro Archiepiscopo Mediolani, *& pro Breviario* AMBROSIANO *corrigendo*, *a Joh. Petro* PVRICELLO *scriptum anno* MDLXVII. paginarum fere centum, ut ARGELATVS testatur *Biblioth. Mediol.* col. 475. Verum S. CAROLVS pro suo Divini cultus studio rem serio perfecit, *adhibito*, ut loquitur SAXIVS *col.* 162., *in partem nobilis curae una cum aliis doctis viris*, Petro GALESINIO, *in Ecclesiastica eruditione egregie versato*, *cujus etiam sunt lectiones de vitis Sanctorum*, *quae Breviarii ejusdem Sancti Archiepiscopi jussu tunc edito insertae*, *praesenti quoque aevo recitantur in eorumdem Natalibus*.

ibi: & MDCLXI. 8. (1). CORRIGE. & MDCLXI. (1).

p. 125. ex typogr. LONGHI 4. ADDE

SALERNITANA Ecclesia a ROMVALDO II. Archiep. post medium saeculum XII. adcepit Breviarium, itemque *Caeremoniale pro recitatione Horarum divinarum*. Vide Tomum operis nostri II. cap. II. ad ann. MCLIII.

pag. 128. not. 10. ADDE

novis additis foliis resecarentur. Qui nunc *Parisiensem* Ecclesiam regit, praestantissimus Archiepiscopus *Christophorus de* BEAVMONT Breviarium (suae, ut reor, Ecclesiae) novem tomulis a pio, ac docto viro Gallice redditum a. MDCCLXIX. *Parisiis* vulgari jussit. Vide DINVARTII Diarium Ecclesiasticum (T. XXXVI. pag. 183.)

pag. 129. VIDE T. II. p. 458.

. . . 130. ADDE *In Alemannicis* ADDE

GOSSLARIENSE Ecclesiae exemptae Sanctor. SIMONIS & JVDAE, *Halberstadiae*, MDXXII. 8. vol. II. Exstabat in Bibliotheca *Bunaviana*, ex ejus Catalogo (*pag.* 371.]

. . . ibid. VIDE T. II. p. 458.

. . . 131. T. I. p. 355.

ibi. ADDE (*Cap. CXXXVII.*)

confirmat recitatis *Johannis* VASEI, & *Petri* GALESINII verbis *Nicolaus* ANTONIVS [*T.* 1. *Bibl. Hisp. p.* 67.

ibi VIDE T. II. p. 459.

ibi. T. I. p. 356.

pag. 132. VIDE T. II. p. 459.

pag. 133. CISTERCIENSIVM vero *Parisiis* MDXXXIV. 12. MDLXXXJ., & MDCXVIJ. 8. CAELESTINI suum.

REFINGE hunc locum sic:

CISTERCIENSIVM vero *Venetiis* apud *Franciscum Ghyrardengum* MCCCCXCIV. die ultima Maii, ex emendatione D. *Hieronymi* SANSONII, qui ibidem *Diurnum* CISTERCIENSE eodem fere tempore edidit a se diligenter correctum, ut ARGELATVS prodit [*T. II. Bibl. Scrip. Med. col.* 1284.]; tum *Parisiis* MDXXXIV. 12. *Venetiis* apud JVNCTAS in 8. MDLXXIX. curante P. D. *Malachia* BINASCO, qui in *Torcellano* coenobio degebat (vide ARGELATVM T. III. col, 1952., & MAZZVCHELLIVM [*T. II. P. II. p.* 1235.] ; iterum *Parisiis* MDLXXXI., & MDCXVII. 8. Quum vero a CISTERCIENSIBVS de veteri abdicando officio, ac BENEDICTINO recipiendo postea fuisset actum, D. *Francus* FERRARIVS, quem a. MDCCXI. vita functum idem ARGELATVS scribit [*T. I. col.* 604.] *ritus servandos a* CISTERCIENSIBVS *in abdicatione proprii Breviarii, vel Missalis, & receptione Missalis, ac Breviarii Monastici* BENEDICTINI proposuit singulari opusculo, quod cum caeteris eruditissimi hujusce Monachi lucubrationibus exstat apud CISTERCIENSES in oppido *Caravagii*. CAELESTINI quoque suum Breviarium.

ibid. ADDE MDCXXXII. 12.,
& *Venetiis* MDCLXXXIX. apud CIERAS 8.

ibid. ADDE GRIGNANI 8.
& *Antuerpiae* ex officina PLANTINIANA MDCLXXXVIII. 8.

pag. 134. ADDE MDXLVIII.
(sic enim legendum, non ut alicubi inveneram, MDXXXVIII.) 8. Sed de hoc *Humiliatorum* Breviario plura invenies cum apud SAXIVM (*l. c. col. CCLIV. seqq.*) praesertim ex litteris Cardinalis *Federici* BORROMAEI, ad ejus Ordinis jam extincti Sanctimoniales datis a. MDCXXXI. ; tum apud Cl. TIRABOSCHIVM (Vol. I. operis inscripti: *Vetera* Humiliatorum *monumenta pag.* 90. *seq.*) Hoc unum non praetermittam, fuisse hoc Breviarium primo *Mediolani* vulgatum A. MCCCCLXXXIII. cura *Stephani* de NOTTIS *per Johannem Antonium* de OGNATE ; postremo ibidem anno MDCCLI. elegantissimis *Josephi* MARELLII typis.

ibi. VIDE T. II. p. 459.

.... 135. T. II. p. 459.

...ibi

;.... ibi.	T. I. p. 356.
.... 136.	T. II. p. 459. & 460.

pag 146. ADDE

Mox infra conſtabit. (1)

Tum in extrema pagina haec adnotatio notae 2. praeponatur.

(1) Haec ex monumentis tunc notis tradita fuere. Non innotuerant ſcilicet CLEMENTIS VIII. litterae, quas ab humaniſſimo *Cajetano* MARINIO e *Vaticano* Archivo ſuppeditatas exhibere mihi licet. Reddo illas.

CLEMENS PP. VIII.

Ad futuram rei memoriam.

CUm ſicut accepimus bo. me. Julius Antonius Epiſcopus Praeneſtinus S. R. E. Cardinalis Sanctae Severinae nuncupat. major Poenitentiarius, cui fel. rec. Gregorius XIII. Praedeceſſor noſter Ritualis reſtituendi curam impoſuit, in hujuſmodi Rituali perficiendo, & typis cudi faciendo, non ſolum aſſiduos labores ſuſtinuerit, ſed & graves impenſas fecerit, & di. lecti filii Paulus Aemilius Sanctorius noſter in utraque Signatura Referendarius, & Sacrae Poenitentiariae Datarius, ejuſque germani fratres haeredes praedicti Julii Antonii Epiſcopi Cardinalis impreſſionem dicti Ritualis proſequi, ac illud, quod in ſatis magnum volumen excrevit, in compendium, & minorem formam reducere propoſuerint. Nos illorum indemnitati quantum in Domino poſſumus, proſpicere, dictoſque Paulum Aemilium, & fratres ut ſupra haeredes ſpecialibus favoribus, & gratiis proſequi volentes, & a quibuſvis excommunicationis, ſuſpenſionis, & interdicti, aliiſque eccleſiaſticis ſententiis, cenſuris, & poenis à Jure, vel ab homine quavis occaſione, vel cauſa latis, ſi quibus quomodolibet innodati exiſtunt, ad effectum praeſentium dumtaxat conſequendum, harum ſerie abſolventes, & abſolutos fore cenſentes, ſupplicationibus eorum nomine nobis ſuper hoc humiliter porrectis inclinati, praedictis haeredibus dicti Julii Antoni Epiſcopi Cardinalis, ut decennio proximo durante, nemo tam in Urbe, & toto Statu noſtro Eccleſiaſtico mediate, vel immediate nobis

ſubjecto, quam alibi ubicumque locorum Rituale praedictum, etiam poſtquam in compendium, & minorem formam redactum fuerit, ſine dictorum haeredum ſpeciali licentia in ſcriptis obtinenda imprimere, aut ab aliis ſine hujuſmodi licentia impreſſum vendere, aut venale proponere, vel tenere poſſit, auctoritate Apoſtolica tenore praeſentium concedimus, & indulgemus. Diſtrictius inhibentes omnibus, & ſingulis utriuſque ſexus Chriſtifidelibus, praeſertim librorum impreſſoribus, ac Bibliopolis in Urbe &c. ac toto Statu Eccleſiaſtico mediate, vel immediate ſubiecto exiſtentibus ſub mille Ducatorum auri de camera, ac amiſſionis librorum, & typorum omnium pro una Camerae Apoſtolicae, & pro alia Accuſatori, & Judici exequenti, ac pro reliqua tertiis partibus praedictis haeredibus applicandorum, extra vero Statum Eccleſiaſticum commorantibus ſub excommunicationis latae ſententiae eo ipſo incurrendis poenis, ne dicto durante decennio Rituale praedictum, tam in magno, quam in parvo folio etiam in compendium, & minorem formam redigendum ſine ſpeciali dictorum haeredum licentia hujuſmodi imprimere, vendere, ſeu venale habere, vel proponere audeant, ſeu praeſumant. Mandantes &c. Volumus autem ut praeſentium tranſumptis etiam in ipſo Rituali impreſſis manu alicujus Notarii publici ſubſcriptis, & ſigillo alicujus perſonae in dignitate Eccleſiaſtica conſtitutae munitis eadem prorſus fides adhibeatur, quae ipſis praeſentibus adhiberetur, ſi eſſent exhibitae vel oſtenſae. Datum Romae apud S. Marcum ſub annulo Piſcatoris die 16. Octobris 1602. Pontificatus noſtri Anno undecimo.

pag. 147. ADDE

Camerae Apoſtolicae 4. *Rituale Romanum*, curante, & praeſide *Paullo Aemilio* SFONDRATO S. R. E. Cardinale, qui & plurimum in illud laboris inſumpſerat, & non paucas de ſuo caſtigationes adjecit, ut ait ARGELATUS (*Bibliot. Scriptor. Mediol. T. III. col.* 1371.)

pag. 148. VIDE T.I. p.356.

.... 150. ADDE T.II. p 460.

Iis vero, quae heic leges, poſt verba *aulicum*. 4. ADDE. Eodem nomine prodiit *Rituale Sacramentorum, ac aliarum Eccleſiae caeremoniarum, ex Rituali juxta decretum Synodi Pro-*

Provinc. PETRICOVIEN. *edito depromptum, ad uniformem Ecclesiarum Regni* POLON. *&* M. *Ducatus* LITVAN. *usum, Vilnae* MDCLXXXVIII.

....151. VIDE T. II. p. 460. ubi tamen typographico mendo lègitur GREYTAGII pro FREYTAGII.

....152. T. II. p. 460.

....153. T. II. p. 460.

....154. ADDE

AGENDA *Ecclesiastica secundum usum Ecclesiae* VVYRZEBVRGENSIS &c. *Jussu, & auctoritate* FRIDERICI *Episcopi* Wyrzeburgensis *denuo recognita, & aucta, VVyrzeburgi* per *Joh.* BAVMANVM MDLXIV. fol.

....156 VIDE T. II. p. 461:

.... cartas implerem ADDE Unum addam hujusmodi librum, quod latine editus est, *Rituale*, inquam, *Ecclesiarum* DANIAE *&* NORVEGIAE *latine* redditum per *Petrum* TERPAGER, *Haunia* ex typograph. Universitatis, MDCCVI. 8.

....158. VIDE T. I. p. 356.

....ibi. T. II. p. 462.

....159. T. II. p. 462.

....161. T. I. p. 357.

p. 165. SALOMONI MDCCLII. ADDE

Habet suum Pontificale *Mediolanensis* quoque Ecclesia. Apud ARGELATVM (*T. II. Bibl. Med. col.* 1083.) occurrit *Pontificale* (saeculo XIII. in membranis exaratum) *Ecclesiae Metropolitanae* MEDIOLANENSIS, *quod donavit* (XV. saeculo) *ipsi Ecclesiae suae dignissimae memoriae quondam Dominus* Franciscus de PIZOLPASSIS *natione* Bononiensis *Archiepiscopus* Mediol. *cum multis aliis solemnium librorum voluminibus* &c.

.... 173. VIDE T. I. p. 357.

.... 176. ADDE

Venetiis MDLXXIII. excudente *AEgidio* REGAZOLA 8.

.... 177. *Instructiones* continet. *ADDE*. Fictitias quasdam hujus operis editiones CLEMENT (*Biblioth. Curieuse T.* VII. *p.*29.) diligenter persequitur; qui tamen, castigandus nobis est, quod cum SCHELHORNIO (*Amoenit. litterar. T. V. p.* 242.) nimis

nimis facilis fidem habuerit [*pag.* 29.] *Petro Paullo* VERGERIO mendacissimo, atqne in *Romanam* Curiam infensissimo apostatæ scribenti: *quod* CLEMENS *Papa VII. cum* [*ut erat astutus*] *valde iniquo tulisset animo* [hujus operis editionem] *supprimenda ea exemplaria, ac ne deinceps excuderentur, severissime imperavit*.

.... 178. VIDE T.II. p. 462.

.... 179. . T.II. p. 462.

.... ibid. ADDE

excudit in 12. Apud MAZZUCHELLIUM [*T. I. Script. Ital. P. I. p.* 386.] invenio, *Nicolaum* ALDINIVM Metropolitanæ *Florentinæ* Ecclesiæ Cappellanum, qui a. MDCLXVI. decessit, reliquisse hujus *Caeremonialis* exemplum scholiis suis manu exaratis illustratum.

.... 180. ADDE

MDCCXIII. in fol., quae secunda editio fuit apud *Malatestam*

.... ibid. VIDE T.II. p.463.

.... ibid. ADDE

Ministri Generalis editum *Mediolani* MDCXIV. 4. Huc autem referendum est Caeremoniale BENEDICTI XIV. P. M. jussu editum pro Basilica ASSISIENSI S. FRANCISCI *in Patriarchalem*, *&* *Cappellam Papalem* erecta, *Romæ* MDCCLIV. 4.

.... ibid. VIDE T.II. p.463,

IN-

INDICVLVS

Rerum in his omnibus additamentis contentarum.

Numerus Arabicus paginas; Romanus primi, aut secundi tomi additamenta designat: ubi vero Arabico nullus praefigitur numerus Romanus tertium hocce volumen intellige.

A

B

BRE-

C

D

E

ECLO-

F

G

H

I

K

M

O

P

Q

RE-

R

S

V

ADDENDA
ET EMENDANDA
IN SECVNDO VOLVMINE.

CAP. II. p. 30. , seu NICETAM *Dacorum* Episcopum referuntur. ADDE ; Nec conjecturae desunt , quae idem suadeant. Navitas certe, barbarosque a NICETA *Dacorum* Episcopo psalterii ecclesiasticum usum doctos fuisse satis prodit *Nolanus* PAVLLINVS (*carm.* 17.) , nec non S. HIERONYMVS in epistola ad LAETAM . Confer LIRVTVM in Italico *de* Forojuliensibus *litteratis Viris* opere [T. I. *pag.* 114.]

pag. 47. uti & *Cantiones* quaedam. ADDE DCCXXV. THEODORVS II. *Mediolanensis* Antistes circa annum DCCXXV. scripsit

Speculum Matutinalis Officii (AMBROSIANI) , in quo Mysteria , & Ordinem Sacrarum precum , adlatis ex utroque Testamento exemplis , egregie illustrat . PVRICELLIVS quidem in Dissertatione NAZARIANA (*cap.* 35.) , quum in hoc opere testis saepius appelletur AMALARIVS in libro *de Officiis*, qui fortasse ad annum DCCCXXVII. spectat, ut infra videbimus, illud THEODORO Archiepiscopo multo seniori abjudicandum , atque alteri cuipiam recentiori THEODORO adscribendum censuit. Repugnat tamen Saxius in *Historia typographico-litteraria Mediolanensi* [*col.* CCCXVIII.] cum propter constantem per superiores aetates *Mediolanensium* Scriptorum consensum , tum ob veteres omnes Archiepiscoporum *Mediolanensium* catalogos, in quibus ea laus THEODORO II. tribuitur, quod egregius fuerit rituum AMBROSIANORVM instaurator , & interpres . AMALARII autem testimonia facile, aut ab aliquo recentiore Amanuensi ad confirmandas THEODORI sententias inserì potuerunt, aut ex margine, cui fortassis inscripta fuerant , in ipsum Archiepiscopi librum postea irrepserunt. Ut ut est, *Petrus* CASOLA Breviario Ambrosiano , quod anno MCCCCXC. Mediolani ab

Anto-

Antonio ZAROTO vulgari curavit, THEODORI *speculum* adtexuit.

ARGELATVS (*Bibliot. Script. Med. T. II. col.* 1488.) addit, THEODORVM aliquid elucubrasse *de Antiphona septies repetenda ad Crucem eo tempore, quod Adventui Domini est dicatum*.

pag. 50. ubi de PAVLLO diacono agitur, consule dicta lib.I. ADDE, ac LIRVTVM *de* FOROJVLIENSIBVS *litteratis Viris*. (*T. I. p.* 184. *seq.*)

pag. 51. ubi de eodem VIDE T. II. p. 465.
pag. 53., ubi de Alcuino T. II. p. 465.

pag. 55., ubi de MAXENTIO, *Anecdot.* P. II. *pag.* 1. CORRIGE & ADDE P. II. *col.* 7. Multa ad hoc opusculum spectantia lege apud LIRVTVM in praeclara, atque alias laudata de FOROIVLIENSIBVS litteratis Viris tractatione. (*Vol.*I. *pag.* 253. *seqq.*) Caeterum in Codice S. EMMERANNI, unde hanc PETIVS eruit epistolam, eam continenter nullo Auctoris praenotato nomine sequuntur *collectanea dicta de antiquis Ritibus Baptismi, eorumque significatu*, quae quis fortasse eidem MAXENTIO tribui posse suspicaretur, nullo tamen satis solido fundamento, ut idem LIRVTVS (*pag.* 259.) recte animadvertit.

pag. 59. ubi de S. IOSEPHO Hymnographo *recognoscas*: ADDE. Ex his hymnis, quos MONGITOR in *Bibliotheca Siculi* [*T. I. p.* 385., *seq.*] diligenter percenset, MARRACCIVS pro suo in Deiparam studio, eos collegit, quos S. IOSEPHVS in MARIAE Deiparentis laudem cecinit, ac *Romae* A.MDCLXI. typis *Ignatii de Lazaris* edidit hoc titulo.

S. IOSEPHI *Hymnographi*, *Siculi*, *Syracusani*, *Ordinis* D. BASILII MARIAE, *quo ejusdem* S. IOSEPHI *de Augustissima Coeli, Terraeque Regina Deipara Virgine* MARIA *opera omnia, quae reperiri potuerunt*, *ex* Graecis *Mss. Codicibus collecta*, *Latine reddita*, *notisque illustrata*, *nunc primo publicantur*. 8.

ibid. auctorem habeant. Decessit Hymnographus noster A. DCCCLXXXIII. tertio Nonas Apriles, quo die BOLLANDIANI ejus acta, scriptaque eruditissimo commentario illustrarunt.

pag 57., ubi de METHODIO. ALLATIVS suffragari nollet. ADDE. Ejusdem METHODII sunt *Ordo servandus in sponsalibus*.

Ordo

Ordo in benedictione nuptiarum.

Ordo in benedictione bigami.

quos ordines in Ms. Bibliothecae BARBERINIAE codice idem ALLATIVS exstare testatur. Vide MONGITORIS *Bibliothecam Siculam*. (*T.* II. *p.* 69.)

pag. 61. ubi de MARCO *Hydruntino*, perperam refert. ADDE, uti & TAFVRIVS, qui Tomo II. Historiae Scriptorum in NEAPOLITANO Regno natorum (*p.* 20.) eum anno DCCLXXVIII. adsignat.

ibid. *pag.* 21. *seq.* ADDE

Illustriss. *Hydruntinus* Archiepiscopus *Franciscus Maria de* ASTE *in Epitome de memorabilibus* Hydruntinae *Ecclesiae* [P. I. Cap. III. p. 17.), MARCVM *non solum composuisse Officium, quod recitant* GRAECI *Sabbato sancto ob Domini sepulturam, verum, quod iidem* GRAECI *a Septuagesima usque ad Pascha totum dispofuisse* scribit. Sed id a TAFVRIO non injuria ad fabulas amandatur [*p.* 210.]

pag. 76.	VIDE	T. II. p. 464.
pag. 80.	ADDE	

in *Laudunensi* Ecclesia

MCLIII. ROMVALDVS II. *Salernitanus* Archiepiscopus ab anno MCLIII. ab VGHELLIO, MVRATORIO, qui ejus chronicon ad annum MCLXXVIII. ex *Ambrosianae* Bibliothecae Ms. Codice cum SAXII V. Cl. adnotationibus intulit in VII. *Rerum Italic.* volumine, aliisque apud TAFVRIVM in Historia Scriptorum Regni Neapolitani (*T.* II. *p.* 335. *seqq.*) plurimum commendatus.

I. *Breviarium* SALERNITANAE *Ecclesiae* contexuit; *quo quidem Officio*, inquit VGHELLIVS [*T. VII. Ital. Sacr. edit. Ven. p.* 404.] *usi sunt Canonici ejusdem Ecclesiae ad annum usque* MDLXXXVII. *quo tempore Archiepiscopus* MARSILIVS *ad Capituli postulationem a* SIXTO V. *impetravit, ut in* SALERNITANA *Ecclesia ad communem* ROMANAE *Ecclesiae morem celebraretur, suo tamen, & Successorum arbitrio veteres ejusdem Ecclesiae caeremonias, ritusque, nec non singularia aliquot Sanctorum, quorum ibi corpora requiescunt, Officia reservare ipsi liceret.*

II. *Semestria, seu scrupularios, vel Caeremoniale pro recitatione Horarum Divinarum, & pro peculiaribus functionibus*

nibus Ecclesiae SALERNITANAE duobus membraneis voluminibus comprehendit, quae in Archivio SALERNITANI Capituli exstare TAFVRIVS [*l. c. p.* 338:] testificatur.

pag. 91. Oldibertus *Crassus Mediol.* Archiep. ... DCCCCV. COR. DCCCIV.

pag. 92. S. Romanus D. ADDE
Romualdus II. SALERNITANVS .:. MCLIII.

pag. 93. Theodorus Antipatriarch.... MCLXXX. ADDE
Theodorus II. *Mediolan.* Archiep. ... DCCXXV.

ibid. VIDE T. II. p. 464.

Cap. 3. pag. 94. *colon. p.* 2. *seq.* ADDE
de ADARZO, & SANTANDER (*Gabriel*).
Matritensis, & Viglevanensi Sede, quam a. MDCLIV. indeptus fuerat, ad *Hydruntinam* a. MDCLVII. translatus, edidit suppresso nomine *Francofurti* MDCLX.

Dictamen circa exclusivam quandoque a Principibus interpositam (quam defendit), *ne aliquis in summum Ecclesiae Pontificem eligatur*, apud haeredes *Joh. Godofredi* SCHOVETTERI. 4.

Scripsit etiam *de Canonizatione Sanctorum*; quod tamen opus, saltem *Nicolao* ANTONIO suam edente *Bibliothecam Hispanam*, ubi de eo agit [*T. I. p.* 384.], nondum in lucem emiserat.

pag. 96. VIDE T. II. p. 464.

pag. 97. *della Santa Messa*. ADDE
de ALCAZAR. (*Martinus*)
Hieronymianus edidit *Nicolao* ANTONIO teste (T. II. *Bibl. Hisp. p.* 72.)

Kalendarium Romanum perpetuum ex Breviario, & Missali CEMENTIS VIII. *authoritate recognitis, cum festis, quae generaliter in* Hispania *celebrantur, in quo ordo recitandi Officium Divinum, & Missas celebrandi dilucide exponitur*, Matriti; ex Typogr. Regia MDCXVIII. 4.

ibidem *de Caeremoniis Missae*. ADDE, Matriti MDCX. 8. iterumque MDCXVII. 8.

Cave autem, ne cum WADINGO hunc cum *Johanne a Francisco* de ALCOZER confundas, licet uterque e *Franciscana* Familia scriptor fuerit.

pag. 99. Mediolani MDCCLVI. 4. ADDE

4. *De*

4. *De Sepulchris Christianis in aedibus sacris. Accedunt Inscriptiones sepulchrales Christianae seculo septimo antiquiores in* Insubria Austriaca *repertae* &c. ibid. MDCCLXXIII. 4.

pag. 101. Eucharistiae differit. ADDE

AMBROGIO (*Joseph Maria*)

Florentinus e Clericis Regularibus praeter alia, de quibus MAZZVCCHELLIVS [T. I. P. II. p. 608.] emisit in lucem.

Anno sagro, illustrato di dichiarazioni Parafrastiche delle Lezioni, e de' Vangelj, quali tutto l' Anno si leggono nelle Messe correnti, e votive secondo l' ordine, e l' ultima Correzzione del Messale Romano; Aggiuntavi la spiegazione de' sensi morali, ed allegorici più principali, e necessarj per l' intelligenza del testo. Venetiis apud Franciscum VALVASENSEM MDCLXVIII. 4. Editio I. Alteram dedit Auctor locupletiorem, *con una breve spiegazione letterale, e mistica di tutto ciò, che appartiene alla Messa*, Florentiae apud *Josephum* COCCHINI MDCLXX. 4.

ibid. *Mus. Ital. P. II. p.* 443. ADDE

AMICO (*Laurentius*)

Siculus *Paullani* instituti asfecla multa scripsit, in hisque deperditum librum *Caeremoniarum Ecclesiasticarum*, cujus MONGITOR, & MAZZVCCHELLIVS meminerunt.

pag. 102. *Patavii* prodiit MDXX. 12. CORRIGE. *Patavii*, ubi Auctor a. MDCLXXVII. decessit, a. MDCLXX.; quae secunda editio est post OLDOINVM [*Athenaei Augusti p.* 284.) MAZZVCHELLIO indicata (*Tom. I p.* 736.)

ibid. Venet. MDCCXXXIV. ADDE

de ANGELIS (*Fr. Johannes*)

Ordinis *Minorum*, quos *Discalceatos* vocant, *Hispanice* evulgavit

Tratado de los Sacratissimos Mysterios de la Misa, Matriti 1604. typis Regiis.

pag. 112. de RVSCONIBVS MDXXIV. 8. ADDE

XXIV.

Histoire des Fêtes de l' Eglise, & l' esprit, dans le quel elles ont étées établies, Parisiis MDCCLXXIX. apud *Joh. Franc.* BASTIEN 12.

XXV.

Gl' Inni &c. Ad hunc porro modum caeteros Anonymorum numeros refinges. pag. 117.

pag. 117. *Antuerpiae* MDXCVI. 4. librum *de Sacrosancto Missae Sacrificio*. CORRIGE, *Misterios de la Misa* Matriti MDXCVI. 4., & ibidem MDXCVIII. hoc titulo: *Consideraciones sobre el altissimo Sacrificio de la Misa: del Santissimo Sacramento: del Agua bendita: de las Imagenes, y Reliquias: de la Señal de la Crux: de l' Agnus Dei*. 4.

ibid. in Biblioth. S. I. ubi *Antuerpiensem* indicat ejusdem anni MDXCVI. editionem, & *Nicolaus* ANTONIUS (*Bibl. Hisp. T.* I. *p.* 307.)

AQVEVS (*Hieronymus*). De hoc Scriptore, qui *Mediolanense Sacramentarium* emendavit, restituit, auxit, altum MAZZVCHELLIVS silet. Vide infra BORROMAEVS (*S. Carolus*.)

ibid. VIDE T. II. p. 464.

pag. 118. [*pag.* 507. *seq.*] ADDE
de ARGOMANES [*Johannes*]

Ordinis *Minorum*. Tribuit ei HAROLDVS in *Supplem.* WADINGI librum *Hispanicum* praenotatum

Reglas, y arte del rezar el Officio divino.

pag. 119. *cap. VI. art. I. n.* 3. ADDE
ARON (*Petrus*).

Florentinus, de quo MAZVCHELLIVS (*T. I. vol. II. p.* 1117.) *Mediolani*, absque ulla anni indicatione apud *Joh. Antonium de* CASTILLIONO edidit:

Compendiolo di molti dubbj, segreti, e sentenze intorno al canto fermo e figurato.

Hoc autem compendium Latine reddidit *Joh. Antonius* FLAMINIVS, ac *Bononiae* vulgavit in aedibus *Benedicti* HECTORIS MDXVI. inscriptum: *Libri tres de institutione Harmonica editi a* Petro AARON Florentino, *interprete* Joh. Antonio Flaminio Corneliensi. 8. *Petrum* inter, & *Franchinum* GAFVRIVM *Laudensem* hujusce operis caussa gravis orta est controversia, quam idem FLAMINIVS (*Lib. XI. epist.* 28. *seqq.*) narrat.

ibid. MDCCLII. 12. ADDE
D. ASSELINE Vide infra DINOVART.

ibid. V. infra LANGVET. ADDE
ASSENSIO (Fr. *Michael*)

Ordinis *Minorum* edidit omissum a WADINGO opus, nempe

Copiam accentuum dictionum Breviarii Latinarum, Graecarum, Hebraicarum, Caesaraugustae MDCXXI.

pag. 120. Tarracone MDCIV. 4. ADDE

ATTAVANTI (Fr. *Jacobus*).

Ordinis Servorum B. M. cui CLEMENS VIII. illum praefecit. Extant in sui Ordinis Bibliotheca *Pisis*, ubi a. MDCVII. vitam cum morte commutavit, plura ejus opera, ut

Trattato spettante alle Ore Canoniche.

De' Riti di seppellire i Cadaveri.

Tractatus de Sacrificio Missae.

De Correctione anni tempore GREGORII XIII.

pag. 123. *Vol. II. P. I. pag.* 42. ADDE

BAGNI (*Blasius*)

Vir apud Canonicos Regulares *S. Salvatoris* magni nominis ineunte saeculo xvii. [*a*]. Ejus sunt.

1. *Caeremoniae observandae a recitantibus Officium divinum, & a celebrantibus Missas Majores ad usum Canonic. Reg. Congr. S. Salvatoris*, Romae apud MASCARDVM MDCX.

2. *Officia propria Canonic. Reg. Congr. S.* Salvatoris *a S. Sede primum approbata, nunc vero amplificata, a S. C. R. emendata, approbata, et concessa*, ibid. apud eumdem MDCXIII.

[*a*] Vide Cll. VV. TROMBELLIVM *Memor. Istor. delle due Canoniche di* S. Maria del Reno, *e di S.* Salvatore *p.* 261. ec. ac MAZZVCHELLIVM (*Vol. II. p. I. pag.* 59.)

pag. 126. in Cod. ASSEMANI. ADDE

DE BARRIONVEVO MONTIEL (*Andreas*)

Baeticus, primum exiguae molis libellum edidit inscriptum *de la Missa reçada, seu de Missa recitanda*; deinde pleniorem eodem de argumento tractatum, cui titulum fecit

Espejo de Sacerdotes, en que se ven las Ceremonias de la Missa reçada, y solenne, Hispali MDCXXV. 8.

pag. 152. *Et de modulatione organi.* ADDE

BARBOSA (*Simon Vaz*)

Lusitanus, *Vimaranensis*, Doctor *Conimbricensis*, & celeberrimi *Augustini* BARBOSAE frater germanus, cum alia edidit a *Nicolao* ANTONIO percensa, tum in rem nostram:

Tractatum de dignitate, origine, & significatis mysteriosis Ecclesiasticorum graduum, Officii divini, vestium Sacerdotalium, & Pontificalium, atque verborum, Caeremoniarum, &

& aliarum rerum pertinentium ad Sanctissimum Missae Sacrificium, Lugduni apud *Laurentium* DURAND MDCXXXV. 8.

pag. 126. *Biblioth. Orient. pag.* 309. ADDE

BASCAPE' (*Carolus*)

Doctissimus *Novarensium* Episcopus pridie nonas Octobris a. MDCXV. vita functus, de cujus gestis rebus, librisque multi egere a MAZZUCHELLIO diligenter indicati (*T.* II. *p. I. pag.* 511.), ineditum reliquit, BOSCA, & ARGELATO testibus, librum

de Ritibus Ecclesiae MEDIOLANENSIS *fol.*

in AMBROSIANA Bibliotheca adservatum

Item *Officia propria Sanctorum Eccl.* NOVARIENSIS *fol.*

pag. 127. *Anaphoram*. ADDE

BASSANI (*Andreas*)

Forojuliensis Canonicus *Concordiensis*, & in Seminario *Montis Falisci* Praefectus studiorum, publici juris fecit

Enchiridion ex opere BENEDICTI XIV. P. M. de Sacrificio Missae *conflatum ad usum Sacerdotum*, Patavii apud MANFRE' MDCCXLVII. 12.

pag. 128. solideque defendit. ADDE

Nec minus erudite, sciteque multa pertractat ad Sanctorum Canonizationem, & cultum in tribus libris *de Ecclesia triumphante*.

pag. 131. *T.* II. *pag.* 262. ADDE

BENIVIENI (*Dominicus*)

Florentinus, & *S. Laurentii* Canonicus, *Benedicto* RICCIARDINIO teste, apud MAZZUCHELLIUM (*T.*II. *p.* II. *p.*859.)

Commentarios in Sacros omnes Ecclesiae hymnos

perscripsit, quibus tamen nondum A. MDCXVI. extremam manum imposuerat.

Ibid. apud eumdem 8. quacum & altera *pro Sacerdote celebrante in Missa privata* recusa fuit.

ibid. MDCCXXX. Confer MAZZUCHELLIUM (*T.*II. *p.*II. *pag.* 889. *seq.*) ubi hujus *voti* occasionem narrat.

pag. 136. VIDE T. II. p. 464.

pag. 136. MCCCCLXXXVIII. ADDE *fol.* (quae editio perrara est)

ibid. *Tubingae* MCCCCXCIX. DELE

ibid. MDCCIV: 12. ADDE *Epithoma expositionis Canonis Missae Tubingae* Wendelino STEINBACH curante MCCCCXCIX. 4 Hinc enata est *Lecturae* editio *Tubingensis* ejusdem anni, quam I. de la CAILLE, & MAITTAIRE obtruserunt, quum nonnisi illius operis *epitomen Tubingensis* typographus dederit, ut *David* CLEMENT animadvertit. (*T. IV. p.* 235.) Num vero eadem sit haec epitome, quae *Compendiaria elucidatio* a nobis designata, nonnisi utriusque Libri comparatione deprehendes.

ibid. *T. IV. p.* 239. ADDE. NICERONIVS qui unum annum MDCV. editioni tribuit (T. xxiii.), narrat, BIGNONIVM non sine omnium admiratione hunc Librum anno aetatis suae XV. edidisse.

ibid. MDCCXXXIX. in 12. ADDE.

BINASCO (*Malachias*)

Cisterciensis Monachus *Juvenalis* ORABONI Praesidis jussu, quum in *Torcellano* S. THOMAE Coenobio Vicarii munere fungeretur, sui Ordinis *Breviarium* emendavit, editque *Venetiis* apud IVNCTAS MDLXXIX. 8.

p. 137. infra MAZZEI. ADDE

BIZZOZERO (*Benedictus*)

Monachus *Cisterciensis*. Ei tribuitur Italica versio libri, quem infra videbimus a P. D. *Augustino* CASTANO editum *de maxime supernaturali* Agni Dei *virtute*. Vide ARGELATVM, qui tamen annum MDCCXXI. operi adscriptum quum se vidisse in Codice ait, certe non annum intelligere potuit, quo versio adornata fuerat (ait enim ipse D. *Benedictum* A. MDCCXII. obiisse), sed quo exarata. Confer etiam MAZZVCHELLIVM (*T.* II. *p.* II. *p.* 1297.)

ibid. *Saec.* XVI. *cap.* 3. ADDE

BLANCO (*Franciscus*)

Auriensis Ecclesiae Antistes, unusque e Tridentinis Patribus multa scripsit. *Nicolaus* tamen ANTONIVS, qui ea (*T. I. Bibl. Hisp. p.* 312.) enumerat, se nescire ait, an illius sit *Discurso del Coro, y Oficio divino*, Barcinone MDCVIII. 8.

pag. 142. (*a*) 4. ADDE MDXCI. 8.

ibid. MDCXXI. ADDE MDCXXIV. 8. &

ibid. indicat, ADDE. de qua tamen dubito. Ea fortassis nonnisi e vitiosa numerorum transpositione prodiit.

pag.

pag. 143. *bujus magistri* . ADDE

BONELLI (*Benedictus*)

e *Minoribus*, quos *Reformatos* vocant, non incelebris nostrae aetatis scriptor, de quo MAZZVCHELLIVS (*T. II. P. III p.* 1587. *seqq.*) scripsit.

1. *De certitudine Canonizationis infra certitudinem fidei divinae*.

2. *De apotheosi Sanctorum*.

pag. 144. MAZZVCCHELLII Scriptores Italicos. ADDE

BORROMAEVS (*S.Carolus*)

Inter varia opuscula Archivo *Mediolanensis* Archiepiscopi ab *Joh. Bapt.* CORNEO legata est Vol. ix. ARGELATO teste (T. III. *Bibl. Script. Med. col.* 1959.) *S. Caroli*.

Tractatus (*Ms.*) *de Quadragesima Romana*, & *Ambrosiana*.

In Bibliotheca quoque AMBROSIANA servatur *Sacramentarium juxta morem* Mediolanensis *Ecclesiae diligentissime revisum*, *castigatum*, *redintegratum*, *additionibus auctum a* Hieronymo AQVEO, Mediolani apud Fratres METIOS MDLX. 4., ac notis margini adscriptis a Sancto Antistite inspersum.

pag. 145. *P.* III. *pag.* 1891. ADDE

D. BOVCHE' *Benedictinus in Parisiensi S. Martini de Campis* coenobio

Missale Monasticum *Cluniacense* editum A. MDCCXXXIII. emendavit. Extat praeterea in DINVARTII *Diario Ecclesiastico* [a] ejusdem epistola de quibusdam in nova Breviaria animadversionibus.

[a] T. LXVI. pag. 272.

pag. 146. *cap. XV.* n. 21.

D. BOVRLET

V. DINOVART.

pag. 147. *Tozzi* MDCXI. *in* 16. ADDE, & apud eumdem MDCXII. iterum cum *hymnis*.

ibid. ejusdem Anni MDLXVIII. ADDE

D. DE BRESSE

V. infra DINOVART.

pag. 149. VIDE T. II. p. 465.

pag. 150. non interciderit. ADDE

BVONFIGLI (*Nicolaus Aurificus*)

Vide supra AVRIFICVS [*Nicolaus*].

pag.

pag. 151. Bibliothecam Hispanam recentem. ADDE

de BVSTIS [*Bernardinus*]

Composuit Officium Immaculatae Conceptionis, quod SIXTVS IV Apostolico diplomate confirmavit.

Officium Sanctissimi Nominis JESV.

Officium S. Crucis.

Haec ex ARGELATO in Bibliotheca Scriptorum *Mediolanensium* deprompsimus.

p. 153. VIDE T. II. p. 465.

ibid. sine loci, & anni indicatione. ADDE

a CAMPORA [*Seraphinus*]

Messanae quum Arithmeticae institutiones adolescentulis traderet, a. MDLIX. edidit

Il perpetuale delle Feste mobili, e Lunario; quod emendatius *Romae* anno sequente ab *Antonio Blado* recusum fuisse TAFVRIVS prodit (*de Script. Regni Neap. T. III. P. II. pag. 103. seq.*)

pag. 154. Floruit circa. SCRIBE

Gente *Valentinus*, instituto vitae *Augustinianus* floruit circa.

ibid. ediditque. ADDE. *Barcinone*.

ibid. a GAVANTO indicatum. ADDE

CANTONVS [*Joh. Bapt.*]

Mediolanensis e Capuccinorum familia edidit, ARGELATO teste,

Declarationem omnium mysteriorum, quae continentur in Sacrosancto Missae Sacrificio, Mediolani MDCXLII. 4.

pag. 156. ROLLIVS deprehendit. ADDE

CARDOSO [*Gaspar*]

Lusitanus S. I. Presbyter auctor fuit operis praenotati:

Kalendarium Romanum ad usum Missarum, & Canonicarum horarum.

ibid. in Bibliotheca Neapolitana fit mentio. ADD. Meminit vero TAFVRIVS (*de Scriptor. Regni Neap. T. III. P. I. pag.* 164), & CARMIGNANVM obiisse scribit a. MDXLIV.

pag. 157. & MDCLXXXVII. 4. ADDE

CARTIER

Gallus, multorum operum Scriptor eruditus; quae inter

Psalmodiae Ecclesiasticae dilucidatio, qua loca obscura in Psalmis, & Canticis secundum ordinem Breviarii Monastici dispo-

dispositis occurrentia ad mentem SS. Patrum illustrantur, Friburgi MDCCXXXIV. 8.

ibid. nisi inimicissimus dubitaverit. ADDE

CASANOVA (*Andreas*)

Mediolanensis, de quo PICINELLIVS in *Athenaeo* [*pag.* 30.] & ARGELATVS [*T. I. Biblioth. col.* 325.], vulgavit

Concordantiam Lectionis Evangelicae juxta morem Ecclesiae Mediolanensis *cum* Romana, *& homiliariis*, Mediolani MDXCIV. MDCVIII. & MDCXVII. 4.

ibid. Canonicus edidit. ADDE

1. *Breviarum* AMRBOSIANVM, Mediolani a. MCCCCXC. (*a*).

2. Librum Litaniarum Triduanarum, ibid. MCCCCXCIV. 3.

ibid. MCCCCXCIX. 4. ADDE [*b*]

(*a*) Cave autem illud confundas cum Ms. Metropolitanae Basilicae *Mediolanensis* Codice, de quo PVRICELLIVS (*Dissert. Nazar. cap. XLVIII. num.* 7.), & ARGELATVS [*T. I. Bibl. col.* 335.]. Inscribitur is *Rubrica Breviarii Reverendi* CASOLAE *cum multis aliis*.

[*b*] Mirum est ARGELATVM, qui SAXII historiam typographicam laudat, ex hoc *Rationali* duos libros sibi effingere potuisse, alterum quidem *Rationalis* nomine praenotatum, atque anno MCCCCXCVIII. editum, alterum *Caeremonialis Missae* AMBROSIANAE titulo inscriptum, vulgatumque a. MCCCCXCIX. Unus idemque liber hic est anno MCCCCXCIX. publica luce donatus.

pag. 159. CASTANVS [*Augustinus*) ADDE

Mediolanensis e Clericis Regularibus, quos *Theatinos* dicimus, a PICINELLO (*Athen. pag.* 2.) & ab ARGELATO (*T. I. Bibl. pag.* 339.) laudatus.

ibid. Venetiis ADDE (Veronae ARGEL.)

ibid. MDCLXIX. 4. ADDE. Hunc librum a *Cisterciensi* Monacho *Benedicto* BIZZOZERO Italice redditum sunt qui velint, ut supra monuimus.

ibid. VIDE T. II. pag. 465.

ibid. BELTRANVM MDCXXX. 4. ADDE

CASTELLIVS (*Franciscus*)

Adlectus is fuit A. MDXXXII. inter MEDIOLANENSIS Metro-

Metropolitanae Ecclesiae Ordinarios, ut ajunt; quodque ad ejus commendationem maxime facit, Sanctissimo Praesuli CAROLO BORROMAEO pergratus fuit. Obiit autem a. MDLXXVIII., multis relictis praeclarae suae eruditionis monumentis, quae tamen manu scripta in forulis Bibliothecarum MEDIOLANENSIVM delitescunt. Ea ARGELATVS accurate enumerat. (*T. I. col.* 342. *seqq.*) Ad nostram hanc Bibliothecam spectant

1. *De caussa institutionis Veglonum*, & *Veglonissarum*.

2. *Missa Pontificalis* AMBROSIANA *in Cantu*, *quae personae*, *vasa sacra*, *paramenta*, & *utensilia praeparanda sunt in Missa Pontificali* AMBROSIANA, & *quidquid in ea agendum erit*.

3. *Tractatus de Vesperis Pontificalibus* AMBROSIANIS, *ad Joh.* Angelum ARCIBOLDVM MEDIOLANENSEM *Archiep.*

4. Latina epistola *Reverendiss. D. Archidiacono*, *caeterisque eiusdem Ecclesiae Diaconibus de usu*, & *praestantia* antiqui membranei Evangeliarii, quod Sacratario Metropolitanae Ecclesiae *Petrus* CASOLA dono dederat. Exstat ea epistola in extremis Codicis paginis.

CASTILIONAEVS (*Hieronymus*)

Ob eximiam vitae innocentiam, *suavissimos mores*, *acre judicium*, *divinarum litterarum peritiam*, ut in ejus epitaphio legimus apud ARGELATVM (*T. I. col.* 365.) *Theologus Protonotarius Apostolicus adolescens creatus*, & *MEDIOLANI Templi primarii Archipresbyter* decessit An. aetatis xxxiv. Salutis MDLXXXIII. *S. Carolus* BORROMAEVS ejus opera in *Diurnali* AMBROSIANO conficiendo, edendoque usus est; quod in praemisso editioni Decreto idem Sanctissimus Cardinalis testatum voluit.

pag. 161. Velitris MDCCXLIX. ADDE

CELESTRIS (*Antonius*)

Panhormitanus Tertii Ordinis *S. Francisci*, quem 19. Martii vita functum a. MDCCVI. MONGITOR (*Bibl. Sicul. T. I. pag.* 59.) scripsisse ait ***breviter edenda***

1. *Parafrasi allegorica al Breviario Romano:*

2. *L' Officio della Settimana Santa commentato*.

CEPARI (*Virgilius*)

Multa

Multa edidit, de quibus Bibliotheca S. I. Praeter ea autem Ms. reliquit egregium *Directorium Canonizationis*, cujus cum laude saepe meminit BENEDICTVS XIV. in præstantissimo opere *de Beatif. & Canoniz.*

pag. 164. CIMELIVS *Petrus*, *CORRIGE* (CIRVELO *Petrus*) [*a*].

ibid. MDXXVIII. fol. ADDE

[*a*] Laudatur veluti *indefessi in studiis laboris homo*, *librisque perpetuo adhaerens* ab *Alvaro* GOMEZIO (*Lib. IV. de reb. gest. Franc.* XIMINII *Card.*). Cumprimis vero consule *Nicolai* ANTONII *Bibliothecam Hispanam* (*T.* II. *pag.* 146.)

pag. 167. Vol. II. in 12. ADDE

COLLIN (P. *Nicolaus*)

Praemonstratensis Canonicus Regularis, edidit plures tractatus a DINVARTIO plurimum commendatos in Diario Ecclesiastico [*T. LIX. pag.* 190. *T. LXIII. pag.* 282., & *T. LXVII. pag.* 280.]. Nempe

1. *Traitè du signe de la* Croix, *fait de la* Main, *ou la Religion Catholique justifièe sur l' usage de ce signe*; *ouvrage historique & moral*, Parisiis MDCCLXXV. apud DEMONVILLE 12.

2. *Traitè de l' Eau benite*, *ou l' Eglise Catholique justifièe sur l' usage de l' Eau bènite*; *ouvrage historique*, *polemique*, & *moral* ibid. MDCCLXXVI. (*a*)

3. *Traitè du Pain bèni*; *ou l' Eglise Catholique justifiee sur l' usage du Pain bèni*; *ouvrage polemique*, *historique*, & *moral*, ibid. MDCCLXXVII. (*b*).

4. *Letre sur la Fète de Pàque*. (*c*)

(*a*) Fuit qui nimiae in duobus adserendis factis credulitatis auctorem accusavit. Huic vero ab ipso COLLINIO satisfactum brevi opusculo inscripto : *Refutation d' une Critique sur le Traitè de l' Eau bènite*. Adi DINVARTIVM *T.* LXIV. *Diarii Ecclesiastici* (*p.* 273. *seq.*)

(*b*) In hoc tractatu promittit Auctor daturum se novum *de Processionibus* tractatum.

(*c*) Extat in *Parisiensi* DINVARTII Diario [*T.* LXXII. *p.* 82.]

pag. 168. V. *Fernandus de Corduba*. ADDE

CORNEVS (*Franciscus*)

u u *Me-*

Mediolanensis Lectorum in Metropolitana Basilica Primicerius, Scholae Cantorum Praefectus, & Archiepiscopalis Archivii custos, in AMBROSIANAE Ecclesiae ritibus pervestigandis eminuit : quo praesertim spectant duo supra triginta volumina fere omnia ab ipso CORNEO exscripta, atque Archiepiscopi Archivo legata antequam a. MDCXC. e vivis excederet. Eorum argumenta vide apud ARGELATUM (*T. I. col.* 475. *seqq.*). Edidit etiam praeter alia

1. *Origine dell' Instituzione dell' Orazione delle XL. ore*, Mediolani MDCXLIX.

2. *Commemorationem anniversariam coronationis Summi Pontificis*.

pag. 170. & HARTZHEIM *Bibl. Colon. pag.* 269. *seq.* ADDE

CREMONA (*Bartholomaeus*)

Mazarensis e *Carmelitico* Ordine vir egregius a. MDXLVI. denatus, scripsisse fertur a MONGITORE (*Bibl. Sic. T. I. pag.* 96.)

Computum Ecclesiasticum, de Indictione, de Aureo numero, de littera Dominicali, de anno bisextili, de Festis mobilibus, de inveniendo Paschate hinc ad mille annos.

pag. 172. indicati non meminit. ADDE

DANZETTA [*Fabius*]

Perusinus e S. I. Vir doctissimus, cujus eruditionem tanti BENEDICTUS XIV. fecit, ut quum de reformando Breviario cogitaret, eum in illud criticas animadversiones scribere jusserit. Quatuor eae Tomis in 4. continentur, quorum exemplum vidi apud amplissimum Praesulem GABRIELI. Edita autem a P. AZEVEDO fuit P. DANZETTAE in hymnum *Te Deum* dissertatio in calce *Exercitationum Liturgicarum*. V. supra AZEVEDO.

pag. 173. BIBLIOTHECAM *Pistoriensem pag.* 184. ADDE

DIAZ [*Marcus*]

Lusitanus provinciae *Romanae* Reformatorum *S. Francisci*, *Nicolao* ANTONIO teste, edidit

Ordinem perpetuum recitandi divini Officii, Romae MD. CXXXVII.

DIAZ (*Nicolaus*)

Lusitanus Ordinis *S. Dominici*, a quo habuimus

Officia, vel Lectiones Sanctorum aliquot, qui in Lusitaniae

Regno

Regno celebrantur, ab eo ordinata, ut ait *Nicolaus* ANTONIVS.

DIAZ TANCO (*Vascus*)

Fraxinalensis oppidi prope *Lusitaniam*. Capitulo Canonicorum, & Clericis *Aurtensis* Urbis nuncupavit opus praenotatum

Jardin del alma Christiana, *donde se tratant las significaciones de la* Missa, *y de las horas Canonicas*, *y de las nueve Ordenes Ecclesiasticas*, Pinciae apud *Johannem de* CARAVAIAL MDLII. 4.

ibid. *T. III. pag.* 17. ADDE

Dissertations sur les differens habits anciens, *& modernes des Chanoines Séculiers*, *& Règuliers*, *& des autres Ecclesiastiques*. T. IV pag. 12. & 63. T. V. pag. 85. & 226. T. VII. pag. 92. T. VIII. pag. 73.

pag. 174. T. VII. Maii pag. 143. ADDE

Rèmarques sur la Tiare du Grand-Prètre, *sur les habits à la Judaique*, *& sur la mitre des Evêques*. *Erreurs des Peintres a ce sujet*. T. VIII. pag. 217.

ibid. pag. 238. & suiv. ADDE

Enterrement solemnel de L'ALLELVIA. T. XI. pag. 90.

Ibid. Juin pag. 241. ADDE

Dissertation sur les Saints inconnus, *ou baptisés*. T. XII. p. 267. *Observation sur les huiles des Saints Martyrs envoyèes par* S. GREGOIRE LE GRAND *à* THEODOLINDE, *& sur ce qu'on appelloit* BRANDEA. T. XII. pag. 284.

ibid. *Sur quelques parties*. CORRIGE. RONDET *sur quelques points*.

ibid. Juin pag. 269. ADDE. Par M. de VALOIS, Juin pag. 269.

ibid. Novemb. pag. 162. ADDE

L. E. RONDET, *sur le Pseaume* Venite, *& sur l'usage*, *que l'on en fait dans les Breviaires*. T. XXVII. pag. 3.

pag. 175. Fevr. pag. 145. ADDE, & T. XXXIX. pag. 51. & 228.

ibid. Maii pag. 162. ADDE

L. E. RONDET, *Rèmarques sur les Pseaumes*, *qui se recitent dans l'Office du Dimanche* T. XLII. pag. 111. T. XLIII. pag. 99. & XLIV. pag. 3. & 195.

L. E. RONDET, Rémarques &c.

ibid. Avril pag. 93. ADDE

L. E. RONDET, *Plan des leçons de l' Ecriture Sainte, & nouvelle distribution des Legendes proposée pour les Breviaires*, T. XLVII. pag. 3.

ibid. *Rémarques sur les Evangiles des Missels* T. XLVIII. Juillet pag. 3 CORRIGE, & ADDE

L. E. RONDET, *Rémarques sur les Evangiles des Missels*, T. XLVIII pag. 3. XLIX. pag. 3. & 99. LIII. pag. 99. & 195. & LIV. pag. 195.

Observations sur le Calendrier Romain, T. L. pag 3. & 195.

Lettre d' un Curè du Diocese du MANS *concernant le plan des leçons* [propositum T. XLVII. pag. 3.] *& observations de* L. E. RONDET *sur cette lettre*. T. L. pag. 99. LI. pag. 3. & 193., & LII. pag. 195.

Lettre sur le pain béni, T. L. pag. 276.

L. E. RONDET, *rèponse à la lettre prècedente*, T. LI. pag. 114.

Sur l' usage de sonner les cloches dans le temps d' orage, T. LII. pag. 155.

L. E. RONDET, *Calendrier* Gallican *extrait, & rècueilli des Calendriers de diverses Eglises*, T. LIV. pag. 3.

Reponse à la question sur les signes de Croix super oblata *dans la celebration de la Sainte Messe*, T. LIV. pag. 167., & LVI. pag 61.

Lettre de M. ASSELINE *sur certaines Rubriques*, T. LIV. pag. 68.

L. E. RONDET, *sur divers points de Liturgie; c' est à dire sur les mots* Paracletus, & Paraclitus, Agapetus, & Agapitus *&c.* T. LV. pag. 59.

. . . . *Remarques sur plusieurs termes Ecclesiastiques, tels que* Rites, Rituels, Ritualistes *&c.* T. LV. pag. 195.

. . . . *Rémarques sur les Pseautiers de nos Breviaires avec le plan d' une nouvelle distribution des Pseaumes*, T. LVI. pag. 3.

. . . . *Observations sur le calcul Ecclesiastique*, T. LVI. pag. 99.

. . . . *Rèponse à deux questions de Liturgie*, T. LVI. pag. 155.

ASSE-

plan

Ob-

Observations sur les nouveaux Breviaires, T. LXVI. p. 118.

SYMON *de* DONCOVRT, *lettre à l'Auteur du Journal sur les Observations relatives aux nouveaux Breviaires*, T. LXVI. pag. 266. [*a*].

D. BOVCHE', *Lettre sur les mêmes Observations*, T. LXVI. pag. 272.

Questions sur la Benediction des femmes après leurs couches, T. LXVII. p. 178.

Lettre sur le signe de la Croix, T. LXVII. pag. 231.

Sur la benediction du Cierge Paschal, T. LXXI. p. 144.

Litaniae in honorem B. M. V., ex sacris Scripturis desumptae [*b*], T. LXXIII. p. 92.

Lettre sur les nouvelles Litanies, & nouveaux Hymnes en l'honneur de la Sainte Vierge. T. LXXIV. p. 70.

L. F. RONDET, *Antiennes en l'honneur de la Sainte Vierge reformées*, T. LXXV. p. 80.

Recherches Historiques sur la Procession, l'Exposition, la confrairie du S. Sacrement, les Fêtes instituées en son honneur, & sur quelques usages abusifs de l'Eucharistie, qui ont été supprimès. T. LXXV. p. 167. & 243., & T. LXXVI. p. 51. & 152.

Hactenus Diarii tomi , qui ad me pervenerunt ad ann. MDCCLXXIX. mensem Aprilem.

[*a*] Heic iterum DINVARTIVS in subjecta adnotatione (*pag.* 269.) nescio quae de fraudibus obmurmurat, ambituque *Romanae* Curiae, quae ut Principum jura invadere liberius posset, vocem *animas* a celebri Collecta: *Deus, qui* B. PETRO, expunxerit. Sed, ut alia mittam, quae in eamdem rem Tomo I. paucis disputavi, neque erudito viro, neque Theologo digna ea est animadversio, qua Auctor statum odiosae hujus quaestionis se se non probe intelligere satis prodit, quum Romani Pontificis potestas, quaecumque demum sit, nonnisi in rebus ad religionem, animarumque salutem pertinentibus primò versetur, nec per se se temporalia adtingat, sed spiritalis sit, & *animarum* vocabulo percommode indicetur. Vide etiam infra V. *de* DONCOVRT.

[*b*] Atqui ferendum non est quod Diarii Auctor (*p.* 94.) de hisce Litaniis pronunciat: *il est* CERTAIN, *que celles-ci sont préferables à celles qu'on appelle*: Les Litanies de Lorette, *& qu'on chante ordinairement; on n'y trouve ni allusions, ni allego-*

allegories &c. Per me licet in Breviaria *Senonense* , *Antissioderense* , & *Benedictinorum* Congr. S. *Wittoni* illatae sint. Verum nemo patiatur , recentes hasce Litanias a privatis hominibus contextas , a paucisque dioecesibus susceptas , quae nec allegoriis figurisve carent , & vix quidquam habent piae suavitatis , iis tanta jactantia anteferri , quae *Romana* probavit Ecclesia . At hae Litaniae *ex Sacris Scripturis* desumptae sunt . Esto . Quid inde ? Numquid *Lauretanae* hac laude penitus destituuntur ? Atque ut omnia harum Litaniarum elogia e Scripturis prompta non sint (quod ultro damus) non saltem e Patribus sunt hausta ? Quid ergo caussae sit , cur vetustati novitas hac in re praeponatur , non equidem intelligo.

pag. 75. hujus Diarii versionis. ADDE

DIONISI (*Philippus Laurentius*)

Romanus suppresso nomine vulgavit laudatissimum in *Romanis* hujus anni Ephemeridibus (*a*) librum hoc titulo praenotatum

Antiquissimi Vesperarum paschalium ritus expositio de sacro inferioris aetatis processu dominica Resurrectionis Christi ante Vesperas in VATICANA *Basilica usitato* , *conjectura* ; Romae MDCCLXXX. ex typographia *Marci* PALEARINI 8.

(*a*) *Num. XXXI. pag.* 242. *seqq.*

pag. 76. Tom. I. pag. 204. & 207. ADDE & HARTZHEIM in *Bibliotheca Coloniensi* (*pag.* 116).

pag. 177. MCCCCXCII. ADDE

de DONCOVRT (*Symon*)

Presbyter apud *Parisienses* S. SVLPICII jussu PARISIENSIS Archiepiscopi Missale , quod tribus fere ante annis prodiit , reformavit ; Breviarium quoque in epistola , de qua mox , restituere adgressum se esse scribit . In DINOVARTII Diario Ecclesiastico (*T.LXVI. Mensis Martii artic. XXXIX. pag.* 266.) exstat ejus epistola an. MDCCLXXVII. data , in qua quid in Missalis emendatione praestiterit , enarrat . Gloriatur autem (*pag.* 269.) se Collectae : *Deus* , *qui* B. PETRO , nomen *animas* inseruisse , idque a se factum ait *Gelasiani* Sacramentarii, *Ambrosiani* Missalis , & veterum *Parisiensium* librorum exemplo . Addere poterat graviorem *Romanorum* Missalium etiam sub S. PIO V. , & Caeremonialis libri a *Marcello Corcyrensi* sub *Leone X.* evulgati auctoritatem . Sed quod ad *Gelasianum*

sianum Sacramentarium adtinet ; vere ut dicam , aliquid ab egregio hoc PARISIENSIS Missalis correctore dissimulatur , quod magni interorat protulisse. Nam etsi in eo Sacramentario exstat oratio vocem *animas* exhibens, ad Vesperam tamen, ut alibi monui , in festis Apostolorum PETRI, & PAVLLI eadem fere occurrit absque illo nomine. Non ergo GELASIVS tanti videtur hanc voculam fecisse, quanti eam habet DONCOVRTIVS, ejusque Panegyristes DINVARTIVS.

pag. 180. Ingolstadii MDXV. ADDE

Ab ECCLESIA (*Innocentius*)

E Clericis Regularibus, quos *S. Paulli*, seu *Barnabitas* vocant.

Martyrologii nomina dubiae pronunciationis ad usum suae Congregationis conscripsisse dicitur ab ARGELATO, qui caeteras ejus lucubrationes enumerat (*T.I. Script. Mediol.col.568.*); *sed in ultima* ejusdem Martyrologii editione *Bartholomaei* GAVANTI opera in publicum usum inducta sunt; cui libello, inquit idem ARGELATVS , in ejus Ms. reperitur additum prolixum volumen continens rationes , & exempla de hujusmodi accentibus , & notis. Obiit in Collegio S. *Barnabae* XVII. Kal. Nov. MDCXXXVII.

pag. 183. *Junctas* MDLX. 8. ADDE

FARAVDVS (*Prosper*)

Canonicus *Lateranensis* [a] superiore saeculo scripsit *Manuale Caeremoniarum Ecclesiasticarum* ex Commentariis *Bartholomaei* GAVANTI.

[a] Vide ARGELATVM in *Bibliotheca Scriptor. Mediol.* (T. I. col. 592.)

de FARIA (*Basilius*)

Ulysipponensis Carthusianorum sodalis a *Georgio* CARDOSO in *Hagiologio Lusitano*, & a *Nicolao* ANTONIO [*Bibl. Hisp. T. I. pag.* 160.] scripsisse dicitur tractatum

De las ceremonias de la Missa.

pag. 284. *V. Phoebaei*. ADDE

FERNANDEZ [*Silvester*]

Ordinis *Mercenariorum* edidit

1. *Ceremonial de la Orden de la* MERCED, Matriti. 4.
2. *Ceremonial* ROMANO, ibid. 4.

3. *Ceremonial para la Capilla Real*, sed hoc Ms. in eadem Regia Cappella adservatur.

4. *Del modo de dezir Missa*. *Prostit*, inquit *Nicolaus* ANTONIVS (*Bibl. Hisp. T. II. pag.* 231.) *quam pluribus locis*.

ibid. Litteratorum Virorum pag. 127. ADDE

FERRARIVS (*Francus*)

Mediolanensis *Cistercienfis* Monachus tanta eruditione, ut Abbas *S. Crucis* Hilarion RANCATVS a. MDCLXI. ALEXANDRI VII. P. M. diplomate obtento eum studiorum suorum socium sibi adsciverit, multa scripsit, quae ARGELATVS *col.* 605. exstare ait Mss. in Oppido *Caravagii* apud *Cistercienses* Monachos. In his

1. *Ritus divini Officii secundum usum* Cisterciensium *per alphabetum dispositi*.

2. *Alia ad idem Officium*, & *Caeremonias spectantia*.

3. *Censura ad Librum Jo: Bapt.* THIERS *de Festorum imminutione*.

4. *Ritus servandi a* Cisterciensibus *in abdicatione proprii Officii*, & *receptione Missalis*, *ac Breviarii Monastici* Benedictini.

5. *Lectiones novae pro Officio* S. Guilielmi *Episcopi ejusdem Ordinis*.

pag. 185. VIDE pag. 465.

pag. 191. [*Demetrium*] ADDE

DE LA FVENTE [*D. Martinus*]

Hispanus, &. Monachus *Cisterciensis* a. MDXCV. vita functus edidit generali suae Congregationis Capitulo jubente *Salmanticae* apud *Johannem* FERNANDEZ

Librode los usos de la Sagrada Orden del Cistel, *y observancia de España* MDLXXXVI. 8.

In eo autem opere, quod tribus libris constat, agitur *de Officialibus Monasterii*, *Sacrificio Missae*, & *horis Canonicis*; *de modo legendi horas Canonicas Dominicis diebus*, & *feriis totius anni*: *de Sanctis*, *sive de modo legendi Officium in solemnitatibus Sanctorum*; *de signis*, *quibus Monachi uti debent in locis*, & *horis silentii*; quemadmodum ex Bibliotheca *Cisterciensi* narrat *Nicolaus* ANTONIVS (*Bibl. Hisp. T. II. pag.* 82.)

pag. 191. VIDE pag. 465.

pag.

pag. 192. MDCLXXII. *pag.* 28. ADDE
GALLADE (*Petrus*)

Occaſione *Mannhemienſis* Baſilicae a. MDCCLX. aedificatae, ac dedicatae tres *Heidelbergae* luculentas edidit diſſertationes, quarum

Prima inſcribitur: *Templorum Catholicorum antiquitas, & conſecratio*, MDCCLXI.

Altera: *Sanctitas templi ritibus Catholicis conſecrati*, eodem anno.

Tertia: *Sanctitas Templorum Catholicorum dotata, ac ornata*, MDCCLXII.

pag. 193. MDCXVIII. 4. ADDE
GARZIA (*Fr. Johannes*)

Franciſcanae familiae Scriptor in Provincia XII. Apoſtolorum Regni *Peruani* edidit *Hiſpanice*

Explicacion de los miſterios de la Miſſa, y de ſus ceremonias, Limae MDCXLI.

pag. 198. 3. Vol. 4. ADDE
GIVSSANI [*Joh. Petrus*]

Mediolanenſis, de quo plura ARGELATVS, cum multa alia edidit, tum ad rem noſtram

Riſpoſta a ſei queſiti intorno la Santa Meſſa, Mediolani apud ALCIATVM MDCXXIV.

pag. 200. MDCCXXIV. 12. ADDE
GRACIAN (*Fr. Hieronymus*)

Primum *Carmelitis*, quos *diſcalceatos* vocant, cognomento *a Matre Dei* adſcriptus, deinde poſt *Tunetanae* captivitatis biennium CLEMENTIS VIII. indulgentia ad veteris inſtituti *Carmelitas* digreſſus, *Bruxellis* deceſſit A. MDCXIV. Eximii hujus viri, ad cujus laudes nihil adcedere poteſt illuſtrius poſt praeclara, eaque non pauca S. THERESIAE teſtimonia, res geſtas juſto commentario *Andreas* MARMOLIVS perſequutus eſt. Porro illius opera, quae ſeorſim edita, poſtea *Matriti* uno comprehenſa volumine prodierunt MDCXVI., exſtat

Tratado de como ſe a de dezir la Miſſa y Oficio divino.

Praeterea ediderat Auctor Hiſpano idiomate *de Anni Sancti Jubilaeo* tractatum, quem a *Jacobo Boſio Italice* redditum, ac *Romae* vulgatum a. MDXCIV. referunt *Nicolaus* ANTONIVS, & Comes MAZZVCHELLIVS.

pag. 196. cap. 1. n. 3. VIDE etiam infra LEBEVF
ibid. GERBERT (*Martinus*) Monachus &c. usque edidit. REFINGE isthaec in hunc modum.

GERBERT (*Martinus*)

Monachus Ord. S. BENEDICTI e Congregatione D. BLASII in *Sylva nigra*, olim Eminentiss. Card. *de* RODT Theologus, nunc Celsissimus S. R. I. Princeps edidit.

ibi nempe de disciplina arcani. ADDE

Quamquam quid haec, si cum binis, quae nuper evulgavit, praestantissimis operibus conferantur? Alterum inscribitur *de cantu, & musica a prima Ecclesiae aetate usque ad praesens tempus*. 4. Vol. II. (*a*) Praenotatur alterum: *Vetus Liturgia Alemannica* [*b*] 4. Vol. II.

(*a*) Insignis hujus operis conspectum *Johannes* LAMIVS in litterarias suas A. MDCCLXII. Ephemerides *Florentiae* intulerat *col.* 76. *seq.*

[*b*] Et hujus conspectum dederat idem LAMIVS in anni insequentis MDCLXIII. ephemeridibus *col.* 299. 317. 331. 398. 437. & 474. Nunc autem de utroque jam emisso opere consule *novam Bibliothecam Ecclesiasticam* FRIBVRGENSEM *vol.* 1. 2. & 3. Fuit tamen *Germanus* quidam, qui praeclarissimum Auctorem invidia, & obtrectandi libidine potius, quam veritatis studio reprehendere non timuit. Vide Franc. Xaverium HOLL in *Statistica Ecclesiae Germanicae* (*T.I. pag.* 483.)

pag. 201. *Martyrologium Exoniense* ADDE

D. GRAPPIN *Benedictinus*

V. DINOVART.

GRASER (*Joh. Bapt.*)

In lyceo *Oenipontano Patrologiae*, ut ajunt, Professor eruditissimam, dignamque, quae praestantissimo Praesuli, ac Romanae Sedis apud Caesaream Aulam Nuncio *Josepho* GARAMPIO inscriberetur,

De presbyterio, et in eo sedendi jure disputationem Tridenti MDCCLXXIX. typis *Joh. Bapt.* MONAVNI 4.

Emisit in lucem (*a*)

(*a*) Laudatur in Romanis hujus anni MDCCLXXX. Ephemeridibus (*pag.* 119. *seq.*), ex quibus illud etiam discimus, hoc ipsum opus; ab Auctore jam anno MDCCLII. *Mantuae* editum Italice fuisse; quamquam nunc auctius est, & generalio-

ris

ris usus, quam ferret controversia, unde primum emerserat.

ibid. GRATIANVS &c. usque MDXCIX. 4. DELE

pag. 206. P. *Belchiore* de HELVMO. ADDE [seu potius P. *Melchiore de* HVELAMO, de quo infra)

pag. 207. Imp. inscriptus. ADDE

GVERRERO (*Andreas*)

Franciscanus auctor fuit *Hispani* operis, cui titulus

Explicacion de las Rubricas del Missal, y *Breviario Romano*, Caesaraugustae MDCXXIX. 8.

pag. 212. de HELVMO (*Belchior*) *Hispanus Ord. Min. Convent.* V. GVEDES. DELE ista omnia.

pag. 213. adcessurum adfirmans. ADDE

HEYRENBACH (*Josephus*)

Soc. Jesu Presbyter *Vindobonae* nuper defunctus dissertationem edidit

De salutationis Angelicae in Sancta Ecclesia usu, Viennae MDCCLXXIII. 8.

pag. 214. *de Officio Missae* volumen. ADDE

HOLL [*Franc. Xaverius*]

In Universitate *Heidelbergensi* Juris Ecclesiastici Professor Publicus egregium opus edere coepit, in quo nihil non laudandum praeter huiusmodi titulum *Statistica Ecclesiae Germanicae*. Tomus primus A. MDCCLXXIX. *Heidelbergae* prodiit litteris *Joh. Bapt.* WIESEN. In eo autem caput XVI. a *pag.* 336. *ad pag.* 483. *de Liturgiis Ecclesiae Germanicae* eruditissime differit.

pag. 215. HVELAMVS (*Melchior*) Edidit *Hispane* orationem *de Caeremoniis Missae* MDXCVII. CORRIGE

de HVELAMO (*Melchior*) (*a*)

Franciscanus Provinciae *Carthaginensis Hispano* idiomate evulgavit *Conchae* MDXCV. 4. *Barcinone* MDXCVII. rursus *Conchae* MDC. Sermones de *Caeremoniis*, & *Mysteriis Missae*, quorum epitomen sequenti saeculo *Lusitanus* GVEDES, ut diximus, confecit.

(*a*) *David* CLEMENT (*Bibl. Cur. T. IX pag.* 297.) hujus nomen corrumpit vocans *Belchiorem de* HELVMO

pag. 222. propositos *P. I. pag. 35. seq.* ADDE

LANGELLA (*Marcus*)

Domo *Neapolitanus*, vitae instituto *Dominicanus*, de quo prae-

praeter ECHARDIVM TAFVRIVS *T. III. Scriptor. Regni Neap. P. IV. pag.* 98. Ejus est

Espositione dell' Hinno, che la Santa Romana Chiesa canta per commune suffragio de' Fedeli Defonti. Dies irae, dies illa, in *Vico Aequensi* apud *Joh. Jacobum* CARLINIVM, & *Antonium* PACEM MDXCVII. 4.

pag. 225. spectat, ac redarguit. ADDE

LEBEVF (*Johannes*)

Antissiodorensis Canonicus, pluribus editis libris, ac dissertationibus celebris, cuius haec exstant de re Rituali

Lettre sur un Calendrier Ecclesiastique pour un nouveau Breviaire, où l'on propose des regles sur cette matiere; apud DESMOLETZ T. I. P. I. A. MDCCXXVI. *pag.* 320.

Remarques sur le Chant Ecclesiastique. Mercure de France, Septembre MDCCXXV. pag. 1987.

Lettre sur la forme des Bâtons *des Chantres, & autres usages d'Eglise, qui paroissent empruntez du Paganisme. Sur les diptyches des Payens. L'offrande des vases ornez de figures du Paganisme. Sur les Trèsoriers de l'argenterie des Eglises, & les usages des anciens Trèsoriers*. Merc. Janvier MDCCXXVI. pag. 17.

Lettre sur la nouvelle edition du Breviaire de SENS, *&* *d'* AVXERRE. Merc. Juin MDCCXXVI. I. Vol. pag. 1165.

Dessein d'un Recueil d' Hymnes nouvelles, avec les plus beaux chants selon la mesure des vers, où l'on prend la defense du chant de l' Antiphonier de PARIS. Merc. Aout MDCCXXVI. pag. 1729.

Observations sur les Lunaisons: si elles doivent porter le nom des mois. Sur l' embolisme, le saut de la lune, l' annonce de la Fête de Paques, les Cycles, Tables Paschales. Vers des anciens Calendriers. Merc. Fevrier MDCCXXVIII. pag. 269.

Memoire sur la Messe Grecque de l' Abbaye de S. DENIS, *& sur l' usage de la Communion generale du Vendredi Saint dans l' Abbaye de* S. VICTOR *de* MARSEILLE. Merc. Juillet MDCCXXIX. pag. 1533.

Lettre sur la Ceremonie du deposuit, *& sur l' ancien usage des bâtons de Confrèries*. Merc. Aout MDCCXXXIII. pag. 2764.

Let-

Lettre sur les Orgues. Merc. Aout MDCCXXXVII. p. 1750.

Lettre sur un Manuscrit Liturgique du Mont CASSIN *faussement attribuè a* S. MAMERT *Eveque de* VIENNE. Merc. Decembr. MDCCXXXVII. II. *Vol. pag.* 2777.

Extraits du livre (Praesulis GEORGII) de Liturgia Romani Pontificis *imprimè à* ROME *en* MDCCXXXI., *avec quelques observations*. Merc. Dec. MDCCXXXVII. II. Vol. pag. 2843., & Janvier MDCCXXXVIII. pag. 26.

pag. 227. *Leodii* MDCXLI. 4. ADDE

LOBO (*Laurentius*)

Franciscanum Ordinem apud *Complutenses* professus edidit *Matriti Hispano* idiomate

Compendio de las Rubricas del Breviario, y Missal Romano. MDCXXXII. 8.

pag. 231. MDCVIII. 8. ADDE

de LORA (*Jacobus*)

Grammaticae, & Poeticae artis Professor hymnos in Romana Ecclesia cani solitos diligenter correxit, exposuitque. Ea vero expositio ab *Andrea* GVTTIEREZ *Lucronii* MDCVI. apud *Guillelmum de* BROCAR edita fuit, quis crederet? cum *Distichis* CATONIS; (*a*) *Florato*, *quinque clavibus Sapientiae*, & *fabulis AESOPI*

(*a*) Addenda erit haec *distichorum* CATONI tributorum editio illis, quas in Bibliotheca *latina* FABRICIVS, atque post eum ERNESTI percensent.

pag. 237. ubi de MACRO *Dominico* MDCLXVII. T. II. 4. ADDE

His adde dissertatiunculam ROMAE excusam MDCLXVIII. 4., *an Diaconus Cardinalis possit solemniter Benedicere in sua Diaconia?*

ibid. *Conchae* MDC. 8. ADDE (*a*)

(*a*) Consule de *Johanne Baptista*, qui apud *Hispanos* in Provincia S. Josephi *Franciscanum* ordinem professus est, *Nicolaum* ANTONIVM in *Bibliotheca Hispana* (*T. I. pag.* 492.)

pag. 240. VIDE pag. 467.

pag. 243. Hispali MDCLXXIII. CORRIGE. Hispali apud *Simonem* FAXARDO MDCXXXVII. 4.

Item *Triumfo del Agua bendita*, iisdem typis MDCXLII. 4. Scri-

Scripserat etiam *Carthusianus* hic Monachus de Exorcismis; verum typisne id opus excuderit, ignorare se ait *Nicolaus* ANTONIVS (*Bibl. Hisp.*) T. I. pag. 620.)

de S. MARIA (*Petrus*)

Malacitanus, ac *Franciscani* instituti in *Granatensi* Provincia sodalis. Edidit

Manual de Sacerdotes, y espejo del Christiano, que trata de la significacion de la Missa, Granatae MDXCVIII. 4. (*a*).

[*a*] Monet autem *Nicolaus* ANTONIVS (*T. I. pag.* 171.) ex hoc uno, eodemque opere tria fecisse *Lucam* WADDINGVM.

p. 244. MDCLVIII. 8. ADDE

MASCARDI (*Jorlandus*)

Agrigentinus Ordinis S. MARIAE de Monte OLIVETO, quem MONGITOR obiisse ait *Panhormi* circa Ann. MDCXLV, libellum heic edidit MDCXXXII. apud *Alphonsum de* ISOLA praenotatum.

Racconto delle Cerimonie da usarsi nella solennità delle Quarant' hore. 12.

pag. 245. pag. 49. seqq. ADDE

MATTEVCCI [*Augustinus*]

Lucensis Ordinis *Minorum*, quos *Observantes* dicimus, quum ROMAE Sacrae Rituum Congregationi esset a consiliis, utilissimum opus scripsit; quum autem illud *Venetiis* a *Pezzana* excuderetur, pie decessit. En libri titulum

Practica Theologo-Canonica ad causas beatificationum, & canonizationum pertractandas. MDCCXXII. 4.

pag. 250. *Saec.* XVI. *cap.* 41. ADDE

MINA [*Hieronymus*]

Panhormi, ubi natus fuerat, ac Sacerdotio initiatus, decessit tertio Idus Julii A. MDCXLVI. Suppresso nomine emiserat in lucem

Ordine delle Ceremonie del Vespro solenne, e della Messa cantata MDCXIV. 8. (*a*)

(*a*) Apud Cl. MONGITOREM aliae ad Sacras Caeremonias pertinentes *Hieronymi* animadversiones exstabant Mss.

ibidem VIDE pag. 466.

pag. 252. *Directorium, sive Officii divini* &c. ADDE

MONTER (*Benedictus*)

Compu-

Computo Ecclesiastico, Barcinone MDCXII. ex officina *Gabrielis de* GRAELLS. 8.

MONTI (*Franciscus*)

Carthusianus scripsit *de Thuribulo*, *& Thurificatione* tractatum, qui Ms. extat in praeclara *Joh. Bapt.* CORNEI sylloge Archiepiscopo *Mediolanensi* legata *Vol. V.*

MONTI (*Urbanus*)

Mediolanensis inter caetera, quae ab ARGELATO recensentur, dissertationem scripserat

delle cause, *modo*, *e necessità della correzione del Calendario fatta da* GREGORIO XIII.

pag. 254. *in Officio Ecclesiastico*. ADDE

MVÑOZ (*Fr. Alphonsus Dominicanus*)

Opus reliquit absolutum, cui titulus

De las Ceremonias de la Missa.

pag. 257. Panormi MDCXLI. 8. ADDE

NAV (*Michael*)

S. I. Theologus Gallus edidit *Ecclesiae* Romanae; Graecaeque *veram effigiem ex variis tum recentibus*, *tum antiquis monumentis singulari fide expressam*, Lutetiae Parisiorum apud *Gabrielem* MARTINVM MDCLXXX. 4.

pag. 258. *Exorcismus*, sive *Baptisterium*. ADDE

NEILA (*Didacus*)

in conficiendo Breviario praecipuus Card. QVIGNONII adjutor. Vide quae hanc in rem supra adnotavimus.

pag. 260. MDCLXVIII. fol. ADDE

NVÑEZ DELGADO (*Petrus*)

Hispalensis Ecclesiae, ut ajunt, Portionarius pridie Kal. Decembres A. MDXXXV. e vivis ereptus est, quum edidisset

1. *Auream Hymnorum totius anni expositionem cum annotationibus*, *unaque Orationes Sacras*, *quae per annum cantantur*: *Epistolas* D. PAVLI, *& aliorum*, *quae cantari solent* &c. *Homilias diversorum Auctorum* &c. omnia correcta, Hispali MDXXVII. 4.

2. *Expositionem Threnorum*, *idest Lamentationum* HIEREMIAE, *nec non & novem Lectionum*, *quae pro defunctis decantari solent*, *una cum acerbissima* CHRISTI *Passione secundum* MATTHAEVM *excerpta ex* Nicolao de LYRA, *Hispali* apud *Joh.* CROMBERGER MDXXX.

O

de OCARIZ [Fr. *Johannes*]

Hieronymianus Monachus ex Italico CHERVBINI AVGVSTINIENSIS Eremitae idiomate dedit

Ceremonial, y Rubricas generales del Missal Romano, Pampelone apud *Thomam* PORRALIS MDLXXVIII. 8.

pag. 261. VIDE pag. 467.

pag. 263. P. ſtatim ADDE

PACHECO (Fr. *Balthaſar*)

Franciſcanae familiae alumnus *Hiſpanice* duo ad rem noſtram opuſcula evulgavit, nempe

1. *Eſpejo de Sacerdotes, y de todos los miniſtros de la Gerarquia Eccleſiaſtica*, Matriti MDCXI. apud *Ludovicum* SANCHEZ 4.

2. *Compendio de ſervir al Altar el miniſtro en la Miſſa reçada*, ibidem eodem anno 16.

pag. 265. PANIGAROLA &c. uſque *pag.* 508. REFINGE omnia ad hunc modum.

PANIGAROLA [*Franciſcus*]

Ex Ordine *Minorum*, quos *Obſervantes* vocant, vir multis nominibus celebris A. MDLXXX. a GREG. XIII. *Chryſopolitanus* Epiſcopus dictus eſt; tum A. MDLXXXVII. Epiſcopus *Aſtenſis*. Obiit autem pridie Kal. Junias MDXCIV. Suam ipſe vitam conſcripſit; ſed & de ejus vita commentarium *Mediolani* MDCXVII. habuimus a Fr. *Bonagratia de* VARENNA: Quum annos tantum XLVI., menſeſque IV. vixerit, incredibile fere eſt, potuiſſe illum tot libros edere, aut ſcribere, quot ARGELATVS enumerat. In his

De Sacrarum Stationum veteri inſtituto a SIXTO V. *revocato Oratio in die cinerum*, Romae MDLXXXVII. 4. (*a*)

Expoſitio Officii Sanctiſſimae Trinitatis [*b*]

(*a*) Indicatur haec editio a FABRICIO *Bibliogr. Antiquar. pag.* 508. Eam ignoravit ARGELATVS, qui ſecundam tantum editionem laudat eodem anno apud PONTIVM *Mediolani* curatam.

[*b*] Extat Ms. in Bibliotheca *Mediolanenſis* Conventus S. ANGELI.

pag. 266. VIDE pag. 467.

pag. 270. MDCCXV. 12. ADDE

de PEREGO [*Camillus*] Caro-

Canonicus Notarius Metropolitanae *Mediolanensis* Ecclesiae,& Parochus ad S. VITI, ubi etiam tumulatus fuit. Hoc ejus opus a nobis indicandum

Regola del Canto Fermo Ambrosiano, Mediolani apud PONTIVM MDCXXII. 4.

pag. 271. seu de horis Canonicis, CORRIGE Libri III. Neapoli typis *Francisci* SAVII MDCXXXIX. fol.

Item: de divino & Ecclesiastico Officio, seu de horis Canonicis.

pag. 274. PIAZZA (*Carolus Bartholomaeus*.) ADDE (*a*) Romae MDCCXI. 4. [*b*]

(*a*) De eo *Hiacynthus* GIMMA in libro *degli Elogj Academici della Società degli* Spensierati *di* ROSSANO *pag.* 60., & ARGELATVS *de Script. Mediol. col.* 1097. *seqq.*

[*b*] Praeter haec longe plura reliquit inedita, quae a GIMMA, & ARGELATO indicantur. Nimirum

1. *Dell' uso antichissimo della Chiesa, e mistero de' Lumi, e delle Lampadi.*

2. *Dell' uso, mistero, e prerogative della Tonsura Ecclesiastica.*

3. *Del significato degli Abiti del Sommo Pontefice, de' Cardinali, e dell' Ordine tutto Ecclesiastico, e Regolare.*

4. *Delle Cerimonie, e Riti nell' adorazione del Sommo Pontefice.*

5. *Delle Campane, dell' Incenso, e dell' uso venerabile del Canto Gregoriano.*

6. *Dell' antichissimo costume del velarsi le* Donne *nella Chiesa per riverenza degli Angeli, e del separarsi in essa dagli Uomini.*

7. *Rerum Mystagogicarum Bibliotessera, sive de recta Sacrorum Rituum, ac Caeremoniarum norma.*

8. *De privata, sive Chorali Divini Officii rite persolvendi disciplina.*

pag. 275. T. I. Septemb. ADDE

de PISA (*Franciscus*)

Toletanus, sed *Segoviensis* Urbis Canonicus, de quo *Nicolaus* ANTONIVS, edidit

Manuale ad Sacramenta Ecclesiae ministranda, Salmanticae MDLXXXIII.

Las Tablas de las ceremonias y Oficio Mozarabe, Toleti MDXCIII. apud *Petrum* RODRIGVEZ, & MDCXIII.

Officium Sancti DOMINICI SILENSIS, ibid. MDXCIX.

Aliqua etiam *de Sacris ritibus, & caeremoniis* commentatus est, quae tamen an perfecta reliquerit A. MDCXVI. moriens, mihi incompertum.

pag. 277. COMBI MDXCIX. 4. ADDE

POVET

V. DINOVART

PRAECONIVS (*Octavianus*)

Cujus gesta paucis sepulcralis Inscriptio complectitur, nempe: *Fr.* Octavianus PRAECONIVS *Ord.* Min. Con. Siculus *a* CASTRO REGALI *Archiepiscopus* Panormitanus, *pietate insignis, eruditione clarus, post multos curae pastoralis quatuor Ecclesiarum* Monopolitanen. Arian. Cephaluden. *&* Panormitanen. *exantlatos labores, quieturus tandem obiit XVIII. Julii suae dignitatis anno VI. aetatis LXVI. Christi vero nati MDLXVIII.* Caeteris porro, quae edidit a MONGITORE percensa nunc praetermissis, geminum opus indicabimus, Latinum alterum a GHILINIO memoratum, *Italicum* alterum.

Expositio lucida in Orationem illam, quae ab Ecclesia in Missa Defunctorum pio quodam ritu canitur: DOMINE IESV CHRISTE REX GLORIAE

Espositione, o diremo breve Trattatello del Responsorio Maggiore delli Defonti, cioè LIBERA ME DOMINE, Panormi apud *Joh. Matthaeum* MAVDAM MDLXVI. 8.

pag. 278. Articulus de POVPART *Spiridionis* iis praeponatur, quae pag 277. de PRAEPOSITIVO adnotavimus

pag. 279. Neapoli MDLXXVI. 12. CORRIGE. Neapoli MDLXXII. iterumque MDLXXVI. 12.

pag. 283. *Artic. III. n.* 10. ADDE

de RESENDE, seu RESENDIVS (*Andreas*)

apud *Lusitanos* omnifariae Antiquitatis, litterarumque cum hujus studio cognatarum peritia insignis fuit, de illoque *Dominicanus* Ordo jure gloriabitur, etsi jubente *Johanne* III. Rege justis de caussis ab eo discedere coactus est. Quod autem Tomo hujus operis primo pag. 131. ab eo diximus *Breviarium Eborense* emendatum fuisse, *Johannes* VASAEVS in *Hispaniae* Chronico (*cap. V.*) confirmat. Vide *Nicolaum* ANTONIVM *T. I. pag.* 67. pag.

pag. 285. & in Bibliothecis Patrum. ADDE

de ROA (*Martinus*)

Cordubensis e S. I. vir longe eruditissimus suo nitori restituit, vulgavitque

Officia Sanctorum Ecclesiae Cordubensis *a Sede Apostolica adprobata*.

Supplementum quoque Breviarii *Hispani* edendum reliquit.

pag. 287. A. MDCL. ADDE

RODRIGVEZ (*Cyprianus*)

Cisterciensis Monachus, atque adeo suae Congregationis Generalis Praefectus, quem *Reformatorem* appellant, teste apud *Nicolaum* ANTONIVM *Chrysostomo* HENRIQVEZ scripsit

In Canonem Missae, librum unum.

pag. 288. *Romae* MDCCLXXIV. ADDE

ROMAN *de* MATAMOROS (*Salvator*)

Computum Ecclesiasticum, *sive Romanum*, Venetiis MDLXX.

pag. 291. Bibliothecam *Hispanam*. ADDE

de ROSA (*Thomas*)

Additiones ad suum Tractatum de Exequutoribus litterarum Apostolicarum tam gratiae, quam justitiae (*a*); *quibus accessit novus Tractatus* de Exequutoribus litterarum Remissorialium in ordine ad Processus pro Canonizatione Sanctorum una cum praxi, Neapoli ex Typographia *Antonii* GRAMIGNANI, MDCLXXXVI. fol.

[*a*] Prodierat hic Tractatus *Romae* MDCLXXVI.

ibid. *T. I. pag.* 391. ADDE

ROSARIVS, sive ROSALES [*Petrus*]

Observationes in XCV. Hymnos, *qui in Breviario Romano continentur*, Brugis apud Petrum GOMEZ de VALDIVIESSO, MDCXXIV. 8. [*a*]

[*a*] Et hujus meminit *Nicolaus* ANTONIVS [*T. II. pag.* 187.] Mirum tamen mihi est, duos exstitisse non longo sex & quadraginta annorum intervallo ROSARIOS, qui *Brugis* observationes in Hymnos Breviarii Romani scripserint, atque ediderint.

A S. ROSALIA (*Marcus*)

Panhormitanus Ordinis *Discalceatorum* S. AVGVSTINI edidit

Sa-

Sacrarum Caeremoniarum pro *Missa solemni*, *& privata*, *Breviloquium*, *sive compendium*, Panhormi typis *Petri de* ISOLA, MDCLXVII. 8.

Sacrarum Caeremoniarum compendium pro hebdomada Majori, ibidem, typis *Dominici de* ANSELMO, MDCLXVIII. 8.

pag. 292. *el Officio* Romano; Toleti. CORRIGE *el Oficio* Romano, Matriti MDLXXIV. 4. & Toleti.

ibid. MDLXXXIV. ADDE

Ceremomonial Romano *para Missas cantadas*, *y rezadas*, Compluti MDLXXIX. 4. (*a*)

Kalendarium Romanum perpetuum, & generale Breviarii Romani ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini nuper editi XXXVI. tabulis constans pro tota Hispania &c. Toleti MDLXXVII. 4., iterumque MDLXXVIII. 8. [*b*]

(*a*) Idem opus latine ab Auctore confectum fuit; primus tamen *Genuae* edi curavit *Franciscus de* NIGRO eiusdem Ordinis Minimorum, quem *Petrus* professus fuerat, pluribus ab hujus morte annis, MDCXXXVII. typis *Josephi* PAVONIS; *Franciscus* autem additionibus, notis, & appendicibus locupletavit.

[*b*] In compendium postea redactum typis *Antuerpiensibus* prodiit A. MDCXVII., tum *Ingolstadii*, *Toleti* &c.

RUSCA (*Joh. Baptista*)

Nihil typis evulgavit; plurima tamen scripsit ad rem Ritualem pertinentia, quae *Mediolani* in *Ambrosiana* Bibliotheca adservantur. Titulos vide apud ARGELATUM *pag.* 1264. *seq.*

pag. 293. SALON (*Johannes*) CORRIGE

SALGADO (*Lucas*)

Caeremoniale, seu *exercitium Altaris secundum usum Rom. Ecclesiae*, *ex probatissimis Authoribus*, *tam Theologis*, *quam Canonicis collectum*; Salmanticae apud *Joh.* PERIER MDLXX. 8.

SALON [*Johannes*]

Valentinus, Ord. *Minorum*, GREGORII XIII., cujus auspiciis *Romae* jamdiu commorabatur, jussu vulgavit

ibid. MDCLXXVII. 4. ADDE

SANCHEZ [*Josephus*)

Intro-

Introduccion a las Reglas del Breviario, Salmanticae MDC-XXX.

pag. 298. ibid. MDCLIII. fol. ADDE

4. De Sacro Ritu praeferendi crucem Majoribus Praelatis Ecclesiae libellum apologeticum pro Archiepiscopo *Parisiensi* contra novum conatum Archiantistitis *Lugdunensis*, ad Sanctissimum Papam, & D. N. D. VRBANVM divina providentia PP. VIII. *Parisiis* apud *Robertum* STEPHANVM, MDCX-XVIII. 4.

pag. 300. VIDE pag. 467.

pag. 303. teste Expositionem Missae. ADDE (*a*)

(*a*) Vide etiam *Nicolaum* ANTONIVM (T. I. pag. 597.), ex quo illud quoque discimus, *Johannem* e *Franciscano* Ordine ad *Acernensis* Ecclesiae Sedem evectum fuisse.

Ibi *Misteri*, *e sensi* ~~*mistici della Messa*~~, Derthonae MDCLXXII. 4. CORRIGE *Misteri della Messa* Romana, *ed* Ambrosiana, *col significato dei Riti* Ambrosiani, Derthonae apud VIOLAM MDCLXXII 4.

Tripartitam quoque in Breviarium Romanum commentationem, quae quatuor tomis contineretur, adgressum fuisse CAROLVM ex PICINELLI *Athenaeo* ARGELATVS perhibet. (*a*)

(*a*) Multa quoque de Ritibus, praesertim *Mediolanensis* Ecclesiae paullo antiquior ex eadem *Septalia* Gente *Hieronymus* scripserat; quum tamen nihil ediderit in lucem, satis nobis sit id indicasse. Confer ARGELATVM pag. 1317.

pag. 305. *Latin. T. I. pag. 64.* ADDE

de SOTO [*Andreas*]

Explicacion de la *Bendicion del Cirio Pasqual*.

Del origen de la *Agua bendita*, *y antiguedad*, *y milagros*, *que Dios obra per medio de los Agnus Dei* (*a*)

(*a*) Duo isthaec *Andreae* opera ex *Nicolai* ANTONII *Bibliotheca Hispana* [*T.I. pag. 69.*] deprompsimus. Idem ANTONIVS *pag. 366.* ex WADINGO meminit *Tractatuli super praeconium Paschale* EXVLTET; *quo in Sabbatho Sancto benedicitur Cereus Paschalis* a quodam *Francisco de* SOTO editi. Quid si *tractatulus* iste idem sit, quod Hispana illa *Andreae* explanatio, atque ex uno Auctore duos nobis heic, uti & alias, WADINGVS obtruserit?

pag.

pag. 308. MDLXXX. & Romae MDLXXXVIII. *f.* (*a*) CORRIGE

MDLXXX. (*a*), & Romae MDLXXXVIII. f. [*b*]. Agitur hoc in opere etiam

Ibi [*a*] Quae CORRIGE

(*a*) Haec editio in catalogo Bibl. Card. IMPERIALIS indicatur. *Romanam*, atque adeo *Venetam* A. MDLXXIX. memorat *Nicolaus* ANTONIVS, qui & coeptum a *Josepho*, sed morte abruptum laudat *Lexicon Ecclesiasticarum vocum*, *phrasium*, *ac rituum veteris Ecclesiae Catholicae.*

[*b*] Quae.

pag. 309. CIOTTVM 8. ADDE

de SWEYVE, vel de SVSATO (*Jacobus*)

a QVETIFIO, & HARTZHEIM (*Bibl. Colon. pag.* 155.) Saeculo XV. quo HVSSITARVM haeresi se se impigre opposuit, scripsisse dicitur

Expositionem Missae fol.

ibid. VIDE pag. 467.

Tum ADDE

De TAPIA [*F. Didacus*]

Segoviensis Augustinianus edidit

Tractatum *de ritu Missae*, Salmanticae MDLXXXIX.

TETAMO (*Ferdinandus*)

Panhormitanus utilissimum, atque eruditissimum opus *Venetis Petri* SAVIONI typis vulgare coepit A. MDCCLXXIX. quod octo Voluminibus in 4. comprehendetur, hoc titulo

Diarium Liturgico-Theologico-Morale, *sive quaestiones morales*, *Institutiones Ecclesiasticae*, *sacrique Ritus notandi singulis temporibus*, *atque diebus anni Ecclesiastici*, *&* *civilis*.

pag. 310. & horis Canonicis. ADDE

TEXTORIS, seu TZEWERS (*Wilhelmus*)

in Cathedrali *Basileensi* Ecclesia circa annum MCCCCLXXXV. Ecclesiastes orthodoxae doctrinae studiosissimus praeter alia (*a*) scripsit

In canonem Missae.

(*a*) Confer HARTZHEIM in *Bibliotheca Coloniensi* (*pag.* 129.)

pag. 315. VIDE pag. 468.

Ibi

ibi V. *Guibertus*. ADDE

TORNAMIRA [*Franciscus Vincentius*]

El Kalendario Gregoriano, Pampelone MDXCI. 4.

pag. 319. V. ADDE

de VALDIVIESSO (*Josephus*)

Exposicion Parafrastica del Psalterio, *y de los Canticos del Breviario*, Matriti apud Viduam *Alphonsi* MARTINI, MDC-XXIII. 4.

pag. 321. in Bibl. S. I. ADDE

VASQVEZ DEL MALMOL (*Johannes*)

Arte, *y regla para aprender a rezar el Officio segun el Breviario reformado*, *y para entender el Computo*, *y Kalendario Romano*, Pinciae typis *Ludovici* SANCHEZ MDCV. 8.

pag. 322. V. CHARDON. ADDE

VERDVGO SARRIA (Fr. *Petrus Dominicanus*)

Libro de los Mysterios de la Missa, Matriti MDXCIV. 4.

pag. 324. *& doctrinis novis* ADDE, Venetiis MDC. Mediolani MDCX. & iterum Venetiis MDCXIX. (*a*)

pag. 325. *T. III. p.* 75. ADDE

de VILLEGAS (*Didacus*)

Raçones, *y fundamentos cerca de que el ajuno*, *y el reçado de la vigilia de San Juan Bautista*, *que el ano de MDCXX-XIX. occurre en el mismo dia del Corpus Domini*, *se an de anteponer ambas cosas en la feria quarta*, *vispera de la fiesta del Corpus*, Hispali MDCXXXVIII. 4.

de VILLEGAS (*Sebastianus Vincentius*)

Dubio sobre si la Fiesta de la immaculada Conception de Nuestra Señora caiendo el año de MDCXIX. en la Dominica segunda de Adviento deba celebrarse el mismo dia, *o transferirse?* Hispali MDCXIX. 4.

ibid. VINITOR, CORRIGE VINITORIS

p. 326. VIDE p. 468.

p. 327. CAVEVS, aliique. ADDE

WISSING (*Antonius*)

Speculum Sacerdotis celebraturi cum expositione mysteriorum, *& Caeremoniarum Missae* (*a*).

(*a*) Exstat in ejus *Medulla totius Theologiae Scholasticae*, quae *Treveris* prodiit MDCXCV. typis *Jacobi* REVLANDI. Vide P. HARTZHEIM (*Bibl. Col p.* 21.)

ibid. VIDE p. 458.

p. 328. Alia habet edenda &c. *usque* cum aliis alterius argumenti. DELE, hisque isthaec substitue

4. Sopra i Notaj Ecclesiastici (*d*)

5. Delle antiche Concioni Ecclesiastiche (*e*)

6. Sull' Avemmaria (*f*)

7. Sulle Feste mobili (*g*)

pag. 329. ritum ab eo proposita. ADDE

(*d*) Exstat T. I. operis ab eo editi, inscriptique: *Differtazioni varie Italiane a Storia Ecclesiastica appartenenti*, Diss. IX. pag. 215-235.

(*e*) T. II. ejusdem operis *Diss. I. pag. I.* - 31.

(*f*) ibid. *Diss. VI. pag.* 242 - 296.

(*g*) Accessit haec dissertatio libello, qui nuper e *Salomonio* typographio prodiit suppresso Auctoris nomine praenotatus *Nuovo Effemerologio universale* p. 296 - 352. Quoniam vero capite II. multa Auctor exscripsit ex Officio hebdomadae Sanctae, quod A. MDCCLVIII. *Remondinianis* typis excusum *Venetiis* fuit, ne plagii accusetur, recole dicta Tomo hujus nostri operis primo *pag.* 134., atque hoc ipsum Officium *Zacharianis* Ritualibus Libris adde.

pag. 330. MDCCLV. 4. *pag.* 81. ADDE

de ZAMORA (*Johannes Franciscanus*)

Caeremoniale *Romanum* CLEMENTIS VIII. *Hispanice* reddidit, ac *Burgis* MDCIII. vulgavit 4.

Eodem quoque anno ibid. edidit *Kalendario perpetuo*

CAP. IV.

pag. 341. & MDCII. 8. ADDE; iterumque MDCXXVI. 8.

pag. 344. *Jenae* MDCCV. 4. ADDE

FRICKIVS (*Elias*)

De cura veterum circa haereses, *Ulmae* MDCCIV. 4. iterumque ibidem MDCCXXXVI., adiuncta Oratione inaugurali de catechisatione veteris, & recentioris Ecclesiae.

pag. 352. & *Witteb.* MDCCXXV. ADDE

LVDLCVS (*Martinus*) (*a*)

Missale, id est cantica, & preces, atque Lectiones sacrae, quae ad Missae Officium, ex primaevae Ecclesiae pio instituto, in templis Christianorum cantari solent. *Viteb.* sumptibus *Samuel.* SEELFISCH, MDLXXXIX [*b*] fol.

Vespe-

Vesperale, & matutinale, hoc est cantica, hymni, & collectae, sive precationes Ecclesiasticae, quae in primis & secundis vesperis, itemque matutinis precibus, per totius anni circulum, in Ecclesiis, & religiosis piorum congressibus cantari usitate solent, notis rite applicatae, & in duas partes ordine digestae. Prior pars de tempore [c], posterior pars de Sanctis. Anno Christianae Epochae MDLXXXIX. fol. (d)

(a) LUDECI, qui a. MDCVI. e vivis excessit, vitam descriptam habes in HENNING WITTEN *diario biographico*.

(b) Non MDXCVIII., ut in VOGTII catalogo, posteriorum numerorum transpositione legitur.

(c) Hujus partis titulum sequitur *Davidis* CHYTRAEI Epistola ad *Ludecum ex* RHODOPOLI *die Solstitii* MDLXXXIX. perscripta, in qua varia de Psalmodia Ecclesiastica, ejusque natura disputantur.

[d] Confer FREITAG *Analector. p.* 544.

pag. 357. *Jenae* MDCC. ADDE

OVERKAMPS [*Georgius VVilhelmus*]

De ratione status Curiae *Romanae* circa usum *Latinae* Linguae in sacris, cultuque publico, *Jenae* MDCCXXXII. 8.

pag. 361. *Helmstadii* MDCCXLIII. ADDE

De imaginibus *Jesu Christi*, quotquot vulgo circumferuntur, & de lingua vernacula *Jesu Christi*, *Jenae* MDCLXXXV. 4.

ibid. MDCCLXX., & auctior ADDE *Francof. & Lipsiae.*

pag. 364. & *Helmstadii* MDCCXXXIII. ADDE

Diss. de Eucharistia mortuorum.

Diss. de curatione morborum per oleum Sanctum. [f]

ibid. vel Sanctissimum Nomen IESV. ADDE

[f] Utraque haec dissertatio exstat in Auctoris *Decade Dissertationum Historico-Theologicarum*, Helmstadii MDCCXIV. ubi & recusa est dissertatio *de baptismo per arenam*.

pag. 367. *Joh. Henrico* SVICERO. ADDE

Sacrarum Observationum liber singularis, quo veterum ritus circa Poenitentium σωφρονισμον paulo accuratius expenduntur; varia Incarnationis, Circumcisionis, Paschatis, Baptismi, & S. Coenae nomina explicantur, Tiguri MDCLXV. 4.

pag. 370. VIDE p. 468.

pag. 372. *VVitt.* MDCCXLIX. ADDE

VVE-

VVESTPHALIVS [*Andreas*]

Diff. de magna hebdomada
ibid. *T. XVII.* p. 468. ADDE

VVILCKIVS (*Andreas*)

De festis Christianorum oecumenicis, Tractatus notis philologicis illustratus, *Lipsiae* MDCLXIX. 8.
pag. 373. MDCLXXXI. 4. ADDE

ZINDEL (*Christianus*)

De Ecclesiis Cathedralibus, *Erlangae* MDCCLXIII.
pag. 374. MDCCXXXVI. 8. ADDE

Edidit quoque ZORNIVS *Altonaviae* MDCCXXXI. opuscula Sacra duobus Tomis 8. comprehensa. In his autem exstat

TOMO I. Dissertatio de Numis quibusdam antiquis, ex quibus BARONIVS, PEIRESCIVS, aliique antiquitatem in Missae, & veritatem probare voluere *p.* 41.

Diss. de Hymnorum *Latinae* Ecclesiae collectionibus *p.* 52.

Diss. de Spirituum dijudicatione, hoc est ministrorum Ecclesiae divina extra ordinem electione *p.* 369.

TOMO II. Diss. de Ministris *Evangelico-Lutheranis* ad altare cantillantibus, eiusque ritus in prima Ecclesia origine, & usu *p.* 198.

Diss. de vet. Christianorum solemni ευφημισμω, cum mortuos suos ante omnia *beatos* appellarent p. 205.

Diss. de Notariorum in prima Ecclesia usu singulari, & origine quod ad acta Martyrum, & Sanctorum consignata attinet p. 657.

Diss. de diptychorum origine in prima Ecclesia p. 687.

Diss. de Natalitiis Cathedrae S. PETRI, adversus *Caesarem* BARONIVM p. 719.

Diss. de Interpretum in prima Ecclesia origine, & usu p. 763.

F I N I S.

